

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA

No 475

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická

Svazek č. 475

DNY PRÁVA 2013 – DAYS OF LAW 2013

Část VII. Soudy a soudnictví v historickém kontextu

Eds.: Ladislav Vojáček
Pavel Salák
Jiří Valdhans

Masarykova univerzita
Brno 2014

Recenzenti:

prof. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, DSc.

JUDr. PhDr. Stanislav Balík

JUDr. Radek Černoch

JUDr. Mgr. Ondřej Horák, Ph.D.

JUDr. Petr Osina, Ph.D.

doc. JUDr. Karel Schelle, CSc.

Mgr. Jan Šejdl

JUDr. Bc. Jaromír Tauchen, Ph.D., LL.M.

Stanislav Balík Disciplinární řízení proti advokátům a kandidátům advokacie v Čechách v letech 1872-1914.....	7
Lenka Bezoušková Šarí'a a státní soudy v proměnách času.....	16
Martin Cempírek Trestné činy v dopravě	32
Radek Černocho Reichskammergericht a jeho role při recepci římského práva	39
Miroslav Černý Papežské soudnictví ve středověku	47
Lumír Crha Rehabilitace 1990 jako pohled do historie práva	56
Katarína Fedorová Případ študenta Danilova a ruské porotné súdy po súdnej reforme ...	78
Petra Janoušková, Miroslav Frýdek Průtahy v soudním řízení včera a dnes	85
Tomáš Gábriš Odčlenenie súdnictva a správy v Uhorsku 19. a 20. storočia	98
Petra Havlíčková Zločiny žen v letech 1788 až 1850 řešené kriminálním soudem v Jihlavě.....	115
David Kohout Schizofrenie soudů a soudců v procesech s nacistickými zločinci ..	139
David Kolumber Stručný přehled a srovnání ústavního soudnictví v Jugoslávii a v Československu	156
Veronika Marková Historické aspekty vzniku Špecializovaného trestného súdu	175
Petr Moc Porotní soudnictví v českých zemích v 2. polovině 19. století	192
Kitti Pollák The evolution of the possibilities for legal remedy in Hungarian administrative procedures.....	205
Michal Považan Trestné súdnictvo a trestné konanie po roku 1868 v Uhorsku	224

Pál Sály	
The Roman Senate as a Criminal Court under the Principate.....	242
Jan Šejdl	
Římskoprávní kořeny služebností ve vědě a soudní praxi současnosti	
.....	253
Karel Schelle	
Rozhodčí soudnictví.....	292
Martin Skaloš	
Vývoj súdnictva a jeho miesto v systéme orgánov štátu na našom	
území v rokoch 1945–1989	310
Nad'a Štachová	
Tomáš Štítný ze Štítného a jeho etický odkaz soudcům.....	330
Ján Štefanica	
Súdnictvo a politické procesy v Československu 1948–1956	340
Michaela Švancarová	
Retribučné súdnictvo v kontexte bývalej 1. Slovenskej republiky ..	353
Zsuzsa Szakály	
Transitional or Permanent? - The Transitional Provisions of the	
Fundamental Law of Hungary	363
Pavel Vetešník	
Vývoj správního soudnictví na území České republiky	379
Alica Virdzeková	
Organizácia súdnictva v magdeburskom mestskom práve na základe	
prameňov mesta Žiliny	394

DISCIPLINÁRNÍ ŘÍZENÍ PROTI ADVOKÁTŮM A KANDIDÁTŮM ADVOKACIE V ČECHÁCH V LETECH 1872-1914

STANISLAV BALÍK

Ústavní soud ČR; Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická,
Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek je věnován disciplinárnímu řízení proti advokátům a kandidátům advokacie v Čechách v letech 1872-1914. Pilířem právní úpravy disciplinárního řízení byl v této době disciplinární statut vydaný pod č. 40/1872 ř. z., který nabyl účinnosti dne 1. dubna 1872. Disciplinární řízení bylo podle disciplinárního statutu z roku 1872 dvojinstanční. V prvním stupni byla příslušná disciplinární rada zřizovaná podle části II. statutu a ve druhém stupni Nejvyšší soud (část IV. statutu). Řízení bylo zahájováno i bez návrhu tehdy, jakmile se disciplinární rada dozvěděla, že se advokát nebo kandidát advokacie dopustil disciplinárního přestupku (§ 23 statutu). Příspěvek popisuje podrobnosti postupu řízení a přináší konkrétní příklady kárných provinění a disciplinárních trestů.

Key words in original language

Advokát, kandidát advokacie, disciplinární řízení, disciplinární statut č. 40/1872 ř. z.

Abstract

The contribution deals with the disciplinary procedure against lawyers and legal candidates in Bohemia in years 1872-1914. The pillar of the legal regulation of the disciplinary procedure of this time was Disciplinary Statute issued under no. 40/1872 of Imperial Laws which came into effect on 1 April 1872. Disciplinary proceedings under the Disciplinary Statute of 1872 were of two instances. In the first instance there was the relevant disciplinary board established under Part II of the Statute and in the second instance the Supreme Court (Part IV of the Statute). Proceedings were initiated without a proposal as soon the disciplinary board learned that the lawyer or the legal candidate had committed a disciplinary offence (Section 23 of the Statute). The paper describes details of the procedure and brings concrete examples of the disciplinary offences and of the disciplinary punishments.

Key words

Lawyer, legal candidate, disciplinary procedure, disciplinary statute issued under no. 40/1872 of Imperial Laws

I. ÚVOD

Problematika disciplinárního řízení proti advokátům a kandidátům advokacie je v České republice i v současnosti vysoce aktuálním tématem. Svědčí o tom údaje ze zpráv a statistik, které jsou tradičně přednášeny na sněmu České advokátní komory¹, pravidelně publikované sbírky kárných rozhodnutí², a také okolnost, že daného tématu se nepřímo dotkl i Ústavní soud ČR v souvislosti s posuzováním ústavnosti ustanovení § 21 zákona č. 7/2002 Sb., o řízení ve věcech soudců, státních zástupců a soudních exekutorů, ve znění zákona č. 314/2008 Sb.³

Základní otázka pak zákonitě zní, zda se poměry v advokacii a v oblasti disciplinárního, respektive kárného řízení, oproti letům 1872-1914 natolik změnily, aby pohled do minulosti nemohl být cennou inspirací i dnes.

Při hodnocení disciplinárního řízení v letech 1872-1914 je přitom obdobně, jako by tomu bylo i při výkladu o dnešním kárném řízení, třeba sledovat tři okruhy, a to dobovou právní úpravu disciplinárního řízení nad advokáty a kandidáty advokacie, tehdejší aplikační praxi, tj. především disciplinární judikaturu, a konečně i okruh advokátů, kteří se v rámci stavovské samosprávy jako volení členové disciplinární rady a návladní komory na rozhodování v disciplinárních věcech podíleli.

II. PRAMENY A LITERATURA

Daná tematika je sice v hlavních obrysech zpracována⁴, neznamená to však, že by si nezasloužila podrobnější pozornost, a to nejen ve shora uvedených okruzích, ale i v oblasti statistiky disciplinárního řízení, včetně vyhodnocení nejčastěji stíhaných skutkových podstat

---

¹ Nejnověji srov. ČÁP, Petr: Zpráva předsedy kárné komise ČAK, in: Bulletin advokacie č. 9/2013, s. 34-35; SEDLATÝ, Bohuslav: Zpráva předsedy odvolací kárné komise ČAK, in: Bulletin advokacie č. 9/2013, s. 36-38; MIKŠ, Jan: Zpráva předsedy kontrolní rady ČAK, in: Bulletin advokacie č. 9/2013, s. 30-33.

² Srov. Sběrka kárných rozhodnutí ČK za období 1991-2012, která je vydávána nepravidelně jako zvláštní číslo Bulletinu advokacie od r. 1999.

³ Srov. nález Ústavního soudu ČR ze dne 29. 9. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 33/09 (č. 332/2010 Sb.), včetně zejména odlišného stanoviska soudce Stanislava Balíka, dostupný na: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=67627&pos=13&cnt=32&typ=result>.

⁴ Nejnověji srov. zejména BALÍK, Stanislav a kol.: Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Česká advokátní komora-Národní galerie v Praze, 2009, s. 117-119.

disciplinárního provinění. Tento příspěvek si přitom neklade za cíl tento prostor zcela zaplnit, jeho záměrem je spíše nastínit některé aspekty metodou sondy.

Stav pramenů je vcelku uspokojivý. Na jedné straně chybí archivní materiál, protože spisy disciplinárních řízení se po únoru 1948 nenávratně ztratily, a písemnosti, uložené případně v osobních spisech advokátů, jsou k dispozici spolu s těmito spisy v historické matrice České advokátní komory valnou většinou až pro advokáty, praktikující v období po vzniku Československé republiky, na druhé straně je však potřebné údaje možno dohledat v dobových úředních tiskovinách a právnických časopisech.

Přehled právní úpravy tak přináší kromě říšského zákoníku⁵ i edice pramenů k dějinám advokacie.⁶

Informace o disciplinárních věcech byla tradičně součástí zpráv o valných hromadách Advokátní komory v království Českém, které byly publikovány od počátku účinnosti zákona č. 40/1872 ř. z., o vykonávání moci nad advokáty a kandidáty advokátskými (dále jen "disciplinární statut"), v časopisu Právník⁷, prakticky od zahájení jeho vydávání též v časopise Juristische Blätter⁸ a od r. 1904 pak hlavně v Ústředním věstníku Advokátní komory v království Českém s německou mutací Amtliche Mitteilungen der Advokatenkammer in Königreich Böhmen. Kromě zpráv o valných hromadách přinášejí právnícké časopisy, včetně Časopisu českých advokátů, později přejmenovaného na Právnícké rozhledy, informace o zásadních disciplinárních rozhodnutích dalších advokátních komor v Předlitavsku a též c. k. nejvyššího soudu.

III. PRÁVNÍ ÚPRAVA

Advokátní právo prošlo - jak známo - na přelomu 60. a 70. let 19. století významnými změnami. Nejprve byl vydán advokátský řád č. 96/1868 ř. z. (dále jen "advokátský řád"), který obsahoval v částce II. úpravu práv a povinností advokátů, tj. hmotněprávní úpravu, která byla aplikována v disciplinárním řízení.

---

⁵ Srov. zejména SALÁK, Pavel-TAUCHEN, Jaromír: Říšská sbírka zákonů 1848-1918. Dokumenty. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

⁶ Srov. BALÍK, Stanislav-KELLER, Radek: Tradice advokacie v českých zemích. Vybrané právní předpisy o advokacii z let 1868-1948, in: Bulletin advokacie, zvláštní číslo, leden 1995.

⁷ Edice jedné ze zpráv přináší BALÍK, Stanislav: Advokacie včera a dnes. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2000, s. 54-60.

⁸ Srov. např. informaci o volbě disciplinární rady Advokátní komory v království Českém, in: Juristische Blätter, 1872, s. 171.

V počátečním období po 1. lednu 1869, tedy od účinnosti advokátského řádu, kdy byly disciplinární věci vyřizovány podle starších předpisů, se připravovala i samostatná úprava disciplinárního řízení. O osnově disciplinárního statutu se pak diskutovalo zejména v r. 1871:

„Touženo jest s dychtivostí v kruzích, jichžto se to týkalo po tom, aby v zákoně o svobodné advokacii přislíbený statut disciplinární nad advokáty brzo zaveden byl, kterýmžto zásada advokátské neodvislosti nabýti měla skutečné platnosti,“⁹ píše se ve Zprávě výboru spolku advokátů pražských týkající se vládní předlohy disciplinárního řádu pro advokáty a advokátní kandidáty, v níž je zároveň odmítáno jakékoliv zasahování soudů a c. k. vrchního státního návladního do disciplinárního řízení.

„Slavný výbore advokátní komory račiž se všemi spůsobilými prostředky přičiniti, aby z vládní předlohy týkající se provozování disciplinární moci nad advokáty a kandidáty advokacie vypuštěny byly veškeré předpisy týkající se potahování disciplinárních poklesků k vyšetřování a rozsuzování před c. k. soudy, zejména aby veškerý vliv c. k. státních návladních v tom ohledu byl vyloučen, - a aby vykonávání řádu disciplinárního nad advokáty a kandidáty advokacie bylo přiděleno disciplinárním radám advokátů k vyšetřování a konečnému rozsouzení jako porotcům nebo vojenským čestným soudům, z jichžto výroku není žádného odvolání leč zmatečná stížnost k cís. král. nejvyššímu dvoru zemskému v případech, že by rada disciplinární nebyla zákonně osazena anebo kdyby ač se o to žádalo, nebyly vyšetřeny okolnosti důležité pro usvědčení nebo očištění obviněného aneb konečně kdyby zákon byl porušen nebo chybně použit,“¹⁰ navrhoval spolek. Z uvedeného je jasné patrné, že přenesení disciplinární pravomoci na advokátní komory bylo vnímáno jako velmi podstatné a žádoucí pro dosažení skutečné nezávislosti advokacie.

Disciplinární statut pak vstoupil v účinnost dne 1. 4. 1872.¹¹

Nelze přehlédnout, že advokátský řád z r. 1868 i disciplinární statut nebyly do konce sledovaného období, tj. do r. 1914, novelizovány.¹² Není bez zajímavosti, že citovaný advokátský řád platí v Rakousku s

---

⁹ Srov. Právník, 1871, s. 321.

¹⁰ Srv. Právník, 1871, s. 324.

¹¹ O disciplinárním statutu podrobněji srov. BALÍK, Stanislav a kol.: Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Česká advokátní komora-Národní galerie v Praze, 2009, s. 117-119.

¹² Prvním právním předpisem, zasahujícím spíše provizorně do právní úpravy disciplinárního řízení se stalo až císařské nařízení č. 165/1916 ř. z., o opatřeních při překážkách činnosti advokátních komor, jich výborů a disciplinárních rad, vzešlých následkem války.

novelizacemi dodnes, disciplinární statut byl nahrazen až disciplinárním statutem z r. 1990¹³, v českých zemích byly oba předpisy zrušeny poúnorovým zákonem č. 322/1948 Sb, o advokacii (advokátní řád). Z uvedeného lze dovodit, že ve sledovaném období vzniklo jádro disciplinární judikatury, která v Rakousku zůstává dodnes relevantní. Pro českou kárnou praxi může pak být tato judikatura zajímavou inspirací.

IV. Z DISCIPLINÁRNÍ PRAXE

Pro představu o statistických údajích jsem zvolil demonstrativně zprávu za r. 1881.¹⁴

Podle citované zprávy "disciplinární rada, které bylo v roce 1881 346 kusů jednacích podáno, odbyvala 15 sezení a 19 řízení ústních. U disciplinární rady byly koncem 1880 ještě 22 případy nevyřízeny. Nových oznámení v roce 1881 došlo 63, takže bylo radě disciplinární v r. 1881 v 85 případech rozhodnouti."

Vzhledem k tomu, že koncem r. 1880 bylo u Advokátní komory v království Českém zapsáno 513, na konci r. 1881 pak 553 advokátů, lze pokládat agendu disciplinární rady za rozsáhlou. Pro srovnání, "výboru komory bylo podáno 3088 spisů jednacích." Disciplinární rada však tehdy plnila i funkci dnešního oddělení stížností České advokátní komory.

Disciplinární rada nebyla v r. 1881 příliš přísná. "Nalezeno bylo takto: že není příčiny k disciplinárnímu jednání ve 33 případech, z obžaloby byli propuštěni obvinění ve 4 případech, písemná důtka udělena v 5 příp., pokuta peněžitá vyměřena v 5 příp., že uložiti se má oznámení bez všelikého jednání, usnešeno v 6 příp., výboru dodány stížnosti ve 2 příp., celkem tedy 55 případů vyřízeno, zbývá 30 případů; a jelikož ještě v dalších 13 příp. vyšetřování ukončeno bylo, 17 případů nevyřízených. Připomíná se, že ve dvou případech, ačkoliv uznáno bylo, že není příčiny k disciplinárnímu jednání, přece spisy výboru komory k vyřízení postoupeny byly. Zmíněné uložení oznámení do spisů bez všelikého vyřízení postoupeny byly. Zmíněné uložení oznámení do spisů bez všelikého vyřízení stalo se pro vystoupení z advokátní praxe a pro úmrtí obviněných," podává se ze zprávy. Ve dvou případech, jednou pro stížnost návladního komory, jednou pro

---

¹³ I tento předpis vychází z modelu daného disciplinárním statutem z r. 1872. Srov. Bundesgesetz vom 28. Juni 1990 über das Disziplinarrecht der Rechtsanwälte und Rechtsanwaltsanwärter (Disziplinarstatut 1990) sowie über Änderungen der Rechtsanwaltsordnung, der Zivilprozeßordnung und der Strafprozeßordnung, Nr. 474/1990 BGBl. Dostupný též na: http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1990_474_0/1990_474_0.pdf.

¹⁴ Srov. Zpráva o valné hromadě advokátní komory král. Českého odbyvané dne 24. února 1882, in: Právník, 1882, s. 139-144.

odvolání advokáta, byly spisy postoupeny k rozhodnutí "c. k. nejvyššímu soudnímu dvoru".¹⁵

Disciplinární rada obvykle odsuzovala advokáty či kandidáty advokacie za porušení povinnosti stavu nebo za porušení cti a vážnosti stavu. Lze říci, že především ve věcech cti a vážnosti advokátního stavu disciplinární rada daleko bedlivěji dohlížela na chování advokátů v jejich soukromých občanskoprávních či obchodněprávních aktivitách.

Disciplinární věci zveřejněné v Právníku záhy po účinnosti advokátního statutu se netýkají pouze advokátů a kandidátů advokacie v Čechách, ale odrážejí, nepochybně i z důvodů preventivních, disciplinární judikaturu v celém Předlitavsku. Nejvíce pozornosti bylo věnováno umožnění a podpoře pokoutnictví, zaznamenány jsou i některé zajímavé nálezy svědčící o formování výkladu ustanovení o porušení cti nebo vážnosti advokátského stavu. Disciplinární rada moravské komory tak např. odsoudila k pokutě 200 zlatých a k náhradě nákladů řízení disciplinárního advokáta, který „porušil mimo obor svého povolání vážnost i čest stavu tím že od dlužníka svého vysokých brával úroků, a tím, jakož i vyhrožováním exekuce hleděl vyzískati z nepříznivého postavení, v kterém dlužník se nacházel.“¹⁶ Disciplinární rada ve Vídni pak např. odsoudila advokáta za to, že se zavázal v dlužním úpisu čestným slovem splatit dluh a pak nebyl s to dostát své povinnosti. „Obecenstvo přikládá dosud čestnému slovu váhy zvláštní a advokát, který se čestného slova písemně dovolává, může tím vzbuditi věřiteli nepravý náhled o tom, jaký význam má doklad takový. Dle zákona jest rada disciplinární jaksi čestným soudem stavu advokátní a nelze dopustiti, by obecenstvo mělo čestné slovo advokáta za lhostejné a bezvýznamné.“¹⁷ O tom, že někteří advokáti nepochopili správně principy trestního řízení, svědčí i případ, kdy ve Vídni advokát „jsa obhájcem u věcech trestních se prohlásil, že nejen nelze jemu ničeho uvést ve prospěch klienta svého, nýbrž že co organ, jemuž na správném provedení zákona záleží, navrhuje, by obžalovaný, an patrně, že sobě krádež byl odvykl, odkázán byl k soudu porotnímu. Tím dle náhledu zástupce komory advokátní dotýčený advokát překročil meze povolání svého, pročež činil zástupce návrh, by za příčinou tou zavedeno bylo řízení disciplinární.“¹⁸

O tom, že i v disciplinárním řízení hrály někdy roli i stavovské rozdíly mezi advokátem a kandidátem advokacie, či sympatie funkcionářů

---

¹⁵ Statistická data za r. 1877 jsou obdobná. Srov. edici zprávy, in: BALÍK, Stanislav, Advokacie včera a dnes. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2000, s. 56-57.

¹⁶ Srov. Právník, 1873, s. 107.

¹⁷ Srov. Právník, 1873, s. 504.

¹⁸ Srov. Právník, 1874, s. 719.

advokátní komory, svědčí případ pozdějšího profesora sociologie Emanuela Chalupného. Ten byl disciplinárně souzen za kritiku velvarského přednosta okresního soudu rady Votavy ve dvou pokračováních článku Ukázky z praxe nového civilního řádu soudního, uveřejněného v časopise Právnické rozhledy v r. 1907. Kromě kandidáta advokacie Chalupného byl tehdy obviněn i jeho advokát a vydavatel Právnických rozhledů Václav Bouček. Přes sympatie tajemníka advokátní komory Josefa Schieszla byla Emanuelu Chalupnému uložena důtka, Václav Bouček byl obžaloby zproštěn...¹⁹

V. DISCIPLINÁRNÍ RADA

Ze zpráv o valných hromadách advokátních komor si lze učinit představu i o složení disciplinární rady. Z přehledů jmen plyne i několik závěrů.

Předně, na rozdíl od dnes platné právní úpravy nebylo neslučitelné členství ve výboru advokátní komory a v disciplinární radě. Prvním prezidentem disciplinární rady podle disciplinárního statutu z r. 1872 tak byl zvolen Josef Tragy²⁰, který byl zároveň náměstkem prezidenta advokátní komory Friedricha Wienera²¹. Oba advokáti pak stáli v čele výboru i disciplinární rady střídavě až do smrti Friedricha Wienera v r. 1887.

Dále, členové disciplinární rady bývali voleni opakovaně, většinou až do doby, kdy sami rezignovali, nebo kdy ve funkci zemřeli.²²

Konečně, v disciplinární radě zasedali společně advokáti české a německé národnosti. Podle jednacích řádů Advokátní komory v království Českém z r. 1904 a 1910, jimiž byla stanovena parita českých a německých členů komorního výboru a disciplinární rady a model jejich střídání, byl v letech 1904 a 1908-1911 prezidentem

---

¹⁹ Blíže srov. BALÍK, Stanislav: Chalupného působení v advokacii, in: ZUMR, Josef (ed.), Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor. Praha: Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 1999, s. 159-160.

²⁰ O něm blíže srov. BALÍK, Stanislav: Josef Tragy (1830-1914) – významný představitel jedné epochy dějin advokacie v českých zemích, in: Bulletin advokacie č. 4/1993, s. 53-57.

²¹ O něm blíže srov. BALÍK, Stanislav: Friedrich Wiener (1817–1887), in: Bulletin advokacie č. ž-7/2002, s. 82-87.

²² Obdobně tomu bylo i v případě členů výboru. Srov. i BALÍK, Stanislav: Advokátní komory v českých zemích v letech 1848-1918, in: Zborník z Medzinárodnej konferencie o histórii advokacie. Bratislava, Slovenská advokátska komora, 2013, s. 10-12.

disciplinární rady německý advokát Karel Hlawatsch a v letech 1905-1908 a 1911-1913 český advokát Vojtěch Kasanda.²³

VI. ZÁVĚR

Rozsah tohoto příspěvku v zásadě neumožňuje podrobnější zpracování daného tématu. Ukazuje se však, že disciplinární judikatura z let 1872-1914 může být inspirativní i pro dnešní kontrolní radu, kárnou a odvolací kárnou komisi České advokátní komory.

Disciplinární řízení bylo ve vybraném období oproti dnešku před orgánem advokátní komory jednoinstanční, druhou instancí byl c. k. nejvyšší soud.

Postavení disciplinární rady bylo obdobné dnešní kárné komisi, pohled jejích členů na výkon advokacie lege artis se od nazírání dnešních advokátů, činných v kárných orgánech České advokátní komory, výrazně neliší. V praxi bylo možno zaznamenat i případy, kdy v rozhodování sehrál možná svoji roli i osobní faktor.

Jinak řečeno, poměry disciplinárního řízení v letech 1872-1914 nebyly od těch dnešních v řízení kárném diametrálně vzdálené...

Literature:

- BALÍK, Stanislav a kol.: Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Česká advokátní komora-Národní galerie v Praze, 2009. ISBN 978-80-7035-427-8.
- BALÍK, Stanislav: Advokacie včera a dnes. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2000. ISBN 80-902627-7-5.
- BALÍK, Stanislav: Chalupného působení v advokacii, in: ZUMR, Josef (ed.), Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor. Praha: Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 1999, s. 159-165. ISBN 80-7007-129-X.
- BALÍK, Stanislav: Josef Tragy (1830-1914) – významný představitel jedné epochy dějin advokacie v českých zemích, in: Bulletin advokacie č. 4/1993, s. 53-57.
- BALÍK, Stanislav: Friedrich Wiener (1817–1887), in: Bulletin advokacie č. ž-7/2002, s. 82-87.
- BALÍK, Stanislav-KELLER, Radek: Tradice advokacie v českých zemích. Vybrané právní předpisy o advokacii z let 1868-1948, in: Bulletin advokacie, zvláštní číslo, leden 1995.

---

²³ Srov. BALÍK, Stanislav a kol.: Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Česká advokátní komora-Národní galerie v Praze, 2009, s. 127.

- Juristische Blätter, 1872-1914.
- Právník 1868-1914
- SALÁK, Pavel-TAUCHEN, Jaromír: Říšská sbírka zákonů 1848-1918. Dokumenty. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5093-8.
- Ústřední věstník Advokátní komory v království Českém - Amtliche Mitteilungen der Advokatenkammer in Königreich Böhmen, 1904-1914.

Contact – email

balikovi@seznam.cz

ŠARÍ'A A STÁTNÍ SOUDY V PROMĚNÁCH ČASU¹

LENKA BEZOUŠKOVÁ

Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i., Česká republika

Abstract in original language

Tento příspěvek se zabývá vývojem soudních systémů v muslimské historii, kdy se zaměřuje na Osmanskou říši. Centrem pozornosti je jmenování soudců a vrchního soudce vládcem, vznikem šarí'átských soudů a dalších soudů, např. soudů mazálim. Soudy aplikovaly šarí'ú a právní předpisy vydané vládcem a vládou. Situace se v devatenáctém a dvacátém století dramaticky mění, obzvláště v Egyptě.

Key words in original language

Šarí'a; soudy; qádí, soudy mazálim, smíšené soudy, národní soudy, Osmanská říše; Egypt

Abstract

This paper focuses on development of courts systems in the Muslim history with special reference Ottoman Empire. The center of attention is appointing of judges and chief judge by the ruler, establishing shari'a courts and other courts, e.g. mazálim courts. Courts applied shari'a and the law issued by the ruler and government. The situation dramatically changed in the nineteenth and twentieth centuries, especially in Egypt.

Key words

Shari'a; courts; qádí; mazálim courts; mixed courts; national courts; Ottoman Empire; Egypt

Cesta z k dnešní podobě soudního systému v muslimských zemích byla dlouhá. Oproti výkonu soudní moci v rané době islámu došlo k celé řadě podstatných změn. Není to jen o přesunutí soudní místnosti, obrazně řečeno, z mešity² do státní budovy,³ ale o

---

¹ Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v.v. i., RVO: 68378122.

² Vedly se debaty, zda je místnost v mešitě (či alespoň místnost přilehlá mešitě) tím nejlepším místem pro výkon soudní moci. Pro Šafí'ího to nebylo podstatné, hanafijci ale upřednostňovali mešitu. KHADDURI, M. – LIEBESNY, H. J. (eds). *The Law in the Middle East. Vol 1. Origin and Development of Islamic Law*. Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2008, s. 244. Na počátku se opravdu soudilo v mešitách.

přetvoření původního soudního „systému“ v soudní systém „moderního“ rázu, kdy právo (v zásadě) přestává být nezávislé na státu. V tomto příspěvku bych ráda přiblížila některé momenty na této cestě. Soustředit se budu na počátky vzniku soudů a (šarí'atské)⁴ soudní soustavy, jež je doplňována dalšími „státními“ soudy. Záběr se bude omezovat na vývoj v Osmanské říši obecně, se zvláštním zřetelem ke změnám v Egyptě od 19. století.

Počátky výkonu soudní moci

Za života Proroka Muhammada příslušel výkon soudní moci v zásadě jen jemu. Jeho výsadní postavení bylo dáno z jeho pozice Proroka (Korán 4:65, 105, 5:42, 48-49, 24: 48, 51). Po jeho smrti to byli právě pravověrní chalífové, příp. guvernéri, kteří vykonávali tuto činnost. S ohledem na rozpínající se říši jmenovali i soudce. Tato praxe nebyla žádnou novinkou. Již Muhammad měl jmenovat některé soudce, kterým svěřil rozhodovací pravomoc. Jeden hadíth dokonce zachycuje rozhovor mezi Muhammadem a budoucím jemenským soudcem, kdy se Muhammad měl soudce ibn Džabala zeptat, podle čeho bude soudit. S odpovědí, že bude rozhodovat podle Koránu, sunny a pokud v nich nenalezne odpověď, pokusí se utvořit si na právní otázku svůj úsudek, měl být Muhammad spokojen.

K delegaci moci soudní na soudce přikročil především 'Umar, když jmenoval soudce v Kúfě, Basře Aš-Šámu a Egyptě, kteří se stali přímo odpovědnými jemu. Sám si však ponechal právo rozhodovat některé spory⁵ a i některým guvernérům měl dovolit i nadále vykonávat soudcovskou činnost, např. guvernérovi Mekky, Basry či Saná'.⁶

Guvernéri, ale i soudci, byli jmenováni do funkce na základě smlouvy uzavřené s chalífou,⁷ které museli být přítomni dva svědci.⁸ Výkon

---

³ Prvními, kdo přesunuli soudní jednání z mešit a domovů soudců do soudních budov byli osmanští sultáni. Blíže viz HALLAQ, Wael B. *Shari'a: Theory, Practice, Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 219.

⁴ Přepis termínů do latinky byl z důvodu způsobu vkládání příspěvku do šablony zjednodušen.

⁵ V případě rozhodnutí o vině a trestu (pokud měl být uložen trest smrti), muselo být rozhodnutí schváleno chalífou. Ten ho mohl i zrušit. AS-SALLAABEE, 'Ali Muhammad. *The Biography of 'Umar Ibn Al-Khattab*. Vol. 2. Riyadh: 2010, s. 112.

⁶ AS-SALLAABEE, 'Ali Muhammad. *The Biography of 'Umar Ibn Al-Khattab*. Vol. 2. Riyadh: 2010, s. 101 an.

⁷ Toto je obecné pravidlo, od něhož se mohla praxe v různých obdobích někdy odchýlit. Pokud byl vládce příliš slabý a říše politicky nestabilní, mohlo dojít ke jmenování soudců ze strany guvernéra i bez souhlasu vládce. Guvernéri v Egyptě v 9. století, dynastie Túlúnovců, jmenovali soudce sami

soudní moci bylo možné omezit, resp. určit, na jakém místě bude vykonáván, po jakou dobu a co bude jeho předmětem. Soudci, jimž byla moc delegována, mohli být také kdykoli své funkce zbaveni.

V Osmanské říši ani guvernér provincie nemohl soudce potrestat za jeho protiprávní jednání ztrátou funkce, to příslušelo jen sultánovi. I když se soudci jmenovali zprvu bez časového určení jejich působení v úřadu, od roku 1598/9 byli již ustanovováni na dobu tří let, následně dvou let a koncem 17. stol. již jen na jeden rok, což je shledáváno jako jeden z faktorů špatného stavu justice v Osmanské říši.⁹

V první fázi byli soudci ve velkých městech, „soudní obvody“ byly poměrně rozsáhlé (např. celé území Egypta) a soudili všechny spory na daném území. Za Umajjovců byli soudci jmenováni guvernéry provincií. Za Abbásovců byla tendence je jmenovat přímo vládcem, stejně jako za Fátimovců, Umajjovců ve Španělsku a osmanských sultánů.

Vrchní soudce

Jak bylo již výše uvedeno, zprvu byl jeden soudce pro celé město, nebo dokonce region. Nacházelo-li se v jednom obvodě vícero soudců, měl pak jeden z nich obvykle výsadní postavení „prvního mezi rovnými“. Poprvé se tomu stalo v Egyptě r. 1131. Za Abbásovců se objevuje post hlavního či vrchního soudce, tzv. qádí al-qudát.¹⁰ Prvním byl Abú Júsuf, žák Abú Hanífy a hanafijec, jmenovaný v Bagdádu roku 790 chalífou Hárúnem ar-Rašidem.¹¹

---

bez souhlasu chalífy. Jakmile ale centrální moc posílila, jejich soudci byli odvoláni a na jejich místa byli dosazeni jiní. V polovině 10. století pak Fátimovci v Egyptě započali s řešením personální otázky soudců sami, nezávisle na vládci a jiní je následovali. Návrat k původnímu modelu, kdy pravomoc rozhodovat o tom, kdo bude soudcem, náležela vládci, nastal až v období Osmanské říše.

⁸ BOĞAÇ, A. Ergene. *Judicial Practice: Institutions and Agents in the Islamic World*. Leiden: Brill, 2009, s. 75.

⁹ Další problém představovala absence hmotného zabezpečení soudců, kteří nepobírali žádný plat a žili především ze soudních poplatků. Poplatky se platily za nejen za zahájení, resp. projednání soudní pře, ale i za registraci manželství, různé notářské činnosti či propuštění otroka (blíže viz: HALLAQ, Wael B. *Sharí'a: Theory, Practice, Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 220 an.). Až s příchodem *tanzímat* reforem získávají soudci jistotu v podobě stálého platu.

¹⁰ V západních končinách říše, v do jisté míry autonomní oblasti dnešního Španělska, se používalo jiného označení, a to *qádí al-džamá'a*.

¹¹ VIKØR, KNUT S. *Between God and Sultan: A History of Islamic Law*. New Delhi: Foundation Books, 2005, s. 168.

Zprvu byl jen jedním ze soudců, záhy však zaujímá postavení nad nimi, když je mu svěřena jejich kontrola a pravomoc jmenovat další soudce. I když zpravidla byl jen jeden qádí al-qudát, ke konci vlády fátimovské dynastie¹² a za vlády mamlúcké dynastie v Egyptě se počet vrchních soudců zvýšil. Za nadvlády Mamlúkú byl pro každou z právních škol příslušný jeden qádí al-qudát.¹³ Toto lze vnímat jako projev uznání existence právních škol a jejich rovnosti. Byť motivem k jejich jednání byla pravděpodobně snaha o podpoření (hanafijské) právní školy Mamlúkú v Egyptě, kde byla dominantní šáfi'ovská právní škola.¹⁴ Podobná praxe byla i v Damašku a v městech, kde se muslimové hlásili k víceru právních škol.

Jaké právo je aplikováno?

Soudce by měl rozhodovat podle islámského práva, resp. podle učení, fiqhu, své právní školy (madhhab, pl. madháhib). Ta nemusí být totožná s právní školou, ke které náleží osoba, která ho jmenovala a ani osoba jmenovaná soudcem jako jeho zástupce, nemusí být stejné školy.¹⁵ Zpravidla ale vládce jmenoval soudce z právní školy, kterou preferoval. Za 'Abbásovců to byla zprvu hanafijská právní škola a později šáfi'ovská, na území dnešního Turecka, v Osmanské říši, pak především hanafijská. To sebou mohlo nést několik problémů – „málikovský“ soudce, mohl rozhodovat na území, kde většina lidí byla šáfi'ovská. I když se soudci zprvu snažili brát ohled na příslušnost lidí v oblasti, v níž vykonávali svůj úřad, začaly vznikat problémy tam, kde byli obyvatelé roztržštěni mezi několik právních škol. Aby se zamezilo případným problémům, najmenoval vládce několik soudců a v zásadě si mezi nimi mohl případný žalobce vybrat. I když bylo ve městě více soudců, i nadále soudili samostatně.

Pravomoc vládce v oblasti soudnictví byla široká a mohl i nařídít soudcům aplikovat určitou právní školu. Stalo se tomu tak např. v Osmanské říši, kdy sultán Sülejmán (vládl v letech 1520-1566) vydal nařízení, že je pro soudy rozhodná hanafijská právní škola. Do té doby byli ve velkých městech jak hanafijští soudci, tak i šáfi'ovští.

---

¹² Po roce 1130 zkoušeli Fátimovci zavést model čtyř vrchních soudců, kdy jeden z nich byl ismá'ílí, druhý imámí, třetí málikí a čtvrtý šáfi'í.

¹³ Blíže viz RAPOPORT, Yossef. Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qádís under the Mamluks. *Islamic Law and Society*, Vol. 10, No. 2, 2003, s. 210 an.

¹⁴ VIKØR, KNUT S. *Between God and Sultan: A History of Islamic Law*. New Delhi: Foundation Books, 2005, s. 170.

¹⁵ BOĞAÇ, A. Ergene. *Judicial Practice: Institutions and Agents in the Islamic World*. Leiden: Brill, 2009, s.76. Blíže z jiného úhlu v oblasti rodinného práva viz TUCKER, Judith E. In the House of Law: Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine. Káhira: The American University in Cairo Press, 1999, s. 78.

Pro nehanafijské soudce to neznamenalo propuštění ze služeb, "jen" svou činnost prakticky vykonávali v arabských provinciích a do roku 1522 mohli být jmenováni v provincii Dijárbakr. Na základě dekretu z roku 1573 pak v provincii Tarábulus al-Gharb (Libye) mohlo být souzeno i podle málikovské právní školy. Fakticky to ale znamenalo znemožnění právní kariéry pro soudce jiné než hanafijské právní školy.¹⁶

Soudce tedy aplikuje především šarí'u, interpretovanou učenci jedné z právních škol. Tedy právo, které bylo a stále je nezávislé na státní moci (ponechávám stranou aplikaci pravidel obsažených v nejrůznějších ediktech, dekretch či nařízeních vlády) interpretované učenci stojícími mimo státní aparát. I když soudce byl vzdělán v šarí'e, její výklad byl většinou svěřen především muftímu (pl. muftún), náboženskému učenci, jenž mohl vydávat fatwy, pokud bylo třeba nějakou otázku či složitý případ vysvětlit. Muftí mohl být zcela nezávislý na státní moci, nebo mohl působit při soudu jako poradce, což nutně nemuselo znamenat jeho stálou fyzickou přítomnost u soudu.¹⁷ Muftí se mohl stát soudcem a naopak,¹⁸ stále však měli ve společnosti odlišnou úlohu.

Samosoudce bez možnosti odvolání

Podle teorie rozhoduje soudce jako samosoudce a nikoli v senátu. Jakmile soudce rozhodne, nemůže své rozhodnutí změnit, i kdyby se později objevily důkazy hovořící ve prospěch či v neprospěch jedné ze stran sporu. Proti soudnímu rozhodnutí není odvolání a klasický model nezná víceúrovňovou soudní soustavu. Jiný soudce může případ znovu otevřít a původní soudní rozhodnutí zrušit jen v případě, že bylo rozhodnuto v rozporu s Koránem, sunnou nebo konsenzem (idžmá').¹⁹ I v teorii se setkáme s názorem, že by mělo být připuštěno

---

¹⁶ Hallaq poukazuje i na změny příslušnosti k právní škole u obyvatel dobytých území. V oblasti dnešní Sýrie se hlásila většina obyvatel před osmanskou nadvládou k šáfí'ovské právní škole a koncem 19. století již k hanafijské právní škole. HALLAQ, Wael B. *Sharí'a: Theory, Practice, Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 217.

¹⁷ HALLAQ, Wael B. *Sharí'a: Theory, Practice, Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 52.

¹⁸ VIKØR, KNUT S. *Between God and Sultan: A History of Islamic Law*. New Delhi: Foundation Books, 2005, s. 172.

¹⁹ V úvahu přicházelo i zrušení rozhodnutí soudce, který rozhodl, aniž by byla v tomto případě dána jeho pravomoc, případně pokud nebyla dodržena procedurální pravidla. Blíže viz MÜLLER, Christian. Judging with God's Law on Earth: Judicial Powers of the Qádí al-Jamá'a of Cordoba in the Fifth/Eleventh Century. *Islamic Law and Society*, vol. 7, no. 2, 2000, s. 171 nebo SCHNEIDER, Irene. Qádí und Qádi-Justiz im vormodernen und modernen islamischen Recht. In: Heinrich Scholler – Silvia Tallenbach (eds).

zrušení rozhodnutí v rámci autoremedury. Umar měl ve svém dopise soudci aš-Šarímu napsat, že i když vydal rozhodnutí a později svůj názor přehodnotil, nemělo by mu původní rozhodnutí stát v cestě k vydání nového rozhodnutí, pokud by původní rozhodnutí vedlo k nespravedlnosti.²⁰

Pravomoci soudců

I pravomoci soudce se postupem času měnily, resp. přibývaly. Zprvu jen rozhodoval spory mezi stranami. Později se stali soudci i opatrovníky sirotků, správci majetku nezávěšných (a obecně nepřítomných) osob, nebylo-li předem určeno, jak má být s jejich majetkem nakládáno. Náležela jim správa a dohled nad náboženskými nadacemi (tzv. awqáf, sg. waqf), ať již z hlediska posouzení jejich zřizovacích listin co do souladu s islámským právem či posuzování jednání jejich správců. Byli vykonavateli poslední vůle (wasíja), dávali souhlas s uzavřením manželství ženy bez zákonného zástupce (tzv. walího), přijímali svědectví o přestoupení k islámu a vystavovali příslušný dokument o konverzi. Právě jim zprvu náležel i dohled nad výkonem hudúd, tj. trestů uložených na základě Koránu²¹ a dodržováním pravidel týkajících se budov a silnic.²²

„Státní“ soudy

Vedle šaríatských soudů se vyskytovaly i soudy, komise či tribunály zřízené vládcem. Vznik podobných orgánů umožňoval princip sijása šarí'a, podle kterého byla moc výkonná oprávněna vydávat právní předpisy „administrativní“ povahy a starat se o správu společnosti v souladu se šarí'ou. Vládce (typicky v Osmanské říši) vydával právní předpisy, jimiž upravil administrativní činnosti státu, vztah jedince a státu, daně, některé otázky vlastnického práva, především práva pozemkového a trestního práva. Již v rané době chalífátu existoval doplňující systém práva vedle šarí'y v nejrůznějších podobách.

Position und Aufgaben des Richters nach westlichem und nach islamischem Recht. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007, s. 64 an.

²⁰ BOĞAÇ, A. *Ergene. Judicial Practice: Institutions and Agents in the Islamic World.* Leiden: Brill, 2009, s. 213.

²¹ Nejen že dohlížel nad výkonem trestu, mohl i zahájit řízení v případech, kdy došlo ke spáchání trestného činu. Nebylo tedy třeba žaloby poškozeného, na základě které by byl následně pachatel uznán vinným. Takový byl názor Abú Hanífy. Za ěAbbásovců se ale trestní případy začaly řešit mimo šaríatské soudy v rámci jimi zřízených „státních“ soudů.

²² KHADDURI, M. – LIEBESNY, H. J. (eds). *The Law in the Middle East. Vol 1. Origin and Development of Islamic Law.* Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2008, s. 261.

Jedním z projevů sijásy byl vznik nejrůznějších soudů, typicky mazálím (soudy vládcy) a šurta (soudy policie). Níže se budu věnovat soudům mazálím.

Soudy mazálím (soudy stížností)

Mimo „klasickou“ soudní soustavu (šaríatských soudů), jsou vyřizovány nejrůznější stížnosti²³ a obecně i podání, ať už samotným chalífou, nebo jeho politickým zástupcem (vezírem, guvernérem atp.), nebo i soudcem, jehož vládce k tomuto účelu jmenoval. V řadě případů měl chalífa či sultán za asistenta běžného soudce a mohl mu postoupit rozhodnutí případu,²⁴ stejně jako mohl nechat případ rozhodnout komisí, což za jiných okolností nebylo možné bez souhlasu stran sporu.²⁵ Dělo se tomu tak v rámci administrativního aparátu zřízeného vládcem, tzv. soudů mazálím, jež vznikaly od poloviny devátého století.²⁶ Setkáme se s chalífy, kteří tuto činnost vykonávali osobně (např. ábbásovský chalífa Muhtadí). Většinou bylo rozhodování svěřeno jiným osobám a chalífa či guvernér byl jen konzultován.

Na rozdíl od soudce, který byl svázán svou právní školou, příp. právní školou, kterou musel aplikovat, měl soudce rozhodující stížnosti volnější ruce. V zásadě neaplikoval právní názory formulované v rámci konkrétní školy a držel se „jen“ jasnými příkazy či zákazy šarí'y a jejím „duchem“. Dále se nemusel striktně držet některých pravidel – typicky příslušného počtu svědeckví vyžadovaného podle šarí'y. Jeho úkolem bylo napravit špatné (zulm) a docílit spravedlnosti. Nebylo třeba, aby se předtím navrhovatel obrátil s žádostí o rozhodnutí na šaríatský soud. V celé řadě případů mohl jít rovnou k soudu mazálím. Činnost soudů se zaměřovala na řešení sporů vedených proti vládním zaměstnancům, překročili-li své pravomoci, nebo nepostupovali-li podle práva (např. nesprávně vyměřili daně či byli v prodlení s úhradou mezd), rozhodovali o stížnostech proti šaríatským soudcům (v případech korupce či

---

²³ Předmětem stížnosti mohlo být samotné rozhodnutí soudce, kdy se stěžovatel domníval, že soudce rozhodl v rozporu s islámským právem, ale i neúměrně vysoko vyměřené soudní poplatky, či příliš časté návštěvy soudce a zapisovatele u vesničanů, kdy očekávali pohoštění. Stěžovatel mohl vznést námitku podjatosti soudce atp.

²⁴ KHADDURI, M. – LIEBESNY, H. J. (eds). *The Law in the Middle East. Vol 1. Origin and Development of Islamic Law.* Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2008, s. 266.

²⁵ Obecně je doporučováno řešit spory smírnou cestou. Není-li to možné, mohou se strany obrátit na soud, nebo arbitrážní komisi, dovoluje-li to povaha sporu.

²⁶ HALLAQ, Wael B. *Sharí'a: Theory, Practice, Transformations.* Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 55.

zneužití pravomoci). V neposlední řadě vykonávali rozhodnutí šaríatských soudů, pokud se nezasadily o jejich výkon. Soudy mazálim nerušily soudní rozhodnutí šaríatských soudů, nevystupovaly tedy v roli odvolacích soudů.²⁷

Který soud je příslušný pro rozhodnutí případu?

Na tuto otázku není žádná obecná odpověď, která by platila pro všechny etapy vývoje muslimských zemí. Šaríatské soudy většinou rozhodovaly spory z oblasti, kterou my bychom nazvali soukromé právo. Byť i zde měly strany možnost jít k soudu mazálim.

Trestněprávní případy ale spadaly do pravomoci soudů šurta, především v případě, že zde nebylo navrhovatele a bylo jednáno z moci úřední. I když ani toto neplatilo absolutně. Trestné činy spadající do kategorie hudúd měly řešit šaríatské soudy a ta zír náležely jak šaríatským soudům, tak i mazálim. Ne vždy tomu tak v praxi muselo být.²⁸ Do vztahu mezi soudy se do jisté míry promítal vztah vládce a náboženských učenců. Vládce jmenoval soudce šaríatských soudů (i soudů mazálim) z řad učenců, jenž vládce přímo neovládal. Rozhodnutí soudů mazálim mohl zrušit sám vládce, rozhodnutí šaríatského soudu mohl zrušit jen jiný šaríatský soudce a to jen za určitých podmínek. Šaríatský soudce potřeboval v některých případech (typicky rozhodnutí o trestu smrti) konzultaci či rozhodnutí vládce a nemohl jednat samostatně. Z dlouhodobého hlediska tak musel vzniknout nějaký modus operandi mezi soudy a vládcem.

Osmanská říše

Jak bylo již výše uvedeno, v Osmanské říši sultán vydával edikty zvané qánún, jimiž upravoval celou řadu právních vztahů. Jeho právní předpisy začaly upravovat i otázky upravené islámským právem, typicky trestní zákoníky z roku 1490 a 1540. Sultán dokonce mohl vykládat a specifikovat aplikaci pravidel obsažených v jeho ediktech

---

²⁷ SCHNEIDER, Irene. Qádí und Qádi-Justiz im vormodernen und modernen islamischen Recht. In: Heinrich Scholler – Silvia Tallenbach (eds). *Position und Aufgaben des Rechts nach westlichem und nach islamischem Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck. 2007, s. 68.

²⁸ Jak na to poukazuje Vikør. I když trestný čin opilství spadá do hudúd, policie mohla provinilce potrestat tělesným trestem a případně uvězněním na několik dnů, aniž by věc byla dále projednána šaríatským soudem (VIKØR, KNUT S. *Between God and Sultan: A History of Islamic Law*. New Delhi: Foundation Books, 2005, . s. 199). Jako příklad, jak symbióza mezi šaríatskými a ostatními soudy fungovala, může posloužit praxe města Córdoba v druhé polovině 11. století. Blíže viz: MÜLLER, Christian. *Gerichtspraxis im Stadtstaat Córdoba: Zum Recht der Gesellschaft in einer málikitisch-islamischen Rechtstradition des 5./11. Jahrhunderts*. Leiden, Brill, 1999, s. 103-174.

ve formě nařízení (amr). Dochází tak unifikaci a systematizaci práva, což není vlastní islámské právní vědě (fiqhu) formulované v učení jednotlivých právních škol a interpretované muftími. Vydávání nejrůznějších právních předpisů pokračovalo až do roku 1673, kdy byl vydán poslední edikt a další větší změny přineslo až 19. století. Pro soudce to sebou neslo očekávatelnou povinnost soudit nejen podle islámského práva (hanafijské právní školy), ale i podle vydaných právních předpisů a místních obyčejů. Dva svou povahou odlišné právní systémy nepřinesly vznik dvou soudních soustav, ale jen jedné, na jejímž vrcholu stál nejvyšší soudce – qádí 'askar (vojenský soudce).²⁹ V rámci soustavy se stále nacházely policejní soudy aplikující právní předpisy. Klasický soudní systém, kde šarí'atský soud rozhodoval spory v rámci pravidel šarí'y a vedle něj „státní“ soud, zaniká. Vnik jednotné soudní soustavy na vrcholu s qádím znamená převzetí moci nad „státními“ soudy.

Změny nastaly i v právnických profesích, kdy se objevují advokáti, notáři a státní zástupci.³⁰ Proměny se dočkalo i postavení muftích. Ti ztratili svou nezávislost a stali se, stejně jako soudci, součástí vládního systému. Sultán je jmenoval na základě státních zkoušek a mohl je i odvolat. Nejvyšším učencem nebyl již qádí, ale hlavní muftí sídlící v Istanbulu. Jeho postavení se vyvíjelo a k upevnění pozice přispěl Abú Sa'úd, hlavní muftí v letech 1545-1574. Vydal mnoho fatew k výkladu práva jejichž cílem bylo „zesouladnění“ šarí'y a vydaných právních předpisů. Tím se odstranila faktická koexistence dvou právních systémů a vytvořil systém jeden, který byl pod kontrolou státní moci.³¹

Změny v 19. století

Po roce 1800 můžeme vyzorovat v muslimských zemích překotné změny promítající se i do práva a soudních soustav. Vliv šarí'y ustupuje v důsledku modernizace právního pořádku a otevírá se větší prostor pro výkon idžtihádu. Na druhou stranu změny neznamenal plný přechod od náboženského práva k právu sekulárnímu. Byla to spíše otázka, kdo měl kontrolu nad soudy – zda učenci, nebo stát. V tomto ohledu jen pokračoval proces započatý v Osmanské říši. Přidal se jen jeden podstatný aspekt do procesu přerodu systému, a to

---

²⁹ VIKØR, KNUT S. *Between God and Sultan: A History of Islamic Law*. New Delhi: Foundation Books, 2005, s. 210.

³⁰ Ke změnám na poli práva a soudnictví po reformách tanzimát blíže viz: AKYILMAZ, Gül, *The Kadi in the Ottoman Empire*. In: Heinrich Scholler – Silvia Tallenbach (eds). *Position und Aufgaben des Rcihters nach westlichem und nach islamischem Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck. 2007, s. 111 an.

³¹ SCHNEIDER, Irene. Qádí und Qádí-Justiz im vormodernen und modernen islamischen Recht. In: Heinrich Scholler – Silvia Tallenbach (eds). *Position und Aufgaben des Rcihters nach westlichem und nach islamischem Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck. 2007, s. 72.

vliv koloniálních mocností na právní pořádek a potažmo na soudní soustavy.

Soudy *ʿadlija*, někdy nazývané soudy *nizámija*, byly zřízeny v muslimském světě v 19. a 20. století. Měly obecnou pravomoc rozhodovat spory mezi účastníky řízení a rozhodovaly na základě vydaných právních předpisů. V Osmanské říši se vytvořila v druhé polovině 19. stol. několikastupňová (tří) soudní soustava, proti rozhodnutí soudu se bylo možné odvolat k vyšší instanci. Soudci rozhodovali i v senátech a ne jen jako samosoudci. Na těchto soudech působili soudci, kteří byli placeni státem, a strany byly zpravidla zastupovány svými právními zástupci. Vládce stanovil meze výkonu pravomoci *qudát*, *šaríatských* soudců. Ti vykonávali svou činnost především na poli rodinného práva. A pokud rozhodovaly spory z oblasti smluvního či věcných práv, byli nuceni aplikovat státem vydaný zákoník – *Madžallu* a učení *hanafijské* právní školy.³²

Motivací k vytvoření soudní soustavy bylo několik a lišily se stát od státu. Jednou z hlavních byl zájem státní moci na aplikaci vydaných právních předpisů, které byly vydány státní mocí a častokrát se inspirovaly západní právní úpravou, typicky francouzskou. Důvody mohly být ale i politické, ekonomické, případně se státy mohly snažit takto reagovat na kritiku jejich systému ze strany západních mocností.³³ Zprvu se nemusely nutně nést označení soudy a mohly se vyvinout z „komisí“ existujících paralelně se soudy (*mahákim*, sg. *mahkama*). Až později nabyly obecnou jurisdikci, začaly být označovány za soudy a stávající soudy dostaly označení *islámské* nebo *šaríatské* soudy.

Egypt

Na území dnešního Egypta byla situace obdobná a lze na ní demonstrovat posuny v soudních soustavách. Muhammad *ʿAlí* (vládl 1805-1848), relativně nezávislý vládce provincie Egypt, začal také vydávat nejrůznější předpisy. Jedním z nich byl i trestní zákoník v roce 1821 a zákon upravující vlastnická práva k pozemkům z r. 1830. V rámci soudní soustavy roku 1842 vzniká Odvolací soud, řešící jak soukromoprávní, tak i trestněprávní spory. K reorganizaci *šaríatských* soudů dochází roku 1856, kdy je jim dána jen jurisdikce v personálních otázkách a zároveň zajištěna možnost odvolání. Soudci jsou jmenováni *chedívem*, vládcem Egypta, s výjimkou hlavního soudce v Káhiře, kterého i nadále jmenoval sultán. Vedle *šaríatských* soudů fungují i soudy *mazálím*, představující „státní“ soudy. V Káhiře a Alexandrii vznikají obchodní tribunály a dále i lokální „soudní

---

³² VIKØR, KNUT S. *Between God and Sultan: A History of Islamic Law*. New Delhi: Foundation Books, 2005, s. 210.

³³ BOĞAÇ, A. Ergene. *Judicial Practice: Institutions and Agents in the Islamic World*. Leiden: Brill, 2009, s. 73.

rady“, spojující v sobě jak administrativní, tak i soudní funkci, z nichž se utváří za vlády Isma'íla systém danou hierarchií – lokálních rad ve vesnicích, center provincií a Káhiře.³⁴

Cizinci pobývající v Egyptě měli zájem na tom, aby se na ně nevztahovala jurisdikce šar'íatských soudů a dožadovali se zvláštního postavení garantovaného kapitulacemi. Výsledkem byl zvyšující se vliv různých konzulárních soudům rozhodujících spory podle domovského práva účastníků a nejistota ze strany Egyptanů vstupujících do právních vztahů s cizinci. Evropané se zároveň obávali o vymahatelnost svých pohledávek vůči Egyptanům a především státu. Roku 1867 tak chedív Ismá'íl prostřednictvím svého ministra, Nubara Páši, navrhl sultánovi vznik „smíšených“ soudů (AL-MAHÁKIM AL-MUHTALITA, TRIBUNAUX MIXTES), které by řešily soukromoprávní spory mezi cizinci navzájem a mezi cizinci a Egyptany, resp. občany Osmanské říše na základě práva inspirovaného západními právními úpravami. Původní návrh plánoval vznik jednotné soudní soustavy, v rámci které by byly i soudy trestní. Soudní moc měla být nezávislá na státu, což se zprvu ani Ismá'ílovi nezamlouvalo.³⁵ Až po vleklých diplomatických diskuzích a za cenu ústupků se roku 1876 podařilo prosadit vznik těchto soudů. Byly obsazeny jak egyptskými soudci, tak i jejich kolegy ze zahraničí.³⁶ Pro smíšené soudy byl v letech 1875–1883 vydán především Občanský zákoník (CODE CIVIL MIXTE) a Obchodní zákoník (CODE DE COMMERCE MIXTE).³⁷ Tyto zákony v zásadě kopírovaly francouzský občanský a obchodní zákoník, s různými odchylkami v oblasti právní úpravy vlastnických práv, které si vyžadovaly egyptské poměry. Obsahovaly však v té době podstatné pravidlo, podle něhož byl stát povinen zajistit výkon rozhodnutí i tehdy, pokud bylo vedeno proti němu samotnému.³⁸ Jakkoli jsou tyto změny veliké, nebylo francouzské právo pro řadu egyptských právníků žádné

---

³⁴ BROWN, Nathan J. *The Rule of Law in the Arab World: Courts in Egypt and the Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 24.

³⁵ Blíže viz: LENDREVIE-TOURNAN, Isabelle. The Development of Relations between the Mixed Courts and the Executive Authority in Egypt (1875-1904). In: Nathalie Bernard-Maugiron (ed.). *Judges and Political Reform in Egypt*. Cairo: AUC Press, 2008, s. 30.

³⁶ V první instanci působil sedm soudců (čtyři soudci neegyptského původu a tři egyptského) a u Odvolacího jedenáct soudců (sedm cizích soudců a čtyři egyptští). U soudu jako zahraniční soudci působili především francouzští, angličtí a italské soudci. Složení soudů bylo rozmanité. Zastoupeno bylo více než deset národností.

³⁷ Celkem bylo přijato šest zákoníků: občanský, obchodní, zákoník o námořním obchodu, občanský a obchodní soudní řád, trestní zákoník a zákoník o trestním vyšetřování. Vznikly na základě žádosti Nubara Páši, jenž oslovil Jacquesa Maunouryho.

³⁸ BROWN, Nathan J. *The Rule of Law in the Arab World: Courts in Egypt and the Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 27 an.

novum. Bylo téměř tradicí získávat vzdělání ve Francii, právníky nevyjímaje. Tyto soudy pak existovaly paralelně vedle šaríatských soudů, soudů mazálim a policejních soudů.

V okamžik, kdy se Egypt stává roku 1882 britským protektorátem, se situace opět mění. Na území Egypta se odejme šaríatským soudům kompetence rozhodovat o vině a trestu, vydává se 1883 trestní zákon po francouzském vzoru. Dochází ke zrušení soudů mazálim a policejních soudů, na jejichž místo jsou vytvořeny soudy po západním vzoru. Roku 1883 vznikly i národní soudy (AL-MAHÁKIM AL-AHLÍJA, TRIBUNAUX INDIGÉNES). Rozhodovaly spory majetkové povahy mezi egyptskými státními příslušníky, ale i o vině a trestu egyptských státních příslušníků. I pro ně byly vydány zákoníky (CODES INDIGÉNES),³⁹ rovněž ovlivněné francouzskou právní úpravou. Plány na vytvoření zvláštní soudní soustavy měla vláda již o tři roky dříve. Dekret o jejich zřízení byl vydán v květnu 1881. Celý proces se protáhl z několika důvodů. Prvním byly spory v Madžlis aš-šurá (kvazi parlamentní orgán) při vydávání kodexů pro národní soudy. Mají být převzaty kodexy pro smíšené soudy? Měly by se jimi jen inspirovat, nebo více zohlednit šarí'u? Krátký válečný konflikt mezi Egyptem a Velkou Británií situaci ještě vyostřil, Madžlis přestal existovat a egyptská vláda stála před rozhodnutím, zda posečkat a připravit nový zákoník, nebo se spokojit se zákoníkem aplikovaným smíšenými soudy a jen ho modifikovat. Druhá možnost zvítězila a zákoníky byly vydány roku 1883.⁴⁰ I když by Britové raději prosadili anglický model práva, francouzský byl již v zemi poměrně silně zakořeněn, a to i díky vzdělání, jemuž se právníkům ve Francii dostalo.

Výše uvedené reformy sebou přinášejí změny v obsazení soudů a jejich vztahu ke státní moci, kdy přestávají být zcela pod vlivem státu. U smíšených soudů byli soudci jmenováni sice chedívem, ten se ale musel dožádat souhlasu u příslušného zahraničního ministerstva spravedlnosti.⁴¹ Snaha vlády nad nimi získat kontrolu by mohla vést k diplomatickému konfliktu. Vláda nemohla zasahovat do jejich vzdělání, to příslušeno smíšenému Apelačnímu soudu, a ani do jejich přidělení či přeřazení v rámci soudní soustavy. I na národních soudech působili zahraniční soudci. Egyptští soudci na národních soudech byli

---

³⁹ BÄLZ, Kilian. *Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? Zum fünfzigjährigen Jubiläum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948)*. Zeitschrift für Europäisches Privatrecht. 2000, Nr. 1, s. 54.

⁴⁰ BROWN, Nathan J. *The Rule of Law in the Arab World: Courts in Egypt and the Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 30

⁴¹ LENDREVIE-TOURNAN, Isabelle. *The Development of Relations between the Mixed Courts and the Executive Authority in Egypt (1875-1904)*. In: Nathalie Bernard-Maugiron (ed.). *Judges and Political Reform in Egypt*. Cairo: AUC Press, 2008, s. 32.

taktéž jmenování chedívem, byť na návrh ministra spravedlnosti. Přípravu na jejich kariéru měli ale v rukou sami soudci.⁴²

Rodině-právní spory byly i nadále rozhodovány soudy mimo soustavu smíšených či národních soudů, kdy jejich jurisdikce byla odvislá od náboženské příslušnosti stran sporu. Existovaly soudy pro muslimy (šaríatské soudy), křesťany a židy. Šaríatským soudům je ponecháno jen malé pole působnosti, především otázkách personálního statusu, protože i některé spory dotýkající se náboženských nadací (awqáf), přešly na smíšené soudy.⁴³ Na druhou stranu mohly rozhodovat všechny spory, které jim byly předloženy k rozhodnutí.

Shrneme-li to, na konci 19. století v Egyptě existovalo několik soudních soustav aplikujících různé právní normy.⁴⁴ Smíšené soudy aplikující pro ně vydané zákoníky, národní soudy rozhodující podle vlastních zákoníků, šaríatské soudy, pro něž byla rozhodným právem šarí'a a náboženské soudy ostatních náboženských skupin rozhodující podle jejich práva. Cizinci stále měli zvláštní status.

Britové byli konfrontováni s neutěšeným stavem, kdy nebylo možné mít kontrolu nad potrestáním pachatelů trestných činů ze strany cizinců. Na ně se i nadále vztahovaly výjimky. Zásah do nich nebyl z diplomatických důvodů možný. Ministerstvo vnitra a policie byla pod britským vlivem, stejně jako Ministerstvo spravedlnosti, při kterém působili státní zástupci. Pod záminkou vzrůstající kriminality na venkově se podařilo prosadit odebrání pravomoci národních soudů soudit trestní případy. Tu nyní vykonávaly zvláštní komise, nezávislé na britském vlivu. Jejich trvání nemělo dlouhé doby a byly zrušeny roku 1889.⁴⁵ Další pokusy o omezení statusu cizinců přichází roku 1914. Britové prohlašují Egypt za svůj protektorát, nezávislý na Osmanské říši a dovozují z toho zánik výjimek pro cizince, kteří od té doby mají být pod britskou ochranou. Po roce 1918 se objevují návrhy na sjednocení smíšených a národních soudů, navýšení britských soudců, zavedení anglického jazyka jako hlavního právního jazyka. To vše vyvolává bouři nevole v řadách Egyptanů, kteří proti britskému vlivu povstanou.

---

⁴² BROWN, Nathan J. *The Rule of Law in the Arab World: Courts in Egypt and the Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 32.

⁴³ LENDREVIE-TOURNAN, Isabelle. The Development of Relations between the Mixed Courts and the Executive Authority in Egypt (1875-1904). In: Nathalie Bernard-Maugiron (ed.). *Judges and Political Reform in Egypt*. Cairo: AUC Press, 2008, s. 36.

⁴⁴ SHERIF, Adel Omar. An Overview of the Egyptian Judicial System, and its History. *Yearbook of Islamic & Middle Eastern Law*, Vol 3, 2000, s. 13.

⁴⁵ BROWN, Nathan J. *The Rule of Law in the Arab World: Courts in Egypt and the Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 37.

Ani poté, co se stává Egypt roku 1922 na základě jednostranného prohlášení ze strany Velké Británie nezávislým, nepřichází větší změny. Status cizinců se ale dlouho nemění, smíšené soudy jsou i nadále obsazeny (vedle egyptských) i zahraničními soudci. Velká Británie trvala na zachování omezení suverenity Egypta v jednostranném prohlášení o jeho nezávislosti a trvala na ponechání konzulárních a smíšených soudů do doby, než bude uzavřena vhodná dohoda. Až roku 1936 se podařilo získat od Britů slib, že je možné připravit kroky k přesunutí pravomocí kapitulačních soudů na smíšené soudy, které se měly později přetvořit v egyptské národní soudy. Měla se svolat mezinárodní konference, na níž budou veškeré otázky diskutovány. I kdyby jednání na konferenci ztroskotala, měla egyptská vláda od Britů souhlas s postupným zrušením stávajícího soudního systému.⁴⁶ Konference se konala roku 1937 ve švýcarském Montreux a vedla ke skutečným změnám v soudní soustavě. Podle ní bylo možné zrušit kapitulační soudy, k čemuž Egypt přistoupil záhy po konferenci, a za dvanáct let sjednotit soudní soustavu. Ruku v ruce s tím mělo jít i přijetí nových právních úprav, především nového občanského zákoníku.⁴⁷ Personální obsazení soudů se změnilo v důsledku striktního požadavku projednávání případů v arabském jazyce.⁴⁸

Po získání nezávislosti dostává soudní soustava šaríatských soudů (ale i národních) jasnější kontury a její hierarchie je přesně daná od roku 1931 a má tři stupně (místní, regionální a národní). Ke zrušení soudní soustavy smíšených soudů dochází roku 1949. Milletské a šaríatské soudy zanikají za vlády Násira roku 1955 a vzniká jednotná soustava státních soudů aplikujících státem vydané právní předpisy.⁴⁹

Shrnutí

Vývoj postavení soudů byl poměrně bouřlivý. Na počátku soudci podléhali přímo chalífovi, případně guvernérovi a aplikovali islámské právo a následně fiqh jedné z právních škol. Co se týče interpretace práva, soudci se obraceli, především v pozdějších dobách, na učence, znalce náboženského práva, kteří jim poskytovali odpovědi či rady ve složitějších otázkách. Tím dostával vztah státní moci s učením další

---

⁴⁶ BROWN, Nathan J. *The Rule of Law in the Arab World: Courts in Egypt and the Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 43.

⁴⁷ K přípravám nového egyptského zákoníku blíže viz HILL, Enid. Al-Sanhuri and Islamic Law. *Arab Law Quarterly*, 1988, Vol. 33, No. 3 či BECHOR, Guy. *The Sanhuri Code, and the Emergence of Modern Arab Civil Law (1932 to 1949)*. Leiden: Brill, 2007.

⁴⁸ BROWN, Nathan J. *The Rule of Law in the Arab World: Courts in Egypt and the Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 62.

⁴⁹ K dalšímu vývoji soudní soustavy viz mj. přehled SHERIF, Adel Omar. An Overview of the Egyptian Judicial System, and its History. *Yearbook of Islamic & Middle Eastern Law*, Vol 3, 2000, s. 14 an.

rozměr. Jakkoli bychom se mohli domnívat, že jedinými soudy v historii byly soudy šaríatské, nebylo tomu tak. V Osmanské říši začaly paralelně vznikat jiné „státní soudy,“ ať již soudy mazálim, nebo jiné. Poměrně komplikovanější struktura soudů vznikala v Egyptě koncem 19. století, kde se prosadil západní vliv do té míry, že byly zřízeny smíšené soudy vedle soudů národních a šaríatských. Ke sjednocení celé soudní soustavy došlo až v roce 1955, tedy dlouho poté, co Egypt získal samostatnost. To vše ukazuje, že historie soudnictví byla mnohem pestřejší, než by se mohlo na první pohled zdát.

Literature:

- BÄLZ, Kilian. Europäisches Privatrecht jenseits von Europa? Zum fünfzigjährigen Jubileum des ägyptischen Zivilgesetzbuches (1948). Zeitschrift für Europäisches Privatrecht. 2000, Nr. 1
- BERNARD – MAUGIRON, Nathalie (ed.). Judges and Political Reform in Egypt. Cairo: AUC Press, 2008
- BECHOR, Guy. The Sanhuri Code, and the Emergence of Modern Arab Civil Law (1932 to 1949). Leiden: Brill, 2007
- BOĞAÇ, A. Ergene. Judicial Practice: Institutions and Agents in the Islamic World. Leiden: Brill, 2009
- BROWN, Nathan J. The Rule of Law in the Arab World: Courts in Egypt and the Gulf. Cambridge: Cambridge University Press, 1997
- HALLAQ, Wael B. Sharí'a: Theory, Practice, Transformations. Cambridge: Cambridge University Press, 2009
- HILL, Enid. Al-Sanhuri and Islamic Law. Arab Law Quarterly, 1988, Vol. 33, No. 3
- KHADDURI, M. – LIEBESNY, H. J. (eds). The Law in the Middle East. Vol 1. Origin and Development of Islamic Law. Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, 2008
- MÜLLER, Christian. Gerichtspraxis im Stadtstaat Córdoba: Zum Recht der Gesellschaft in einer málikitisch-islamischen Rechtstradition des 5./11. Jahrhunderts. Leiden, Brill, 1999
- MÜLLER, Christian. Judging with God's Law on Earth: Judicial Powers of the Qádí al-Jamá'a of Cordoba in the Fifth/Eleventh Century. Islamic Law and Society, vol. 7, no. 2, 2000
- VIKØR, KNUT S. Between God and Sultan: A History of Islamic Law. New Delhi: Foundation Books, 2005
- RAPOPORT, Yossef. Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qádís under the Mamluks. Islamic Law and Society, Vol. 10, No. 2, 2003
- AS-SALLAABEE, 'Ali Muhammad. The Biography of 'Umar Ibn Al-Khattab. Vol. 2. Riyadh: 2010
- SCHOLER, Heinrich – TALLENBACH, Silvia (eds). Position und Aufgaben des Richters nach westlichem und nach islamischem Recht. Tübingen: Mohr Siebeck. 2007

- SHERIF, Adel Omar. An Overview of the Egyptian Judicial System, and its History. Yearbook of Islamic & Middle Eastern Law, Vol 3, 2000,
- TUCKER, Judith E. In the House of Law: Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine. Káhira: The American University in Cairo Press, 1999

Contact – email

lenka.bezouskova@ilaw.cas.cz

TRESTNÉ ČINY V DOPRAVĚ

MARTIN CEMPÍREK¹

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek pojednává o trestných činech v dopravě, které byly řešeny soudy v období I. Československé republiky. V příspěvku jsou zmíněny jednotlivé delikty, kterých se dopouštěli zasílatelé a dopravci. Jednalo se především o deklarování jiného druhu zboží, než které bylo skutečně převáženo nebo snaha obejít celní sazby při vývozu a dovozu zboží. U citlivých komodit často docházelo k falšování vývozního povolení nebo byla přeprava uskutečňována bez něj.

Key words in original language

Trestné činy v dopravě, Vývozní povolení, Dovozní povolení, Falšování celní sazby, obcházení celní sazby, krácení celní sazby

Abstract

The paper deals with Crimes in Transport, which were resolved by the Courts in the First Czechoslovak Republic. The paper discussed the various delicts which are committed Forwarders and Carriers. It was all about Declaring another commodity than was actually transported or to circumvent customs duties on exports and imports of goods. For sensitive commodities were often falsifying export or shipment was carried out without him.

Key words

Criminal traffic offenses, Export permits, Import permits, Counterfeiting, Customs duty, Circumventing tariffs, Tariff cuts.

Úvod

V historii, ale také i v současnosti, se v dopravě setkáváme s celou řadou deliktů, které spočívají v úmyslném jednání, spočívajícím v porušování přepravních, celních a dalších veřejnoprávních předpisů spadajících, z dnešního pohledu, do právního odvětví finančního práva.² Jedná se např., o uvedení nesprávných údajů při deklaraci

---

¹ JUDr. Martin Cempírek, doktorand, Právnická fakulta, Masarykova univerzita Brno.

² Radvan, M., Mrkývka, P., Pařízková, I., et. al.: Finanční právo a finanční správa. Berní právo. Brno: Masarykova univerzita, 2008, ISBN 978-80-7239-230-8, s. 498-499. Srv. Kyncl, L., Týč, V.: Regulace finančních služeb online

zboží spočívající v oklamání celních, drážních nebo pojišťovacích orgánů. Trestněprávního jednání se většinou dopouštěli odesílatelé ve snaze získat neoprávněné výhody. Tímto se ale také vystavovali rizikům vysokých pokut, ztrátě nároků na plnění pojistného, propadnutí nebo zabránění věci. Při porušování celních předpisů se jednalo především o citlivé zboží, např. zbraně nebo munice, ke kterému bylo potřeba vystavit souhlas, v některých případech až vládou.³

V našem příspěvku se chceme zaměřit na několik historických judikátů Nejvyššího soudu Československé republiky a poukázat na využitelnost a platnost některých zásad, přijatých tímto soudem v meziválečném období.⁴

Trestné činy

Ve Vážného sbírce nacházíme rozhodnutí řešená trestními soudy. Jednalo se především o trestné činy spočívající ve vyvážení zboží do ciziny bez patřičného veřejnoprávního povolení nebo méně závažné, spočívající zejména v pašování alkoholu. V jednotlivých případech se odráží doznívající události spojené s nestabilní politickou situací na Slovensku a nedostatkem zboží různých komodit. Mezi judikáty nacházíme také soudní rozhodnutí rozkrývající organizovanou spolupráci pachatelů a pracovníků finanční stráže, s jejichž vědomím docházelo k průvozu neprocleného zboží.⁵

Nejvíce deliktů bylo kvalifikováno pouze jako přestupky, menší část jako trestné činy. Především záleželo na kvalifikaci soudů, jak

---

v Evropské unii. Sborník judikatury. Brno: Masarykova univerzita, 2013, ISBN 978-80-210-6315-0, s. 72.

³ Rouč, V. Vztahy Československa a andských států Latinské Ameriky. Historický obzor. 2001, roč. 12, č. 9-10. s. 222-228. ISSN 1210-6097.

⁴ Některé zásady z meziválečného období, judikované Nejvyšším soudem Československé republiky, jsou nadále platné také v současném „dopravním právu“. Jedná se zejména o následující: 1) *Zásada prevence-eliminace vzniku škody při přepravě nebezpečných věcí*, 2) *zásada provedení řádné kontroly při předání a převzetí zboží*, 3) *zásada komplexnosti služeb zasílatele*, 4) *zásada zužujícího výkladu vyšší moci*, 5) *zásada pojištění zboží v mimořádné situaci*, 6) *zásada nadřazenosti dlouhodobě zaužívané praxe mezi stranami nad zásadou povinného pojištění v mimořádné situaci*, 7) *zásada odpovědnosti zasílatele za jemu svěřené věci*, 8) *zásada odpovědnosti za provedení úkonu, který byl přijat jiným než ve smlouvě stanoveným způsobem*, 9) *zásada závislosti výše dopravného na inflaci v krizových situacích*, 10) *zásada odpovědnosti přepravce za určení trasy*, 11) *zásada odpovědnosti za škodu toho subjektu, který účtuje dopravné*, 12) *zásada rozdělení odpovědnosti za škodu - odpovědnost majitele komunikace za její stav při dopravní nehodě*, 13) *zásada soukromoprávního pojetí tarifu* a 14) *zásada náhrady škody rovnající se ztrátě hodnoty zboží při jeho prodeji*.

⁵ Viz Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 30. července 1921, sp. zn. Kr II 293/21. číslo judikátu 521.

porušení zákona vyhodnotily, zda se jednalo pouze o přešůpek nebo o trestný čin.⁶ Přistůžení pachatelé se většinou hájili nevědomostí, že průvoz zboží bez proclení je trestný nebo že byli pouze pověřeni dopravou zboží pro třetí osobu.⁷ Soudy zastávaly právní názor, pokud byl pachateli prokázán úmysl a nikoliv nedbalost, jednalo se o trestný čin. Jednání pachatelů, které spočívalo v dlouhodobě organizované činnosti zaměřené zejména na podloudný vývoz předmětů do ciziny, bylo ve většině případů posuzováno jako trestněprávní.

Zajímavostí může být trestněprávní rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky z roku 1920, zabývající se poškozáním příkazce. Trestněprávní jednání zasílatele (speditora) vzešlo ze zasílatelské (speditorské) smlouvy.⁸ Zasílatel disponoval prázdnými, podepsanými blanco formuláři, na základě nichž příkazci účtoval provizi za obstarání přepravy, kterou však fakticky neuskutečnil. Spolehal na velké objemy přepravovaného zboží a domníval se, že nadhodnocení přepravních výkonů se při běžné kontrole nepozná. Na jeho jednání by se zřejmě nepřišlo, ale když objemy fingované přepravy neustále navyšoval, bylo jen otázkou času, kdy si příkazce vyžádal provedení kontroly zboží předaného k dopravě a faktur zasílatele za uskutečněnou přepravu.

Správněprávní delikty

Z prvorepublikové judikatury vybíráme zajímavá rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky, řešící podloudnou dopravu zboží bez patřičného vývozního povolení umožňující reexport zboží.⁹ V tomto případě se jednalo o závažnější delikty s úmyslem poškozdit zájmy státu.

V roce 1920 Československá obchodní společnost uzavřela smlouvu s německou obchodní společností o dodání zboží s podmínkou, že zboží bude obsahovat vývozní doložku. Za zboží bylo předem zapláceno. Německá společnost dodala včas, ale bez vývozní doložky. Jednalo se o podloudnou dopravu spojenou s oklamáním úřadů. Československá společnost zboží odmítla s důvodem, že takové zboží nemůže reexportovat. Odstoupila od smlouvy a požadovala vrácení kupní ceny. Spor byl řešen československými soudy a ve věci byl na základě podaného dovolání příslušný až Nejvyšší soud. V rozhodnutí Nejvyššího soudu byl potvrzen výrok nižších soudů, akceptující odstoupení od smlouvy: „Bylo-li umluveno, že zboží bude prodátelem dopraveno z ciziny zákonnou cestou na základě vývozního povolení,

---

⁶ Srv. Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 17. července 1920, sp. zn. Kr I 459/20. číslo judikátu 236.

⁷ Blíže Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky, ze dne 23. června 1921, sp. zn. Kr I 902/20, číslo judikátu 489.

⁸ Viz Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. října 1923, sp. zn. Kr II 245/22, číslo judikátu 1321.

⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. ledna 1922 sp. zn. Rv I 752/21. číslo judikátu 1451.

není kupitel povinen je přijati, bylo-li dopraveno cestou podloudnou.“¹⁰

Soud rozhodl s ohledem na skutečnost ochrany obou zemí, kterým by vznikly škody způsobené obcházením veřejnoprávních předpisů a zdůraznil tak zájem států na legální dopravě citlivého zboží.

Další judikát z roku 1921 nám ukazuje poruchy v plynulosti dopravy zaviněné nedbalostní činností zřízenců drah.¹¹ Odesílatel, cizozemský podnikatel, podával zboží v Terstu do cílové stanice Břeclav.¹² Odesílatel do nákladního listu učinil poznámku, že dovozní povolení bylo uděleno a nachází se na celním úřadu v Břeclavi. Nedbalostí drážních zřízenců došlo k roztržení a ztrátě části nákladního listu, na kterém byla poznámka o předání dovozního povolení celnímu úřadu v Břeclavi. Odpovědní zaměstnanci dráhy nemohli s touto informací pracovat. Z tohoto důvodu nemohlo být zboží včas procleno a vyloženo. Dráhy odesílateli neoprávněně naúčtovaly stojné a zdržné za dva vagóny zboží. Po několika dnech vrátil celní úřad v Břeclavi odesílateli dovozní povolení, na základě kterého bylo zboží uvolněno. Odesílatel poukazoval na neoprávněné účtování stojného a zdržného drahami. Dráha jeho reklamaci neuznala a věc musely řešit až soudy. Po odlišných rozsudcích nižších soudů řešil na základě podaného dovolání spor Nejvyšší soud. Tento vyvodil odpovědnost dráhy za ztrátu části nákladního listu. Účtování zdržného a stojného považoval za neoprávněné.

V tomto případě se jednalo o nedbalostní delikt zaměstnanců drah, kteří nepostupovali v souladu s principem řádného obchodníka a způsobili tak závažnou poruchu v plynulosti přepravy zboží. Ani další postup drah v této věci, spočívající v okamžitém naúčtování stojného a zdržného bez prověření celé záležitosti, neodpovídal principu pečlivosti řádného obchodníka.

Naopak, s oprávněným účtováním stojného a zdržného se setkáváme v případech, kdy celní orgány zadržely zboží a neumožnily další pokračování jeho přepravy. V tomto případě měla dráha povinnost náklad vyložit a uložit ve svém skladišti. „Náklad, který pro zákaz celního úřadu nemůže jít dále, jest dráha i bez odesílatelova příkazu povinna vyložit a uložit do skladiště, leč by zboží bylo pod

---

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 4. února 1925, sp. zn. RV II 873/24. číslo judikátu 4639.

¹² Tato železnice byla bývalou Jižní dráhou ještě z období Rakouska-Uherska. Jako zajímavost můžeme uvést, že její tarify patřily mezi jedny z nejdražších v monarchii. „Jednostranná závislost Terstu na privátní Südbahn a jejích „*příšerně vysokých*“ přepravních tarifech vedla k tomu, že byla více využívána mnohem lacinější doprava po Labi na sever od Hamburku. V 60. letech po jistou dobu existovala naprosto absurdní situace – náklady na dopravu zboží z Prahy přes Hamburk do Honkongu byly nižší než náklady na železniční dopravu z Prahy do Terstu.“ Skřivan, Aleš st. Doprava z Rakousko-Uherska do zámoří, 1900-1914. Historický obzor, roč. 24, č. 7-8, 2013, s. 157-170.

prostorovou celní uzávěrou. Náklad za přeložení postihuje odesílatele.¹³ Stojné a zdržné tvořilo vedlejší náklady přepravy. Na dráhu byl soudy kladen požadavek řádného zapsání této dopravní překážky do nákladního listu. V tehdejší praxi se také setkáváme s případy, kdy pro nezaplacení těchto vedlejších nákladů přepravy uplatnila dráha, jako dopravce, ke zboží zákonné zástavní právo.¹⁴ Setkáváme se i s rozhodnutími řešícími otázku vyúčtování a platby vedlejších nákladů, pokud bylo zboží celními orgány zadrženo neoprávněně. V těchto případech jednala dráha v souladu s příkazy celních orgánů a nestíhala ji případná odpovědnost za škodu nebo povinnost vrátit náklady za stojné a zdržné.¹⁵

Krajním opatřením, postihujícím odesílatele, uplatňovaným prostřednictvím celního úřadu bylo zabavení zboží.¹⁶ Meziválečná judikatura nám přibližuje případ pokusu úmyslného podvodu za účelem získání nižší vývozní sazby do zahraničí. Odesílatel podal k dopravě opotřebené tkalcovské stavy, které úmyslně deklaroval jako nové. Odesílatel však v pohraniční stanici Horní Dvořiště – Český Heršlák předložil vývozní povolení na stavy nové. Celní orgány podvod objevily a zásilka byla pozastavena a zabavena.

Tento judikát nám dokazuje, že delikty v oblasti přepravy nebyly výjimečné a bdělost celních orgánů, které hájily zájmy státu, byla nanejvýš žádoucí a potřebná.

Z meziválečné judikatury nám dále vyplývá význam správné deklarace zboží a přesných údajů v nákladním listu. Nepřesnost údajů mohla způsobit udělení pokuty celními orgány nebo případné zabavení zboží. Chyby v nákladních listech často vznikaly doplňováním dalších údajů a charakteristik zboží, především zaměstnanci železnice. Tyto spory byly časté a musel je řešit až Nejvyšší soud Československé republiky.¹⁷ Příkladem nám může být následující rozhodnutí, které bylo výsledkem sporu mezi odesílatelem, zasílatelem a dráhou. Odesílatel pověřil přepravou zasílatele, který vyplnil nákladní list a podal zboží k přepravě po železnici. Pracovníci dráhy do nákladního listu učinili své poznámky a chybně označily čísla vagónů, do kterých bylo zboží naloženo. V důsledku toho neobdržel příjemce veškeré přepravované zboží. Odesílatel následně požadoval náhradu škodu po zasílateli, který toto odmítal a ve věci musel rozhodnout až soud. Po rozdílných rozsudcích nižších soudů rozhodoval až Nejvyšší soud. Tento konstatoval, že zasílatel nebyl povinen kontrolovat údaje, které učinili zaměstnanci dráhy do

---

¹³ Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 5. listopadu 1924, sp. zn. RV II 527/24. číslo judikátu 4345.

¹⁴ Viz Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 26. listopadu 1924, sp. zn. RV I 1403/24. číslo judikátu 4413.

¹⁵ Blíže Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. března 1924, sp. zn. RV I 1541/23. číslo judikátu 3620.

¹⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 26. listopadu 1924, sp. zn. RV I 1403/24. číslo judikátu 4413.

¹⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky, sp. zn. RV I 1079/26. číslo judikátu 6798.

nákladního listu. Soud dále uvedl, že zasílatel odpovídá pouze za své údaje v nákladním listu a nikoliv za údaje chybně vyplněné dráhou.

Závěr

Domníváme se, že historická trestněprávní judikatura má dnes, na rozdíl od soukromoprávních rozhodnutí, pouze historicko-srovnávací význam. Změnily se celní sazby, klasifikace zboží a především kvalifikace trestných činů řešících krácení daně. Využitelné pro současnost mohou být jednotlivé zásady formulované soudy, ze kterých bylo vyvozováno trestněprávní jednání pachatelů. Jako příklad můžeme uvést následující:

Pouhá (dokázaná) nevědomost nezakládá trestněprávní odpovědnost, pokud není způsobena škoda.

Pokud je pachatel přistižen při pašování zboží nerozhoduje, zda je zboží jeho nebo přepravu obstarává pro třetí osobu.

Rozhodné je, že pachatel úmyslně dopomohl k dopravě zboží bez patřičného vývozního povolení a tím způsobil škodu.

Trestněprávní odpovědnost zakládá úmysl poškodit jinou osobu. Poškozeným může být stát, ale také např. účastník zasílatelské smlouvy.

Veřejnoprávní delikty a trestné činy v dopravě nám přibližují jednotlivé podvody, kterých se dopouštěli jak dopravci, zasílatelé a zřídkka také orgány finanční stráže. Dokreslují nám právní rámec přepravních smluv, které vykazovaly také trestněprávní aspekty.

Literature:

- Kyncl, L., Týč, V.: Regulace finančních služeb online v Evropské unii. Sborník judikatury. Brno: Masarykova univerzita, 2013.
- Radvan, M., Mrkývka, P., Pařízková, I., et. al.: Finanční právo a finanční správa. Berní právo. Brno: Masarykova univerzita, 2008, ISBN 978-80-7239-230-8.
- Rouč, V. Vztahy Československa a andských států Latinské Ameriky. Historický obzor. 2001, roč. 12, č. 9-10. s. 222-228. ISSN 1210-6097.
- Skřivan, A. st.: Doprava z Rakousko-Uherska do zámoří, 1900–1914. Historický obzor, roč. 24, č. 7-8, 2013, s. 157-170. ISSN 1210-6097.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 25. ledna 1922 sp. zn. Rv I 752/21. číslo judikátu 1451.
- Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 4. února 1925, sp. zn. RV II 873/24. číslo judikátu 4639.

- Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 5. listopadu 1924, sp. zn. RV II 527/24. číslo judikátu 4345.
- Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 26. listopadu 1924, sp. zn. RV I 1403/24. číslo judikátu 4413.
- Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 18. března 1924, sp. zn. RV I 1541/23. číslo judikátu 3620.
- Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 26. listopadu 1924, sp. zn. RV I 1403/24. číslo judikátu 4413.
- Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky, sp. zn. RV I 1079/26. číslo judikátu. 6798.
- - Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 30. července 1921, sp. zn. Kr II 293/21. číslo judikátu 521.
- Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 17. července 1920, sp. zn. Kr I 459/20. číslo judikátu 236.
- Rozsudek Nejvyššího soudu Československé republiky, ze dne 23. června 1921, sp. zn. Kr I 902/20, číslo judikátu 489.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 27. října 1923, sp. zn. Kr II 245/22, číslo judikátu 1321.

Contact – email

martin.cempi@seznam.cz

Reichskammergericht A JEHO ROLE PŘI RECEPCI ŘÍMSKÉHO PRÁVA

RADEK ČERNOCH

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Reichskammergericht (Říšský komorní soud) byl založen roku 1495 v rámci tzv. Maxmilianových reforem. Zatímco v Itálii se *ius commune* uplatňovalo až po selhání či střetu statutárních práv, uplatňuje se *Gemeines Recht* v Německu díky činnosti Říšského komorního soudu primárně před místní právní úpravou. Dochází tak k vzájemnému ovlivňování recipovaného práva římského a práv jednotlivých územních celků.

Key words in original language

Gemeines Recht; *ius commune*; Recepce římského práva; *Reichskammergericht* (Říšský komorní soud).

Abstract

Reichskammergericht (Imperial Chamber Court) was founded in 1495 within the frame of so called Maxmilian's reforms. Unlike in Italy, where *ius commune* was applied only if the statutory laws were in conflict or inapplicable, due to the *Reichskammergericht* was *gemeines Recht* in Germany applied primarily before law of particular lands. As a result, there is a mutual influence of Roman law and the laws of particular German lands.

Key words

Gemeines Recht; *ius commune*; Reception of Roman Law; *Reichskammergericht* (Imperial Chamber Court).

1. ÚVODEM

„Jest z nejpamátnejších zjevů dějin lidských...“, praví o recepci římského práva Leopold Heyrovský.¹ Její průběh byl v jednotlivých státech značně rozdílný a mnohdy plný zvrátů, čehož příkladem je nepochybně i recepce římského práva v Německu. Tento příspěvek se však chce zaměřit jen na jeden její aspekt, který úzce souvisí se zaměřením sekce, a tím je význam Říšského komorního soudu

---

¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. opr. vyd. Praha : J. Otto, 1910. s. 94.

(*Reichskammergericht*) pro recepci římského práva ve Svaté říši římské.

Zatímco v Itálii či Francii jsou pro rozvoj římskoprávní vzdělanosti rozhodujícími institucemi tamní univerzity, ve Svaté říši římské to byl soud, čili ústřední státní orgán. Tato skutečnost je o to překvapivější, že ve srovnání kupříkladu s Francií nejde o stabilní centralizovaný stát, u kterého by bylo možno předpokládat silný vliv centrálních institucí, ba právě naopak.

2. MAXMILIANOVY REFORMY

Svatá říše římská byla útvarem značně nesourodým, sužovaným vnějšími i vnitřními problémy, a to jak finančními, tak i vojenskými.² K největším projevům snahy zamezit vnitřním rozbrojům a posílit jednotu říše patří tzv. Maxmilianovy reformy z konce 15. století. Tyto změny probíhaly v několikaletém horizontu, v užším smyslu jde však především o čtyři velké reformní zákony, přijaté ve Wormsu roku 1495, a sice Věčný zemský mír, Řád říšského komorního soudu, císařský mandát k dodržování míru a práva a konečně zavedení říšské daně.³ Věčný zemský mír (*ewiger Landfriede*) byl vydán za účelem zamezení soukromých válek.⁴ Dále byl zřízen Říšský regiment (*Reichsregiment*) coby stavovský správní orgán.⁵ Říše byla rozdělena na 6 a později 10 krajů (*Reichskreise*) za účelem zefektivnění státní (říšské) správy. Říšský sněm byl roku 1489 rozdělen do 3 kolegií⁶ a od roku 1495 se pro něj užívá označení *Reichstag*.⁷ K vylepšení nelichotivé finanční situace (a financování Říšského komorního soudu) byla vypsána říšská daň, nazývaná obecný haléf (*gemeiner Pfennig*).⁸ Říšský komorní soud (*Reichskammergericht*)

---

² KADLECOVÁ, Marta – SCHELLE, Karel – VESELÁ, Renata – VLČEK, Eduard – VOJÁČEK, Ladislav – ŽIDLICKÁ, Michaela. *Právní dějiny*. 2. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2005. s. 200.

³ HATTENHAUER, Hans. *Europäische Rechtsgeschichte*. 4. durchgesehene und erweiterte Aufl. Heidelberg : C. F. Müller Verlag, 2004. S. 382.

⁴ KADLECOVÁ, Marta – SCHELLE, Karel – VESELÁ, Renata – VLČEK, Eduard – VOJÁČEK, Ladislav – ŽIDLICKÁ, Michaela. *Op. cit.* s. 200.

⁵ KÖBLER, Gerhard. *Lexikon der europäischen Rechtsgeschichte*. München : C. H. Beck, 1997. S. 183.

⁶ KADLECOVÁ, Marta – SCHELLE, Karel – VESELÁ, Renata – VLČEK, Eduard – VOJÁČEK, Ladislav – ŽIDLICKÁ, Michaela. *Op. cit.* s. 200.

⁷ *Ibidem*. s. 240.

⁸ GOFF, Jacques Le – SCHMITT, Jean-Claude. *Dictionnaire raisonné de L'Occident médiéval*. Přeložila Lada Bosáková et al. *Encyklopedie středověku*. Praha : Vyšehrad, 2002. s. 640.

vznikl přetvořením královského komorního soudu (*Kammergericht*),⁹ jeho činnost měla přispět ke sjednocování práva v rámci říše.¹⁰ Jednalo se o stavovsko-odborný orgán, neboť jeho členy byli jak představitelé šlechty, tak i profesionální právníci.¹¹ Zřízení Říšského komorního soudu souvisí obecně i se snahami o zvyšování právní jistoty a tím i posílení vnitřní jednoty Svaté říše římské.¹²

Výše uvedené pokusy o centralizaci říše buď brzy selhaly (*ewiger Landfriede*, *Reichsregiment*, *gemeiner Pfennig*) nebo byl jejich skutečný dopad zanedbatelný (*Reichskreise*).¹³ Jako trvale významné se tedy ukázalo jen založení Říšského komorního soudu. Ten sloužil jako vzor pro budování soudů v jednotlivých územních celcích.¹⁴ Jeho hlavní význam však spočívá v tom, že vydáním Řádu Říšského komorního soudu (*Reichskammergerichtsordnung*, dle místa vydání též pod označením *Ordnung des Reichs-Kammergerichts zu Worms*)¹⁵ je roku 1495 zavedena primární (viz níže) platnost římského práva ve Svaté říši římské.¹⁶ Jinak vyjádřeno, lze rok 1495 chápat jako předěl mezi teoretickou a praktickou recepcí římského práva v Německu.¹⁷

Vzhledem ke značně proměnlivým náladám uvnitř (rozpory císaře a stavů) i vně (třicetiletá válka a boje s Francií) Svaté říše římské změnil Říšský komorní soud několikrát své sídlo. Prvním sídlem, byť jen na krátkou dobu, byl Frankfurt am Main. Po několika

---

⁹ KÖBLER, Gerhard. *Deutsche Rechtsgeschichte. Ein systematischer Grundriß*. 4. Aufl. München : Vahlen, 1989. S. 174.

¹⁰ KADLECOVÁ, Marta – SCHELLE, Karel – VESELÁ, Renata – VLČEK, Eduard – VOJÁČEK, Ladislav – ŽIDLICKÁ, Michaela. *Op. cit.* s. 200.

¹¹ ANGERMANN, Norbert – BAUTIER, Robert-Henri – AUTY, Robert (Hrsg.). *Lexikon des Mittelalters. Band VII. Planudes bis Stadt (Rus')*. München & Zürich : LexMA Verlag, 1995. S. 626.

¹² PALME, Rudolf. Kodifikationsbestrebungen unter Kaiser Maximilian I. In: Miloslav Doležal, Valentin Urfus (Eds.). *Velké kodifikace I*. Praha : Univerzita Karlova, 1989. s. 162.

¹³ KADLECOVÁ, Marta – SCHELLE, Karel – VESELÁ, Renata – VLČEK, Eduard – VOJÁČEK, Ladislav – ŽIDLICKÁ, Michaela. *Op. cit.* s. 200.

¹⁴ *Ibidem.* s. 201.

¹⁵ LEHMANN, Heinrich Otto. *Quellen zur Deutschen Reichs- und Rechtsgeschichte. Zusammengestellt und mit Anmerkungen versehen*. Berlin : Verlag von Otto Liebmann, 1891. S. 213.

¹⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha : C. H. Beck, 1997. s. 103.

¹⁷ Idem. *Římské soukromé právo. Systém a instituce*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011. s. 42.

mezizastávkách sloužil od roku 1527 jako sídelní město soudu Speyer,¹⁸ ovšem po požáru roku 1689 bylo třeba najít nové sídelní město. Jelikož Frankfurt neměl zájem stát se opětovně sídelním městem Říšského komorního soudu, stal se jím nakonec Wetzlar.¹⁹

3. ŘÍMSKÉ PRÁVO V NĚMECKU

Proces běžně označovaný jako recepcce římského práva počíná školou glosátorů v Bologni, jejíž představitelé obnovili zájem o římské právo.²⁰ S rozvojem severoitalských měst a intenzifikací obchodu vznikalo stále více sporů, které statutární práva jednotlivých měst nedokázala rozřešit, případně mezi nimi docházelo ke konfliktům. Právě tyto okolnosti umožnily škole komentátorů obnovit platnost práva římského coby *iuris communis*. Římské právo tak stojí v pozadí právního života a stává se základem kolizních norem.²¹ Přesto nacházelo římské právo poměrně široké pole uplatnění, neboť dle mínění komentátorů mělo být statutární právo vykládáno restriktivně (*statuta stricte sunt interpretanda*).²²

Když byl roku 1495 ve Svaté říši římské vydán Řád Říšského komorního soudu, měl tento soudit dle místních právních úprav a rovněž *nach des Reiches gemeinen Recht*.²³ *Gemeines Recht* i zde označuje římské právo zpracované *more Italico*.²⁴ Třebaže se *gemeines Recht* mělo z teoretického hlediska uplatňovat subsidiárně, prakticky získávalo přednost před místní právní úpravou.²⁵ *Gemeines Recht* totiž mělo oproti místním právním úpravám jednu znatelnou výhodu, a to sice, že s ním bylo zacházeno jako s právem (užívá se termínu *fundata intentio*), i. e. nemuselo být dokazováno, což ve spojení s výše zmíněnou zásadou *statuta stricte sunt interpretanda*

---

¹⁸ BAUMANN, Anette. Advokaten und Prokuratoren am Reichskammergericht in Speyer (1695–1690): Berufswege in der Frühen Neuzeit. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*. 2000, Bd. 117, S. 550.

¹⁹ Eadem. Das Reichskammergericht in Wetzlar (1693–1806) und seine Prokuratoren. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*. 1998, Bd. 115, S. 474.

²⁰ KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin. *Římské právo*. Praha : Panorama, 1990. s. 393.

²¹ *Ibidem*. s. 395.

²² URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Praha : C. H. Beck, 1994. s. 76.

²³ KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin. *Op. cit.* s. 408.

²⁴ *Ibidem*. s. 409.

²⁵ KÖBLER, Gerhard. *Lexikon... Op. cit.* S. 488.

vedlo k tomu, že ne-li u všech německých soudů, tak alespoň u toho nejvyššího z nich, i. e. Říšského komorního soudu, bylo skutečně primárně souzeno *nach des Reiches gemeinen Recht*.²⁶

Dále je nutno poznamenat, že adjektivum *gemeines* v termínu *gemeines Recht* má dva významy. V první řadě značí, že tak jako italské *ius commune* stojí v pozadí (zde tedy v popředí) všeho práva, dále však naznačuje centralizační snahu, neboť se jej je možno na rozdíl od místních právních úprav dovolat obecně, na celém území říše.²⁷

Poté, co byla opuštěna teorie *translationis imperii* i Lotharská legenda, bylo třeba nově zdůvodnit platnost římskoprávních pravidel v Německu. Jelikož se tam však již římské právo delší dobu uplatňovalo, uplatňuje se coby obyčej i nadále.²⁸ Tak dochází k mísení a vzájemnému ovlivňování práva římského a německého.²⁹ Příkladem takového vzájemného ovlivňování může být pojmání držby jako práva k věci cizí³⁰ či *servitutes iuris Germanici*, u nichž dochází k prolomení principu *nemini res sua servit* a vytváří se dogmatický pojem reálného břemene.³¹

Pro promísené římské a germánské právo se užívá termín *usus modernus pandectarum*, z něhož je jasně patrné, že nejde o klasické právo římské, ale o právo zpracované Iustinianem (a po něm středověkými právními školami), z něhož je však dále aplikováno jen to, co se v tehdejší praxi skutečně uplatnilo. V rámci recepce římského práva v Německu se objevují různé, vzájemně více či méně se lišící směry. V kontextu tohoto článku stojí za zdůraznění tzv. kamerální jurisprudence (*Kameraljurisprudenz, Kameralistik*).³² Její název odkazuje na *Reichskammergericht*, pročež je považována za předstupeň *usus moderni pandectarum* či za jeho součást, podle toho jak široce *usum modernum pandectarum* vymezíme.³³ Vzhledem k politické roztržiténosti Německa je to pak právě *usus modernus pandectarum*, co působí jako stmelovací prvek celé německy mluvící právní oblasti.³⁴ Vždyť ještě v 19. století je občanské právo v německy mluvících zemích roztržité a nachází zde své

---

²⁶ Idem. *Deutsche Rechtsgeschichte...* Op. cit. S. 156.

²⁷ URFUS, Valentin. Op. cit. s. 77.

²⁸ KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin. Op. cit. s. 411.

²⁹ URFUS, Valentin. Op. cit. s. 74.

³⁰ Ibidem. s. 88.

³¹ Ibidem. s. 89.

³² KÖBLER, Gerhard. *Lexikon...* Op. cit. S. 275.

³³ Ibidem. S. 597.

³⁴ URFUS, Valentin. Op. cit. s. 92.

uplatnění *gemeines Recht* jen v omezené míře modifikované místními zákoníky, z čehož větší výjimku představují zejména Pruské ALR a od roku 1811 i Rakouské ABGB.³⁵

4. ZÁVĚR

Říšský komorní soud byl založen roku 1495 v rámci tzv. Maxmilianových reforem. Třebaže tyto reformy nevedly k očekávanému cíli, jímž byla centralizace Svaté říše římské, jde o jeden z mezníků vývoje německého práva ve vztahu k právu římskému. Ukazuje se tak, že i neúspěšný pokus o centralizaci říše, jakým byly ve svém úhrnu Maxmilianovy reformy, může zplodit významný vedlejší produkt. Z dnešního pohledu je tudíž zřízení Říšského komorního soudu považováno za jádro (*Kernstück*)³⁶ Maxmilianových reforem. Na rozdíl od Itálie, kde se *IUS commune* uplatňovalo až po selhání či střetu statutárních práv, se totiž *gemeines Recht* uplatňuje v Německu díky činnosti Říšského komorního soudu primárně před místní právní úpravou. Dochází tak k vzájemnému ovlivňování recipovaného práva římského a práv jednotlivých územních celků.

Díky činnosti Říšského komorního soudu a s ním související recepci římského práva se Německo dostalo na dlouhou dobu do popředí romanistického bádání, ovšem právě římskoprávní vliv na německé právo byl nacionalisticky smýšlejícími badateli později považován za „národní neštěstí“³⁷ a tudíž se objevují a po první světové válce vrcholí snahy odklonit se od římskoprávního dědictví.³⁸ Jelikož tyto snahy nedošly naplnění, lze uzavřít, že německé právo dodnes vyrůstá z práva římského, k čemuž Říšský komorní soud nemálo přispěl.

---

³⁵ KROŠLÁK, Daniel – ŠANGALOVÁ, Katarína. Spor o kodifikáciu súkromného práva v Nemecku. In: Peter Mach, Matúš Nemeč, Matej Pekarík (Eds.). *Ius Romanum schola sapientiae. Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2009. s. 226.

³⁶ BAUMANN, Anette. Advokaten und Prokuratoren am Reichskammergericht in Speyer... *Op. cit.* S. 550.

³⁷ TAUCHEN, Jaromír – OBROVSKÁ, Lucie. Římské právo ve Třetí říši. In: Kamila Bubelová (Ed.) *Res – věci v římském právu. Sborník příspěvků z 10. konference právních romanistů ČR a SR*. Olomouc : Právnická fakulta Univerzity Palackého, 2008. s. 59.

³⁸ SOMMER, Otakar. *Třetí říše a římské právo*. Praha : Nákladem vlastním, 1937. s. 5.

Literature:

- ANGERMANN, Norbert – BAUTIER, Robert-Henri – AUTY, Robert (Hrsg.). *Lexikon des Mittelalters. Band VII. Planudes bis Stadt (Rus')*. München & Zürich : LexMA Verlag, 1995. xviii+2221 S. ISBN 3-7608-8907-7.
- BAUMANN, Anette. Advokaten und Prokuratoren am Reichskammergericht in Speyer (1695–1690): Berufswege in der Frühen Neuzeit. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*. 2000, Bd. 117, S. 550–563. ISSN 0323-4045.
- Eadem. Das Reichskammergericht in Wetzlar (1693–1806) und seine Prokuratoren. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*. 1998, Bd. 115, S. 474–497. ISSN 0323-4045.
- GOFF, Jacques Le – SCHMITT, Jean-Claude. *Dictionnaire raisonné de L'Occident médiéval*. Přeložila Lada Bosáková et al. Encyklopedie středověku. Praha : Vyšehrad, 2002. 936 s. ISBN 80-7021-545-3.
- HATTENHAUER, Hans. *Europäische Rechtsgeschichte*. 4. durchgesehene und erweiterte Aufl. Heidelberg : C. F. Müller Verlag, 2004. xiv+955 S. ISBN 3-8114-8404-4.
- HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. opr. vyd. Praha : J. Otto, 1910. 1243 s.
- KADLECOVÁ, Marta – SCHELLE, Karel – VESELÁ, Renata – VLČEK, Eduard – VOJÁČEK, Ladislav – ŽIDLICKÁ, Michaela. *Právní dějiny*. 2. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2005. 816 s. ISBN 80-86432-10-4.
- KINCL, Jaromír – URFUS, Valentin. *Římské právo*. Praha : Panorama, 1990. 469 s. ISBN 80-7038-134-5.
- KÖBLER, Gerhard. *Deutsche Rechtsgeschichte. Ein systematischer Grundriß*. 4. Aufl. München : Vahlen, 1989. xiv+311 S. ISBN 3-8006-1387-5.
- Idem. *Lexikon der europäischen Rechtsgeschichte*. München : C. H. Beck, 1997. xviii+657 S. ISBN 3-406-42796-0.
- KROŠLÁK, Daniel – ŠANGALOVÁ, Katarína. Spor o kodifikáciu súkromného práva v Nemecku. In: Peter Mach, Matúš Nemeč, Matej Pekarík (Eds.). *Ius Romanum schola sapientiae. Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2009. s. 225–233. ISBN 978-80-8082-335-1.
- LEHMANN, Heinrich Otto. *Quellen zur Deutschen Reichs- und Rechtsgeschichte. Zusammengestellt und mit Anmerkungen versehen*. Berlin : Verlag von Otto Liebmann, 1891. viii+309 S.
- PALME, Rudolf. *Kodifikationsbestrebungen unter Kaiser Maximilian I.* In: Miloslav Doležal, Valentin Urfus (Eds.). *Velké kodifikace I*. Praha : Univerzita Karlova, 1989. s. 157–166.

- SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha : C. H. Beck, 1997. 116 s. ISBN 80-7179-123-7.
- Idem. *Římské soukromé právo. Systém a instituce*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2011. 350 s. ISBN 978-80-7380-334-6.
- SOMMER, Otakar. *Třetí říše a římské právo*. Praha : Nákladem vlastním, 1937. 16 s.
- TAUCHEN, Jaromír – OBROVSKÁ, Lucie. Římské právo ve Třetí říši. In: Kamila Bubelová (Ed.) *Res – věci v římském právu. Sborník příspěvků z 10. konference právních romanistů ČR a SR*. Olomouc : Právnická fakulta Univerzity Palackého, 2008. s. 53–65. ISBN 978-80-244-2151-3.
- URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Praha : C. H. Beck, 1994. 135 s. ISBN 80-7949-197-8.

Contact – email

radekcernoch@mail.muni.cz

PAPEŽSKÉ SOUDNICTVÍ VE STŘEDOVĚKU

MIROSLAV ČERNÝ

Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek představuje hlavní ideové a právní zásady, z nichž vycházely nejvyšší církevní tribunály ve středověku a osobnosti, které měly na formování papežského soudnictví největší význam.

Key words in original language

Papež, středověk, církevní právo, soudy

Abstract

The paper presents the main ideas and principles underlying the highest ecclesiastical tribunals in the Middle Ages and personalities that were shaping the papal justice greatest importance.

Key words

Pope, Middle Age, Papal Justice, Courts

Specifikem organizace katolické církve bylo a zůstává spojení všech tří mocí, které se moderní demokratické zřízení naopak snaží držet od sebe přísně oddělené, v jediné osobě. Na úrovni diecézní moc zákonodárnou, výkonnou i soudní vykonává místní biskup, na úrovni celocírkevní římský biskup – papež¹. Církevní soudnictví se samozřejmě začalo formovat již mnohem dříve než ve středověku. Cenným pramenem k poznání způsobu fungování církevního soudnictví v církevním patristickém období, v době předkonstantinovské, kdy se křesťané pohybovali v ilegalitě, je sbírka *Didascalia* ze 3. století, která hovoří o existenci církevního tribunálu, složeného z biskupa, kněží a jáhnů a o způsobu, jak měl být proces veden. V době pronásledování a ilegality, kdy církev dosud nedisponovala mocenským aparátem, jediným trestem pro nekající heretiky mohlo být pouze vyloučení ze společenství věřících. I zde se

---

¹ Srov. *Catechismo della Chiesa Cattolica*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1992, s. 241-245. ISBN 88-209-1888-9; LISTL, Joseph – MÜLLER, Hubert – SCHMITZ, Heribert (hrsg.). *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1983, s. 258-262. ISBN 3-7917-0860-0. V církevní mluvě se však spíše než o moci zákonodárné, výkonné a soudní hovoří o trojím poslání učitelského církevního úřadu: vyučovat, posvěcovat a vládnout – *munus sanctificandi, munus docendi, munus regendi*.

však již projevuje silný vliv římského práva, které i později formaci kanonického práva mělo výrazně ovlivňovat².

V 5. století se nejvýznamněji zasloužil o položení základů budoucího, na státní moci nezávislého církevního soudnictví papež Gelasius I. (492-496), který jednoznačně proklamoval z teologických základů položených svatým Augustinem vycházející tézi monarchického papežství a nezávislé, žádné vyšší autoritě nepodřízené sedes apostolica³.

Pro pravdivost přísloví *Ecclesia vivit lege Romana* je možno najít mnoho důkazů, mimo jiné i v procesní oblasti. Sám základní pojem, z něhož vychází středověké papežství, je převzat z římského práva⁴. Tímto pojmem je *auctoritas*, neomezená a svrchovaná moc, jejímž nositelem je jediný člověk, na rozdíl od pravomoci *potestas*, která byla dělitelná mezi držitele jednotlivých úřadů⁵. Toto jednoznačné formulování papežského primátu bylo klíčové pro ospravedlnění papežských pravomocí – papeže vystupujícího nejenom jako hlavní arbitr ve věcech víry, ale rovněž jako zákonodárce a soudce. Postavení papeže jako nejvyššího soudce, proti jehož rozhodnutí není možné žádné odvolání, bylo definováno hned v několika z 27 tezí, obsažených v *Dictatus papae* papeže Řehoře VII. z roku 1075⁶. Podle 18. teze papežův výrok nemůže být nikým odvolán, může jej odvolat pouze on sám, podle 19. teze papež nemůže být nikým souzen, podle

---

² Srov. PLÖCHL, Willibald Maria. *Storia del diritto canonico*, vol. I. *Dalle origini della Chiesa allo scisma del 1054*. Milano: Massimo, 1963, s., 90-91, 106-107; QUASTEN, Johannes. *Patrologia*, vol. I. *Fino al Concilio di Nicea*. Torino: Casa Editrice Marietti, III edizione, 1975, s. 407-410. K významnému vlivu, který na křesťanské myšlení měl Jeronýmův překlad bible do latinského římským právem formovaného jazyka srov. ULLMANN, Walter. *Il papato nel Medioevo*. Bari: Biblioteca Universale Laterza, 1987, s. 11-12. ISBN 88-420-2859-2

³ Srov. RAHNER, Hugo. *Chiesa e struttura politica nel cristianesimo primitivo*. Milano: Cooperativa Edizioni Jaca Book, seconda ristampa, 1979, s. 156-157; MACCARONE, Michele. *Církevní dějiny I, Křesťanský starověk*. Praha: KTF UK, 1995, s. 163-165.

⁴ Srov. ULLMANN, Walter. *Principi di governo e politica nel Medioevo*. Bologna: Società editrice Il Mulino, II ed. 1982, s. 63. ISBN 88-15-00048-8

⁵ K významu a rozlišování těchto pojmů v římském právu srov. ARANGIO-RUIZ, Vincenzo. *Storia del diritto romano*. Napoli: Casa Editrice Dott. Eugenio Jovene, settima edizione riveduta con note aggiunte, 1985, s. 31.

⁶ Srov. SCHIEFFER, Rudolf. *Papst Gregor VII. Kirchenreform und Investiturstreit*. München: Verlag C.H.Beck, 2010, s. 35-37. ISBN 978 3 406 58792 4.

20. teze nemůže být souzen nikým jiným nežli papežem ten, kdo se odvolá ke Svatému stolci, a konečně podle 21. teze pouze Svatý stolec může soudit „maiores cause“, což znamená výlučnou kompetenci ve významnějších kauzách kanonického práva. Papež Bonifác VIII. pak ve slavné bule *Unam sanctam* z 18. listopadu 1303 z proklamované nauky o nadřazenosti meče moci duchovní nad mečem moci světské logicky vyvozuje, že duchovní autorita může soudit autoritu světskou, zatímco obráceně to možné není⁷: „Ergo, si deviat terrena potestas, judicabitur a potestate spirituali; sed, si deviat spiritualis minor, a suo superiori; si vero suprema, a solo Deo, non ab homine poterit judicari, testante Apostolo: Spiritualis homo judicat omnia, ipse autem a nemine judicatur. Est autem haec auctoritas, et si data sit homini, et exerceatur per hominem, non humana, sed potius divina potestas, ore divino Petro data, sibique suisque successoribus in ipso Christo, quem confessus fuit, petra firmata, dicente Domino ipsi Petro: Quodcunque ligaveris, etc.“.

V období rozvinutého středověku, kdy nauka o papežském primátu byla již jednoznačně prosazena, se v souvislosti s rozvíjením právní vědy ve 12. století začíná upřesňovat podoba církevních tribunálů a církevní procesní právo obecně. Učené procesní právo se mohlo v církvi rozvinout díky papežům Alexandrovi III. (1159-1181), původně Graciánovu žákovi a následně učiteli kanonického práva v Boloni⁸, a Inocencovi III. (1198-1216), za jehož pontifikátu se papežská kurie stala nejenom privilegovaným zdrojem práva, ale především nejvyšším soudním tribunálem celého křesťanstva⁹. Do stejné doby náleží právník Tancredi z Boloně (1185-1236)¹⁰, významný italský glosátor, dekretalista, mezi jehož nejdůležitější spisy je počítán *Ordo iudiciarius*, ve kterém autor detailně popisuje průběh procesu v jeho jednotlivých částech. Procesní postup, který popisuje, byl identickým způsobem uplatňován v kauzách civilních i církevních. Početně ovšem kauzy církevní musely převládat nad kauzami civilními. Středověká církev totiž rozhodně nebyla dnešní církevní institucí, zatlačenou pouze do kostelů, kaplí, sakristií či několika dosud relativně fungujících klášterů. V rámci *privilegium fori* projednávaly středověké církevní tribunály nejenom veškeré záležitosti týkající se kleriků, ale i témata duchovní či s duchovními

---

⁷ *Extravag. commun.* 1.8.1 (*Friedberg* II, col. 1246).

⁸ Srov. CORTESE, Ennio. *Il diritto nella storia medievale, II. Il basso Medioevo*. Roma: Il Cigno Galileo Galilei, 1995, s. 210-211. ISBN 88-7831-044-1

⁹ Srov. MALECZEK, Werner. *Innocenzo III, papa*, v: *Dizionario Bibliografico degli Italiani*, vol. 62 (2004), s. 419-435.

¹⁰ Srov. PLÖCHL, Willibald Maria. *Storia del diritto canonico*, vol. II. *Il diritto canonico della civiltà occidentale 1055-1517*. Milano: Massimo, 1963, s. 481.

tématy spřízněná. Hlavní zásady věcné příslušnosti církevních tribunálů byly shrnuty již v Liber Extra papeže Řehoře IX¹¹. Zvláště řádná glosa k dekretálu Licet obsahuje velké množství argumentů¹² k prokázání skutečnosti, že „dominus Papa ordinarius iudex est omnium ecclesiarum et clericorum“. Odkazuje se zde mimo jiné i na Modestinův fragment z Digest¹³ „Roma communis nostra patria est“, z čehož se vyvozuje, že všichni křesťané se mohou odvolat k nejvyšší církevní soudní autoritě, jíž je v Římě sídlící papež. Z pravomoci světských soudů byli pochopitelně především vyňati všichni klerici. Laický soudce nemohl soudit klerika dokonce ani v tom případě, že by s tím sám klerik souhlasil¹⁴. Ten laický soudce, který by bez souhlasu biskupa odsoudil klerika, měl být exkomunikován¹⁵. Pod církevní pravomoc kromě všech sporů týkajících se samotných kleriků spadaly však i jiné causae spirituales (případy týkající se manželství, církevních úřadů, beneficií), causae spiritualibus adnexae (zásnuby, právo patronátu, spory o věno, legitimnost potomků, vyživovací povinnost, desátky, spory o závěti, přísahy, sliby a dědictví). Církev svoji jurisdikci uplatňovala rovněž na personae miserabiles¹⁶ (vdovy, sirotky, chudé). Pokud protiprávní čin, o kterém byl veden spor, byl podle církevní nauky zároveň také hříchem, ratione peccati mohl být rovněž projednáván církevním soudem¹⁷. Zatímco bylo nepřipustné se od církevních soudů obracet na soudy světské, v případě neposkytnutí spravedlnosti soudem světským bylo vždy možné obrátit se na soud církevní. Výmluvná je v tomto smyslu i dobře známá skutečnost, že pražská právnická universitas iuristarum se jenom okrajově zabývala studiem práva římského, protože studium práva kanonického poskytovalo dostatečnou odbornou přípravu pro všechny právníky působící v Českém království, a to nejenom ve službách církve¹⁸.

---

¹¹ X 2.2 (Friedberg II, col. 248-255).

¹² X 2.2.20 – Casus *Quidam episcopus*; glossa ad: *compelli potuit* (srov. *Decretales D. Gregorii Papae IX. suae integritati una cum glossis restituae*. Romae: In aedibus Populi Romani, 1582, coll. 559-560).

¹³ D 50.1.33.

¹⁴ X 2.2.12 (Friedberg II, col. 251-152)

¹⁵ X 2.2.2 (Friedberg II, col. 248-249)

¹⁶ Srov. MOLLAT, Michel. *I poveri nel Medioevo*. Roma – Bari: Biblioteca Universale Laterza, 1983, s. 127. CL 20-2215-X.

¹⁷ Na skutečnost, že tímto rozšířením církevní papežské jurisdikce *ratione peccati* se v podstatě do církevní jurisdikce mohlo vejít prakticky všechno, poukazuje Johannes Fried, když si v této souvislosti klade řečnickou otázku: „... und wer war ohne Sünde? ...“, srov. FRIED, Johannes. *Das Mittelalter. Geschichte und Kultur*. München: Verlag C.H.Beck, Jubiläumsedition, 2013, s. 340. ISBN 978 3 406 64432 0.

¹⁸ Srov. KEJŘ, Jiří. *Dějiny pražské právnické univerzity*. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, 1995, s. 66. ISBN 80-7184-016-5.

Ve středověku bylo ve shodě se starší tradicí jednoznačně formulováno, že papež je *judex ordinarius omnium*¹⁹, mohl tedy rozhodovat přímo i tam, kde věc byla dosud v kompetenci nižších soudních instancí. Církevní soudy existovaly na všech úrovních církevní hierarchie – arcijáhenské, biskupské, metropolitní. V jednotlivých diecézích se průběh procesu mohl v jednotlivostech lišit – kupříkladu průběhu procesu v pražské arcidiecézi se věnovala rozšířená procesní příručka Mikuláše Puchníka²⁰.

Významnou roli pro výkon papežského úřadu ve středověku měli papežští legáti, jejichž prostřednictvím byla vykonávána nejenom kontrolní činnost, ale i případná aktivita soudní. Papežští legáti byli rozděleni do několika skupin. Nejvýznamnějšími legáty byli kardinálové, kteří jakožto papežova *longa manus* byli pověřeni úřadem legátů a *latere*, osobních papežových vyslanců u králů, císařů, patriarchů či koncilů. Kromě *maiores causae*, které si výslovně vyhradil osobně papež, byli legáti a *latere* k výkonu svého poslání obdařeni generální jurisdikcí. *Legatus missus*, který nebyl kardinálem, naopak vykonával pouze přesně definovaný úkol a jeho pravomoci byly proto omezené. Je nutno zdůraznit, že papežští legáti, jejichž přítomnost často znamenala i značnou finanční zátěž a nadto zasahovali do řádné pravomoci místních biskupů, nebyli příliš oblíbeni²¹.

Církevní justice měla k dispozici rovněž další personál, mimo jiné i advokáty. Třebaže kanonické právo, jak zdůrazňuje Plöchl²², od počátku nebylo příznivě nakloněno působení advokátů z řad kleriků v civilních záležitostech, ve vrcholném období středověku, především za pontifikátu papežů Řehoře IX., Bonifáce VIII. a Klementa V., bylo vytvořeno definitivní zákonodárství, týkající se profesionální právní pomoci, kterou zajišťuje *advocatus* (*defensor*). Byla připuštěna advokátní aktivita pro kleriky s nižšími svěceními, zatímco nositelé vyššího svěcení mohli poskytovat právní pomoc pouze tam, kde se jednalo o přímý zájem církve, o jejich vlastní příbuzné nebo o vdovy a

---

¹⁹ X 2.2.20 (*Friedberg II*, col. 255).

²⁰ Srov. BUDSKÝ, Dominik. *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem Mikuláše Puchníka. Rozbor dochovaných rukopisů. Studie o rukopisech*, roč. 39, 2009, s. 255-277. ISSN 0585-5691, ISBN 978-80-86495-65-1

²¹ Srov. ULLMANN, Walter. *Il papato nel medioevo*, s. 237.

²² Srov. PLÖCHL, Willibald Maria. *Storia del diritto canonico*, vol. I., s. 261-262.

sirotky. Řeholníci směli vystupovat jako advokáti pouze v záležitostech svého kláštera nebo řádu. V oblasti církevního práva nejdůležitějšími byli konzistoriální advokáti, působící u římské kurie. Počet sedmi těchto řádných advokátů (numerarii, sive participantes) rozšířil teprve v 15. století papež Sixtus IV. (1471-1484) o dalších sedm supernumerarii sive non participantes. Vedle advokátů mohli být při procesu činní i procuratores, zastupující nepřítomné účastníky, a další pomocný soudní personál (apparitores, cursores, bedelli, audientarii, executores, nuntii, servientes)²³.

Pro procesní právo ve středověku má klíčový význam procesní příručka Viléma Durantis (+1296)²⁴, s titulem *Speculum iudiciale*, sestavená v letech 1271-1276. Jedná se o nejúplnější sebrání středověkého procesního práva, do kterého byla zahrnuta rovněž veškerá starší literatura existující k tomuto tématu. Durantovo *Speculum*, díky Durantově minulosti papežského kuriálního soudního úředníka, pověřeného přijímat a vyřizovat právní odvolání adresovaná papeži, je tím nejlepším soudobým pramenem pro poznání papežského soudnictví té doby. Velké množství případů, které prošly Durantovými rukama a z nichž si zřejmě průběžně uchoval formuly, které ve svém rozsáhlém spisu zveřejnil, bylo tím nejspolehlivějším procesním průvodcem. Na středověké papežské soudnictví však rozhodně nelze hledět zorným úhlem moderních právních kodexů, do jejichž řad se církevní právo zapojilo teprve v roce 1917. Jak podotýká Ullmann²⁵, středověké procesní právo je možné mnohem spíše připodobnit k anglickému case law. Každé konkrétní papežské rozhodnutí bylo jedinečnou novou interpretací existujících kánonů nebo rozhodnutí učiněných předchozími papeži, kterými ovšem nový papež jako nositel plenitudo potestatis moci zákonodárné i soudní nebyl nikterak vázán; jediné, čemu byl podřízen, byla neměnná lex divina. Třebaže postupem doby papežské dekretály vytvořily ucelený systém, umožňující činit předvídatelná rozhodnutí, papeži v rámci jeho plenitudo potestatis zůstávají nadále zachovány dva významné nástroje, s jejichž pomocí může v konkrétním případě postupovat jinak než doposud. Těmito nástroji jsou privilegia a dispense, což byly právní nástroje, které vysoké církevní autority často a hojně využívaly.

---

²³ Srov. PLÖCHL, Willibald Maria. *Storia del diritto canonico*, vol. II., s. 351-352.

²⁴ Srov. ČERNÝ, Miroslav. Vilém Duranti – hlavní představitel středověké procesní nauky. *Revue církevního práva*. 2012, č. 52 2/12, s. 21-35. ISSN 1211-1635.

²⁵ Srov. ULLMANN, Walter. *Il papato nel medioevo*, s. 239-240.

Speciální podobu zaujímá ve středověku církevní právo trestní, protože právě zde se prolínají jako určité specifikum dvě roviny – na rozdíl od práva civilního, kde trestný čin je porušením zákona a žádá si potrestání, v právu kanonickém je trestný čin zároveň hříchem, tedy něčím, co přerůstá do roviny duchovní, a žádá si kromě příslušného trestu především pokání; je však možné a dokonce i žádoucí ukončit případ absolucí, rozhřešením uděleným z moci církve, které vede ke smíření s Bohem a s církví. Obecně zde platilo pro místní příslušnost *forum delicti commissi* nebo *forum domicilii*. Absoluci zvláště závažných hříchů (trestných činů) si však počínaje středověkem rezervoval papež, čímž se vytvářela rovněž jakási speciální soudní kompetence nejenom pro *forum internum*, ale i pro *forum externum*. V 15. kánonu Druhého lateránského sněmu z roku 1139 je definována jako nejzávažnější zločin a hřích agrese proti klerikovi. V tomto případě je absoluce rezervována přímo papeži. Hříšník byl povinen se osobně dostavit do Říma – přičemž je jasné, že i sama takováto dlouhá cesta byla v období středověku značným pokáním. Pouze v případě nebezpečí smrti mohl viníkovi absoluci udělit jiný místní biskup. Ve 13. století byly případy papeži vyhrazeného rozhřešení dále rozšiřovány, ve 14. století stoupl jejich počet na třicet. Na druhou stranu tato koncentrace papežské moci odpouštět některé hříchy nebyla administrativně zvládnutelná, takže privilegium absoluce rezervovaných hříchů bylo udělováno některým dalším klerikům, zvláště řeholníkům z řádů dominikánů a františkánů, kterým mimo to byl často také svěřován inkvizitorský úřad. Dekretalisté se ovšem snažili o oddělení dvou pojmů – zločinu a těžkého hříchu. Zločin, který se projevoval navenek postřehnutelným jednáním, byl pochopitelně zároveň těžkým hříchem. Naopak těžký hřích, který se mohl týkat pouhého *forum internum*, nemusel nutně být rovněž zločinem, postihnutelným trestním právem.

V období středověku má svůj počátek jeden ze tří doposud existujících papežských tribunálů – Svátá římská rota. Vedou se diskuze o původu pojmenování – buď podle oválné místnosti v Avignonu, kde tribunál původně zasedal, nebo podle kolujícího pořadí soudců zpravodajů. Jedná se o instituci, která se rodila pozvolna, z důvodu rostoucí praktické potřeby církevní správy. Při ustanovení roty se navazovalo na postupně se vytvářející, zpočátku nikoli stálé organismy. Od doby papeže Inocence III. (1198-1216) existovala instituce s názvem *Audientia litterarum contradictarum* a od doby pontifikátu papeže Inocence IV. (1243-1254)²⁶ byli činní tzv. *auditores generales sacri palatii*. Samotná rota má počátek v bule *Ratio iuris avignonského papeže Jana XXII. (1316-1334)* ze dne 16. prosince 1331, který ustanovil tento orgán se sídlem přímo v apoštolském paláci²⁷. V bule

²⁶ Srov. PARAVICINI BAGLIANI, Agostino. *Innocenzo IV, papa*, v: *Dizionario Bibliografico degli Italiani*, vol. 62 (2004), s. 435-440.

²⁷ Srov. CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno Edizioni, 2000, s. 358-359. ISBN 88-7831-103-0.

byl popsán rozhodovací proces, při kterém příslušný zpravodaj (auditor) v rámci *relatio publica* referoval o případu ostatním *coauditores*. Ti pak ve lhůtě několika dnů podali písemně svá právní mínění k dané věci (*consilia*). Konečná rozhodnutí vydávaná rotou, ve kterých zpravodaj shrnul mínění vyslovená ostatními členy, se tak stávají nejenom autoritativními rozhodnutími konkrétního případu, ale i vědeckým pojednáním a širším pramenem práva, podobně jako *consilia* sepsovaná významnými civilisty i kanonisty ve stejném období²⁸. Od 14. století byly rotální *decisiones* shromažďovány ve sbírkách, částečně později publikovaných, částečně dosud obsažených pouze v rukopisech. Zatímco ve 12. a 13. století se právníci odvolávali na přímá rozhodnutí papežů, ve 14. století se touto autoritou zastupující papeže stávají rotální auditori. Pro české prostředí je zajímavé, že jeden z profesorů pražské právnické univerzity Wilhelmus Horborch od roku 1376 působil nejprve v Avignonu a následně v Římě jako auditor Roty a pořídil hojně rozšířenou sbírku rotálních nálezů z let 1376-1381²⁹.

Třebaže dějinám papežů byly věnovány celé rozsáhlé knihovny spisů, právě tato oblast středověkého procesu zůstává nadále polem otevřeným pro další bádání, stejně tak jako i ostatní témata středověkého práva, protože zdaleka ne všechny rukopisy obsahující rotální nálezy byly probádány a řádně editovány, což je bezpochyby dobrá zpráva pro současnou i budoucí generace badatelů.

Literature:

- BUDSKÝ, Dominik. *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem Mikuláše Puchníka. Rozbor dochovaných rukopisů. Studie o rukopisech*, roč. 39, 2009, s. 255-277. ISSN 0585-5691, ISBN 978-80-86495-65-1.
- *Catechismo della Chiesa Cattolica*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1992, s. 241-245. ISBN 88-209-1888-9

---

²⁸ Srov. ERDÖ, Peter. *Storia della scienza del diritto canonico*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1999, s. 99-100. ISBN 88-7652-743-5

²⁹ Srov. COING, Helmut (ed.). *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. I. Mittelalter (1100-1500)*. München: C.H.Beck, 1973, s. 849-856. ISBN 3 404 03631 7.

ZELENÝ, Rostislav – KADLEC, Jaroslav. *Učitelé právnické fakulty a právnické univerzity pražské v době předhusitské (1349-1419)*. Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Praha: 1978, tom. XVIII/1, fasc. 1, s. 73-75.

- COING, Helmut (ed.). Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. I. Mittelalter (1100-1500). München: C.H.Beck, 1973, s. 849-856. ISBN 3 404 03631 7
- CORTESE, Ennio. Le grandi linee della storia giuridica medievale. Roma: Il Cigno Edizioni, 2000, s. 358-359. ISBN 88-7831-103-0.
- ČERNÝ, Miroslav. Vilém Duranti – hlavní představitel středověké procesní nauky. Revue církevního práva. 2012, č. 52 2/12, s. 21-35. ISSN 1211-1635.
- ERDÖ, Peter. Storia della scienza del diritto canonico. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1999, s. 99-100. ISBN 88-7652-743-5.
- FRIED, Johannes. Das Mittelalter. Geschichte und Kultur. München: Verlag C.H.Beck, Jubiläumsedition, 2013, s. 340. ISBN 978 3 406 64432 0.
- KEJŘ, Jiří. Dějiny pražské právnické univerzity. Praha: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum, 1995, s. 66. ISBN 80-7184-016-5.
- LISTL, Joseph – MÜLLER, Hubert – SCHMITZ, Heribert (hrsg.). Handbuch des katholischen Kirchenrechts. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1983, s. 258-262. ISBN 3-7917-0860-0.
- MACCARONE, Michele. Církevní dějiny I, Křesťanský starověk. Praha: KTF UK, 1995, s. 163-165.
- MALECZEK, Werner. Innocenzo III, papa, v: Dizionario Bibliografico degli Italiani, vol. 62 (2004), s. 419-435.
- MOLLAT, Michel. I poveri nel Medioevo. Roma – Bari: Biblioteca Universale Laterza, 1983, s. 127. CL 20-2215-X.
- PARAVICINI BAGLIANI, Agostino. Innocenzo IV, papa, v: Dizionario Bibliografico degli Italiani, vol. 62 (2004), s. 435-440.
- PLÖCHL, Willibald Maria. Storia del diritto canonico, vol. II., s. 351-352.
- RAHNER, Hugo. Chiesa e struttura politica nel cristianesimo primitivo. Milano: Cooperativa Edizioni Jaca Book, seconda ristampa, 1979, s. 156-157.
- SCHIEFFER, Rudolf. Papst Gregor VII. Kirchenreform und Investiturstreit. München: Verlag C.H.Beck, 2010, s. 35-37. ISBN 978 3 406 58792 4.
- ULLMANN, Walter. Principi di governo e politica nel Medioevo. Bologna: Società editrice Il Mulino, II ed. 1982, s. 63. ISBN 88-15-00048-8
- ZELENÝ, Rostislav – KADLEC, Jaroslav. Učitelé právnické fakulty a právnické univerzity pražské v době předhusitské (1349-1419). Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Praha: 1978, tom. XVIII/1, fasc. 1, s. 73-75

Contact – email

cerny@mcerny.eu

REHABILITACE 1990 JAKO POHLED DO HISTORIE PRÁVA

LUMÍR CRHA

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se bude zabývat rehabilitací podle zákona č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci. Autor porovná rušení soudních rozhodnutí podle tohoto zákona s podobnými postupy v bývalém Československu v roce 1918, 1945 a 1968. Rehabilitace 1990 bude zobrazena jako střet moderního a starého práva. Autor popíše průběh a rozsah rehabilitace na území České republiky v letech 1990 až 1996. Pokusí se zformulovat závěry platné i pro soudobou aplikaci práva.

Key words in original language

Soudní rehabilitace, trestní právo, amnestie, pravomocné rozhodnutí, odškodnění, politická perzekuce, nezákonné odsouzení, prokuratura - státní zastupitelství, zločiny komunismu, spravedlnost,

Abstract

This paper will deal with rehabilitation pursuant to Act No. 119/1990 Coll. the judicial rehabilitation. By comparing the interference of judicial decisions under this Act with similar procedures in the former Czechoslovakia in 1918, 1945 and 1968. Rehabilitation in 1990 will be displayed as a clash of old and modern law. Author describes the course and scope of rehabilitation in the Czech Republic between 1990 and 1996. Attempts to formulate conclusions valid for the contemporary application of the law.

Key words

Judicial rehabilitation, criminal law, amnesty, final judgment, compensation, political persecution, illegal conviction, public prosecutor's office, the crimes of communism, justice.

ÚVODEM

Na uplatňování trestního práva v rozmezí let 1948 až 1989 na území České republiky můžeme hledět jako historici. Z tohoto historického pohledu můžeme hodnotit průběh dějů v rámci dané doby z hlediska současných poznatků o tehdejšímu stavu práva. Může nás zajímat, co vše a proč se tehdy stalo.

Existuje ale i pohled, který by bylo možno nazvat jako „justiční“. Z tohoto pohledu nás zajímá nejen to, co se tehdy stalo, ale zejména i to, jak se s tím máme vypořádat podle soudobého trestního práva¹.

Tehdejší trestní právo se totiž vedle historiků pokoušela zhodnotit i samotná justice. Činila tak v rámci soudních rehabilitací. Váhavě v roce 1968 a naplno v roce 1990 podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci. Odtud v názvu tohoto příspěvku „rehabilitace 1990“.

Soudní rehabilitace byly v rozhodující míře ukončeny v roce 1996. Z dnešního pohledu jsou i ony historií a svědectvím své doby. Byť se jedná o historii velmi mladou a dobu ještě dosti živou.

V tomto příspěvku se pokusím popsat hlavní principy soudní rehabilitace po roce 1989 a porovnat ji s podobnými postupy v bývalém Československu od roku 1918. Soudní rehabilitaci bych chtěl popsat jako střet moderního a starého práva. Chci se zabývat alespoň některými problémy plynoucími z toho, že staré právo, které bylo mezitím považováno již jen za neživou historii, je náhle znovu posuzováno justicí z hlediska zcela jiných právních principů. Nejtěžší otázkou nakonec bude, zda a jak je možno čerpat z průběhu a výsledků soudních rehabilitací nějaká poučení pro soudobou aplikaci práva.

KONTINUITA NEBO DISKONTINUITA

Každá vítězná revoluce musí záhy řešit základní právně politickou otázku. Otázku kontinuity či diskontinuity² s předchozím právním

---

¹ Justiční pohled na staré právo je anomálií, které se může uplatnit jen ve výjimečně naléhavých případech. Takovým případem je právě i „soudní rehabilitace“, kterou bylo nutno napravit křivdy vzešlé z působení trestní justice za uplynulých 42 let. Pokud uplatníme justiční pohled na ještě starší děje, začneme dospívat ke stále absurdnějším závěrům. Mimo jiné tak můžeme dovodit spáchání závažných zločinů u většiny (snad všech) historických panovníků českých i zahraničních. Posuzování skutků z doby antiky nebo středověku podle nyní platného trestního práva proto považují za pouhou kratochvíli bez vědeckého významu. Spornější je pak užití současného práva na novější historii, zejména na období druhé světové války a po ní. Zde je třeba respektovat platnou mezinárodní i národní právní úpravu (viz např. vyloučení z promlčení podle § 35 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku).

² Tuto otázku řešilo Československo v podstatě třikrát a to v r. 1918, 1945 a 1989, kdy na troskách autoritativních režimů vznikaly demokratické státy.

K r. **1918** lze poukázat na ustanovení čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. ze dne 28. 10. 1918: „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“. Trestní zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, a trestní řád č. 119/1873 ř. z. zůstaly v platnosti (byť ve znění řady novel) až do 31. 7. 1950. Obdobně byl převzat i císařský patent č. 946/1811 ř. z. - Obecný zákoník občanský, který byl až v r. 1950 nahrazen novým občanským zákoníkem, a plně byl zrušen až k 1. 1. 1966.

systemem. Právní systém je zde přitom nutno chápat v jeho širokém smyslu - zahrnuje tedy jak právní normy, tak i akty aplikace práva. V oblasti trestního soudnictví se tento problém týká jednak hmotněprávních i procesních předpisů a jednak rozsudků na jejich podkladě vynesených.

Prvotní impulz od veřejnosti „okamžitě a úplně zrušit veškeré staré právo“, se z praktických důvodů ukazuje jako nerealizovatelný - hrozí dezorganizací státu a vypuknutím revoluce bolševického typu.

Problém zákonů neodpovídajících novým poměrům je poměrně rychle řešen jejich novelizací - dosahuje se tak stavu, kdy „nové právo“ sice není úplně ideální, neboť je roztrženo množstvím novel a netvoří úplně logický systém, který by odpovídal nějaké konkrétní právní koncepci. Avšak alespoň neodporuje novým poměrům a umožňuje fungování právních vztahů do doby přijetí konečných kodifikací.

Problém aktů aplikace práva neodpovídajících novým poměrům je mnohem složitější, neboť jejich souhrn je co do objemu informací nesrovnatelně rozsáhlejší. Přezkoumání jejich „správnosti“ a zrušení nevyhovujících částí obdobně, jak zákonodárce poměrně snadno učinil u zákonů, není možné.

Prvotní myšlenkou opět může být „okamžitě a úplně zrušení všech rozhodnutí“, neboť je činily „podezřelé orgány“ za mnohdy „podezřelých okolností“. Má-li stát³ oproti tomu zájem na tom, aby tyto akty aplikace práva byly zachovány (a zájem na tom pro shora uvedená rizika má⁴), musí dojít k situaci, kterou by bylo možno označit jako jakousi „smlouvu s obyvatelstvem“.

Ohledně r. **1945** odkazují na znění ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. 8. 1944, o obnovení právního pořádku, vyhlášeného dne 8. 8. 1945 pod č. 30/1945 Sb., který v čl. 1 odst. 2 stanovil princip, že předpisy vydané po 30. 9. 1938 nejsou součástí československého právního řádu, přičemž byla po přechodnou dobu připuštěna platnost těch norem, které se nepříčí demokratickým zásadám ústavy. Naprosto však byly z používání vyloučeny předpisy z doby nesvobody (podle čl. 1 odst. 2 počínající dnem 30. 9. 1938 a podle vládního nařízení č. 31/1945 Sb. končící dne 4. 5. 1945) z oborů soudního práva trestního, soudního řízení trestního, práva osobního a práva rodinného - zde Československo striktně uznávalo jen předpisy vydané do 30. 9. 1938, tedy zejména již shora zmíněné základní, původem rakouské, normy z oblasti občanského a trestního práva.

Oproti tomu po r. **1989** žádná norma obecně vymezující kontinuitu či diskontinuitu s původním režimem přijímána nebyla - kontinuita byla považována za samozřejmý a obecný princip. Diskontinuita pak plynula z řady restitučních a rehabilitačních předpisů.

³ Státem jsou zde míněny státní instituce s politickou podporou rozhodujících složek veřejnosti.

⁴ Nejzřetelnějším praktickým důsledkem úplného zrušení všech dříve vynesených rozsudků by bylo okamžitě a úplně vyprázdnění věznic.

Její podstatou je, že občanská veřejnost akceptuje existenci, neměnnost a trvající právní závaznost u všech dřívějších rozhodnutí, ovšem se zásadní podmínkou - že ta rozhodnutí, která jsou „neúnosná“, budou změněna, případně zrušena. Úkolem zákonodárce pak je nalézt pro to které právní odvětví příslušný mechanismus těchto změn.

V oblasti trestního práva je takovým mechanismem soudní rehabilitace. Z hlediska historického a politického je tedy soudní rehabilitace daní za to, že se podaří zachovat neměnnost podstatné části soudních rozhodnutí ve věcech trestních.

POJEM A METODY REHABILITACE

Podstatou soudní rehabilitace je postup umožňující mimo jiné zejména i zrušení pravomocného rozhodnutí orgánu činného v soudním řízení.

To je základní odlišnost rehabilitace od amnestie, při níž nedochází ke zrušení původního pravomocného rozhodnutí. Amnestie se nadto nemůže uplatnit po výkonu trestu, nebyl-li pravomocný odsuzující rozsudek později zrušen.

Amnestie (ale i rehabilitace) je tedy možná nanejvýš do okamžiku právní moci rozsudku (amnestie formou abolicie) nebo do okamžiku ukončení výkonu trestu (amnestie formou agraciace). Po výkonu trestu je možná již jen rehabilitace.

Někdy je termínem „rehabilitace“ označováno pouhé prominutí nebo zmírnění následků odsouzení⁵. Jednalo by se například o zahlazení odsouzení po výkonu trestu⁶. Jedná se o rehabilitaci „v užším smyslu“.

V tomto příspěvku se rehabilitací rozumí rehabilitace „v širším smyslu“. Tedy postup umožňující nejenom zahlazení odsouzení, ale i zrušení původního rozhodnutí a případně i zrušení samotného trestu nebo i zastavení trestního stíhání nebo i rehabilitaci ve věci v níž trestní stíhání vedeno vůbec nebylo⁷.

Základní otázkou rehabilitace je nepochybně otázka její metody.

Rehabilitace může být provedena především prostým rozhodnutím zákonodárce, který zasáhne do moci soudní a vysloví, že určitá,

---

⁵ SOLNAŘ, Vladimír; FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ Dagmar. *Systém českého trestního práva: základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd. (jako *Základy trestní odpovědnosti* vyd. 2.). Praha: Orac, 2003, 455 s. ISBN 80-861-9974-6. S. 418.

⁶ V současnosti viz zahlazení odsouzení podle hlavy VI zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, tedy § 105 a § 106.

⁷ Viz § 33 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů.

jednoduchým způsobem vymezená rozhodnutí se zrušují. Soudu zbývá jen osvědčit (deklarovat), že ten který konkrétní rozsudek odpovídá zvolenému vymezení. Taková rehabilitace je označována za rehabilitaci ze zákona.

Nebo může být prováděna cestou individuálního přezkumu každé konkrétní trestní věci z hlediska, zda pro tehdejší sporné rozhodnutí (většinou odsuzující rozsudek) nebo pro sporný postup byly splněny všechny zákonné podmínky, nebo zda jsou pro rehabilitaci splněny podmínky nově stanovené⁸. Zde se jedná o rehabilitaci v přezkumném řízení.

Může se jednat i o nejrůznější kombinace těchto dvou základních metod.

Obecné výhody i nevýhody obou metod jsou přehledně soustředěny v připojené tabulce, v níž jsou výhody značeny světle a nevýhody tmavě. V posledním řádku nelze tuto otázku posoudit jednoznačně.

REHABILITACE V HISTORII ČESKOSLOVENSKA

Potřeba vypořádat se se starými rozhodnutími trestních soudů nebyla na území České republiky zcela nová. Tato potřeba byla pociťována po každém společenském zvratu nebo i jen částečném obratu. Za dobu existence Československa lze vysledovat nejméně 5 takových období změn, jejichž kořeny spočívají v letech 1918, 1945, 1956, 1968 a 1989. Z historického hlediska se jistě jedná o události nesouměřitelné. Opatrné revize politických procesů po 20. sjezdu bývalé Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1956 nejsou srovnatelné se snahami zákonodárce v roce 1968 dát rehabilitacím jasný řád. Rehabilitace z roku 1968 se jeví jen jako nepatrný pokus v porovnání se zásadním odmítnutím části rozhodnutí trestních soudů po roce 1945 nebo po roce 1989.

Proto zde jen stručně připomínám, že zvláštní předpisy, které nad rámec obecné úpravy mimořádných opravných prostředků různou měrou usnadňovaly zrušení pravomocného odsuzujícího soudního rozhodnutí a přiměřené odškodnění, existovaly již v předchozích obdobích.

Z těchto předpisů poukazuji na nařízení Národního výboru československého, vyhlášené dne 9. 11. 1918 pod č. 28/1918 Sb., o amnestii, které tento dočasný vládní orgán vydal „chtěje odčinit nespravedlivosti bývalé rakouské justice a následky válečných poměrů“⁹ a které se týkalo řady vojenských a politických (a částečně i

---

⁸ Viz např. podmínka „přímé souvislosti“ nerehabilitovaného trestného činu s činem rehabilitovaným podle § 22a zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci.

⁹ Srov. § 1 citovaného nařízení.

majetkových) trestných činů. Jednalo se zde výhradně o abolici (povinnost zastavit trestní stíhání) nebo agraciaci (prominutí trestu). V žádném případě se nejednalo o rehabilitaci (zrušení výroku o vině). Zrušení viny bylo možné pouze dvěma standardními cestami podle trvale platného zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního (trestní řád), tedy v řízení o zmateční stížnosti podané generálním prokurátorem nebo v řízení o obnově řízení.

Odškodnění za vykonaný trest, případně za vykonanou vazbu, bylo až do května 1920 upraveno převzatými rakouskými předpisy, tedy zákonem č. 109/1918 ř. z., o náhradě škody osobám neprávem odsouzeným, případně zákonem č. 318/1918 ř. z., o odškodnění za vyšetřovací vazbu. Teprve v květnu 1920 bylo zákonem č. 333/1920 Sb., o náhradě škody obětem politické persekuce za války 1914 - 1918, umožněno, aby vláda podle svého uvážení poskytla ze státních peněz přiměřenou náhradu těm občanům, kteří byli v letech 1914 až 1918 z politických důvodů vězněni, případně jinak poškozeni.

Dále lze poukázat na ustanovení čl. 9 až 11 již v poznámce shora citovaného Ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. 8. 1944, o obnovení právního pořádku, vyhlášeného dne 8. 8. 1945 pod č. 30/1945 Sb. Vyslovuje se zde, že odsouzení v době nesvobody pro skutky, které nejsou trestné podle československého práva, je ex tunc nicotné, že lze zmírnit trest, který je podle československého práva nepřiměřený, a že je možno zrušit i ty rozsudky, jimiž byl někdo odsouzen pro skutek sice trestný, avšak spáchaný s úmyslem, aby pachatel přispěl k osvobození Československé republiky. O návrhu odsouzeného nebo státního zástupce rozhodoval soud, který se řídil obdobně předpisy o obnově řízení.

Nakonec je třeba zmínit zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o soudní rehabilitaci 1968), podle něhož podléhaly přezkumu (s různými omezeními) v podstatě odsuzující rozsudky vynesené od roku 1948 do 31. 12. 1953¹⁰.

Ohledně soudních rozhodnutí byla tato rehabilitace založena výlučně na přezkumném řízení na návrh odsouzeného nebo jeho příbuzných nebo prokurátora. Ze zákona byla rušena jen rozhodnutí učiněná komisemi či národními výbory ohledně zařazení do tábora nucených prací nebo přechodných ústavů nebo ohledně přestupků podle trestního zákona správního¹¹.

---

¹⁰ Ale původně (až do novely provedené zákonem č. 70/1970 Sb. k 17. 7. 1970) podléhaly přezkumu rozsudky vynesené až do 31. 7. 1965.

¹¹ Srov. § 22 zákona o soudní rehabilitaci 1968.

REHABILITACE PO LISTOPADU 1989

Bezprostředně po listopadu 1989 se na prokuratury a soudy začali obracet odsouzení, jejich rodinní příslušníci nebo jejich organizace¹² se žádostmi o zrušení nezákonných odsouzení vydaných od roku 1948. Tehdejší orgány prokuratury vedle vyřizování těchto podnětů prováděly i přezkum dalších trestních věcí z vlastní iniciativy.

Tehdy dosud platný zákon o soudní rehabilitaci 1968 byl pro posouzení těchto případů nepoužitelný. Vylučovala to jak jeho celková koncepce¹³ tak i dávné uplynutí jednorozhodných lhůt k podání návrhu¹⁴. Co bylo maximem možného v roce 1968, bylo hluboce pod požadavky roku 1990.

Ještě neúčinnějším se stal tento zákon po novele provedené již v době tzv. „normalizace“ zákonem č. 70/1970 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci. S účinností od 17. 7. 1970 byl touto novelou omezen rozsah přezkoumávaných věcí jen na trestné činy „prvohlavové“, tedy na politické trestné činy kvalifikované podle tehdejší první hlavy zákona č. 140/1961 Sb., trestného zákona. Omezen byl i časový rozsah, v němž mohly být vyneseny přezkoumávané rozsudky, na soudech byly zrušeny zvláštní rehabilitační senáty, bylo zrušeno prolamování státního, hospodářského nebo služebního tajemství, byly omezeny důvody zrušení rozsudku, a provedeny další drobné změny, které měly rehabilitaci co nejvíce omezit. Nakonec pak bylo ustanovení o nároku občana na uveřejnění nového rozhodnutí nahrazeno ustanovením o povinnosti k náhradě nákladů přezkumného řízení. Princip spočíval v tom, že předseda senátu mohl navrhovateli tuto novou povinnost odpustit, jestliže navrhovatel sám vzal svůj návrh zpět¹⁵.

Počátkem roku 1990 tak ke zrušení nezákonného rozhodnutí existoval jediný použitelný prostředek. Byla jím standardní stížnost pro porušení zákona podle § 266 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu, ve znění účinném do 30. 6. 1990. Podstata tohoto mimořádného opravného prostředku se od roku 1961 nezměnila a stejná zůstává nakonec i v současnosti. V popisovaném období roku 1990 byl k podání takové stížnosti oprávněn jak generální prokurátor, tak i ministr spravedlnosti. Pro účely rehabilitace bylo však toto oprávnění

---

¹² Zejména nově vzniklá Konfederace politických vězňů.

¹³ Již z preambule tohoto zákona byla zřejmá jeho politická nekorektnost. Srov. druhý odstavec preambule: „Nelze však odstraňovat akty revoluční zákonnosti, oslabovat či dokonce popírat socialistický právní řád. Rehabilitace nemůže se týkat nepřátel socialistické výstavby, kteří trestnými činy proti republice nebo jinou trestnou činností porušili platné zákony a byli podle nich právem potrestáni.“

¹⁴ Srov. § 6 a § 24 odst. 2 zákona o soudní rehabilitaci 1968.

¹⁵ Srov. § 20 zákona o soudní rehabilitaci 1968.

ministra spravedlnosti příliš omezené ustanovením § 35 odst. 2 zákona č. 36/1964 Sb. o organizaci soudů a o volbách soudců, ve znění pozdějších předpisů. Ministr spravedlnosti směl totiž takovou stížnost podat jen v rámci plnění svých úkolů při správě soudů¹⁶. Tíže rehabilitací tak v tomto období dolehla jen na prokuraturu.

Dosáhnout rychlé nápravy všech křivd způsobených trestní justicí za období 42 let se záhy ukázalo být organizačně a personálně nerealizovatelné. Bylo zřejmé, že cestou individuálního přezkumu, tedy podáváním jednotlivých stížností pro porušení zákona, nelze dosáhnout včasné rehabilitace všech oprávněných osob. Plně se zde projevil nevýhody této metody rehabilitace, které jsou uvedeny v připojené tabulce, na niž již bylo odkazováno shora. K tomu přistoupilo i personální oslabení prokuratury v tomto období, kdy část prokurátorů nuceně, nebo z vlastního rozhodnutí, přešla do advokacie¹⁷.

ZÁKON Č. 119/1990 SB. O SOUDNÍ REHABILITACI (RZ)

Z uvedených důvodů byl dne 23. 4. 1990 schválen nový zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, který nabyl účinnosti dne 1. 7. 1990 a jehož ustanovením § 35 byl zákon o soudní rehabilitaci 1968 zrušen. V dalším textu, pokud nebude uvedeno jinak, vycházím ze současného znění tohoto zákona¹⁸ (dále jen RZ).

Důvodová zpráva ze dne 12. 3. 1990 konstatovala, že deformace na úseku trestního soudnictví v době od 25. února 1948 do závěru roku 1989 postihly řadu občanů a že zejména pro trestné činy proti republice byli často stavěni před soud a odsuzováni k těžkým trestům i lidé, kteří se ve skutečnosti žádné trestné činnosti nedopustili. Soudní rehabilitace měla proto „odstranit křivdy, které byly těmto občanům způsobeny nezákonným odsouzením, poskytnout jim morální zadostiučinění a v návaznosti na to i přiměřenou hmotnou náhradu za utrpěné škody“¹⁹.

Oproti předchozímu zákonu o soudní rehabilitaci z roku 1968 byl RZ založen na obou shora uvedených metodách, tedy jak na rehabilitaci

---

¹⁶ CRHA, Lumír. Stížnost pro porušení zákona – zákonné nebo nezákonné napravování zákona? *Trestní právo*. 1997. roč. 2, č. 4, s. 2-7. ISSN 1211-2860.

¹⁷ Nuceně v zájmu odpolitizování veřejné žaloby. Dobrovolně za účelem výrazného zvýšení osobního životního standardu. Oba motivy se občas prolínaly.

¹⁸ Tedy ve znění novel provedených zákony č. 47/1991 Sb., č. 633/1992 Sb. a č. 189/1993 Sb. Motivy a dopady jednotlivých novel zde podrobně popisovány nebudou, vzhledem k omezenému rozsahu tohoto příspěvku.

¹⁹ Viz Důvodová zpráva ze dne 12. 3. 1990. In: ASPI (právní informační systém). Wolters Kluwer ČR [cit. 4. 11. 2013].

ze zákona, tak i na přezkumném řízení²⁰. Jeho těžiště navíc spočívalo v rehabilitaci ze zákona, což praxe ještě zvýraznila – ze zákona bylo rehabilitováno výrazně více osob než v přezkumném řízení.

Rehabilitace ze zákona byla upravena v § 2 RZ.

Toto ustanovení obsahuje rozsáhlé výčty skutkových podstat trestných činů podle řady trestních předpisů platných na našem území od května 1945. Tedy počínaje zákonem č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky, a konče zákony a zákonnými opatřeními ze samotných počátků „normalizace“ v roce 1969. Podle citovaného ustanovení se pravomocná odsuzující soudní rozhodnutí pro tyto trestné činy zrušují „k datu kdy byla vydána“, tedy ex tunc. Další podmínkou je, že tato rozhodnutí byla vyhlášena v době od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 a že se týkala skutků spáchaných po 5. květnu 1945. Podle důvodové zprávy jsou zde obsaženy ty trestné činy, které mají „výrazný politický charakter“²¹.

Nenacházejí se zde právní kvalifikace skutků, které by, podle citované důvodové zprávy, „měly za následek smrt, újmu na zdraví a nebo rozsáhlejší majetkovou škodu“²². Jednalo se tedy o věci, které by bylo možno označit jako „nesporné“ či „bezproblémové“. Soud zde na návrh, nebo i bez něj, činil pouze rozhodnutí o tom, zda a do jaké míry je odsouzený účasten rehabilitace, a trestní stíhání zastavil.

V případě souběhu s trestnými činy, které rehabilitaci ze zákona nepodléhaly, stanovil soud podle vzájemného poměru závažnosti „přiměřený trest“ za trestné činy rehabilitací nedotčené. Bylo tedy zvoleno stejné řešení, jaké je obvykle užíváno v případě amnestie vztahující se jen na část trestných činů v souběhu. Laickou veřejností byly tyto tresty označovány jako tresty „zbytkové“.

Ukládání těchto „zbytkových trestů“ vzbuzovalo od počátku negativní emoce rehabilitovaných osob. Široké veřejnosti se nikdy nepodařilo vysvětlit, že stanovení tohoto trestu má jen ryze technický charakter, že nemůže být podkladem k výkonu trestu (když ten již byl dávno vykonán) a účelem „zbytkového trestu“ je jen umožnit stanovení výše odškodnění za rehabilitovanou část odsouzení.

---

²⁰ Z mnoha dalších odlišností mezi oběma zákony poukazují na příklad i na odlišný časový rozsah období, na něž se rehabilitace vztahovala. Namísto dvanácti (a od roku 1970 jen pěti) let v zákoně o soudní rehabilitaci 1968 pokrýval RZ celé období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990, tedy dobu 42 let. Vedle rehabilitace ze zákona byl i rozsah přezkumného řízení nesrovnatelně větší.

²¹ Viz Důvodová zpráva ze dne 12. 3. 1990. In: ASPI (právní informační systém). Wolters Kluwer ČR [cit. 5. 11. 2013].

²² tamtéž

To bylo důvodem novely provedené zákonem č. 633/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění zákona č. 47/1991 Sb. Nová ustanovení § 22a a § 22b RZ po této novele účinné od 31. 12. 1992 umožňovala, aby soud na návrh oprávněných osob²³ nebo prokurátora rozhodl, že se rehabilitace vztahuje i na další trestné činy spojené s činy již rehabilitovanými a aby tak bylo rozhodnuto i v případech, kdy soud již dříve o účasti na rehabilitaci a stanovení „zbytkového trestu“ rozhodl. Rozhodování podle citovaných ustanovení na rehabilitaci ze zákona navazuje, avšak svou podstatou je řízením přezkumným.

Hlavní přezkumné řízení se vztahovalo na věci spornější. Upraveno je v ustanovení § 4 až § 6 RZ. Podle již shora citované důvodové zprávy se má týkat těch trestně právních ustanovení, o nichž „již nelze jednoznačně bez přezkumného řízení soudit, že mají tak vyhraněnou povahu, jako skutkové podstaty uvedené v § 2 osnovy“.²⁴ Tomu byl přizpůsoben i výčet právních kvalifikací podrobených tomuto přezkumu. V případě zákonů na ochranu republiky z let 1923²⁵ a 1948²⁶ se přezkum vztahoval na všechny zločiny, přečiny, přestupky, resp. trestné činy, neuvedené v § 2 RZ. Ohledně později vydaných trestních předpisů byl pak výčet užší.

Soud zde zahajoval řízení na návrh oprávněných osob²⁷ nebo prokurátora. Návrh musel být podán ve lhůtě dvou let od účinnosti zákona, tedy do 1. 7. 1992. V případě zjištění vad přezkoumávaného rozhodnutí, které jsou jen demonstrativně uvedeny v § 14 odst. 1 RZ, soud rozhodnutí zrušil a to zcela nebo ve vadné části²⁸. Poté pokračoval v řízení na základě původní obžaloby²⁹.

Zvláštní svou povahou a nízká svým výskytem byla rehabilitace podle § 20 RZ. Jednalo se o rehabilitaci ze zákona, která se vztahovala na

---

²³ Srov. § 5 odst. 1 zákona o soudní rehabilitaci 1990, podle něhož se řízení zahajovalo na návrh odsouzeného, jeho příbuzných v pokolení přímém, jeho sourozence, osvojitele, osvojence, manžela nebo druha anebo na návrh osoby, jejíž práva či právem chráněné zájmy byly rozhodnutím dotčeny.

²⁴ Viz Důvodová zpráva ze dne 12. 3. 1990. In: ASPI (právní informační systém). Wolters Kluwer ČR [cit. 5. 11. 2013].

²⁵ zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky

²⁶ zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky

²⁷ Srov. § 5 odst. 1 zákona o soudní rehabilitaci 1990, podle něhož se řízení zahajovalo na návrh odsouzeného, jeho příbuzných v pokolení přímém, jeho sourozence, osvojitele, osvojence, manžela nebo druha anebo na návrh osoby, jejíž práva či právem chráněné zájmy byly rozhodnutím dotčeny.

²⁸ Srov. § 14 odst. 1 zákona o soudní rehabilitaci 1990.

²⁹ Srov. § 15 odst. 1 zákona o soudní rehabilitaci 1990.

trestné činy spáchané v době výkonu vazby nebo trestu za již rehabilitovaný trestný čin – lhotejno zda ze zákona, nebo zda v přezkumném řízení. V dalším výkladu tuto rehabilitaci pomímám, neboť výskyt těchto případů byl nízký a nejsou k ní dostupná statistická data³⁰.

Totéž platí o rehabilitaci podle § 33 RZ ve věcech, které skončily pouze zastavením nebo přerušením trestního stíhání, nebo které byly v souvislosti s trestnými činy uvedenými v § 2 nebo § 4 RZ zbaveny osobní svobody nebo majetku, aniž by vůbec bylo trestní stíhání zahájeno.

Posledním významným nástrojem rehabilitace zůstávaly stížnosti pro porušení zákona podle § 266 a násl. platného zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu (dále jen trestní řád). V tomto směru RZ mění standardní postup podle trestního řádu jen ve dvou směrech.

Jednak stanoví generálnímu prokurátorovi povinnost podat takovou stížnost „i v jiných věcech“, než které jsou uvedeny v citovaném RZ, jestliže přezkoumáním zjistí, že k porušení zákona došlo z důvodů uvedených v § 1 RZ, tedy z důvodů, které se v praxi projevovaly jako výsledek politické perzekuce. Otázkou dosud je, zda po zrušení státního zastupitelství k 1. 1. 1994 přešla tato povinnost na nejvyššího státního zástupce, na ministra spravedlnosti nebo zda zcela zanikla.

Prvé variantě by nasvědčovalo ustanovení § 41 zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů, podle něhož se prokurátorem rozumí i státní zástupce³¹.

Platný trestní řád však již opravňuje k podání stížnosti pro porušení zákona jen ministra spravedlnosti. Z tohoto důvodu autoři aktuálního komentáře k trestnímu řádu soudí, že tato povinnost na nejvyššího státního zástupce nepřešla. Z dalších důvodů dovozují, že tato povinnost přešla na ministra spravedlnosti³². V praxi jsem nezaznamenal, že by při uplatňování RZ působily tyto výkladové otázky nějaké problémy.

Citované ustanovení § 30 odst. 2 RZ dále umožňuje podat stížnost pro porušení zákona i ve věci, v níž Nejvyšší soud již dříve o stížnosti pro porušení zákona rozhodl. Podle rozhodnutí publikovaného pod č.

---

³⁰ Neobsahuje je ani Vyhodnocení postupu státních zastupitelství a bývalé prokuratury při uplatňování ustanovení zákona č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci od 1. 7. 1990 do 30. 6. 1996 zmíněné níže.

³¹ „Pokud jiné předpisy mluví o prokurátorech, prokurátorech a vyšetřovatelích prokuratury, rozumí se tím podle povahy věci státní zastupitelství a státní zástupci podle tohoto zákona“.

³² ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, 3 sv. Velké komentáře. 4 700 s. ISBN 978-80-7400-465-0. S 3303.

8/2000 Sb. rozh. tr.³³ platí toto pravidlo jen ohledně těch rozhodnutí Nejvyššího soudu o stížnosti pro porušení zákona, která byla učiněna v době od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, nikoliv později.

VÝSLEDKY SOUDNÍ REHABILITACE V PRAXI

Otázkou je, zda a jak je vůbec možno měřit výsledek tak složitého procesu jakým je soudní rehabilitace. Výsledkem byl jistě posun právního vědomí obyvательства, od pocitu satisfakce u rodin postižených, až po rozčilení v kruzích těch, kdo byli s předlistopadovým režimem nějakým způsobem spojeni. Rehabilitací nebylo možno navrátit to nejcennější, co rehabilitovaní ztratili nezákonným výkonem trestu – ztracený čas a rozvrácené vztahy s ostatními lidmi. Měřit výsledky tohoto procesu je tak samo o sobě velmi obtížné.

Ani rozsah tohoto příspěvku, ani mně dostupné podklady, mi neumožňují provést systematický a podložený rozbor kvalitativních výsledků soudní rehabilitace. Proto mi nezbývá než zvolit měřítko kvantitativní. S vědomím, že namísto podrobného pochopení celého jevu soudních rehabilitací ve všech souvislostech, nabízím jen obecný pohled, který pomůže mnohé jednotlivosti.

Jako přílehlavé kvantitativní hledisko se mi jeví počty rehabilitovaných osob. Je možno sledovat tyto počty ohledně jednotlivých rehabilitačních metod, podle jednotlivých zákonů, podle nichž byla vydána rehabilitovaná rozhodnutí nebo podle dalších kritérií.

O rehabilitacích 1990 byl na Nejvyšším státním zastupitelství vypracován materiál, který měl ve fázi praktického ukončení³⁴ této agendy shrnout dosavadní poznatky o postupu státních zastupitelství a bývalé prokuratury při uplatňování citovaného zákona³⁵. Počty rehabilitovaných osob čerpám právě z tohoto materiálu (dále jen vyhodnocení z roku 1996).

---

³³ In: ASPI (právní informační systém). Wolters Kluwer ČR [cit. 5. 11. 2013].

³⁴ „Praktickým ukončením“ rozumím, že dále byly vyřizovány již jen jednotlivé rehabilitační věci.

³⁵ Materiál z listopadu 1996 „Vyhodnocení postupu státních zastupitelství a bývalé prokuratury při uplatňování ustanovení zákona č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci od 1. 7. 1990 do 30. 6. 1996“ nebyl jako celek publikován. Na Nejvyšším státním zastupitelství se nachází pod sp. zn. 1 Spr 163/96. Jako státní zástupce Nejvyššího státního zastupitelství jsem jej vypracoval na základě zprávy vedoucího rehabilitačního oddělení Vrchního státního zastupitelství v Praze **JUDr. Jana Benka** ze dne 7. 11. 1996, sp. zn. III Spr 27/96.

K praktickému uplatnění RZ jsou z tabulek³⁶ připojených k uvedenému vyhodnocení patrný následující skutečnosti.

Především je patrné, že nejvíce osob bylo rehabilitováno pro trestné činy kvalifikované podle trestního zákona z roku 1961 (zákon č. 140/1961 Sb.). Zde je ovšem nutno podotknout, že se v drtivé většině (85392 z celkových 92996, tj. 91,82 %) jednalo o trestné činy „opuštění republiky“ podle § 109 tohoto trestního zákona - odsouzení byli uznáváni vinnými v nepřítomnosti a přes nepříznivý majetkový dopad (propadnutí majetku) pro ně mělo odsouzení nesrovnatelně menší význam, než nepodmíněné dlouhodobé tresty ukládané rozsudky z 50. let. Uvedený trestní zákon z roku 1961 nadto ve sledovaném období platil nejdéle a to sice 27 let. Z tohoto pohledu se jako nejrepresivnější období jeví doba jedenáctileté účinnosti předcházejícího trestního zákona, tedy zákona č. 86/1950 Sb. na ochranu republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zvýšené pozornosti zasluhuje počet 4 985 rehabilitovaných osob, které byly odsouzeny ještě podle zákona č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon na ochranu republiky 1923). Je zřejmé, že represe byla zahájena podle původních předpisů demokratické republiky a to v rozsahu, který nebyl nijak nepatrný v porovnání s obdobími pozdějšími.

Počet rehabilitovaných osob je možno podělit počtem měsíců účinnosti toho kterého zákona a získat tak průměrný počet nezákonně odsouzených (protože poté rehabilitovaných) za jednotlivé měsíce. V podstatě tím změníme, do jaké míry byt ten který zákon používán pro výrobu politických procesů – jakousi „efektivitu nezákonnosti“ takového zákona.

Není překvapivé, že nejvyšší „efektivita nezákonnosti“ bylo dosaženo podle zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, ze dne 6. 10. 1948 (dále jen zákon na ochranu republiky 1948). Podle něj bylo průměrně měsíčně nezákonně postiženo 1318 osob.

Překvapivé je, že podle zákona na ochranu republiky 1923 bylo průměrně měsíčně nezákonně postiženo 623 osob, tedy skoro polovina množství uvedeného shora u zákona na politickou represi specializovaného zákona ochranu republiky 1948.

Pro úplnost lze podotknout, že podle zákona č. 86/1950 Sb., trestného zákona, bylo od roku 1950 do d roku 1961 průměrně měsíčně odsuzováno 660 osob, tedy s přibližně stejnou dynamikou jako v prvních dnech po únoru 1948 podle zákona na ochranu republiky 1923. A podle zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, za období od roku 1962 do roku 1989 činit tento počet za jeden měsíc již jen 280

---

³⁶ Vzhledem k rozsahu příspěvku a jeho formátu pro sborník zde namísto tabulek uvádím jen jejich slovní vyhodnocení.

osob. Již bylo uvedeno shora, že se z více než 90 % jednalo o trestné činy „opuštění republiky“ podle § 109 tohoto trestního zákona.

K represím po únoru 1948 tedy tehdy nová politická moc přistoupila bez ohledu na znění tehdy platného práva. Justice, většinou se stejným personálním obsazením, jen vyložila staré právo novým způsobem. Tehdejší právníci tím našli novou „říši idejí práva“, jak bude rozvedeno níže.

Dále poukazuji na zanedbatelné 1 % osob rehabilitovaných podle § 4 RZ (v přezkumném řízení) ve vztahu k 99 % osob rehabilitovaných podle § 2 RZ (ze zákona).

Pomocí počtů pravomocně rehabilitovaných osob je možno sledovat i průběh rozhodující rehabilitace podle § 2 v jednotlivých letech. Patrná je kulminace v letech 1990 a 1991 a pokles po r. 1993, kdy je rehabilitace podle § 2 RZ již jen sporadická.

Dále je patrné, že prokurátor (ev. státní zástupce) v řízení podle § 22a a § 22b RZ, i v celkovém součtu tohoto řízení s řízením podle § 4 RZ, podal více návrhů, než samotní odsouzení nebo jiné oprávněné osoby. Veřejní žalobci podali celkem 52,97 % všech takových návrhů.

Nakonec lze učinit srovnání mezi počtem všech osob odsouzených a počtem všech osob rehabilitovaných za konkrétní srovnatelné období, aby bylo patrné, jak velkou část odsouzení bylo nutno rehabilitovat a jak velká část odsouzení „obstála“, tedy že je rehabilitací nebylo nutno rušit.

Vzhledem k dostupným statistickým údajům³⁷ je možno srovnat počet 94 347 všech osob rehabilitovaných pro trestné činy podle zákona č. 140/1961 Sb. s počtem 1 659 381 všech osob odsouzených pro trestné činy podle tohoto zákona v letech 1962 až 1989 (tedy ne pro přečiny podle zákona č. 150/1969 Sb. a případné přestupky podle zákona č. 99/1969 Sb.).

Údaj sice není úplně přesný, neboť:

1) V roce 1962 mohly být odsuzovány i osoby podle předchozího trestního zákona č. 86/1950 Sb. ve znění novely z r. 1956. K tomu je ale nutno dodat, že takové situace nemusely být příliš časté - nový trestní zákon z r. 1961 byl v četných směrech liberálnější než předchozí a podle jeho ustanovení § 16 odst. 1 (použití příznivějšího práva) bylo nutno posoudit podle něj i jednání spáchaná před jeho účinností. Předchozí trestní zákon z r. 1950 byl po 1. 1. 1962 používán jen výjimečně. Zejména je však uvedena statistická chyba eliminována velmi dlouhým obdobím, které je sledováno i jeho charakterem - od 1. 1. 1962 do konce roku 1989 se během 27 let

---

³⁷ Statistické ročenky kriminality 1970 až 1990, Generální prokuratura ČSSR

vystřídala politická uvolnění s politickým přitvrzením - obojí s přímými dopady do trestní represe.

2) Jsou uvedeny jen osoby rehabilitované podle § 2 a § 4 RZ. Nejsou uvedeny osoby rehabilitované podle dalších režimů RZ. Avšak vzhledem k tomu, že rehabilitace podle § 2 a § 4 RZ tvoří 97,4 % všech rehabilitovaných osob, považuji i tuto nepřesnost za naprosto zanedbatelnou.

K tomu je nutno zdůraznit, že jde o období nejmladší, nikoliv však typické. Typickým obdobím byl rok 1948 až 1956, kdy byla represe výrazně vyšší, často navíc probíhala i mimo trestní řízení (tábory nucených prací, násilná kolektivizace, atd.) a nebyla tak statisticky podchycená. S tímto vědomím je nutno k popisované tabulce přistupovat.

I kdybychom k osobám rehabilitovaným podle § 2 a § 4 RZ připočítali všechny osoby, v jejichž prospěch byla podána stížnost pro porušení zákona (tedy včetně stížností pro porušení zákona týkajících se odsouzení i podle jiných zákonů než jen podle zákona č. 140/1961 Sb.), nepřekročilo by množství rehabilitovaných osob 6 % ze všech osob v rozhodném období let 1962 až 1989 odsouzených.

Vzhledem k šíři rehabilitace je patrné, že rehabilitace odsouzených se nakonec stala i jistou rehabilitací justice působící před r. 1990. Přesněji řečeno, že oprávněnou nedůvěrou k této justici uvedla do věcných proporcí. Zejména je patrné, že politická perzekuce odpůrců režimu po r. 1962 již zdaleka nebyla hlavní náplní práce prokuratury a soudů.

Na druhé straně ovšem stojí skutečnost, že i v tomto poměrně „méně represivním“ období více než každý dvacátý rozsudek neobstojí a že bylo nedůvodně odsouzeno téměř 100 000 osob. To dostatečně prokazuje, že ani tehdy nebylo soudnictví nezávislé a stát nebyl demokratický.

Rovněž je třeba zmínit se o těch, kteří byli sice protiprávně odsouzeni, rehabilitováni však nebyli.

Především jde o osoby, u nichž se k rehabilitaci podle § 2 RZ nedochovaly žádné podklady³⁸, z nichž by bylo možno určit, že byly pravomocně odsouzeny pro rehabilitovatelný trestný čin.

Dále jde o osoby, které byly odsouzeny pro samotný trestný čin podle § 4 RZ, nebo pro trestný čin v RZ neuvedený, a o svou rehabilitaci samy neprojevíly zájem³⁹.

---

³⁸ Tedy ani zápis v příslušném soudním rejstříku.

³⁹ Kdyby u nich proběhla rehabilitace ze zákona, nezrušenou část odsouzení by přezkoumal prokurátor.

Nakonec i osoby, které byly odsouzeny ve formálně správně vedeném řízení pro skutky kvalifikované podle zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, spočívající v tom, že napomáhaly jiným osobám, již rehabilitovaným.

Je předpoklad, že všichni tito tvoří jen nepatrnou část v porovnání s již provedenými rehabilitacemi.

MODERNÍ POHLED NA STARÉ PRÁVO

Jak je zřejmé z předchozího výkladu, státní zástupci či soudci se museli zabývat podstatou jednotlivých trestních věcí jen ve zlomku rehabilitačních případů. Museli tak činit jen v případech věcí sporných, tedy při odsouzeních pro trestné činy neuvedené v § 2 RZ.

V takových případech bylo jediným možným nástrojem vedoucím ke zrušení odsuzujícího rozsudku přezkumné řízení podle RZ (zejména podle § 4 RZ) nebo stížnost pro porušení zákona podle § 266 trestního řádu.

V rozhodném období od 25. 2. 1948 přitom platily předpisy vytvořené v 19. století starou monarchií⁴⁰, demokratickou republikou⁴¹ nebo totalitním státem⁴².

Výklad takových předpisů při přezkoumávání původní trestní věci byl velmi obtížný. V zásadě bylo nutno zjišťovat, zda právní posouzení předmětného skutku podle konkrétní právní normy bylo v předmětné věci příslušné. Používaly tak byly normy, které byly v dávno zaniklém světě vytvořeny, poté v nedávno zaniklém světě aplikovány a na samotný konec v moderní době posuzovány v rámci rehabilitace.

U předpisů vytvořených mezi léty 1948 a 1989 k tomu přistupovala skutečnost, že text zákona měl občas jen smysl propagační⁴³ a skutečná pravidla chování plynula spíše z aktuálních mocenských poměrů. V předpisech trestního práva hmotného tak byly užívány pojmy, které nebylo možno právně definovat a které nabývaly různého

---

⁴⁰ Viz zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, účinný od 1. 9. 1852, nebo, zákon č. 19/1855 ř. z., vojenský trestní zákon o zločinech a přečinech, účinný od 1. 7. 1855. Obě tyto normy byly účinné až do 1. 8. 1950.

⁴¹ Viz zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky, účinný od 1. 5. 1923 do 24. 10. 1948.

⁴² Viz zákon č. 231/1948, na ochranu lidově demokratické republiky, účinný od 24. 10. 1948 do 1. 8. 1950 a následující trestní zákony a další hmotně právní předpisy.

⁴³ Srov. např. podporu drobného a středního podnikání podle čl. XII odst. 2 zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, nebo tajnost voleb podle čl. IV tamtéž.

významu v tom či onom období. Takovým typickým pojmem bylo „lidově demokratické zřízení“, jímž bylo možno označit v zásadě jakékoliv uspořádání státu.

Při zjišťování skutečného obsahu zákonů vydaných ve starých obdobích proto mohou vznikat četná nedorozumění. Při jejich výkladu čistě logickými metodami, tedy bez výkladu podle dobové judikatury, mnohdy dospějeme ke zcela absurdním závěrům, které nemají nic společného s úmyslem tehdejšího zákonodárce. To, co zákon ve své době znamenal, a co bylo všeobecně vnímáno jako jeho obsah, bylo posléze opuštěno zcela jiným, a mnohdy zcela opačným, výkladem. Naopak to, co zákon neměl nikdy znamenat, bylo náhle bráno vážně. Tehdejší propagační demokraticky znějící slupka se tak mohla stát skutečným obsahem zákona.

Proměnné ideje spravedlnosti a práva

Tyto problémy vystihl rektor Univerzity v Kostnici Prof. dr. Bernd Rütters při své přednášce konané dne 15. 4. 1993 v Praze⁴⁴. Hovořil o tom, že po politických zvratech, ať již k demokracii či k diktatuře, se právní věda a judikatura snaží v náhle nejisté situaci najít pevný bod - vrací si do „říše idejí práva“. Tyto ideje mohou být demokratické i nedemokratické a na nich záleží, jak různý smysl může být v praxi dán jednomu znění právního předpisu. Jako příklad uvedl výklad zákona Kontrolní rady o manželství z roku 1946, jehož text se dalekosáhle shodoval se zákonem o manželství z r. 1938. Z téhož textu zákona (i zde se jednalo o velmi obecnou generální klauzuli týkající se „podstaty manželství“) byly v době nacismu, v době demokracie i v době komunismu (v tzv. Německé demokratické republice) vyvozovány mnohdy zcela odlišné soudní závěry. Citovaný autor uzavřel svou přednášku tezemi, jimiž charakterizoval vztah politiky a práva. Považuji za užitečné stručně a zkráceně uvést jejich podstatu v pěti bodech:

- neexistuje neideologické právo,
- právníci žijí nebezpečně, neboť jednají profesionálně v blízkosti a v zájmu vládců, jejichž právní normy prosazují,
- pojmy idea práva a spravedlnost jsou v historickém procesu obsahově proměnlivé,
- nejistoty spravedlnosti jsou cenou, kterou musíme platit za svobodomyšlnost státního a společenského řádu,

---

⁴⁴ RÜTTERS, Bernd. Co je na spravedlnosti nespravedlivé - k proměně právních ideálů při změnách politických systémů. *Právník*. 1994. roč. 133, č. 5, s. 437 – 438. ISSN 0324-7007.

- nejistoty práva jsou výzvou ke skromnosti právníků, kteří toto právo aplikují⁴⁵.

Popsaná relativita výkladu starých právních norem se uplatnila i při soudní rehabilitaci. Tak jako komunistická justice v první půli roku 1948 považovala pojem „demokraticko-republikánská forma státu“ podle § 1 zákona na ochranu republiky 1923, za mocenský stav nastolený po 25. 2. 1948, tak bylo naopak po roce 1989 možno vykládat pojem „lidově demokratické zřízení“ podle § 1 odst. 1 zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, za moderní demokratický pluralitní stát založený na respektování lidských práv.

Každá doba tak podle svých vlastních hodnot volí vlastní výklad téže právní normy.

V Československu se trestní justice zapojila do politické perzekuce domnělých nebo skutečných odpůrců nového komunistického režimu ihned po převratu ze dne 25. 2. 1948. Činila tak podle platných hmotněprávních (a samozřejmě i procesních) předpisů, které jen jinak vyložila v duchu nových „idejí práva“. Justice tedy používala k postihu režimních oponentů zákona na ochranu republiky 1923, jehož výklad byl překroucen do úplného opaku. Předpis hájící demokratický stát tím byl použit k ochraně státu totalitního. Stejným způsobem tato represe skončila záhy po 17. listopadu 1989 bez ohledu na trvajícím starý právní řád. Tehdy platné trestní právo chránící totalitní stát bylo vyloženo způsobem, který je učinil neúčinným, pokud prosazovalo diktaturu jedné politické strany.

Již jsem uvedl, že k nejzávažnějším zneužíváním trestních předpisů docházelo během 50. let 20. století. V menší míře pokračovalo toto zneužívání až do listopadu 1989.

Příčinou nebyl snad chabý stav právní vědy. Na právnických fakultách v té době působil ne jeden brilantní právník. Mnozí tehdejší soudci soudili již za první republiky. K tomu poznamenávám, že první ročník soudců a prokurátorů z tzv. „dělnické školy pracujících“ vyšel až v roce 1950, jak je patrné z vyjádření bývalého náměstka ministra spravedlnosti ze dne 1. 4. 1963⁴⁶.

Praxe prvních i následných politických procesů se děla ve zdánlivě legálních kulisách.

---

⁴⁵ Blíže tamtéž na str. 444 až 448.

⁴⁶ VOREL, Jaroslav; ŠIMÁNKOVÁ, Alena; BABKA Lukáš. *Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl II.* 1. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie České republiky, 2004, 311 s. ISBN 80-86621-05-07. S. 72.

A judikatura z 60. až 80. let minulého století je nadále citována soudobými komentáři jako cenný zdroj řešení procesních i hmotněprávních problémů dneška.

ZÁVĚRY

Na základě shora uvedených poznatků lze činit různé závěry v oblasti politologie, historie i práva.

Lze konstatovat, že od roku 1948 do roku 1989 bylo více než 200 000 osob odsouzeno natolik nezákonným způsobem, že bylo nutno zrušit tyto rozsudky cestou soudní rehabilitace. To se podařilo v letech 1990 až 1996. Většinou bez přezkoumání původních spisů.

Dále je zřejmé, že represe, prováděné od roku 1948 cestou trestního práva, začaly i skončily bez ohledu na znění platných zákonů a v zásadě i bez ohledu na kvalifikaci zúčastněných právníků.

Demokracii státu tedy neudrží právní předpis ale politický režim. Více voliči nežli právníci. Soudci a státní zástupci mohou demokracii jen podporovat a mohou jí sloužit. Nemohou ji však udržet za nepříznivých politických poměrů. Nanejvýš mohou rozpoznat, že se předemtná trestní věc již pohybuje mimo limity spravedlnosti a práva.

Zde je nutno zopakovat shora citovaný apel na skromnost sebepreciznějších právníků. Protože k poznání ideje spravedlnosti a práva je navíc potřeba mít i něco, čemu se nelze naučit jen na právnických fakultách. Mám na mysli jistý morální základ, který v době krizí roztřídí lidi na ty, kteří se rádi svezou a na ty, kteří si raději nechají ujet všechny vlaky.

Rehabilitace se zabývala historií. Dnes se sama se stala historií. A z historie jsou brána poučení do budoucna.

Do budoucna, které neznáme a které můžeme jen předvídat s jistou mírou pravděpodobnosti. Velký český historik profesor Josef Pekař ve své přednášce z 5. 11. 1928 soudil, že „můžeme, opřeni o zkušenosti minula, předvídati, že příští perioda bude míti zcela jinou duševní tvář než doba naše, pravděpodobně že bude chtít býti zápořem jejím právě v tom, nač doba naše klade důraz největší: pravděpodobně bude náboženská a nebude demokratická, aspoň ne v našem smyslu“⁴⁷. A střeoevropské dějiny prošly od 30. let 20. století skutečně šedesátiletým obdobím odmítání pluralitní demokracie a vírou v nadpřirozené schopnosti vůdců. Fašismus i komunismus se v tomto směru nelišily. Odlišné byly co do forem. Jakoby stejní lidé nosili zcela jiné šaty.

---

⁴⁷ PEKAŘ, Josef. O smyslu českých dějin. Praha: Rozmluvy, 1990, 418 s. ISBN 0-946352-70-4. S. 394.

Budoucnost je tedy vždy trochu jiná. Z těchto důvodů je nejtěžší otázkou, zda a za jakých podmínek se rehabilitace v české justici již nikdy nebude muset opakovat.

Trestní právníci, legislativci i praktici, byli ve dvacátém století přesvědčeni, že za pomoci trestního práva střeží zemi před hrozbou aktuálních rizik. Mezi těmito riziky však mnohdy střežili vyhasínající strašidla dávnověku, aniž by vnímali aktuální hrozby.

Ustanovení § 19 již shora citovaného zákona na ochranu republiky 1923 obsahovalo až do 23. 10. 1948 zákaz vstupu členů bývalé panovnické rodiny Habsbursko-lotrinské na území republiky. Tomu odpovídala i praktická činnost československých státních orgánů, včetně zpravodajské služby, která ještě v letech 1930 až 1934 považovala možnost restaurace Habsburků za svůj hlavní, a snad jediný, úkol⁴⁸, zatímco „výstavbě německé Reichswehr, soustavnému porušování versailleské mírové smlouvy a tedy přímé a rostoucí hrozbě bezpečnosti Československé republiky byla věnována pozornost pranepatrná“⁴⁹.

Ustanovení § 25 následného zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, bylo namířeno proti právě poraženému fašismu nebo nacismu.

A ustanovení § 260 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění účinném od 1. 1. 1992 do 14. 10. 1992 obsahovalo výslovný odkaz na komunismus. Dnes je podle § 403 trestního zákoníku trestná podpora a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka.

Máme tedy i dnes pocit, že se za pomoci trestního práva chráníme před aktuálními riziky. V tomto směru cítíme převahu nad svými naivními předky. Je ale naše sebeuspokojení oprávněné?

Přes radost z konečně dokonalého světa bychom měli zůstat obezřetní. Zatím jsme bývali připraveni na právě uplynulou válku. Co je skutečným budoucím rizikem našeho světa patrně nikdo z nás přesně neví.

A vstoupí-li k nám opět nějaké zlo, zpočátku je málokdo rozezná. Protože (tak jako mnohokrát dříve) bude mít úplně jiné šaty.

---

⁴⁸ MORAVEC, František. *Špión, jemuž nevěřili*. 1. vyd. Praha: Rozmluvy Alexandra Tomského, 1990, 377 s. ISBN 0-946352-42-9. S 35.

⁴⁹ tamtéž

Tabulka č. 1 - výhody a nevýhody dvou metod soudní rehabilitace

přezkumné řízení	rehabilitace ze zákona
pomalá	rychlá
nákladná	levná
odsouzenému dává plnou morální satisfakci (soud vysloví, že v jeho věci soud porušil své povinnosti)	odsouzenému nedává morální satisfakci (nikdo nevysloví, že v konkrétní věci soud porušil své povinnosti)
vede ke zjištění odpovědných osob (osob, které se podílely na nezákonném odsouzení)	nevede ke zjištění odpovědných osob
v důsledku toho má dokumentační hodnotu, neboť jsou shromážděny konkrétní údaje o politické svědli uplynulého období	v důsledku toho nemá ani dokumentační hodnotu, neboť nejsou shromažďovány žádné konkrétní údaje)
nutí soudce řešit mnohdy složité etické a politické otázky a znesnadní tím rozhodování prokurátorům a soudcům převzatým od poraženého politického systému	nenutí soudce k řešení etických a politických otázek a usnadní tím rozhodování prokurátorům a soudcům převzatým od poraženého politického systému

Literature:

- SOLNAŘ, Vladimír; FENYK, Jaroslav; CÍSAŘOVÁ Dagmar. Systém českého trestního práva: základy trestní odpovědnosti. 1. vyd. (jako Základy trestní odpovědnosti vyd. 2.). Praha: Orac, 2003, 455 s. ISBN 80-861-9974-6.
- CRHA, Lumír. Stížnost pro porušení zákona – zákonné nebo nezákonné napravování zákona? Trestní právo. 1997. roč. 2, č. 4, s. 2-7. ISSN 1211-2860.
- ŠÁMAL, Pavel. Trestní řád: komentář. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, 3 sv. Velké komentáře. 4 700 s. ISBN 978-80-7400-465-0.
- RÜTHERS, Bernd. Co je na spravedlnosti nespravedlivé - k proměnám právních ideálů při změnách politických systémů. Právník. 1994. roč. 133, č. 5, s. 437 – 438. ISSN 0324-7007.
- VOREL, Jaroslav; ŠIMÁNKOVÁ, Alena; BABKA Lukáš. Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl II.

1. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
Policie České republiky, 2004, 311 s. ISBN 80-86621-05-07.
- PEKAŘ, Josef. O smyslu českých dějin. Praha: Rozmluvy, 1990,
418 s. ISBN 0-946352-70-4.
  - MORAVEC, František. Špión, jemuž nevěřili. 1. vyd. Praha:
Rozmluvy Alexandra Tomského, 1990, 377 s. ISBN 0-946352-42-
9.

Contact – email

lcrha@seznam.cz

PRÍPAD ŠTUDENTA DANILOVA A RUSKÉ POROTNÉ SÚDY PO SÚDNEJ REFORME

KATARÍNA FEDOROVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá postavením a pôsobnosťou ruských porotných súdov, inkorporovaných do súdneho systému zákonmi súdnej reformy cára Alexandra II. Úlohou porotných súdov bolo rozhodovať o vine a nevine obžalovaných v trestnom konaní. Pôsobenie porotných súdov je v príspevku popísané na príklade trestného konania vo veci obžalovaného Danilova.

Kľúčové slová

porotné súdy, súdna reforma, študent Danilov

Abstract

The contribution deals with the organization and activity of the jury courts established by the judicial reform of the Russian Tsar Alexander II. to adjudge the guilt or innocence of the accused in criminal proceedings. The case of student Danilov is used as an example of the action of the jury courts

Key words

jury courts; judicial reform; student Danilov

Prípad študenta Danilova

14. januára 1866 boli v Moskve objavené mŕtvoly pána Popova a jeho kuchárky Márie Nordman. V byte, kde sa telá nachádzali, bol veľký neporiadok, skrine boli otvorené, zásuvky vyhádzané na zem. Popov, ktorý sa prisťahoval do Moskvy iba niekoľko mesiacov pred smrťou, vo svojom bydlisku prevádzkoval záložňu.

Vyšetrotelia Milanov a Vrubeľ zahájili svoju prácu detailnou obhliadkou miesta činu. V malej miestnosti v zadnej časti bytu našli stôl prestretý pre dve osoby. Pod stolom objavili niekoľko kvapiek krvi, z čoho vyvodili záver, že obeť boli páchatelom napadnuté pri večeri. Stopy krvi vyznačovali cestu z miestnosti s pohostením až do miestnosti slúžiacej ako záložňa, kde sa nachádzalo aj telo pána Popova. Telo kuchárky ležalo na chodbe, pri vchodových dverách. Stopy krvi viedli od dvier na schodisko cez domové dvere až na ulicu. Krvavá bola aj stena pri schodisku, na ktorej páchatel zanechal niekoľko odtlačkov rúk. Na základe obhliadky miesta činu dospeli vyšetrotelia k záveru, že páchatel s Popovom zápasil, pri čom utížil

zranenie ľavej ruky. V byte sa nenachádzali žiadne peniaze v hotovosti, založené veci však vyzerali byť nedotknuté.

Po obhliadke boli telá obetí preskúmané lekárom, ktorý konštatoval, že vražednou zbraňou bol v oboch prípadoch ten istý nôž. Za deň smrti bol určený 12. január 1866.

Prvotná vyšetrovacía verzia bola nasledovná: vrahom bol Popovov známy, pravdepodobne jeho klient, nakoľko blízkych priateľov ešte v Moskve nemal, ktorý vraždu spáchal zo zisťného motívu.

Vyšetrovatelia uverejnili v novinách inzerát, že klienti zosnulého Popova si môžu prísť vykúpiť svoje zálohy. Už za niekoľko dní od zverejnenia inzerátu sa o svoje veci prihlásili všetci Popovi klienti (tých pre krátkosť trvania podnikania nebolo mnoho) s výnimkou dvoch, vedených v zápiskoch obete pod menami Staryj-Leontiev a Grigoriev. Keďže Staryj-Leontiev nemal bydlisko v Moskve, vyšetrovatelia predpokladali, že sa o smrti majiteľa záložne nedozvedel. Sústredili sa preto na klienta vedeného pod menom Grigoriev, ktorý podľa záznamov obete založil briliantový prsteň za sumu 750 rubľov. Ten však vyšetrovatelia v byte nenašli. Previerkou údajov uvedených v záznamoch Popova bolo zistené, že nijaký Grigoriev na udanej adrese nebýva. Svetlo do prípadu vniesol známy moskovský klenotník Feller, ktorý vyšetrovateľom oznámil, že v decembri r. 1865 sa na neho obrátil mladík, ktorý chcel oceniť briliantový prsteň. Práve Feller nasmeroval mladíka na Popova, s tým, že mu rád za prsteň ponúkne slušnú cenu, keďže svoju záložňu iba rozbieha. Fellerovi sa mladík predstavil ako pán Vsevoločskij. Na základe popisu Feller a zamestnancov jeho obchodu bol nakreslený portrét, ktorého kópie boli porozmiestňované po Moskve. Bolo zadržaných mnoho mladých mužov, podobných na kresbu, ktorí súčasne mali zranenú ľavú ruku. V jednom z nich Feller spoznal Vsevoločského. Právě meno zadržaného bolo Alexej Michajlovič Danilov, študent druhého ročníka právnickej fakulty Moskovskej univerzity. Danilov vyhlásil, že je nevinný, žiadneho Feller ani Popova nepozná. Zamestanci Fellerovho obchodu potvrdili, že zadržaný je človek, ktorý sa na Feller obrátil pod menom Vsevoločský. Pri konfrontácii s Fellerom Danilov viac nepopieral, že sa s ním stretol, no odmietol uviesť akékoľvek vysvetlenie. Na vyšetrovateľa sa obrátil Danilov spolužiak Dolžikov s listom, ktorým ho Danilov žiadal o poskytnutie alibi na deň vraždy. Matka Danilovej snúbenice vypovedala, že v decembri 1865 požiadala Danilova, aby pre ňu založil jej prsteň. Ten jej následne odovzdal 580 rubľov, ktoré mal za prsteň získať. Danilov naďalej odmietal vypovedať. Vyšetrovateľ odovzdal vec prokurátorovi Moskovského okružného súdu M.F. Gromnickému, ktorý vypracoval obžalobu.

Hlavné pojednávanie pred Moskovským okružným súdom sa začalo 14. februára 1867. V súlade so Zákonom o zriadení súdnych orgánov a Zákonom o trestnom procese, vydanými v rámci súdnej reformy r. 1864, rozhodoval o vine a nevine obžalovaného Danilova porotný súd.

Porotné sudy, v čase prijatia reformy označované aj za základný kameň a vrchol súdnej reformy¹ sa mali stať symbolom rovnakej účasti všetkých vrstiev spoločnosti na výkone súdnej moci a jej nezávislosti od štátneho aparátu. Na základe zákonov súdnej reformy boli porotné sudy zriaďované na rozhodovanie otázky o vine obžalovaného v trestnom konaní, ak obžalovanému podľa zákona hrozil trest spojený s obmedzením alebo pozbavením stavovských práv.² Porotný súd tvorilo dvanásť porotcov, vybraných zo zoznamu zostavovaného pre každý újazd osobitnými, tzv. dočasnými komisiami, vytvorenými miestnym zastupiteľstvom.³ Účasť v porotnom súde sa považovala za občiansku povinnosť, ktorej sa nemohol vyhnúť žiaden člen spoločnosti spĺňajúci predpoklady na jej výkon.⁴ Do zoznamu porotcov bol zapísaný každý miestny obyvateľ mužského pohlavia a ruskej národnosti vo veku od 25 do 70 rokov, ovládajúci ruský jazyk, spĺňajúci majetkový cenz⁵, ktorý je podľa názoru komisie mravne bezúhonný a spôsobilý plniť povinnosti sudcu. Tri týždne pred začatím súdneho konania sa zo zoznamu vylosovalo tridsať porotcov, pričom prokurátor aj obžalovaný mali právo bez udania dôvodu odmietnuť šiestich potenciálnych porotcov. Zo

---

¹ Napríklad významný ruský právnik a súčasník reformy A.F. Koni označoval porotný súd aj za „najlepšiu časť súdnej reformy, založenú na dôvere k národnému duchu“. KONI, Anatolij Fedorovič. *Sobranie cočinenij v vosmi tomach, Tom 4*. Moskva: Juridičeskaja literatura, 1967, s. 43.

² Podľa čl. 24 a 25 Trestného zákona sa obmedzením stavovských práv rozumela strata šľachtického titulu, čestných titulov, zákaz pôsobiť v štátnej a verejnej službe, pozbavenie duchovnej hodnosti, zákaz voliť a byť volený do verejných a čestných funkcií. Pozbavenie stavovských práv znamenalo pozbavenie manželských, rodičovských a majetkových práv.

³ K práci komisií existovali mnohé výhrady, ako poznamenáva A.F. Koni: „Za prvých pätnásť rokov od zriadenia porotných súdov tieto komisie pôsobia tak nedôkladne, že do zoznamov porotcov zapisovali duševne chorých, mŕtvych, slepých a hluchých, starších ako 70 rokov atď.“ KONI, Anatolij Fedorovič. *Sobranie cočinenij v vosmi tomach, Tom 4*. Moskva: Juridičeskaja literatura, 1967, s. 45.

⁴ „Účasť v porotnom súde nie je právom, ale povinnosťou voči spoločnosti, a to povinnosťou vážnou, táto povinnosť neprináša jednotlivcovi žiadne výhody, naopak, býva často spojená so značnými stratami.“ VLADIMIROV, Leonid Evstafevič. *Sud prisjažich*. Charkov: Universitetskaja Tipografija, 1873. s. 51.

⁵ Rozsah majetkového cenzu sa rôznil v závislosti od miestnych pomerov, v Moskve, Peterburgu a Odese musel kandidát vlastniť nehnuteľný majetok v hodnote minimálne 2000 rubľov, v sídlach gubernií minimálne 1000 rubľov, v ostatných mestách minimálne 500 rubľov, alebo vlastnil aspoň sto desiatin pôdy, prípadne mať príjem vo výške aspoň 200 rubľov, v Moskve a Petrohrade aspoň 500 rubľov. Majetkový cenz nebol vysoký, najmä pokiaľ ide o požadovanú výšku príjmu, mal však zabrániť, aby sa medzi porotných sudcov aspoň v prvom období nedostali najbiednejší a najnevzdelanejší z radov bývalých nevoľníkov. Idea o účasti všetkých vrstiev spoločnosti na výkone súdnej moci tak dostala realitou odôvodnené mantinely.

zvyšného počtu osemnástich kandidátov sa členovia porotného súdu vybrali žrebom.

Po odoznení úvodného nadšenia vzbudzovalo pôsobenie porotných súdov rozporuplné reakcie, kritiku vyvolávala predovšetkým nízka represívnosť⁶ a kontroverzné rozhodnutia porotcov vo viacerých „veľkých“ trestných procesoch, vzbudzujúcich záujem verejnosti. Príčiny týchto javov možno vidieť najmä vo verejnosti vytvorenej predstave porotného súdu, ako súdu svedomia, stojaceho na morálnom piedestále vysoko nad zákonom⁷, „vd'aka“ ktorej porotné súdy dospeli k oslobodzujúcim rozsudkom aj v kauzách, kde vina obžalovaného bola v konaní dostatočne preukázaná, no jeho odsúdenie by s ohľadom na jeho osobnosť, sociálnu situáciu⁸, či okolnosti trestného činu bolo v rozpore s „vyššou spravodlivosťou“, ale nezriedka aj v zložitosti samotného predmetu konania. Keďže porotné súdy rozhodovali otázku viny aj v prípadoch porušenia predpisov finančného či pasového práva, stávalo sa, že porotcovia obžalovaného oslobodili, pretože veci jednoducho neporozumeli, prípadne vôbec nepochopili svoju funkciu⁹.

---

⁶Represívnosť porotných súdov, t.j. pomer medzi počtom obžalovaných a počtom odsúdených, predstavovala v rokoch 1873-1878 64,3%, represívnosť ostatných súdov v tom istom období predstavovala 72,6%. DEMIČEV, Aleksej Andreevič. *Sravnitel'no-pravovoe issledovanie suda prisjažnych v Rossii (istorija i sovremennost')*. Nižnij Novgorod, 2003, Dissertacija kandidata юриди́ческих наук, Nižnegorodskij universitet, юриди́чески́й факультет. s.247.

⁷Takýto postoj spočiatku nebol cudzí ani A.F. Konimu, ktorý k poslianiu porotných súdov uviedol: „porotcov sa nedopytujú na to, či obžalovaný spáchal protiprávne konanie, ale či je vinný, v tom, že ho spáchal, nie fakt, ale vnútorná stránka osobnosti obžalovaného, v ňom vyrašiaca, podlieha ich súdu. Svojou otázkou o vine obžalovaného vytvára súd osobitý interval medzi faktom a vinou, pričom potrebuje, aby porotcovia, riadiac sa výlučne hlasom svojho svedomia a pamätajúc na svoju veľkú mravnú zodpovednosť, naplnili tento interval úvahami, v svetle ktorých sa obžalovaný ukáže byť človekom vinným alebo nevinným“. KONI, Anatolij Fedorovič. *Sobranie kočinenij v vosmi tomach. Tom 4*. Moskva: юриди́чески́й литература, 1967, s. 220.

⁸Porotné súdy nezriedka rozhodli o nevine páchatel'ov preukázaných drobných krádeží, ktorých obhajcovia argumentovali, že s ohľadom na ich chudobu, je krádež ich jedinou možnosťou prežiť.

⁹Historik V.I. Gerie, častý člen porotných súdov zanechal zápis, podľa ktorého jeden z porotcov ostatným členom poroty tvrdil, že „úlohou poroty je milovať“. Historik ďalej uviedol, že „vo všeobecnosti som medzi porotcami často nachádzal rozumný pohľad na prejednávany skutok, no vždy sa našli filantropi, poukazujúci na voľajaké vedľajšie okolnosti“. DEMIČEV, Aleksej Andreevič. *Sravnitel'no-pravovoe issledovanie suda prisjažnych v Rossii (istorija i sovremennost')*. Nižnij Novgorod, 2003, Dissertacija kandidata юриди́ческих наук, Nižnegorodskij universitet, юриди́чески́й факультет. s. 99.

V prípade študenta Danilova však ani hocako ľudomilný porotný súd nemohol nájsť priveľa dôvodov pre zhovievavosť. V prospech obžalovaného vypovedal iba jeho otec, ktorý ho opísal ako dobrého človeka. Advokát M.I. Dobrochotovij sa pred súdom pokúšal spochybníť postup vyšetrovateľov, presvedčivosť jeho výpadov bola prinajmenšom otázna. Po vykonaní dôkazov a záverečných rečiach prokurátora a obhajcu sa na porotcov obrátil predseda súdu E.E. Ljuminarskij, ktorý zhrnul najdôležitejšie tvrdenia obžaloby a obhajoby a pripomenul porotcom ich povinnosť zodpovedať na otázku či je obžalovaný vinný alebo nevinný, ako aj na otázku či podľa názoru poroty existujú v jeho prípade nejaké poľahčujúce okolnosti. Porotný súd skonštatoval, že obžalovaný je vinný zo spáchania vraždy so zisťným motívom, bez poľahčujúcich okolností. Na základe verdiktu porotného súdu potom predseda súdu uložil Danilovovi trest straty stavovských práv, trest nútených prác v trvaní 9 rokov a trest doživotného presídlenia na Sibír po vypršaní trestu nútených prác.

Nakoľko rozsudok okružného súdu vydaný v konaní s účasťou porotcov nebolo možné napadnúť riadnym opravným prostriedkom, využil Danilov jedinú možnosť, ktorú mal k dispozícii, a to kasačnú žalobu proti rozsudku, podanú Senátu ako súdu tretieho stupňa. V odôvodnení svojej žaloby Danilov poukázal na skutočnosť, že jeden z členov porotného súdu – kupec Čibisov, bol obžalovaný zo spáchania trestného činu. Kupec bol naozaj päť rokov pred prejednaním Danilovho prípadu obžalovaný v inom trestnom konaní a bol “ponechaný v podozrení“. Ponechanie v podozrení bol špecifický inštitút ruského predreformného súdnictva, ktoré umožňovalo, aby v prípade, ak v súdnom konaní nebola obžalovanému dokázaná vina, no nebola ani spoľahlivo preukázaná nevina, bolo súdne konanie formálne ukončené a obžalovaný prepustený z väzby, ak sa v nej nachádzal, no nebol považovaný za nevinného. Zákony súdnej reformy vyžadovali, aby člen porotného súdu, pokiaľ bol niekedy obžalovaný, bol spod obžaloby oslobodený, t. j. označený za nevinného. Túto podmienku kupec nespĺňal, a preto jeho účasťou v porote bol porušený zákon. Kasačné oddelenie Senátu na svojom zasadnutí 5. mája 1867 napriek dôvodnosti kasačnej žaloby potvrdilo napadnutý rozsudok Moskovského okružného súdu.

Úplne iný postoj k vine obžalovaného z dokázanej vraždy zaujal porotný súd Petrohradského okružného súdu v prípade pána Andrejeva. Ten 23. augusta 1907 zabil svoju ženu Zinajdu Nikolajevnu. Žena ho chcela opustiť, posmievala sa mu a vyhrážala ešte väčším zosmiešnením, a tak Andrejev slovami svojho vlastného advokáta S.A. Andrejevského „rýchlym pohybom zhodil z pliec kabát a so slovami “Dlho nás budeš ešte urážať?“ schytil ženu za ruky, sotil do izby, odkiaľ sa ozval jej strašný krik... Za niekoľko sekúnd bolo po všetkom.“¹⁰

---

¹⁰ Sudebnye reči izvestnych russkich juristov. Advokat Andrejevskij S.A. Delo Andrejeva Dostupné na <http://hatituli.ru/?p=103>

Advokát vo svojej záverečnej reči, ktorá je akoby esenciou všetkých prvkov, ktoré sa vyčítali pôsobeniu advokátov na porotu a jej následným (ne)spravodlivým a (ne)nezávislým verdiktom, upriamil pozornosť na duševný život obžalovaného: „Čo sa odohrávalo v jeho duši? Na túto otázku neexistuje presná odpoveď, nevyhnutná pre rozsudok súdu, pretože pri takom obrovskom duševnom otrase sa všetko v človeku obráti naruby. (...) Prial si Andrejev smrť svojej ženy? Nie, neprial, pretože už na druhý deň hovoril svojim známym: Všetko na svete by som dal za to, aby sa to nestalo.“

Záverom svojej reči zdôraznil: „Potrestať druhého za čin, ktorý si očividne neželal, je neľudské a aj nepotrebné. To je všetko, čo som Vám chcel povedať. Snažil som sa objasniť Vám predmetnú vec jazykom Vášho vlastného svedomia. Úprimne Vám hovorím, že nepochybujem o tom, že so mnou súhlasíte. Verte tomu, že Andrejev vyjde zo súdu so sklonenou hlavou. Na dne jeho duše bude nezahojiteľná rana. Jeho hriech pred bohom a krvavý príznak jeho ženy – v celej svojej hrôze – s ním budú až do konca života!“¹¹

Porotný súd rozhodol, že Andrejev nie je vinný z vraždy svojej ženy.

Literature:

- DEMIČEV, Aleksej Andreevič. Sravnitel'no-pravovoe issledovanie suda prisjažnych v Rossii (istorija i sovremennost'). Nižnij Novgorod, 2003, 300 s., Dissertacija kandidata juridičeskich nauk, Nižnegorodskij universitet, Juridičeskij fakul'tet.
- KONI, Anatolij Fedorovič. Otc i deti sudebnoj reformy. Moskva: Statut, 2003, 352 s. ISBN 5-8354-0132-9.
- KONI, Anatolij Fedorovič. Sobranie sočinienij v vosmi tomach. Moskva: Juridičeskaja literatura, 1966, 4560 s.
- RIASANOVSKY, Nicholas. A History of Russia. 5. ed. New York: Oxford University Press, 1993, 768 s. ISBN 0195074629.
- TITOV, Andrej Aleksandovič. Reformy Aleksandra II. i ich sud'ba. Moskva: Tipografija J. D. Sytina, 1900, 199 s.
- VILENSKIJ, Boris Veniamovič. Rosijskoe zakonodatel'stvo X-XX vekov: Teksty i kommentarii: v 9-ti tomach. Tom 8. Sudebnaja reforma. Moskva: Juridičeskaja literatura, 1991, 480 s. ISBN 5-7260-0299-7

---

¹¹ Tamže.

- VLADIMIROV, Leonid Evstafevič. Sud prisjažich. Charkov: Universitetskaja Tipgrafija, 1873, 683 s.
- Sudebnye reči izvestnych russkich juristov. Advokat Andrejevskij S.A. Delo Andrejeva Dostupné na <http://hatituli.ru/?p=103>

Contact – email

katarinal.fedorova@gmail.com

PRŮTAHY V SOUDNÍM ŘÍZENÍ VČERA A DNES

PETRA JANOUŠKOVÁ¹ - MIROSLAV FRÝDEK²

Kancelář veřejného ochránce práv - Masarykova univerzita, Právnická a Filozofická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Konferenční příspěvek se skládá ze dvou částí. První část analyzuje římskoprávní úpravou soudního řízení. Základem této části je popis nástrojů, které zamezovaly průtahům v soudním řízení v době starověkého Říma. Příspěvek se zaměří na specifické aspekty průtahů v civilním i trestním soudním řízení. Druhá část příspěvku se zaměří na definování průtahů v soudním řízení a popisu jednotlivých nástrojů, které současná právní úprava umožňuje. Příspěvek nastíní účinnost nástrojů v praxi s rozlišením na subjektivní a objektivní příčiny průtahů. Přiblíží rovněž možnosti působení veřejného ochránce práv vůči orgánům státní správy soudů v případech průtahů.

Key words in original language

Římské právo, soudní řízení, průtahy v soudním řízení, veřejný ochránce práv

Abstract

The present conference paper is divided into two parts. The first part analyses Roman law regulation of civil proceeding, mainly it describes the instruments that prevent delays in court proceedings in Ancient Rome. The article focuses on the specific aspects of delays in civil and criminal proceedings. The second part of article analyses the definition of delays in court proceedings and describes particular instruments that actual Czech legislation offer. The paper presents some of criteria that determine the appropriateness of court proceeding length. Finally there will be described the powers that dispose Public Defender of Rights toward state administration of justice in domain of complaints according to Law on Courts and Judges. The paper outlines the instruments in practice, distinguishing between subjective and objective reasons for delays. The paper zooms also the possibility of exposure of the Ombudsman with regard to state administration of courts in case of delays.

---

¹ Mgr. Petra Janoušková, vedoucí oddělení justice, migrace a financí Kanceláře veřejného ochránce práv.

² JUDr. Miroslav Frýdek, právník oddělení justice, migrace a financí Kanceláře veřejného ochránce práv. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav klasických studií. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav dovednostní výuky a inovace studia a Katedra dějin státu a práva.

Key words

Roman law, civil process, delays in court proceedings, public defender of rights

ÚVOD

Délka soudního řízení je jedním z velice často diskutovaných témat. Předkládaný konferenční příspěvek se zaměřil na úpravu práva na rozhodnutí věci bez zbytečných průtahů v historickém kontextu ve dvou právních řádech. První analyzovaný právní řád je římské právo, resp. jeho systémové opatření proti rozvleklosti soudních řízení a možnost vyvození osobní odpovědnosti rozhodujícího soudce za nesprávný postup, do kterého římské právo subsumovalo i průtahy v řízení. Druhý zkoumaný právní systém je právní řád České republiky a jeho právní úprava, která *expressis verbis* zakotvuje právo na rozhodnutí věci bez zbytečných průtahů a možnosti ochrany v případě, že toto právo není naplněno.

ŘÍMSKÉ SOUDNICTVÍ ANEB PRŮTAHY VČERA³

Nejstarší římský soudní proces byl upraven obyčejovým právem a zákonem.⁴ Jeho základním rysem bylo rozdělení do dvou částí (fází): *in iure* a *apud iudicem*. První fáze *in iure* se odehrávala před soudním magistrátem. Jeho nejdůležitějším úkolem bylo povolení či odmítnutí vznesené žaloby, pokud by odporovala smyslu pro vyšší spravedlnost, tzv. *praetorské aequitě*. Pokud soudní magistrát shledal žalobní nárok legitimní a spravedlivý bylo jeho úkolem sestavit tzv. *litiskontestaci*. *Litiskontestace* je zvláštní typ procesní smlouvy, ve které soudní magistrát za součinnosti procesních stran shrnuje to, co je mezi stranami sporné. S jistou nadsázkou můžeme *litiskontestaci* označit jako smlouvu, která obsahuje dohodu stran o tom, na čem se neshodly, a proto vedou soudní spor. Soudní magistrát v ní dává soudci jasné pokyny k tomu, jak má při dokazování a vynášení rozsudku postupovat. Soudní magistrát tedy meritorně nerozhoduje, ale provádí velice důležitý úkon - právní posouzení případu.

Druhá část soudního řízení označovaná jako *apud iudicem* (před soudcem) se odehrává před soudcem/rozhodcem, kterým je římský občan, jehož jméno je uvedeno v seznamu soudců (*album iudicium*) a na jehož osobě se strany shodly nebo ho vybral soudní magistrát. Soudce (*iudex privatus*) není úředník ani státní zaměstnanec, jak napovídá latinské znění jeho funkce, je to soukromý soudce. V římském právu a běžném životě se velice striktně rozlišuje

---

³ Ke stručnému shrnutí římského soudního řízení a *in ius* vokaci viz FRÝDEK, Miroslav a Ingrid KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ. *Soudní předvolání a jeho význam v historii soudního řízení. Právo, ekonomika management*, Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2011, roč. 2, č. 1, s. 70-79. ISSN 1804-3550.

⁴ HEYROVSKÝ, L. *Římský proces civilní*. Praha. 1935. s. 14., *op. cit.* HEYROVSKÝ.

vystupování v rámci veřejné funkce, kdy úředník vystupuje jako magistratus a jednání občana - soukromé osoby - které prameny označují termínem privatus. Římské právo proti sobě postavilo dva termíny privatus a magistratus. Toto rozdělení je patrné i z rozdělení úloh soudního magistráta a soudce. Marcus Tullius Cicero tuto problematiku příležitostně popisuje ve spise De re publica:

Cicero, De re publica 5, 2, 3 Nec vero quisquam privatus erat disceptator aut arbiter litis, sed omnia conficiebantur iudiciis regiis.⁵

Překlad: Je vskutku věcí neslýchanou, aby někdo [praetor] jako soukromník [privatus] působil v celém soudním řízení a vynesl i rozsudek.

Další dochovaná zpráva je od řecky píšícího historika Dionysia z Halikarnassu. Dionysios popisuje, jak došlo k rozdělení pravomocí mezi úředníka a soukromého soudce v soudním řízení:

Dion. Hall. 4, 25: „Tullius se ukázal jako přítel lidu, a to nejen v těch opatřeních, kterými se zdálo, že snižuje pravomoci senátu a moc patricijů, ale také v těch, kterými se snižuje královská moc, jejíž se z poloviny zbavil sám. Zatímco králové před ním považovali na správné mít na starosti všechny případy a vymezili všechna soudní řízení, jak soukromoprávní tak i veřejnoprávní tak, aby jim vyhovovala, ale on si vzal na starosti všechny trestné činy, které ovlivňovaly veřejnost, ale pro soukromoprávní případy jsou jmenovány soukromé osoby, které mají být soudci, a předepsal pro ně normy a zákony, které sám sepsal.“⁶

ABY SOUDNICTVÍ NEVÁZLO...

Z výše uvedeného popisu fází římského civilního soudního řízení je zřejmé, že bez soudního úředníka není možné zahájit spor. Z narativních pramenů se dochovaly zmínky, které popisují řešení nepřítomnosti soudních úředníků, např. z důvodu války velí vojskům. Pro tuto období, když ve městě nebyli přítomni úředníci s impériem, byl dosazován tzv. praefectus urbi iuri dicundo.⁷ O důvodech jeho jmenování a úkolech, které měl plnit, nás informuje např. Tacitus v díle Letopisy:

---

⁵ Text převzat z <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/repub5.shtml> citováno dne 27. 11. 2013

⁶ Dionysios z Halikarnassu, Římské dějiny. Text přeložen z http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/dionysius_of_halicarnassus/home.html. Cit. dne 1. 11. 2013.

⁷Z nejnovejších studií např. práce: Xesús Pérez López: Il «praefectus urbi» e la sua proizione nella tarda Repubblica e nel principato. In Rivista di Diritto Romano - XIII - 2013.

Tac. Ann. VI, 11 Namque antea profectis domo regibus ac mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret in tempus deligebatur qui ius redderet ac subitis mederetur; feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impositos. dein consules mandabant; duratque simulacrum quoties ob ferias Latinas praeficitur qui consulare munus usurpet.

Překlad: Když se totiž dříve králové a později úředníci vzdělili z domova, aby město nebylo bez vlády, býval načas někdo volen, aby vykonával činnost soudce a vyřizoval nenadále případy. Tak prý byl k tomu Romulem ustanoven Denter Romulius, později Tullem Hostiliem Numa Marcium a Tarquiniem Zpupným Spurius Lucretius. Potom je jmenovali konsulové; a posud trvá stín toho, když se pokaždé na svátky latinské ustanovuje náměstek, aby vykonával povinnosti konsulského úřadu.⁸

Český překlad Tacitova díla je překladem filologickým, pro potřeby této studie je však důležité provést překlad juristický, který se bude od překladu filologického lišit jen v jedné větě: ne urbs sine imperio foret in tempus deligebatur qui ius redderet ac subitis mederetur. Juristický výkladový překlad tedy je: aby město nezůstalo bez úředníků, kteří mají nejvyšší příkazovací a zakazovací pravomoc [imperium], býval načas někdo volen, aby vykonával [spravoval] soudní řízení ve fázi in ius a vyřizoval nenadále případy. Nejmarkantnější rozdíl mezi oběma překlady je v obratech "soudce" a v obratu "aby vykonával [spravoval] soudní řízení ve fázi in ius". Juristický výkladový překlad termínu in ius se opírá o právní terminologii, která část soudního řízení, která se odehrává před soudním magistrátem, označuje ius. Tato část řízení je již v Lex [leges] duodecim tabularum na desce první v prvním fragmentu označována jako ius - "Si in ius vocat, ito" - Volá-li tě před soud [soudního magistráta], jdi.

Praefectus urbi iuri dicundo měl tedy za úkol spravovat soudní záležitosti ve Městě, ustanovovat spory, v době nepřítomnosti magistrátů s impériem (konzulové, praetori). Jeho úkolem nebylo rozhodovat spory, ale rozhodovat o tom, zda žalobu připustí nebo odmítne a měl ustanovit spor.

ŘÍMSKÉ SOUDNÍ HODINY

Římský soudní život byl do velké míry ovládnán náboženskými představami, které se odrazily v právním zakotvení zákazu soudních jednání v noci. Nejstarší soupis římského práva Lex [leges] duodecim tabularum ustanovil, že soudní řízení má započít dopoledne a celé soudní jednání se má skončit do západu slunce.⁹ Pokud se jedna

---

⁸ Překlad převzat z Tacitus. Letopisy. Svoboda. 1975. Přeložili Ant. Minařík a Ant. Hartmann. s. 238 - 239.

⁹ LDT I, 7 Ni pacunt, in comitio aut in foro ante meridiem caussam coiciunto.

procesní strana nedostaví, má soudce po poledni vynést rozsudek ve prospěch přítomné strany.¹⁰ Pro zajištění přístupu k soudnímu úředníkovi bylo Plaetoriovým zákonem stanoveno, že jeho dům musí být občanům k dispozici až do poslední denní hodiny.¹¹ Právník doby Severovské Paulus píše, že pravidelný čas soudního jednání má být mezi druhou a desátou hodinou denní.¹²

ODPOVĚDNOST SOUDNÍHO MAGISTRÁTA A SOUDCE

Odpovědnost soudního magistráta při výkonu jurisdikce upravovalo římské honorární právo¹³ v tom směru, že pokud soudní magistrát proti někomu stanovil nové od ustáleného právního pravidla odchylné pravidlo a později sám vystoupil jako procesní strana ve stejném případě, nemělo se, na návrh protistrany, nové pravidlo aplikovat.¹⁴

Odpovědnost soudce za "korupci" byla stanovena již v Lex (leges) duodecim tabularum a to nejvyšším trestem - poena capitis.¹⁵ Tuto materii stíhající přijímání úplatků dále rozšiřovaly skupiny zákonů de falsis a de repetundis.¹⁶

---

¹⁰ LDT I, 8 Post meridiem praesenti litem addictio.

¹¹ Varro, LL 6,5; Plin. HN 7, 60, 212.

¹² Paulus 4,6,2 Testamenta in municipiis coloniis oppidis praefectura vico castello conciliabulo facta in foro vel basilica praesentibus testibus vel honestis viris inter horam secundam et decimam diei aperiri recitarique debebunt, exemploque sublato ab isdem rursus magistratibus obsignari, quorum praesentia constat apertum.

¹³ Dig. 2.2.1.1 Ulpianus 3 ad ed. "qui magistratum potestatemve habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit, ipse quandoque adversario postulante eodem iure uti debet. si quis apud eum, qui magistratum potestatemque habebit, aliquid novi iuris optinuerit, quandoque postea adversario eius postulante eodem iure adversus eum decernetur": scilicet ut quod ipse quis in alterius persona aequum esse credidisset, id in ipsius quoque persona valere patiatur.

¹⁴ HEYROVSKÝ. s. 80

¹⁵ Gell. 20, 1, 7 duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem iudicandam pecuniam accepisse comictus est, capite punitur.

¹⁶ HEYROVSKÝ. s. 81. K otázce repetundárních zákonů srovnej např. FRÝDEK, Miroslav a Renata VESELÁ. Corruption. Antecedent Legislation corrupted Administrators of Provinces in the Ancient Roma. 1. vyd. : University from Nový Sad, Serbia, 2012. s. 40-46, 6 s. ISBN 978-86-916257-0-2. FRÝDEK, Miroslav. Repetundární zákony v neprávnických pramenech. In Vilém Knoll. Naděje právní vědy. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2011. s. 37-45, 8 s. ISBN 978-80-7380-323-0.

Vedle výše zmíněné odpovědnosti trestněprávní (dle uložení veřejnoprávního trestu) se velice brzy v římském právu vytváří speciální odpovědnost soudce za správné řízení procesu a za rozsudek.¹⁷ Již nejstarší římské právo ukotvilo pravidlo, které ze soudce, který se nedostaví k soudnímu jednání, učinilo stranu žalovanou.

Na to, jak se ze soudce, který se nedostavil k soudnímu jednání, stal žalovaným, existují dvě teorie. První zastává Karlowa, který vyslovil domněnku, že proti soudci může vznést žalobce legis actio per manus iniectioem. Bertolli a Perozzi s odkazem na Quintiliana (3, 6, 78) se domnívají, že na soudce, který se k jednání nedostaví, podstupuje *translatio iudicii*, čímž se soudce stává sukcesor žalovaného.¹⁸

Honorární právo vytvořilo pravidlo, které se označuje jako *litem suam facit*. Tato honorární skutková podstata umožňovala, mimo jiné, vznést na soudce, který se se nedostaví k jednání, honorární poenální žalobu. Zároveň se ale přihlíží na důvody, kdy je soudce či žalovaný z jednání omluven. Mezi tyto důvody náleží těžká nemoc a den určený s cizincem.¹⁹

PRŮTAHY DNES

Ombudsmanovi se dostávají na stůl všelijaké speciality ze soudního konání a zpravidla jde o věci takzvaně mimopůsobnostní (zejména když směřují do rozhodovací činnosti soudů). Takové podněty veřejný ochránce práv odkládá. Někdy se stěžovatelé trefí do působnosti ochránce a pošlou případ připravený k šetření²⁰. To je ve chvíli, kdy zapojí do svého problému orgán státní správy soudů²¹. Předsedové soudů jsou těmi, kteří mají dbát o to, aby v soudním řízení nedocházelo ke zbytečným průtahům. Sami by měli hlídat a mít

---

¹⁷ HEYROVSKÝ. s. 81. K tomu také USTERI, *Die privatrechtliche Verantwortung des röm. Richters gegen über Perteien*, 1877. BARTOLI *Du judge qui litem suam facit*, 1909. Ale také Girard či Lenel - blíže k bibliografii pozn. pod čarou 5 v knize HEYROVSKÝ. s. 81.

¹⁸ HEYROVSKÝ. s. 81.

¹⁹ *LDT II, 2 orbus sonticus . . aut status dies cum hoste . . quid horum fuit unum iudici arbitrove reove, eo dies diffissus esto*

²⁰ Zprávy o šetření a závěrečná stanoviska veřejného ochránce práv ve věcech státní správy soudů jsou dostupné na internetových stránkách www.ochrance.cz v Sekci Stížnosti na úřady/Případy a stanoviska/Soudy.

<http://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/pripady-a-stanoviska-ochrance/stanoviska-statni-sprava-soudu/>

²¹ Viz ustanovení § 1 odst. 7 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů.

přehled, kde řízení vážne. Vyřizují také stížnosti na průtahy a není jich málo.

Téměř každý účastník řízení si přeje, aby právě jeho spor dostal na stůl šikovný soudce, který rozhodne spravedlivě (v jeho prospěch) a také co nejdříve. A co pro hladký průběh soudního řízení udělá on sám? Na soudním řízení přece není nic komplikovaného a navíc svou věc zná nejlépe, tak proč by se nechal zastupovat advokátem, který by ostatně pouze stál spoustu peněz. Soudní poplatek zapomene zaplatit, žalobu podá u nepřislušného soudu, a aby měl soud co na práci, raději po pár týdnech podá návrh na vydání předběžného opatření byť nesmyslného, záhy námitku podjatosti apod. Až se věc dostane k příslušnému soudu, vyzkouší návrh na určení lhůty, aby soudní řízení zrychlil (vždyť už se docela táhne...) A to je teprve na samém začátku...

Právo na rozhodnutí bez zbytečných průtahů je upraveno jak na ústavní tak zákonné úrovni (v zákoně o soudech a soudcích a procesních předpisech). Porušení povinnosti učinit úkon nebo vydat rozhodnutí v zákonem stanovené lhůtě je nesprávným úředním postupem. Nestanoví-li zákon žádnou lhůtu, platí, že je třeba učinit úkon nebo vydat rozhodnutí v přiměřené lhůtě. Z porovnání článku 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a článku 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod je zřejmý rozdíl spočívající v tom, že evropská úprava je zaměřena na celkovou délku řízení (právo na projednání záležitosti v přiměřené lhůtě), zatímco česká úprava je zaměřena na zbytečné průtahy (právo na projednání věci bez zbytečných průtahů). Evropské úpravě se pak nejvíce blíží úprava odpovědnosti státu za nesprávný postup soudu, který porušil povinnost učinit úkon nebo vydat rozhodnutí v přiměřené lhůtě²². Smysl obou - zabránění průtahů a zajištění projednání věci v přiměřené lhůtě - je stejný, resp. spolu velmi úzce souvisejí. Nebude-li v soudním řízení docházet ke zbytečným průtahům, je velmi pravděpodobné, že věc bude projednána v přiměřené lhůtě²³.

V problematice průtahů v soudním řízení svým působením ochránce může ovlivnit jak preventivní procesní prostředky nápravy, tj. vyřizování stížností na průtahy v řízení a rozhodovací praxi návrhu na určení lhůty k provedení procesního úkonu, tak kompenzační prostředek nápravy v předsoudní fázi (předběžné projednávání žádostí o odškodnění ministerstvem). Do realizace těchto procesních prostředků nápravy průtahů jsou totiž zapojeny orgány státní správy soudů, jejichž jednání může ochránce šetřit.

A kdy při posuzování průtahů v soudním řízení svítí již skutečně červená? Jde-li o rozhodování o osudech nezletilých dětí a soud

---

²²Viz ustanovení § 13 odst. 1 zákona č. 82/1998 Sb.

²³Včasnost soudního rozhodování = respektovat právo na rozhodnutí věci v přiměřené lhůtě bez zbytečných průtahů.

nepostupuje dostatečně rychle²⁴. Pak čas doslova rozhoduje za soudce... Pro ilustraci mohu uvést případ, ve kterém soud rozhodoval o svěřeni nezletilé do pěstounské péče. Ve věci podali návrh budoucí pěstouni, jimž byla nezletilá svěřena do předpěstounské péče, a dále soudu došly návrhy babičky a pratety. Soud o návrzích rozhodl po dvou letech a devíti měsících. Délka řízení se bohužel promítla do výsledného rozhodnutí. Soud totiž nakonec nezletilou svěřil do pěstounské péče účastníkům řízení, kteří o ni již pečovali, s odůvodněním, že si na ně a její rodinu za dobu soudního řízení velmi zvykla.

Zvláště v případě věcí péče soudu o nezletilé je nezbytně nutné, aby soud postupoval procesně velmi obezřetně a vyvaroval se procesních chyb. Pokud soud činí úkony pouze formálně nebo neefektivně a překračuje zákonné lhůty či lhůty přiměřené složitosti věci, je možné tento postup hodnotit jako zásah do práva jednotlivce na projednání věci v přiměřené lhůtě. Podstatnou časovou ztrátu v uvedeném případě představovalo nesprávné rozhodnutí soudu o přenesení příslušnosti na jiný soud, nerespektování lhůt pro předběžné opatření, neodůvodněně dlouhé znalecké zkoumání a velké množství neskončených věcí v senátu.

Kromě vysokého nápadu věcí jsou ostatní výše uvedené důvody, které způsobily průtahy v soudním řízení, subjektivní povahy. Odborná literatura, judikatura i praxe rozděluje příčiny průtahů do dvou skupin, na subjektivní a objektivní. Subjektivní příčiny průtahů v soudním řízení jsou dány v samotném jednání soudu (spočívají v oblasti tzv. soudní složky justice). Jedná se tedy o konkrétní postupy soudců a dalších soudních osob (vyšších soudních úředníků, soudních tajemníků, justičních čekatelů, asistentů a jiných soudních zaměstnanců) podílejících se na výkonu soudní moci, které způsobují průtahy v řízení. Jak ilustruje výše popsáný případ, v soudní praxi může například docházet k nesprávné procesní strategii ze strany soudce, což vede k tomu, že jsou zbytečně prováděny procesní úkony nebo jsou prováděny v nesprávném časovém okamžiku, dochází k častému odročování jednání na neurčito, k neúčelnému dokazování, k nedůvodnému prodlužování lhůty znalci ke zpracování znaleckého posudku apod. Negativním jevem je také obstrukční podávání návrhů, které by však nemělo zůstat bez odpovídající protireakce soudu. Snaží-li se účastník soudního řízení rozhodnutí ve věci co nejvíce oddálit tím, že neposkytuje potřebnou osobní součinnost soudu nebo naopak zvýšenou procesní horlivostí (četnými procesními úkony bez účelného dopadu pro souzenou věc, jejichž účelem je pouze řízení

---

²⁴Samozřejmě existují další případy, kde je zvláště nutné postupovat bez průtahů. Poměrně výstižně je vymezil Evropský soud pro lidská práva ve své judikatuře stanovením kritérií. Vodítkem pro soudy by pak mělo být rovněž stanovisko občanského a obchodního kolegia Nejvyššího soudu sp. zn. Cpjn 206/2010 ze dne 13. 4. 2011 vycházející zejména z rozsudku ESLP ve věci Apicella proti Itálii.

prodlužovat), je povinností soudu (soudce), aby svým aktivním zásahem těmto obstrukcím zabránil.

Na průtazích v soudním řízení se mohou podílet také znalci. Pokud je soudní rozhodnutí závislé na odborném posouzení, soud ustanoví znalce a zadá mu splnění znaleckého úkolu spočívající zpravidla ve vypracování znaleckého posudku. Součástí řádného výkonu znalecké činnosti ve smyslu zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů, je vykonávat znaleckou činnost ve stanovené lhůtě. A jak může soudce svým postupem ovlivnit, aby k průtahům vlivem znaleckého zkoumání nedocházelo? Jednak může např. telefonicky ověřit jeho aktuální vytížení (předtím, že ho v konkrétním řízení ustanoví) a následně musí dbát o to, aby posudek znalec dodal ve lhůtě. V případě opožděného dodání znaleckého posudku je soud oprávněn ke snížení či odepření odměny²⁵. Zde jde o rozhodovací činnost soudu (je na uvážení soudce, zda ke snížení či odepření odměny přistoupí). Právní úprava také nabízí řešení po linii správní, tedy iniciovat správní řízení o přestupku/správním deliktu znalce. Podnět orgánu správy znalecké agendy může učinit jak sám soudce, tak předseda soudu (např. v souvislosti s vyřizováním stížnosti na průtahy v řízení nebo po prověřce spisu). Správu znalecké agendy vykonávají předsedové krajských soudů, kteří znalce jmenovali, a Ministerstvo spravedlnosti.

Objektivní příčiny průtahů v soudním řízení jsou dány v organizování soudnictví (oblast tzv. správní složky justice). Mezi příčiny objektivního charakteru náleží zejména personální problémy spočívající v nedostatku soudců, pomocných odborných administrativních pracovníků s nevyhovujícím platovým ohodnocením, nedostatečné prostory, vybavení soudních kanceláří, technické zázemí soudů, problémy spojené s elektronizací soudního řízení atd. Není v praxi neobvyklé, že nápad věcí je mnohem větší, než jaký je soudce objektivně schopen v přiměřené době vyřídit. Jako obrovský handicap vnímám nepružnost celého soudního systému reagovat na skutečné aktuální potřeby jednotlivých obecných soudů (zejména soudů okresních) například právě vlivem narůstajícího nápadu, který ve výsledku vede k velkým rozdílům zatížení soudců.

Důležitým tématem je také plné naplnění stavu soudců (pro optimální rozložení soudcovských míst u krajských soudů a okresních soudů v obvodu jejich působnosti je důležité, aby systemizace soudců byla realizována a propočtena vzhledem ke skutečné potřebě soudců konkrétního soudu). Neřešené poddimenzování soudu na počet soudců způsobuje, že se nedaří vyřizovat aktuální nápad věcí a nabíhají soudu nevyřízené věci starších časových řad. S naplňováním soudního stavu souvisí pak problematika výběru kandidátů na funkce soudců, otázka další existence institutu justičních čekatelů, popřípadě jeho modifikace, postavení asistentů soudců apod.

---

²⁵Viz ustanovení § 27 vyhlášky č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů.

Přestože se soudy, případně jejich představitelé – předsedové soudů, pokoušejí v praxi namítat, že průtahy v řízení nejsou zaviněny subjektivními příčinami na jejich straně, ale naopak objektivním stavem justice, judikatura Evropského soudu pro lidská práva a Ústavního soudu vyznívá jasně. Ve vztahu k odpovědnosti za průtahy v řízení je naprosto lhostejné, vznikají-li ze subjektivních či objektivních příčin. V obou případech jsou průtahy v řízení přičítány státu. Rozdělení na subjektivní a objektivní příčiny průtahů v soudním řízení je důležité pro vlastní vyřizování stížností orgány státní správy soudů a zejména pak pro důsledky a možná nápravná řešení. Zatímco v případě objektivních příčin je zejména na státu (Ministerstvu spravedlnosti), aby lépe organizoval své soudnictví nebo na předsedovi soudu, aby lépe organizoval chod svého soudu (prováděl častěji prověrky spisů, proškolil administrativní pracovníky, změnil rozvrh práce atd.), v případě subjektivních příčin na straně soudu je dle mého názoru vždy nutné důsledně vyvodit odpovědnost, tedy zjistit, kdo zaviněně způsobil průtahy v konkrétním soudním řízení. V případě soudců je důležitý aktivní přístup předsedy soudu v pozici kárného návrhatele (v případě ostatních soudních osob je rovněž vhodné přistoupit k personálním opatřením).

Stoprocentní zajištění průběhu řízení bez zbytečných průtahů v přiměřené době je v běžném životě nereálné. Úkolem státu však je porušení práva jednotlivce na řízení bez zbytečných průtahů či práva na vydání rozhodnutí v přiměřené lhůtě v praxi minimalizovat a poskytnout prostředky nápravy. Mezi prostředky, které mají nedůvodnému protahování soudního řízení zabránit, patří stížnost na průtahy k orgánu státní správy soudů dle ustanovení § 164 a násl. zákona o soudech a soudcích a návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu dle § 174a téhož zákona.

Stížnost může někdy fungovat...Setkáváme se i s tím, že předseda soudu stěžovateli podrobně vysvětlí příčiny průtahů, které byly jak na straně soudu tak účastníků. Stížnost uzná důvodnou a za průtahy způsobené soudem²⁶ se omluví a nad plynulostí řízení dále dohlíží, že věc soud poměrně brzy rozhodne. Ochránce dlouhodobě prosazuje názor, že pokud orgán státní správy soudu vyřídí stížnost na průtahy v řízení jako nedůvodnou, přestože průtahy byly prokazatelně zapříčiněny objektivními okolnostmi vzniklými na straně soudu (vysokým nápadem podání, nedostatkem personálu, dlouhodobější zdravotní indispozicí soudních osob), dopouští se pochybení²⁷.

---

²⁶Zaviní-li průtahy soudce, podá předseda soudu kárný návrh.

²⁷Ochránce se zasadil o změnu instrukce Ministerstva spravedlnosti č. j. 106/2001-OSM, o vyřizování stížností na postup soudů podle zákona o soudech a soudcích, přidáním § 7a: "(1)Stížnost na průtahy v řízení je důvodná nebo částečně důvodná i tehdy, došlo-li k závadám v plynulosti řízení v důsledku objektivních okolností na straně soudu. (2)Objektivními okolnostmi na straně soudu se zejména rozumí nadměrný nápad podání, vysoký počet nedodělků, nedostatečné personální a technické vybavení soudů a dlouhodobější pracovní neschopnost soudních osob."

Vyřízení stížnosti jako důvodné je nejen projevem odpovědnosti státu jako celku za plnění svých mezinárodněprávních závazků (čl. 1 odst. 2 Ústavy, čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod), ale také odpovědnosti státní moci vůči jednotlivci, jehož právo na spravedlivý proces stát zaručuje (čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod).

Aby byl reálný regresní postih soudců, je důležité, aby byly funkční všechny nápravné mechanismy. To znamená zajistit v praxi náležitě vyřizování stížností na průtahy v soudním řízení včetně uplatnění kárných návrhů, bylo-li při vyřizování stížností zjištěno zavinění průtahů soudcem. Nepodá-li totiž v takovém případě předseda soudu kárný návrh a následně stát (Ministerstvo spravedlnosti) vyplatí úspěšnému žadateli částku přiměřeného zadostiučinění, důsledek je takový, že stát nemůže požadovat regresní úhradu po soudci, neboť jeho jednání neposoudil kárný soud.

A jak je to s návrhem na určení lhůty k provedení procesního úkonu? Z ombudsmanské praxe bohužel plyne, že návrh na určení lhůty může zůstat bez reakce soudu. Je tomu tak například proto, že žádost o nařízení jednání soud nevyhodnotí dle obsahu jako návrh na určení lhůty. Také v těchto případech je důležitá úloha předsedy soudu²⁸. Právě proto, že návrh na určení lhůty je procesním prostředkem určeným k odstraňování průtahů, má dohled předsedy soudu mimořádný význam. Je-li soudce nečinný a nerespektuje lhůty stanovené § 174a zákona o soudech a soudcích, měl by s ním předseda soudu věc osobně projednat a důkladně zvážit opatření (udělení výtky²⁹, podání kárného návrhu). Vhodné je také, aby předseda soudu záležitost projednal se soudci na poradě a upozornil je, aby důsledně posuzovali podání dle obsahu, aby nedocházelo k situacím, že podání, které je návrhem určení lhůty, bylo bez jakékoliv reakce založeno do spisu.

Přestože veřejný ochránce práv není nadán autoritativním rozhodováním, svým působením může významně ovlivnit výkon soudní moci s cílem naplnit své poslání přispívat k ochraně práva na spravedlivý proces, zejména práva na projednání věci bez zbytečných průtahů. Větší váhu doporučením ochránce do značné míry dává zvláštní oprávnění iniciovat kárné řízení vůči soudním funkcionářům (nejen obava ze sankce spočívající ve zveřejnění případu jako v případě ostatních správních orgánů ale také obava z možného

---

²⁸Nejpřílehavějším prostředkem průběžné kontroly vyřizování návrhů na určení lhůty je přitom pravidelné sledování evidence uvedených návrhů dle ustanovení § 235b odst. 2 instrukce Ministerstva spravedlnosti č. 505/2001-Org., kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy, jež má sloužit předsedovi nebo místopředsedovi soudu právě k přehledu podaných návrhů a ke kontrole dodržování lhůt uložených k provedení procesního úkonu příslušným soudem.

²⁹Po upozornění ochránce předsedkyně soudu udělila vyřizující soudkyni výtku dle ustanovení § 88a zákona o soudech a soudcích.

kárného postihu). V problematice průtahů v soudním řízení svým působením ochránce může ovlivnit jak preventivní procesní prostředky nápravy, tj. vyřizování stížností na průtahy v řízení a rozhodovací praxi návrhu na určení lhůty k provedení procesního úkonu, tak kompenzační prostředek nápravy v předsoudní fázi (předběžné projednávání žádostí o odškodnění ministerstvem). Do realizace těchto procesních prostředků nápravy průtahů jsou totiž zapojeny orgány státní správy soudů, jejichž jednání může ochránce následně šetřit.

V případě objektivních příčin průtahů není v možnostech ochránce, aby aktuální průtahy odstranil a soudní řízení urychlil. Prostřednictvím jednotlivých podnětů má však ochránce bohatý zdroj informací o situaci v soudnictví, který může využít pro řešení koncepčních otázek například formou vyrozumění vlády o systémovém problému³⁰. Půjde-li o subjektivní příčiny průtahů v soudním řízení, tedy v případě zjištěného zaviněného jednání soudce, může být činnost ochránce přínosná zejména z hlediska vyvození osobní odpovědnosti soudce za průtahy v řízení. Ingerence ochránce by měla spočívat v důsledném požadavku podání kárného návrhu předsedou soudu. K institutu přiměřeného zadostiučinění lze uvést, že stát by si měl spočítat, zda jde skutečně o efektivní prostředek nápravy a zda by nebylo koncepčně výhodnější vynaložit prostředky státního rozpočtu tak, aby průtahy z objektivních důvodů byly minimální. Soudnictví chybí právě řešení objektivních příčin - dlouhodobého nepříznivého stavu společně s přehodnocením materiálních a personálních podmínek soudů.

Literature:

- HEYROVSKÝ, L. Římský proces civilní. Praha. 1935. S.
- FRÝDEK, Miroslav a Ingrid KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ. Soudní předvolání a jeho význam v historii soudního řízení. Právo, ekonomika management, Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2011, roč. 2, č. 1, s. 70-79. ISSN 1804-3550.
- FRÝDEK, M., VESELÁ, R. Corruption. Antecedent Legislation corrupted Administrators of Provinces in the Ancient Roma. 1. vyd. : University from Nový Sad, Serbia, 2012. s. 40-46, 6 ISBN 978-86-916257-0-2.
- FRÝDEK, Miroslav. Repetundární zákony v neprávnických pramenech. In Vilém Knoll. Naděje právní vědy. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2011. s. 37-45, 8 s. ISBN 978-80-7380-323-0.
- FRÝDEK, Miroslav a Ingrid KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ. Soudní předvolání a jeho význam v historii soudního řízení. Právo,

---

³⁰<http://www.ochrance.cz/zvlastni-opravneni/vlada-cr/2012-soudni-prutahy/>

ekonomika management, Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2011, roč. 2, č. 1, s. 70-79. ISSN 1804-3550.

- LOPÉZ, X., P. Il «praefectus urbi» e la sua proizione nella tarda Repubblica e nel principato. In Rivista di Diritto Romano - XIII - 2013.
- TACITUS. Letopisy. Svoboda. 1975. Přeložili Ant. Minařík a Ant. Hartmann. s. 553.
- www.ochrance.cz

Contact – email

janouskova@ochrance.cz

frydek@ochrance.cz

ODČLENENIE SÚDNICTVA A SPRÁVY V UHORSKU 19. A 20. STOROČIA¹

TOMÁŠ GÁBRIS

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Slovenská
republika

Abstract in original language

Výkon súdnictva a správy v Uhorsku splýval najmä:

- a) v subjektoch, ktoré v týchto oblastiach rozhodovali (richtár, slúžny),
- b) v administratívnych úlohách súdov - napr. vedenie pozemkovej knihy,
- c) v súdnych úlohách správnych orgánov - napr. v bankých veciach,
- d) v konaní vo veciach priestupkov ako v tzv. správnom práve trestnom.

Odčlenenie súvisí až s dokonštituovaním správneho práva a správneho súdnictva na prelome 19. a 20. storočia. Ešte neskôr sa datuje toto odčlenenie v oblasti sankcionovania priestupkov.

Key words in original language

súdnictvo, správa, Uhorsko, priestupky, pozemková kniha, banké právo

Abstract

Judiciary and administration were not properly separated in Hungary, which was reflected mostly in:

- a) the same entities deciding in these different areas,
- b) administrative tasks being performed by courts (e.g. in the land registry issues),
- c) judicial tasks being performed by administrative bodies (e.g. in the mining issues)
- d) proceedings related to administrative delicts being a part of so-called administrative criminal law.

Separation of these fields is only connected to the turn of the 19th and 20th Centuries, when a discipline of administrative law crystallized and administrative judiciary was introduced. Still, in the area of sanctioning for delicts, status of delicts was ambiguous for a longer period.

Key words

judiciary, administration, Hungary, delicts, land registry, mining law

---

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu KEGA č. 003TTU-4/2012 "Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov".

Úvod

V klasickej právnohistorickej literatúre pre dejiny Uhorska a Slovenska sa o odčlenení súdnictva a správy prvýkrát implicitne hovorí ako o jednom zo sprievodných javov Bachovho absolutizmu.² V skutočnosti však tento vývoj nebol definitívny a nezvratný, čoho sú si aj jednotliví autori vedomí. Po páde Bachovho absolutizmu totiž Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861 obnovili tradičné uhorské právo spolu so splývaním správy a súdnictva. K výraznému odčleneniu správy od súdnictva došlo až v nasledujúcich desaťročiach dualizmu, najmä na prelome 19. a 20. storočia. Samotná "správa", resp. veda správneho práva, a aj správne súdnictvo sa totiž v Uhorsku v tomto období ešte len rodili, čo sa potvrdzuje aj prevažujúcim názorom, že Dočasné súdne pravidlá z roku 1861 vôbec neupravovali správne právo, pretože v Uhorsku vlastne žiadnych administratívnoprávnych predpisov v tom čase ani nebolo.³ Určitý systém a prvok oddelenia do vzťahu medzi súdnictvom a správou priniesli až občianske súdne poriadky z rokov 1868 a 1911, zákonný článok o oddelení výkonnej a súdnej moci z roku 1869, uvádzacie zákonné články k trestnému zákonu (z roku 1878), priestupkovému zákonu (z roku 1879) a trestnému poriadku (z roku 1896), zákonný článok z roku 1896 o správnom súdnictve a zákonný článok z roku 1901 o administratívnom konaní (správny poriadok).

V rámci úpravy sústavy a kompetencií súdnictva a úpravy procesného práva boli v Uhorsku, rovnako ako aj v iných európskych krajinách súdom tradične okrem právomoci rozhodovať spory medzi sporovými stranami zverované aj iné úlohy, ktoré neboli primárne sporovou agendou – napr. konanie v poručníckych veciach alebo súdna úschova, t.j. nespоровé, resp. mimospоровé veci, prípadne záležitosti, ktoré sa dnes skrývajú pod označením "iná činnosť súdov". Existovala a existuje pritom možnosť zveriť výkon týchto úloh osobitným orgánom namiesto súdov – napr. notárom, prípadne poručenským

---

² Saturník hovorí o oddelení neurčito "už od doby habsburskej". Porovnaj Saturník, T.: Úvod do ústavných dejín slovenských, Praha : Nákladem vlastním, 1931, s. 61. Sivák zdôrazňuje, že po roku 1860 sa obnovili stavovské sudy spojené s administratívou, z čoho vyplýva, že počas Bachovho absolutizmu bola situácia iná. Sivák, F.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918, Bratislava : VO PF UK, 1998, s. 159.

³ Stipta, I.: Diskussionen über den Inhalt des Verwaltungsrechtsschutz in Ungarn (1848–1896). In: Máthé, G. – Mezey, B. (eds.): Rechtsgeschichtliche Studien : Beiträge zur Institutionsentwicklung in der ungarischen Rechtsgeschichte, Passau – Budapešť : ELTE, 2008, s. 68–69.

a sirotským úradom (príp. bývalým národným výborom) ako miestnym orgánom verejnej správy. Ako konkrétny príklad môže slúžiť vedenie pozemkových kníh, ktoré bolo ešte v 40. rokoch 20. storočia zverené súdom ako orgánom katastra, kým v súčasnosti je vedenie pozemkových kníh (katastra nehnuteľností) zverené osobitným správnym orgánom. Druhá línia argumentácie naproti tomu presadzuje, aby rozhodovanie v takýchto záležitostiach bolo zverené súdom a sudcom ako orgánom zaručujúcim zákonnosť a objektivitu (nestrannosť) plnenia zverených úloh, zdôrazňujúc záujem štátu (resp. verejnosti) na „nesporových“ konaniach a ďalších úlohách ("inej činnosti") súdov. Súdom sa teda aj na našom území v minulosti zverovali a aj v súčasnosti zverujú niektoré úlohy, ktoré možno vnímať ako iné než primárne súdne úlohy – to je práve prejav, dôsledok a relikv spornej otázky a nevyjasnenosti vzťahu súdnictva a správy, teda súdnej a výkonnej moci.⁴ Najdlhšie pritom nejasnosti v tejto otázke pretrvávali na našom území až do 50. rokov 20. storočia v súvislosti s existenciou tzv. správneho práva trestného, ktoré až v druhej polovici 20. storočia (1961) nahradila priestupková úprava správneho práva.⁵ Ani v súčasnosti však nie je otázka oddelenia správy a súdnictva úplne doriešená a definitívne uzavretá. Napríklad v rámci rekodifikácie civilného procesu sa v Slovenskej republike⁶ diskutuje o možnostiach zverenia širokej nesporevej agendy, príp. úloh "inej činnosti" do rúk súdov alebo naopak o delegovaní niektorých doteraz súdnych úloh notárom, prípadne iným orgánom.⁷

1. Prvé pokusy o oddelenie správy a súdnictva v Uhorsku

Uhorsko, jeho spoločnosť, a osobitne tiež jeho ústavný a právny vývoj boli v 19. a na začiatku 20. storočia zmietané medzi dvoma hodnotami. Prvou bola hodnota kontinuity a tradícií.⁸ Tá pritom

---

⁴ Hora, V.: Československé civilní právo procesní I-III., Praha : Wolters Kluwer, 2010, s. 10 a nasl. Splývajúce správy a súdnictva sa prejavovalo v minulosti v našom právnom poriadku osobitne napríklad aj existenciou oprávnenia ministra spravodlivosti (správneho orgánu) podať tzv. sťažnosť pre porušenie zákona ako mimoriadny opravný prostriedok v civilnom súdnom konaní. Gešková, K.: Historický vývoj opravných prostriedkov. In: Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae, roč. 26/2008, s. 139-154.

⁵ Vojáček, L. – Schelle, K.: Právní dějiny na území Slovenska, Ostrava : KEY Publishing, 2007, s. 414-418.

⁶ <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-sudny-poriadok/Uvod.aspx>

⁷ Legislatívny zámer: http://www.justice.gov.sk/Dokumenty/Nase_sluzby/schvalene%20znenie%20LZ.pdf

⁸ Porovnaj Gábriš, T.: Uhorské feudálne právo pred rokom 1800 platné na začiatku 20. storočia a právnohistorický romantizmus. In: Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku, Ostrava : KEY Publishing, 2007, s. 108-123.

preukázala mimoriadnu životaschopnosť, keďže až dodnes prežíva v maďarskom politickom a právnom myslení.⁹ Už v skúmanom období však bola táto hodnota do značnej miery spiatočníckou a spomaľujúcou spoločenský a hospodársky rozvoj Uhorska. Preto nutne zápasila s druhou hodnotou, ktorou bol cieľ modernizácie Uhorska v liberálnom duchu s cieľom vytvoriť podmienky (aj právne) pre úspešný hospodársky a politický rozvoj. Tieto dve hodnoty (tradícia a modernizácia) sa prejavovali ako v politickom a ústavnom vývoji, tak aj vo verejnom a súkromnom práve vo všeobecnosti - t.j. v každodennom právnom živote, vrátane vzťahu správy a súdnictva.

Konzervativizmus v uhorskom práve sa prejavoval napríklad tým, že tak ako v Uhorsku ešte v polovici 19. storočia dominovala v oficiálnom styku latinčina, obdobne sa Uhorsko aj po právnej stránke stále pridŕžalo tradičných predstáv o práve, jeho podobe (formách, prameňoch) a partikulárnom (stavovskom) členení práva tak, ako sa sformovalo približne v 14.-15. storočí, spolu so splývaním správy a súdnictva.

Na druhej, modernizačnej strane vývoja, ako vonkajší zdroj modernizačnej inšpirácie pôsobila najmä nemecká právna veda a nemecké zákonodarstvo (aj kvôli dedičnému atavizmu voči Rakúsku), prípadne čiastočne francúzske zákonodarstvo, ale prínosnými boli aj niektoré originálne domáce riešenia uhorských právnych vedcov a praktikov.

Vzájomný zápas tradícií a modernizácie sa pritom až do zániku Uhorska definitívne nevyriešil. Napriek tomu však mnohé prijaté zákony, ale aj súdne obyčajové právo (sudcovské právo, *usus fori*) a od roku 1912 aj osobitné kuriálne decízie (rozhodnutia najvyššieho súdu - Kúrie, rovnocenné zákonu)¹⁰ podstatne modernizovali uhorské právo. V predkladanom príspevku sa z tohto širokého modernizačného trendu zameriame konkrétne a výlučne na modernizáciu vo vzťahu medzi súdnou a výkonnou mocou, resp. medzi súdnictvom a správou, čo v tomto období úzko súvisí s konštituovaním správneho práva ako samostatného právneho odvetvia uhorského právneho poriadku, a so vznikom osobitného správneho súdnictva.

1.1 Del'ba moci v zák. čl. XII/1790-91

Del'ba moci má v Uhorsku svoje korene už v období Veľkej francúzskej revolúcie, v období, kedy sa aj v Uhorsku ozývali hlasy

---

⁹ Napr. Máthé, G.: Die Lehre der ungarischen heiligen Krone : Paraphrase. In: Máthé, G. – Mezey, B. (eds.): Die Elemente der ungarischen Verfassungsentwicklung : Studien zum Millenium, Budapešť : ELTE, 2000, s. 9-20.

¹⁰ Luby, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku, Bratislava : Iura Edition, 2002, s. 95-96.

proti absolutistickej moci panovníkov, kumulujúcich výkon všetkých troch zložiek moci, a spochybňujúcich učenie o podiele stavov na realizácii moci (t.j. spochybňujúcich učenie o Svätej korune). Po období vlády osvieteniského absolutistického panovníka Jozefa II., ktorý nerešpektoval uhorskú šľachtu (stavy) spolurealizujúcu zákonodarnú moc v podobe uhorského snemu, a snažil sa o prudké centralizačné modernizačné zásahy aj v rovine ústrednej a miestnej správy, si uhorská šľachta na jeho nástupcovi, Leopoldovi, vymohla uznanie del'by moci v podobe zákonného článku XII/1790-91,¹¹ ktorý obmedzil moc panovníka na presne vymedzený podiel a spoluúčasť na zákonodarnej moci (v zákonodarnom procese), a na vydávanie vykonávacích predpisov v rámci výkonnej moci. Zákonný článok síce nesie názov "o výkone zákonodarnej a výkonnej moci", zároveň však zakotvuje aj princíp, podľa ktorého panovník nemá zasahovať ani do realizácie súdnej moci.¹² Bol to však iba krok v rovine ústavnoprávnej, ktorý sa ešte naplno nepretavil do každodenného vzájomného vzťahu medzi výkonnou a súdnou mocou, resp. medzi správou a súdnictvom, na úrovni bežnej praktickej realizácie a aplikácie práva. K presadzovaniu tohoto ideálu prichádza skutočne až v období tzv. Bachovho absolutizmu, ktorý sa v Uhorsku niesol v duchu zavádzania rakúskeho práva, resp. vo Viedni osobitne pre Uhorsko tvoreného právneho poriadku. O osude tohto právneho poriadku, a tiež o osude oddelenia správy a súdnictva mala rozhodnúť osobitná konferencia - Judexkuriálna konferencia zvolaná v roku 1861.¹³

1.2 Vzťah správy a súdnictva v Dočasných súdnych pravidlách Judexkuriálnej konferencie

Dočasné súdne pravidlá (ďalej len "DSP") Judexkuriálnej konferencie z roku 1861 mali po období Bachovho absolutizmu (1849-1860) stanoviť, ktoré normy rakúskeho práva zavedeného v

---

¹¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4886>

¹² Hogy a bíróságoknak törvénnyel megállapított vagy megállapítandó szervezete királyi hatalommal nem fog megváltoztatni; sem a törvényes ítéletek végrehajtása parancsokkal gátoltni, sem hogy azt mások gátolják, megengedtetni nem fog; sem pedig a bíróságok törvényes ítéletei megmásítatni, vagy akár a királynak, avagy valamely politikai kormányzóknak felülvizsgálata alá vonatni nem fognak; hanem a valláskülönbség nélkül választandó bírák az országnak érvényben álló, vagy ezután hozandó törvényei és bevett szokásai szerint tartanak törvényszékeket; a végrehajtó hatalmat pedig nem másként, mint a törvények értelmében gyakorolandja a királyi felség. Dostupné na internete: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=4886>

¹³ Gábriš, T.: Rakúsko-uhorské vyrovnania 1860-1867 : medzi konsenzom a kompromisom. In: Konsenzus v práve, Banská Bystrica : Belianum, 2013, s. 47-60.

predchádzajúcom období majú byť derogované, alebo naopak recipované, a stanoviť, prípadne modernizovať (reformovať) pravidlá tradičného uhorského práva, ktoré mali v Uhorsku od roku 1861 platiť.¹⁴

DSP zároveň svojou vnútornou štruktúrou, súc na pomedzí právne záväzného prameňa (autoritatívneho textu, ktorý sa stal záväzným z moci obyčajového práva) a teoretického právnického diela, zakotvili moderné členenie uhorského právneho poriadku na právne odvetvia, čo tiež výrečne predznačilo a vystihovalo postoj DSP k správne právu, a tým aj k odčleneniu správy od súdnictva. DSP mali totiž celkovo osem častí, do veľkej miery sa zhodujúcich s dnešným systémom právnych odvetví:

- občianske súkromné právo a civilný proces,
- trestný proces,
- zmenkové právo,
- konkurzné právo,
- obchodné právo,
- urbárske právo,
- banské právo,
- predpisy o advokácii a verejnom notárstve.

Ako je na prvý pohľad zrejmé, a ako sa aj v odbornej literatúre súhlasne uvádza, DSP neobsahovali úpravu správneho práva.¹⁵ Je to neklamný prejav prehliadnutia a opustenia princípu oddelenia správy a súdnictva v DSP. Správne aj súdne úlohy boli opäť raz zverené tradičným uhorským orgánom známym zo stavovského verejného

---

¹⁴ Gábriš, T.: Dočasné súdne pravidlá a kontinuita práva. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 5, 2013, č. 1, s. 8-22.

¹⁵ Sivák, F.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918, s. 148; Ferancová, M.: Zabezpečenie pohľadávok zriadením záložného práva v historickom vývoji. In: Lazar, J. (ed.): Zabezpečenie pohľadávok a ich uspokojenie, Bratislava – Trnava : Iura Edition, 2002, s. 190. Dokonca sa táto skutočnosť extrapoluje až do kontextu 1. ČSR v tom zmysle, že Judexkuriálna konferencia sa nezaoberala otázkou platnosti administratívnych predpisov z Bachovej éry, čo malo za dôsledok, že neurovnané pomery sa využívali v 1. ČSR pre extenzívny výklad platnosti starých, aj v českých krajinách používaných predpisov, a tie sa takto sčasti prenášali aj do praxe na Slovensku. Sivák, F. – Klimko, J.: Dejiny štátu a práva na území ČSSR II. diel, Bratislava : Univerzita Komenského, 1978, s. 79.

aparátu - podžupanom, slúžnym, či richtárom. Správne právo sa teda ešte nevyčlenilo ako samostatné právne odvetvie uhorského právneho poriadku, a jeho výkon úzko splýval s výkonom súnej moci. Napriek tomu však tvrdenie o absentujúcej úprave správneho práva v DSP nie je celkom pravdivé. Práve vzhľadom na neexistenciu odčlenenia správneho práva a výkonu súdnictva totiž v skutočnosti materiál dnešného správneho práva v DSP obsiahnutá bola. Hoci formálne sa pojem správneho práva v tomto dokumente v žiadnom nadpise kapitoly neobjavoval, pri úprave procesných a organizačných otázok napriek tomu v texte dokumentu často dochádzalo k prekrývaniu správnych (z dnešného pohľadu) a súdnych kompetencií, a to osobitne v niektorých špecifických oblastiach - napr. v oblasti banského práva a banskej správy. Ďalšími oblastami, v ktorých môžeme v DSP nájsť materiál správneho práva, sú oblasti verejnoprávnej úpravy obchodovania (prevádzkovania podnikateľskej činnosti), úpravy vedenia pozemkových kníh, a otázky stíhania priestupkov. Sumarizujúc a zovšeobecňujúc, výkon súdnictva a správy teda v Uhorsku podľa úpravy v DSP splýval najmä:

- a) v subjektoch, ktoré v týchto oblastiach rozhodovali (podžupan, richtár, slúžny),
- b) v administratívnych úlohách súdov - napr. pri vedení pozemkovej knihy
- c) v súdnych úlohách správnych orgánov - napr. v bankých veciach, a
- d) v konaní vo veciach priestupkov ako tzv. správneho práva trestného.

Jednotlivým načrtnutým aspektom stručne venujeme pozornosť v nasledujúcich podkapitolách.

1.2.1 Kumulácia súdnej a správnej právomoci

Prvá časť DSP obnovila tradičné uhorské súdnictvo, s menšími zásahmi. Obnovila teda kumulovanú správnu a súdnu právomoc stavovských orgánov, ako bol napr. podžupan, slúžny, či richtár. Paragraf 40 prvej časti DSP pritom uvedomelo, až zarážajúco úprimne a veľmi správne poukázal na realitu, podľa ktorej osobitne podžupan ako správni úradníci nebudú mať kapacitu na vybavovanie aj súdnej agendy. Napriek tomu však k striktnému oddeleniu správy a súdnictva na tejto úrovni nedošlo, predpokladalo sa však, že sa tak stane pri najbližšej zákonodarnej činnosti snemu: "Hoci podžupan, ako stáli riadni predsedovia súdov z dôvodu svojej konštantnej zaneprázdnenosti pravdepodobne nebudú schopní viesť nezávislé súdne konania, do zákonodarnej činnosti parlamentu sa zachováva ich právomoc súdiť okrem urbárskych a podielnických sporov aj hraničné spory, prikázané do ich právomoci zák. čl. XXXIII z roku 1802 a sumárne repozičné spory prikázané do ich právomoci zák. čl. XXII z roku 1802 a XIII z roku 1807." Zároveň však DSP pokračujú: "Keďže za podmienky ustálenia súdov by dvaja podžupan, leda stíhali dostatočnou rýchlosťou prerokovať tieto čoraz častejšie sa

vyskytujúce veci, právomoc rozhodovať posledne menované sumárne repozičné spory sa v súlade so smernicou zák. čl. IX z roku 1848, vzhľadom na ich neodkladnosť rozširuje aj na sudy hlavného slúžneho. Pritom môže žalobca podať repozičnú žalobu u ktoréhokoľvek z podžupanov alebo u hlavného slúžneho. V slobodných kráľovských mestách a v mestách so zriadeným magistrátom budú repozičné veci vybavené spôsobom, akým sa vybavovali pred rokom 1848." Uvedené spory teda mali patriť do vecnej príslušnosti dvoch súdov (podžupana aj hlavného slúžneho), čím sa zavádzala alternatívna vecná príslušnosť, čo je nepochybne ojedinelé, ale stále iba polovičaté riešenie - namiesto dôkladného zavedenia oddelenia správy od súdnictva. Obdobne v obciach naďalej mali plniť funkcie trhového súdu tradične hlavní slúžni a prísažní prísediaci pôsobiaci v jednotlivých župných okresoch.

1.2.2 Pozemkové sudy a pozemkové úrady

DSP zvolili v otázke vedenia pozemkových kníh cestu spojenia výkonu tejto úlohy s výkonom kompetencií pozemkových súdov - podľa 147. § prvej časti DSP: "Pozemkové úrady sa zaraďujú pod príslušný pozemkovoknižný súd, a tvoria jeho integrálnu súčasť." Došlo tu teda k istému druhu koncentrácie výkonu súdnictva a správy vo veciach pozemkovej knihy. K oddeleniu správy a súdnictva v Uhorsku následne síce došlo na základe zákonného čl. IV/1869 (a ďalších predpisov ktorým venujeme pozornosť nižšie), na úrovni súdov však zostali zachované pozemkovoknižné kompetencie aj naďalej, a to až do polovice 20. storočia.

1.2.3 Banské sudy a banské úrady (komisariáty)

DSP síce podržali pre územie Uhorska v platnosti Všeobecný rakúsky banský zákon z roku 1854, avšak vykonali v texte zákona niekoľko zmien, resp. zaviedli nové pravidlá dopĺňujúce tento zákon, a to najmä vo vzťahu k banskému súdnictvu. V rámci týchto zmien, napriek všeobecne rozšírenému tvrdeniu, že DSP sa nezaoberali správny právom, v niektorých ustanoveniach objavíme aj administratívno-právne prvky. Banské právo upravujúce práva a povinnosti banských subjektov malo totiž nielen rozsiahlu súkromnoprávnu, ale tiež dnešnou terminológiou „správno-právnu“ oblasť úpravy. DSP tak výslovne upravovali činnosť banských komisariátov ako správnych orgánov na úseku baníctva, ktoré mali mať aj svoju súdnu zložku, čím DSP aj na tomto úseku spochybnili základnú zásadu oddelenosti súdnej a výkonnej moci. V texte DSP to bolo vyjadrené nasledujúcimi slovami (v 2. § siedmej časti DSP): "Prvostupňové banské súdnictvo, ktoré je podľa rakúskeho všeobecného banského zákona odčlenené od ríšskych banských komisariátov, doteraz vykonávané niektorými cisársko-kráľovskými celoštátnymi, respektíve c. k. župnými súdmi, sa zrušuje a do budúca sa prechodne zjednocujú tieto banské pôsobnosti c. k. súdov s piatimi dištriktuálnymi banskými komisariátmi pôsobiacimi v štáte, a to banskobystrickým, veľkobanským (nagybányai), oravickým (oraviczai), budínskym, a tým, čo má byť premiestnený z Košíc do Spišskej Novej Vsi." Ustanovenie § 2 tejto časti DSP teda vytvorilo

novú sústavu banských súdov, ktorá bola na rozdiel od predchádzajúcej rakúskej úpravy zlúčená so správnyimi orgánmi – dištriktuálnymi banskými komisariátmi. Ustanovenie § 11 príslušnej časti DSP navyše dupluje kombináciu súdnej a správnej kompetencie tým, že banským súdom zveruje právomoc rozhodovať aj vo veciach dozoru a disciplinárnych otázkach pri nerešpektovaní banských mier a váh (§ 13).¹⁶ DSP tak aj v tejto oblasti opäť spochybnili základnú zásadu oddelenosti súdnej a výkonnej moci. Zrejme tak činili v záujme väčšej prepojenosti banského súdnictva s banskými expertmi pôsobiacimi pri banských komisariátoch.¹⁷ Banské súdy ako súčasť komisariátov sa totiž mali skladať z troch členov – banského komisára znalého práva, referenta znalého práva (oboch menovala vláda), a jedného laického prísediaceho (§ 4): "Na každom dištriktuálnom banskom súde pôsobí jeden kráľovský banský komisár ako predseda, ktorý ovláda ústavný systém a domáce zákony, pozná miestne pomery, ovláda v Uhorsku ustanovený úradný jazyk a jazyky používané v príslušnom kraji, a ďalej jeden referent, ktorý taktiež musí byť znalý domáceho práva a baníctva, a ktorý vedie osobitnú zápisnicu a je vybavený osobitným archívom. Týchto dvoch členov banského súdu vymenúva vláda, a ako tretia osoba je prizvaný z okruhu banských expertov prísediaci bez nároku na odmenu." Okrem toho, ustanovenie § 6 tejto časti DSP umožňovalo v prípade potreby, najmä v prípadoch veľkého nápadu prípadov, vymenovať tzv. zástupcov banského komisariátu. Tí mali mať tiež rozhodovaciu súdnu právomoc, ale bolo im prípustné zveriť aj iné úlohy, vrátane disciplinárnych. Opäť teda nešlo o súdny orgán v pravom zmysle slova a skôr sa približoval správnyemu orgánu a správnyemu konaniu.

Napokon aj podľa § 7 bolo zvýraznené, že "administratívnym postupom sa ustanoví personálne zabezpečenie banských komisariátov a banských zastúpení.". Postup ustanovovania mal byť teda administratívny. Svojím zložením, kreáciou aj kompetenciami preto tieto "súdy" môžu oprávnené vzbudzovať pochybnosti o ich skutočnej súdnej povahe. Podobne to platí aj pre ich právomoc – banským súdom totiž od počiatku nepatrila právomoc rozhodovať v trestných veciach. V takom prípade postupovali spis riadnemu súdu. Na druhej strane, v ich primárnej agende, uznesenia a rozsudky banských súdov, ak bolo možné sa proti nim odvolať, boli preskúmané Kráľovskou a Sedmopanskou tabuľou (táto formulácia DSP bola zrušená § 59 zák. čl. XVII/1891). Za týmto účelom boli vytvorené bankoprávne oddelenia týchto najvyšších súdov, vybavené práva znalým a dostatočne vyškoleným referentom. Vzhľadom na spornosť povahy banských „súdov“ je pritom otázne, či v prípade týchto najvyšších súdov (resp. ich príslušných oddelení) nešlo o ranú obdobu dnešného

---

¹⁶ Toto ustanovenie bolo zrušené § 11 zák. čl. VIII/1874 o metrickej miere, ktorou bola táto problematika zverená ministerstvu obchodu.

¹⁷ Napokon aj v období prvej ČSR boli v oblasti banskej činnosti prítomné laické prvky v podobe banských expertov, ktorí zároveň nahrádzali potrebu ustanovovania osobitných znalcov pre oblasť banskej činnosti.

správneho súdництва – preskúmajúceho rozhodnutia orgánov, ktoré sa blížia svojou povahou skôr správnym orgánom, než súdnym orgánom.

K profesionalizácii banského súdництва smerom k jeho odčleneniu od správy došlo až následným vývojom – banský komisariát bol v duchu odčlenenia súdnej a výkonnej moci nahradený sedriou s právomocou banského súdu (zák. čl. XXXI/1871 o organizácii súdov, §§ 21–23). Zákonný čl. XVII/1891 navyše ustanovil nové zloženie týchto súdov, ktoré už nemali mať laický (nesudcovský) prvok. Tým sa spolu s prvým krokom v podobe občianskeho súdneho poriadku z roku 1868 a zákonného článku IV z roku 1869 o výkone súdnej moci predznačilo posilnenie zásady odčlenenia správy a súdництва v Uhorsku. Následne boli tieto ustanovenia nahradené sústavou banských súdov podľa §§ 583–587 Občianskeho súdneho poriadku z roku 1911, ktorým sa pre Uhorsko odčlenenie správy a súdництва v civilných veciach zavŕšilo.

1.2.4 Priestupky na pomedzí trestného a správneho práva

DSP pojednávajú o priestupkoch v širšom rámci svojej druhej časti, venovanej trestnému právu. Aj z toho vyplýva trestnoprávne chápanie ich zaradenia v systéme práva v tomto období, hoci jednotlivé ustanovenia v rámci druhej časti DSP uznávali osobitný status priestupkových vecí, a tiež napríklad osobitný systém trestov. Samostatná úprava priestupkov v osobitnom predpise mala totiž svoj pôvod už v uhorskom zákonnom článku pochádzajúcom z roku 1840 (zák. čl. IX o poľnej polícii¹⁸), kedy boli prvýkrát osobitne upravené priestupky pojmovo odlišné od trestných činov (hoci návrh takejto kategórie deliktov sa vyskytoval už v projekte regnikolárnej deputácie z roku 1795¹⁹). Ako sankcie za priestupky tento zákonný článok rozoznával náhradu škody, pokutu a policajné tresty odňatia slobody. Rozdiely priestupkov oproti trestným činom aj podľa DSP naďalej spočívali aj v systéme trestov – pri priestupkoch sa napríklad pripúšťali aj telesné tresty.²⁰ Druhým základným rozdielom malo byť

---

¹⁸ Máthé, G.: Die Beurteilung der Handlungen von geringem Gewicht und der Übertretungskodex (Gesetz XL des Jahres 1879). In: Máthé, G. – Mezey, B. (eds.): Die Entwicklung der Österreichisch-ungarischen Strafrechtskodifikation im XIX.–XX. Jahrhundert, Budapešť : Unió, 1996, s. 238.

¹⁹ Gábriš, T.: Návrh obchodnoprávnej úpravy regnikolárnej deputácie in iuridicis. In: Schelle, K. – Vojáček, L. (eds.): Stát a právo v období absolutismu, Brno : Masarykova univerzita, 2005, s. 175–194.

²⁰ DSP pripúšťali pri priestupkoch aj telesné tresty, hoci pri trestných činoch ich zrušil § 2 II. časti DSP; § 5 II. časti DSP nielenže zachoval možnosť používania telesných trestov pri priestupkoch podľa zák. čl. IX/1840, ale rozšíril ich aj na iné priestupky, pričom ich aplikáciu odporúčal ako „opatrnú“. Z možnosti aplikácie telesných trestov boli vyňaté osoby príslušné k národnej garde a osoby s volebným právom v zmysle príslušných zákonných článkov Bratislavskej marcovej ústavy (zák. čl. XXII/1848, V/1848). Palicovanie ako telesný trest za priestupky bolo zrušené až § 1 zák. čl. LII/1871.

to, že priestupky mali byť na rozdiel od trestných činov stíhané a sankcionované správnymi úradmi a políciou, nie súdmi. V systéme, kde tie isté orgány vykonávajú súdnu aj správnu kompetenciu, však toto rozlišovacie kritérium bolo neudržateľným a neefektívnym. V priestupkovej agende tak významnejšiu úlohu odčlenenia správy od súdnictva zohral až uvádzací zákonný článok k trestnému zákonu a priestupkovému zákonu, a uvádzací zákonný článok k trestnému súdnemu poriadku - oba z obdobia dualizmu. Najmä posledne uvedený ustanovil, ktoré konania sa majú považovať za priestupkové, a ktoré za trestné. Postup v správnom konaní potom upravil zákonný článok XX/1901.

2. Oddelenie súdnictva a správy počas rakúsko-uhorského dualizmu

2.1 Odčlenenie občianskoprávnej agendy od výkonu správy

Zákonný čl. IV/1869 o výkone súdnej moci osobitne v § 1 ustanovil, že súdnictvo a správa sa oddeľujú.²¹ § 10 síce umožnil, aby sudcovia boli zvolení aj za členov municipálnych alebo iných zastupiteľských orgánov, ale nemalo to negatívne vplývať na ich výkon sudcovskej funkcie.²²

Zároveň už rok pred prijatím tohto zákonného článku niektoré prvky odčlenenia správy a súdnictva zaviedol a zrealizoval občiansky súdny poriadok z roku 1868 – zák. čl. LIV/1868. Tento súdny poriadok prvýkrát fakticky zrealizoval zásadu oddelenia správy od súdnictva tým, že odňal súdnu kompetenciu obecným sudcom, zrušil súdnu stolicu podžupana a nahradil ju okresnými súdmi.

V 80. rokoch 19. storočia sa následne začalo pracovať na osnove nového občianskeho súdneho poriadku. V roku 1885 boli vypracované až dve osnovy – jedna podľa francúzskeho a druhá podľa nemeckého vzoru. Nový občiansky súdny poriadok sa však podarilo prijať až v roku 1911 ako zák. čl. I/1911, účinný od 1. 9. 1914. Uvedený do účinnosti bol zákonným článkom LIV/1912.²³ Tento Občiansky súdny poriadok pritom do istej miery znamenal v oblasti odčlenenia správy a súdnictva krok späť - v 16. titule totiž opätovne riešil otázky obecného

---

²¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5384>: 1. § Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítetik.

²² 10. § A bíró, ha megválasztatik, tagja lehet ugyan a törvényhatósági vagy községi képviselő-testületeknek, de azoktól megbizatást vagy kiküldetést nem fogadhat el.

²³ Porovnaj: Gábriš, T.: Snahy o kodifikáciu uhorského všeobecného súkromného práva v rokoch 1848–1918. In: Stát a právo v letech 1848–1918 ve středoevropském kontextu, Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 62–76.

súdництва vykonávaného richtárom, či poverenými úradníkmi, čím sa obnovila nejasná kumulácia súdnej a výkonnej moci.

2.2 Odčlenenie trestnoprávnej agendy od správy

Zák. čl. XXXVII/1880,²⁴ ktorý uviedol do účinnosti trestný zákon z roku 1878 a priestupkový zákon z roku 1879, väčšinu priestupkovej agendy po správnom zveril správnym orgánom, nie súdom (v pomere 60 : 40), a v rámci správnych orgánov konkrétne časť zveril špecializovaným správnym orgánom a časť polícii. V stoliciach mal o priestupkoch rozhodovať slúžny už iba ako správny orgán, a v mestách kapitán alebo mestská rada.²⁵ Stále však veľká časť priestupkov zostávala zverená do kompetencie súdov, čo vzbudzovalo komplexnú otázku systematizácie priestupkov na pomedzí medzi správnymi a trestnými deliktmi.

Istý systém sa z trestnoprávneho hľadiska do tohoto systému pokúšal zaviesť aj uvádzací zákon k trestnému poriadku z roku 1896 - zák. čl. XXXIV/1897 totiž v § 19 výslovne prikazoval určité priestupky do právomoci orgánov verejnej správy,²⁶ ktoré mali postupovať podľa pravidiel správneho konania, a v § 18 ods. IV zvyšné priestupky prikazoval do právomoci okresným súdom za použitia trestného poriadku.²⁷ Úplne nekonceptné však z tohoto hľadiska bolo

---

²⁴ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5928>

²⁵ Máthé, G.: Die Beurteilung der Handlungen von geringem Gewicht und der Übertretungskodex (Gesetz XL des Jahres 1879), s. 248.

²⁶ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6687>: 19. § A közigazgatási hatóságok hatásköréhez tartoznak:
1. az 1879:XL. törvénycikk 43., 44., 45., 47., 49., 50., 61., 62., 63., 64., 66., 67., 68., 70., 72., 73., 74., 75., 76., 77., 78., 80., 81., 82., 83., 84., 85., 86., 99., 100., 101., 102., 103., 104., 105., 106., 107., 109., 110., 112., 113., 115., 116., 117., 118., 119., 120., 121., 122., 123., 124., 125., 136., 137., 138., 141. és 142. §-ai szerint büntetendő kihágások;
2. az 1879:XL. törvénycikk 46. §-ában meghatározott kihágások, ha azok közigazgatási hatóság, hivatalnok vagy közeg ellen voltak elkövetve;
3. azok a kihágások, melyeket más törvények a közigazgatási hatóságok hatásköréhez utasítanak;
4. a ministeri rendeletben megállapított kihágások, a mennyiben kifejezetten a királyi járásbiróságok hatásköréhez utasítva nincsenek;
5. a törvényhatósági vagy városi szabályrendeletben megállapított kihágások. (1879:XL. törvénycikk 1. § 3. és 4. pontjai.)

²⁷ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6687>: 18. § A kir. járásbiróságok hatásköréhez tartoznak:

....

ustanovenie § 274 ods. 2 a § 381 ods. 2 bodu 2 Trestného poriadku z roku 1896,²⁸ podľa ktorých súd mohol meritórne konať aj o priestupkoch, ktoré inak patrili do príslušnosti orgánov verejnej správy.²⁹ Pri všetkých priestupkoch tak bol stále výrazným ich trestnoprávny charakter. Nevyjasnenosť súdnej alebo administratívnej príslušnosti tak spôsobila, že priestupky kvôli svojej nejednoznačnej právnej povahe dlhodobo na území Slovenska (ale aj českých krajín) predstavovali predmet relatívne samostatného právneho odvetvia, „správneho práva trestného“.

3. Konštituovanie správneho práva a správneho súdnictva v Uhorsku ako súbežný jav oddelenia správy a súdnictva

3.1 Právna úprava správneho konania

Na začiatku 20. storočia už neplatila staršia predstava, že Uhorsko nemá žiadne správne právo a správne predpisy. S tým súvisela aj potreba zakotviť právnú úpravu administratívneho konania, na čo sa v Uhorsku zákonodarca podujal (hoci iba rámcovo) zákonným čl. XX/1901.³⁰ Počítal s tým, že úprava kompetencií všetkých úradov (podľa osobitných zákonov) spravidla rozoznávala 3 inštancie – prvou bol zvyčajne slúžnovský úrad (resp. v meste magistrát), druhou župný úrad a treťou ministerstvo. Zák. čl. XX/1901 v rámci procesného postupu osobitne upravoval garancie spravodlivého konania tým, že rozlišoval viaceré opravné prostriedky proti rozhodnutiam správnych orgánov.³¹

3.2 Vznik správneho súdnictva

So vzájomným vzťahom správy a súdnictva, a osobitne s ich oddelením, súvisí úzko aj otázka správneho súdnictva (ako prostriedku kontroly zákonosti výkonu správy), a jeho jedinečnej pozície medzi súdnou a výkonnou mocou.³² Správne súdnictvo siaha

---

IV. azok a kihágások, melyek a 19. § szerint a közigazgatósági hatóságok elé utasítva nincsenek.

²⁸ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6650>

²⁹ Porovnaj diskusný príspevok od: Michal Novotný, <http://www.lexforum.cz/394#201205161120140200>. Dostupné na internete:

³⁰ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6834>

³¹ Weyr, F.: Československé právo správní : Část obecná (Organisace veřejné správy a řízení správní), Brno : Právník, 1922, s. 122–125.

³² V porovnaní s trestným a civilným súdnictvom sa administratívne súdnictvo objavilo až omnoho neskôr. Pred francúzskou revolúciou sa Francúzsko pohrávalo s myšlienkou nutnosti oddelenia súdnictva a administratívy, zrealizovala sa však prvýkrát až za Napoleona, kedy bol

v Uhorsku svojími koreňmi až k Bratislavskej marcovej ústave, kedy zákonný článok III/1848 v § 19 predpokladal zriadenie štátnej rady na účely „porád vo veci verejných záležitostí štátu“.³³ Po roku 1867 však otázka správneho súdnictva nebola natoľko jednoznačnou, ako by sa mohlo zdať. Aj inak pokrokový F. Deák sa totiž obával, že správne súdnictvo by mohlo oslabovať výkonnosť a presadzovanie štátnej vôle.³⁴ Minister vnútra Viliam (Vilmos) Tóth dokonca otvorene vyhlásil, že správne súdnictvo neprichádza do úvahy, pretože Uhorsko nemá žiadne správne zákony. Naproti tomu neskorší ministerský predseda gróf Koloman (Kálmán) Tisza v reči z 21. 3. 1871 veľmi správne upozornil na to, že práve súdy sú orgánmi, ktoré majú zaručiť, že v situácii absencie správnych predpisov v Uhorsku nebudú porušované práva občanov. Mali to byť teda súdy, ktoré zaručia zákonnosť postupu správnych orgánov, čo si nevyhnutne vyžaduje, aby došlo k oddeleniu kontrolovaného a kontrolujúceho subjektu. Prvým správnosúdnym zákonom, ktorý bol následne prijatý, bol zákonný čl. XXXIII/1874, ktorý v § 50 pojednával o možnosti odvolania sa na Kúriu vo veciach porušenia volebného práva.³⁵ Ďalší zák. čl. VI/1876³⁶ zriadil správne komisie s podvýbormi, ktoré mali právomoc rozhodovať vo veciach žiadostí o občianstvo, v opatrovníckych veciach (osobitne podľa zák. čl. XXXVI/1888) a vo vyvlastňovacom konaní. Zák. čl. XLIII/1883 zasa vytvoril

---

vytvorený osobitný administratívny poradný orgán – Štátna rada Conseil d'État, ktorý počas tretej republiky (1870–1940) získal právomoc rozhodovať o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiu administratívnych orgánov. Glyn Watkin, Th.: An Historical Introduction to Modern Civil Law, Aldershot : Ashgate, 1999, s. 424.

³³ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5271>: 19. § Az ország közügyei felett Ő Felsége, vagy a nádor s királyi helytartó, vagy a ministerelnök elnöklete alatt tartandó értekezés végett, Buda-Pesten álladalmi tanács állíttatik fel, melly a legközelebbi országgyűlésen fog állandóan elrendeztetni.

³⁴ Stipta, I.: Diskussionen über den Inhalt des Verwaltungsrechtsschutz in Ungarn (1848–1896), s. 68–69.

³⁵ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5645>: 50. § Azok, kiknek felszólalása vagy észrevétele felett a központi választmány határozatot hozott, annak közszemlére történt kitételét követő 10 nap alatt, - azok pedig, kiknek a 49. §-ban elősorolt határozatok kézbesítettek, a kézbesítéstől számított 10 nap alatt a királyi curiához intézett felebbezésüket a központi választmány elnökéhez benyújthatják. A felebbezés írásban nyujtandó be, s ahhoz új bizonyítékok is mellékelhetők.

A központi választmány a felebbezésre és bizonyítékokra megteheti észrevételeit, és a felebbezést azok kíséretében terjeszti fel a királyi curiához.

³⁶ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5719>

jednostupňový súd vo veciach finančnej správy.³⁷ Nakoniec v roku 1891 zák. čl. XXXIII/1891³⁸ pripravil pole pre zovšeobecňovanie a zjednocovanie administratívnoprávnej judikatúry, čo bol posledný krok k definitívnemu vytvoreniu osobitného špecializovaného správneho súdnictva (hoci len na jeho najvyššej úrovni), ku ktorému došlo zákonným článkom XXVI/1896 o správnom súdnictve.³⁹ Tým sa definitívne potvrdila skutočnosť, že súdnictvo musí byť nevyhnutne oddelené od správy, ak má poskytovať záruku zákonnosti postupu orgánov verejnej správy, a zároveň že ideálom je, ak je súdnictvo na túto náročnú úlohu osobitne profesionálne špecializované.

Záver

Obdobie po roku 1861 je v Uhorsku obdobím postupného oddeľovania súdnictva od správy. Všeobecne sa síce na základe osemdielnej štruktúry Dočasných súdnych pravidiel z roku 1861 často uvádzalo, že DSP sa vôbec nezaoberali správnym právom, nie je to však celkom pravda, pretože hovoríme o období, kedy ešte stále nedošlo k formálnemu odčleneniu správy a súdnictva (napriek zák. čl. XII/1790–91, ktorý zakotvoval aj oddelenosť súdnej a výkonnej moci). Mnohé orgány tak predstavovali kombináciu správnych orgánov a súdnych orgánov – počnúc od podžupanov, slúžnych a richtárov, cez pozemkové úrady, banské sudy osobitné svojím zložením a svojou prepojenosťou s banskými komisariátmi, a teda s výkonom banskej správy, až po úpravu priestupkov a konania o nich. Aj správne právo teda v skutočnosti v DSP nachádzame, aj keď nie komplexne upravené a nie priamo v názve niektorej časti DSP. Je to teda prejav a dôkaz toho, že DSP si ideu oddelenia správy a súdnictva neosvojili. K definitívnemu oddeleniu správy a súdnictva v Uhorsku došlo všeobecne až na základe zákonného čl. IV/1869, a konkrétne v úprave občianskych súdnych poriadkov z rokov 1868 a (aj keď nedokonale) 1911, a zákonných článkov uvádzajúcich do účinnosti trestný zákon, priestupkový zákon a trestný poriadok. V týchto predpisoch šlo o oddeleie z pohľadu súdnictva. Oddelenie sa definitívne z druhej stránky problematiky - zo stránky správnoprávnej - zavŕšilo osobitnou všeobecnou právnou úpravou správneho konania v roku 1901, a zárukami dohľadu nad zákonnosťou správnych procesov v zákonnom článku XXVI/1896 o správnom súdnictve. Osobitne problematickým sa však naďalej javilo zaradenie priestupkov do priestoru medzi právnymi odvetviami správneho a trestného práva. Až v právnej úprave druhej polovice 20. storočia (ako aj v dnešnej právnej úprave) napokon priestupky našli svoje definitívne správnoprávne zaradenie,

---

³⁷ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6121>

³⁸ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6440>

³⁹ Stipta, I.: Diskussionen über den Inhalt des Verwaltungsrechtsschutz in Ungarn (1848–1896), s. 74–85. Text predpisu je dostupný na internete: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=6643>

čo naznačuje všeobecný trend dekriminalizácie, ktorý bol pre náš právny vývoj od druhej polovice 20. storočia príznačný.

Literature:

- Ferancová, M.: Zabezpečenie pohľadávok zriadením záložného práva v historickom vývoji. In: Lazar, J. (ed.): Zabezpečenie pohľadávok a ich uspokojenie, Bratislava – Trnava : Iura Edition, 2002.
- Gábriš, T.: Dočasné súdne pravidlá a kontinuita práva. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 5, 2013, č. 1, s. 8-22.
- Gábriš, T.: Návrh obchodnoprávnej úpravy regnikolárnej deputácie in *juridicis*. In: Schelle, K. – Vojáček, L. (eds.): *Stát a právo v období absolutismu*, Brno : Masarykova univerzita, 2005, s. 175–194.
- Gábriš, T.: Rakúsko-uhorské vyrovnania 1860-1867 : medzi konsenzom a kompromisom. In: *Konsenzus v práve*, Banská Bystrica : Belianum, 2013, s. 47-60.
- Gábriš, T.: Snahy o kodifikáciu uhorského všeobecného súkromného práva v rokoch 1848–1918. In: *Stát a právo v letech 1848–1918 ve středoevropském kontextu*, Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 62–76.
- Gábriš, T.: Uhorské feudálne právo spred roku 1800 platné na začiatku 20. storočia a právnohistorický romantizmus. In: *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, Ostrava : KEY Publishing, 2007, s. 108-123.
- Gešková, K.: Historický vývoj opravných prostriedkov. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, roč. 26/2008, s. 139-154.
- Glyn Watkin, Th.: *An Historical Introduction to Modern Civil Law*, Aldershot : Ashgate, 1999.
- Hora, V.: *Československé civilní právo procesní I-III.*, Praha : Wolters Kluwer, 2010.
- Luby, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava : Iura Edition, 2002.
- Máthé, G.: Die Beurteilung der Handlungen von geringem Gewicht und der Übertretungskodex (Gesetz XL des Jahres 1879). In: Máthé, G. – Mezey, B. (eds.): *Die Entwicklung der Österreichisch-ungarischen Strafrechtskodifikation im XIX.–XX. Jahrhundert*, Budapešť : Unió, 1996.
- Máthé, G.: Die Lehre der ungarischen heiligen Krone : Paraphrase. In: Máthé, G. – Mezey, B. (eds.): *Die Elemente der ungarischen Verfassungsentwicklung : Studien zum Millenium*, Budapešť : ELTE, 2000, s. 9–20.
- Saturník, T.: *Úvod do ústavních dějin slovenských*, Praha : Nákladem vlastním, 1931.

- Sivák, F.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska do roku 1918, Bratislava : VO PF UK, 1998.
- Sivák, F. – Klimko, J.: Dejiny štátu a práva na území ČSSR II. diel, Bratislava : Univerzita Komenského, 1978.
- Stipta, I.: Diskussionen über den Inhalt des Verwaltungsrechtsschutz in Ungarn (1848–1896). In: Máthé, G. – Mezey, B. (eds.): Rechtsgeschichtliche Studien : Beiträge zur Institutionsentwicklung in der ungarischen Rechtsgeschichte, Passau – Budapešť : ELTE, 2008.
- Vojáček, L. – Schelle, K.: Právní dějiny na území Slovenska, Ostrava : KEY Publishing, 2007.
- Weyr, F.: Československé právo správní : Část obecná (Organisace veřejné správy a řízení správní), Brno : Právník, 1922.
- <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-sudny-poriadok/Uvod.aspx>
- http://www.justice.gov.sk/Dokumenty/Nase_sluzby/schvalene%20znenie%20LZ.pdf
- <http://www.lexforum.cz/394#201205161120140200>
- www.1000ev.hu

Contact – email

tomas.gabris@flaw.uniba.sk

ZLOČINY ŽEN V LETECH 1788 AŽ 1850 ŘEŠENÉ KRIMINÁLNÍM SOUDEM V JIHLAVĚ

PETRA HAVLÍČKOVÁ

Masarykova univerzita, Pávnická fakulta MU, Česká republika

Abstract in original language

Zločiny dívek a žen Jihlavska byly spojeny s jejich sociálním zázemím (ne zcela dobře zajištěnou rodinnou situací), zkoumaných v letech 1788 až 1850. Lze rozkrýt problematickou skutečnost níže uvedených událostí, které sledoval kriminální soud v Jihlavě, kdy byly úmyslně či neúmyslně usmrceni novorozenci. Chceme se zaměřit na trestnou činnost žen přelomu 18. a 19. století. Cílem tohoto článku je předložit širokou škálu zločinů, ale především se soustředíme na námi vybraný klíčový úsek, a to je usmrcení novorozence.

Key words in original language

Usmrcení novorozence, kriminální soud Jihlava, náhlé úmrtí, nešťastná náhoda, zanedbání, zlý úmysl

Abstract

Crimes of girl and women Jihlava was associated with their social background (not very well family situation), examined in 1788 to 1850. You can uncover problematic circumstances following the events that followed the criminal court in Jihlava, which were intentionally or unintentionally killed newborns. We want to focus on crime women in the turn of the 18th and 19th century. The aim of this paper is to present a wide range of crimes, but our key problematic part is the death of the newborn.

Key words

Child murders, Criminal court in Jihlava, sudden death, accident, negligence, bad faith

Úvod

Tématem trestnosti občanů v regionu¹, a to s vymezením specifikace problematiky zločinnosti žen v oblasti Jihlavska v rozmezí 18. a 19. století, se bude věnovat výše uvedený článek. Ke zmiňovanému tématu jsem se dostala v souvislosti se sběrem historických pramenů

---

¹ KŘESADLO, Karel. Okresní soud Jihlava I (1850-1897). Jihlava: Okresní archiv Jihlava. 52s. 1957. S. 6. Podrobněji: SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 7 – 22. Dále: PISKOVÁ, Renata. a kol. Jihlava. Dějiny moravských měst. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 877s. ISBN 978-80-7106-551-7. s. 429, s. 48, s. 511.

v Okresním archivu v Jihlavě, kde jsem se zabývala mapováním vývoje místní správy v Jihlavě² - od počátku moderní správy 1848 až po rok 1990. Prostřednictvím důkladného prozkoumávání veškerých historických pramenů³ jsem objevila dostatečný zdroj informací pro zpracování tématu trestnosti na Jihlavsku.

Jihlava byla královským a zároveň krajským městem, v jehož struktuře byl kriminální soud⁴. Trestná činnost kriminálního soudu byla zaměřena na rozličné zločiny, které budou popsány níže. S ohledem na problematiku zločinnosti v námi popisovaném rozmezí dvou století jsem se zaměřila na problematiku zločinů řešených kriminálním soudem v Jihlavě. Nejvyšší zastoupení kriminálních případů měly zločiny žen a jejich delikty souvisely se zahubením vlastního dítěte.

Kriminální soud⁵ byl součástí magistrátu, kam přicházela udání, a tak od roku 1788 mohl řešit zločiny v jihlavském kraji po druhé vlně josefínských reforem⁶. Důvodem zpracování článku bylo zjistit, co

---

²SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 7 – 22. Podrobněji: PISKOVÁ, Renata a kol. Jihlava. Dějiny moravských měst. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.887s. ISBN 978-80-7106-551-7. s. 429, s. 487, s. 511.

³ Monografie podrobněji zpracovávají vývoj soudní městské správy: VOJÁČEK, Ladislav. - SCHELLE, Karel.- KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2010.694s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212. Dále se o soudní správě v českých zemích zmiňuje: MALÝ, Karel. Dějiny české a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004.673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 195. Podrobněji ke konkrétnímu místu se vyjadřuje: SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 7 – 22.

⁴ KŘESADLO, Karel. Okresní soud Jihlava, Inventář I (1788-1850). Jihlava: Okresní archiv Jihlava.52s. 1957. S.9.Podrobněji SOKA Jihlava, Drobné pozůstalosti Jihlava, A. Politzer, č.111. Chronik der StadtJglau der Familien Fruehaufund Politzer I., s196. Viz: MZA B1, sign. M 217, s.17-31. Blížeji: PISKOVÁ, Renata. Jihlava. Dějiny moravských měst. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.877s. ISBN 978-80-7106-551-7. s. 419.

⁵ VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.694s.ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212. Podrobněji: SCHELLE, Karel. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing s.r.o., 2012.100s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 22. MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Upravené vyd. Praha: Linde, 2004. s 196. ISBN 80-7201-433-1.

⁶ 1786 se odehrála II. vlna josefínských reforem. Viz: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 214. Podrobněji: SCHELLE, Karel. a kol. Dějiny české správy. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 314. S. ISBN 978-80-7380-203-5. s. 38. Blížeji k problematice se dotýká: PISKOVÁ, Renata. Jihlava. Dějiny moravských měst. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 877 s. ISBN 978-80-7106-551-7.s. 429

vedlo ženy k tak děsivému činu, a co je vede dál, a to i s ohledem na současnost, k této trestné činnosti.

Jestliže chceme poukázat na výše uvedený delikt, musíme se seznámit se vznikem kriminálního soudu v Jihlavě, který byl složen z původně šesti hrdelních soudů v celém politickém regionu⁷. Veškeré kompetence přešly po roce 1788 pod kriminální soud v Jihlavě, kde je v Okresním archivu v Jihlavě uložena agenda kriminálního soudu. Výše uvedený soud a jeho pravomoci po roce 1850 přešly pod správu krajského soudu.

1. Kriminální soud a jeho struktura

Kdo bude mít trestní pravomoc u kriminálního soudu? Organizační norma poukazovala na novou nezbytnost trestního řízení, což spočívalo v tom, že by soudci měli mít právnické vzdělání. Tehdejší stav fundovaných právníků byl nastaven tak, že se jevil jako zcela nevyhovující, a tak nová struktura uspořádání soudů i nový trestní řád jasně navedl novou transformaci k moderní cestě v pojetí soudnictví v rakouské monarchii. Kriminální agendu měli vést v krajských městech fundovaní lidé, kteří by měli patřit mezi tzv. zkoušené radní⁸. V trestním řízení bylo nutno uplatnit vyšetřovací princip, a tedy pátrat po příčinách, proč ke zločinu došlo? Objasněme to jako tzv. inkviziční zásadu⁹, podle níž soudy musí pátrat po okolnostech vedoucích ke skutkovým podstatám, které povedou k odhalení zločince. V 18. století řešily trestné činy kriminální soudy¹⁰ I. instance. Pověštinou byly zřizovány v teritoriích politického kraje. V regionu bylo několik trestních soudů (dříve označované jako hrdelní soudy), ale postupem času začaly zanikat. Prostřednictvím sdružení hrdelních soudů vznikaly kriminální soudy, kde byli vyšetřováni obvinění, kteří by

---

⁷ PISKOVÁ, Renata. Jihlava. Dějiny moravských měst. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 877 s. ISBN 978-80-7106-551-7. s. 212. Viz: HOFFMANN, František. Historický kalendář města Jihlavy. Jihlava, 1957, s. 55. Podrobněji: KŘESADLO, Karel. Jihlavské volební kapitoly. 1. vyd. Jihlava: ETIS Jihlava, 1/1970.

⁸ Zkoušení radní (zkoušení soudci) zaručovali fundovanost, což znamenalo, že byli vzdělaní v právu. Viz: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. – JANÁK, Jan. – DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost. Praha: Lidové noviny, 2007. 570s. ISBN 978-80-7106-906-5. s. 221. Ve stejném významu popisuje situaci fundovaného právnického aparátu: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přepracované vyd. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1s. 191. Viz: www.iuridictum.cz.

⁹ Inkviziční zásada je dána tím, že soudce, obhájce i žalobce je jedna a táž osoba. Viz: www.iuridictum.cz.

¹⁰ VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212. Dále viz: SCHELLE, Karel. a kol. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing s.r.o., 2012. 100 s. ISBN 978-80-7418-139-9. s. 22.

jinak podléhali kompetenci zemských soudů. Zvláštností bylo trestní šetření ve věci privilegovaných osob řadících se do vyššího stavu feudálů, kteří byli prošetřováni jinými složkami v trestním řízení do roku 1786. V tomto ohledu zmiňme nelehkou situaci feudálů, kteří se cítili v tehdejší sociální stratifikaci nad měšťany. Z čehož vyplývalo, že se šlechta velice těžce srovnávala s tím, že by mohla být souzena městskými magistráty, kde sídlily kriminální soudy. Výjimku tvořily pouze politické trestné činy, jež příslušely do pravomoci politických vrchností, a tedy byly vyšetřovány u jiných instancí soudu. Politické zločiny řešila ve druhé instanci gubernia a ve třetí instanci probírala otázky trestního zavinění dvorská kancelář. Na trestní pravomoci kriminálních soudů nezměnil nic, ani trestní zákoník z roku 1803.¹¹ Zákoník byl platný pro všechny země rakouské vyjma Uher. Byl složen ze dvou částí, první analyzovala zločiny a druhá přestupky. Dokument je přehledně sepsán, obsahuje přesné formulace, definice a zásady.¹² Od roku 1845 měly kriminální soudy zeměpanský charakter, protože finance na soudy byly hrazeny ze státních peněz.

1.1 Agenda kriminálních soudů

Otázkou je, kdo mohl být soudcem u kriminálního soudu? Od roku 1845 probíhaly zkoušky, jež byly posuzovány velice přísně zkoušejícími. Adepti museli prokázat znalost trestního zákona¹³, který

---

¹¹ ADAMOVIČ, Karel. – SOUKUP, Ladislav. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2. upravené vyd. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4. S. 214 – 218. Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích – vliv na trestní právo u nás skoro až do roku 1949. Viz: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde Praha, a.s. 2004. 673s. ISBN 80-7210-433-1. s. 199 – 200. Podrobněji: <www.Is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/js09/dejin/web.cz> nebo www.iurictum.cz>.

¹² Základní zásadou zákoníku je neznalost zákona neomlouvá. Za trestný čin byl považován pokus, návod, pomoc. Předpokladem trestného činu byl zlý úmysl. Existovaly předpoklady, za nichž nebyl obviněný potrestán, poněvadž byl zbaven trestní odpovědnosti (případ nepřičetnosti, nedostatečného věku do 14 let, neodolatelného nucení, náhody, nedbalosti či neznalosti následků jednání). Zločin byl trestán smrtí nebo žalářem, které se dělily na žalář, těžký žalář a nejtěžší žalář. Trest mohl být v délce od šesti měsíců do dvaceti let, nebo doživotně. Zákoník omezil tělesné tresty na minimum, ponechal pouze vypalování cejchů a trest bití. V žaláři byli trestanci bez ukování nohou. V těžkém žaláři byl odsouzený ukován na nohou. Viník neměl právo na maso, byl izolován od ostatních vězňů. Nejtěžší žalář byl pro vězně velmi náročný, protože byl ukován na nohou i v pase. Jednou za dva dny dostal teplé jídlo, ale jinak byl krmen chlebem a vodou. Viz: ADAMOVIČ, Karolína. – SOUKUP, Ladislav. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4. s. 200-214.

¹³ Č. 117/1852 ř.z. uvozovací patent hovoří o působnosti v celé monarchii, vyjma Uher platnost do roku 1878.

byl platný. Zkouška probíhala před komisí u apelačního soudu¹⁴. Je nutné zmínit ještě jednu zásadní okolnost a to tu, že adepti museli složit služební přísahu. Po složení přísahy byli nabíráni vhodní úředníci k soudu. Do personální agendy kriminálního soudu patřila řada úředníků jako např. přísedící, jež nebyli vzděláni v právní vědě. Jejich účast na soudním procesu byla nutná, aby většinou vyřizovali jen nutnou byrokratickou agendu, jež tvořila spisovou část dokumentů k procesu. Počet přísedících byl dán rozsahem agendy kriminálního soudu, ale vždy se účastnili soudního procesu alespoň dva, aby vedli, již výše zmiňované, ovšem zásadní byrokratické podklady daného trestního řízení.¹⁵ Nedostatek fundovaných osob byl především při výběru do oblasti kvalifikovaných přísedících, jež bylo zapotřebí obsadit, neboť ti byli potřební k výkonu trestního řízení. Vzdělání přísedících mohli zastupovat v určitých případech i kriminální rady. Kvalifikovaní přísedící byli někdy povoláni do pětice votantů.¹⁶ Poté mohl být viník vyšetřován. Obviněný byl povětšinou vyšetřován a souzen v místě, kde byl dopaden. Vyšetřování zločinu, ale spíše patřilo kriminálnímu soudu, v jehož místě byl trestný čin spáchán. Zásada (místo šetření) směřování místa kriminálního soudu pro oblast, kde byl zločin spáchán, mohla či nemohla být brána v potaz, pokud by bylo podezření, že jde o politicky laděný zločin např. pro obvinění z velezrady¹⁷, padělání peněz¹⁸. Výjimku tvořili obvinění vojáci, kteří

---

¹⁴Apelační soud sídlil v Praze od roku 1548 a řešil delikty, které nebyly vyřešeny v předchozí instanci. Od roku 1753 existoval Apelační soud v Brně, a tak skončila možnost odvolávat se k Apelačnímu soudu do Prahy. V 18. století působily v našich zemích dva apelační soudy, jeden pro české země a druhý pro moravské a slezské. Viz: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 191. Blížeji: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. S 694. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 107.

¹⁵ Museli být přítomni každého jednání s obviněným a přesně zapisovat otázky a odpovědi, jak bylo potřeba, aby bylo vše přesně zaznamenáno v protokolu. Podrobněji: SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848 Magistrat criminale, karton 7 – 22. Viz: www.uiridictum.cz.

¹⁶Votanti byli skupinou pěti přísedících, které požadoval zákon, aby byl možný platný chod událostí v procesu a aby správně rozhodli v procesu. Nutností byl skutečně správný nalézací závěr.

¹⁷ Hlava sedmá: O zradě vlasti a uražení velebnosti pána země, a o jiných pokoj veřejný rušících jednáních. §52. Zločin zrady vlasti, a vražení velebnosti pána země páchá ten:a) jenž bezpečnost osobnou hlaby nejvyšší vlasti uráží...Viz. ADAMOVI, Karolina. – SOUKUP, Ladislav. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2. Upravené vydání. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 362s. ISBN 978-80-7106-906-5. s. 218. Viz: MALÝ, Karel. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 199. Dále: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212 – 214.

museli být předáni vojenskému velitelství. Kriminální soudy I. instance byly soudy kolegiální.¹⁹

2. Kriminální soud Jihlava

Jihlavský kriminální soud byl produktem reforem za vlády osvícence Josefa II. Změny se dotkly i trestního soudnictví, které bylo pozměněno roku 1787 - trestním zákoníkem. Výše uvedený trestní zákoník spolu s nově vytvořenými předpisy byl základem pro normu související s nově tvořenou trestní agendou. Kriminální soud musel být dokonale vybaven i pro následné trestní řízení. Normy určovaly i správné obsazení činiteli, kteří by mohli spravovat soudní záležitosti. V Jihlavě působil kriminální soud I. stolice pro celé teritorium kraje. Kriminální soud v Jihlavě nahradil šest hrdebních soudů v Jihlavském kraji. Kriminální soud Jihlava byl nedílnou součástí magistrátu v Jihlavě. Kriminální soud rozhodoval v personálním zastoupení šesti fundovaných osob. V plénu byl přítomen purkmistr a pět zkoušených radních. Purkmistr byl vždy jako předseda soudu a jeden ze zkoušených radních byl referent. Každého zasedání se musel účastnit askulant²⁰, který zastával funkci kriminálního protokolisty. Kriminální soud probíral trestní záležitosti.

3. Zločiny páchané delikventem známým či neznámým od roku 1788 do roku 1850 řešené kriminálním soudem Jihlava

V letech 1788 až 1850 došlo v Jihlavském kraji zhruba k asi 521 případům, které se projednávaly kriminálním soudem²¹ Jihlava. Jelikož bychom měli získat určitý přehled nad danou problematikou, tak rozebereme jednotlivé zločiny spáchané v Jihlavě a okolí. Zkusme to výčtem zjištěné škály zločinů v daném údobí: např. krádež. Patřila mezi nejčastější zločiny v daném rozmezí. Od roku 1788 do roku 1850

---

¹⁸ Hlava sedmá: O zradě vlasti a uražení velebnosti pána země, a o jiných pokoj...Viz: ADAMOVIČ, Karolína. – SOUKUP, Ladislav. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2. Upravené vyd. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2010.362s. ISBN 978-80-7106-906-5. s. 217. Viz: www.iuridictum.cz.

¹⁹ SCHELLE, Karel. a kol. Vývoj trestního řízení. Ostava: KEY Publishing, 2012.100s. ISBN 978-80-7418-139-9 . s. 22. Dále: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212.

²⁰ SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 7 – 22.

²¹ VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212 – 214. Dále: nalezneme rozčlenění soudní správy na judičiální civilní a judičiální trestní senát - Viz: SCHELLE, Karel. a kol., Dějiny české veřejné správy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 313 s. ISBN 978-80-7380-203-5. s. 38-39.

bylo prošetřeno 361 krádeží.²² Vedle krádeží byly méně časté podvody, kterých bylo vyšetřeno zhruba asi 56 případů. V pořadí třetí hojně zastoupená trestná činnost byla vražda dítěte²³. Řešených případů bylo 18. Vražda dítěte se stávala častěji než vražda dospělého jedince²⁴. Z hlediska lidské existence jsou tyto zločiny nejděsivější, a tak bychom měli uvést, že vycházely ze sociálních podmínek žen, což není omluvou pro tento trestný čin. Kriminalita tehdejší společnosti výše uvedeným trestným činem však nekončí, ale pokračuje, a to zločinem zpronevěry. Tento zločin činil 14 případů z celkového počtu, které byly kriminálním soudem projednávány. V pořadí pátým zločinem bylo odložení dítěte, jež činilo 8 případů z celkového počtu. Další trestnou činností jsou zločiny loupeže, kterých bylo 7. Stejný počet, a to 7 případů bylo řešeno jako zranění při loupeži. 7 případů bylo řešeno i v souvislosti zneužití úřední moci. Mezi ostatní zločiny patřilo žhářství - což zahrnovalo 5 případů a 6 případů bylo definováno jako veřejného násilí. Ve výčtu těch závažnějších deliktů je zajímavostí, že některé zločiny se vyskytují jen ve velmi malé míře: potrat 1případ, znásilnění 1 případ.

3.1. Zločiny řešené kriminálním soudem Jihlava – trestné činy žen převážně svobodných či ovdovělých, které se nacházely ve velmi svízelné životní situaci. Výše uvedený delikt je označován jako infanticidium²⁵.

Infanticidium tedy zahubení svého neřádně nabytého plodu²⁶, což bylo vnímáno jako delikt již ve středověku²⁷, kdy byla obviněná ztrestána

---

²² STŘECHOVÁ, Veronika. "Zahubení dítěte" zločin a potrestání na příkladu na počátku 19. století. Brno, 2012. 63s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filosofická fakulta. S. 33.

²³ FRANCEK, Jindřich. Zločin a trest v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 2004. 365s. ISBN 80-86-182-91-6. S. 56.

²⁴ Vraždy dospělého jedince se uskutečňovaly méně asi ve 4 případech, a tedy byly řešeny kriminálním soudem v Jihlavě.

²⁵ TINKOVÁ, Daniela. Tělo, věda, stát. 1. Vyd. Praha: Argo, 2004. 669 s. ISBN 978-80-257-0223-9. s 225. Blížeji: www.iuridictum.cz

²⁶ Problematika byla řešena v zákonících Constitutio Criminalis Theresiana, Všeobecný zákoník Josefa II o zločinech a trestech na ně. Viz: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004. 673 s. ISBN 80-7201-433-1. s. 196. Blížeji: VOJÁČEK, Ladislav. - SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.694 s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212. www.iuridictum.cz

²⁷ Podle středověkého práva byla žena jediným viníkem, a tak byla ztrestána na životě. Viz: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 194-196.

exekucí²⁸, a to různými způsoby např. stětím hlavy, obdobně bylo zacházeno i s ženami, které byly obviněny z čarodějnictví. Otázkou zůstává, jaké ženy²⁹ páchaly tyto zločiny? Z jakého prostředí pocházely ženy, jež mohly vzít život malému dítěti? Co je vedlo k samotnému činu? Byl to zlý úmysl či nešťastná náhoda? Byl vůbec čin prokazatelný³⁰? Jak se změnil postup při posuzování trestného činu v 18. století a 19. století? Který zločin tvořil u kriminálního soudu v Jihlavě dost vysoký počet?

3.1.1. Termín infanticidium

Termín infanticidium³¹ souvisí i s vývojem lékařství. Pokusme se o historický exkurz do zdravotnictví do doby osvícenských panovníků, protože výše uvedené období nás zajímá vzhledem k dané problematice zločinů. Reformní snahy Marie Terezie³² byly plně zaujaty i lékařstvím, a tak postupně a za velkého přispění svého lékaře G. Van Swieten³³ začala s tvorbou uceleného zdravotnického

---

²⁸ VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 513 Podrobněji: SCHELLE, Karel. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing, 2012. 100 s. ISBN 978-80-7418-139-9. s. 84-86.

²⁹ Ženy, jež vykazovaly nižší intelekt, duševní poruchu či úplnou chudobu. Viz: SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 7-22.

³⁰ Dle středověkého práva, Theresiany, kde nejdůležitějším důkazním břemenem bylo úplné přiznání za používání tortury, se většina žen přiznala k trestnému činu. Viz: SCHELLE, Karel. a kol. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing s.r.o., 2012. 100 s. ISBN 978-80-7418-139-9. S. 27. Podrobněji: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. České právní dějiny od roku 1945. Ostrava: Key Publishing s.r.o., 2007. 218 s. ISBN 978-80-87071-5. s. 97 – 100. Dále: VOJÁČEK, Ladislav. Trestní právo v zemích za absolutismu. In: SALÁK, Pavel. – TACHEN, Jaromír. (eds.) Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků). (Spisy právnické fakulty Masarykovy univerzity Brno, sv. 368). 2009. 194 s. ISBN 978-80-210-5086-0. s. 68.

³¹ TINKOVÁ, Daniela. Tělo, věda, stát. 1. vyd. Praha: Argo, 2004. 669s. ISBN 978-80-257-0223-9. s. 409. Blížeji: TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlení světa. 1. Vyd. Praha: Argo, 2004. 413s. ISBN 978-80-7203-565-6. S. 231.

³² VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: 2010. 694S. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 197. Podrobněji: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. – JANÁK, Jan. – DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích. Od počátku po současnost. Praha: Lidové noviny, 2007. 570S. ISBN 978-80-7106-906-5. s. 136.

³³ G. Van Swieten byl osobní lékař a pomocník při reformách ve zdravotnictví. Viz: <www.iuridictum.cz>

systemu³⁴, který by nevyhovoval pouze bohatým ale i chudým. Marie Terezie se zabývala otázkou starat se o své poddané jako o své děti, které by si měl každý správný monarcha ochraňovat. Stejným způsobem k tomu přistupoval i Josef II., jenž si uvědomoval, že poddaní a jejich zdravotní stav jsou nezbytnými předpoklady pro společnost a pro změnu systému. Josef II. věděl, že zdravotní stav poddaných je špatný, a tak chtěl připravit novou koncepci zdravotnictví.

3.1.2. Infanticidium a jeho přímý vliv na změnu struktury zdravotnictví

Struktura obměny zdravotnictví začala rokem 1752, kdy dvorským reskriptem byl zaveden nový systém zdravotnictví. Jako první počín reformy byla vytvořena dvorská zdravotní komise, v níž působili lékaři a spoluvytvářeli nový strukturní systém zdravotnictví. Strukturu tvořila dvorská zdravotní komise, na niž navazovaly tři královská zemská gubernia³⁵: pro české země v Praze, pro moravské země v Brně a posléze bylo obnoveno slezské prezidium a pro slezské země v Opavě. Ve všech výše uvedených zdravotních orgánech působících v zemských městech pracovali na místech tamních úředníků samozřejmě lékaři. Od roku 1752 do roku 1753 vznikaly pro české, moravské i slezské země reformy zdravotnictví. Tyto změny nesly název – Generální zdravotnické řády.³⁶ Výše uvedené dokumenty směřovaly v koncepci moderního zdravotnického systému v době reformního osvícenství. Podle zmiňovaných řádů měli fungovat lékaři, zdravotníci, lékárníci atd. Řády přesně definovaly funkci jednotlivých zdravotních míst, která se zabývala činností spojenou s vyhýbáním se různým nemocem, dalo by se říci, že to byl možná počátek nových preventivních programů. V době reformem existovali ve městech tzv. fyzikové, jejichž náplní práce bylo postarat se o zdraví chudých a jejich služeb bylo využíváno plně v době epidemií, kdy se fyzikové měli postarat o zastavení rozšiřování za jakýchkoliv podmínek.³⁷ Nově vzniklá struktura zaručovala informovanost nejvyšších míst o

---

³⁴ SVOBODNÝ, Petr. – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Dějiny lékařství v českých zemích. 1. Vyd. Pardubice: Triton, 2004. 248S. ISBN80-7254-424-1.S. 92.

³⁵Nově koncipující moderní veřejná správa souvisela i se změnami centrální správy: SCHELLE, Karel. a kol. Dějiny české veřejné správy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 314s.ISBN 978-80-7380-203-5. S. 28 – 30 .Viz: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. – JANÁK, Jan. – DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích. Od počátku státu po současnost. Praha: Lidové nakladatelství, 2007. 570s. ISBN 978-80-7106-906-5. s. 138.

³⁶ SVOBODNÝ, Petr. - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Dějiny lékařství. 1. Vyd. Pardubice: Triton, 2004. 248s. ISBN 80-7254-424-1. S. 93

³⁷ SVOBODNÝ, Petr. – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Dějiny lékařství v českých zemích. 1. Vyd. Pardubice: Triton, 2004. 248s. ISBN 80-7254-424-1. s. 93

stupni prevence v místech s nejhudšími lidmi v našem regionu. Fundovanou kontrolou byla pověřena fakulta medicíny. Úředníci s vysokoškolským diplomem museli soustavně zapisovat stav hygieny ve své oblasti, a proto od roku 1770 byly zdravotnické řády doplněny a nutně byla definována úřední pravomoc lékařů-úředníků. Od roku 1770 byly zemské zdravotní řády doplněny celoříšským řádem, který detailně rozpracoval strategii spolupráce všech členů na rázných, spíše zásadních nařízeních, které měly pomoci ubránit hranice před šířením epidemií do dalších zemí, nebo opačně rozšiřování epidemií odjinud k nám. Zásady, jež byly vytvořeny, nebyly pouze pro hygienické povinnosti všech občanů zemí českých, moravských a slezských, ale také přesně determinovaly vymezení nutných zkoušek, jež umožnily zdravotníkům vykonávat jejich povolání. Časové rozmezí nově vzniklých ustanovení bylo mezi lety 1785 až 1804, kdy nové řády pro protomediky začaly platit postupně, a to podle působení v zemích rakouské monarchie. Rozšíření dokumentů a jejich platnost byla dána až rokem 1806, a tedy postupně se nové řády rozšířily. A od roku 1808 vzniká nový statut ranlékaře, který vykonával úřad tzv. zdravotní policie.³⁸

Nově koncipované zdravotnictví muselo brát ohled i na nově narozené děti, a proto museli lékaři začít uznávat i tzv. babické umění čili porodnictví. Byly omezeny pravomoci porodních bab a ony mohly zasahovat pouze do porodu a poporodní péče. Výsada bab rodit děti se počala posléze vytrácet, protože musely být vzdělané, musely absolvovat zkoušku i výuku. Porodnictví se stávalo doplňkem ke vzdělání lékařů, a to především u případů, jež vykazovaly známky komplikací. Systém bábictví³⁹ u nás byl v tom, že od roku 1791 každá porodní bába měla svoji oblast, kde vykonávala svoji profesi. V době reforem si konečně uvědomili mnozí, že narození dítěte je dar, a proto museli zlepšit instituty veřejného lékařství. Prostřednictvím výše uvedených institutů veřejného lékařství se začalo měnit i porodnictví, a tak od 18. století po 19. století prodělalo řadu změn.

Přesto chudí lidé využívali spíše porodní bábu než lékaře. Bohatí lidé si zase volali lékaře, i když byl třikrát dražší než bába. Velmi podstatná informace je, že porodní báby měly zkoušky a stávaly se i znalkyněmi v oblasti soudnictví. Jednalo se o případy, kdy musely zpracovávat znalecké posudky při náhlém úmrtí či při podezření z vraždy novorozence.⁴⁰ Od 16. století se o kontrolu babické praxe starala církev, která nesnesla, že novorozenec zemřel bez pokřtění, a tak musely porodní báby zajišťovat i pokřtění novorozence, pokud nepřezil, nebo se narodil mrtvý. V 17. století a spíše na konci 17.

---

³⁸ Tamtéž, s. 94

³⁹ TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlení světa. 1. Vydání. Praha: Argo, 2004. 413 s. ISBN 978-80-257-0223-9. s. 122.

⁴⁰ TINKOVÁ, Daniela. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlení světa. 1. Vydání. Praha: Argo, 2004. 669s. ISBN 978-80-257-0223-9. is. 122.

století docházelo k uplatňování práva, kdy musely být porodní báby zkoušeny chirurgem, ale k této proceduře docházelo spíše ve větších městech, ale i na vesnicích se jim to stále nedařilo. K legalizaci došlo až 30. 12. 1745, když byl vydán dekret, jímž bylo určeno, že se musí účastnit přednášky z anatomie a dále musí být účastna pitvy ženských těl. Od 4. 7. 1748 musely porodní báby uskutečnit zkoušku na lékařské fakultě, aby mohly provádět tuto činnost. Od roku 1786 musely být porodní báby účastny úředním činností společně s chirurgem. Od roku 1775 pokud porodní bába neměla složenou zkoušku, musela při chycení zaplatit pokutu 6 tolarů, při druhém přistižení musela bába zaplatit 12 tolarů a při třetím chycení musela porodní bába zaplatit a ještě byla zbita. Městské porodní báby musely mít certifikát již od roku 1775, ale venkovské báby až od roku 1804. Od 19. století obdržely báby po složení zkoušky diplom a musely složit přísahu vrchnosti, pokud se jednalo o královská města jako v našem případě, pak musely složit přísahu magistrátu. Porodní báby musely hlásit veškeré porody, potraty či zahubení plodu, jež se odehrály na jejich území.⁴¹

3.2 Infanticidium jako trestný čin

Infanticidium je generově specifický trestný čin, poněvadž je pachatelkou matka dítěte. V našem popisovaném rozmezí mezi lety 1788 až 1850 bylo velmi složité postavení žen ve společnosti, z čehož vyplýval postup při řešení výše uvedeného zločinu. Byl zachován soulad mezi právními normami a mravními kodexy společnosti.

Matky delikventky měly v 18. století jistý ortel, a to tak, že byly popraveny. Trestem bylo stětí, ale většinou byly zahrabány zaživa či upáleny. Tresty za vraždu dítěte se dosti podobaly trestům za čarodějnictví. Na počátku 19. století byl trest smrti používán ve zcela výjimečných případech. Výše uvedený trest byl často kritizován, protože povětšinou nebylo shromážděno dostatečně důkazů, a to průkazných, jež by dokazovaly skutkovou podstatu trestného činu.

Pojem zahubení neřádně nabytého plodu prošel dlouhou obměnou názvu a jeho použitím v systému kriminologie. Infanticidium je zahubení jakéhokoliv dítěte. Pokud připomeneme vývoj společnosti, pak jistě narazíme na archaické společnosti, které využívaly tuto skutečnost, aby část své populace zlikvidovaly, a tak nechaly žít pouze děti silné k přežití.⁴² Phillip Aries⁴³ si myslel, že jistý způsob likvidace dítěte je znám i z raného novověku, ale to je otázkou. Jak snadné je skrýt tento čin? Dá se předpokládat, že lehce odhalitelná bude žena

---

⁴¹ TINKOVÁ, Daniela. Tělo, věda, stát. 1.vyd. Praha: Argo, 2004. 669s. ISBN 978-80-257-0223-9. s. 106-108.

⁴² Tamtéž, s. 313

⁴³ Phillip Aries – francouzský historik, jenž řešil otázky každodennosti. Viz: www.encyclopedia.com.

žijící sama v chudobě. Samozřejmě tyto ženy není těžké odhalit, a posléze to s nimi vyřešit. Otázkou zůstává, jestli je další procento žen delikventek, které byly těžko zmapované, protože byly vdané, a tudíž ve společnosti měly jistotu, že je manžel uživí i s dalšími potomky. Z hlediska výše uvedeného důvodu se tedy předpokládalo, že vdaná žena by neměla spáchat tento zločin, protože je ekonomicky zabezpečená, a proto k tomu nemá sebemenší důvod. Pravdou zůstává, že tyto ženy nebyly uvedeny ve spisech jihlavského kriminálního soudu.⁴⁴

3.3 Constitutio Criminalis Carolina, Constitutio Criminalis Theresiana s ohledem na infanticidium

V období, kdy vládla církev – kanonické právo, se jednalo o problém, který byl spojen především s pokřtěním novorozence, protože když byl nepokřtěn a zemřel jako pohan, Bible předkládala spáchaní prvního hříchu, který poskvřnil celé lidstvo. Z těchto důvodů musel být tento zločin trestán, co nejpřísněji. Constitutio Criminalis Carolina⁴⁵ zavedl trest zahrabání zaživa či probodnutí kůlem. Mohl být trest zmírněn: např. delikventka byla usmrcena - utonutím. Výše uvedený odstavec se vztahoval k usmrcení novorozence, jenž přišel o život z důvodů: zanedbání či zavinění cizí osobou - de facto vinnou byla vždy dle trestního zákoníku matka dítěte.

Nutno dodat, že výše zmiňovaný odstavec zahrnoval pouze ovdovělé či svobodné ženy, jež stály vždy jaksí mimo zákon, jelikož nesplňovaly mravní kodex křesťana. Constitutio Criminalis Theresiana z roku 1769 zcela jasně definuje problém zahubení neřádně získaného plodu. Vysvětlení definice nás zavádí k jednoznačnému závěru, že pouze svobodné ženě se může narodit nechtěné dítě. Vdané ženě se to nemohlo stát. Constitutio Criminalis Theresiana stejně jako předešlý zákoník směřuje k vyzdvižení nutnosti křtu. Výše uvedený zákoník se chce starat o duši již před narozením. Potrat byl zločinem, přesto zákoník vykazoval mnoho polehčujících okolností, které mohly dopomoci k tomu, že dotyčná neskončila se životem, ale obdržela pouze tělesný trest ne úplnou fyzickou likvidaci. Při odhalování zločinu existovaly polehčující okolnosti, které bylo nutné brát v potaz při prošetřování zločinu. Mezi jednotlivé polehčující okolnosti patří forma a zralost plodu. Pokud byl plod donošen, muselo být zjištěno, zda-li žil po narození či zda zemřel ihned po porodu či během porodu. Někdy mohlo být prokázáno, že bylo novorozeně usmrceno záměrně, pak se jednalo o zločin dle trestního zákoníku a trestem bylo stětí mečem. Pokud bylo ženě

---

⁴⁴ SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, karton 7-22.

⁴⁵ VOJÁČEK, Ladislav. Trestní právo v českých zemích za absolutismu. In: SALÁK, Pavel. – TAUCHEN, Jaromír. (eds.) Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků). (Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity Brno, sv. 368). 2009. 194s. ISBN 978-80-210-5086-0. s. 68-72. Blížeji: SCHELLE, Karel. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing. 2012. 100s. ISBN 978-80-7418-139-9. S. 27.

pomoženo, nebo se nějakým způsobem zbavila plodu sama. Musela to být kratší doba od početí potomka, než bylo 40 dnů⁴⁶. Constitutio Criminalis Theresiana přesně definovalo, co je zdravý plod. Pokud vykazoval plod během těhotenství a po porodu nějakou abnormalitu, pak nevadilo, když byl plod či novorozenec usmrcen.⁴⁷ Jisté je, že na problém upozorňovala soudobá judikatura, jež zmiňuje vyšší procento zločinů spojených s ukončením života novorozence. Výše zmiňovaná trestná činnost se orientovala především na ovdovělé a svobodné ženy. Počet zločinů narůstal, poněvadž se měnily tehdejší poměry ve společnosti, k čemuž dospěly i tendence o změnu mravního pohledu na skutečnost, která odhalovala nově vzniklou situaci žen bez manžela⁴⁸. Ve své podstatě šlo o jev společenský, kdy se snažili vytlačit svobodné či ovdovělé ženy ze společnosti⁴⁹, protože u nich se předpokládalo, že může ve větší míře docházet k nemanželskému těhotenství, než u žen vdaných. Samozřejmě, že tento fakt byl nepřijatelný z hlediska mravních norem katolické církve.

3.4 Klíčový viník

Klíčový viník byla matka. Samozřejmě existovala možnost, že by mohl být i spoluviník, tedy otec dítěte⁵⁰. Ve skutečnosti pro většinu soudců byla vinna pouze matka dítěte. U nechtěného porodu byli někdy přítomni i rodiče či příbuzní rodičky nebo jí pomáhala za úplatu porodní bába. Ovšem schopnost prokazatelnosti viny či spoluviny

---

⁴⁶ Tehdejší judikatura předkládala skutečnost, že lidské tělo je spojeno s duchem až po 40 dnu své existence.

⁴⁷ „proti povaze a tvaru lidskému“ šlo o zničený zárodek, který byl vnímán soudobou církví jako „mrzáček“, jenž byl darem od ďábla, a tak může být usmrcen. Viz: www.mvso.cz/data/upoad/Projekty/konf18pptx

⁴⁸ Právní postavení žen ve společnosti. Viz: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 123.

⁴⁹ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vydání. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 191. Viz: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. České právní dějiny do roku 1945. Ostrava: Key Publishing, 2007. 218s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 84.

⁵⁰ Znám je případ, který nepodléhá do Jihlavského kraje, ale je zcela nevšední, a tak bych se ráda, o něm zmínila. Ovčák Josef udržoval intimní vztah s vdanou ženou na Rakovnicku. Žena byla vdaná a měla již tři děti, a tak si Josef své dítě odnesl v plachetce. Nedonesl jej domů, ale u rybníka mu pustil žilou a počal mít jeho krev. Poté mu hlavičku rozbil a hodil do rybníka. Muže i ženu ztrestali na hrdle. Josef byl lámán v kole a žena byla sřata a probita kulem. Viz: FRANCEK, Jindřich. Zločin a trest v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 2004. 365s. ISBN 80-86-182-91-6. S. 66.

osob u soudu⁵¹, jež byly přítomny samotného činu, byla mnohdy nerealizovatelná. Ale byly i případy, kdy byli exekučně postiženi oba rodiče zabitého novorozence.

Rodina chtěla odstranit dítě, které by zničilo morální základ jejich členů, a tak se podílela na vraždě nemanželského dítěte. Vývoj prokazatelnosti trestného činu byl v počátcích, přesto musíme konstatovat, že trestní zákoník *Constitutio Criminalis Theresiana*⁵² sestavil soubor klíčových dotazů, jež by mohly podnítit delikventky k postupnému přiznání a doznání spoluviníků. Přestože byly připraveny podklady pro dokonale vedený soudní proces, nebylo dostatek důkazů prokazující skutkovou podstatu trestného činu⁵³ čili zločinu. Struktura důkazů se nezabývala pouze přímými důkazy, ale i nepřímými indiciemi. Mezi důkazní materiál patřilo i mrtvé dítě, další indicií pro důkaz zločinu byla žena, jež vykazovala známky nedávného porodu, posledním důkazním břemenem bylo nekřesťanské pohřbení dítěte. Těhotné ženy byly velice rychle odhaleny, protože nežily v prostředí, kde si byly cizí, ale právě naopak ženy obývaly především venkovská sídla, kde byly velmi rychle odhaleny a usvědčeny. Klíčovým corpus delikty bylo samotné mrtvé novorozence, jež bylo nalezeno, buď přímo na místě, kde žena žila, nebo v její blízkosti. V našich zemích probíhala vyšetřování na magistrátech⁵⁴,

---

⁵¹ SCHELLE, Karel. a kol. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing, 2012. 100s. ISBN 978-80-7418-139-9. s. 26-27. Dále: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vydání. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 191. Podrobněji: FRANCEK, Jindřich. Zločin a trest v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 2004. 365s. ISBN 80-86-182-91-6. s. 59.

⁵² VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212-214. Viz: VOJÁČEK, L. Trestní právo v českých zemích za absolutismu. In: SALÁK, Pavel. – TAUCHEN, Jaromír. (EDS.) Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků). (Spisy právnické fakulty Masarykovy univerzity Brno, sv. 368). 2009. 194s. ISBN 978-80-210-5086-0. s. 68. Podrobněji: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vydání. 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 191-199.

⁵³ VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212-214. Viz: VOJÁČEK, Ladislav. Trestní právo v českých zemích za absolutismu. In: SALÁK, Pavel. – TAUCHEN, Jaromír. (EDS.) Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků). (Spisy právnické fakulty Masarykovy univerzity Brno, sv. 368). 2009. 194 s. ISBN 978-80-210-5086-0. s. 68. Podrobněji: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vydání. 2004. 673. s. ISBN 80-7201-433-1. s. 191-199.

⁵⁴ SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 7-22.

vedením procesu byl pověřen rychtář⁵⁵. Rychtář povolal porodní bábu, které příslušel daný region, a ta mohla prohlédnout delikventku, aby posoudila stav dotyčné a aby byl posléze vynesena verdikt. Když měli mrtvolku dítěte, mohli ohledat mrtvé novorozeně a mohli stanovit příčinu smrti. Provedením pitvy byla pověřena buď porodní bába, nebo lékař patřící do obvodu, kde se stal výše uvedený zločin. Výsledkem pitvy bylo závěrečné zhodnocení, jestli novorozenec žil po porodu, či se narodil mrtvý, nebo snad mohl zemřít ihned po porodu z neznámých důvodů. Zdravotníci museli provést zkoušku, která se uskutečnila tak, že napustili nádobu vodou a plíce mrtvého novorozence ponořili, pokud plíce vyplavaly na povrch, domnívali se všichni, že dítě žilo, protože je nadnesl vdechnutý vzduch. Druhá varianta byla ta, že mrtvolka klesla ke dnu nádoby. V druhém případě si zdravotníci mysleli, že obviněná může být zproštěna viny, protože se dítě narodilo mrtvé. Výše uvedená zkouška byla kritizována odborníky, že vyplutí mrtvého dítěte může být způsobeno jinou skutečností, která souvisí s uvolněním plynů z organismu⁵⁶.

3.5 Delikventky z řad svobodných a ovdovělých

Postižená skupina delikventek je složena především ze svobodných žen, výjimku tvořily ženy ovdovělé, snad pouze v několika případech to byly ženy vdané, jež tvořily minimální procento v celkovém zastoupení žen páchajících výše uvedený trestný čin. Viníky trestného

---

⁵⁵ VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.694s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 212-214. Viz: VOJÁČEK, Ladislav. Trestní právo v českých zemích za absolutismu. In: SALÁK, Pavel. – TAUCHEN, Jaromír. (EDS.) Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků). (Spisy právnické fakulty Masarykovy univerzity Brno, sv. 368). 2009. 194s. ISBN 978-80-210-5086-0. s. 69-72. Podrobněji: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepracované vyd. 2004.673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 191-199. Viz: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. – JANÁK, Jan. – DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích. Od počátku po současnost. Praha: Lidové noviny, 2007.570s. ISBN 978-80-7106-906-5. s. 167.

⁶⁸ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepracované vydání. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 191. Blížeji: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.694s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 107.

činy byly ženy v rozmezí 18 až 35 let. Ženy vypovídaly různě, jak prožívaly období těhotenství, jak poté řešily ukončení svého těhotenství a další okolnosti, které by mohly odkrýt skutkovou podstatu trestného činu. Ženy svobodné či ovdovělé měly obavy ze společnosti, a tak nikdy neuváděly svůj stav. Obviněné vypovídaly, že si nebyly vědomy svého těhotenství. Ve skutečnosti pouze v krajních mezích nouze se rozhodly navštívit porodní bábu, aby jim bylo pomoheno. Ženy vypovídaly i to, že je porod překvapil, a tudíž vůbec nečekaly, že budou rodit. Ženy žijící ve městech naopak tvrdily, že myslely, že budou moci své dítě dát někomu bohatému, kdo děti nemůže mít. Veškeré výše uvedené skutečnosti byly chápány a vnímány z pohledu žen jako polehčující okolnosti. Ukončení života novorozence podle jejich názoru bylo vinou toho, že jim dítě upadlo na zem, že dítě prochladlo či že nebyla podvázaná pupeční šňůra a dítě vykrvácelo. Ženy uváděly nejčastěji, že se dítě narodilo mrtvé. Veškeré informace jsou souborem polehčujících okolností, které mají vyvléct obviněnou ze zločinu. Soudní lékaři měli velice těžkou situaci, jak dokázat skutkovou podstatu – vraždy novorozence. Příčina smrti byla, buď udušení, či utonutí. Co vedlo ženu k tomuto činu? Zřejmě mravní normy doby, které zakazovaly, že svobodná žena nesmí porodit dítě. Pro ženu to bývala hanba, vyloučení ze společnosti, strach z propuštění ze služby, úzkost zneuctění a znevážení si žen, jež prostřednictvím této skutečnosti budou vyloučeny ze společnosti. Důvodem usmrcení novorozence bylo i to, že byla prý žena při této události (při porodu) nepřičetná, a proto zabila své dítě.

Změny při řešení zločinu - zabití novorozence - nastaly po reformách Josefa II.⁵⁷, kdy tresty byly zmírněny, ale přesto většina výše uvedených infanticidií byla trestána 2 roky vězení či nucenými pracemi⁵⁸. Manuál pražského apelačního soudu vykazoval informace o tom, že trest smrti byl za infanticidium častější než za jiný mord. Forma trestu byla dána věkem, a proto byly trestány daleko přísněji starší ženy. Další přitěžující okolností bylo sociální prostředí ženy, pokud byla žena svobodná, byl nižší trest než pro ženu ovdovělou či vdanou. Jednalo se i o hledisko vztahu, z něž pocházel plod. Pokud

---

⁵⁷ VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 196-197. Viz: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004. 673s.ISBN 80-7201-433-1. s. 172. Dále: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. – JANÁK, Jan. – DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích. Od počátku po současnost. Praha: Lidové noviny, 2007. 570. s. ISBN 978-80-7106-551-7. s. 172. Viz: SCHELLE, Karel. Dějiny české veřejné správy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 314 s. ISBN 978-80-7380-203-5. s. 37.

⁵⁸ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004, s. 200. ISBN 80-7201-433-1. Dále: ADAMOVIČ, Karolína. – SOUKUP, Ladislav. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.362s. ISBN 978-80-7380-271-4. s. 212-214.

šlo o incest či cizoložství⁵⁹, pak trest byl přísnější, než u obyčejného smilstva. Bylo také prozkoumáno, jak byl zločin proveden. Jednalo-li se o surový čin či ne. Zásadním problémem vedoucím k infanticidiu byla situace žen: ekonomické hledisko, sociální i diskriminace dětí nemanželských⁶⁰. V konečném důsledku se možná uvažovalo i o laktační psychóze, které nebyla diagnostikována, ale připusťme, že již existovala. Zajímavostí bylo, že v literatuře je popsán i případ odložení dítěte, který je považován také za infanticidium, protože dítěti hrozila smrt. Uveďme příklady: např. když žena položila dítě na málo frekventované místo, pak pachatelce hrozil trest odnětí svobody, a to ve výši 1 -5 let⁶¹. Pokud dítě bylo položeno na frekventovaném místě, pak bylo možno obdržet nižší trest, a to 6 až 12 měsíců. Pokud byl prokázán úmysl, byl trest navýšen na 5 až 10 let⁶².

Pohled na problém infanticidia byl jiný ve středověku a jiný v raném novověku, během let se vyvíjel a měnil či vytvářel. Žena vražedkyně (zpočátku byla ženou bojácnou podléhající ďáblu) byla loutkou v rukou společenských konvencí, nebo jen nemocnou osobností trpící laktační psychózou. O vývoj výše uvedeného zločinu se postupně přestaly zajímat orgány činné v trestním řízení, ale o zločin se spíše zajímali lékaři-psychiatři. Posléze bylo vnímáno pouze jako přečin, a tak bylo infanticidum pojímáno jako neúmyslný čin a tak postupně úplně vymizel z trestního zákoníku.

4. Konkrétní případy žen

4.1. Případ Anny Nahukin z roku 1798 byl definován zpočátku jako zločin násilného zabití dítěte, ale během procesu byla obviněná osvobozena. Obviněná se narodila v Třešti a byla vdovou. Zemřelý manžel byl krejčí. Anna pracovala jako přadlena. Anna měla dvě děti a byla nemajetná. Anna věděla, že čeká dítě, ale těhotenství tajila,

---

⁵⁹ Incest je intimní styk mezi příbuznými, Cizoložství je intimní styk jednoho z manželů s jiným partnerem. Zdroj: www.wikisource.org/Ottuv_slovník_naučný, Smilstvo je intimní styk mezi dvěma souhlasícími jedinci bez manželského slibu. www.wikisource.org/Ottuv_slovník_naučný Rozdíly mezi možnostmi početí byly probírány a zapisovány při soudním řízení. Viz: FRANCEK, Jindřich. Zločin a trest v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 2004. 365s. ISBN 80-86-182-91-6.s. 62.

⁶⁰ Souvisí s právním postavením žen: Viz: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 123.

⁶¹ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vydání. Praha: Linde, 2004. 673 S. ISBN 80-7201-433-1. s. 200.

⁶² Vychází ze zákoníku: Všeobecný zákoník Josefa II. O zločinech a trestech na ně.

protože bydlela u soukenického mistra Gottwalda, a tudíž se obávala toho, že by ji mistr vyhodil, a ona by neměla kam jít s dětmi.

Vyšetřování bylo zaevidováno na úřadě dne 31. 10. 1798⁶³ a závěrečné zhodnocení deliktu bylo zapsáno dne 3. 11. 1798. Spáchání zločinu bylo projednáváno po písemném oznámení o nalezeném mrtvém dítěti. Anna Nahukin byla obviněna ze smrti svého dítěte. K procesu byl povolán lékař a chirurg, kteří museli stanovit příčinu smrti dítěte. Lékař popsal stav tak, že dítě vykrvácelo, protože nemělo podvázanou pupeční šňůru. Delikventka vypověděla, že ji v noci přepadly silné bolesti, a proto omdlela. Po nabrání vědomí, zjistila, že je dítě mrtvé. Jelikož již nemohla dítěti pomoci, tak je ukryla v hnoji⁶⁴. Druhý den dítě našla služebná Apeltin a oznámila to zaměstnavateli, soukenickému mistru Gottwaldovi. Anna nechtěla prozradit své těhotenství, protože nechtěla žít v hanbě a opovržení celé jihlavské společnosti. K přitěžujícím okolnostem patřilo, že si Anna nezavolala pomoc a že tajila těhotenství i porod. Přesto byla pro nedostatek důkazů zproštěna viny⁶⁵. Podle §166 trestního zákoníku Josefa II. z roku 1788⁶⁶. Anna byla osvobozena i kvůli chudobě, a tak zbavena placení trestních výloh. Rozsudek byl potvrzen dekretem apelačního soudu⁶⁷.

4.2. Druhým popsáním zločinem je vražda novorozence, kterou spáchaly Anna a Rosalie Rosoll v roce 1800. Anně matce dítěte bylo 34 let a po smrti svého otce se přestěhovaly s matkou Rosalií do Třeště, kde se Anna živila jako přadlena. Její matce Rosalii bylo 80 let, a tak byla slabá i nemajetná, a proto se musela dcera o ní starat.

Šetření bylo zahájeno 11. 6. 1800, když na hospodářský úřad v Třešti někdo poslal udání, že dvě ženy Anna a Rosalie Rosoll zavraždily novorozeně. Po několika dnech bylo šetření skončeno, a to dne 15. 7. 1800. Případ započal tím, že ve mlýně v Čeňkově bylo nalezeno mrtvé dítě, které nejevilo známky života. Dítě bylo zabaleno do starých hadrů, a tak začalo hledání, kdo nedávno tajně porodil.

---

⁶³ STŘECHOVÁ, Veronika. "Zahubení dítěte" zločin a potrestání na příkladu na počátku 19. století. Brno, 2012.63s. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filosofická fakulty, s. 40.

⁶⁴ Zajímavostí všech zločinů je fakt, že ženy ukrývaly svá novorozeňata v blízkosti svého bydliště: a to buď do hnoje, do slámy, na zahradách, do záchodu, do rybníku atd.

⁶⁵ Rozsudek zbavující Annu zločinu: SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 7, inv. Č. 37, č. j. 13.

⁶⁶§ 166 , 1788 Kriminální řád, Vídeň.

⁶⁷ Apelační dekret: SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 7, inv.č. 37, č.j. 13.

Oslovili ženu, o které se vědělo, že byla těhotná a poté neměla břicho. Pozvali Annu na úřad v Třešti, kde musela Anna obhajovat svou nevinu. Byla označena za vražedkyni, protože byla těhotná a protože ji mohla u porodu pomoci její matka Rosalia.

Vzhledem k výše popsaných okolnostem byly předvedeny obě ženy před soud, kde byly předloženy důkazy, proti nimž se měly bránit svými argumenty. A tak se stalo, že obě ženy stanuly před jihlavským kriminálním soudem, kde byly obviněny ze zločinu vraždy dítěte. Situace byla prověřována odborníky, a tak lékař posoudil stav mrtvého dítěte a konstatoval, že se chlapec narodil živý a donošený. Lékař odvodil stav dítěte podle zkoušky plic, plíce ponořené do vody vyplavou. Příčinou smrti dítěte bylo špatné podvázání pupeční šňůry.

Anna vypověděla, že při porodu ztratila vědomí, a když se probudila, dozvěděla se od matky, že je dítě mrtvé. Zřejmě matka Anny se spíše bála o dceru, a proto zapomněla podvázat pupečnickovou šňůru, a tak dítě vykrvácelo. Ke zločinu bylo zapotřebí prokázat zlý úmysl. Výše uvedený zlý úmysl zde nebyl prokázán. Ovšem přesto existovaly přitěžující okolnosti, a to, že Anna tajila své těhotenství. Rosalia nezavolala žádnou odbornou pomoc. Nakonec přes veškeré okolnosti byly obě ženy omilostněny na základě § 166 trestního zákoníku 1788⁶⁸ pro nedostatek důkazů. Obě dvě byly zbaveny i placení výloh z trestního řízení, protože byly chudobné. Rozsudek byl potvrzen apelačním soudem 28. 7. 1800.

4.3 Katharina Michkin⁶⁹ v roce 1804 byla osvobozena pro nedostatek důkazů: důvodem, proč novorozeně zemřelo, bylo to, že nebyla podvázána pupečnicková šňůra.

4.4 Anna Svoboda⁷⁰ v roce 1804 byla osvobozena pro nedostatek důkazů podle §428⁷¹ a pro své nízké postavení nemusela platit ani hrdelní výlohy ani ortelní taxu⁷².

4.5 Anna Koepl⁷³ se narodila v Čáslavském kraji, bylo jí 24 let, byla katolického vyznání a neměla žádný vztah s mužem. Anna byla dcera výrobce pálenky, který bydlel na Panenském předměstí Jihlavy.

---

⁶⁸ § 166,1788 Kriminální řád, Vídeň.

⁶⁹ SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 8, inv. Č. 39, č.j. 6.

⁷⁰ SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 10, inv. Č. 50, č.j. 1.

⁷¹ § 428, 1815, Druhé vydání s novými připojenými pravidly, Vídeň.

⁷² SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 16, inv. Č. 43, č.j. 23.

Vyšetřování Anny Koepl bylo zahájeno dne 22. 11. 1819 a skončilo dnem 16. 3. 1820. Důvodem bylo to, že si dvě sousedky myslely, že když u obviněné viděly velké břicho, které náhle zmizelo, musela být těhotná. A tak ji udaly, že porodila dítě a nemá ho u sebe. Napsaly na úřad udání, a poté vypověděly veškeré podrobnosti o údajném zločinu před kriminálním soudem. Hovořily o tom, že v Annině domu žil muž, s nímž Anna udržovala intimní vztah. Poté vypovídala Anna, která tvrdila opak, že s mužem neudržovala žádný vztah. Příčinou velkého břicha byl jiný problém, a to ten, že se jí nahromadila krev v břichu, protože několik měsíce neměla menstruaci. Jednou noci se Anna probudila, a vtom ji přepadly ukrutné bolesti a začala silně krváčet, avšak ne proto, že by byla gravidní, ale Anna vypověděla, že měla problémy s menstruací⁷⁴. K soudu byl povolán lékař, který potvrdil, že žena skutečně nerodila, a tak byla zbavena zločinu a nemusela platit soudní výlohy. Tento rozsudek byl potvrzen apelačním soudem⁷⁵.

4.6 Rosalia Nawratil⁷⁶ byla 19letá dívka, která se narodila ve městě Olší nad Oslavou ve velkomeziříčském panství. Rosalie byla katolička, a proto byla ctná a vykazovala slušné chování. Neměla žádný majetek a byla svobodná. Pracovala jako služebná na statku.

Žena byla vyšetřována od 27. 7. 1819 až do 25. 2. 1820. Proces byl zahájen prostřednictvím podání, které podala porodní bába, že Rosalie Nawratil porodila dítě a žádné nemá. Obviněná vypověděla, že měla velké bolesti v noci a že porodila mrtvé dítě. Počal proces s Rosalii, která vypovídala, že dne 22. 6. 1819 šla spát v noci do stáje. Bohužel vzbudily ji velké bolesti, a proto nemohla usnout. Poté ale z veliké bolesti omdlela a dál si nic nepamatuje. Když se probudila, našla mrtvé dítě. Rosalie vypověděla, že nevěděla o svém těhotenství. A tak si velké břicho vysvětlovala tak, že se jí hromadila krev v dutině břišní, jelikož neměla po dobu devíti měsíců menstruaci. Když byla obviněna, že nepřivolala pomoc k porodu, znovu tvrdila, že o svém těhotenství nevěděla. Když viděla mrtvolku dítěte, obávala se, že bude vyšetřována, a tak vzala mrtvé dítě a zahrabala je do sena.

U soudu bylo přihlédnuto k jedné z polehčujících okolností, a to věk delikventky, bylo jí teprve 19 let. Druhou polehčující okolností bylo

---

⁷³ SOkA Jihlava, Archiv města jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 19, inv. Č. 54, č.j. 3.

⁷⁴ Zřejmě šlo o problém tzv. endometrióza, což znamená, že se během menstruace nahromadí krev a vytvoří se útvar plný krevní sraženiny. Viz: www.slovník_cizich_slov.cz

⁷⁵ Potvrzen apelačním dekretem ze dne 4.4.1820. Viz: SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 21, inv. 58, č.j. 11.

⁷⁶ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 21, inv.č.58, č.j. 16.

velmi špatné sociální zázemí Rosalie a tou poslední polehčující okolností bylo to, že nebyl prokázán zlý úmysl. Z těchto výše uvedených tří polehčujících okolností vyplynulo, že Rosalie byla zproštěna viny, ale musela zaplatit poplatky soudu a ortelní taxu ve výši 12 zlatých. Rozsudek byl potvrzen apelačním soudem⁷⁷ a dekretem ze dne 14.3. 1820.

Závěr

Článek měl nastínit situaci soudní správy⁷⁸ v Jihlavě, protože struktura soudnictví byla velmi podnětnou pro systematickou reformu magistrátu v Jihlavě. Struktura jurisdikce v Jihlavě od středověku zaznamenala velký pokrok, a proto bychom měli vysvětlit, že naším záměrem bylo zmapovat především trestní agendu kriminálního soudu v Jihlavě, která započala v roce 1788 a skončila zhruba rokem 1850, kdy veškerá agenda kriminálního soudu přešla ke krajskému soudu. Naším úkolem bylo rozkrýt zločin, což bylo infanticidium zahubení neřádně nabytého plodu. Zločin, který byl posuzován zpočátku z hlediska kanonického práva a trestních zákoníků, kdy nemůžeme vůbec připustit, že by mohla existovat možnost, kdy je možno beztrestně zabít novorozence.

Vývojem od středověkého práva, kdy byla žena zahrabána zaživa či probodena kůlem, se dostáváme ke skutečnosti, že od 18. století byla sřata hlava⁷⁹, což byl trest, který již nebyl zneuctěním jejího těla. Reformy Josefa II.⁸⁰ zavedly v trestním právu změnu, již nebyl používán trest smrti, ale vystřídaly jej nucené práce. V době vlády Josefa II. se stalo i to, že byly zavedeny porodnice pro všechny

---

⁷⁷ SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 21, inv.č.58, č.j. 16.

⁷⁸ VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8.s. 211-217. Dále: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. České právní dějiny do roku 1945. Ostrava: Key Publishing, 2007. 218s. ISBN 978-80-87071-20-5.s. 84-85.

⁷⁹ Verdikt popisovaný: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: 2010. 694s. ISBN 978-80-7380-257-8.s. 513. Viz: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004. 673 s. ISBN 80-7201-433-1. s. 121-122. Podrobněji: SCHELLE, Karel. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing, 2012. 100s. ISBN 978-80-7418-139-9.s. 24-27.

⁸⁰ VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 694s. ISBN 978-80-7380-257-8. s. 197. Dále: SCHELLE, Karel. a kol. Dějiny české veřejné správy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 314s. ISBN 978-80-7380-203-5.S. 28. Dále: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. České právní dějiny do roku 1945. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007. 218s. ISBN 978-80-87071-20-5.s. 81.

rodičky, a dokonce se snažili rozšířit množství nalezců, které sloužily k výchově odložených dětí.

Důvodem zpracování výše uvedeného článku bylo i to, že zahubení novorozence bylo nejčastějším probíraným zločinem u jihlavského kriminálního soudu. Celkový počet vražd dětí byl 27: zabití dítěte - 18 případů, odložení novorozence - 8 případů a potrat - 1případ. Výsekem těchto případů jsou ty, které uvádějí, že se jednalo o infanticidium, a to v 18 případech, kdy bylo obžalováno 20 žen z vraždy dítěte. Z toho dvě ženy se měly podílet na vraždě. 8 žen bylo obviněno z odložení dítěte a 1 žena z potratu. Dva poslední zločiny byly označovány také jako infanticidium. U kriminálního soudu v Jihlavě bylo z celkového počtu 27 případů pouze 5 případů vyhodnoceno jako zločin, a tak 5 žen bylo posláno do těžkého žaláře a musely provádět nucené práce podle kriminálního řádu.

V mnoha případech nebyly známy základní informace: věk, zaměstnání, postavení či majetek. Z dostupných historických pramenů se dovídáme skutečnosti, že ženám bylo od 18 do 35 let. Jejich sociální zázemí bylo nižší, což odpovídalo jejich vzdělání i majetku.⁸¹ Převážně to byly ženy pracující jako přadleny, služky, nádenice, pomocnice. Ženy neměly žádný majetek, až na jednu, která měla velmi malý majetek. Jedna z nich byla vdovou a ostatní byly svobodné.

Změna nastala v době po roce 1803⁸², kdy soudci kladli zvýšený důraz na lítost delikventek. Od tohoto data zase byl zvýšený dohled nad vyznáním vražedkyň, jedna byla helvétské víry, jedna židovské a ostatní ženy byly vyznání katolického.

Literature

- ADAMOVÁ, Karolina. – SOUKUP, Ladislav. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2. Upravené vyd. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2010.362s. ISBN 978-80-7380-271-4.

---

⁸¹ SOKA Jihlava, Archiv Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, kartony od 7 do 20.

⁸² VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. – KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.694 s. ISBN 978-80-7380-257-8. S. 513. Podrobněji: VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. České právní dějiny do roku 1945. Ostrava: Key Publishing, 2007. 218 s. ISBN 978-80-87071-20-5. s. 99. Dále: SCHELLE, Karel. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing, 2012. 100 s. ISBN 978-80-7418-139-9. s. 28. Nalezneme další informace: MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. Přepřacované vyd. Praha: Linde, 2004. 673s. ISBN 80-7201-433-1. s. 199-200.

- FRANCEK, Jindřich. Zločin a trest v českých dějinách. Praha: Rybka Publishers, 2004. 365s.ISBN 80-86-182-91-6.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. – JANÁK, Jan. – DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 570 S. ISBN 978-80-7106-906-5.
- KŘESADLO, Karel. Městská správa Jihlava do roku 1848. Magistrat Criminale (1788-1850). Jihlava: Okresní archiv Jihlava. 1978. 52s.
- KŘESADLO, Karel. Okresní soud Jihlava. Inventář I (1850-1897). Jihlava: Okresní archiv Jihlava. 1957.55s.
- MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3 přepracované vyd. Praha: Linde, 2004.673S. ISBN 80-7201-433-1.
- PISKOVÁ, Renata. Jihlava. Dějiny moravských měst. 1. Vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 877s.ISBN 978-80-7106-551-7.
- SCHELLE, Karel. Dějiny české veřejné správy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 314 s. ISBN 978-80-7380-203-5.
- SCHELLE, Karel. a kol. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishings.r.o., 2012.S 100.ISBN 978-80-7418-139-9.
- SVOBODNÝ, Petr. – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. Dějiny lékařství v českých zemích. 1. Vyd. Pardubice: Triton, 2004. s248. ISBN 80-7254-424-1.
- STŘECHOVÁ, Veronika. "Zahubení dítěte"zločin a potrestání na počátku 19. století. Brno, 2012.63s.Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filosofická fakulta.
- ŠOLLE, Václav. Trestní soudnictví předbřeznové v českých zemích. Sborník archivních prací. Praha: ASMV, 1962, 0036-5246, 12, č. 1. S. 87-142.
- VELKOVÁ, Alice. Vina a trest. Vraždy spáchané ženami ve druhé polovině 19. století. 320s. Habilitační práce. Ústav českých dějin Filosofické fakulty Univerzity Karlovy.
- VOJÁČEK, Ladislav. Trestní právo v českých zemích za absolutismu. In: SALÁK, P. – TACHEN, J.(eds.) Československé trestní právo v proměnách věků (sborník příspěvků). (Spisy právnické fakulty Masarykovy univerzity Brno, sv. 368). 2009. 194. s. ISBN 978-80-210-5086-0.
- VOJÁČEK, Ladislav. – SCHELLE, Karel. KNOLL, Vilém. České právní dějiny. 2. Upravené vydání. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2010.694 s.ISBN 978-80-7380-257-8.
- VOJÁČEK, Ladislav. - SCHELLE, Karel. České právní dějiny do roku 1945. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007. 218 s. ISBN 978-80-87071-20-5.
- TINKOVÁ, D. Tělo, věda, stát. 1. Vydání. Praha: Argo, 2004.669 s. ISBN 978-80-257-0223-9.
- TINKOVÁ, D. Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlení světa. 1. Vydání. Praha: Argo, 2004, ISBN 978-80-7203-565-6. S 413.

Archivní záznamy:

- SOkA Jihlava, Archiv Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 18, inv. Č. 52, č. j. 15.
- SOkA Jihlava, Archiv Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 7, inv.č. 37, č.j. 13.
- SOkA Jihlava, Archiv Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 21, č. 58, č. j. 16.
- SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 21, č. 58, č.j. 11.
- SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 19, č. 58, č.j. 11.
- SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 8, inv. Č. 39, č.j.6.
- SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 10, inv. Č. 43, č.j. 23.
- SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do roku 1848, Magistrat criminale, karton 16, inv. Č.50, č.j. 1.

Internetové odkazy:

- www.encyklopedie.cz
- www.iuridictum.cz
- [www.Ottův slovník naučný.cz](http://www.Ottův_slovník_naučný.cz)

Contact – email

havape@seznam.cz

SCHIZOFRENIE SOUDŮ A SOUDCŮ V PROCESECH S NACISTICKÝMI ZLOČINCI

DAVID KOHOUT

Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příprava i provedení procesů s nacistickými zločinci s sebou po 2. sv. v. přinesla řadu sporných otázek. Většina tribunálů sestavených v krátké době okolo konce války měla povahu mimořádných soudních orgánů, které se vyznačovaly řadou specifík oproti tradičně pojímaným soudům v trestním řízení. Podobně i v případě některých individuálních soudců se zde setkáváme s příběhy, na které by jen těžko bylo možno narazit v jiných historických etapách.

Key words in original language

Retribuční procesy s nacisty, Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku, postava soudce v trestním procesu

Abstract

Preparations for the trials with Nazi criminals and the trials itself raised a lot of controversial issues after the WWII. Most of the tribunals that were constituted at the end of the war were extraordinary judicial bodies. These had many specifics in comparison with traditional courts in the regular criminal procedure. Likewise in cases of some individual judges we can track down particular personal stories, which could hardly be found in any other historical period.

Key words

Retribution justice against Nazi criminals, International Military Tribunal, figure of a judge in criminal trials

ÚVOD

Právní procesy s nacistickými zločinci jsou tématem, které v sobě od svého počátku skrývá mnohé rozpory. V rámci příspěvku do sborníku ke Dnům práva 2012¹ jsem se věnoval postihnutí příprav spojenců v období druhé světové války na to, jakým způsobem vymezit hmotné

---

¹ KOHOUT, D. Aspekty tzv. revoluční spravedlnosti v procesech s nacistickými zločinci po druhé světové válce. In Dny práva 2012 - Days of Law 2012. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 638-660.

trestní právo tak, aby bylo možno potrestat jednotlivce odpovědné za jedny nejzávažnějších a nejkompexnějších zločinů, jaké vůbec lidstvo do té doby bylo schopno na sobě samém spáchat. Upozorňováno bylo především na mnohé (zdánlivé či skutečné) novosti, které se promítly do Londýnské dohody a do ní včleněné Charty Mezinárodního vojenského tribunálu (dále jen "Charta MVT"), ať již šlo o zakotvení individuální trestní odpovědnost za válečné zločiny a další zločiny proti mezinárodnímu právu², překročení tradiční nauky o imunitách v mezinárodním právu³ atp. Součástí těchto v pravdě revolučních posunů v právu bylo i vytvoření nových procesních forem, tj. mezinárodních či alespoň mimořádných národních trestních tribunálů, které měly být povolány k vedení procesů po konci druhé světové války. Pohled na různé tribunály i postavy některých konkrétních soudců, kteří v nich zasedali, bude vlastním předmětem tohoto článku.

Předkládaný příspěvek si neklade (a vzhledem k omezenosti svého rozsahu ani nemůže klást) za cíl postihnout problematiku trestního soudnictví u procesů s bývalými nacisty v jejich celistvosti. Jeho záměrem je tak spíše poukázat na některé (především procesualistické) rozporuplnosti, na které je namátkově možno u těchto trestních řízení narazit. Tyto rozporuplnosti jsou v některých případech systémového charakteru a pronásledují odkaz jednotlivých tribunálů jako celků (budu zde proto hovořit o jisté schizofrenii soudů).

Narazit lze však i na případy, kdy se do schizofrenních situací dostávaly i konkrétní osobnosti z řad soudců, které se na těchto procesech podílely. Ačkoliv se v těchto případech nejednalo obvykle o systémové případy, na jejich zajímavosti to nic neubírá. Ba právě naopak: je v nich možno hledat i určitý lidský rozměr soudní moci, na který není tak často upírána pozornost - i soudce je člověkem, který má touhu po karierním růstu, má však i své rodinné vazby, někdy snad i trochu ješitnosti. I tyto otázky se v některých případech promítaly do procesů s nacisty (tím není na tomto místě a priori míněna podjatost těchto soudních osob, byť narazíme i na případy, kdy bude možno uvažovat o určitém osobním předporozumění konkrétních soudců ve vztahu ke konkrétním případům, které byli tito soudci s jistým časovým odstupem povoláni meritorně rozhodovat).

---

² Dle Charty MVT byly trestnými: zločiny proti míru (čl. 6 písm. a)), účast na zločinném spiknutí - tzv. "conspiracy" (tamtéž), válečné zločiny (čl. 6 písm. b)) a zločiny proti lidskosti (čl. 6 písm. c)).

³ Srov. zejména čl. 7 Charty MVT.

SCHIZOFRENIE SOUDŮ

Po skončení druhé světové války (resp. na osvobozených územích někdy i dříve) se setkáváme s celou řadou soudních orgánů, které jednotlivé státy, popř. i mezinárodní společenství mimořádně ustavovaly k vedení procesů s nacisty a národními kolaboranty. Účelem těchto tribunálů mělo být zjednaní spravedlnost, zájem však panoval na tom, aby oproti situaci po první světové válce byl systém trestání skutečně efektivní a aby měl odpovídající morálně-výchovný dopad na společnost. Vedle retribučního charakteru měly tudíž procesy spolupůsobit při národní obrodě Německa i jiných dotčených států a měly být i odkazem a poučením pro budoucnost.⁴ Jedním ze způsobů, jak tohoto dosáhnout, mělo být mimo jiné i to, aby procesy proběhly pokud možno v krátkém časovém horizontu tak, aby se jejich psychologický účinek nerozměnil v dlouho se vlekloucí procesní peripetiech.

Právě z tohoto pohledu (souvisejícího nejen s běžnými hledisky, jako je včasnost ukládání trestů za zločiny a preventivní účinek těchto trestů⁵, nýbrž také se zájmy politickými) je možno vidět prvotní vnitřní rozpor koncepce procesů s nacistickými zločinci. Pro účely spravedlnosti nebyla nakonec ze strany spojenců zvolena dlouhou dobu zvažovaná varianta mimoprávní odplaty (např. poprav bez soudního procesu⁶), na druhou stranu řada tradičních procesních institutů⁷ byla pro řízení před mimořádnými tribunály mnohdy modifikována za účelem zrychlení trestního procesu.

Nejnámějším tribunálem po druhé světové válce je tzv. norimberský tribunál (Mezinárodní vojenský tribunál - "MVT"), zvláštní vojenské soudy byly ale zřizovány příslušnými spojeneckými vojenskými

---

⁴ Srov. WIELAND, G. Vefolgung von NS-Verbrechen und kalter Krieg. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945. Leipzig: AVA, 1998, s. 187.

⁵ Srov. NOVOTNÝ, O.; DOLENSKÝ, O.; JELÍNEK, J.; VANDUCHOVÁ, M. Trestní právo hmotné: I. Obecná část. 4. vyd. Praha: Aspi Publishing, 2003, s. 273-275.

⁶ K těmto úvahám srov. např. KOCHAVI, A. J. Prelude to Nuremberg: Allied War Crimes Policy and the Question of Punishment. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 1998, s. 29n; WIELAND, G., c.d., s. 195; BASS, G. J. Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals. Princeton: Princeton University Press, 2000, s. 7, 10, 157nn.

⁷ Popř. institutů hmotněprávních, které však s trestním procesem neodbytně souvisí, zejména otázky ukládání trestů za trestněprávní delikty.

správami rovněž v jednotlivých okupačních zónách v Německu.⁸ I v Rakousku se setkáváme se zvláštními (zde však ryze národními) "lidovými soudy" /Volksgerichte/⁹, tak jako v Československu působily známé "mimořádné lidové soudy"¹⁰. Právě dekret č. 16/1945 Sb., na jehož základě byly v mimořádné lidové soudy zřizovány, je velmi dobrým ilustrativním příkladem k diskutované problematice. V tomto předpise se mimo jiné v § 26 odst. 2 uvádí: "Celé trestní řízení se koná zpravidla od počátku do konce před mimořádným lidovým soudem ve způsobu hlavního přelíčení, pokud možno bez přerušení a musí být skončeno do tří dnů od okamžiku, kdy byl obžalovaný před něj postaven. Nedospěl-li mimořádný lidový soud v této lhůtě k rozsudku, pokračuje v řízení i po uplynutí této lhůty."

Stanovování konkrétních lhůt (byť lze ze znění citovaného ustanovení dovozovat, že šlo pouze o lhůtu pořádkovou) pro dobu, během níž má proběhnout hlavní líčení a vynesení rozsudek v trestním řízení, je

---

⁸ V americké zóně byly tribunály zřízeny dle nařízení amerického vrchního velitele č. 7 /Ordinance No. 7/ ze dne 18. října 1946. Ve francouzské zóně se hlavní procesy odehrály na základě nařízení vrchního velitele francouzské okupační zóny č. 36 /Ordinance No. 36/ ze dne 25. února 1946. V britské zóně byl ústředním organizačním předpisem královský výnos č. 0160/2498 /Royal Warrant 0160/2498/ ze dne 14. června 1945. Ohledně sovětské okupační zóny není doposud dle odborné literatury zcela zřejmé, jaká byla podoba tamějších procesů. Mnohdy se uvádí, že procesy probíhaly i na dálku ze Sovětského svazu bez osobní přítomnosti obžalovaných před soudem, který rozhodoval (srov. např. POHL, D. Justiz in Brandenburg 1945-1955: Gleichschaltung und Anpassung, München: R. Oldenburg Verlag, 2001, s. 89; FRIEDLANDER, H. The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany. In: MARRUS, M. R. (ed.) The Nazi Holocaust, Band 9 – The End of Holocaust. Westport/London: Mechler Corporation, 1989, s. 668; RÜCKERL, A. Nazi Crime Trials, c.d, s. 623; GÖTZ, A. Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik. In: GÖTZ, A. (ed.) Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik. Flensburg: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1963, s. 8).

⁹ Rakouské lidové soudy byly zřízeny na základě ústavního zákona ze dne 8. května 1945 o zákazu NSDAP /Verfassungsgesetz vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz)/, StGBI. 13/1945. Konečnou podobu předpisu určil až spolkový ústavní zákon ze dne 6. února 1947 o zacházení s národními socialisty /Bundesverfassungsgesetz vom 6. Februar 1947, über die Behandlung von Nationalsozialisten (Nationalsozialistengesetz)/, BGBl. Nr. 25/1947.

¹⁰ Mimořádné lidové soudy byly zřízeny na základě dekretu prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

úpravou, která se za běžných okolností (tj. jindy, než za zcela mimořádného stavu po světovém konfliktu) jasně vymyká standardním moderním úpravám trestního řízení. Setkáváme-li se v trestních řádech se lhůtami pro určitý procesní úkon (např. rozhodnutí ve vazebních věcech, lhůty pro podání opravného prostředku), jedná se vesměs o úpravu jdoucí ku prospěchu obviněného (obžalovaného). Diktát dekretu č. 16/1945 Sb. naopak tlačí mimořádné lidové soudy k co nejrychlejšímu posouzení případu, byť lze na pozadí cítit, že tomu tak může být např. i na úkor kvality a důkladnosti skutkových zjištění.

Charta MVT žádnou podobnou lhůtu neuvádí. I zde však nalezneme celou řadu ustanovení, která signalizují zájem na tom, aby řízení proběhlo co možná nejrychleji. Jedná se např. o případy čl. 18 a 19 Charty MVT, kde je tribunálu ukládáno, aby postupoval bez zbytečných odkladů, zamezoval průtahům, ale také to, aby dle čl. 19 "využíval v maximálním možném rozsahu urychlenou a netechnickou formu procesu."¹¹ Ještě mnohem závažnějším zásahem do moderní koncepce trestního procesu bylo to, že Charta MVT nepřipouštěla možnost odvolání se proti prvoinstančnímu rozhodnutí tribunálu. Stejně tak jednoinstanční řízení v sobě obsahoval i dekret č. 16/1945 Sb. v čl. 31 nebo rakouský Verbotsgesetz v §24.

Nad rámec procesněprávní úpravy a jejich výše nastíněných odchylností od procesních standardů v klasickém soudním řízení moderního typu, se lze pozastavit také nad ustanovením čl. 27 Charty MVT, které má povahu hmotněprávního ustanovení. Zde se uvádí, že "Tribunál má právo uložit obžalovanému po jeho usvědčení trest smrti nebo jakýkoliv další trest, který shledá spravedlivým." Z hlediska principu určitosti trestních sankcí je tato formulace taktéž rozporuplná. Zatímco autor tohoto příspěvku se plně ztotožňuje s právní analýzou MVT ve vztahu k tomu, že protiprávnost zločinů, z nichž byli nacisté před MVT obžalováni, musela být jejich strůjcům zřejmá již v době jejich spáchání (čili byla dodržena materiální zásada *nullum crimen sine lege praevia*)¹², v případě předvídatelnosti konkrétního trestu byla situace jiná. Veškeré normy mezinárodního práva do konce druhé světové války, z nichž bylo možno logicky dovozovat trestnost jednání naplňujících skutkové podstaty zločinů proti míru, lidskosti i zvyklostem války, byly právně nedokonalé (*leges imperfectae*) v tom směru, že nehovořily o konkrétním typu a výši trestů pro toho, kdo se jednání dopustí. Charta MVT sice výslovně určovala přípustnost trestu nejvyššího - trestu smrti, ale jinak problematiku ukládání trestů ponechávala na zcela volné úvaze

---

¹¹ V anglickém znění citovaného ustanovení: "[I]t shall ... apply to the greatest possible extent expeditious and nontechnical procedure ...."

¹² Srov. např. str. 79n. rozsudku MVT. France et al. vs. Göring et al. (1946). Dostupný rovněž online na: <http://werle.rewi.huberlin.de/IMTJudgment.pdf> . (Stránkování použité při odkazech na rozsudek MVT v tomto článku odpovídá stránkování dle této kopie rozsudku MVT).

tribunálu. Právnický vzdělaný v kontinentálním právním systému fixovaném na psaný zákon zde vidí pokulhávat druhou polovinu okřídlené klasické mantry trestního práva (tj. v její části znějící *nulla poena sine lege praevia*).¹³ Smířlivost k tomuto nedostatku je možno nalézt snad v tom, že zločiny, pro něž byl MVT zřízen, byly (a jsou) těmi nejtěžšími, k jakým kdy vůbec mohlo v lidském společenství dojít. V době druhé poloviny 40. let minulého století, kdy byl trest smrti ještě stále běžnou součástí systému trestů prakticky ve všech státech světa¹⁴, tudíž nelze mít s podivem, že za ně mohl být ukládán i tento trest nejvyšší (či jiný trest mírnějšího charakteru dle zásady *a maiori ad minus*).

Na druhou stranu i v případech těchto mimořádných tribunálů vzniklých na pozadí válečných událostí najdeme přes tyto atypické rysy v trestním soudnictví naopak i řadu principů, které procesy zcela zřetelně navracují k jejich původnímu deklamovanému základnímu účelu, a to ke zjednání spravedlnosti právě cestou spravedlivého procesu. Minimálně v hlavním procesu s nacistickými zločinci u MVT bylo silně dbáno na to, aby bylo možné efektivní procesní zastoupení obžalovaných jejich obhájci a byla jim dána plná možnost hájit se.¹⁵

Do Charty MVT byla začleněna část IV. nazvaná "Spravedlivý proces pro obžalované". Ta zajišťovala obžalovaným důležitá procesní práva tak, aby se skutečně dalo hovořit o tom, že se zde uskutečnil proces před soudem a nikoliv pouze tendenční a předem daná inscenace.

---

¹³ Tohoto hmotněprávního nedostatku si byli patrně spojenecké mocnosti samy vědomy, neboť v tzv. zákoně Kontrolní rady /Control Council Law/ č. 10 ze dne 20. prosince 1945 určeném pro procesy před vojenskými tribunály v jednotlivých okupačních zónách, které navazovaly na MVT, již byl v čl. II odst. 3 dán plný výčet aplikovatelných trestů.

¹⁴ Výraznější posun k větší mezinárodní zdrženlivosti k ukládání trestu smrti nastal až v druhé polovině 20. století. Srov. např. druhý opční protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech z roku 1989 a protokoly č. 6 a 13 k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1982, resp. 2002.

¹⁵ V jednotlivých zónách u nižších vojenských tribunálů se však praxe mohla lišit a nelze vyloučit i některá individuální či systémová porušování procesních práv obžalovaných. Srov. např. RÜCKERL, A., c.d., s. 97-98 (k problémům v americké okupační zóně); FRIEDMAN, J. *The Sachsenhausen Trials: War Crimes Prosecution in the Soviet Occupation Zone and in West and East Germany*. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) *Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes*. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008, s. 160-161, 165 (k sovětské okupační zóně).

Obžalovaný měl být s dostatečným předstihem seznámen s obsahem obžaloby (dle čl. 2 písm. a) Procesních pravidel MVT16 alespoň 30 dní před zahájením hlavního líčení) a měl právo na obhájce¹⁷. Procesní postavení bylo důležitým způsobem posíleno výslovnou možností obhajoby mít přístup k veškerým procesním materiálům a vyjadřovat se k předmětu obžaloby i k veškerým důkazům (jakož i klást otázky svědkům), stejně jako právem důkazy ve svůj prospěch předkládat.

Zvláštní pozornost byla v čl. 16 a čl. 25 věnována také vícejazyčnosti tribunálu, když obžalovaným je slibováno, že obžaloba i veškeré spolu s ní předkládané dokumenty musí být přeloženy do jazyku, který obžalovaný ovládá (tedy v praxi do němčiny). Současně také výsledky během celého vyšetřování a proces samotný měly být vedeny v jazyce, který byl obžalovanému vlastním. Toto pak vedlo k pochopitelné nutnosti veškeré podklady překládat do němčiny a tlumočit do tohoto jazyka simultánně i proces samotný, jenž byl veden před mezinárodními soudci (veškeré relevantní dokumenty tak musely být též v angličtině, francouzštině a ruštině, což byly oficiální jazyky tribunálu - srov. čl. 25). Nejenže požadavek vedení řízení v jazyce, kterému obžalovaný rozumí, je z hlediska dnešního práva jednou z jasných součástí spravedlivého procesu, ale v praxi právě tato silně pociťovaná potřeba mezinárodnosti procesu a s ní spojené jeho vícejazyčnosti nakonec působila protichůdně proti původnímu plánu uspořádat rychlý proces s maximálními účinky na společnost a veřejné mínění. Při pohledu na některé statistické údaje k celému procesu (soudní protokol měl na 16.000 stran, konalo se 403 soudních stání atd.) není divu, když člen amerického týmu žalobců u MVT Telford Taylor později vzpomínal, že se soudní řízení s předními nacisty proti předpokladům výrazně protáhlo (od 18. října 1945, kdy byla podána obžaloba, do 1. října 1946, kdy byl vynesena rozsudek) mimo jiné právě i z důvodů obrovského množství překladatelské práce.¹⁸

Z pohledu institucionálního je tedy možno na tribunály, které rozhodovaly o vině nacistických zločinců, pohlížet jako na vnitřně rozpolcené orgány (resp. celá idea těchto procesů byla vnitřně rozpolcena již od svého počátku, viz výše). Pro historické hodnocení procesů samotných by však mělo být rozhodující zejména to, jakým způsobem v rámci svých vymezených kompetencí tribunály právo nalézaly, tj. zda byly více poplatné myšlence co nejrychlejších a tendenčních procesů, nebo zda upřednostnily řádné řízení s širokým prostorem pro uplatnění procesních práv obžalovaných. V tomto

---

¹⁶ Rules of Procedure ze dne 29. října 1945 (viz čl. 13 Charty MVT).

¹⁷ Právo na obhájce měla i každá z obžalovaných nacistických organizací - srov. čl. 9 Charty MVT.

¹⁸ Srov. TAYLOR, T. Die Nürnberger Prozesse. Zürich: Europa-Verlag, 1951, s. 32.

směru je možno hodnotit práci soudů (alespoň v rámci určitého zevšeobecnění) jako dosti kvalitní juristický výkon. Přes vícejazyčnost procesů, rozsáhlos spisových materiálů i nutnosti aplikovat právní normy, které do té doby a v takovéto podobě nebyly před soudy užity, právní analýzy soudů v dostupných rozhodnutích MVT i dalších spojeneckých tribunálů v Německu představují vesměs kvalitní právní akty, které dodnes slouží jako respektované základy mezinárodního trestního práva.

Je proto možné brát s povzdechem, že v konečném důsledku byla úroveň velmi respektu hodných procesů s nacisty před MVT i navazujícími spojeneckými tribunály v Německu¹⁹ přeci jen částečně devalvována politickými zájmy. Je-li možno v obecné rovině způsob vedení procesů i rozsudky samé považovat za vítězství spravedlnosti, pak pomalu nastupující studená válka v mnoha směrech narušila praktickou efektivitu a snad i morální přínosnost procesů (nikoliv však hodnotu jednotlivých rozsudků jakožto právních precedentů) v jednotlivých okupačních zónách západních spojenců. Ponejvíce se to projevilo v politice postupného promíjení zbývajících částí trestů odnětí svobody, které byly nacistům před různými tribunály v (západních) zónách vyměřeny. Upozorňuje se zde na to, jak moc se změnila od počátku procesů (rok 1945) do jejich skončení (tj. cca. rok 1949) mezinárodní (avšak v Německu i vnitrostátní) situace: komunistická expanze v jihovýchodní Asii, Trumanova doktrína, převrat v Československu, berlínská blokáda, sovětský jaderný test, založení NATO i vytvoření dvou samostatných německých států znamenaly tak podstatnou změnu celosvětové diplomatické i společenské reality, že se to nutně podepsalo i na přístupu k potrestání nacistů. J. Friedmann propojuje tyto události s politickými rozhodnutími zahájit plošně omilostňování odsouzených nacistů: „[V] lednu 1951 uprostřed korejské války byla na svém vrcholu americká nervozita kolem rozpínání komunismu a vytvářela zájem jak na německé oceli pro zbrojní průmysl, tak spekulace o možnosti vyzbrojit i samotnou dva roky starou západoněmeckou republiku. Ničeho z toho by nešlo dosáhnout bez západoněmeckého kancléře Konráda Adenauera: Znovuvyzbrojení Německa [...] bylo prioritou od prosince 1950, kdy se zdálo, že jednotky generála MacArthura budou zcela vytlačeny z Korejského poloostrova. Adenauer byl jediným německým představitelem otevřeným k americkému zbrojnímu plánu pro Německo a neexistoval žádný lepší způsob, jak mu politicky pomoci, než udělat nejpopulárnější kroky v podobě propouštění z věznic.“²⁰ Jak v právě uvedené citaci zaznělo, převládá

---

¹⁹ Ohledně některých možných porušení práv obžalovaných především v sovětské okupační zóně (a patrně i v zóně americké, byť v nižší míře), srov. poznámku pod čarou č. 15.

²⁰ FRIEDMAN, J. Law and Politics in the Subsequent Nuremberg Trials, 1946-1949. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008, s. 94. Tento autor zde citoval z publikace BIRD, K.

část německé veřejnosti i politické reprezentace totiž s probíhající denacifikací a především podobou procesů s nacistickými zločinci nesouhlasila. J. Perels uvádí, že, k selhání „výchovné funkce“ procesů s nacisty odpovědnými za zločiny v univerzálním měřítku přispělo rovněž to, že většina rozsudků v procesech navazujících na MVT nebyla pro německou společnost dostupná²¹, což mohlo dále posilovat panující představy o jisté „komorní justici“ v podání spojenců.²²

Na tomto pozadí proto probíhal relativně překotný proces zmírňování trestů uložených před spojeneckými vojenskými tribunály v Německu. Od roku 1949 a dále byly v zónách západních spojenců zřizovány různé komise pro revizi trestů.²³ Docházelo k plošnému omilostňování podle výše trestu, jež byla uložena.²⁴ V roce 1955, kdy byla zřízena tzv. Smíšená komise pro válečné zločince /Mixed Board for War Criminals/ (složená ze tří zástupců za SRN a po jednom zástupci z USA, Francie a Británie), zůstávalo ve spojeneckých věznicích v Německu už jen několik desítek nacistů, z nichž posledních pár jednotlivců bylo definitivně propuštěno v roce 1958. Ve věznici v berlínském Spandau tak zbývali již pouze hlavní váleční zločinci odsouzení před MVT, proti jejichž omilostnění se negativně stavěl Sovětský svaz (který však také vydal většinu osob odsouzených před sovětskými tribunály v polovině padesátých let zpět do Německa²⁵).²⁶ S amnestijními předpisy se setkáváme i v legislativě Spolkové republiky Německo²⁷ i Rakouska²⁸.

The Chairman: John J. McCloy and the Making of the American Establishment. New York: Simon & Schuster, 1992, s. 363; Srov. rovněž WIELAND, G., c.d., s. 200; KOCHAVI, A. J., c.d., s. 243-244.

²¹ PERELS, J., c.d., s. 30.

²² Srov. rovněž SAFFERING, CH. J. M. German Participation in the Nuremberg Trials and Its Implications for Today. In: GRIECH-POLELLE, B. A. (ed.) The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today. Baden-Baden: Nomos, 2009, s. 33-34.

²³ FRIEDMAN, J. Law and Politics, c.d., s. 88-89.

²⁴ Srov. např. BLOXHAM, D. British War Crimes Trial Policy in Germany, 1945-1957: Implementation and Collapse. In: Journal of British Studies, Vol. 42, No. 1 (Jan. 2003), s. 113-117.

²⁵ WIELAND, G., c.d., s. 201.

²⁶ Blíže viz KOCHAVI, A. J., c.d., s. 244-245.

²⁷ Zákon o prominutí trestů a pokut a zastavení trestních řízení a řízení ve věcech pokut /Gesetz über den Erlass von Strafen und Geldbußen und die Niederschlagung von Strafverfahren und Bußgeldverfahren/ (amnestijní zákon), BGBl. 1954, s. 203.

Byla-li v průběhu druhé světové války otázka volby způsobu potrestání nacistů otázkou politickou (aby byla následně zodpovězena ve prospěch rozhodnutí o uspořádání trestněprávních procesů před soudy, které měly spravedlivě rozhodovat), tak v souvislosti se studenou válkou opět zaznamenáváme hru politických faktorů. Tato hra svým způsobem nakonec i snižovala především morální výsledky, ke kterým během několika let svého úsilí soudy dospěly.

SCHIZOFRENIE SOUDCŮ

Zatímco v předchozí části byla věnována pozornost spíše systémovým otázkám uspořádání justice po druhé světové válce, tato část bude zacílena spíše na několik příběhů jednotlivců, kteří v procesech s nacistickými zločinci vystupovali jako soudci a u nichž je možno mít za to, že jejich pozice pro ně v jistém směru taktéž přinášela stavy jisté vnitřní rozpolcenosti.

S ohledem na koncepci dělby moci není obvyklé, aby se zástupci soudní moci přímo účastnili legislativních prací. Jistě je představitelná určitá míra součinnosti se zákonodárci, ale není běžným standardem, aby se soudce zapojil do legislativních prací v případě právních předpisů, které měl následně sám přímo v předem individualizovatelných trestních procesech aplikovat. S ohledem na tzv. Londýnskou konferenci (od 26. června do 8. srpna 1945) se však setkáváme s tím, že v několika případech existoval překryv mezi osobami, které se na Londýnské konferenci podílely na tvorbě Charty MVT a těmi, kdo pak před MVT vystupovali v hlavních rolích soudců (či prokurátorů).²⁹

Hlavními zástupci svých států na Londýnské konferenci byli Robert H. Jackson (USA), David Maxwell Fyfe (Velká Británie), Robert Falco (Francie) a Ion T. Nikitschenko (SSSR).³⁰ Poslední dva

---

²⁸ Spolkový zákon ze dne 14. března 1957, kterým se mění nebo ruší ustanovení zákona o zacházení s národními socialisty, BGBl. č. 25/1947 /Bundesverfassungsgesetz vom 14. März 1957, womit Bestimmungen des Nationalsozialistengesetzes, BGBl. Nr. 25/1947, abgeändert oder aufgehoben werden/ (amnestijní zákon 1957), BGBl. 82/1957.

²⁹ Srov. TOWNSEND, G. Structure and Management. In REYDAMS, L., WOUTERS, J., RYNGEART, C. (eds.) International Prosecutors. Oxford: Oxfors University Press, 2012, s. 174.

³⁰ I. T. Nikitschenko byl v sovětské delegaci společně s profesorem Akademie věd SSSR A. N. Traininem. Sir Maxwell Fyfe byl později po volbách ve Velké Británii nahrazen s účinností od 2. srpna 1945 Williamem Viscountem Jowittem of Stevenage. Srov. blíže Report of Robert H. Jackson,

jmenování pak sloužili u MVT i jako členové tribunálu. I. T. Nikitschenko, místopředseda Nejvyššího soudu SSSR³¹, byl jmenován jako soudce za SSSR, R. Falco, jinak soudce francouzského Cour de Cassation, se stal náhradníkem³² francouzského soudce Donnedieu de Vabres.

V případě přípravy např. stavovských předpisů soudcovské profese, popř. u předpisů dotýkajících se regulace soudů a jejich fungování je možno mít za to, že účast soudců na projednávání a tvorbě takovýchto předpisů je žádoucí. Za zcela jiný případ je však nutno mít to, pokud vedle přípravy procesních pravidel se soudce účastní také "tvorby"³³ hmotněprávních ustanovení, která má pak aplikovat v případech konkrétních obžalovaných (tj. osob, u nichž se již v době legislativních (resp. kodifikačních) příprav hmotněprávních ustanovení Charty MVT dalo jmenovitě očekávat, že budou před MVT na základě těchto norem obžalováni a souzeni). Zatímco francouzský soudce-náhradník R. Falco nakonec celý proces strávil jako substituent hlavního francouzského soudce a na hlasování o vině a trestu se nepodílel, I. T. Nikitschenko byl poměrně významnou postavou tribunálu.

Dosazení spolutvůrce Charty MVT na místo jednoho ze soudců zřejmě souviselo s obecnou představou Sovětů, jak by měl proces proběhnout. G. J. Bass tyto sovětské ideje komentuje následovně: „Pro Sověty byly obžaloby konstatováním faktu a vše, co zbývalo, bylo už jen vynesení rozsudku nad zjevně vinnými Němci na lavici obžalovaných. Fakta byla taková, jaká byla uvedena v obžalobách [...] Zproštění obžaloby? Byli přeci obžalováni.“³⁴ Tento vnitřně

United States Representative to the International Conference on Military Trials. Washington: Department of State, 1949, s. XI-XII.

³¹ V rámci své soudcovské kariéry u Nejvyššího soudu SSSR se I. T. Nikitschenko podílel též na rozhodování v politických procesech ve 30. letech, včetně tzv. "procesu šestnácti" v roce 1936, v němž bylo 16 ze 16 obžalovaných (včetně Lva Kameneva a Grigorie Zinovieva) odsouzeno během pětidenního soudního projednání na smrt.

³² Dle čl. 2 Charty MVT se tribunál skládal ze 4 soudců a 4 náhradníků, kteří se taktéž účastnili všech zasedání tribunálu a v případě, že by řádný člen tribunálu nemohl vykonávat své povinnosti, soudce-náhradník by převzal jeho kompetence.

³³ Z hlediska hmotného práva, které však není ústředním bodem zájmu v tomto článku, je ústřední otázkou, zda skutečně hmotněprávní úprava v Chartě MVT byla úpravou "nově vytvořenou", nebo zda šlo pouze o písemné zachycení již dříve existujících převážně zvykových právních norem. V judikatuře soudů po druhé světové válce s přesvědčivostí zvítězila druhá varianta, i tak je ale pochybné, zda se na přípravách takového "kodifikace" zvykových norem měl účastnit ten, kdo později podle těchto psaných pravidel měl rozhodovat.

³⁴ BASS, G. J., c.d., s. 199.

zabarvený hodnotový soud ohledně sovětské justice dokládá některými svými výroky i I. T. Nikitschenko, který mimo jiné předsedal i prvnímu setkání členů tribunálu v Berlíně. Ještě v době příprav Charty MVT totiž v Londýně v odkazu na Moskevskou deklaraci³⁵ a výsledky konference na Jaltě³⁶ prohlásil naznačující přístup sovětské strany k celému procesu, který měl teprve proběhnout: "Bavíme se zde o hlavních válečných zločincích, kteří již byli usvědčeni a jejichž usvědčení již bylo vyhlášeno jak Moskevskou, tak Jaltskou deklarací [...]."³⁷ A před začátkem procesu Nikitschenko mimo jiné prohlásil také, že "pokud by měl být soudce nestranný, vedlo by to pouze ke zbytečným průtahům."³⁸

Tuto pozici Nikitschenka (jakožto nominanta Sovětského svazu k MVT) podtrhuje i skutečnost, že I. T. Nikitschenko nesouhlasil se zproštěním obžaloby u tří obžalovaných (H. Schacht, F. von Papen, H. Fritzsche). Sovětský soudce také nesouhlasil s výší trestu uloženou R. Hessovi, pro nějž požadoval trest smrti, a se závěrem soudu, že říšská vláda a generální štáb a vrchní velení nebyly shledány zločineckými organizacemi ve smyslu čl. 9 Charty MVT.³⁹

Americká strana zvolila jiný přístup.⁴⁰ Hlavní tvůrce Charty MVT, soudce Nejvyššího soudu USA Robert H. Jackson, byl jmenován jako zástupce USA pro přípravu a stíhání nacistických zločinců rozkazem prezidenta H. Trumana již 2. května 1945.⁴¹ Byť v moderním trestním řízení je běžné, že existuje i větší oddělení mezi veřejnými žalobci, soudci a legislativou, která pro obě dříve zmíněné právní profese určuje právní rámec jejich jednání, je nutno mít na paměti, že v době po druhé světové válce ještě nebyly tyto mantinely v psané podobě přesně definovány. Za tohoto stavu je již lépe pochopitelné, že se na tvorbě příslušných předpisů podílil zástupce prokuratury (na rozdíl od zapojení budoucích soudců, kteří by měli stát při svém nalézání práva

---

³⁵ Moskevská deklarace /Moscow Declaration/ ze dne 30. října 1943.

³⁶ Závěrečná deklarace podepsána 11. února 1945.

³⁷ Odkaz In Report of Robert Jackson, c.d., s. 104-106.

³⁸ HARRIS, W. R. *Tyranny on Trial: The Evidence at Nuremberg*. Dallas: S.M.U. Press, 1954, s. 16-17.

³⁹ Srov. rozsudek MVT, str. 156-178.

⁴⁰ Podobně i Velká Británie, za níž byl oficiálně hlavním žalobcem Sir Hartley Shawcross, ale fakticky hlavní pozici v žalobním týmu Velké Británie zaujímal D. Maxwell Fyfe. Srov. TUSA, J., TUSA, A.: *Nuremberg Trial*. New York: Atheneum, 1983, s. 136.

⁴¹ Executive Order 9547: Providing for Representation of the United States in Preparing and Prosecuting Charges of Atrocities and War Crimes Against the Leaders of the European Axis Powers and Their Principal Agents and Accessories ze dne 2. května 1945.

a rozhodování o vině a trestu v pozici nezpochybnitelně nestranných arbitrářů).

Zapojení soudce Nejvyššího soudu USA v norimberských procesech je tudíž z pohledu autora tohoto příspěvku pozoruhodné spíše tím, co vyvolalo na domácí scéně v USA. Je totiž známo, že předseda Nejvyššího soudu v daném období, Harlan F. Stone, i někteří další soudci tohoto soudu se k Jacksonově zapojení vyjadřovali spíše kriticky.⁴² Stone k celému norimberskému procesu uvedl: "Jackson je pryč, aby vedl svou velkolepou lynčovací pártu v Norimberku. Je mi jedno, co provede s nacisty, ale nesnáším tu přetvářku, že tam vede proces před soudem a podle zásad common law. To je [...] v rozporu s mými staromódními představami."⁴³

Malé nadšení z účasti R. H. Jacksona u MVT v Německu však mělo zřejmě i ryze praktické důvody. J. Friedman si zde všímá především případů zablokování Nejvyššího soudu USA z důvodu nepřítomnosti jednoho z jeho devíti soudců: "Harlan F. Stone zakázal soudcům Nejvyššího soudu, aby se stali soudci u [na MVT navazujících] vojenských tribunálů. Tímto se snažil zabránit opakování situace, která nastala během absence Jacksona [po dobu jeho nepřítomnosti jakožto hlavního žalobce za USA před MVT], kdy byl Nejvyšší soud mnohdy zablokovaný při přijímání zásadních rozhodnutí. Jeho nástupce [po smrti H. F. Stonea v roce 1946], Fred Vinson, rozšířil zákaz na všechny federální soudce."⁴⁴ V tomto směru byla tedy od roku 1946 otevřena pozice soudce u navazujících vojenských tribunálů v americké zóně pouze pro soudce ze soudních soustav jednotlivých členských států unie, popř. pro advokáty či akademiky.⁴⁵

Před blížícím se skončením své mise před MVT chtěl R. H. Jackson přenést pravomoci hlavního žalobce USA pro následující procesy na Telforda Taylora, který byl jeho klíčovým spolupracovníkem po dobu řízení u MVT. Ten byl v dané době již několik týdnů v USA a snažil se získat kvalitní osobnosti právě na pozice soudců u vojenských tribunálů i v rámci amerického týmu vyšetřovatelů. Jacksonovi na nabídku odpověděl, že pokud by americká armáda zrušila zákaz přítomnosti manželek v Německu po dobu mise svých manželů na tomto území (u MVT se jednalo o vojenský tribunál a identicky byly koncipovány i další soudní a vyšetřovací orgány, které měly připravit procesy s dalšími nacisty; na osoby fungující při těchto orgánech se

---

⁴² Srov. např. <http://www.roberthjackson.org/the-man/nuremberg-trial/>.

⁴³ MASON, A. T. Harlan Fiske Stone: Pillar of the Law. Hamden: Archon Books, 1956, s. 716.

⁴⁴ Viz FRIEDMAN, J. Law and Politics, c.d., s. 78.

⁴⁵ Ibid. Ze 32 soudců u vojenských tribunálů bylo nakonec 25 soudců z různých států unie, jedním ze soudců byl ale třeba i děkan právnické fakulty.

tedy vztahovaly vojenské předpisy), této funkce se ujme a bude také mnohem větší šance získat kvalitní kandidáty na místa soudců i vyšetřovatelů. Na naléhání R. Jacksona tedy americké vojenské velení souhlasilo s tím, aby byl zrušen zákaz přítomnosti manželek, a Taylor se vrátil do Německa i se svou chotí a ujal se posléze své nové funkce.⁴⁶

I z těchto příkladů je patrné, do jakých mnohdy rozpolcených stavů se soudci v prvních poválečných procesech s nacistickými zločinci nezřídká dostávali. Nešlo pouze o jisté prvky političnosti procesů samotných (jak bylo poukázáno výše zejména v části nazvané "Schizofrenie soudů"), ale tlaky na soudce přicházeli z důvodů jejich absence na jejich postech v zemích jejich původu. A konečkonců i soudce je člověkem, který vychází z určitého rodinného zázemí, jehož členové mohou mít na tohoto profesionála své ryze osobní nároky a požadavky, které ne vždy jsou kompatibilní s převzetím mimořádné (a navíc ještě pouze časově vázané, nikoliv však vyloženě krátkodobé) funkce soudce v dalekém zahraničí.

SHRNUTÍ

Otázky a příběhy, na které bylo upozorněno v textu tohoto článku, jsou spíše jen nástinem řady zvláštností, které bylo možno v procesech s (nejen) nacistickými zločinci po druhé světové válce nalézt. Hlavním zdrojem příkladů se zde staly procesy v Norimberku, avšak jistě lze narazit na neméně zajímavé a vypovídající případy i jinde. Procesy před mimořádnými tribunály (ať už se termín "mimořádný" v oficiálním označení těchto soudů nachází či nikoliv) vykazují již pojmově ze své samotné podstaty určité odchylky od běžného soudního procesu. Proto ať bychom zkoumali speciální tribunály po druhé světové válce v kterékoliv zemi, vždy bychom se museli utkat s jejich novotami.

MVT byl jistě mimořádný jednou specifickou okolností: šlo o orgán, v němž zástupci SSSR a západních spojenců museli spolupracovat již v době, kdy se rýsovala nová válka, a to válka studená. Snad z tohoto pohledu je tento tribunál "nejmimořádnějším ze všech mimořádných tribunálů". I při překročení stínu MVT nelze zapomenout na to, že celá sféra mezinárodního práva je dodnes silně ovlivňována politickými zájmy a že i Mezinárodní trestní soud či ad hoc tribunály

---

⁴⁶ T. Taylor se ujal funkce vedoucího Úřadu vrchního zástupce pro válečné zločiny /Office of Chief of Counsel for War Crimes/ v říjnu 1946, a to na základě rozkazu prezidenta Trumana /Executive Order/ č. 9673 ze dne 16. ledna 1946. Blíže srov. FRIEDMAN, J. The Law and politics, c.d., s. 77, 97; TAYLOR, T. Final Report to the Secretary of the Army on the Nueremberg War Crimes Trials under Control Council Law No. 10. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1949, s. 10nn.

pro Rwandu a Jugoslávii atp. byly prvotně předmětem politických ujednání, aby vůbec mohly vzniknout.

I případy jednotlivých soudců, kteří se z těch či oněch důvodů ocitali ve zvláštních situacích, bylo možno nalézt také v delším časovém odstupu po konci druhé světové válce. Alespoň v krátkém odkazu lze připomenout např. předsedu Okresního soudu v Jeruzalémě Benjamina Haleviho, kvůli němuž se dokonce v Izraeli měnil procesní předpis určující nominaci soudců pro konkrétní trestní věc. Důvod k tomuto kroku spočíval v tom, aby nemohlo být v řízení s Adolfem Eichmannem⁴⁷ následně namítáno, že je soudní senát podjatý. Soudce Halevi se totiž již dříve v procesu s Rudolfem Kasztnerem nechal v konečném rozsudku slyšet, že Kasztner při spolupráci s "Eichmannem a jeho klikou [...] zaprodal duši ďáblu".⁴⁸ Zmiňovanou novelou tak byl B. Halevi jakožto předseda soudu zbaven hlavní pozice při jmenování konkrétních soudců pro konkrétní věc (toto oprávnění přešlo na nadřízený soud, kterým byl Nejvyšší soud). Přesto dosáhl svého, neboť si takovou příležitost nechtěl nechat ujít, a nakonec byl i on jedním ze tří soudců, před nimiž A. Eichmann stanul.⁴⁹

Příkladů různých zvláštností v procesech s nacistickými zločinci by bylo možno nalézt i mnohem více. Hlavním smyslem tohoto článku bylo na předložených příkladech vykreslit procesy v jejich právních, politických i lidských konturách. Nejen z hlediska trestního práva hmotného, ale také z pohledu samotných soudních institucí a jejich funkcionářů totiž představovaly procesy velkou zatěžkávací zkoušku. Nikdy předtím se lidstvo nepokusilo o takový justiční počin (tváří v tvář zločinům tak velkého rozsahu). Tyto procesy, byť jistě trpěly svými neduhy, nebyly ve své většině obsahově nespravedlivé a připravily půdu pro další rozvoj mezinárodního práva trestního. Nebýt procesů s nacistickými zločinci, je dost možné, že s podobnými obtížemi bychom se setkávali teprve v 90. letech 20. století v souvislosti s potrestáním zločinů v bývalé Jugoslávii. Procesy s nacisty je tak možno hodnotit kriticky, ale vždy je třeba zachovávat v paměti, že vzešly z konkrétní mezinárodní reality a byly poctivou "součástí velkého pokusu učinit mír více stabilním".⁵⁰

---

⁴⁷ Řízení ve věci Attorney General vs. Adolf Eichmann (1961).

⁴⁸ Rozsudek Okresního soudu v Jeruzalémě ve věci Attorney General vs. Malchiel Greenwald (1955) ze dne 22 června 1955. Výňatek z tohoto rozsudku je dostupný online v angličtině na: http://www.fantompowa.net/Flame/judge_halevi.htm.

⁴⁹ Srov. CESARANI, D. Eichmann: Jeho život a zločiny. 1. vyd. Příbram: Argo, 2008, s. 250n.

⁵⁰ JACKSON, R. H., úvodní řeč obžaloby před Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/jackson.html>.

Literature:

- BASS, G. J. *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals*. Princeton: Princeton University Press, 2000
- BLOXHAM, D. *British War Crimes Trial Policy in Germany, 1945-1957: Implementation and Collapse*. In: *Journal of British Studies*, Vol. 42, No. 1 (Jan. 2003)
- CESARANI, D. *Eichmann: Jeho život a zločiny*. 1. vyd. Příbram: Argo, 2008
- FRIEDLANDER, H. *The Judiciary and Nazi Crimes in Postwar Germany*. In: MARRUS, M. R. (ed.) *The Nazi Holocaust, Band 9 – The End of Holocaust*. Westport/London: Mechler Corporation, 1989
- FRIEDMAN, J. *Law and Politics in the Subsequent Nuremberg Trials, 1946-1949*. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) *Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes*. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008
- FRIEDMAN, J. *The Sachsenhausen Trials: War Crimes Prosecution in the Soviet Occupation Zone and in West and East Germany*. In: HEBERER, P., MATTHÄUS, J. (eds.) *Atrocities on Trial: Historical Perspectives on the Politics of Prosecuting War Crimes*. Lincoln/London: Holocaust Memorial Museum, 2008
- GÖTZ, A. *Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik*. In: GÖTZ, A. (ed.) *Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten in der Bundesrepublik*. Flensburg: Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 1963
- HARRIS, W. R. *Tyranny on Trial: The Evidence at Nuremberg*. Dallas: S.M.U. Press, 1954
- KOHOUT, D. *Aspekty tzv. revoluční spravedlnosti v procesech s nacistickými zločinci po druhé světové válce*. In *Dny práva 2012 - Days of Law 2012*. Brno: Masarykova univerzita, 2013
- KOCHAVI, A. J. *Prelude to Nuremberg: Allied War Crimes Policy and the Question of Punishment*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 1998
- MASON, A. T. *Harlan Fiske Stone: Pillar of the Law*. Hamden: Archon Books, 1956
- NOVOTNÝ, O.; DOLENSKÝ, O.; JELÍNEK, J.; VANDUCHOVÁ, M. *Trestní právo hmotné: I. Obecná část*. 4. vyd. Praha: Aspi Publishing, 2003
- POHL, D. *Justiz in Brandenburg 1945-1955: Gleichschaltung und Anpassung*. München: R. Oldenburg Verlag, 2001
- Report of Robert H. Jackson, United States Representative to the International Conference on Military Trials. Washington: Department of State, 1949
- SAFFERING, CH. J. M. *German Participation in the Nuremberg Trials and Its Implications for Today*. In: GRIECH-POLELLE, B.

- A. (ed.) The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today. Baden-Baden: Nomos, 2009
- TAYLOR, T. Die Nürnberger Prozesse. Zürich: Europa-Verlag, 1951
  - TAYLOR, T. Final Report to the Secretary of the Army on the Nueremberg War Crimes Trials under Control Council Law No. 10. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1949
  - TOWNSEND, G. Structure and Management. In REYDAMS, L., WOUTERS, J., RYNGEART, C. (eds.) International Prosecutors. Oxford: Oxfors University Press, 2012
  - TUSA, J., TUSA, A.: Nuremberg Trial. New York: Atheneum, 1983
  - WIELAND, G. Vefolgung von NS-Verbrechen und kalter Krieg. In: KURETSIDIS-HAIDER, C. (ed.) Keine Abrechnung: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945. Leipzig: AVA, 1998

Contact – email

kohout@prf.cuni.cz

STRUČNÝ PŘEHLED A SROVNÁNÍ ÚSTAVNÍHO SOUDNICTVÍ V JUGOSLÁVII A V ČESKOSLOVENSKU

DAVID KOLUMBER

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Tento příspěvek podává stručný přehled a srovnání ústavních textů Socialistické federativní republiky Jugoslávie od roku 1963 s československou ústavní úpravou ústavního soudnictví. Dále je rozebrán také vývoj v České republice a v Srbsku.

Key words in original language

Ústavní soud, Československo, Jugoslávie

Abstract

This contribution provides a brief overview and comparison of constitutional texts of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia since 1963 with the Czechoslovak constitutional regulation of the constitutional justice. The further development in the Czech Republic and Serbia is also mentioned.

Key words

Constitutional Court, Czechoslovakia, Yugoslavia

ÚVOD

V právním a obecně historickém vývoji Československa a států Jihoslovanů je možné vysledovat mnoho paralel a souvislostí. V rámci tohoto svého příspěvku se budu zabývat alespoň v základních rysech otázkou úpravy ústavního soudnictví v Československu a v Jugoslávii, přičemž bude rozebrán taktéž vývoj v České republice a v Srbsku. Otázka ústavního soudnictví je v kontextu obou států zajímavá a poutavá, když Československo po první světové válce patřilo mezi první státy Evropy, kde ústavní soud vůbec vznikl. Jugoslávie pak byla prvním ze států socialistické soustavy, kde byl překročen pomyslný Rubikon nedotknutelné dominance zákonodárního sboru vznikem subjektu, jenž se v zásadě nad parlamentem nacházel.

ČESKOSLOVENSKÁ ZKUŠENOST

Československá ústavní listina z února 1920 počítala s existencí Ústavního soudu. Samotná úprava, obsažená v ústavní listině, byla

velmi kusá, když se ústavní listina omezovala na sdělení, že Ústavní soud rozhoduje o tom, zda zákony neodporují ústavní listině, jejím součástkám a zákonům ji měnícím a doplňujícím, a že je Ústavní soud složen ze sedmi členů, přičemž po dvou ze svých řad vysílal Nejvyšší soud a Nejvyšší správní soud, zbývající dva členy a předsedu jmenoval prezident republiky.¹ Zároveň byla upravena inkompatibilita funkce ústavního soudce s funkcí člena Národního shromáždění.² Materie ústavního soudu pak byla definitivně v ústavní listině uzavřena úpravou posuzování ústavnosti opatření Stálého výboru.³

Podrobnější úprava byla obsažena v zákoně o Ústavním soudě (č. 162/1920 Sb. z. a n.) a v jednacím řádu (č. 255/1922 Sb. z. a n.).

K autorství ústavního soudnictví v československých podmínkách se v roce 1938 přihlásil Jiří Hoetzel. Ten současně uvedl, že "někteří členové ústavněprávního výboru se pozastavovali nad tím, že ústavní soud má být postaven nad samého zákonodárce".⁴

Již při zběžném pohledu na řadu spisových značek je zřejmé, že meziválečný Ústavní soud nebyl konfrontován s takovým objemem právních věcí jako současný český Ústavní soud: československý Ústavní soud se v letech 1922 až 1939 zabýval celkem 65 právními věcmi,⁵ český Ústavní soud v letech 1993 až 2012 vyřizoval 54.985 podání.⁶ Důvod patrně pramenil v limitovaném okruhu subjektů, jež byly oprávněny učinit k meziválečnému Ústavnímu soudu podání: Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud, Volební soud, Poslanecká sněmovna nebo Senát Národního shromáždění a Sněm Podkarpatské Rusi.⁷ Opatření Stálého výboru měla Ústavnímu soudu předkládat

---

¹ Čl. II a III uvozovacího zákona k ústavní listině - zák. č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, ve znění pozdějších předpisů.

² Srov. § 21 odst. 6 ústavní listiny - uvezena zák. č. 121/1920 Sb. z. a n. (dále jen "ústavní listina").

³ Stálý výbor byl dle ústavy zvláštní orgán, který v době nečinnosti komory Národního shromáždění, mohl činit neodkladná opatření, ke kterým by bylo třeba jinak zákona. Zároveň měl dozorovou funkci. - Srov. § 54 ústavní listiny.

⁴ Langášek, Tomáš: Ústavní soud Československé republiky a jeho osudy v letech 1920-1948. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 27-28.

⁵ Národní archiv, fond Ústavní soud (928).

⁶ Ústavní soud: Statistika [online]. 2012 [cit. 2013-11-12]. URL: <<http://www.usoud.cz/statistika/>>.

⁷ Ust. § 9 zák. č. 162/1920 Sb. z. a n., o ústavním soudě, ve znění pozdějších předpisů.

automaticky vláda, neučinila-li by tak, nastupovala fikce předložení věci okamžikem publikace opatření ve Sbírce zákonů a nařízení.⁸

Meziválečný Ústavní soud nicméně fungoval fakticky jen v letech 1922 až 1931 a 1938 až 1939. Jeho poslední rozhodnutí byla dokonce publikována až za Protektorátu.⁹

Změny, které přinášely ústavní zákony o autonomii z podzimu 1938, se do činnosti Ústavního soudu fakticky nikdy nepromítly.

O Ústavním senátu pak hovořila i ústava válečného Slovenského štátu (č. 185/1939 Sl. z.). Z dikce ústavy se měl Ústavní senát skládat ze senátních prezidentů Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu.¹⁰ Úprava obsažená v ústavě byla, podobně jako v prvorepublikové ústavní listině, velmi stručná. Podrobnější úprava byla přijata na přelomu let 1941 a 1942 (úst. zák. č. 20/1942 Sl. z.).¹¹ Taktéž slovenská úprava omezovala okruh aktivně legitimovaných subjektů, a to na prezidenta, Sněm, Stálý výbor Sněmu, vládu a Státní radu.¹² Komparace s činností meziválečného Ústavního soudu nicméně není možná, když Ústavní senát za dobu existence válečného Slovenského štátu nebyl jakkoliv činný.¹³

Po druhé světové válce již Ústavní soud nebyl obnoven. Důvodová zpráva k ústavě z roku 1948 pak jako by rozvíjela stanoviska některých členů ústavněprávního výboru z počátku dvacátých let. Ústavní soud byl odstraněn, když byl podřazen mezi zvláštní orgány, které byly "více méně byrokratické povahy a které fakticky stály nad Národním shromážděním".¹⁴

---

⁸ Čl. 52 Jednacího řádu ústavního soudu, publikován pod č. 255/1922 Sb. z. a n.

⁹ Vyhlášky č. 134/1939 Sb. a 187/1939 Sb.

¹⁰ Srov. ust. § 98 odst. 2 úst. zák. č. 185/1939 Sl. z., o ústavě Slovenskej republiky.

¹¹ Srov. Návrh poslanca Dr. Martina Sokola a spoločníkov na vydanie ústavného zákona o Ústavnom senáte [online]. 1941-12-04 [cit. 2013-11-11]. URL: <<http://www.nrsr.sk/dk/Download.aspx?MasterID=493>>.

¹² Srov. ust. § 6 úst. zák. č. 20/1942 Sl. z., o Ústavnom senáte.

¹³ GRONSKÝ, Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. I: 1914-1945. Praha: Karolinum, 2005, s. 515.

¹⁴ Srov. Ústavodárné NS RČS 1946-1948: Tlač č. 1227: Důvodová zpráva k návrhu nové ústavy ČSR [online]. 1948-02-15 [cit. 2013-11-01]. URL: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/tisky/t1227_06.htm>.

ÚSTAVNÍ SOUD VE STÁTECH SOCIALISTICKÉ SOUSTAVY

Socialistická státní soustava nevycházela z koncepce dělby moci,¹⁵ jak je to v současnosti typické pro demokratický materiálně právní stát, nýbrž v zásadě z koncepce dělby práce. Na vrcholu této pomyslné pyramidy státní moci stál parlament.

V protikladu k výslovně deklarované charakteristice parlamentu jako nejvyššího orgánu státní moci stála objektivní realita, kdy tento zákonodárný sbor ve skutečnosti představoval jen převodní páku vůle politické strany disponující vedoucí úlohou. Byť lze ve vývoji Československa i Jugoslávie postřehnout občasně snahy o vzdor, stranická disciplína byla nakonec vynucena.

V relaci k ústavnímu soudnictví tak je možné v dobové teorii postřehnout názor, že případná existence ústavního soudu by mohla princip jednoty státní moci narušovat.

První ze socialistických států, kde ústavní soud vznikl, byla v roce 1963 Jugoslávie, v roce 1968 byl Ústavní soud zakotven v Československu, kde nicméně fakticky začal fungovat až v roce 1992, a poté ještě v roce 1982 vznikl Ústavní tribunál v Polsku¹⁶ a na sklonku osmdesátých let fakticky také v Sovětském svazu (1988; Комитет конституционного надзора).¹⁷

Blahož hovořil o Ústavním soudu SSSR již ve vazbě na ústavu z roku 1924.¹⁸ Při pohledu na tuto sovětskou ústavu Ústavní soud *expressis verbis* nenalezneme, nicméně funkce dohledu nad dodržováním sovětské ústavy náležela vedle dalších kompetencí Předsednictvu Ústředního výkonného výboru SSSR.¹⁹ O skutečném Ústavním soudu ovšem v kontextu této sovětské ústavy hovořit nelze.

---

¹⁵ Srov. Boguszak, J.: Montesquieho therie dělby moci, její význam a osudy. *Právník*, 1955, č. 4, s. 209.

¹⁶ Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej [online]. 1982-04-06 [cit. 2013-11-11]. URL: <<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19820110083>>.

¹⁷ История Конституционного Суда Российской Федерации [online]. 2008-2013 [cit. 2013-11-11]. URL: <<http://www.ksrf.ru/ru/Info/History/Pages/default.aspx>>.

¹⁸ Blahož, Josef: Několik námětů k modelu ústavního soudnictví ČSSR a ČSR. *Právník*, 1969, č. 5, s. 353.

¹⁹ Srov. čl. 30 Ústavy - Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена II Съездом Советов Союза ССР от 31 января 1924 г.) (с изменениями и дополнениями) [online]. 1924 [cit. 2013-11-11]. URL: <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1924/red_1924/185480/chapter/5/>.

ÚSTAVNÍ SOUD JUGOSLÁVIE

Také jugoslávská ústava z roku 1946 vycházela z principu jednotné státní moci. Ačkoliv tak vznik ústavního soudnictví mohl pro tuto tezi představovat ořes, v jugoslávském prostředí se proti zřízení ústavních soudů nikdo z teoretiků na počátku šedesátých let nepostavil.²⁰

V tomto kontextu se sluší dodat, že jugoslávská ústavní úprava soudnictví byla mezi státy socialistické soustavy nejpodrobnější,²¹ což nejspíše souviselo s velkým rozsahem jugoslávských ústavních textů obecně.

Jugoslávie jako federace tak měla ústavní soudnictví na obou úrovních: na svazové i republikové. Ústava z roku 1963 stylizovala ústavní soudy (tj. federace i republik) do polohy nositele ochrany ústavnosti a zákonnosti,²² když Ústavní soudy rozhodovaly o souladu zákonů s ústavou a o souladu jiných předpisů a všeobecných aktů s ústavou a zákonem.²³

Podle Ústavy z roku 1963 byl Ústavní soud Jugoslávie oprávněn rozhodovat o shodě zákonů s ústavou Jugoslávie, o shodě zákonů republiky se svazovými zákony, o shodě jiných předpisů a jiných všeobecných aktů orgánů a organizací s ústavou Jugoslávie, svazovými zákony a jinými svazovými předpisy, řešil spory o právech a povinnostech mezi federací a republikou, mezi republikami a jinými společensko-politickými společenstvími na území různých republik, nebyla-li dána příslušnost jiného soudu, spory o hranice mezi republikami, kompetenční spory mezi soudy a svazovými orgány, jakož i mezi soudy a jinými státními orgány na území různých republik. Současně ústava počítala s potencionálním rozšířením okruhu otázek spadajících do působnosti Ústavního soudu. Dále byl Ústavní soud Jugoslávie oprávněn rozhodovat o ochraně práv samosprávy a jiných základních svobod a práv stanovených ústavou, nebyla-li zajištěna jiná soudní ochrana.²⁴

Ústavní soud Jugoslávie mohl zahájit řízení z vlastní iniciativy. Pokud učinil podání státní orgán nebo oprávněná organizace, musel se Ústavní soud ústavností a zákonností právního aktu zabývat. Pokud

---

²⁰ Kristan, Ivan: Soustava ústavních soudů v Jugoslávii. Právník, 1991, č. 1, s. 43.

²¹ Srov. Vaněček, Stanislav; Másičko, Vilém: Pravomoc soudů a zásady soudnictví v některých ústavách. Právník, 1968, s. 962.

²² Čl. 146 odst. 2 Ústavy SFRJ - Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, godina XIX, broj 14, Beograd, sreda, 10. april 1963 (dále jen "Ústava 1963").

²³ Čl. 150 Ústavy 1963.

²⁴ Podobně čl. 241 Ústavy 1963.

bylo podání učiněno jiným orgánem, organizací nebo občany, musel ústavní soud nejprve rozhodnout, zda je vůbec dán důvod pro zahájení řízení. Ústavní soud byl oprávněn vyslovit, že platnost napadeného zákona zanikla, anebo mohl zrušit nebo prohlásit za neplatné ostatní normativní akty či akty obecné povahy. Byla-li shledána protiústavnost zákona, obrátil se Ústavní soud na svazovou či republikovou skupštinu, které měly šestiměsíční lhůtu na to, aby zákon uvedly do souladu s ústavou. Neučinily-li tak, vyslovil Ústavní soud novým usnesením, že zákon pozbyl platnosti. Do doby konečného rozhodnutí vyslovoval Ústavní soud, že ustanovení, jež nejsou v souladu s ústavou, nebudou použita. Ústavní soud mohl ovšem okamžitě zrušit zákon, jestliže tento porušil zcela zjevně práva federace. Pokud Ústavní soud prohlásil svým usnesením akt za neplatný, mohl se každý, kdo byl na svých právech poškozen rozhodnutím vydaným na základě onoho neplatného aktu, domáhat změny předcházejícího individuálního rozhodnutí. Takový návrh nicméně mohl být podán jen do šesti měsíců od uveřejnění usnesení v promulgačním listu. V zásadě totožná lhůta byla zachována v případě návrhů směřujících ke zvrácení následků trestů udělených na základě zneplatněných aktů. Ten, jehož právo samosprávy či jiné základní právo či základní svoboda byla porušena, mohl u příslušného Ústavního soudu podat návrh na zahájení řízení na ochranu základních ústavních práv. Takový návrh mohl být podán jen tehdy, nebyla-li zajištěna jiná soudní ochrana, došlo k vyčerpání všech přípustných řádných opravných prostředků a podání bylo učiněno nejpozději do tří měsíců od doručení individuálního rozhodnutí nebo do uplynutí lhůty tří měsíců ode dne, kdy jednání skončilo. Ústavní soud byl oprávněn - doznal-li porušení práva - příslušné individuální rozhodnutí zrušit, změnit nebo ho označit za neplatné. Pokud bylo právo porušeno jednáním státního zaměstnance, mohl Ústavní soud zakázat pokračování takové praxe a v případě potřeby nařídit, aby byly odstraněny jeho důsledky. Ústavní soud byl současně oprávněn informovat osoby, které nepodaly návrh na zahájení řízení na ochranu základních práv, o možnosti připojit se k tomuto řízení.²⁵ Ústavní soud byl v neposlední řadě oprávněn autoritativně stanovit svým rozhodnutím pro aplikaci zákona či jiného předpisu jeho smysl, který odpovídal ústavě, resp. svazovému zákonu.²⁶ Jednalo se tak o závazný výklad.

Obsah pravomoci ústavních soudů byl na federální i republikové úrovni stejný: kontrola ústavnosti a zákonnosti a rozhodování určitých sporů. Ústavní soudy nebyly oprávněny posuzovat rozhodnutí správních orgánů a soudů s výše uvedenou výjimkou v relaci k řízení na ochranu základních ústavních práv. Nové ústavy ze sedmdesátých

---

²⁵ Denković, Dragoš: Zachování zákonnosti a práva občanů v jugoslávském právu. Právník, 1969, č. 5, s. 337-338.

²⁶ Srov. čl. 250 Ústavy 1963.

let, s výjimkou Chorvatska, institut návrhu na řízení na ochranu základních ústavních práv nepřevzaly.²⁷

Podle Ústavy z roku 1963 se Ústavní soud Jugoslávie skládal z předsedy a deseti soudců, kteří byli voleni na dobu osmi let s možností jednoho opětovného zvolení. Ústavní soud byl obměňován po polovinách každé čtyři roky.²⁸ Prvním předsedou Ústavního soudu Jugoslávie se stal Blažo Jovanović.²⁹

Na základě amandmanu (dodatku) č. XXXVI z roku 1971 bylo do procesu výběru soudců Ústavního soudu zapojeno Předsednictvo Socialistické federativní republiky Jugoslávie.³⁰ Následně došlo ke změně složení Ústavního soudu, když podle amandmanu č. XL z roku 1971 měl Ústavní soud Jugoslávie nově předsedu a třináct soudců [dva z každé republiky (2×6) a jednoho z každé autonomní oblasti (1×2)].³¹

Svazová ústava z roku 1974 vymezovala kompetence Ústavního soudu Jugoslávie trochu odlišně - z výčtu zmizelo již zmíněné řízení na ochranu základních ústavních práv, výslovná zmínka o sporech o hranicích mezi republikami, chyběl výslovný odkaz na možné další kompetence, nicméně přibýlo rozhodování o shodě předpisů a jiných všeobecných aktů orgánů společensko-politických společenství a samospráv s ústavou či zda tyto odporují svazovým zákonům, jejichž realizace spadá do působnosti svazových orgánů.³² Dále měl Ústavní soud za úkol sledovat jevy důležité pro zachování ústavnosti a zákonnosti, informovat Svazovou skupštinu o stavu zákonnosti, dávat návrhy, vyjádření, ale také stanoviska, zda ústavy republik nebo autonomních oblastí odporují svazové ústavě.³³

---

²⁷ Podrobně Kristan, Ivan: Soustava ústavních soudů v Jugoslávii. Právník, 1991, č. 1, s. 44.

²⁸ Ust. čl. 243 Ústavy 1963.

²⁹ Čavoški, Kosta: Obračanje Ustavnom sudu Republike Srbije [online]. 2011-11-23 [cit. 2013-11-11]. URL: <<http://dss.rs/obracanje-ustavnom-sudu-republike-srbije/>>.

³⁰ Srov. Bod 3 podbod 4 Amandman XXXVI. In Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, godina XXVII, broj 29, Beograd, četvrtak, 8. jul 1971.

³¹ Srov. Amandman XL. In Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, godina XXVII, broj 29, Beograd, četvrtak, 8. jul 1971.

³² Čl. 375 Ústavy SFRJ - „Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“, godina XXX, broj 9, Beograd, četvrtak, 21. februar 1974 (dále jen "Ústava 1974").

³³ Kristan, Ivan: Soustava ústavních soudů v Jugoslávii. Právník, 1991, č. 1, s. 45.

Po roce 1974 platilo, že v případě shledané protiústavnosti zákona Ústavní soud neprohlásil tento zákon či jeho ustanovení za protiústavní, ale tuto povinnost měla v určité lhůtě příslušná skupština. Pokud tak skupština neučinila, zákon pozbyl platnosti až dalším zvláštním rozhodnutím soudu. V případě jiných obecně závazných předpisů mohl Ústavní soud tyto ihned zrušit.³⁴

Ústavní soud Jugoslávie měl nadále předsedu a třináct členů (po dvou z republik a po jednom z autonomních oblastí) volených Svazovou skupštinou na dobu osmi let. Funkci již nešlo opakovat.³⁵ V roce 1981 amandmanem č. VII byla zavedena rotace na funkci předsedy Ústavního soudu Jugoslávie, když předseda soudu byl nově volen na jeden rok z řad soudců, a to tak, že každý rok byl volen zástupce z jiné republiky, resp. autonomní oblasti.³⁶ V roce 1988 bylo amandmanem č. XLVI stanoveno, že předsedu ze svých řad volí soudci na čtyři roky bez možnosti opětovného zvolení.³⁷ Posledním předsedou Ústavního soudu Jugoslávie byl Milovan Buzadžić.³⁸

Jako klíčová se rýsuje otázka možnosti Ústavního soudu Jugoslávie zabývat se ústavností republikových ústav z perspektivy federální ústavy. Platilo ovšem, že v tomto případě mohl Ústavní soud Jugoslávie toliko předložit Svazové skupštině své stanovisko, které nemělo charakter obecně závazného předpisu.³⁹

Ve vztahu k jednotlivým republikám bych uvedl, že i v nich od roku 1963 vznikaly Ústavní soudy. Počet členů a právní úprava se lišily.⁴⁰ Ústavní soudy v Bosně a Hercegovině, Černé Hoře, Chorvatsku, Makedonii, Slovinsku a Srbsku zahájily fakticky činnost 15. února 1964.⁴¹ Na úrovni autonomních oblastí (Vojvodina, Kosovo)

---

³⁴ Kristan, Ivan: Soustava ústavních soudů v Jugoslávii. Právník, 1991, č. 1, s. 46.

³⁵ Čl. 381 Ústavy 1974.

³⁶ Amandman VII In: Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, godina XXXVII, broj 38, Beograd, petak, 10. jul 1981.

³⁷ Amandman XLVI In: Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, godina XLIV, broj 70, Beograd, subota, 26. novembar 1988.

³⁸ Usta Puna Demokratije [online]. Vreme, 1991-05-06 [cit. 2013-11-25], s. 17. URL: <<http://web.arhiv.rs/Develop/Glasonose.nsf/93889955e3e8e2c53c1257298004a4c67/6ed100c2603f8f3ec125701c00348dfe>>.

³⁹ Srov. Kristan, Ivan: Soustava ústavních soudů v Jugoslávii. Právník, 1991, č. 1, s. 47.

⁴⁰ Tamtéž, s. 49.

⁴¹ Ustavni sud Bosne i Hercegovine: O sudu [online]. 2005 [cit. 2013-11-25]. URL: <http://www.ccbh.ba/bos/p_stream.php?kat=104>. Povijest Hrvatskog Ustavnog sudovanja [online]. 2006 [cit. 2013-11-25]. URL:

fungovaly nejprve od roku 1969 zvláštní ústavní sekce Nejvyšších soudů,⁴² od roku 1971 pak i na úrovni autonomních oblastí fungovaly Ústavní soudy.⁴³

ÚSTAVNÍ SOUD V SOCIALISTICKÉM ČESKOSLOVENSKU

Ústavní zákon o československé federaci (č. 143/1968 Sb.) zakotvoval instituci Ústavního soudu Československé socialistické republiky (ČSSR) i naznačoval budoucí vznik ústavních soudů obou republik.

Podle důvodové zprávy měl Ústavní soud v první řadě představovat garanci "proti takovým nežádoucím zjevům, které by ve svých důsledcích oslabovaly federální státní svazek našich národů,"⁴⁴ a dále plnil "ty funkce, které zpravidla ústavní soudy plní".⁴⁵

Podle díkce ústavního zákona o československé federaci byl Ústavní soud soudním orgánem ochrany ústavnosti, jehož členové měli být při rozhodování nezávislí a rozhodovat měli jen na základě ústavy a zákonů federálního shromáždění (tedy nikoliv vázanost celým právním řádem jako v případě soudců obecných soudů). Ústavní soud měl řešit soulad zákonů Federálního shromáždění (FS) a zákonných opatření Předsednictva FS s ústavou, soulad ústavních zákonů České národní rady (ČNR) a Slovenské národní rady (SNR) s ústavou a soulad zákonů národních rad s ústavou, soulad nařízení vlády ČSSR a

---

<http://www.usud.hr/default.aspx?Show=c_o_sudu&G1=&G2=&G3=&m1=29&m2=0&Lang=hr>. Историјат [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. URL: <<http://www.ustavensud.mk/domino/WEBSUD.nsf>>. Историјат Уставног суда Црне Горе [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. URL: <<http://www.ustavnisud.me/slike/ustavnisud/osudu.htm>>. The history of the court from its foundation [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. URL: <<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/en-GB/209-100009/the-history-of-the-court-from-its-foundation>>. VACÍK, Milan: Ústavní soud Republiky Slovinské. In ŠIMÍČEK, Vojtěch: Ústavní soudnictví ve vybraných postkomunistických zemích. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 91.

⁴² History [online]. c2011 [cit. 2013-11-25]. URL: <<http://www.gjks.org/?cid=2,2>>. Arhiv Vojvodine: Registar fondova i zbirki - 15 strana [online]. c2013 [cit. 2013-11-25]. URL: <<http://www.arhivvojvodine.org.rs/index.php/svi-fondovi.html?lang=sr-YU&start=14>>.

⁴³ History [online]. c2011 [cit. 2013-11-25]. URL: <<http://www.gjks.org/?cid=2,2>>.

⁴⁴ Česká národní rada 1968: Tisky: Odborná vládní komise pro přípravu návrhu ústavního zákona o československé federaci 5 Návrh ústavního zákona o československé federaci [online]. 1968-09-26 [cit. 2013-11-11]. URL: <http://www.psp.cz/eknih/1968cnr/tisky/t0005_06.htm>.

⁴⁵ Tamtéž.

obecně závazných právních předpisů federálních ministerstev a ostatních federálních orgánů státní správy i soulad nařízení vlád republik a obecně závazných právních předpisů ministerstev a ostatních ústředních orgánů státní správy republik s ústavou a zákony FS. Dále měl mít oprávnění rozhodovat kompetenční spory mezi orgány ČSSR a orgány jedné nebo obou republik, anebo mezi orgány obou republik. Ústavní soud měl být oprávněn činit podněty ke zdokonalení zákonodárství.⁴⁶ V tomto je zjevná paralela k obdobnému oprávnění Ústavního soudu Jugoslávie.

Ústavní soud ČSSR v případě zjištění nesouladu předpisů ve smyslu čl. 87 (rozpor s předpisy vyšší normativní síly) měl vyslovit, že dotčené předpisy či jejich části pozbývají účinnosti, přičemž - podobně jako v Jugoslávii - dotčené orgány měly do šesti měsíců od zveřejnění nálezu Ústavního soudu ČSSR dát dotčené předpisy do souladu s ústavou, popř. jinými zákony FS. Pokud tak nebylo učiněno, měly dotčené předpisy či jejich části ztratit platnost po 6 měsících od zveřejnění nálezu.⁴⁷ Na rozdíl od Jugoslávie již nebylo vyžadováno další rozhodnutí Ústavního soudu.

Dále měl být Ústavní soud ČSSR oprávněn rozhodovat o stížnostech o některých konfliktech souvisících s výkonem voleb a rozhodovat o ochraně ústavou zaručených práv a svobod, jsou-li porušeny rozhodnutím nebo zásahy federálních orgánů, jestliže ale neposkytuje zákon jinou soudní ochranu.⁴⁸ Ve druhém případě se tak jednalo o analogické řízení k jugoslávskému řízení na ochranu základních ústavních práv, jak jej znala svazová ústava z roku 1963.

Řízení mohlo být zahájeno na základě vlastního rozhodnutí, z podnětu občanů a organizací, muselo být zahájeno na návrh sněmovny FS, Předsednictva FS, vlády ČSSR nebo jiného federálního orgánu, ČNR či jejího Předsednictva, SNR či jejího Předsednictva, vlád republik, soudu, generálního prokurátora a v případě volebních sporů i na návrh občana.⁴⁹

Ústavní soud měl mít 12 členů: 8 soudců a 4 náhradníky (tj. 4+2 za republiku), které by volilo na sedmileté období FS. Soudcem mohli být jen dvě po sobě jdoucí období. Předsedu a místopředsedu mělo

---

⁴⁶ Čl. 86-89 úst. zák. č. 143/1968 Sb., o československé federaci, ve znění do účinnosti úst. zák. č. 91/1991 Sb.

⁴⁷ Srov. čl. 90 úst. zák. č. 143/1968 Sb., o československé federaci, ve znění do účinnosti úst. zák. č. 91/1991 Sb.

⁴⁸ Čl. 91 a 92 úst. zák. č. 143/1968 Sb., o československé federaci, ve znění do účinnosti úst. zák. č. 91/1991 Sb.

⁴⁹ Čl. 93 úst. zák. č. 143/1968 Sb., o československé federaci, ve znění do účinnosti úst. zák. č. 91/1991 Sb.

volit ze členů Ústavního soudu FS. Platil křížový princip: bude-li Slovák předseda, místopředseda bude Čech et vice versa.⁵⁰

Podrobnosti měl stanovit zvláštní zákon. Vznikla dokonce pracovní skupina pro ústavní soudnictví komise pro ústavněprávní problematiku vědeckého kolegia ČSAV věd o státu a právu. Blahož kupříkladu navrhoval, aby ústavní soudnictví náleželo obecným soudům. Ústavním soudem se tak podle něj mělo stát ústavní kolegium Nejvyššího soudu.⁵¹ K tématu se posléze vrátil Pavel Peška, který v únoru 1969 nastínil své představy, nicméně neopomněl uvést, že "Ústavní soud nemůže v našich podmínkách znamenat vládu nad parlamentem, nad vládou, nad prezidentem".⁵² Podle Pešky bylo možné text zákona projednat ve FS ve třetím čtvrtletí roku 1969.⁵³

Další vývoj situace v Československu nicméně směřoval nejen k nepřijetí prováděcích předpisů, s nimiž někteří spojovali i možnost dalšího rozšíření působnosti federálního a republikových ústavních soudů,⁵⁴ ale také k neustanovení ústavních soudů jako takových.

Dobová doktrína k tomu uváděla, že byť hlava šestá ústavního zákona o československé federaci nebyla provedena, posuzovat ústavnost zvládne i FS jako nejvyšší zastupitelský orgán.⁵⁵

Se vznikem federálního i republikových ústavních soudů počítala také připravovaná nová socialistická trojjediná ústava,⁵⁶ jež měla být přijata v roce 1990.⁵⁷

---

⁵⁰ Čl. 94 a 95 úst. zák. č. 143/1968 Sb., o československé federaci, ve znění do účinnosti úst. zák. č. 91/1991 Sb.

⁵¹ Blahož, Josef: Několik námětů k modelu ústavního soudnictví ČSSR a ČSR. Právník, 1969, č. 5, s. 354 a násl.

⁵² Peška, Pavel: Několik námětů a poznámek k přípravě zákona o Ústavním soudu ČSSR. Právník, 1969, č. 7, s. 543.

⁵³ Tamtéž, s. 551.

⁵⁴ Srov. tamtéž.

⁵⁵ Zdobinský, Stanislav et al.: Československá ústava: komentář. 1. vyd. Praha: Panorama, 1988, s. 388.

⁵⁶ Gronský, Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. III. 1960-1989. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, s. 430-433.

⁵⁷ Kolumber, David: Rozpad Československa a Jugoslávie v komparativním pohledu. In Dny práva 2012 – Days of Law 2012 [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2013 [cit. 2011-11-25], s. 427. URL: <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/sbornik.pdf>.

OD PÁDU KOMUNISMU DO SOUČASNOSTI

V prostředí Jugoslávie panoval předpoklad, že dezintegrační proces bude zvrácen předložením ústavních dodatků ústav republik Ústavnímu soudu Jugoslávie pro posouzení jejich souladu se svazovou ústavou. Ústavní soud Jugoslávie nicméně v řízeních o souladu jednotlivých dodatků ústav republik s Ústavou SFRJ protiústavnost nevysslovil.⁵⁸ V průběhu roku 1991 pak Ústavní soud Jugoslávie přišel o jakýkoliv vliv na běh událostí.⁵⁹

Již v prosinci 1990 ve svém projevu před FS navrhl tehdejší československý prezident Václav Havel, aby členové FS "příslušným zákonem ihned fyzicky zřídili v Ústavě zakotvený Ústavní soud, který by byl schopen řešit nejružnější ústavní krize, které mohou nastat", přičemž měl za to, že "Ústavní soud navíc umožní řešit naprosto zbytečně kompetenční spory cestou práva namísto politických konfliktů".⁶⁰

V únoru 1991 byl pak předložen návrh ústavního zákona o Ústavním soudu, který byl takřka jednomyslně přijat (č. 91/1991 Sb.).⁶¹ Až v listopadu 1991 byl přijat zákon o organizaci Ústavního soudu České a Slovenské Federativní Republiky a o řízení před ním (č. 491/1991 Sb.).⁶² Federální Ústavní soud v Československu měl dvanáct soudců (6+6 za každou republiku), prvním a jediným předsedou byl Ernest Valko.

Ústavní zákon č. 91/1991 Sb. vycházel z úpravy obsažené v ústavním zákoně o československé federaci. Při komparaci obou textů (tj. hlavy šesté úst. zák. č. 143/1968 Sb. a ústavního zákona 91/1991 Sb.) zjistíme, že bylo vypuštěno právo Ústavního soudu dávat podněty ke

---

⁵⁸ Podrobně Kristan, Ivan: Ústavní systém Republiky Slovinsko. Právník: teoretický časopis pro otázky státu a práva. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 1995, č. 10, s. 961.

⁵⁹ Hartwig, Matthias. The Institutionalization of the Rule of Law: The Establishment of Constitutional Courts in the Eastern European Countries. In American University International Law Review. 1992 [cit. 2013-11-25], vol. 7, issue 3, p. 451-452. URL: <<http://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1536&context=auilr>>.

⁶⁰ FS ČSFR 1990-1992: Společné schůze SL a SN: Stenoprotokoly: 9. schůze: Pondělí 10. prosince 1990 [online]. 1990-12-10 [cit. 2013-11-29]. URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/009schuz/s009075.htm>>.

⁶¹ FS ČSFR 1990-1992: Společné schůze SL a SN: Stenoprotokoly: 13. schůze: Středa 27. února 1991 [online]. 1991-02-27 [cit. 2013-11-29]. URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/013schuz/s013101.htm>>.

⁶² Zák. č. 491/1991 Sb., o organizaci Ústavního soudu České a Slovenské Federativní Republiky a o řízení před ním.

zdokonalení zákonodárství, což bylo odůvodněno jednak neexistencí takového institutu v úpravách západních zemí a jednak skutečností, že takový podnět měl představovat zásah do působnosti legislativy, což by bylo rozporné s principem dělby moci. Dále již Ústavní soud neměl rozhodovat ve věcech volebního soudnictví, kde bylo zvažováno založení příslušnosti Nejvyššího soudu. Změnila se ustanovení o zahájení řízení a Ústavní soud přišel o možnost zahájit řízení na základě vlastního rozhodnutí. Zrušena byla funkce náhradníků Ústavního soudu, když ústavní soudci se své funkci měli věnovat profesionálně a nejevilo se jako rozumné, aby byl někdo k dočasnému výkonu této funkce uvolňován ze svého běžného zaměstnání.⁶³ Předseda, místopředseda a ostatní soudci byli nově jmenováni prezidentem republiky na návrhy FS, ČNR a SNR.⁶⁴ Ústavní soud začal působit až v průběhu roku 1992, zabýval se přibližně tisícovkou podání a "na jeho rozhodnutí ideově navázal ve své činnosti i Ústavní soud České republiky",⁶⁵ pro jehož činnost sice nálezy federálního Ústavního soudu nevytvářejí překážku věci rozhodnuté, "nicméně představují pro něj reálnou autoritu".⁶⁶

Ústavní zákon č. 91/1991 Sb. presumoval také možnost vzniku republikových ústavních soudů.⁶⁷

Na začátku prosince 1991 přijala SNR ústavní zákon o Ústavním soudu Slovenské republiky (SR; č. 7/1992 Sb.) a zákon o organizaci Ústavního soudu Slovenské republiky a o řízení před ním (č. 8/1992 Sb.). Vláda SR měla za to, že je správné a žádoucí, aby spolu se zahájením činnosti federálního ústavního soudu zahájil činnost i republikový Ústavní soud. Ústavní zákon č. 7/1992 Sb. v zásadě vycházel z federální úpravy, nicméně slovenskému Ústavnímu soudu současně přiznával i funkci v zásadě volebního soudu, nicméně toliko po realizaci voleb, když kontrola voleb v jejich průběhu nadále náležela obecným soudům. Ústavní soud měl mít deset členů volených SNR na sedmileté funkční období, přičemž vládní návrh počítal s mandátem bez časového omezení. Rozdílný počet soudců federálního a slovenského Ústavního soudu měl pramenit z odlišného složení senátů, když federální Ústavní soud měl rozhodovat

---

⁶³ FS ČSFR 1990-1992: Tisky: VI. v. o. 373 Návrh prezidenta České a Slovenské Federativní Republiky: Ústavní zákon o Ústavním soudu České a Slovenské Federativní Republiky [online]. 1990-12-10 [cit. 2013-11-29]. URL: <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0373_00.htm>.

⁶⁴ Čl. 10 úst. zák. č. 91/1991 Sb., o Ústavním soudu České a Slovenské Federativní Republiky.

⁶⁵ Historie ústavního soudnictví [online]. 2013 [cit. 2013-11-29]. URL: <<http://www.usoud.cz/historie-ustavniho-soudnictvi/>>.

⁶⁶ Srov. nález Ústavního soudu ze dne 5.12.2001, sp. zn. Pl. ÚS 9/01.

⁶⁷ Srov. čl. 20 úst. zák. č. 91/1991 Sb., o Ústavním soudu České a Slovenské Federativní Republiky.

v čtyřčlenných senátech, zatímco slovenský v tříčlenných.⁶⁸ K praktickému uplatnění ústavního zákona č. 7/1992 Sb., jakož i zák. č. 8/1992 Sb. však s ohledem na vznik samostatné Slovenské republiky nedošlo.⁶⁹

Na sklonku roku 1992 se ČNR zabývala několika návrhy, které řešily přechod ochrany ústavnosti po zániku federace, když v České republice ústavní soud zatím nevznikl. Nejprve to byl návrh na vytvoření Soudu ochrany ústavnosti České republiky, který měl mít šest soudců, které by volila ČNR. Soud ochrany ústavnosti ČR měl rozhodovat o souladu zákonů ČNR a zákonných opatření Předsednictva ČNR s ústavními zákony ČR, mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je ČR vázána, dále o souladu nařízení vlády ČR, obecně závazných právních předpisů správních úřadů s ústavními a jinými zákony ČR a o ústavních stížnostech proti opatřením, pravomocným rozhodnutím nebo jiným zásahům veřejné moci, jestliže stěžovat namítá porušení jeho základních práva a svobod zaručených ústavním zákonem ČR nebo mezinárodní smlouvou o lidských právech a základních svobodách, jimiž je ČR vázána.⁷⁰ S tímto návrhem ústavního zákona nesouhlasila Vláda ČR, podle níž bylo prioritou přijetí ústavy a následné ústavní konstituování Ústavního soudu ČR, přičemž utvoření Soudu ochrany ústavnosti pro překlenovací období by mohlo proces přijímání nové ústavy zpomalit.⁷¹ Návrh tohoto ústavního zákona ČNR 18. listopadu 1992 nepřijala, když návrh nezískal potřebnou třípětinovou většinu všech poslanců.⁷²

Na konci prosince 1992 pak skupina poslanců předložila návrh ústavního zákona, jímž měl být zřízen Prozatímní ústavní soud České republiky. Činnost Prozatímního ústavního soudu se měla v zásadě

---

⁶⁸ Podrobně - Vládný návrh ústavního zákona Slovenskej národnej rady o Ústavnom súde Slovenskej republiky [online]. 1991-10 [cit. 2013-11-29]. URL: <<http://www.nrsr.sk/dk/Download.aspx?MasterID=4382>>. Úst. zák. SNR č. 7/1992 Sb., o Ústavnom súde Slovenskej republiky.

⁶⁹ Čič, Milan et al.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Žilina: Eurokódex, 2012, s. 637.

⁷⁰ ČNR 1992-1992: Tisky: 88. Návrh ústavně právního výboru České národní rady na vydání ústavního zákona České národní rady, kterým se zřizuje Soud ochrany ústavnosti České republiky [online]. 1992 [cit. 2013-11-29]. URL: <http://www.psp.cz/eknih/1992cnr/tisky/t0088_00.htm>.

⁷¹ Usnesení Vlády České republiky ze dne 11.11.1992, č. 629 + P, k návrhu ústavního zákona České národní rady, kterým se zřizuje Soud ochrany ústavnosti České republiky (tisk ČNR č. 88) [online]. 1992-11-11 [cit. 2013-11-29]. URL: <<http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usnweb.nsf/0/D4665B6236669626C12571B6006FDDAA>>.

⁷² ČNR 1992-1992: Stenoprotokoly: 6. schůze: Středa 18. listopadu 1992 [online]. 1992-11-18 [cit. 2013-11-29]. URL: <<http://www.psp.cz/eknih/1992cnr/stenprot/006schuz/s006011.htm>>.

řídít ústavním zákonem č. 91/1991 Sb. a zák. č. 491/1991 Sb. Činnost Prozatímního ústavního soudu měla skončit nejpozději 30. září 1993.⁷³

V souvislosti se zánikem České a Slovenské Federativní republiky se přestala psát také historie federálního Ústavního soudu. V kontextu České republiky platilo, že ty ústavní stížnosti, které byly k federálnímu Ústavnímu soudu podány před 1. lednem 1993, měl za splnění určitých podmínek projednat a rozhodnout Ústavní soud České republiky (ČR).⁷⁴

Ústavní soud ČR pak zahájil činnost 15. července 1993.⁷⁵ Úprava ústavního soudnictví je obsažena především v Ústavě ČR (č. 1/1993 Sb.), která upravuje obecnou charakteristiku soudu, jeho složení (15 soudců na desetileté funkční období), imunitu a kompetence Ústavního soudu. Z dikce Ústavy jsou soudci vázáni jen ústavním pořádkem a zvláštním zákonem (tím je zák. č. 182/1993 Sb.).⁷⁶

Zákon č. 182/1993 Sb., jenž nicméně problematiku organizace a činnosti Ústavního soudu nevyčerpává,⁷⁷ upravuje podrobněji jednotlivé druhy řízení: řízení o zrušení zákonů a jiných právních předpisů; řízení o souladu mezinárodních smluv podle čl. 10a (přenos některé pravomoci orgánů ČR na mezinárodní organizaci nebo instituci) a čl. 49 Ústavy (smlouva upravující práva a povinnosti osob; smlouva spojenecká, mírová či jiná politická, z níž vzniká členství ČR v mezinárodní organizaci; hospodářská smlouva všeobecné povahy; mezinárodní smlouva o dalších otázkách, jejichž reglementace je vyhrazena zákonu) s ústavními zákony; řízení o ústavních stížnostech; řízení o opravném prostředku proti rozhodnutí ve věci ověření volby poslance nebo senátora; řízení v pochybnostech o ztrátě volitelnosti a o neslučitelnosti výkonu funkcí poslance nebo senátora podle čl. 25 Ústavy; řízení o ústavní žalobě proti prezidentu republiky; řízení o opatřeních nezbytných k provedení rozhodnutí mezinárodního soudu; řízení ve sporech o rozsah kompetencí státních orgánů a orgánů

---

⁷³ ČNR 1992-1992: Tisky: 295 Návrh poslanců České národní rady Marka Bendy, Pavla Hirše, Ivany Janů, Jiřího Payna, Pavla Seifera, Jiřího Šolera, Zdeňka Vorlíčka a Jozefa Wagnera na vydání ústavního zákona České národní rady, kterým se zřizuje Prozatímní ústavní soud České republiky [online]. 1992-12-28 [cit. 2013-11-29]. URL: <http://www.psp.cz/eknih/1992cnr/tisky/t0295_00.htm>.

⁷⁴ Ust. § 147 zák. č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

⁷⁵ Historie ústavního soudnictví [online]. 2013 [cit. 2013-11-29]. URL: <<http://www.usoud.cz/historie-ustavniho-soudnictvi/>>.

⁷⁶ Ust. čl. 83 až 89 úst. zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (dále jen "Ústava ČR").

⁷⁷ Předpokládá se též užití občanského soudního řádu (č. 99/1963 Sb.; § 63 zák. č. 182/1993 Sb.) a trestního řádu (č. 141/1961 Sb.; § 108 zák. č. 182/1993 Sb.).

územní samosprávy a řízení ve věcech referenda o přistoupení České republiky k Evropské unii (dnes v zásadě obsoletní úprava).⁷⁸

Prvním předsedou Ústavního soudu ČR se stal Zdeněk Kessler, po jeho rezignaci ze zdravotních důvodů⁷⁹ byl necelé čtyři měsíce předsedou Ústavního soudu Miloš Holeček,⁸⁰ kterého v létě 2003 vystřídal Pavel Rychetský.⁸¹

V Srbsku začal Ústavní soud působit dne 15. února 1964,⁸² když příslušný ústavní zákon byl přijat v prosinci 1963, v červenci 1964 pak byl přijat jednací řád.⁸³ Prvním předsedou Ústavního soudu Socialistické republiky Srbsko se stal Petar Relić.⁸⁴ Do roku 1990 působil srbský Ústavní soud v podmínkách jednotné státní moci. Změnu přinesla nová srbská ústava z roku 1990. Podle této ústavy srbskému Ústavnímu soudu náležela ochrana ústavnosti a zákonnosti. Soud měl devět soudců, jejichž funkce byla trvalá. Předseda byl volen z řad soudců na dobu pěti let s tím, že funkci nemohl zastávat opakovaně.⁸⁵ Již ústava z roku 1990 umožňovala komukoliv učinit podnět na zahájení řízení pro posouzení ústavnosti a zákonnosti.⁸⁶

---

⁷⁸ Podrobně Filip, Jan; Holländer, Pavel, Šimíček, Vojtěch: Zákon o Ústavním soudu. Praha: 2007, s. 347-806.

⁷⁹ JUDr. Zdeněk Kessler [online]. 2013 [cit. 2013-11-29]. URL: <http://www.usoud.cz/emeritni-funkcionari-a-soudci/?tx_odjudges%5Bdetail%5D=27&cHash=8a072392119409fe625448b22f4d74a8>.

⁸⁰ JUDr. Miloš Holeček [online]. 2013 [cit. 2013-11-29]. URL: <http://www.usoud.cz/emeritni-funkcionari-a-soudci/?tx_odjudges%5Bdetail%5D=21&cHash=71197678771a74141b0dfe757636dbc3>.

⁸¹ JUDr. Pavel Rychetský [online]. 2013 [cit. 2013-11-29]. URL: <http://www.usoud.cz/soucasni-funkcionari-a-soudci/?tx_odjudges%5Bdetail%5D=1&cHash=b985f1215745aa9ad3eaf220e459a2e6>.

⁸² The history of the court from its foundation [online]. 2013 [cit. 2013-11-25]. URL: <<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/en-GB/209-100009/the-history-of-the-court-from-its-foundation>>.

⁸³ Ненадић, Боса; Славнић, Љиљана: Уставни суд Републике Србије: 1963-2003. Година. Београд: Уставни суд Републике Србије, 2003, s. 20 a 36. URL: <<http://www.ustavni.sud.rs/Storage/Global/Documents/Publikacije/ustavni-sud-rs-1963-2003.pdf>>.

⁸⁴ Raniji predsednici Ustavnog suda [online]. 2013 [cit. 2013-11-29]. URL: <<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/312-101087/raniji-predsednici-ustavnog-suda>>.

⁸⁵ Čl. 126 Ústavy Republiky Srbsko ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 1/1990). Dostupné online - cit. sub 83, s. 163 a násl. (dále jen "Ústava RS").

⁸⁶ Čl. 128 Ústavy RS.

Platilo, že pokud Ústavní soud shledá rozpor zákona, statutu autonomní oblasti či jiných předpisů s ústavou, příslušný právní akt pozbude účinnosti zveřejněním rozhodnutí Ústavního soudu.⁸⁷ V květnu 1991 navázala na ústavní text zákonná úprava podrobně řešící otázku řízení před srbským Ústavním soudem.⁸⁸

Při pohledu na vedení srbského Ústavního soudu zjistíme, že v roce 1971 vystřídal Petara Reliče ve funkci předsedy Jovan Đorđević (1971-1979), následně funkci zastávali Najdan Pašić (1980-1984), Radoslav Ratković (1984-1986), Đurđe Seničić (1987-1988), Miodrag Bogdanović (1988-1990), Balša Špadijer (1990-1996), Ratko Butulija (1996-2001),⁸⁹ Slobodan Vučetić (2002-2007), Bosa Nenadić (2007-2010).⁹⁰ Současným předsedou je Dragiša B. Slijepčević.⁹¹

Současná srbská ústava upravuje Ústavní soud v čl. 166 až 175. Ústavní soud je označen za autonomní a nezávislou státní instituci, která má chránit ústavnost a zákonnost, stejně jako lidská práva a svobody. Rozhodnutí Ústavního soudu jsou z díkce ústavy konečná, vynutitelná a obecně závazná. V rámci kompetencí Ústavního soudu je zajímavá způsobilost Ústavního soudu zakázat politickou stranu, odborovou organizaci nebo občanské sdružení. V současnosti má Ústavní soud patnáct soudců volených na devět let, pět z nich jmenuje parlament, pět prezident republiky a pět Nejvyšší kasační soud.⁹²

Zatímco český Ústavní soud ve své rozhodovací činnosti akcentuje, že mu nepřísluší posuzovat celkovou zákonnost rozhodnutí,⁹³ v jugoslávských, resp. v srbských, podmínkách je situace jiná, když ochrana zákonnosti je uvedena již v obecné charakteristice tohoto justičního tělesa. Zajímavá je možnost srbského Ústavního soudu

---

⁸⁷ Čl. 130 Ústavy RS.

⁸⁸ Zakon o postupku pred Ustavnim sudom i pravnom dejstvu njegovih odluka ("Službeni glasnik Republike Srbije", broj 32/1991). Dostupné online - cit. sub 83, s. 168.

⁸⁹ Чиплић, Светозар; Славнић, Љиљана: Уставни суд Србије: четрдесет година постојања. Београд: Уставни суд Републике Србије, 2003, s. 37. URL: <<http://www.ustavni.sud.rs/Storage/Global/Documents/Publikacije/Ustavni%20sud%20cetrdeset%20godina%20postojanja.pdf>>.

⁹⁰ Sudija dr Bosa Nenadić [online]. 2013 [cit. 2013-11-29]. URL: <<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/192-100017/sudija-dr-bosa-nenadic>>.

⁹¹ Predsednik Ustavnog suda [online]. 2013 [2013-11-29]. URL: <<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/43-100022/predsednik>>.

⁹² Srov. čl. 166-175 Ústavy Republiky Srbsko ("Službeni glasnik RS", br. 98/2006). URL: <<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/70-100028/ustav-republike-srbije>>.

⁹³ Nález Ústavního soudu ze dne 25.1.1995, sp. zn. II. ÚS 45/94.

rozpouštět politické strany, odbory a občanská sdružení, která v České republice náleží Nejvyššímu správnímu soudu (politické strany),⁹⁴ resp. ministerstvu vnitra (odbory a občanská sdružení).⁹⁵

ZÁVĚR

Příspěvek přehledně shrnuje vývoj ústavní úpravy ústavního soudnictví v Československu a v Jugoslávii, v závěru je přehledně naznačena i současná úprava ústavního soudnictví v České republice a v Srbsku.

Je patrné, že v relaci k Československu je možné hovořit z hlediska praxe jen o krátkodobé činnosti federálního Ústavního soudu v roce 1992, zatímco v jugoslávském případě bylo ústavní soudnictví přítomno již od šedesátých let, čímž je možné demonstrovat, že konflikt mezi existencí ústavního soudu stojícího v zásadě nad parlamentem a teze jednotné státní moci nemusel nutně znamenat objektivní nemožnost fungování ústavního soudnictví v podmínkách socialistického státu. V prostředí Československa se patrně do neustanovení Ústavního soudu po roce 1969 projektovala jednak ustálená kritika ústavního soudnictví obecně, jako patrně i nechuť udržovat institut utvořený v období polednového vývoje československé společnosti, jenž byl zvrácen vpádem vojsk států Varšavské smlouvy. Za příklad spíše iluzorního ústavního soudnictví může posloužit meziválečný Ústavní soud v Československu, který jsem taktéž zmínil.

Literature:

- Čič, Milan et al.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Žilina: Eurokódex, 2012, 832 s. ISBN 978-80-8944-793-0.
- Čiplić, Svetozar; Slavnić, Ljiljana: Ustavni sud Srbije: četrdeset godina postojanja. Beograd: Ustavni sud Republike Srbije, 2003, 63 s. ISBN 86-84925-03-3. (Чиплић, Светозар; Славнић, Љиљана: Уставни суд Србије: четрдесет година постојања. Београд: Уставни суд Републике Србије, 2003, 63 s. ISBN 86-84925-03-3.)
- Filip, Jan; Holländer, Pavel; Šimíček, Vojtěch: Zákon o Ústavním soudu: komentář. Praha: C.H. Beck, 2007, 896 s. ISBN 978-80-7179-599-5.
- Gronský, Ján: Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Praha: Karolinum, 2005-, sv. ISBN 80-246-1028-0.

---

⁹⁴ Ust. § 94 a násl. zák. č. 150/2002 Sb., soudní řád správní.

⁹⁵ Ust. § 2 odst. 1, § 7 odst. 1, § 12 odst. 3 zák. č. 83/1990 Sb. Z dikce zákona je přípustný opravný prostředek proti rozhodnutí správního úřadu k Nejvyššímu soudu (§ 12 odst. 3 věty posl. zák. č. 83/1990 Sb.).

- Langášek, Tomáš: Ústavní soud Československé republiky a jeho osudy v letech 1920–1948. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, 319 s. ISBN 978-80-7380-347-6.
- Nenadić, Bosa; Slavnić, Ljiljana: Ustavni sud Republike Srbije: 1963-2003. Beograd: Ustavni sud Republike Srbije, 2003, 293 s. ISBN 86-84925-02-5. (Ненадић, Боса; Славнић, Љиљана: Уставни суд Републике Србије: 1963-2003. Година. Београд: Уставни суд Републике Србије, 2003, 293 с. ISBN 86-84925-02-5.)
- Šimíček, Vojtěch; Glückselig, Richard; ed.: Ústavní soudnictví ve vybraných postkomunistických zemích. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 1999, 123 s. ISBN 80-210-2219-1.
- Zdobinský, Stanislav et al.: Československá ústava: komentář. Praha: Panorama, 1988, 531 s.

Contact – email

d.kolumber@seznam.cz

HISTORICKÉ ASPEKTY VZNIKU ŠPECIALIZOVANÉHO TRESTNÉHO SÚDU

VERONIKA MARKOVÁ

Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Príspevok týkajúci sa Špecializovaného trestného súdu rieši historické súvislosti jeho vzniku so zameraním na jeho predchodcu - Špeciálny súd. V príspevku sa autorka zameriava na jeho kreovanie, vyslovenie jeho protiústavnosti a následne vznik novej inštitúcie Špecializovaného trestného súdu.

Key words in original language

Špeciálny súd, Špecializovaný trestný súd, nález ústavného súdu, protiústavnosť.

Abstract

Contribution concerning the Specialized Criminal Court deals with the historical context of its creation, focusing on its predecessor - the Special Court. In this paper, the author focuses on the creating, a vote about its unconstitutional and then the emergence of new institutions Specialized Criminal court.

Key words

Special Court, Specialized Criminal Court, Finding of the Constitutional Court, unconstitutional.

ÚVOD

Špecializovaný trestný súd je inštitúcia, ktorá bola zriadená zákonom č. 291/2009 Z. z. o Špecializovanom trestnom súde a o zmene a doplnení niektorých zákonov.¹ Uvedený súd prevzal kompetencie dovtedy pôsobiaceho Špeciálneho súdu, ktorý bol zriadený zákonom č. 458/2003 Z. z. o zriadení Špeciálneho súdu a Úradu špeciálnej prokuratúry a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Špecializovaný trestný súd má v zmysle osobitného zákona² postavenie krajského súdu a koná a rozhoduje v trestnoprávných veciach a v iných veciach, o ktorých to ustanovuje zákon o konaní pred súdmi. Jeho sídlom je (podobne ako to bolo aj v prípade jeho

---

¹ Z. č. 291/2009 Z. z. nadobudol účinnosť 17. 7. 2009.

² Zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

predchodcu) mesto Pezinok a jeho obvodom je celé územie Slovenskej republiky.

Návrh zákona, ktorým sa Špecializovaný trestný súd zriadil reagoval na rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky³ (ďalej len SR), ktorý na základe návrhu poslancov, ktorí namietali nesúlads niektorých ustanovení všeobecne záväzných právnych predpisov s Ústavou SR a niektorými medzinárodnými dohovormi rozhodol o vyslovení protiústavnosti zriadenia a fungovania Špeciálneho súdu.

ŠPECIÁLNY SÚD - HISTORICKÉ SÚVISLOSTI A JEHO ZRIADENIE

Špeciálny súd bol do právneho poriadku Slovenskej republiky zaradený na základe zákona v roku 2003. K jeho zriadeniu veľkou mierou prispel aj vtedajší minister spravodlivosti Daniel Lipšic, pričom hlavným zámerom jeho zriadenia bol boj s korupciou a s organizovaným zločinom. Účelom právnej úpravy bolo vytvoriť špecializované útvary, ktoré by svoju činnosť zameriavali na odhaľovanie, vyšetrovanie a trestné stíhanie korupcie, organizovaného zločinu a taktiež aj trestné činy ústavných činiteľov.

Po zriadení Špeciálneho súdu však boli tendencie porovnávať jeho charakter so Štátnym súdom⁴, ktorý fungoval od roku 1948. Cieľom tejto inštitúcie z roku 1948 však bolo chrániť vtedajšiu spoločnosť a jej hodnoty pred trestnými činmi, ktoré v tom čase najviac ohrozovali republiku. Zákon o Štátnom súde porušil všetky zákonné a morálne princípy spravodlivosti a justície, ako aj zákonnosti trestného konania. Stal sa nástrojom vtedajšieho režimu a zaoberal sa prevažne politickými zločinmi. Príslušnosť Štátneho súdu na konanie bola vymedzená v § 17 tohto zákona nasledovne:

"Štátnemu súdu patrí konať a rozhodovať o týchto trestných činoch podľa zákona zo dňa 6. októbra 1948, č. 231 Sb., na ochranu ľudovodemokratickej republiky:

a) o zločinoch, ak ustanovuje na ne zákon trest smrti alebo trest na slobode dlhší ako desať rokov,

b) o iných zločinoch alebo prečinoch, ak verejný obžalobca navrhne (§ 12) pojednávanie veci pred Štátnym súdom; ale ak sa začalo o čine konanie u súdu inak príslušného, možno urobiť taký návrh, len pokiaľ sa súd neodoberie uznieť sa o rozsudku."

---

³ Spis. značka PL. ÚS 17/08.

⁴ Štátny súd bol zriadený zákonom č. 232/1948 Zb., pričom jeho príslušnosť sa riadila zákonom č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.

Činnosť Štátneho súdu však bola o krátky čas zastavená. Bol vydaný Ústavný zákon č. 64/1952 o sudcoch a prokuratúre, ktorým sa zriadila nová súdna sústava a Štátny súd zanikol ku dňu 1. januára 1953.

Pôvodný Štátny súd so Špeciálnym súdom a neskôr Špecializovaným trestným súdom však vo viacerých významoch nie je možné porovnávať, hoci ich niektoré znaky sa môžu zdať podobné. Podobnosť týchto znakov však mala vplyv aj na rozhodovanie Ústavného súdu SR o jeho protiústavnosti. Hodnoty chránené v čase jeho zriadenia sa však výrazne odlišovali od chránených záujmov demokratickej spoločnosti v čase zriadenia Špeciálneho súdu.⁵

Špeciálny súd - zriadenie

Vládny návrh zákona o zriadení Špeciálneho súdu a Úradu špeciálnej prokuratúry vychádzal z Plánu legislatívnych úloh na rok 2003, pričom v zmysle tohto plánu išlo o prioritnú legislatívnu úlohu. Jeho zriadenie bolo sprevádzané nesúhlasnými stanoviskami zo strany odbornej verejnosti, ako aj sudcov a prokurátorov, pričom sa odvolávali na negatívne historické pozadie fungovania špeciálnych inštitúcií v 50-tych rokoch, ktoré porušovali základné ľudské práva a slobody.

Význam jeho zriadenia spočíval v lepšej špecializácii trestných vecí určitého druhu na jednom súde s príslušnosťou pre celé územie SR ako aj zjednotenie rozhodovacej činnosti v tejto oblasti, či pretrhnutie miestnych väzieb, ktoré by mohli ovplyvňovať odhaľovanie a vyšetrovanie trestnej činnosti ako aj samotné konanie pred súdom.

Na základe zákona č. 428/2003 Z. z. sa v zmysle § 1 zriadil Špeciálny súd, pričom jeho sídlo, obvod, pôsobnosť a organizáciu ako aj samotné súdne konanie upravujú osobitné zákony. Išlo predovšetkým o nasledujúce právne predpisy:

- zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok). Po rekonštrukcii nahradený zákonom č. 301/2005 Z. z., Trestný poriadok,
- zákon č. 335/1991 Zb. o súdoch a sudcoch - nahradený zákonom č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení iných zákonov,
- zákon č. 80/1992 Zb. o štátnej správe súdov - nahradený neskôr tiež zákonom č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení iných zákonov,

---

⁵ VOREL, J. - ŠIMÁNKOVÁ, A. - TÁBORSKÝ, J. Československa justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, str. 16.

- zákon č. 328/1996 Z. z., ktorým sa ustanovujú nové sídla a obvody súdov - nahradený zákonom č. 371/2004 Z. z. o sídlach a obvodoch súdov,
- zákon č. 241/2001 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností.

V zmysle týchto zákonov bol Špeciálny súd zriadený pre celé územie Slovenskej republiky, pričom jeho sídlom bolo mesto Bratislava. Začiatky jeho fungovania boli však poznačené viacerými zmenami, pričom prvá zmena súvisela s posunutím účinnosti zákona z mája roku 2004 na september 2004. K tomuto termínu však neboli zvolení sudcovia, ktorí by vykonávali funkcie na Špeciálnom súde a preto boli právomoci Špeciálneho súdu zverené Krajskému súdu v Banskej Bystrici.⁶ Následne však (hlavne) personálne dôvody spôsobili, že činnosť Špeciálneho súdu sa prakticky začala realizovať až 1. júla 2005, pričom jeho sídlo bolo presunuté do mesta Pezinok.

Personálne bolo možné na Špeciálny súd pridelit' len sudcu, ktorý dosiahol vek 35 rokov a podľa vyjadrenia Národného bezpečnostného úradu (ďalej len NBÚ) je oprávnený oboznamovať sa s utajovanými skutočnosťami stupňa utajenia "Prísne tajné." Okrem špeciálnych podmienok musel sudca spĺňať samozrejme aj podmienky vymenovania do funkcie sudcu podľa zákona č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediach. Obligatórne mal sudca Špeciálneho súdu právo na zabezpečenie ochrany svojej osoby, rodinných príslušníkov a obdobia a bez jeho súhlasu nebolo možné zverejňovať jeho tvár a bydlisko, čo sa rovnako dotýkalo aj rodinných príslušníkov. Rovnaké práva prislúchali aj sudcovi Najvyššieho súdu SR, ktorý rozhodoval o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam Špeciálneho súdu. Bezpečnosť osôb a obdobia zabezpečoval bezplatne Policajný zbor, ak o to požiadal predseda Špeciálneho súdu alebo predseda Najvyššieho súdu SR ministra vnútra SR.

Pôsobnosť Špeciálneho súdu

Na základe zákona č. 428/2003 Z. z. bol do Trestného poriadku v súvislosti s vymedzením okruhu trestných vecí, na ktoré sa Trestný poriadok vzťahuje, zavedený pojem právomoc Špeciálneho súdu, ktorej v zmysle právnej úpravy podliehajú určité veci ako aj osoby. Po rekodifikácii Trestného poriadku v roku 2005 sa zaviedol pojem pôsobnosť⁷ Špeciálneho súdu. Táto bola v zmysle § 14 rozdelená na

---

⁶ Uvedená skutočnosť vychádzala zo znenia § 91 z. č. 757/2004 Z. z. o súdoch, na základe ktorého, ak na Špeciálnom súde nebol ustanovený senát alebo ak z iného dôvodu nemôže Špeciálny súd vykonávať svoju právomoc podľa tohto zákona alebo osobitného zákona, vykonáva ju Krajský súd Banskej Bystrici.

⁷ Pojem pôsobnosť bol zavedený do rekodifikovaného Trestného poriadku a nahradil termín právomoc. Pôsobnosť súdov vyjadruje rozsah záležitostí, v rámci ktorých môžu súdy používať svoje právomoci.

osobnú pôsobnosť (osoby, ktoré spadajú do pôsobnosti Špeciálneho súdu) a vecnú pôsobnosť (trestné činy, ktoré sú v pôsobnosti Špeciálneho súdu bez ohľadu na osobnú pôsobnosť).

Osobná pôsobnosť

Osobná pôsobnosť sa v zmysle Trestného poriadku vzťahovala na najvyšších predstaviteľov štátu, či iných verejných činiteľov, pričom musela byť splnená podmienka, že trestný čin bol spáchaný v súvislosti s právomocou a zodpovednosťou, ktorú tieto osoby majú najmä pri výkone svojej funkcie. Ak táto podmienka splnená nebola uplatnila sa pôsobnosť okresného súdu. Osobná pôsobnosť Špeciálneho súdu sa vzťahovala na:

- poslancov Národnej rady SR,
- členov vlády,
- štátnych tajomníkov,
- predsedov ústredných orgánov štátnej správy SR,
- predsedu a podpredsedu Najvyššieho kontrolného úradu SR,
- sudcov Ústavného súdu SR,
- sudcov,
- prokurátorov,
- verejného ochrancu práv,
- vedúceho Úradu vlády,
- riaditeľa Národného bezpečnostného úradu,
- riaditeľa Slovenskej informačnej služby,
- členov Bankovej rady Národnej banky Slovenska.

Uvedená osobná pôsobnosť bola následne jednou z výhrad, o ktorej sa rozhodovalo v rámci vyslovenia protiústavnosti Špeciálneho súdu.

Vecná pôsobnosť

Vymedzenie vecnej pôsobnosti Špeciálneho súdu v zmysle § 14 ods. 2 Trestného poriadku konkrétne označovalo trestné činy, za ktoré je možné stíhať aj iné osoby ako v zmysle ods. 1. Išlo o nasledovné trestné činy:

- Trestné činy prijímania úplatku podľa § 328 ods. 3, § 329 až 331 Trestného zákona a podplácania podľa § 332 ods. 3, § 333 až 335 Trestného zákona. Vo všetkých prípadoch išlo o trestné činy korupcie, ktoré sú páchané spôsobom, ktorý najväčšou mierou ohrozuje spoločnosť. V prípade § 328 a § 332 išlo o trestné činy v kvalifikovanej forme, čo predpokladá spáchanie takého činu vo veľkom rozsahu. Taktiež sa jednalo o trestné činy prijímania úplatku a podplácania v súvislosti s obstarávaním vecí všeobecného záujmu, alebo o trestné činy prijímania úplatku, kde špeciálny subjekt alebo osoba ktorej sa úplatok poskytuje je zahraničný verejný činiteľ alebo člen zahraničného parlamentného zhromaždenia, sudca alebo úradník medzinárodného súdneho orgánu. Trestné sadzby pri uvedených trestných činoch sa pohybovali od šiestich mesiacov do 15 rokov.
- Trestný čin založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny a trestný čin založenia, zosnovania a podporovania teroristickej skupiny,
- obzvlášť závažné zločiny spáchané zločineckou skupinou alebo teroristickou skupinou,
- trestné činy proti majetku podľa štvrtej hlavy osobitnej časti Trestného zákona alebo trestné činy hospodárske podľa piatej hlavy osobitnej časti Trestného zákona, ak takým trestným činom bola spôsobená škoda alebo získaný prospech dosahujúci najmenej dvadsaťpäťtisíc násobok malej škody podľa Trestného zákona, alebo ak taký čin bol spáchaný v rozsahu dosahujúcom výšku najmenej dvadsaťpäťtisíc násobku malej škody podľa Trestného zákona,⁸
- trestný čin poškodzovania finančných záujmov Európskych spoločenstiev,
- trestné činy súvisiace s trestnými činmi uvedenými v písmenách a), b), c), d) alebo e), ak boli splnené podmienky na spoločné konanie.

Pri výkone súdnictva Špeciálny súd najmä prejednával a rozhodoval trestné veci podľa predpisov o trestnom konaní. Rozhodoval ako súd prvého stupňa, no jeho postavenie bolo rovnaké ako postavenie krajského súdu a o opravných prostriedkoch proti jeho rozhodnutiam rozhodoval Najvyšší súd SR. V rámci konania pred súdom rozhodoval

---

⁸ Malá škoda bola stanovená ako suma prevyšujúca 8000 Sk. V súčasnosti ide o sumu prevyšujúcu 266 €.

v senátoch ale mohol rozhodovať aj samosudca, ak boli splnené zákonné podmienky. Taktiež rozhodoval aj o súhlase na použitie informačno-technických prostriedkov podľa osobitných zákonov⁹ vo veciach patriacich do jeho právomoci.

ROZHODNUTIE O PROTIÚSTAVNOSTI

Na základe návrhu 46 poslancov Národnej rady SR na začatie konania o vyslovení nesúlady zákona č. 458/2003 Z. z. o zriadení Špeciálneho súdu a Úradu špeciálnej prokuratúry a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov Ústavný súd SR na verejnom zasadnutí zo dňa 20. mája 2009 rozhodol, že vybrané ustanovenia tohto zákona nie sú v súlade s:

- Ústavou SR - konkrétnej išlo o čl. 1 ods. 1¹⁰, čl. 141 ods. 1¹¹, čl. 141a ods. 4 písm. b)¹², čl. 144 ods. 1¹³ v spojení s čl. 12 ods. 1.
- Dohovorom OSN proti korupcii¹⁴ - čl. 11 ods. 1.¹⁵

Keďže išlo o návrh skupiny poslancov zaujala k tomu aj stanovisko Národná rada SR (ďalej len NR SR), ktorá skonštatovala, že napadnuté ustanovenia nie sú v nesúlade s označenými článkami Ústavy SR ako aj s medzinárodnými zmluvami. NR SR ďalej tiež skonštatovala, že v plnom rozsahu rešpektuje právomoc Ústavného súdu SR preskúmať, či zákonodarcovia neprekročili svoje právomoci, ktoré im zverila Ústava SR. S argumentáciou skupiny poslancov, ktorí predložili návrh však súhlasila Súdna rada SR.

---

⁹ Napr. zákon č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe, zákon č. 171/1993 Z. Z. o Policajnom zbore a pod.

¹⁰ "Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo."

¹¹ "Súdnictvo v SR vykonávajú nezávislé a nestranné sudy."

¹² Pôsobnosť súdnej rady v oblasti rozhodovania o pridelení a preložení sudcov.

¹³ "Sudcovia sú pri výkone svojej funkcie nezávislí a pri rozhodovaní sú viazaní ústavou, ústavným zákonom, medzinárodnou zmluvou a zákonom."

¹⁴ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR publikované pod č. 434/2006 Z. z.

¹⁵ So zreteľom na nezávislosť súdnictva a jeho kľúčovú úlohu v boji proti korupcii každý štát, zmluvná strana, prijme v súlade so základnými zásadami svojho právneho poriadku a bez toho, aby sa to dotklo sudcovskej nezávislosti, opatrenia na posilnenie integrity a na zabránenie možnostiam korupcie u sudcov. Tieto opatrenia môžu zahŕňať aj pravidlá týkajúce sa správania sudcov.

Nález Ústavného súdu SR PL ÚS 17/08-238¹⁶ o vyslovení protiústavnosti Špeciálneho súdu (ďalej len nález) bol uverejnený v Zbierke zákonov pod č. 290/2009. V rámci rozhodovania rozhodovalo 12 sudcov + predsedníčka Ústavného súdu, pričom hlasovanie nebolo jednohlasné a plénum sa v otázke rozhodovania rozdelilo na majoritu a minoritu, čo následne bolo aj vyjadrené prostredníctvom odlišného stanoviska, ktoré býva vydávané ústavným súdom v prípade, že sudca, prípadne sudcovia nesúhlasia s rozhodnutím pléna alebo senátu alebo s ich odôvodnením.^{17 18}

Nález v podstate riešil dve základné otázky:

- a. protiústavnosť Špeciálneho súdu vo vzťahu k personálnej pôsobnosti, bezpečnostným previerkam a funkčným príplatkom sudcov
- b. protiústavnosť vo vzťahu k existencii súdu ako takého - posúdenie či ide o špecializovaný, mimoriadny¹⁹ alebo hybridný súd.

Taktiež sa v počas rozhodovania o vyslovení protiústavnosti riešila aj otázka ústavnosti samotného nálezu, kedy minorita v pléne obvinila majoritu z toho, že svojvoľne prekročila právomoc zverenú Ústavnému súdu SR tým, že porušila princíp minimalizácie zásahov do právomoci iných ústavných orgánov.²⁰

---

¹⁶ Konceptia materiálneho právneho štátu a inštitucionálne vymedzenie orgánov súdnej moci - presný názov nálezu aj s odôvodnením a odlišným stanoviskom [online] Dostupné na internete: http://portal.concourt.sk/Zbierka/2009/4_09s.pdf.

¹⁷ § 32 ods. 1 zákona č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov.

¹⁸ Odlišné stanovisko podalo 6 sudcov Ústavného súdu s výhradou nesúhlasu o protiústavnosti Špeciálneho súdu na základe argumentov, ktoré sú uvedené v náleze ako aj prekročenie právomoci Ústavného súdu v súvislosti rozhodovania o súlade právnych predpisov.

¹⁹ Mimoriadne súdy majú svoje charakteristické znaky medzi ktoré patrí najmä: - trestnoprávny charakter (mimoriadne súdy sa nezriaďujú na rozhodovanie v občianskoprávných sporoch, ale len na rozhodovanie o vine a treste v trestnom konaní),- spoločenská potreba demokratického štátu riešiť vzniknutú mimoriadnu situáciu vyvolanú vojnovým stavom, prírodnými katastrofami v podobe napr. záplav alebo iných živelných pohrôm, kde je osobitným spôsobom potrebné zabezpečiť život, zdravie a majetok občanov a pritom na túto situáciu nemôžu adekvátne odpovedať riadne (všeobecné) súdne orgány štátu, - osobitný a účelový spôsob kreovania sudcov a ich postavenia, ktorý má slúžiť na to, aby bol splnený cieľ, ktorý sa jeho zriadením sledoval - s. 10 Nálezu.

²⁰ MACEJKOVÁ, I. 2010. K otázke ústavnosti Špeciálneho súdu v SR. In: Právnik, roč. CIL, č. 12, s. 1193 - 1194.

Ad a)

Personálna pôsobnosť Špeciálneho súdu

Nález vyslovil, že Špeciálnemu súdu bola zverená trestno-právna právomoc nad ústavnými činiteľmi a vyššími štátnymi funkcionármi, čím sa v zmysle väčšiny pléna obmedzila pôsobnosť všeobecných súdov Slovenskej republiky a uvedená skutočnosť bola vymedzená ako "mimoriadna" črta Špeciálneho súdu, čo malo za následok neskoršie vyjadrenie o "hybridnosti" tohto súdu. V tomto prípade však nález konštatoval "len" prekročenie cieľa zriadenia (boj s korupciou a organizovaným zločinom) Špeciálneho súdu len v rámci špecifickej personálnej pôsobnosti a protiústavnosť ako takú v tomto prípade nekonštatuje. Menšina pléna namietala, že otázka personálnej pôsobnosti nemá ústavnú relevanciu, keďže vymedzenie pôsobnosti Špeciálneho súdu je vo výhradnej moci zákonodarcu. Je však potrebné dodať, že do oblasti posudzovania ústavného súdu patrí aj prihliadnutie na absenciu alebo nedostatočnosť odôvodnenia určitej právnej úpravy a či k jej prijatiu nedošlo v rozpore s princípmi právneho štátu.²¹

Minorita v odlišnom stanovisku argumentuje, aj tým, že nie je ani známe rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva, ktoré by označilo súd za nezlučiteľný s čl. 6 Dohovoru o ochrane ľudských práva a základných slobôd (právo na spravodlivé súdne konanie) v súvislosti s personálne vymedzenou pôsobnosť súdu. Dokonca aj Európska únia predpokladá že takýto typ súdnictva má každý členský štát vo vzťahu k trestnému stíhaniu člena Súdneho dvora.²²

Je však potrebné uviesť, že osobitnú personálnu pôsobnosť v rámci súdnictva SR mali aj vojenské súdy, ktoré fungovali do roku 2009,²³ pričom k ich zrušeniu nedošlo na základe nesúladu s Ústavou SR, ale z dôvodu efektívneho využívania všetkých dostupných ľudských zdrojov z rezortu justície, keďže vyťaženosť vojenských súdov nebola taká vysoká ako v prípade všeobecného súdnictva.²⁴

---

²¹ MACEJKOVÁ, I. 2010. Ešte raz k Špeciálnemu súdu. In: Justičná revue, 2010, č. 6-7, roč. 62, s.709.

²² Čl. 3 ods. 2 štatútu Súdneho dvora Európskej únie - ak je vedené trestné stíhanie proti sudcovi Súdneho dvora môže byť toto trestné konanie vedené v ktoromkoľvek z členských štátov ale len súdnym orgánom príslušným na súdenie členov najvyšších vnútroštátnych súdov.

²³ Zrušené zákonom č. 59/2009 Z. z.

²⁴ Dôvodová správa k zákonu č. 59/2009. [online] Dostupné na internete: <http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=2629>

Bezpečnostné previerky

V zmysle odôvodnenia nálezu boli bezpečnostné previerky zaradené medzi charakteristické črty Špeciálneho súdu ako súdu mimoriadneho. Sudca Špeciálneho súdu v zmysle zákona musel splniť základnú zákonnú podmienku a to získať osvedčenie od Národného bezpečnostného úradu (ďalej len NBÚ) o bezpečnostnej previerke stupňa "Prísne tajné". Túto podmienku v zmysle § 34 zákona č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, nemuseli spĺňať ostatní sudcovia. § 34 predmetného zákona vymedzil určitú skupinu oprávnených osôb, ktoré majú osobitné postavenie pri oboznamovaní sa s utajovanými skutočnosťami.

V prípade bezpečnostných previerok sa pri rozhodovaní riešili dve základné otázky:

- bezpečnostné previerky ako predpoklad výkonu funkcie, ktorú musí sudca splniť pri nástupe na funkciu sudcu Špeciálneho súdu,
- bezpečnostné previerky ako opakovaná požiadavka výkonu funkcie.

Problémom bol najmä zásah výkonnej moci (NBÚ) do legitimacy sudcov Špeciálneho súdu, nakoľko výkonná moc rozhodovala o zrušení platnosti osvedčenia, ako aj o možnosti neudelit' osvedčenie o bezpečnostnej previerke zo strany NBÚ. Nález zhodnotil, že uvedený postup NBÚ predstavuje neprimeraný zásah výkonnej moci do moci súdnej. Minorita sa v tomto smere viac-menej priklonila k názoru väčšiny, že opakované previerky sú v rozpore s označenými článkami Ústavy SR, hoci v prvom bode minorita namietala racionálnosť zavedenia bezpečnostných previerok vo vzťahu k bezpečnostným rizikám, ktoré hrozia sudcom, ktorí sú pridelení na Špeciálny súd. Uvedený čiastkový problém však minorita neoznačila za tak závažnú oblasť, aby na jeho základe bola vyslovená protiústavnosť súdu ako celku. Okrem tohto konštatovania minorita vyjadrila názor, že *"väčšina pléna Ústavného súdu sa mala zaoberať otázkou, či nebude postačovať namiesto bezpečnostnej previerky ústavný sľub sudcu Špeciálneho súdu (podobne ako každého iného sudcu) zložený prezidentovi SR."*²⁵

Funkčné príplatky

Nález v súvislosti s funkčnými príplatkami sudcov Špeciálneho súdu ako aj sudcov Najvyššieho súdu, ktorí rozhodujú o opravných prostriedkoch proti rozhodnutiam Špeciálneho súdu konštatoval zákaz diskriminácie, ktorý vychádza z čl. 12 Ústavy SR. Platová diferenciacia v rámci výkonu určitého povolania je síce prirodzenou

---

²⁵ Odlišné stanovisko k Nálezu, s. 14.

súčasťou výkonu povolania (aj sudcovského), no rozdiely pri odmeňovaní musia vychádzať z kritérií, ktoré majú objektívny základ vo vzťahu k celému systému odmeňovania.²⁶ Minorita konštatovala, že rovnosť platov všetkých sudcov by mohla znamenať, že sa sudcovia vo svojej funkcii nebudú usilovať o ďalší kariérny postup. Ústavný súd síce konštatoval že vyšší funkčný príplatok bol odôvodnený vyšším rizikom ohrozenia pri rozhodovaní, no jeho stanovenie vo výške 6-násobku priemernej nominálnej mesačnej mzdy zamestnanca v hospodárstve SR za predchádzajúci kalendárny rok²⁷ bolo výrazne neprimerané a zákonodarca v tomto smere zasiahol v rozpore s čl. 144 ods. 1 (princíp nezávislosti sudcov) do ich materiálneho zabezpečenia. Menšina v tomto smere však konštatuje, že uvedená výška bola primeraná vzhľadom na psychickú záťaž a vysoký stupeň ohrozenia bezpečnosti sudcov. V tomto prípade sa však aj majorita aj minorita zhodli na opodstatnenosti vyššieho funkčného príplatku a rozdiel spočíval len vo vyjadrení kvantitatívneho ukazovateľa tohto príplatku v súlade so zásadou proporcionality. V odlišnom stanovisku však minorita upozorňuje na nedostatok v rozhodnutí ako aj v jeho odôvodnení vo vzťahu k prokurátorom Úradu špeciálnej prokuratúry, ktorým bol priznaný rovnako vysoký funkčný príplatok (6-násobok minimálnej mzdy). V tomto smere tiež pochybili samotní navrhovatelia, ktorí túto skutočnosť tiež nespochybovali.²⁸

Ad b)

Nález Ústavného súdu zaujal k tejto otázke pomerne striktné stanovisko a vyhlásil Špeciálny súd za protiústavný ako celok. Nález konštatoval že: *"Vytvorením špeciálneho súdu došlo k porušeniu Ústavy SR, pretože možnosť zákonom zriadiť ostatné súdy neznamená pre zákonodarcu možnosť zriadenia akéhokoľvek súdu... Dotvorenie systému orgánov činných v trestnom konaní na boj s korupciou a organizovaným zločinom nie je v právnom štáte dostatočným záujmom..."*²⁹ Za dostatočný argument zriadenia súdu nález považuje predovšetkým ochranu dôležitých záujmov štátu a ľudské práva.

Pri posudzovaní základného problému - mimoriadnosti alebo špecializovanosti tohto súdu sa majorita zhodla na tom, že ide o špecializovaný súd, ktorý má niektoré znaky mimoriadneho (ústavne neprípustného) súdneho orgánu, pričom tento "hybridný" charakter vznikol na základe vymedzenia personálnej pôsobnosti ako aj spôsobu výberu sudcov v zmysle písm. a). Na základe toho nie je možné tento

---

²⁶ Str. 4 Nálezu.

²⁷ V roku 2006 sa pri stanovení príplatku vychádzalo zo sumy 17 300 Sk (574,25 €) a výška príplatku teda bola 103 800 Sk (3445,52 €).

²⁸ Odlišné stanovisko k Nálezu s. 19-20.

²⁹ Str. 13 Nálezu.

súd jednoznačne zaradiť medzi súdy Slovenskej republiky, čím sa porušuje princíp právnej istoty štátu ako aj garancia sudcovskej nezávislosti, kde sa jednému súdному orgánu zverujú kompetencie vo veciach vykonávania jurisdikcie nad ústavnými činiteľmi, ako aj niektorými vyššími štátnymi funkcionármi v súvislosti s výkonom ich právomoci. Majorita v rámci nálezu argumentovala mimoriadnosť špeciálneho súdu vo vzťahu k účelu jeho existencie.³⁰ Už aj samotné úvodné konštatovanie na str. 2 popisuje základné požiadavky na zriadenie mimoriadnych súdov a následne konštatovanie záverov a uvádzanie argumentov na str. 59 a nasl., kde sú spomenuté argumenty týkajúce sa zriaďovania mimoriadnych súdov v niektorých krajinách (rovnako aj v rámci SR). Uvedená komparácia je založená na vymenovaní (v niektorých prípadoch aj popísaní) ústavných úprav krajín vo vzťahu k zriaďovaniu mimoriadnych súdnych orgánov. Minorita v tejto časti argumentovala je komparácia má len popisný a informatívny charakter a vykazuje značné nepresnosti a zjednodušené závery,³¹ nakoľko sa v príslušnej komparácii neuvádzajú odkazy na príslušné ustanovenie ústavy krajiny, ktorá je popísaná a taktiež samotná metóda porovnávania je zmätočná, nakoľko mieša krajiny, ktoré mimoriadne súdy vyslovene zakazujú a ktoré ich pripúšťajú.³²

Argumentácia majority stotožňovala s názorom, že Špeciálny súd je mimoriadny súd, no už v úvode (str. 1) konštatuje, že ústavný poriadok SR neobsahuje výslovnú právnu úpravu týkajúcu sa ne/zriadenia mimoriadneho či "špeciálneho" súdu. Napr. str. 59 nálezu *"mimoriadne súdne orgány predstavujú problematické riešenie v rámci demokratickej formy vlády, takýto súd sa môže premeniť na prostriedok narušenia delby moci,"* prípadne str. 63 nálezu *"špeciálny súd sa od ostatných súdov odlišuje už názvom, ktorý má vyjadriť mimoriadnosť účelu jeho existencie"*, (už len samotné označenie špeciálny majorita považuje v zmysle nálezu na znak mimoriadnosti)³³, no neskôr konštatuje len splnenie niektorých črt mimoriadnosti (str. 72 nálezu) ako napr. osobitný právny režim obsadzovanie miest sudcov či špecifická osobná pôsobnosť vo vzťahu k ústavným činiteľom a vyšším štátnym úradníkom nad rámec vecnej pôsobnosti.

V tomto smere však ani pri prísnom posudzovaní jeho účelu nie je možné Špeciálny súd vnímať ako mimoriadny súd, ktorý by svojím charakterom obmedzoval základné ľudské práva a slobody účastníkov súdneho konania vo vzťahu k princípu spravodlivosti súdneho

---

³⁰ Str. 86 Nálezu.

³¹ Odlišné stanovisko k Nálezu s. 6.

³² Odlišné stanovisko k Nálezu, s. 7.

³³ NIKODÝM, D. 2009. K problematike súladu Špeciálneho súdu s Ústavou Slovenskej republiky. In: Právny obzor, č. 4, s. 335.

procesu. V tejto otázke mala odlišný názor minorita v rámci rozhodovania, ktorá konštatovala, že je "neakceptovateľné", aby nález rozhodol o protiústavnosti Špeciálneho súdu ako celku, na základe parciálnych otázok týkajúcich sa jeho "mimoriadnosti". Minorita argumentuje, že: "*pokiaľ sa väčšina pléna rozhodla posúdiť ústavnosť zriadenia v systéme súdov SR mala to urobiť na základe jeho zriadenia a posúdenia jeho postavenia v systéme sústavy súdov SR v zmysle čl. 143 Ústavy SR.*" Minorita konštatovala, že bez posúdenia tejto otázky nemohla majorita dospieť k záverom o protiústavnosti a samotné zhodnotenie parciálnych častí mimoriadnosti súdu bez systémových väzieb je neprijateľný záver.

Účel zriadenia Špeciálneho súdu bol vždy v súlade s princípmi právneho štátu a je možné konštatovať aj jeho súlad s čl. 11 ods. 1 Dohovoru OSN, proti korupcii, ktorý konštatuje že:

"so zreteľom na nezávislosť súdnictva a jeho kľúčovú úlohu v boji proti korupcii každý štát, zmluvná strana, prijme v súlade so základnými zásadami svojho právneho poriadku a bez toho, aby sa to dotklo sudcovskej nezávislosti, opatrenia na posilnenie integrity a na zabránenie možnostiam korupcie u sudcov. Tieto opatrenia môžu zahŕňať aj pravidlá týkajúce sa správania sudcov."

V tomto smere sa zákonodarca snažil presadiť myšlienku vysokého ohodnotenia sudcov Špeciálneho súdu, ako aj bezpečnostných previerok, či ochrany sudcov nakoľko práve tieto osobitné podmienky mali predstavovať ochranu pred korupčným konaním zo strany organizovaného zločinu, ako aj zo strany sudcov.

Na základe uvedeného je možné konštatovať, že Špeciálny súd nebol súdom protiústavným ako celok, hoci niektoré argumentácie týkajúce sa personálnej pôsobnosti, či previerok NBU a taktiež aj neprímerane vysokých funkčných príplatkov boli diskriminujúce voči sudcom všeobecných súdov, no nejednalo sa o tak závažné argumenty, aby na základe nich mohol byť vyslovený záver o protiústavnosti.

ZRIADENIE ŠPECIALIZOVANÉHO TRESTNÉHO SÚDU

Po rozhodnutí Ústavného súdu o protiústavnosti zriadenia Špeciálneho súdu však bolo naďalej potrebné rozvíjať myšlienku orgánu, ktorý by riešil otázku korupcie, či organizovaného zločinu, prípadne ďalších závažných trestných činov, ktoré ohrozujú súčasnú spoločnosť. Len pár dní po rozhodnutí³⁴ vláda SR predložila návrh na skrátené legislatívne konanie o návrhu zákona o Špecializovanom trestnom súde a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Návrh reagoval aj na skutočnosť, že dňom jeho vyhlásenia v Zbierke zákonov SR stratí účinnosť § 1 zákona š. 458/2003 Z. z. a zriadenie Špecializovaného trestného súdu bude kontinuálne nadväzovať na činnosť Špeciálneho

---

³⁴ Rozhodnutie Ústavného súdu bolo realizované dňa 20. mája 2009 a 28. mája vláda predložila návrh.

súdu, pričom v rámci navrhovanej úpravy boli upravené aj prechodné ustanovenia, ktoré mali zabrániť vzniku právneho vákua v období po vyhlásení nálezov Ústavného súdu SR.³⁵ Konkrétne išlo o § 567f zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, ktorý upravil, že vo veciach, ktoré patria do pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu, v ktorých bolo začaté trestné stíhanie pred nadobudnutím účinnosti tohto zákona, je príslušný na konanie Špecializovaný trestný súd.

Cieľom navrhovanej právnej úpravy bolo zriadenie nového Špecializovaného trestného súdu v sústave súdov Slovenskej republiky, ktorý kontinuálne naviaže svoju činnosť na Špeciálny súd. Taktiež účelom právnej úpravy bolo zachovanie princípu právnej istoty v súvislosti s dovtedajším rozhodovaním Špeciálneho súdu.

Dňom vyhlásenia rozhodnutia Ústavného súdu v Zbierke zákonov pod č. 290/2009 Z. z. nadobudol účinnosť aj zákon č. 291/2009 Z. z. o Špecializovanom trestnom súde a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

V zmysle tohto zákona sa teda zriadil Špecializovaný trestný súd ako súd trvalý, ktorý nemá časové obmedzenie jeho pôsobnosti, pričom jeho ďalšiu organizáciu ako aj konanie pred ním, či postavenie sudcov upravujú osobitné zákony, ktoré sú v predmetnom zákone uvedené.³⁶ Zákonom sa novelizovali ustanovenia Trestného poriadku týkajúce sa vymedzenia pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu, pričom z dôvodu prehľadnosti sa citovali úplné znenia tých ustanovení, ktoré boli dotknuté nálezom Ústavného súdu. Na základe nálezov bola zrušená osobná pôsobnosť Špeciálneho súdu, ale na strane druhej sa (oproti vecnej pôsobnosti špeciálneho súdu) rozšírila vecná pôsobnosť na:

- úkladnú vraždu,
- machinácie pri verejnom obstarávaní a verejnej dražbe podľa § 266 ods. 3 Trestného zákona,³⁷
- trestný čin falšovania, pozmeňovania a neoprávnenej výroby peňazí a cenných papierov podľa § 270 ods. 4 Trestného zákona,³⁸

---

³⁵ Dôvodová správa z. návrhu zákona č. 291/2009 Z. z. uvedená na stránke www.nrsr.sk.

³⁶ Napr. zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a sudcoch, zákon č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich a pod.

³⁷ V prípade že trestným činom bola spôsobená škoda veľkého rozsahu (500násobok malej škody) alebo ak bol trestný čin spáchaný zločineckou alebo teroristickou skupinou.

- trestný čin zneužívania právomoci verejného činiteľa podľa § 326 ods. 3 a 4 Trestného zákona v súbehu s trestnými činmi podľa písmen b), c), e), f), g), h), k) alebo l),³⁹
- trestné činy prijímania úplatku podľa § 328 ods. 1,2 Trestného zákona,
- trestné činy podplácania podľa § 332 ods. 1, 2. Trestného zákona,
- trestný čin nepriamej korupcie podľa § 336 Trestného zákona,⁴⁰
- trestný čin volebnej korupcie podľa § 336a Trestného zákona.⁴¹

Cieľom návrhu zákona o Špecializovanom trestnom súde bolo predovšetkým teda nadviazať na činnosť jeho predchodcu Špeciálneho súdu. Uvedená naviazanosť sa realizovala uverejnením v Zbierke zákonov súčasne s nálezom Ústavného súdu, pričom išlo len o vecnú naviazanosť.

V návrhu zákona sa taktiež menili viaceré ustanovenia súvisiacich zákonov, pričom sa pozmenili aj ustanovenia týkajúce sa sporných (napadnutých) ustanovení v zmysle nálezu Ústavného súdu. Zrušila sa predovšetkým podmienka bezpečnostných previerok sudcov Špeciálneho súdu ako aj sudcov, ktorí rozhodujú o opravných prostriedkoch tohto súdu. Taktiež sa zmenila zákonná úprava funkčného príplatku sudcov, ktorí sú pridelení na Špecializovaný trestný súd, nakoľko nálezom sa stanovilo, že sa tak vysokým funkčným príplatkom porušuje princíp proporcionality, ako aj princíp rovnosti sudcov a pôvodné funkčné príplatky boli v tomto smere diskriminačné. Zachovali sa bezpečnostné opatrenia týkajúce sa

---

³⁸ V prípade že trestný čin spáchaný zločineckou alebo teroristickou skupinou alebo trestným činom bola spôsobená škoda veľkého rozsahu (500násobok malej škody).

³⁹ Pôvodné znenie zákona bolo zmenené novelou č. 262/2011 Z. z. v zmysle ktorej bola do pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu zaradená aj volebná korupcia

⁴⁰ Špeciálny súd mal v rámci vecnej pôsobnosti len trestné činy prijímania úplatku len podľa § 328 ods. 3 a § 329 - 331 a trestné činy podplácania podľa § 332 ods. 3 ako aj § 333 - 335. V súčasnosti sú teda do vecnej pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu zaradené všetky trestné činy týkajúce korupcie.

⁴¹ Trestný čin bol do pôsobnosti Špecializovaného trestného súdu zaradený novelou č. 262/2011 Z. z.

ochrany sudcov a ich rodinných príslušníkov, ktoré sudcom Špecializovaného trestného súdu patria obligatórne.

ZÁVER

Konštatovanie protiústavnosti Špeciálneho súdu, ktorý bol zriadený na účely aktívneho boja s korupciou a organizovaným zločinom mal teda za následok zriadenie novej inštitúcie Špecializovaného trestného súdu, ktorý v zmysle nálezu bude spĺňať princípy právneho štátu. Námiety väčšiny pléna Ústavného súdu SR boli akceptované a transformované do zákona č. 291/2009 Z. z., ktorým sa zriadil Špecializovaný trestný súd a upravili na znenia súvisiacich právnych predpisov v súlade s týmto nálezom. Boli zrušené bezpečnostné previerky, neprimerane vysoké funkčné príplatky ako aj osobná pôsobnosť tohto súdu. Zmenou názvu sa vyjadrila špecializovanosť tohto súdu na vybrané najzávažnejšie trestné činy, ktoré postihujú dnešnú spoločnosť, okruh ktorých sa však rozšíril a neskôr aj doplnil.

Posudzovanie protiústavnosti Špeciálneho súdu bolo založené na argumentoch majoritného zastúpenia pléna Ústavného súdu (7 sudcov), ktorí vo svojom odôvodnení uvádzali svoje názory na skutočnosti na padnuté navrhovateľmi. Minorita (6 sudcov) v tomto smere však vydala vlastné stanovisko, v ktorom sa síce v niektorých častiach (napr. opakované bezpečnostné previerky, či neprimerané vysoké funkčné príplatky) priklonila k názoru väčšiny, ale odmietala argumentácie, ktoré uvádzali vo svojich odôvodneniach. Samotný nález a odôvodnením obidvoch strán je publikovaný na cca 115. stranách a preto nie je možné uvádzať skutočne všetky argumentácie, ktoré sú v ňom uvedené. Príspevkom som sa snažila priblížiť hlavné argumentačné časti vo vzťahu k namietaným skutočnostiam.

V súčasnosti sa na Špecializovanom trestnom súde prejednávajú viaceré trestné činy, ktoré súvisia s korupciou a organizovaným zločinom.⁴²

Literature:

- Ústava SR č. 460/1992 Zb. V znení neskorších ústavných zákonov.
- Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov .
- Zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon č. 458/2003 Z. z. o zriadení Špeciálneho súdu a Úradu špeciálnej prokuratúry a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

---

⁴² Bližšie pozri www.specialnysud.sk

- Zákon č. 291/2009 Z. z. o Špecializovanom trestnom súde a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Dôvodová správa z. návrhu zákona č. 291/2009 Z. z. uvedená na stránke www.nrsr.sk
- Zákon č. 232/1948 Zb. o Štátnom súde.
- Zákon č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.
- Zákon č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov.
- Nález Ústavného súdu SR uverejnený v Zbierke zákonov SR pod č. 290/2009 - spisová značka nálezu PL. ÚS 17/08.
- Konceptia materiálneho právneho štátu a inštitucionálne vymedzenie orgánov súdnej moci - úplne znenie nálezu s odôvodnením [online] Dostupné na internete: <http://portal.concourt.sk/pages/viewpage.action?pageId=1277961>
- Odlišné stanovisko sudcov k nálezu uvedené na stránkach http://portal.concourt.sk/Zbierka/2009/4_09s.pdf
<http://portal.concourt.sk/pages/viewpage.action?pageId=1277961>
- Dohovor OSN proti korupcii - Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR publikované pod č. 434/2006 Z. z.
- VOREL, J., A. ŠIMÁNKOVÁ a J. TÁBORSKÝ. 2003. Československa justice v letech 1948 - 1953 v dokumentech, Díl I, Praha : Úrad dokumnetace a vyšetřování zločinu komunizmu PČR. 415 s. ISBN 80-86621-03-0.
- MACEJKOVÁ, I. 2010. K otázke ústavnosti Špeciálneho súdu v SR. In: Právník, roč. CIL, č. 12, s.1193 - 1217.
- MACEJKOVÁ, I. 2010. Ešte raz k Špeciálnemu súdu. In: Justičná revue, 2010, č. 6-7, roč. 62, s.707-727.
- NIKODÝM, D. 2009. K problematike súladu Špeciálneho súdu s Ústavou Slovenskej republiky. In: Právny obzor, č. 4, s. 330-340.
- Štatút Súdneho dvora Európskej únie [online] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0210:0224:SK:PDF>

Contact – email

veronika.markova@minv.sk

POROTNÍ SOUDNICTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V 2. POLOVINĚ 19. STOLETÍ

PETR MOC

Západočeská univerzita v Plzni, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Tento příspěvek se zabývá tématem porotního soudnictví v českých zemích v 2. polovině 19. století. Od jejího zárodku v Pillersdorfově ústavě z roku 1848, k zákonu 119 z roku 1873, kde je popsáno fungování poroty, určení příslušnosti soudu a jeho složení. Příspěvek obsahuje popis vzniku poroty - zápis do seznamů, los porotců, možnost vyjádření se účastníků k osobám porotcům. Následné ustanovení porotců a proces rozhodování o vině či nevině.

Key words in original language

Porotní soud; porota; proces vzniku; Pillersdorfova ústava; los porotců; rozhodování o vině či nevině

Abstract

This post addresses the issue of jury justice in the Czech lands in the 2nd half of the 19th century. The Pillersdorf Constitution of 1848, and the Act 119 of 1873 describes the functioning of the jury, its jurisdiction and its composition. The paper contains a description of the jury, the process of creating the lists, the selection of the jurors, and the opportunity to comment, to deny or accept those jurors. And finally the subsequent provisions of the jurors and the process of deciding on guilt or innocence.

Key words

Jury trial; jury; process of creating; Pillersdorf Constitution; selection of the jurors; deciding on guilt or innocence

I. POČÁTKY POROTNÍHO SOUDNICTVÍ

První zmínky o vzniku porotního soudnictví na našem území jsou v Pillersdorfově ústavě z roku 1848. Zde bylo proklamováno, že dojde k vzniku porotních soudů pro tiskové delikty. Od 1. června 1850 byly pak ustanoveny prozatímním trestním řádem, který byl publikován pod č. 25/1850 ř. z.. Teritoriálně měl platit všude tam, kde byl platný trestní zákon z roku 1803. Tento zákon dle francouzského vzoru vnesl do právního řádu zásadu obžalovací, namísto dosud používané zásady inkviziční, mělo se však jednat spíše o kosmetickou změnu a nemělo

dojít k úplnému zrušení zásady inkviziční 1. Dále tento zákon přinesl další změny v celkovém pojetí soudnictví jako například: volné hodnocení důkazů, ústní veřejné jednání, vytvoření provizorních státních zastupitelství a vznik porotních soudů². V účinnosti ale dlouho nezůstal, jelikož byl po necelých dvou letech zrušen kabinetním listem číslo 4/1852 z 31. prosince 1852, nazývaným Pravidla základní v příčině zákonodárství organického v korunních zemích císařství Rakouského³. Poté došlo k přijetí nového trestního zákona, který se ovšem vracel zpět k zásadám trestního zákona z roku 1803. Vývoj, ale nelze jen tak zastavit a tak zde i tak některé prvky ze zákona č.25/1850 ř.z.: státní zastupitelství, při závěrečném přelíčení byla ponechána v platnosti zásada ústního jednání spolu se zásadou veřejnosti⁴, jinak se ale celý proces vrátil zpět k tajnému a písemnému řízení. K návratu k porotnímu soudnictví došlo pak až díky zákonu č.144/1867 ř.z., o moci soudcovské, jenž tvořil společně s dalšími zákony⁵ prosincovou ústavu z roku 1867. Zákon č. 119/1873 ř.z., jímž se uvádí trestní řád, ze dne 23. května 1873 zavedl porotní soudy také pro politické delikty a těžké delikty.

Co bylo ale důvodem vzniku porotních soudů?

Asi nejlépe to vystihl právník Jakub Malý⁶, který k pojmu porota do Riegrova naučného slovníku napsal: “ Podle spravedlnosti souzen ve vlastní při protože ve státu opravdu svobodném nemůže žádný politický provinilec souzen býti od orgánů státních anebo lidí od vlády závislých. V takových případech jest soud porotní silnou hradbou svobody proti všelijakým útokům útoků moci, která by ji omezovati chtěla. Spolu pak jsou výroky jeho neomylné projevy obecného myšlení, kterých potřebí vládě sobě všímati, neboť jsou důležitým příspěvkem k seznámení potřeb a tužeb národa a vůbec duch časového, jemuž každá vláda slušně hověti musí, aby ji nepředstihl na její škodu. Jako na sněmích moc zákonodárnou, tak vykonává národ ústavem poroty moc soudní sám; a je-li svobodný tisk theoretickou

---

¹ STORCH, František. *Řízení trestní rakouské. Díl I.* V Praze: Tiskem a nákladem J. Otty, 1887. s. 95

² STORCH, František. *Řízení trestní rakouské. Díl I.* V Praze: Tiskem a nákladem J. Otty, 1887. s. 95

³ BALÍK, Stanislav, K tradici porotního soudnictví v českých zemích. In: *Historický obzor I*, 1994, s. 13.

⁴ STORCH, František. *Řízení trestní rakouské. Díl I.* V Praze: Tiskem a nákladem J. Otty, 1887. s. 96

⁵ Další 4 zákony: č.141/1867 ř.z., o říšském zastupitelstvu, č.142/1867 ř.z., o všeobecných právech státních občanů, č.143/1867 ř.z., o říšském soudu, č.145/1867 ř.z., o moci vládní a výkonné.

⁶ Srov. BALÍK, Stanislav, K tradici porotního soudnictví v českých zemích. In: *Historický obzor I*, 1994, s. 13.

kontrolou moci výkonné čili státní správy, může porota vším právem vázána býti její praktickou kontrolou.”⁷

II. ŘÍZENÍ PŘED POROTOU

O tom, jak vypadalo řízení před porotou, si lze učinit představu ze zákona č. 119/1873 ř.z.

Porotní soudy zasedaly v první instanci v sídlech sborových soudů (§ 297 ř.tr.). Věcná příslušnost je uvedena v článku VI řádu trestního. Jedná se taxativní výčet, který obsahuje hlavně: zločiny a přečiny těžké a politické, skutkové podstaty které náležejí do tiskového práva⁸. Jak je vidět, porotní soudy tedy mohly rozhodovat v případech vlastizrady, pozdvižení a vzbouření, rušení veřejného pokoje, v případech veřejného násilí, únosů, falšování mince (penězokazectví), zprznění, násilného smilstva, krádeže, souboje či těžké poškození na těle.

Porotní soudy se scházely každé tři měsíce, ale prezident sborového soudu druhé instance mohl nařídít dobu dvou měsíců, popřípadě, pokud to bylo zapotřebí, mohlo se konat mimořádné zasedání a to sešlo-li by se mnoho žalob nebo byly-li by tu žaloby důležité (§ 297 ř.tr).

Mohl se ale porotcem stát každý člověk nebo zde byly nějaké požadavky?

Porotcem se nemohl stát každý, nýbrž ze začátku musel splňovat dle ustanovení § 1 zákona o vzdělávání soudců (č.121/1873) tyto podmínky⁹:

- 1) být mužského pohlaví,
- 2) dosáhnout věku 30 let,
- 3) být gramotný - umět tedy číst a psát,
- 4) mít trvalé bydliště na území říše,
- 5) v dané obci trvalý pobyt po dobu 1 roku,
- 6) být buď plátcem daně, nebo mohla být tato podmínka odpouštěna, pokud porotce měl dostatečné vzdělání či vykonával-li vybrané

---

⁷ J. Malý, Porota. In: Riegrův slovník naučný VI. Praha 1868, s. 693.

⁸ Zákon č. 121/1873.

⁹ Srov. F. Storch, Řízení trestní rakouské v pořádku systematickém I. Praha 1887 (nebo 1897, nebo 2011), s. 184.

povolání (advokáti, notáři, profesoři, učitel na vysoké nebo střední škole, dosáhnutí doktorského vzdělání na domácí univerzitě).

Ustanovení § 2 uvádělo podmínky, za nichž byl člověk nezpůsobilý. Nezpůsobilými tedy byli:

- 1) ti kdož pro tělesnou či psychickou vadu nejsou schopni se státí porotcem,
- 2) ti kdo byli omezeni na právní způsobilosti k právům a povinnostem,
- 3) osoby vyšetřované, obžalované v trestním řízení nebo osoby vykonávající již trest, které byly dle zákona zbaveny volitelnosti do obecního zastupitelstva.

V ustanovení § 3 bylo negativně vymezeno, kdo nebude povolán, aby se stal porotcem z důvodu inkompatibility.¹⁰ K těmto osobám patřili:

- 1) státní úředníci vyjma profesorů a učitelů,
- 2) vojáci z povolání,
- 3) církevní hodnostáři státem uznaných církví,
- 4) zaměstnanci pošt, železnic, telegrafu a parních lodí.

Nakonec pak v ustanovení § 4 byly uvedeny důvody pro osvobození od této povinnosti. Jsou zde uvedeny:

- 1) dosažení věku 60 let,
- 2) členství v zemském sněmu,
- 3) branci po dobu vojenské služby,
- 4) osoby v císařské službě dvorské, lékaři, profesoři, lékárníci a ranhojiči pokud starosta potvrdil jejich nutnost a potřebnost v onom čase
- 5) ti, kteří v kalendářním roce již v porotě hlavní či náhradní byli

Judikatura reagovala i na možnost, že se mezi porotce dostal nezpůsobilý člověk. Možnost dodatečně ověřovat způsobilost byla odmítnuta, jelikož by to vedlo k neplatnosti celého řízení. Co se ale stalo, pokud se nezpůsobilým stal až v průběhu řízení nebo se

---

¹⁰ F. Storch, Řízení trestní... I, s. 184.

nedopatřením či chybou takový člověk dostal do poroty? Právě toto bylo jedním z důvodů zmatečnosti.¹¹

Každý soud skládal ze soudu (3 členný soudní sbor, v čele s předsedou) a 12 členů poroty (lavice porotnická) (§ 300 ř.tr.). Následně dle § 301 jsou jmenováni i náhradníci pro případ potřeby. Co se týče poroty, bylo nutné povolat 36 porotců a 9 náhradníků ze seznamu porotců. Z nich se vybralo 12, kteří se účastnili procesu (§302 ř.tr.). Tento zákon však nijak dále nespécifikoval seznam porotců, ale odkazoval na zvláštní zákon. Byl jím zákon ze dne 9. března 1869 č. 33/1850 ř. z. a řád trestní z roku 1850). Seznam se skládal ze seznamu hlavního a doplňovacího (Haupt- und Eragänzugsliste)¹². Do seznamu hlavního přišli podle § 9 ti, kteří byli dle názoru komise nejschopnější a do seznamu doplňovacího ti, co bydlí na území soudu nebo v jeho blízkosti. Následně dle § 303 museli být 3 dny před zahájením přelíčení pod sankcí neplatnosti oznámeni porotci (jak hlavní tak i náhradní) obžalovanému. Pokud se poté dle § 305 dostavilo pouze 29 porotců a méně, byl jejich počet doplněn o porotce vedlejší a to losem. Když bylo přítomno minimálně 30 porotců, tak se předseda dle § 306 zeptal stran, zda s porotci souhlasí nebo zda k nim mají námítky. A to z důvodů, že porotce byl buď v příbuzenském poměru s jednou ze stran (zde byl odkaz § 67 z.tr, který určoval podmínky pro soudce, který se měl použít obdobně); porotce mohl mít prospěch či škodu díky výsledku přelíčení; nebo pokud byl účastníkem přelíčení nebo zvláštním subjektem nebo osobou zúčastněnou. Následně docházelo k sestavení poroty. K porotcům se pak dle §§ 308 a 309 vyjádřili jak žalobce tak žalovaný. Při počtu 12 porotců mohl žalovaný odmítnout polovinu, při sudém počtu porotců pak o 1 více než žalobce. Ke každému porotci se nejdříve vyjadřovala obžaloba. Proces výběru byl následovný. Jména porotců byla dána do osudí, z něhož je předsedající po jednom losoval. Strany se mohly vyjádřit ke každému jménu a popřípadě ho zamítnout. Los probíhal do té doby, než byla vybrána celá porota. Zbytek jmen se nechával v osudí. § 310 následně upravoval možnost předsedajícího dle uvážení rozhodnout o navýšení porotců o jednoho či dva, pokud se předpokládalo déle trvající přelíčení a někdo z poroty by se pro nějaký důvod nemohl dostavit. Toto dle mého názoru mělo předejít i situaci, kdy by při déle trvajícím procesu došlo třeba ke smrti jednoho z porotců. Předešlo by se tak opakování již proběhlé části procesu. Tito dva náhradní porotci museli být přítomni během celého přelíčení.

---

¹¹ Srov. Nález kasačního soudu ze dne 24.září 1874 (číslo sbírky 25), Nález kasačního soudu ze den 21.ledna 1881 (číslo sbírky 316), Nález kasačního soudu z 31.března 1882 (číslo sbírky 440)

¹² F. Storch, Řízení trestní... I, s. 187.

Po uzavření lavice porotců mohlo dojít k zahájení přelíčení. Podle § 311 se použila ustanovení kapitoly XVIII tedy kapitoly, trestního řádu soudního o hlavním přelíčení před sborovými soudy první stolice a o opravných prostředcích. Následný postup byl následující. Porotci seděli na lavici v pořadí, v jakém byli vylosováni, a zapisovatel přednesl danou věc. Přesedající se obžalovaného zeptal na celé jméno, věk, místo narození, náboženství, stav, zaměstnání, bydliště (§ 240 ř.tr.)

Po tomto pokračovalo něco, co mnoho z nás zná spíše z amerických filmů a někteří mají možná představu, že něco podobného říká i svědek při přelíčení i dnes. V tomto bodě totiž došlo na přísahu, kterou museli dle § 313 odříkat porotci: “Budete přísahati a slíbíte před Bohem, že chcete všechny důkazy, kteréž uvedeny budou proti obžalovanému i k jeho prospěchu, se vší svědomitou pozorností zkoušeti, že nechcete ničeho, co obžalovanému může býti ku prospěchu neb na škodu, bez uvážení nechávati, že chcete zákon, jemuž mate platnost zjednati, věrně zachovávat, že nechcete o věci, k níž přelíčení se vztahuje, prvé než učiníte výrok, s nikým, leč se svými spoluprotci mluvit, hlasu přízně neb nepříně, bázně neb radosti z cizí škody žádného sluchu nedávati, nýbrž že chcete nestranně a setrvale, jak se poctivého a svobodného muže sluší, jediné dle důkazů obžalovaného ku prospěchu i proti němu uvedených a dle svého na nich zakládajícího přesvědčení tak rozhodnouti, jak z toho před Bohem a svým svědomím můžete odpovídati” a poté každý porotce na vyzvání předsedy odpověděl: “Přísahám, tak mě pomáhej Bůh!” Dle tohoto ustanovení nemělo na přísahu vliv vyznání. Pro ty, kterým to jejich víra ale zakazovala, byla zde modifikace rukou dáním závazek, neboli podáním ruky. Následně ale došlo za první republiky ke změně díky zákonu č. 223/1922 Sb. Ten se počítal i se skupinou nevěřících občanů, kteří v přísaze nepoužili frázi “Před Bohem” ale nýbrž pouze “Přísahám”.

Po přísaze začalo samotné dokazování. § 315 ř.tr. dával dokonce možnost porotcům navrhnout provedení důkazů a klást otázky. Jednalo se ale pouze o návrh, a soud to bral pouze v potaz. Dle § 240 ř.tr. po vykonání přísahy porotců, byli svědkové odvedeni do speciální místnosti, aby nemohli být ovlivněni a nemohli změnit svojí výpověď. Zakázáno bylo i mluvit o věci mezi sebou. Výjimku tvořili znalci, kteří mohli býti přítomni výslechu svědků, pokud je k tomu přesedající vyzval.

Poté následovalo přečtení obžaloby (§ 240 ř.tr.). Následně měl možnost se k obžalobě vyjádřit obžalovaný. Ten pokud nesouhlasil s obžalobou a cítil se nevinný, měl možnost podat vlastní verzi událostí, k nimž došlo. Pokud se rozcházel s předchozí výpovědí, byl dotázán proč tomu tak bylo. Pokud nechtěl na danou věc odpovědět, mohl být přečten zápis s předchozí výpovědí. Během dotazování se nesměl obžalovaný radit se svým obhájcem, jak na danou otázku odpovědět (§ 245 ř.tr.), jinak s ním mohl komunikovat.

I v tehdejší době zákon umožňoval volnou dispozici s řízením. Kdykoliv během řízení mohlo dojít k upuštění od přelíčení, pokud s tím souhlasila i druhá strana.

Po ukončení dokazování předseda spolu se soudem připravil pro porotce otázku. Otázku musel podepsat předseda a následně byly přečteny žalobci (žalobníkovi) i obhájci a to pod sankcí neplatnosti. Pokud si to strany vyžádaly, mohlo to být nahrazeno písemným předložením. Poté ve smyslu § 316 ř.tr. mohlo dojít i ke změně otázek účastníky po souhlasu soudního sboru. Pokud došlo ke změně otázek, bylo nutné opakovat předcházející část procesu přečtení otázek. U otázek ale nastával problém, jelikož při špatně položených otázkách často docházelo k podání opravného prostředku kvůli zmatečnosti řízení. Tuto problematiku řešila jak tehdejší judikatura¹³, tak i odborné časopisy, například časopis Právník¹⁴. Otázky se rozlišovaly na hlavní, dodatkové a eventuální. Ve smyslu § 323 ř.tr měly být koncipovány tak, aby na ně šlo prostě odpovědět pouze slovy ano nebo ne. Primární byla samozřejmě hlavní otázka, která vedla k tomu, zda je obžalovaný vinen, tedy zda se dopustil trestného činu. Zde mělo dojít k hodnocení všech znaků trestného činu, důkazů a trestní odpovědnosti. Dodatkové otázky byly položeny v případě pozitivní odpovědi na otázku hlavní. A nakonec otázky eventuální nastoupily v případě negativní odpovědi na jiné otázky.

Ke kladení otázek porotcům nedošlo, pokud měl být obžalovaný zproštěn obžaloby, došlo k promlčení trestného činu nebo pro daný skutek nešlo zahájit trestní stíhání (§ 317 ř.tr.).

Poté, co došlo k přečtení otázek již nebyla možnost vzít žalobu zpět a následně přišel na řadu přednes řečí. Kdo začne, kdo bude následovat a kdo vystoupí poslední, bylo stanoveno zákonem. Pořadí bylo následující. Jako první měl řeč žalobce a poškozený a po nich obžalovaný a jeho obhájce. Dá se předpokládat, že se i zde jedná o tak zvané favor defensionis. Jedná se o to, aby se obžalovaný mohl i ve své řeči vyjádřit k řeči protistrany. V otázkách se nikdy neřešila otázka trestní sazby. O tomto porota nerozhodovala. Její kompetence byla pouze rozhodnout o vině či nevině obžalovaného. Nikoliv o trestní sazbě. To ale občas přinášelo i svoje problémy. Porotci si občas protizákonně atrahovali tuto kompetenci v tom smyslu, že pokud se jim zdála sazba, která by mohla být obžalovanému udělena vysoká nebo dle jejich názoru nepřiměřená, raději obžalovaného prohlásili za nevinného. Po skončení dokazování předsedající soudce prohlásil přelíčení za skončené a ve stručnosti shrnul všechny jeho podstatné náležitosti. Zmínil ve zkratce důkazy hovořící ve prospěch

---

¹³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních. Generální rejstříky k ročníkům I-X (1919-1928). Praha 1929, s. 346-350.

¹⁴ A. Zucker, O otázkách k porotcům. In: Právník (1869, 8), 1869, s. 493-497.

obžalovaného i v neprospěch obžalovaného. Při shrnutí důkazů ovšem nesměl vyjádřit svůj názor k případu či důkazům jako takovým. Poté vyložil porotcům znaky trestného činu dle zákona a provedl i interpretaci jednotlivých paragrafů, aby porotci pochopili smysl a účel zákona. Dále jim připomenul jejich povinnosti jako porotců a nařízení o způsobu jejich porady a hlasování. Tento monolog předsedajícího nesměl být rušen. Strany mohly pouze požádat, aby poučení porotců bylo zaznamenáno do protokolu. Následně předsedající dal porotcům sepsané otázky, oni opustili soudní síň a odebrali se do poradní síně i se spisem. Obžalovaného následně také odvedli ze zasedací síně (§ 325 ř.tr.)

Když se porotci dostali do poradní síně, zvolili si ze svého středu vrchního porotce, za pomoci hlasování a to prostou většinou. Vrchní porotce přečetl následující poučení, než začala porada: “Zákon nežádá na porotcích, aby vydávali počet z příčin svého přesvědčení; neustanovuje jim žádných určitých pravidel, dle kterých by posuzovali se mělo, jestli některý důkaz úplný a dostatečný. Zákon vybízí je toliko, aby bedlivě a svědomitě zkoušeli všechny průvody ku prospěchu obžalovaného i proti němu uvedené, a potom se tázali sami sebe, jaký účinek na ně měli důkazy v hlavním přelíčení proti obžalovanému přivedené, též důvody, jimiž se hájil.” (§ 326 ř.tr.).

Co se týče otázky, jestli je obžalovaný nevinný či vinný, museli porotci rozhodnout pouze dle vlastního přesvědčení. Při poradě se měli zabývat pouze otázkami, které jim byly předloženy. Bylo pouze na soudcích a ne na porotcích aby určovali trest či trestní sazbu. Porotci měli rozhodnout o vině či nevině obžalovaného a nikoliv přemítat, zda výše trestní sazby, která byla určena literou zákona, se jim zdála odpovídající. Tato poučení stejně tak §§ 327 - 330 měla být v porotní místnosti vyvěšena.

Během porady nesměli porotci opustit poradní místnost. Byl zakázán vstup dalším osobám do poradní síně, pokud ovšem osoba neměla písemný souhlas předsedajícího soudce. Ale ani takováto osoba s písemným povolením, pak nesměla komunikovat s žádným z porotců. Sankce za porušení této povinnosti byla pro porotce pokuta od 10 do 100 zlatých, a pro ostatní osoby hrozba vazby až na 24 hodin.

Pokud došlo k nějakým nejasnostem, mohl vrchní porotce požádat předsedajícího soudce, aby za dozoru zapisovatele, žalobce a obhájce k nim přišel. O změně otázek musel hlasovat senát a předsedající soudce o tom informoval a poučil porotu.

U rozhodování porotců o vině či nevině nesměl být nikdo přítomen, jinak to mělo za následek neplatnost takového rozhodnutí (§ 327 ř.tr.).

Po skončení porady následovalo hlasování o jednotlivých otázkách. Každý porotce hlasoval samostatně s tím, že vrchní porotce hlasoval

jako poslední. Každý hlasoval slovy “Ano” či “Ne”¹⁵. Bylo možné odpovědět jen na část otázky nebo dát dovětek ke kladné odpovědi. To znamenalo, že bylo možné odpovědět kladně, ale s určitými věcmi v otázce nesouhlasit.

K otázce viny, stejně tak k přitěžujícím okolnostem bylo potřeba alespoň dvou třetinové většiny hlasů. Ke zbývajícím otázkám stačila prostá většina hlasů¹⁶. Zde byl rozdíl od angloamerického systému, kde byla potřeba jednomyslného rozhodnutí poroty v otázce viny. K jiným otázkám stačila pouze prostá většina. Pokud došlo k rovnosti hlasů, platila zásada *in dubio pro reo*, to znamenalo, že bylo vybráno příznivější rozhodnutí a mínění pro obžalovaného. Šlo se také hlasování neúčastnit. Hlasy nehlasujících porotců se pak přičítaly k mírnějšímu názoru. O hlasování se sepsal protokol, který podepsal hlavní porotce (§ 329 ř.tr.).

Po hlasování a zapsání výsledku hlasování se porotci vrátili zpět do soudní síně na své místo. Přesedající soudce potom vyzval hlavního porotce, aby vyslovil výsledek hlasování. Ten svoji řeč musel začít dle § 330 slovy: “Porotci odpověděli dle přísahy a svědomí k otázkám jim daným takto:” a poté sdělil výsledek porady. Vždy přečetl položenou otázku a na ní odpověď. Pokud se zdál výrok nejasný či neúplný, mohl soudní sbor porotcům vrátit otázky zpět k nové poradě. Mohlo také dojít k tomu, že pokud se soudní sbor jednomyslně shodl, že se porota zmýlila v hlavní věci při označení obžalovaného vinným, mohla případ odložit do dalšího zasedání porotního soudu. Při novém přelíčení ale musela zasedat jiná porota a nikdo ze soudců původních nesměl být předsedou soudního sboru (§ 332 ř.tr.). I zde je vidět, že byla snaha dodržet účel, pro nějž byly porotní soudy vytvořeny, a to pro lepší postavení obžalovaného. Tato možnost soudu chyběla, pokud byl obžalovaný zproštěn obžaloby.

Po sdělení výsledku porady byl předveden obžalovaný, kterému zapisující přečetl výrok porotců. Pokud zněl výrok “nevinen” byl vynesena rozsudek okamžitě. Pokud ne, nastupovala ještě další fáze řízení o uložení trestu. Před tím než soud vynesl své rozhodnutí, vystoupil podle § 335 žalobce, po něm soukromý účastník a nakonec obžalovaný a jeho obhájce. Jejich řeči se neměli vyjadřovat k rozhodnutí poroty, nýbrž pouze k otázce výměře trestu.

---

¹⁵ ADAMOVÁ, Karolina et al. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, 2005. 231 s. ISBN 80-86920-07-0, s.122.

¹⁶ ADAMOVÁ, Karolina et al. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, 2005. 231 s. ISBN 80-86920-07-0, s. 123.

Po vyslechnutí stran se porotní soud odebral do poradní síně na poradu. Zde následovalo hlasování (§ 19 a následují). K rozhodnutí bylo nutná absolutní většina hlasů. Hlasovali mladší před staršími (myšleno služebně straší) a předsedající soudce jako poslední. Došlo-li k rovnosti hlasů, pak nastupovala zásada in dubio pro reo, tedy že byla vybrána varianta pro obžalovaného příznivější. Pokud i toto bylo nejasné, došlo o tomto k hlasování. Při patové situaci i zde, pak následně rozhodl předsedající soudce. Nešel-li skutek subsumovat pod žádný trestný čin, musel obžalovaného porotní soud zprostit obvinění. Ve smyslu § 338 musel soudní sbor přihlížet při výměře trestu jak polehčujícím okolnostem, tak i k přitěžujícím. Při trestní sazbě v rozhraní 10-20 let odnětí svobody, šlo trest díky polehčujícím okolnostem snížit. Nesmí být ale nižší než hranice 3 let. U odnětí svobody v délce 5-10 let, nesměl jít níže než na jeden rok odnětí svobody. Při udělení trestu smrti více osobám, se v rozsudku určilo i pořadí vykonání trestu smrti (§ 339 ř.tr.).

Následovalo veřejné vynesení rozsudku. Předsedající při vyhlášení uvedl okolnosti, které vedly k výměře trestu a poučil obžalovaného o opravných prostředcích. Byl-li vynesena trest smrti, muselo dojít k poradě se státním zástupcem, jestli by nebylo vhodné udělit milost a popřípadě, který trest by měl přijít v potaz místo trestu smrti. Protokol i se spisem se odeslal v každém případě k soudu vyšší instance (soudu zrušovacímu) a ten vše postoupil po právní moci ministru práv.

III. OPRAVNÉ PROSTŘEDKY

Tehdejší právní řád připouštěl 2 opravné prostředky a to buď stížnost zmatečnou a odvolání (§ 343 ř.tr.).

Stížnost zmateční

Pro podání stížnosti zmatečné byly uvedeny taxativní důvody. Důvody pro podání stížnosti byly:

- 1) nesprávné obsazení soudu či lavice porotců,
- 2) obžalovaný neměl během hlavní přelíčení obhájce,
- 3) byl použit nezákonný důkaz či postup, porušení právní povinnosti soudu,
- 4) špatná interpretace zákona či pravidla řízení, špatná formulace hlavní či vedlejší otázky,
- 5) nesprávné poučení porotců,
- 6) odpověď porotců byla nejasná a nebo si sama odporuje,
- 7) analogie k tíži obžalovaného,

8) výměra trestu byla nezákonná.

Stížnost mohla být podána do 3 dnů a to buď od vyhlášení rozsudku, nebo do 3 dnů od jeho doručení, pokud obžalovaný nebyl přítomen jeho vyhlášení. Její podání mělo odkládací účinek (§ 284 ř.tr.).

Odvolání

Odvolání bylo přípustné v části výroku o trestu a z výroku týkající se pohledání z práva soukromého (§ 283 ř.tr.).

Obnova řízení

V této části se autor věnuje obnovení trestního řízení podle tehdy platných zákonů. Tehdejší platná úprava umožňovala obnovení řízení u přelíčení již zastaveného, odmítnuté žaloby, či pokud od ní bylo opuštěno na návrh státního zástupce nebo žalobce pokud nedošlo k jeho promlčení a byla zjištěna nova, která vedla k usvědčení obžalovaného. Žalobce nemohl návrh podat, pokud vzal žalobu prve zpět. O obnově řízení rozhodoval soud druhé instance, ale žádost se podávala soudu první instance (§ 353 ř.tr.).

O obnovu řízení mohl žádat odsouzený i po vykonání trestu, pokud splnil následující podmínky dle § 353 ř.tr.:

- 1) byl odsouzen na základě křivého svědectví, zfalšované důkazy či na základě podplácení
- 2) uvedl nova, která buď sama, nebo ve v návaznosti na staré důkazy mohla vést k zproštění obžaloby či překvalifikaci trestného činu na mírnější
- 3) pokud bylo pro jeden skutek odsouzeno více pachatelů a bylo zřejmé, že alespoň jeden pachatel byl nevinný

Tento návrh ve prospěch byly oprávněny podat stejné osoby jako v případě zmatečné stížnosti. Pokaždě se státní zástupce dozvěděl nové informace, jež byly ku prospěchu obžalovaného a mohly vést k podání žádosti na obnovu řízení byl povinen toto oznámit obžalovanému nebo tomu kdo byl oprávněn tuto žalobu podat (§ 354 ř.tr.). Je zajímavé, že zde byla pouze povinnost oznámit a ne jednat.

Státní zástupce nebo poškozený mohl navrhnout obnovu řízení na nepromlčený trestní čin, ze kterého byl obžalovaný zproštěn a to ze dvou důvodů. Za prvé pokud došlo ke křivému svědectví a falšování důkazů. Za druhé pokud se obžalovaný později ke svému činu doznal nebo byla objevena nova (§ 355 ř.tr.).

Navíc měl státní zástupce možnost podat návrh na obnovu řízení, ještě pokud skutečně spáchaný zločin, za něj šlo uložit trest smrti či doživotí, mohl být dle rozsudku uložen pouze trest dočasného vězení. Za druhé, měl být uložen trest ve výši minimálně 10 let, ale byl uložen v maximální výši 5 let. Za třetí, že spáchaný čin byl zločin, i když obžalovaný byl souzen a odsouzen pro přečin nebo trestný čin, který je v pravomoci okresního soudu (§ 356 ř.tr.).

To zda-li dojde k obnově řízení rozhodoval sborový soud I. instance. Vyšetřující soudce prověřil všechny skutečnosti a vyslechl strany (státního zástupce, poškozeného a v některých případech i obžalovaného=odsouzeného). Poté v neveřejném zasedání ve čtyřčlenném senátu rozhodl. Proti rozhodnutí šlo podat stížnost ke sborovému soudu II. instance ve lhůtě 3 dnů. Pokud rozhodl až soud II. instance, mohl případ delegovat jinému soudu. (§ 357 ř.tr.).

Co se týče účinků obnovy řízení, docházelo ke zrušení původního rozsudku.

IV. POROVNÁNÍ POROTNÍHO SOUDNICTVÍ S DNEŠNÍ PRÁVNÍM STAVEM

Dnešní právní úprava (hlavně dle zákona č. 141/1961 Sb. a zákona č. 40/2009 Sb) nepřipouští vznik institutu porotního soudnictví. Laický prvek je připuštěn v podobě přísedících, jenž je pozůstatkem z let z minulého režimu. Je otázkou zda-li je laický prvek při procesu rozhodování o vině či nevině přínosný. Na této otázce se neshodli ani odborníci z první republiky. Tento systém si najde jak své příznivce i odpůrce. V dnešní době jsou soudci občas, hlavně díky médiím, která ráda pravdu buď překrucují, ale hlavně nepodávají úplné informace, ovlivňují veřejné vnímání. Takže pokud je poté pachatel zproštěn obžaloby, či mu není dána vysoká trestní sazba, kterou media ve svých zprávách určí sama, dochází ke kritice soudního systému. Je ale také známo, že někdy dochází k velmi pozitivistickému výkladu zákonů. A tomu dle mého názoru by mohl zabránit právě laický prvek. Zákon je přeci živý organismus a záleží právě na jeho interpretaci. Zákon nemůže nikdy obsáhnout vše, ale je pouze na nás jak daná ustanovení interpretujeme. Další odlišností s dnešní dobou, dle článku 95 odstavce 1 Ústavy (zákon č.1/1993 Sb.) je soudce vázán při svém rozhodování pouze zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu. I tehdy byli sice porotci vázáni zákonem, ale ne již tak silně, jako je tomu dnes.

Velký rozdíl v těchto úpravách je i postavení samotného advokáta. K dnešnímu postavení advokáta se hodí přísloví od anglického básníka, politika a dramatika Edward George Earle Lytton Bulwer-Lytton, že pero je mocnější než meč. Naopak v institutu porotního soudnictví, pokud chtěl být tehdy člověk dobrým advokátem, musel být také skvělým řečníkem. Řečníkem, který dokáže upoutat pozornost poroty a přesvědčit je o svém názoru. I soudce měl v tehdejší době odlišné postavení. Dnes je on, kdo je pánem. V pojetí porotního soudnictví je pouze koordinátorem,

člověkem který dohlíží, aby byl proces spravedlivý. Není na něm, aby rozhodl o vině či nevině, ale při vyslovení viny stanovil trestní sazbu.

Závěrem bych parafrázoval myšlenku Jakuba Malého k porotnímu soudnictví. Politický provinilec nemůže být souzen lidmi, kteří jsou právě na tomto systému závislí, až již přímo či nepřímo. A právě laický prvek v podobě poroty, je tím, co by mu mělo za každých okolností poskytnout ochranu a spravedlnost.

Literature:

- STORCH, František. Řízení trestní rakouské. Díl I. V Praze: Tiskem a nákladem J. Otty, 1887
- BALÍK, Stanislav. K tradici porotního soudnictví v českých zemích. In: Historický obzor I, 1994
- J. Malý, Porota. In: Riegrův slovník naučný VI. Praha 1868
- Nález kasačního soudu ze dne 24.zář 1874 (číslo sbírky 25), Nález kasačního soudu ze dne 21.ledna 1881 (číslo sbírky 316), Nález kasačního soudu z 31.března 1882 (číslo sbírky 440)
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních. Generální rejstříky k ročníkům I-X (1919-1928). Praha 1929
- A. Zucker, O otázkách k porotcům. In: Právník (1869, 8), 1869
- ADAMOVIČ, Karolína et al. Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938. Vyd. 1. Praha: LexisNexis CZ, 2005. ISBN 80-86920-07-0

Contact – email

mocpetr@gmail.com

THE EVOLUTION OF THE POSSIBILITIES FOR LEGAL REMEDY IN HUNGARIAN ADMINISTRATIVE PROCEDURES

KITTI POLLÁK

University of Szeged, Faculty of Law and Political Science, Mad'arsko

Abstract

The paper aims to provide a historical overview of each legal remedy possibilities – the appeal procedures, the judicial reviews, the reopening procedures and the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court – in the Hungarian administrative procedures. We can state that the current version of the Hungarian legal remedy system in the administrative procedures was founded quite early and has been developed progressively in legal history.

Key words

Hungarian administrative procedures, different possibilities of legal remedy: appeal procedures, the judicial review, the reopening procedures and the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court

1. Introduction¹

The objective of this paper is to give a comprehensive analysis of the opportunities for legal remedy in the Hungarian administrative procedures. The first part of the paper is devoted to the notions of the right to remedy and to the definition of the different forms of legal supervision in the Hungarian administrative procedures. The theoretical debates on the development of the Hungarian administrative law, and the necessity and the possibility of a general regulation of the Hungarian administrative procedures are also presented. Furthermore, the aims of the paper is to provide a historical overview of the present legal remedy alternatives in the Hungarian administrative procedures. Due to the legal history aspect and the length restriction of the paper a detailed analysis of the current regulation of each legal remedy possibilities will not be provided.

---

¹ Special thanks to the financial support for the Doctoral School, more precisely to Prof. Dr. JAKAB Éva, Head of Doctoral School, Faculty of Law and Political Sciences, University of Szeged and to the academic support for Dr. habil JÓZSA Zoltán, Head of Department Administrative Law and Financial Law and for Dr. SIKET Judit, assistant lecturer, Department Administrative Law and Financial Law, Faculty of Law and Political Sciences, University of Szeged. This paper could not have been developed in this format without their help.

Finally, we can state that the administrative redress procedures - the appeal procedures, the judicial review, the reopening procedures and the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court – at present are determined by the Act No. CXL of 2004 on the General Rules of Administrative Proceedings and Services in Hungary (hereinafter referred to as Ket.²).

2. Legal remedy in Hungarian administrative procedures: definitions and the theoretical debates in history

2.1. Definitions

Before the detailed examination of this complex topic, we should define the right to remedy. The right to remedy is declared as a fundamental right in the paragraph 7 of the Article XXVIII Part Freedom and Responsibility of the Fundamental Law of Hungary. It states that: „Everyone shall have the right to seek legal remedy against any court, authority or other administrative decision which violates his or her rights or legitimate interests.”³ However, we need to add three remarks to this paragraph of the Fundamental Law. First, this paragraph per se do not create a direct legal opportunity for practicing the right to remedy.⁴ Secondly, we should point out, that the above mentioned paragraph - indeed any paragraph of the Fundamental Law of Hungary - does not specify the different types of the possibilities of legal remedy. Finally, we can summarize that according to this paragraph of the Fundamental Law of Hungary, the administrative procedures in Hungary without providing the possibility for legal remedy would not be conform with the Fundamental Law of Hungary.

Furthermore, we can also ask the question: how can we define the legal remedies in administrative procedures.⁵ The legal remedies in

---

² It is needed to be clarified that the abbreviation Ket. refers to the Act No. CXL of 2004. Before 2004, the General Rules of Administrative Proceedings in Hungary was regulated by the Act No. I of 1981. The abbreviation of the Act No. I of 1981 in Hungarian administrative law is Áe. The Act No. I of 1981 modified - with a special legislative technique, called incorporation - the Act No. IV of 1957. The abbreviation Et. refers to the Act No. IV of 1957 in the Hungarian administrative law.

³ The Fundamental Law of Hungary came into force in the 1st January 2012. The right to remedy was also declared in the paragraph 5 of the Article 57 of the Hungarian Constitution of 1949.

⁴ KILÉNYI G.: A közigazgatási eljárási törvény kommentárja, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartamsgéltató Kft., Budapest, 2009. p. 345. ISBN:978963295021

⁵ The definition of administrative procedures can be determined as the proceedings of the administrative authorities, which includes the issues of the administrative actions in accordance with the legislation. See: PATYI A. and others: Közigazgatási hatósági eljárásjog, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2009. p. 19-30. ISBN: 978 963 9950 18 4

administrative procedures include the right to initiate the legal remedies,⁶ but also the procedure of legal remedy itself can be determined as legal remedy.⁷ Last but not least, the decisions themselves as the results of the procedures of legal remedies can be defined as well as legal remedies in administrative procedures.

Ultimately, we should determine how the right to remedy appeared in the present Hungarian administrative procedures. Currently, the Ket. defines the basic regulation of the administrative procedures. The administrative procedures can be divided into three parts: the first part is the proceedings in the first instance, after the remedies and review procedures are the second part of the administrative procedures and the third part is the enforcement procedures. The remedies and review procedures and the enforcement procedures, ergo the second and the third part of the administrative procedures are not necessary parts of the administrative procedures. According to the Ket., the difference between the remedies and the review procedures are that the procedures available upon request are named redress procedures, and the procedures in which the administrative decisions are reviewed ex officio are called as review procedures. The common characteristics of the redress procedures are primarily to protect the clients and the other participants of the proceedings against administrative decisions affecting their rights or their legitimate interest. While the main objectives of the review procedures are the protection of the law and to ensure the public interest.⁸ The present redress procedures in the administrative procedures are specified in the Ket. These redress procedures are the appeal procedures, the judicial review, the reopening procedures and the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court. We can conclude that only these redress procedures serve in the Hungarian administrative procedures the practice of the right to remedy declared in the above-mentioned paragraph of the Fundamental Law of Hungary.

2.2. The theoretical debates in history regarding the administrative procedures

In this part of the paper three main questions should be discussed. First, the starting period of the development of the rules of administrative procedures will be analyzed. Then, we have to emphasize the debate of the '30s and '50s, on the necessity of a general administrative procedure act. Ultimately, the current

---

⁶ For example the appeal procedures, but also all kind of client's request for the correction of a wrong decision.

⁷ For example the reopening procedures.

⁸ SZALAI É.: A közigazgatási eljárásjog alapjai és jogintézményei, In: KÁNTÁS P.-SZALAI É.: Közigazgatási ismeretek, Budapest, Mobil Kft., 2002. p. 154-155. ISBN: 963 7492 07 0

regulation, the “troubled destiny” of the Ket. will be briefly presented.⁹

First, we have to mention that among scholars, there is still a debate on the starting point of the development of the rules of administrative law and procedures: while the development of the rules of administrative procedures is dated from 1901, more precisely from the Act No. XX of 1901 on the Simplification of Administrative Procedures by István Szűcs¹⁰ and Tibor Kalas¹¹; few experts such as István Lövétei¹² and Anita Paulovics¹³ considers as starting period of the development of the rules of administrative procedures the middle of the 1800s, the period following the Austro-Hungarian Compromise of 1867. I agree with the second opinion: if we wish to analyze in detail and in the context the development of the Hungarian administrative law and procedures, it is definitely worth to start from the middle of the 1800s.¹⁴ Furthermore, we can state the fact that a code of administrative procedures has been adopted relatively late in Hungary. Although, from the 1870s the standardization efforts have appeared mainly focusing on the remedy procedures, but it has been regulated only in 1901, by the Act No. XX of 1901 on the Simplification of Administrative Procedures. Due to this, it is also understandable that many scholars date 1901 as the starting point of the development of the rules of administrative law and procedures.

The second theoretical debate, which we should examine can be dated back to the early '30s, when there was a vivid discussion among scholars on the necessity of a general administrative procedure act:

---

⁹ We understand under the “troubled destiny” of the Ket., that on the one hand even the adoption of the Ket. was preceded by a long discussion; and on the other hand after the adaption of the Ket, in the last nine years it has been modified several times.

¹⁰ SZŰCS I.: Az államigazgatási hatósági eljárás főbb elméleti kérdései, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. p. 116-117. ISBN-szám: 963-220-305-4.

¹¹ KALAS T. In: FICZERE L. (szerk.): Magyar Közigazgatási Jog Általános rész, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. p. 342. ISBN 963 379 336

¹² LÖVÉTEI I. In: LŐRINCZ L. (szerk.): Eljárásjog a közigazgatásban, UNIO Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., Budapest, 2000. p. 33-35. ISBN 963 398 2435

¹³ PAULOVICS A.: Jogorvoslat és jogerő a magyar közigazgatási eljárásjogban (1869-1901), Jogtudományi Közlöny, Budapest, 2009. (64. évf.) 9. sz. p. 357-368.

¹⁴ We can find administrative decisions even before 1867, which are analyzed by Károly Mártonffy in MÁRTONFFY K.: A magyar közigazgatás megújulása, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939. p. 83-87.

while Győző Concha,¹⁵ István Ereky,¹⁶ Károly Eszláry¹⁷ denied even the possibility of a general administrative procedure act; others, such as Ede Márffy,¹⁸ Zoltan Magyari,¹⁹ József Valló supported this initiative. It is certain that the General Administrative Procedure Act of 1925 in Austria also contributed to the general regulation of administrative procedures in Hungary. In 1937, József Valló presented his first comprehensive draft of the general rules of the administrative procedures.²⁰ It was commented by Jenő Szitás in 1939.²¹ In 1942, József Valló considering the remarks of Jenő Szitás presented his second comprehensive draft of the general rules of the administrative procedures.²² Unfortunately, the World War II prevented these drafts of the general administrative procedure code to become an Act.²³ The theoretical debate on the need for a general codification of the administrative procedures was reopened only after 1954. This theoretical debate was attended by scholars inter alia by Barnabás Pákay,²⁴ Ferenc Toldi,²⁵ Lajos Szamel,²⁶ etc. Finally, first time in Hungary, the Act No. IV of 1957 on the General Rules of State Administration Procedures came into force on 1st October 1957. The

---

¹⁵ CONCHA Gy.: Politika II. Közigazgatástan, Grill Károly KönyvkiadóVállalata, Budapest, 1905. p. 105.

¹⁶ EREKY I.: Közigazgatási jogi jegyzet, Szent István Társulat szegedi fiókja, Szeged, 1931. p.185.

¹⁷ ESZLÁRY K.: A magyar közigazgatási jog alapismeretei, Ranschburg Gusztáv Bizománya, Budapest, 1936. p. 450.

¹⁸ MÁRFFY E.: Magyar pénzügyi és közigazgatási jog I. kötet, első rész, Aethenum Kiadó, Budapest, 1926. p. 446.

¹⁹ MAGYARY Z.: A magyar közigazgatás racionalizálása, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1930. p. 149-150.

²⁰ VALLÓ J.: Közigazgatási eljárás, Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest, 1937.

²¹ SZITÁS J.: Közigazgatási eljárás, A korszerű közszolgálat útja. 9. sz., Budapest, 1939.

²² VALLÓ J.: Törvénytervezet az általános közigazgatási rendtartásról indoklással, Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest, 1942.

²³ LŐRINCZ L. (szerk.): Eljárásjog a közigazgatásban, UNIO Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., Budapest, 2000. p. 38. ISBN 963 398 2435

²⁴ PÁKAY B.: Az államigazgatási eljárás általános szabályai. In: Állam és Igazgatás, 1956. (8. évf.) 7-8. sz. p. 434-450

²⁵ TOLDI F.: Az Államigazgatási eljárás rendezése In: Állam és igazgatás, 1956. (8. évf.) 1. sz. p. 26-35.

²⁶ SZAMEL L.: Az államigazgatás törvényességének jogi biztosítékai. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1957

Act No. IV of 1957 was modified comprehensively by the Act No. I of 1981. This was done on the one hand because the time and the application of the Act of 1957 brought to light the deficiencies of the Act of 1957 - such as a lack of principles, long proceedings, the inexact rules of the phrase of the enforcement, the less regulated nullity cases -; on the other hand the structure of society and also the organization and the areas of the activity of the administration have changed.²⁷ The Act of 1981 still remained the general rules of the Administrative Procedures, but a multitude of different laws joined it which could be used in addition or substitution to the general rules.²⁸ Even nowadays, we can still find opposite opinions on the necessity and on the detailed regulation of the general administrative procedure Act.

Lastly, we need to briefly examine the debate on the necessity and the “troubled destiny” of the Ket. At the beginning of the new millennium, due to the socio-political changes in 1989, the more rapidly developing electronic information services, the data protection and the importance of the new and improved international and European Union relations, the government of Hungary aimed to perform a complex overview of the regulations of administrative procedures.²⁹ After a long period of discussion, on 1st of November 2005 the Ket. came into force in Hungary.³⁰ Due to inaccuracies in the text of the Ket.³¹ the Parliament modified the Ket. before it came into force by the Act No. LXXXIII of 2005. In 2008, the Parliament modified again the Ket. with the Act No. CXI of 2008 in order to simplify the administrative procedures. Several opinions can be found among scholars on the necessity of the modification of the Ket. in 2008. According to one of the view, the modification of the Ket. maintained the weaknesses of the Act and generated new problems. The main representative of this opinion is Geza Kilényi.³² The other

---

²⁷ General reasoning to the Act I. of 1981, NYÁRÁDI G.: Az Államigazgatási eljárási törvény módosításai In: Nagy Csongor István (szerk.): KET. Közigazgatási eljárásjogi tanulmányok, Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2004. p. 31. ISBN : 963-217-919-6

²⁸ PATYI A. (szerk.): Közigazgatási hatósági eljárásjog, Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs, 2009. p. 39. ISBN:978-963-9950-18-4

²⁹ The reasons for the new legislation of the General Rules of Administrative Proceedings are in the Government Decision of 1005/2003. (I. 30.) Section 2.

³⁰ We should also mention the incorrect legislative practice which was typical in the '90s, when several acts modified the Act No. IV. of 1957. Consequently, the Section 189 of the Ket. separately repealed the Act No. IV of 1957 and the Act No. I of 1981.

³¹ KILÉNYI G.: A Ket.-ről a jogalkotás és a jogalkalmazás tükrében, Magyar közigazgatás, 2006. (56. évf.) 1. sz. p. 1-16.

³² KILÉNYI G.: A Ket. átfogó módosítása előtt, Új Magyar Közigazgatás, 2008. (1. évf.) 1. sz. p. 5-16.

position - which is mostly represented by Lajos Szabó³³ – is contraire to the former opinion: the modification of the Ket. was necessary. Due to this modification of 2008, the Act on the administrative procedures became more efficient and more transparent. We can agree with this latter opinion, because if we do not try to modernize the acts, they will not become better and more transparent. In 2008, the modification of the Ket. inter alia tried to achieve these purposes. Also this modification of 2008 rationalized the legal remedy system of the Hungarian administrative procedures. In 2010, after the parliamentary election, first the Fundamental Law of Hungary was adopted, which was followed by the creation of the cardinal Acts and a comprehensive review of the Ket. with the Act No. CLXXIV of 2011.

3. The evolution of the different possibilities for legal remedy in Hungarian administrative procedures: the redress procedures

In the next part of the study, a historical overview will be provided of each legal remedy possibilities in the Hungarian administrative procedures. The most important rules will be presented from the Act No. XX of 1901 on the Simplification of Administrative Procedures until nowadays. We have chosen this starting point of our research, because this Act is the first one, which especially deals with the general regulation of the administrative procedures. Currently, as it was already mentioned, according to the Ket. - after the 1st January 2012 - the redress procedures are the appeal procedures, the judicial review and the reopening procedures and the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court.

3.1. The appeal procedures

Regarding the appeal procedures, first of all we should note that this legal remedy possibility in the administrative procedures were regulated quite early, at the beginning of the 20th century. The Act XX. of 1901 regulated different possibilities of legal remedy against administrative decisions in detail. Due to this regulation, the previous complicated administrative remedy system became more transparent. This Act used the term "appeal" instead of "remedy", despite of the fact that the name of the Chapter I. was "Remedies". The term "appeal" summarized all tools of legal remedy in the administrative procedures, not only the appeal procedures. Despite of the critics of the Act of 1901, we can conclude that the significance and the necessity of this Act is recognized by the experts. After the election of 1905, due to the rather slow public administration reform, it was only in 1929 when the administrative remedy system was re-regulated by the Act No. XXX of 1929. The significance of the Act No. XXX of 1929 lies, inter alia, in the fact that the right to remedy was declared as a general right of the client. In Chapter II of the Act of 1929, the administrative legal remedy system had been re-regulated under the

---

³³ SZABÓ L.: Jogalkalmazói reflexiók a Ket. módosításához, Új magyar közigazgatás, 2008. (1. évf.) 2. sz. p. 39-45.

name of "Remedy Proceedings and Procedural Rules". The appeal procedures mentioned in the Act of 1929 could be lodged against any administrative decision of the administrative authorities of the first and second (!) instance, if the conditions determined by the Act was fulfilled.

In the era of world wars the appeal procedures were not regulated in detail. After the World War II, the time came to re-structure the administrative legal remedy system. Finally, the Act No. IV of 1957 on the General Rules of State Administration Procedures re-regulated the possibilities of legal remedy. We can conclude that in this Act the earlier times known remedies are mentioned relatively long and scattered and a distinction between ordinary and extraordinary remedies also appeared. The client had the right to appeal only against the resolutions of the administrative authorities of the first-instance.³⁴

The Act No. IV of 1957 was modified comprehensively by the Act No. I of 1981. The Act of 1981 discussed the available administrative remedy procedures in the Chapter VII. as "The Remedies". These remedy possibilities were the followings: the amendment or withdrawal of decisions, the appeal procedures, the oversight proceeding, the judicial review, the prosecutor's intervention and the nullity. In the Chapter IV. of the Act of 1981, we can find the correction and supplementing of decisions procedures as a redress procedure. Furthermore, the main novel feature of the system introduced by this Act was that the procedures available upon request and the procedures in which the administrative decisions are reviewed ex officio were not separated either in time or in forum system. The appeal procedures are regulated more in detail in the Act No. I. of 1981, although it became completely specified only in the Ket. The modification of 2008 of the Ket, regarding the legal remedies in the administrative procedures mostly changed the rules of the appeal procedures. We can summarize that nowadays the appeal procedures has the most detailed rules in the Ket. and currently this procedure is the mostly used redress option. The right to appeal is not bound to specific titles, an appeal may be made for any reason that the person affected deems unjust. The scope of the decisions which can be appealed is very wide: the client and the other participants of the proceedings against administrative decisions affecting their rights or their legitimate interest may appeal any resolution in the first instance and several rulings. Unless otherwise prescribed by an act or government decree, an appeal shall be lodged within fifteen days following the date of delivery of the decision. If this deadline is not kept for reasons beyond the persons control, the person entitled to appeal may lodge an application for excuse. The submission of the appeal has several effects, for example: the right conferred in the

---

³⁴ We should mark here that the decisions of the administrative authorities can be a resolution or a ruling. The administrative authorities close out cases by way of resolution, and they deliver rulings in other issues during the process.

decision appealed may not be exercised and the appeal shall have a suspensory effect in terms of the implementation of the decision.

The appeal procedures are multi-step procedures, the steps are determined in the Ket., but due to the length restriction of the paper it is not described in this chapter. Finally, we can conclude that the appeal procedures - or the procedures similar to the appeal procedures - as an ordinary legal remedy possibility in the administrative procedures can be found in the majority of European countries.³⁵

3.2. The judicial review

First we shall signal that the legal history of the second redress possibility, the juridical review could be traced back even before the Act No. XX. of 1901. In 1883, the Parliament adopted the Act No. XLIII of 1883 on the Royal Financial Court. The Royal Financial Court judged the appeals against taxes decisions of the administrative authorities.³⁶ In 1896, the Hungarian Royal Administration Court was established with the Act No. XXVI of 1896. The Royal Administrative Court incorporated the Royal Financial Court. The Hungarian Royal Administration Court was a single-instance special court,³⁷ which adjudged both general administrative and financial cases in non litigation process. This Court examined also law and fact questions and had meritorius or reformatorius powers and exceptionally cassation power.³⁸ The Act on the Hungarian Royal Administrative Court regulated in detail the organization and the powers of the Court, and determined precisely the proceedings in front of the Court. In 1901, the Act No. XX of 1901 on the Simplification of Administrative Procedures only referred to the possibility of the juridical review.

After the World War II., the restructuring of the administrative system has begun in Hungary, one of the first steps was that the Act No. II of

---

³⁵ NAGY L.: A közigazgatási jogorvoslati rendszerének összehasonlító normatív elemzése néhány európai modellre tekintettel In: Nagy Csongor István (szerk.): KET. Közigazgatási eljárásjogi tanulmányok, Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2004. p. 81-92. ISBN : 963-217-919-6

³⁶ STIPTA I.: Adalékok a pénzügyi közigazgatási bíróság működésének történetéhez (1884-1885), Acta Juridica et Politica, Szeged, Tomus LVII. Fasciculus 9., Szeged, 1999.

³⁷ We should note that the first concept based on the ideas of Hieronymi on the Hungarian Royal Administrative Court was a system with two levels. See: CSIZMADIA Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a Tanácsrendszer létrejöttéig, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. p. 239-242

³⁸ PAULOVICS A.: Jogorvoslat és jogerő a magyar közigazgatási eljárásjogban (1869-1901), Jogtudományi Közlöny, 2009. (64. évf.) 9. sz. p. 363-364.

1949 abolished the Hungarian Royal Administration Court. With this step, the administrative remedy system changed significantly. Ergo, after the World War II., a new era started in the Hungarian legal history regarding the legal remedy possibilities in the administrative procedures. It was characterized by an almost complete absence of the regulation of the judicial review over administrative decisions. In Section VI of the Act No. IV of 1957 on the General Rules of State Administration Procedures the juridical review procedures were briefly regulated and they were allowed in relatively minor cases. In the '70s two significant amendments changed the Act No. IV of 1957: one of it was regarding the juridical review procedures. From 1972, the juridical review procedures were regulated in Chapter XX of the Act No. III of 1952 on the Code of Civil Procedures. The Act No. I of 1981 discussed the available administrative remedy procedures in the Chapter VII. as "The Remedies". The judicial review procedures can also be found in this part, and this possibility for legal remedy was still regulated shortly. In 1981, the MT Decree No 63/1981.(XII.5.) did not do nothing more than collected in a list the cases against a judicial review can be used. This period ended in 1989, with the Act No. XXXI of 1989, which modified the paragraph 2 of Article 50 of the Constitution of 1949, as follows: "The court shall review the legality of administrative decisions." According to the Decision of the Constitutional Court in 1990,³⁹ the Parliament adopted the Act No. XXVI of 1991 on the extensions of judicial review of the administrative decisions. This Act has established a system of two levels of review of the administrative decisions in official court proceedings.⁴⁰

At present, the rules of judicial review are still regulated smaller part in the general rules of administrative procedures – thus in the Ket. – and the most part of the rules regarding this remedy possibility can be found in the Act on the Code of Civil Procedures. Based on the rules in the Ket., the client shall lodge a petition for the judicial review of the decision exclusively on the grounds of alleging an infringement versus the administrative authority, which has adopted the decision. Other parties of the proceeding may also lodge an independent appeal against any provisions of the decision that pertain to him. The petition for the judicial review of the decision shall be lodged within thirty days following the date of delivery of the decision. Further condition for using this remedy possibility is: either of the persons entitled to appeal has exhausted the right of appeal in the proceedings of the authorities. As a result of the judicial review, the court of jurisdiction for administrative actions may determine on the one hand, that there

---

³⁹ Decision of the Constitutional Court 32/1990.(XII.21.)

⁴⁰ Several publications can be found in this topic, for example: MARTONYI J.: Államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.; TRÓCSÁNYI L.: Milyen közigazgatási bíraskodást? Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. ISBN 963 222 485

was not an infringement. On the other hand, if the court finds that the decision is unlawful, it shall abolish the decision, and if it is necessary, the court orders the administrative authority to open new proceedings. The court can reverse the decision only in the cases determined in the Act on the Code of Civil Procedures. We find rather good idea that the rules of the judicial review is regulated in the Act on the Code of Civil Procedures, but it would be welcomed that the Ket. would refer directly to this Act, as it does in the regulation of the prosecutor's intervention.⁴¹ The Ket. also operates with the doctrine of *res judicata*: if the court of jurisdiction for administrative actions has adopted a decision on the merits of the case, new proceedings may not be opened at the same authority in the same case, under the same grounds, with the exception if new proceedings were ordered by the court of jurisdiction for administrative actions.

The last significant change in the regulation of the judicial review, what we should mention, is that the Act No. CLXI of 2011 on the organisation and administration of the courts of Hungary established the administrative and labour courts. From the 1st of January 2013, twenty administrative and labour courts located on the seat of regional courts started to function. These administrative courts are separate court within the judicial structure of Hungary, and they work in the same organizational unit with the labour courts. The administrative courts proceed in the first instance in cases reviewing administrative decisions. The main objectives of the establishment of the administrative courts were to make a positive influence on the speed of the process, to increase the professional standards and the uniformity of the law. This study also recognises the significance of the establishment of administrative courts.

3.3. The reopening procedures

The third redress procedure, which we should examine is the reopening procedure. This legal remedy possibility was not regulated before 2005. Regarding of the function of the reopening procedures, some scholars⁴² considers the complaint procedures and the request for review procedures as the antecedent procedures of the reopening procedures.⁴³ Thus, this regulatory failure, the deficiency of the

---

⁴¹ Section 120 of the Ket.: "If the public prosecutor intervenes in a case covered by the Ket. for the purpose of remedying an infringement, it shall be governed by the provisions of the Act on the Prosecution Service on the responsibilities of the prosecution service for the protection of public interest."

⁴² Such as TURKOVICS I.: A közigazgatási eljárásjog jogorvoslati rendszere Magyarországon, Phd. Thesis, Miskolc, 2012. p. 183. in: http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_13123_section_5251.pdf

⁴³ The complaint procedures were regulated in Section 64-66. of the Act. No. IV of 1957. The regulation of the request for review procedures could be found in Section 68-70 of the Act No. I of 1981. We can also detect former rules of the "reopening procedures" in Section 10 of the Act No. XX of 1901.

former acts on the general rules of administrative proceedings – which have been noticed by several experts⁴⁴ – was filled by the Ket. However, the basis of the reopening procedures can be found in the regulation of the court proceedings.⁴⁵ It is certain that we can not confuse the reopening procedures in the administrative procedures with the reopening procedures of the case in court proceedings. We should note that the reopening procedures in the administrative procedures are judged by the authority of the first instance, thus an authority inside the administrative structure.⁴⁶

The reopening procedures can only be applied if all the conditions determined in the Ket. are realized. These criteria are as follows: first, in reopening procedures it is always a final resolution, which is concerned. The second condition is that, it is only and exclusively the client's right to start a reopening procedure. The third criteria is that the reopening procedures is only possible if the client obtained any fact, information or evidence after the operative date of a final resolution that already existed before the resolution was adopted, however, it was not presented during the proceedings although it is of essence for the judgment of the case and it carries the potential to produce a resolution that is more beneficial for the client. Regarding to requirement of legal certainty, the request for reopening procedures has deadlines: the client has fifteen days after gaining knowledge to lodge the request for reopening. This is a subjective deadline, if the client was unable to keep this deadline for reasons beyond his control, he may lodge an application for excuse. The objective deadline in the reopening procedures is six months after the operative date of the decision. Under special circumstances, for the protection of any interest of the client, this deadline may be extended by statutory provision, but the new deadline can not exceed three years and the decision adopted in the new proceedings shall not effect the rights or lawful interests of others.

The request for reopening is examined or is rejected without substantive examination by the administrative authority. In the case, when the administrative authority examines the request and proceeds,

---

⁴⁴ For example: SZALAI É.: A közigazgatási eljárásjog alapjai és jogintézményei, in: KÁNTÁS P.-SZALAI É.: Közigazgatási ismeretek, Budapest, Mobil Kft., 2002. p. 129-153. ISBN: 963 7492 07 0.

⁴⁵ See: Reopening of the case in Section 139-144. § of the Act No. XXVI of 1896. on the Hungarian Royal Administrative Court; or HARSÁGI V.: Development of the System of Legal Remedies in Hungarian Civil Procedure Law after the Democratic Transformation, Iustum, aequum, salutare, 2007. (3. évf.) 3. sz. p. 45-56.

⁴⁶ One of the possible classification of the redress procedures is that if the request for legal remedy in the administrative procedures is judged by the authority inside the administrative structure or not. - PATYI A. and others: Közigazgatási hatósági eljárásjog, Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs, 2009. p. 114-117. ISBN: 978 963 9950 18 4

the procedure could end as follows: the administrative authority states that the request is unjustified and rejects it. The other possibility is that the administrative authority finds that the request is justified and it may either amend or withdraw the final resolution, or may adopt a decision consistent with the new evidence presented. The decision after the reopening procedure may be appealed according to the general provisions, therefore this decision can be considered as a new administrative decision. This new decision has several different legal effects such as the proceedings shall be conducted under the presumption as if the client has had been aware at the time when the previous resolution was adopted of the data, facts and circumstances underlying the reopening procedure.

We can conclude that the reopening procedures and the appeal procedures have many similar characteristics, but the most obvious difference between them is that only the client's right is to use as legal remedy a request for a reopening procedure against a final resolution, meanwhile in the appeal procedures it can be any resolution in the first instance. We find that the rules of the reopening procedures are well developed in the Ket. and their application do not raise any particular problem.⁴⁷

3.4. The proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court

The fourth and the last redress procedure is the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court. This form of legal remedy can not be found before the establishment of the Hungarian Constitutional Court. It is only in January 1989, when the Parliament decided on the establishment the Constitutional Court of Hungary. The Parliament implemented Article 32/A into the Constitution of 1949, regulating the Constitutional Court. The Act No. XXXII of 1989 on the Constitutional Court determined the most important questions of the Court, which started its operation on 1st January 1990.⁴⁸

---

⁴⁷ We should mention here that there are administrative procedures where the reopening procedures can not be used. For example in proceedings under protection of the property rights in front of a notary: Government's Ordinance of 228/2009. (X. 16.)

⁴⁸ Several articles was published in this topic, for example: KILÉNYI G.: Az Alkotmánybíróságról, Magyar közigazgatás, 1991. (41. évf.) 1. sz. p. 1-9.; KOVÁCS I.: Az Alkotmányjogi Tanácstól az Alkotmánybíróságig, Magyar jog, 1989. (36. évf.) 7-8. sz. p. 611-632.; TILK P.: Az Alkotmánybíróság és az alkotmánybírák függetlenségéről, különös tekintettel a készülő alkotmánybírósági törvényre, Magyar közigazgatás, 2001. (51. évf.) 10. sz. p. 594-607.; HOLLÓ A.: Az alkotmányvédelem kialakulása Magyarországon: Az Alkotmányjogi Tanácstól az Alkotmánybíróságig, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997. ME-PUB-3620; TRÓCSÁNYI L.: Jogállamiság, alkotmánybíróság és közigazgatási bíraskodás, Jogtudományi közlöny, 1989. (44. évf.) 4. sz. 183-191.

This possibility for legal remedy in administrative procedures only appeared nearly a decade after the Constitutional Court has been established. We should note that at this time, the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court were special ex officio review procedures. In 1998, the Constitutional Court declared in the Decision of 23/1998. (VI. 9.) the Parliament's unconstitutionality by omission, because - with the exception of the criminal procedures - the Parliament did not regulate the procedural rules prohibiting the application in individual cases of acts that the Constitutional Court has found unconstitutional. The Constitutional Court reminded the Parliament, with a reference to the Decision of 57/1991. (XI. 8.), that this omission - which adopts in general and in all case the constitutional complaint with its function of legal remedy - dates back to 1991. Regarding the administrative procedures, in 1999 the Parliament adapted the Act No. XLV. of 1999 on establishing the basis for proceedings to prohibit retroactivity of the application in concrete cases of the acts that have been found unconstitutional by the Constitutional Court. Thus, a new section - Section 71/A - was amended to the General Procedure Act, to the Act No. I of 1981. However, the Act of 1981 did not regulated the case, when the Constitutional Court declared unconstitutional not the act itself, but the possible interpretation of the act. This legislative failure was corrected by the Ket. As a result, we can find two possibilities to use in a constitutional complaint against the decision of the administrative authorities.

In 2011, after the adaption of the Fundamental Law of Hungary, a new Act - Act No. CLI of 2011- regulating the competence, the organisation and the operation of the Constitutional Court has been introduced.⁴⁹ I would like to point out that one of the most important changes of the legal remedy system in administrative procedures was that after 1st January 2012, from the ex officio administrative review procedure, the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court became a redress procedure. We can state that currently it is only in case of the resolution for approval of the settlement between the parties when the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court can be used. We should also mention that in this case the possibilities of the legal remedy such as the appeal procedures and the judicial review procedures can not be used. The deadline - which is quite short - and the requirements of the submission of the constitutional complaint is regulated in the Act No. CLI of 2011.⁵⁰ Furthermore, the client has thirty days following the

---

⁴⁹ Several studies were published on the new regulation, for example: TILK P.: Az Alkotmánybíróság az Alaptörvényben, *Közjogi szemle*, 2011. (4. évf.) 2. sz. p. 5-14.

⁵⁰ More precisely in Section 26-31 of the Act No. CLI of 2011: "... person or organisation affected by a concrete case may submit a constitutional complaint to the Constitutional Court if, due to the application of a legal regulation contrary to the Fundamental Law in their judicial proceedings their rights enshrined in the Fundamental Law were violated, and the possibilities

date of delivery of the Constitutional Court resolution to submit a petition to the administrative authority which approved the settlement for the amendment or withdrawal of the resolution. The administrative authority which approved the settlement shall proceed in accordance with Chapters I-IV of the Ket., which could - in my opinion - prolong the procedure. We can also note that the other case, when the Constitutional Court declares contraire to the Fundamental Law only the interpretation of the act, is still maintained (Subsection 3 of the Section 113. of the Ket.). However in my point of view in this part of the Section of the Ket. we can find a legislative failure, because the first two Subsections of this Section refer to the resolution for approval of the settlement between the parties, in this third Subsection this is missing. Also, in my opinion the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court fits better among the review procedures - where it was placed originally -, because there is still a small possibility in the current legislation that the principle of legal certainty determined in the Fundamental Law of Hungary could be violated: - even if only theoretically-, there is a possibility to have an administrative decision which violates the Fundamental Law of Hungary and the violation is proven by the Constitutional Court of Hungary, and the legal remedy procedure does not start because of the non-demand of the client. Thereby this procedure would better be placed among the review procedures and start ex officio.

4. Conclusion

After discussing the most important notions of the paper: the right to remedy, the definition of legal remedies in the Hungarian administrative procedures and the whole spectrum of the different possibilities of legal remedy in the administrative procedures applied from the beginning of the 20th century until currently, we can conclude that the current version of the Hungarian legal remedy system in administrative procedures appeared early and has been developed progressively in legal history. Moreover in the past ten years, the number of the redress procedures constantly changed. The Act No. I of 1981 only knew two redress procedures: the appeal procedures and the judicial review procedures. After the 1st of November 2005, when the Ket. came into force, to the mentioned two redress procedures two other remedy possibilities were added: the reopening procedure and the equity procedures.⁵¹ In 2008, the

---

for legal remedy have already been exhausted or no possibility for legal remedy is available.”

⁵¹ Regarding the nature of the equity procedures, these procedures were not real possibilities for legal remedy in Hungarian administrative procedures, because in these procedures a correct administrative decision could be changed (based on the draft of the General Rules of Administrative Proceedings and Services in the 4th July 2003). On the equity procedures further dilemmas - such as the relation between the legal force and the equity procedures, etc. - came up. F.ROZSNYAI K.: Nyitott kérdések a közigazgatási jogorvoslati rendszer újrászabályozásával kapcsolatban, Jogtudományi Közlöny, 2006. 64. évf. 7.-8. sz., p. 292-299.

Parliament modified the Ket. with the Act No. CXI of 2008 in order to simplify the administrative procedures. Thus, subsequently we can recognize three redress procedures after this modification of 2008: the appeal procedures, the judicial review procedures and the reopening procedures. Finally, after the 1st January 2012, in the present legal remedy system in the administrative procedures four possibilities are available: the appeal procedures, the judicial review procedures and the reopening procedures and the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court.

Finally, we shall note that the current legal system of remedies in the administrative procedures applies to the requirements defined in the Fundamental Law of Hungary. But we have to ask also the question how the several modifications of the Ket. serve the interests of the citizens and fulfil the requirement of legal certainty. The Decision 8/2003. (III. 14.) of the Constitutional Court of Hungary states, that “the adaptation to the always changing living conditions may not result the impossibility to obey the law and the changes of the regulations in a non-transparent way, which is especially realized when the acts are modified even before they came into force.”⁵² This means that the continuous changes of the legislation and the modifications of the acts before they came into force - as it happened with the Ket.⁵³ - do not fulfil the requirement of legal certainty determined in the Hungarian Constitution of 1949, and after the 1st January 2012 in the Fundamental Law of Hungary. We should also mention, that although the reopening procedures and the proceedings opened based on a resolution of the Constitutional Court are regulated in the Ket., but in reality and in practice these procedures are not really applied. We can hardly find cases, which started by these procedures. Therefore in theory, these procedures serve the interests of the citizens, but because of the fact, that these procedures are less used, they can not properly serve the legal certainty.

Literature:

- CONCHA Gy.: Politika II. Közigazgatástan, Grill Károly KönyvkiadóVállalata, Budapest, 1905. p. 105.
- CSIZMADIA A.: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a Tanácsrendszer létrejöttéig, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. p. 239-242
- EREKY I.: Közigazgatási jogi jegyzet, Szent István Társulat szegedi fiókja, Szeged, 1931. p.185.

---

⁵² The Decision 8/2003. (III. 14.) of the Constitutional Court of Hungary, the Decision 56/2009. (V. 12.) of the Constitutional Court of Hungary

⁵³In fact, this happened in 2008 too. The Act No. CXI of 2008 was modified before it came into force by the Act No. LVI of 2009 and Act No. LX of 2009.

- ESZLÁRY K.: A magyar közigazgatási jog alapismeretei, Ranschburg Gusztáv Bizománya, Budapest, 1936. p. 450.
- HARSÁGI V.: Development of the System of Legal Remedies in Hungarian Civil Procedure Law after the Democratic Transformation, Iustum, aequum, salutare, 2007. (3. évf.) 3. sz. p. 45-56.
- HOLLÓ A.: Az alkotmányvédelem kialakulása Magyarországon: Az Alkotmányjogi Tanácstól az Alkotmánybíróságig, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997. ME-PUB-3620
- KALAS T. In: FICZERE L. (szerk.): Magyar Közigazgatási Jog Általános rész, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. p. 342. ISBN 963 379 336
- KILÉNYI G.: Az Alkotmánybíróságról, Magyar közigazgatás, 1991. (41. évf.) 1. sz. p. 1-9.
- KILÉNYI G.: A Ket.-ről a jogalkotás és a jogalkalmazás tükrében, Magyar közigazgatás, 2006. (56. évf.) 1. sz. p. 1-16.
- KILÉNYI G.: A közigazgatási eljárási törvény kommentárja, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartamszolgáltató Kft., Budapest, 2009. p. 345. ISBN:978963295021
- KILÉNYI G.: A Ket. átfogó módosítása előtt, Új Magyar Közigazgatás, 2008. (1. évf.) 1. sz. p. 5-16.
- LŐRINCZ L. (szerk.): Eljárásjog a közigazgatásban, UNIO Lap- és Könyvkiadó Kereskedelmi Kft., Budapest, 2000. p. 38. ISBN 963 398 2435
- MAGYARY Z.: A magyar közigazgatás racionalizálása, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1930. p. 149-150.
- MÁRFFY E.: Magyar pénzügyi és közigazgatási jog I. kötet, első rész, Aethenum Kiadó, Budapest, 1926. p. 446
- MÁRTONFFY K.: A magyar közigazgatás megújulása, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939. p. 83-87.
- MARTONYI J.: Államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.
- NAGY L.: A közigazgatási jogorvoslati rendszerének összehasonlító normatív elemzése néhány európai modellre tekintettel In: Nagy Csongor István (szerk.): KET. Közigazgatási eljárásjogi tanulmányok, Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2004. p. 81-92. ISBN : 963-217-919-6
- NYÁRÁDI G.: az Államigazgatási eljárási törvény módosításai In: Nagy Csongor István (szerk.): KET. Közigazgatási eljárásjogi tanulmányok, Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2004. p. 31. ISBN : 963-217-919-6
- PÁKAY B.: Az államigazgatási eljárás általános szabályai. In: Állam és Igazgatás, 1956. (8. évf.) 7-8. sz. p. 434-450
- PATYI A. and others: Közigazgatási hatósági eljárásjog, Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs, 2009. p. 19-30. ISBN: 978 963 9950 18 4

- PAULOVICS A.: Jogorvoslat és jogerő a magyar közigazgatási eljárásjogban (1869-1901), Jogtudományi Közlöny, Budapest, 2009. (64. évf.) 9. sz. p. 357-368.
- F.ROZSNYAI K.: Nyitott kérdések a közigazgatási jogorvoslati rendszer újraszabályozásával kapcsolatban, Jogtudományi Közlöny, 2006. 64. évf. 7.-8. sz., p. 292-299.
- STIPTA I.: Adalékok a pénzügyi közigazgatási bíróság működésének történetéhez (1884-1885), Acta Juridica et Politica, Szeged, Tomus LVII. Fasciculus 9., Szeged, 1999.
- SZABÓ L.: Jogalkalmazói reflexiók a Ket. módosításához, Új magyar közigazgatás, 2008. (1. évf.) 2. sz. p. 39-45.
- SZALAI É.: A közigazgatási eljárásjog alapjai és jogintézményei, in: KÁNTÁS P.-SZALAI É.: Közigazgatási ismeretek, Budapest, Mobil Kft., 2002. p. 123-155. ISBN: 963 7492 07 0
- SZAMEL L.: Az államigazgatás törvényességének jogi biztosítékai. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1957.
- SZITÁS J.: Közigazgatási eljárás, A korszerű közszoigálat útja. 9. sz., Budapest, 1939.
- SZŰCS I.: Az államigazgatási hatósági eljárás főbb elméleti kérdései, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. p. 116-117. ISBN-szám: 963-220-305-4.
- TILK P.: Az Alkotmánybíróság és az alkotmánybírák függetlenségéről, különös tekintettel a készülö alkotmánybírószági törvényre, Magyar közigazgatás, 2001. (51. évf.) 10. sz. p. 594-607.
- TILK P.:Az Alkotmánybíróság az Alaptörvényben, Közjogi szemle, 2011. (4. évf.) 2. sz. p. 5-14.
- TOLDI F.: Az Államigazgatási eljárás rendezése In: Állam és igazgatás, 1956. (8. évf.) 1. sz. p. 26-35.
- TRÓCSÁNYI L.: Jogállamiság, alkotmánybíróság és közigazgatási bírászkodás, Jogtudományi közlöny, 1989. (44. évf.) 4. sz. p. 183-191.
- TRÓCSÁNYI L.: Milyen közigazgatási bírászkodást? Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. ISBN 963 222 485
- TURKOVICS I.: A közigazgatási eljárásjog jogorvoslati rendszere Magyarországon, Phd. Thesis, Miskolc, 2012. p. 183. in: http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_13123_section_5_251.pdf
- VALLÓ J.: Közigazgatási eljárás, Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest, 1937.
- VALLÓ J.: Törvénytervezet az általános közigazgatási rendtartásról indoklással, Magyar Közigazgatástudományi Intézet, Budapest, 1942.

Acts:

- The Fundamental Law of Hungary
- Hungarian Constitution of 1949

- Act No. XLIII of 1883
- Act No. XXVI of 1896
- Act No. XX of 1901
- Act No. XXX of 1929
- Act. No. III of 1952
- Act. No. IV of 1957
- Act No. I of 1981
- Act No. XXXII of 1989
- Act No. XLV. of 1999
- Act No. CXL of 2004
- Act No. LXXXIII of 2005
- Act No. CXI of 2008
- Act No. LVI. of 2009
- Act No. LX of 2009
- Act No. CLI of 2011
- Act No. CLXXIV of 2011
- Act No. CLXI of 2011

- MT Decree No 63/1981.(XII.5.)
- Government's Ordinance of 228/2009. (X. 16.)
- the Government Decision of 1005/2003. (I. 30.) Section 2.
- General reasoning to the Act I. of 1981
- The draft of the General Rules of Administrative Proceedings and Services in the 4th July 2003

- Decision of the Constitutional Court of Hungary:
- the Decision 32/1990.(XII.21.)
- the Decision 57/1991. (XI. 8.)
- the Decision 23/1998. (VI. 9.)
- the Decision 8/2003. (III. 14.)
- the Decision 56/2009. (V. 12.)

Contact – email

kpollak@juris.u-szeged.hu

TRESTNÉ SÚDNICTVO A TRESTNÉ KONANIE PO ROKU 1868 V UHORSKU¹

MICHAL POVAŽAN

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Slovenská
republika

Abstract in original language

Trestné konanie a trestné súdnictvo v Uhorsku zaznamenalo po roku 1868 rýchly a zásadný rozvoj. Predchádzajúce obdobie bolo poznamenané mnohými pokusmi o reformu trestného práva hmotného ako aj procesného. Všetky zlyhali. Posledným z nich bol trestný poriadok prijatý v období neoabsolutizmu, ktorý bol po jeho páde odmietnutý. Príprava nového trestného poriadku v Uhorsku trvala skoro ďalších tridsať rokov. Uhorský snem ho prijal až v roku 1896 s účinnosťou od 1. Januára 1900. Tento trestný poriadok sa vyznačoval výraznou modernitou, liberalizmom a humanizmom.

Key words in original language

verejná žaloba, kráľovský fiškalát, trestné súdnictvo, štátne zastupiteľstvo, Uhorsko, novovek, crimen publicum, trestné právo, proces

Abstract

After 1868, criminal procedure and criminal court system in Hungary recorded rapid and substantial development. Previous period was marked by numerous attempts to reform the substantial criminal law as well as procedural. All have failed. The last one was the Criminal Procedure Code adopted in the period neoabsolutizmu, which was denied after its collapse. Preparation of the new Criminal Procedure Code in Hungary lasted nearly another thirty years. Hungarian parliament adopted it only in 1896, with effect from 1st January 1900. The Code of Criminal Procedure had patterns of strong modernity, liberalism and humanism.

Key words

public prosecution, king's attorney, Kingdom of Hungaria, crimen publicum, criminal law, trial

---

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou pre podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0607-10.

1 Úvod

Trestné konanie malo v Uhorsku dlhú tradíciu siahajúcu do dôb kráľa Štefana. Počas drivej časti dejín Uhorska nebolo inštitucionálne oddelené od civilného a správneho súdnictva rovnako ako súdna moc nebola oddelená od správy. K základnej transformácii súdnej moci aj súdnych konaní dochádza až po roku 1849 v období Bachovho absolutizmu, ktorý na jednej strane odstráni uhorskú štátnosť, ale na druhej strane výrazne modernizuje uhorský právny systém. Dochádza k oddeleniu správy od súdnictva, vzniku štátnych zastupiteľstiev ako orgánov verejnej žaloby a v roku 1853 je prijatý samostatný zákon upravujúci prvá krát v uhorských dejinách trestné konanie. Po Bachovom páde dochádza k čiastočnému návratu k pomeroch pred rokom 1849. Súdna sústava zavedená po porážke maďarskej revolúcie je odstránená, s ňou sú zrušené štátne zastupiteľstvá i celá úprava trestného konania. Ide o výrazný krok späť vo vývoji trestného konania a súdnictva v Uhorsku. Nevyhnutnosť úpravy trestného konania, kde dominuje feudálna právna úprava si uvedomujú aj uhorské politické elity. Po rakúsko-maďarskom vyrovnaní dochádza k postupným zmenám v sústave súdnictva a nakoniec na konci 19. Storočia aj k prijatiu a účinnosti nového Uhorského trestného poriadku.

2 Uhorsko v rokoch 1868 až 1918

Obdobie po roku 1868 bolo poznamenané rakúsko-maďarským vyrovnaním v roku 1868, neskorším maďarsko-chorvátskym vyrovnaním² a postupným prebudovaním štátu na občianskom princípe. Napriek tomuto vývoju v krajine pretrvávali feudálne rezíduá, ktoré výrazne ovplyvňovali život spoločnosti i tvorbu a aplikáciu práva a celé obdobie 1868 až 1918 možno charakterizovať ako pokus o defeudalizáciu spoločnosti, ktorý ale nebol dokonaný ani v roku 1918 a stále v spoločnosti prežívali zvyšky privilégií aristokracie a nerovnosti pred zákonom (majetkový cenzus pri voľbách, volebné právo obmedzené iba na mužov, možnosť zasadať v porotách limitovaná iba na mužov a pod.).

V šesťdesiatych rokoch 19. storočia došlo k postupnému odumieraniu jednotného habsburského štátu tak ako bol budovaný počas

---

² Chorvátsko-maďarské vyrovnanie (Nagodba) prebehlo v roku 1869 a zabezpečilo Chorvátom samostatný snem, vládu na čele s bánom, osobitného chorvátskeho ministra ako člena uhorskej vlády a účasť Chorvátov na celouhorskom sneme. Súčasťou tejto dohody bolo aj vymedzenie vzájomných kompetencií. Chorvátom napríklad ostala kompetencia v oblasti civilného práva čoho dôsledkom bolo pokračovanie účinnosti ABGB v Chorvátsku a celkový samostatný chorvátsky vývoj v mnohých oblastiach práva.

neoabsolutizmu a tiež došlo aj k výraznejšiemu rozchodu v oblasti práva medzi krajinami uhorskej a chorvátskej koruny. Každopádne, Uhorsko získalo skoro úplnú nezávislosť v spravovaní domácich záležitostí. Rakúsko-Uhorsko možno charakterizovať ako úniu dvoch štátov so spoločným panovníkom, ministerstvami vojny, financií a zahraničných vecí a jednotnou centrálnou bankou.³

Parlamenty oboch častí únie rokovali o spoločných záležitostiach prostredníctvom šesťdesiatčlenných delegácií, ktoré ale vždy rokovali oddelene. Oddelené rokovanie podčiarkovalo skutočnosť, že takéto rokovanie nebolo považované za rokovanie jednotného orgánu únie.

Rakúsko-maďarské vyrovnanie možno považovať za najvýznamnejšiu ústavnoprávnu zmenu v postavení Uhorska od roku 1526 a voľby panovníka z rodu Habsburgovcov. Vyrovnaniu predchádzalo formálne obnovenie uhorskej ústavy Františkom Jozefom I. vo februári 1867. 28. júla 1867 panovník sankcionoval zákonný článok č. XII z roku 1867 o rakúsko-uhorskom vyrovnaní⁴.

Takáto samostatnosť umožňovala Uhorsku pokračovanie v ceste nastúpenej už Judexkuriálnou konferenciou a jej Dočasnými súdnymi pravidlami, ktoré de facto obnovovali uhorský právny poriadok platný do roku 1848 vrátane, samozrejme s potrebnými zmenami vyplývajúcimi z následných právnych, politických a ekonomických zmien.⁵

Toto usporiadanie dvojčlennej únie existovalo až do roku 1918, keď únia v dôsledku prehratej vojny zanikla a jej dve súčasti sa rozpadli na niekoľko štátov. Na Slovensku vznikol československý štát ako nástupnícky štát Rakúsko-Uhorska.⁶

---

³ Názory na typ tohto usporiadania sa rôznia: existujú argumenty a odborníci, ktorí zastávajú názor, že išlo buď o personálnu úniu, personálnu úniu so znakmi reálnej únie alebo o reálnu úniu.

⁴ V texte používame termín rakúsko-maďarské vyrovnanie, keďže de facto došlo iba k vyrovnaniu s maďarským národom, ale nedošlo k vyrovnaniu s ostatnými národmi Uhorska. V prípade zákonného článku, ale dodržíme jeho oficiálny názov, ktorý hovorí o rakúsko-uhorskom vyrovnaní.

⁵ Bližšie k Judexkuriálnej konferencii a Dočasným súdnym pravidlám pozri Gábriš, T.: Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár. Bratislava: ATTICUM, 2013, 494 s.

⁶ Viac o rôznych prístupoch k nástupníctvu po Rakúsko-Uhorsku pozri Vyhnánek, J.: Nástupníctvo po Rakúsko-Uhorsku. Kontinuita Uhorska v Maďarsku? Bratislava: ATTICUM, 2013

3 Vývoj správy a sústavy súdov

Po roku 1868 sa otvorila aj cesta k výraznej modernizácii súdnictva a skutočnému oddeleniu výkonnej a súdnej moci v Uhorsku. Prvým krokom je prijatie zákonného článku č. 54 z roku 1868, ktorým sa prebudoval civilný procesný poriadok.

Zákonný článok odňal rozhodovaciu právomoc obecným sudcom a stanovil, že najnižší úradník verejnej správy nemôže vykonávať súdne právomoci, môže v súdnom konaní vystupovať len ako sprostredkovateľ alebo pri jeho výkone spolupracovať. „Uvedená norma bola jedným z prvých nesmelých vyjadrení dodnes ťažko riešiteľnej otázky výkonnej a súdnej moci. Veci nepatrného procesného významu si poväčšine vyžadujú rýchle riešenie, čím sa však narúša princíp zabezpečená procesných záruk (prítomnosť obhajcu a iné).“⁷

Ďalším krokom k oddeleniu výkonnej a súdnej moci bolo zrušenie súdnej stolice podžupana⁸. Zároveň citovaný zákonný článok zrušil aj dištriktuálnych tabulí, ktorý bol vybudovaný v roku 1723.

V roku 1868 boli prijaté viaceré modernizačné právne normy v oblasti súdnictva, ale jeho právna úprava stále zostávala roztrieštená a málo prehľadná. Viaceré zmeny priniesol zákonný článok č. 4 z roku 1869 o výkone súdnej moci, ktorý po prvý krát zaujal teoretické stanovisko oddelenia výkonnej a súdnej moci a nezávislosti súdnictva.⁹ Bola zavedená zásada, že súdnictvo je vykonávané v mene kráľa, sudcov vymenúva kráľ a plat poberajú zo štátnej pokladnice. Nezávislosť sudcu bola vyjadrená zásadou jeho závislosti pri rozhodovaní iba od zákonov a obyčají. Na to nadväzovala zásada nekompatibilnosti funkcie sudcu s ňou verejnou funkciou, jeho neodvolateľnosti z iných ako presne zákonným článkom stanovených dôvodov a nepreložitelnosti na iný súd. S viazanosťou sudcu len zákonmi a obyčajami vyplývala aj požiadavka na odborné vzdelanie sudcu.¹⁰

Napriek skutočnosti, že zákonný článok vyhlásil zásady oddelenia súdnej a výkonnej moci nezávislosti sudcu nedošlo k plnému rešpektovaniu týchto zásad v konkrétnych právnych normách. Sudcovia boli vymenovávaní na základe návrhu ministra spravodlivosti a veľké množstvo priestupkovej agendy bol zverených

---

⁷ Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s. 53

⁸ V období neoabsolutizmu túto úlohu vykonávali okresné sudy.

⁹ Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s. 56

¹⁰ Vojáček, L. – Schelle, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 183

správnym orgánom bez možnosti preskúmania ich rozhodnutia na súdom.

Zákonný článok č. 8 z roku 1871 o trestnoprávnej a hmotnej zodpovednosti súdov určil, ako už hovorí jeho názov, prvý krát v uhorských právnych dejinách podmienky, za ktorých môžu byť predstavitelia súdnej moci postihovaní za výkon svojej funkcie. Zákonný článok vylúčil priamu ingerenciu správnych orgánov do konaní voči sudcom a stanovil, že o delikte sudcu môže rozhodnúť iba súdny tribunál.

Týmto postupnými úpravami sa prvý krát do uhorského práva postupne zaviedol princíp nezávislosti súdnej moci a sudcu. Postupnými zmenami prešla aj celá organizácia súdnictva. Všeobecne možno konštatovať, že sudy sa stali stálymi¹¹, teritoriálne viazanými¹² nepretržite zasadačnými a jednotné¹³. Zákonné články upravili aj hierarchickú štruktúru súdnictva, dozor ministerstva pravosúdia nad súdmi, vnútornú organizáciu súdov, podmienky zamestnávania sudcov.

Významným je zavedenie zásady decentralizácie, teda povinnosti rozhodnúť vec tam, kde vznikla. Ako najvyšší súdny orgán Uhorska v čase dualizmu pôsobila podľa §2 zákonného článku 59 z roku 1881 uhorská kráľovská Kúria.

V trestných veciach rozhodovala Kúria ako kasačný súd sťažnosti proti rozsudkom prísažných stolíc alebo súdnych tabulí. Kráľovský prokurátor sa mohol obrátiť na Kúriu s odvolaním proti právoplatnému rozhodnutiu ktoréhokoľvek súdu s odôvodnením, že ide o vec zjednotenia judikatúry. V týchto veciach Kúria zasadala v sedemčlenných senátoch, v ostatných veciach v päťčlenných senátoch.¹⁴ Podriadeným súdom bola Kráľovská súdna tabuľa, ktorá v trestných veciach prerokúvala odvolania voči rozsudkom súdnych stolíc.

Najdôležitejším súdnym orgánom dualistického Uhorska boli kráľovské súdne stolice. Išlo o sudy obvykle zriadené v sídle župy so všeobecnou súdnou právomocou. V trestných veciach konal v prvej

---

¹¹ Okrem súdov zmierovacích sudcov, slúžnych, volebného súdnictva a porotných súdov vytvorených na obdobie zasadenia súdnych stolíc.

¹² Zákonný článok resp. nariadenie ministra pravosúdia ustanovil sídla a obvody súdov pričom sudy mohli zasadať iba v súdnych budovách počas úradných hodín

¹³ Podľa zákonných článkov 31 a 32 z roku 1871 boli zrušené všetky dovtedajšie osobitné prvostupňové sudy, banské sudy, zmiešané sudy hlavných slúžnych, mestské a župné súdne stolice, súdny tribunál urbárskych obcí.

¹⁴ Zákonný článok č. 34 z roku 1887.

inštancii vyšetrojúci sudca vo funkcii samosudcu¹⁵. Vyšetrujúci sudca nevykonával iba úkony vyšetrovania, ale zároveň bol v danom prípade aj sudcom. Obžalobu na základe vyšetrovania vyšetrojúceho sudcu schvaľoval a podával obžalobný senát.¹⁶ Súdna stolica preskúmavala odvolania z okresných súdov, či je možné podať odvolanie na Kráľovskú súdnu tabuľu. Okresné sudy prerokúvali menej významné trestné veci.

Osobitným druhom trestného súdnictva boli porotné sudy. O ich zavedení sa v Uhorsku diskutovalo už od dvadsiatych rokov 19. storočia, ale zriadené boli až zákonným článkom č. 18 z roku 1848 aj to iba pre tlačové trestné činy. Tieto porotné sudy boli zrušené v roku 1852. Po obnovení uhorského právneho poriadku Judexkuriálnou konferenciou sa vrátila aj diskusia o porotných súdoch. Na základ zákonného článku č. 18 z roku 1848 minister pravosúdia nariadením č. 307 zo 17. mája 1867 obnovil inštitúciu porotných súdov v tlačových veciach. Rozšírenie inštitútu porotných súdov priniesol až trestný poriadok vydaný ako zákonný článok č. 33 z roku 1896 o trestnom súdnom konaní. Následne bol prijatý zákonný článok č. 30 z roku 1897 o porotných súdoch, ktoré vláda zaviedla k 1. januáru 1900. Podľa tejto právnej úpravy dvanásťčlenná porota rozhodovala o otázke viny a trojčlenný senát zložený z profesionálnych sudcov o treste. Senát a porota zasadali oddelene. Porotné sudy boli príslušné pre najťažšie zločiny, ktorých trestná sadzba presahovala päť rokov trestu odňatia slobody.

4 Trestné právo procesné

Aj v prípade trestného práva obnovila Judexkuriálna konferencia právnu situáciu platnú k roku 1848, teda trestné právo hmotné ani procesné nebolo kodifikované a jeho právna úprava bola roztrúsená v mnohých zákonných právnych normách a právnych obyčajoch. Toto odvetvie práva bola v tomto období ešte stále vnímané ako v zásade súkromné právo, keďže delikt bol považovaný za poškodenie individuálnych záujmov a nie záujmov celej spoločnosti.

Ostatný neúspešný pokus o kodifikáciu trestného práva hmotného bol vykonaný v roku 1867 a tak do obdobia dualizmu vstupovalo Uhorsko s anachronickou úpravou trestného práva hmotného. Trestné právo hmotné sa dočkalo svojej kodifikácie až v roku 1878 - zákonný článok č. 5 z roku 1878 o zločinoch a prečinoch¹⁷, na ktorý nadväzoval zákonný článok č. 40 z roku 1879 o trestnom zákonníku

---

¹⁵ §33 zákonného článku č. 17 z roku 1891

¹⁶ §1 zákonného článku č. 34 z roku 1897

¹⁷ V literatúre je známy aj ako Csemegiho kódex podľa Karola Csemegiho, popredného uhorského kriminalistu, autora zákonnej predlohy a neskoršieho predsedu kráľovskej Kúrie.

priestupkovom. Obidve právne normy boli účinnými od 1. januára 1880.

Uhorské trestné právo hmotné sa považuje za modernejšie a humánnejšie ako rakúske aj vzhľadom na skutočnosť, že rakúska kodifikácia bola z roku 1852. Trestná úprava vychádzala z koncepcie tripartícia trestných činov, t.j. rozlišovala ich na zločiny, prečiny a priestupky. Tresty odňatia slobody sa členili podľa uvedenej tripartície na trest trestnice za zločiny (2 roky a viac), trest žalára za zločiny s výmerou trestu 6 mesiacov a viac, trest väzenia za prečiny a trest uzamknutia za priestupky.

Trestný zákonník vychádzal z tzv. klasickej dogmatickej trestnoprávnej školy, ktorá akcentovala právnu povahu trestného činu a jeho spoločenskú povahu zatlačala do úzadia. Jej hlavná pozornosť bola zameraná na juristické spresňovanie trestnoprávnych definícií a menej akcentovala osobu páchatel'a.¹⁸ Od novších právnych úprav sa odlišovala zdôrazňovaním represívnej funkcie trestného práva.

Uplatňovanie trestného práva súdmi sa však považuje za tvrdšie a rigidnejšie ako to bolo v prípade rakúskych súdov.¹⁹ Uhorský trestný zákon sa vyznačoval prísnosťou pri vymedzení majetkových deliktov s cieľom zabezpečiť účinnú ochranu súkromnému vlastníctvu. Trestná kódex miernejšie postihoval ublíženie na tele. Tu sa kvalifikácia v princípe prenechávala lekárom lebo pri vymedzení závažnosti ublíženia na tele sa vychádzalo z dĺžky hojenia utŕžených zranení.

Aj v prípade trestného práva procesného obnovila s menšími zmenami Judexkuriálna konferencia situáciu roku 1848. Konferencia potvrdila zásadu rovnosti občanov pred zákonom tak ako bola vyhlásená v roku 1848, teda došlo k zrušeniu väčšiny výsad šľachty v trestnom konaní. Popri tom povolila opatrné používanie telesných trestov.²⁰ Horná snemovňa ešte v roku 1869 zablokovala zrušenie telesných trestov a okov a dožadovala sa najprv reorganizovať a dobudovať väzenskú sústavu, aby boli telesné tresty plnohodnotne nahradené trestami odňatia slobody. Telesné tresty a okovy boli definitívne zrušené až v roku 1871 zákonným článkom č. 52 o dočasnej úprave trestnej praxe (§1).

V roku 1871 bol do snemovni predložený návrh zákona o dočasnej úprave trestného konania, ktoré autorom bol Karol Csemegi. Návrh zákona snemovňa odmietla a tak minister pravosúdia Štefan Bittó v roku 1872 rozposlal súdom návrh zákona vo forme obežníka

---

¹⁸ Bianchi, L. a kol.: Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. diel. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 313

¹⁹ Tamže, s. 313

²⁰ Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004, s.207

s názvom Dočasný súdny poriadok, aby ho dočasne akceptovali ako vzor pri procesnom postupe v trestných veciach. Táto dočasnosť nakoniec trvala až do roku 1900²¹. Táto úprava trestného procesu, pre ktorú sa vžil názov Žltá kniha (podľa obalu pôvodného vydania, ktoré bolo distribuované na sudy) nezavádzala v plnom rozsahu do praxe vtedy už uznávané zásady ústnosti, verejnosti, bezprostrednosti, voľného hodnotenia dôkazov a pod. Jej súčasťou nebola ani úprava porotného súdnictva. Otázky opravných prostriedkov boli v nej upravené veľmi nedostatočne²². Úprava sa vôbec nezaoberala otázkami obnovy konania či procesným poriadkom na okresných súdoch. Celkovo možno túto úpravu hodnotiť ako skutočne provizórnu, ktorá napriek tomu znamenal výrazný postup vpred a to najmä z hľadiska určitého zjednotenia trestného konania. Tým, že Žltú knihu neschválil parlament a nebola teda ani promulgovaná panovníkom došlo k v Uhorsku obvyklej situácii a to zaradenia do právneho poriadku na základe právnej obyčaje. To, že Dočasný súdny poriadok sa stal právom z moce právnej obyčaje dokladajú aj rozhodnutia Kúrie, ktorá vykladala, dopĺňala i menila ustanovenia Žltej knihy svojou rozhodovacou praxou.

Žltá kniha organizovala trestné konanie na predsúdnu a súdnu časť podľa západoeurópskych vzorov. Predsúdna časť teda stopovanie²³ a vyšetrovanie malo inkvizitný charakter. Kontradiktórny charakter malo iba pojednávanie na súde prvého stupňa pričom obžalúvacia zásada ani tu nebola plne uznávaná o čom svedčia mnohé súdne rozsudky, kde súd uznal obvineného vinným napriek tomu že obžaloba navrhla oslobodenie. Obhajoba nebola mandatórna okrem prípadov, kde prichádzal do úvahy hrdelný trest. Obhajca, ak bol ustanovený, mal obmedzené postavenie. Skutočnosť, ktoré dnes považujeme za samozrejmé ako je nahliadanie do spisu alebo možnosť stretnúť sa s klientom vo vyšetrovacej väzbe boli skôr výnimočného rázu a záviseli od rozhodnutia vyšetrojúceho sudcu, obhajca ani obvinený nemali na ne automatický nárok. V predsúdnom konaní bol „pánom konania“ vyšetrojúci sudca, ktorý mohol okrem vyšetrovacích a stopovacích úkonov vykonávať aj iné procesné úkony, ktoré nezniesli odklad. Až v okamihu ukončenia vyšetrovania predkladal vyšetrojúci sudca prípad kráľovskému fiškalátu, ktorý mal právo vzniesť žalobu. Na návrh kráľovského fiškalátu rozhodoval súd aj o zastavení konania, vznesení obžaloby, o nariadení priameho predvolania resp. o začiatku overovacieho konania. Na súdoch vyššieho stupňa sa ústne konanie konalo len výnimočne, aj sudy prvého stupňa mali právo rozhodnúť iba na základe písomných podkladov bez ústneho pojednávania. Zásada voľného hodnotenia dôkazov nebola ešte zakotvená. V prípade, že sa svedkovia alebo

---

²¹ Zákonný článok bol síce prijatý už v roku 1896, ale účinným sa stal až 1. januára 1900.

²² Všetky konania pred vrchnými súdmi boli ešte stále písomné.

²³ Stopovanie v súdovej terminológii zodpovedá vyhľadávaniu.

obžalovaný odklonili na súdnom pojednávaní od výpovedí počas vyšetrovania, museli tieto rozdiely pred súdom vysvetliť.

Uplatňovanie Dočasného súdneho poriadku – Žltej knihy bolo predmetom veľkej kritiky, ktorú si od osemdesiatych rokov 19. Storočia osvojila aj kráľovská Kúria, ktorá prostredníctvom rozhodovacej praxe miernila viaceré kritizované ustanovenia Žltej knihy. Popri diskusiách v právnických kruhoch prebiehali aj politické diskusie na pôde uhorského parlamentu. Návrhy trestného poriadku boli niekoľko krát prepracované až bol Trestný súdny poriadok prijatý ako zákonný článok č. 33 z roku 1896, ktorý bol na základe zákonného článku č. 34 z roku 1897 o zavedení Trestného súdneho poriadku účinný na základe rozhodnutia ministra pravosúdia od 1. januára 1900. Ustanovenia zákonného článku č. 33 z roku 1896 je potrebné vykladať aj v spojení so zákonnými článkami č. 34 z roku 1897 o organizácii porotných súdov a tiež so zmieneným článkom č. 34 z roku 1897, ktorý okrem činnosti Trestného súdneho poriadku upravoval aj kompetencie trestných súdov.

Trestný súdny poriadok z roku 1896 je najdlhšie účinným trestným poriadkom na Slovensku. Bol zrušený až zákonom č. 87/1950 Zb. s účinnosťou od 1. augusta 1950. Jeho účinnosť teda trvala viac ako päťdesiat rokov. Tejto právnej norme sa v našej právnickej spisbe venuje na priek uvedenému len okrajová pozornosť a preto na nasledujúcich riadkoch sa budeme venovať jeho jednotlivým ustanoveniam podrobnejšie.

Trestný poriadok súdny bol organizovaný do všeobecnej a osobitnej časti. Vo všeobecnej časti boli vyjadrené zásady, na ktorých bol kódex vybudovaný. Išlo o zásady oficiality konania, bezprostrednosti, ústnosti, verejnosti, rovnosti účastníkov, voľného hodnotenia dôkazov, slobody obhajoby a primeranej ochrany osobnej slobody v prípade predbežného zadržania alebo vyšetrovacej väzby.

Zásada oficiality nebola absolútna, keďže v duchu uhorských tradícií sa ponechával priestor pre súkromnú žalobu. Tento priestor bol však veľmi úzky a bol výrazným odklonením od stáročného vývoja trestného práva procesného, ktoré okrem obdobia neoabsolutizmu bolo viac-menej vybudované na súkromnej žalobe.

Zásada bezprostrednosti je úzko spojená so zásadou ústnosti. V predchádzajúcich obdobiach bolo bežným rozhodovaním súdu iba na základe písomných materiálov predložených zástupcom kráľovského fiškalátu resp. v dávnejších dobách municipiálnymi právnymi zástupcami alebo riaditeľom kráľovských záležitostí. Kódex z roku 1896 akcentoval zásadu bezprostrednosti, t.j. súd sa stretával so všetkými subjektmi konania osobne, osobne zisťoval všetky dôkazy a do úvahy neberie také skutočnosti, o ktorých sa priamo nepresvedčil.

Zásada ústnosti sa uplatňuje najmä na hlavnom pojednávaní, ktoré má znaky kontradiktórnosti. V zásad ústnosti je obsiahnutá skutočnosť, na základe ktorej súd neprihliada na fakty zistené v prípravnom predsúdnom konaní pokiaľ mu neboli predložené v ústnom konaní.

Zásady bezprostrednosti a ústnosti znamenajú definitívny rozchod s uhorskou tradíciou siahajúcou ešte do stredoveku, ktorá akcentovala písomnosť celého procesu.

Zásada verejnosti má mnoho podôb a rovín v rôznych častiach trestného konania. Zásada verejnosti znamená účasť účastníka konania na jednotlivých fázach trestného konania. Táto zásada umožňuje účastníkovi konania a jeho právnym zástupcom získať detailné informácie o celom konaní. Trestný súdny poriadok prirodzene umožňoval ba prikazoval prítomnosť účastníkov konania a ich zástupcov pri mnohých vyšetrovacích úkonoch (domová prehliadka, osobná prehliadka, zabavenie vecí, a pod.). Pri mnohých úkonoch stopovania zase prítomnosť účastníkov vylučoval rovnako ako ich prítomnosť vylučoval pri poradách súdu a podobne. Zásada verejnosti má aj svoje vyjadrenie voči záujemcom o trestné konanie. Ide o tzv. absolútnu verejnosť, ktorá umožňuje kontrolu verejnosti nad trestným konaním. Verejnosť môže byť z pojednávania vylúčená len zo zákonne vymedzených dôvodov. V tomto období išlo o ohrozenie verejného poriadku alebo verejnej mravnosti.

Rovnosť účastníkov konania v trestnom procese existuje hlavne v pojednávaní pred súdom, kde má obhajoba rovnaké procesné možnosti ako obžaloba. V prípravnom konaní za rovnosť účastníkov konania neuplatňuje.

Čo sa týka predbežného obmedzenia slobody a garancie primeranej ochrany osobnej slobody je zabezpečená tým, že obmedzenie slobody môže byť iba v intenciách zákona, keď budú splnené vymedzené skutočnosti. Predbežné zadržanie mohol nariadiť vyšetrojúci sudca, obžalovací senát alebo súd rozhodujúci vo veci (v prípade nevyhnutnosti aj okresný súd alebo policajný orgán). Rozhodnutie muselo byť písomné. Zadržaný mal právo byť vypočutý do 24 hodín od zadržania a do 48 hodín predvedený pred vyšetrojúceho sudcu, ktorý rozhodoval o predbežnej väzbe. Predbežná väzba mohla trvať do konca stopovania, najviac však 15 dní od zadržania. Túto lehotu mohol obžalovací senát predĺžiť o ďalších 15 dní, po ktorých musel byť zadržaný prepustený pokiaľ sa nerozhodlo o vyšetrovacej väzbe.

Predbežná väzba bolo iba dozorom, preto mal zadržaný viaceré oprávnenia. Zadržaný mohol požiadať o vykonávanie predbežnej väzby u neho v byte pokiaľ zaplatil náklady spojené s dozorom preddavkom. Pokiaľ bola predbežná väzba realizovaná vo väznici mohol zadržaný chodiť vo svojich šatách, sám sa stravovať, používať vlastné periny a v prípade, že to neporušovalo predpisy aj vykonávať svoju zárobkovú činnosť.

Obmedzenie osobnej slobody, ktoré bolo nariadené súčasne s nariadením vyšetrovania alebo počas neho bol označované ako vyšetrovacía väzba. Vyšetrovacía väzba trvala maximálne tri mesiace, ale obžalovací senát mohol rozhodovať o jej predĺžovaní. Neexistoval limit pre počet predĺžení vyšetrovacej väzby. V prípade, že dôvody vyšetrovacej väzby odpadli, musel byť zadržaný okamžite prepustený. Zadržaný vo vyšetrovacej väzbe požíval podobné privilégia ako

zadržaný v predbežnej väzbe (okrem oprávnenia vykonávať vyšetrovaciu väzbu doma).

Trestný súdny poriadok delil konania podľa závažnosti. Menej závažné prečiny a priestupky patrili do pôsobnosti samosudcov, okresných súdov a správnych orgánov. Závažnejšie prečiny a zločiny boli v kompetencii kráľovských súdnych stolíc a porotných súdov.

Trestný súdny poriadok detailne upravoval celé konanie súdnymi stolicami. Konanie pre inými orgánmi upravoval ako odlišnosti voči konaniu pred súdnou stolicou. Kódex rozpoznával štyri štádiá konania: prípravné konanie, predbežné konanie, hlavné pojednávanie a opravné konanie.

Prípravné konanie bol rozdelené do dvoch fáz: stopovanie a vyšetrovanie. Cieľom stopovania bolo vyhľadať a zhromaždiť informácie potrebné pre rozhodnutie či má byť vo veci vznesená obvinenia. Stopovanie nariaďoval kráľovský fiškalát, ktorý ho zároveň riadil a organizoval.

Pokiaľ bolo zhromaždený dostatočný počet dôkazov na iniciovanie vyšetrovania a vznesenie obvinenia, stopovanie bolo ukončené. V prípade, že nebolo zabezpečených dostatok dôkazov alebo sa zistilo, že skutok nie je trestným činom stopovanie bolo zrušené. Stopovanie nariaďoval síce kráľovský fiškalát, ale vykonávala ho polícia. V prípade súkromnej žaloby stopovanie nariaďoval alebo ukončoval/rušil náčelník príslušného policajného orgánu.

Cieľom vyšetrovania bolo zhromaždiť také množstvo skutočností, ktoré oprávňovali rozhodnúť o nariadení hlavného pojednávania alebo o zrušení trestného konania. Vyšetrovanie viedol a vykonával vyšetrovací sudca, člen príslušnej súdnej stolice, ktorý bol ministrom pravosúdia v danom období poverený na vykonávanie vyšetrovacích úkonov. Vyšetrovanie bolo povinné v prípade hrdelných zločinov, tlačových veciach a súkromných žalôb. V iných prípadoch bolo fakultatívne a záviselo od návrhu žalobcu alebo obvineného a rozhodnutia obžalúvacieho senátu.

Obžalúvací senát bol trojčlenný zložený zo sudcov príslušnej súdnej stolice, ktorých na to určil na obdobie jedného roka predseda súdnej stolice. Tento senát nerozhodoval vo veci samej, jeho hlavnou úlohou bolo vykonávať obžalovacie konanie, dozorovať procesný postup vyšetrovacieho sudcu a rozhodovať o opravných prostriedkoch voči jeho rozhodnutiam. Vyšetrojúci sudca sa mohol na obžalúvací senát obrátiť v prípade pochybností o konkrétnom procesnom postupe. V takom prípade obžalúvací senát o ďalšom postupe rozhodol a vyšetrovací sudca bol jeho rozhodnutím viazaný. Na obžalúvací senát sa mali právo obracať obžalobca, obvinený a súkromný žalobca. Na senát sa mohli obracať písomne alebo ústne v prípade námietok voči postupu vyšetrojúceho sudcu.

Vyšetrojúci sudca vykonával výsluch obžalovaného, obhliadku miesta činu ak to bolo potrebné a nariaďoval vykonanie znaleckého

dokazovania. Stopovacie úkony mohol nariadiť iba v prípade, že boli vykonané nedostatočne alebo za účelom odstránenia nepresností a rozporov.

Zrušenie trestného konania mohol vyšetrojúci sudca nariadiť len v prípade, že obžalobca upustil od obžaloby. Ukončenie trestného konania nariadil buď vyšetrojúci sudca alebo obžalovací senát. Následne sa obžalobca mohol rozhodnúť či upustí od obžaloby alebo predloží obžalobný spis súdu.

Obžalobu vo forme verejnej obžaloby zastupoval kráľovský fiškalát. Popri verejnej žalobe existovala aj súkromná žaloba, ktorá sa rozlišovala na hlavnú a náhradnú súkromnú žalobu²⁴. V prípade hlavnej súkromnej žaloby išlo o skutky, za ktoré mohol vzniesť obžalobu iba súkromný žalobca - poškodený. Takýto poškodený vystupoval v konaní ako hlavný súkromný žalobca. Trestný súdny poriadok presne vymedzoval, ktoré skutkové podstaty boli premetom hlavnej súkromnej žaloby. Išlo hlavne o ohováranie súkromných osôb, ublíženie na cti, ľahké ublíženie na tele, porušenie listového alebo telegrafného tajomstva súkromnými osobami, prečin narušania domáceho pokoja, prečin porušenia hnutel'ného alebo nehnuteľného súkromného majetku a iné. Kráľovský fiškalát bol oprávnený kedykoľvek v priebehu konania prebrať žalobu pokiaľ usúdil, že sa spáchaný skutok týka verejného záujmu.

Inštitút náhradnej súkromnej žaloby bol konštruovaný tak, aby zabránil zneužívaniu trestného konania vládou (ministerstvom pravosúdia), ktorá riadila kráľovský fiškalát.²⁵ Náhradný súkromný žalobca mohol vzniesť žalobu za akýkoľvek trestný čin, v prípade ktorého sa kráľovský fiškalát rozhodol nepodať žalobu.

Iným procesným inštitútom bol súkromný návrh. V týchto prípadoch žalobu zastupoval kráľovský fiškalát, ale ten mohol iniciovať konanie len na základe súkromného návrhu. Trestnými činmi, ktoré mohli byť stíhané iba na základe súkromného návrhu bolo napr. krivé obvinenie, násilný pohlavný styk, násilné smilstvo, manželská nevera, pomoc nedospelému dievčaťu k úteku, únos ženy, krádež spáchaná v rodinnom kruhu alebo medzi priateľmi a pod. Súkromný žalobca mohol v prípade menej závažných trestných činov vziať súkromný návrh kedykoľvek spať čím sa trestné konanie skončilo. V prípade trestných činov proti ženskej cti späťvzatie návrhu nebolo možné.

Obvinený mohol v ktorejkoľvek fáze konania žiadať prítomnosť svojho obhajcu. Verejný žalobca resp. vyšetrojúci sudca mali

---

²⁴ Rakúska právna terminológia rozlišovala subsidiárnu a podpornú súkromnú žalobu. Táto terminológia sa používala aj v právnoteoretickej spisbe po roku 1918.

²⁵ Význam tohto inštitútu spočíval hlavne v skutočnosti, že súd nemal oprávnenie začať konanie bez žaloby.

povinnosť obvineného na túto možnosť upozorniť a poučiť ho o jeho právach.

Po prípravnom konaní nasledovalo predbežné konanie, ktoré tvorilo prechodovú fázu k hlavnému pojednávaniu. Predbežné konanie má dve formy: podanie obžaloby a priame predvolanie na súd.

Kľúčovým inštitútom bol obžalobný spis. Bez jeho predloženia súdu nebolo možné zahájiť hlavné pojednávanie. V prípade vedenia vyšetrovania o obžalobnom spise rozhodoval vyšetrojúci sudca, v prípade, že konanie nemalo fázu vyšetrovanie bol obžalobný spis priamo predložený obžalúvaciemu senátu. Tieto orgány mali povinnosť doručiť spis obvinenému²⁶, ktorý sa mohol k nemu vyjadriť príp. vzniesť proti nemu námietky. Obžalúvacie konanie pred obžalúvacím senátom sa pokladalo za dôležité z pohľadu zabezpečenie práv obvineného na spravodlivý súdny proces a predstavoval dozor nezávislého súdu nad postupom kráľovského fiškalátu, vyšetrojúceho sudcu a polície. Obžalúvací senát mohol konanie zrušiť v prípade, že jeho ďalšie konanie nepovažoval za dôvodné, mohol požiadať o doplnenie dokazovania alebo mohol vzniesť obžalobu.

V prípade ak obvinený nenamietal proti obžalúvaciemu spisu alebo vec bola menej závažného charakteru a bola jednoznačná²⁷ bolo možné priamo predvolať obvineného na hlavné pojednávanie. Právo navrhnúť priame predvolanie na hlavné pojednávanie mal kráľovský fiškalát, ktorý zaznamenal návrh do obžalúvacieho spisu. O návrhu ďalej rozhodoval súd, ktorý pokiaľ boli splnené všetky zákonné náležitosti návrh schválil.²⁸

Najdôležitejšou fázou trestného konania bolo hlavné pojednávanie keďže počas neho došlo k rozhodnutiu vo veci samej. Na hlavnom pojednávaní sa v plnosti uplatňovali všetky zásady trestného konania. Hlavné pojednávanie mohlo prebiehať pred súdnym senátom alebo pred porotným súdom. Tieto dve formy mali niekoľko odlišností.

Hlavné pojednávanie pred súdnym senátom bolo organizované do presných fáz. Najdôležitejšou časťou bolo dokazovacie konanie, po ktorom nasledovali procesné vystúpenia, porada súdu, prijímanie rozsudku a nakoniec jeho vyhlásenie.

Súde mohol odôvodniť svoj rozsudok len na základe dôkazov predložených na hlavnom pojednávaní. Hlavnými dôkaznými

---

²⁶ Trestný súdny poriadok používal termín podozrivý. Pojmom obžalovaný označoval podozrivého, proti ktorému už bola vznesená obžaloba alebo ktorý už bol predvolaný na hlavné pojednávanie.

²⁷ Obvinený bol napríklad priamo prichytený pri čine.

²⁸ V prípade súkromnej žaloby nebolo možné vynechať obžalobné konanie pred obžalovacím senátom.

prostriedkami boli vypočutia svedkov a znalcov predsedom senátu, zástupcami strán sporu (krížový výsluch), prečítanie písomných dôkazov, v prípade rozporných dôkazov konfrontácia a pod.

Po ukončení dokazovania prebiehali procesné vystúpenia. Najprv vystúpil žalobca²⁹, po ňom vystúpil s obhajobnou rečou obžalovaný nasledovaný jeho právnym zástupcom. Právo vystúpiť mal aj poškodený. Obžaloba mohla vystúpiť v reakcii na obhajobné reči. Opäť na obžalobu mohla reagovať obhajoba replikou. Právo posledného vystúpenia patrilo obžalovanému.

Po procesných vystúpeniach sa súd odobral na poradu. Súd mohol obžalovaného oslobodiť alebo vyhlásiť za vinného. Rozsudok musel byť písomný a pozostával z výroku a odôvodnenia. Súčasťou výroku musela byť v prípade odsúdenia aj výmera trestu. Po prečítaní rozsudku sa predseda senátu opýtal zástupcov strán či sa chcú odvolať alebo prijímajú rozsudok.

Hlavné pojednávanie pred porotným súdom bol v podstate totožné s pojednávaním pred súdnym senátom. Rozdiely sa týkali iba organizačných záležitostí. Porotné súdy pozostávali z dvojitého súdneho orgánu: trojčlenného súdneho senátu a dvanásťčlennej poroty.

Predseda senátu pri porotnom súde mal viaceré povinnosti, ktoré nemal predsedajúci sudca v procese bez poroty. Predseda senátu bol zodpovedný jednak za vytvorenie poroty a tiež za jej inštruovanie.

Porota sa vytvárala na začiatku hlavného pojednávania. Predseda senátu predvolal tridsať potenciálnych porotcov. Obhajoba aj obžaloba mala právo vylúčiť rovnaký počet porotcov, minimálne však sedem. Nakoniec musel zostať minimálne dvanásť porotcov. Pokiaľ zostalo viac ako dvanásť porotcov boli dvanásť vybratí žrebom pričom maximálne traja boli porotcami náhradníkmi s povinnosťou zúčastniť sa celého hlavného pojednávania.

Po výbere porotcov a zložení porotcovskej prísahy pokračovalo hlavné pojednávanie rovnako ako pred predsedajúcim sudcom. Počas dokazovania mali porotcovia oprávnenie rovnako ako členovia senátu klásť svedkom otázky.

Po skončení dokazovania boli senátom naformulované otázky, ktoré mali porotcovia riešiť. Predseda senátu informoval porotu o otázkach a inštruoval ich o zákonoch, ktoré budú aplikovať po prednesení procesných vystúpení. Predseda senátu v poučení pre porotu nemohol vysloviť svoj názor na uskutočnené dokazovanie.

---

²⁹ Súkromný žalobca na rozdiel od verejného nemal oprávnenie navrhnúť výšku trestu.

Porada poroty bola tajná. Na rozhodnutie o vine a nevine bolo potrebná väčšina ôsmich hlasov, na rozhodnutie o predložených otázkach stačila väčšina siedmich hlasov. V prípade rovnosti hlasov bolo rozhodnuté v prospech obžalovaného. Po rozhodnutí sa porota vrátila do súdnej siene, kde bol vyhlásený verdikt. V prípade oslobodzujúceho verdiktu bol obžalovaný okamžite prepustený na slobodu, v prípade odsudzujúceho verdiktu vypočul senát účastníkov konania a prijal na neverejnej porade rozhodnutie o treste, ktoré následne verejne vyhlásil.

Trestný súdny poriadok poznal riadne a mimoriadne opravné prostriedky. Medzi riadne opravné prostriedky patrili: rekurz, odvolanie a zmätočná sťažnosť. Rekurz bolo opravným prostriedkom proti procesným rozhodnutiam, ktoré boli prijaté počas súdneho konania, kým odvolanie bolo namierené proti rozsudku a jeho podstatou bolo napadnutie rozsudku v celku alebo v časti a posunutie konania na nadriadený súd.

Trestný súdny poriadok obsahoval úpravu jednoinštančného odvolacieho konania v rámci ktorého sa uplatňovala s istými obmedzeniami zásada ústnosti. Išlo o zmenu oproti predchádzajúcej praxi, kde odvolania boli prerokúvané zásadne písomne.

Zmätočná sťažnosť bola prípustná iba proti rozsudkom proti ktorým nebolo prípustné odvolanie (rozsudok porotného súdu, druhostupňový rozsudok súdnej stolice, prvo a druhostupňový rozsudok kráľovskej tabule a pod.). O zmätočných sťažnostiach rozhodovala zásadne kráľovská Kúria. V konaní o zmätočnej sťažnosti sa preskúmavali iba právne otázky či boli správne aplikované hmotnoprávne a procesnoprávne normy. Obsahom podania zmätočnej sťažnosti muselo byť poukázanie na takéto pochybenie súdu. Zmätočnú sťažnosť mohli podať vrchný kráľovský fiškáľ, obžalovaný a jeho obhajca³⁰.

V prípade procesnej zmätočnosti mohla Kúria zrušiť rozsudok nižšieho súdu v celku alebo v časti a vrátiť vec na nové konanie alebo iba na vydanie nového rozsudku. V prípade hmotnoprávnej zmätočnosti Kúria mohla sama rozhodnúť vo veci resp. zmeniť výšku a druh trestu. Samozrejme to neznamenal, že nemá právo rozsudok zrušiť a vec vrátiť na prerokovanie nižšiemu súdu. V prípade rozsudku porotného súdu mohol byť rozsudok napadnutý iba pre procesnú zmätočnosť a Kúria mohla iba rozsudok potvrdiť alebo vrátiť vec na nové konanie.

V roku 1907 bol prijatý zákonný článok č. 18, ktorý novelizoval Trestný súdny poriadok v často o zmätočných sťažnostiach. Príslušnými pre rozhodovanie o zmätočných sťažnostiach sa stali sudy

---

³⁰ Obhajca mohol využiť zmätočnú sťažnosť rovnako ako aj ostatné riadne opravné prostriedky aj proti vôli obžalovaného.

kráľovských tabulí okrem zmätočným sťažnostiam proti rozsudkom porotných súdov, kde naďalej rozhodovala kráľovská Kúria.

Trestný súdny poriadok poznal okrem riadnych opravných prostriedkov ako prostriedky mimoriadne. Medzi ne patrili opravný prostriedok pre zachovanie právnej jednoty a znovu zavedenie konania.

Rozhodovať o opravnom prostriedku pre zachovanie právnej jednoty bola iba kráľovská Kúria, ktorá sa podnetom zaoberala v prípade, že bol podaný kráľovským fiškálom proti právoplatnému trestnému rozsudku z dôvodu jeho nezákonnosti. V prípade súhlasného rozhodnutia Kúrie mohol byť obžalovaný oslobodený alebo jeho trest znížený. Kúria nemohla rozhodnúť o sprísnení trestu.

Znovu zavedenie konania bol inštitút uhorského trestného práva, ktorý staršie procesné právo poznalo pod označením obnova konania. Znovu zavedenie konania bolo prípustné v prospech i na ťarchu obžalovaného proti právoplatnému rozsudku pokiaľ boli splnené zákonom určené podmienky. Dôvodom pre znovu zavedenie konania bol napríklad podplatenie sudcov, objavenie nových dôkazov a podobne. O prípustnosti tohto mimoriadneho opravného prostriedku i v novom konaní rozhodoval prvostupňový súd. Pokiaľ bolo konanie vedené v prospech obžalovaného, výmera trestu nemohla byť prísnejšia ako v pôvodnom rozsudku. Proti takémuto rozsudku boli možné všetky riadne i mimoriadne opravné prostriedky.

Konanie na okresných súdoch pred samosudcom bolo rýchlejšie a jednoduchšie. Neexistovalo vyšetrovanie a obžalúvanie. Samosudca určil začiatok pojednávania v zmysle návrhu súkromného žalobcu alebo zástupcu kráľovského fiškálátu³¹. Žaloba bola prednesená ústne, obhajoba nebola povinná. V záujme rýchlosti a efektívnosti konania bol rozsudok vyhlásený spravidla v deň začiatku pojednávania. Rozsudok musel byť spísaný podľa možnosti okamžite, najneskôr do 24 hodín od jeho vyhlásenia.

Novým inštitútom zavedeným Trestným súdnym poriadkom bol trestný príkaz, ktorý umožňoval aby okresný súd rozhodol v nepatrných veciach a uložil peňažný trest len na základe stopovaciego spisu bez pojednávania. Ak obvinený vzniesol námietku proti trestnému príkazu bolo nariadené hlavné pojednávanie.

Dovetkom trestného konania bolo konanie o udelení milosti. Predpokladom akéhokoľvek výkonu trestu bol právoplatný rozsudok. V prípade trestu smrti musel byť spis predložený na posúdenie kráľovskej Kúrii aj s názorom sudcu na udelenie milosti. Kúria predkladala spis ministrovi pravosúdia, ktorý prekladal návrh vo veci

---

³¹ Na okresných súdoch vystupovali ako zástupcovia kráľovského fiškálátu advokáti. Okresné súdy nemali svojho pendanta v štruktúre kráľovského fiškálátu.

milosti kráľovi. Hrdelný trest mohol byť vykonaný len v prípade, že o milosti bolo už rozhodnuté. Na konanie o udelení milosti v prípade trestu smrti nebolo potrebné dať podnet, orgány konali z úradnej povinnosti. V prípade iných trestov bolo potrebné podať žiadosť o udelenie milosti. Omilostený mohol byť akýkoľvek trest. Konanie bolo totožné ako v prípade konania o udelenie milosti v prípade hrdelného trestu.

Trestný súdny poriadok bol veľkým pokrokom oproti tradičnému trestnému procesu v Uhorsku i v porovnaní so Žltou knihou. Vychádzal z moderných zásad trestného konania a znalosti skúseností a inštitútov iných európskych trestnoprocesných úprav. Jeho veľkou pridanou hodnotou bolo odstránenie lokálneho partikularizmu pri uplatňovaní trestného práva a posilnenie právnej istoty ako aj práv účastníkov konania.

V období tesne pred prvou svetovou vojnou dochádza k postupnému sprísňovaniu trestnoprocesných noriem, okliešťovaniu porotných súdov a celkovej militarizácii trestného súdnictva. Vyjadrením týchto právnych zmien boli zákonné články č. 32 a 33 z roku 1912 o vojenskom procesnom súdnom konaní a zákonný článok č. 63 z roku 1912 o výnimočnej moci, ktorý opäť zaviedol štatariálne súdnictvo, ktoré sa začalo hojne využívať po vypuknutí prvej svetovej vojny v roku 1914.

3 Záver

Obdobie po rakúsko-maďarskom vyrovnaní bolo poznamenané snahou o rýchlu modernizáciu uhorského štátu i jeho právneho poriadku. Do tohto obdobia zapadá aj nové právne vyjadrenie trestného práva hmotného a osobitne trestného práva procesného spolu s vybudovaním orgánov verejnej žaloby – kráľovských fiškalátov a zavedenia inštitútu vyšetrojúcich sudcov. Oproti predchádzajúcemu obdobiu išlo o výraznú zmenu. Prvýkrát v uhorských dejinách bolo trestné právo procesné vyjadrené v jednotnom kódexe so všeobecnou platnosťou pričom sa uhorský trestný poriadok súdny považoval za moderný liberálny kódex s istou dávkou humanity, čo konštatovali aj českí právnici prichádzajúci na Slovensko po roku 1918.³² V porovnaní s predchádzajúcou situáciou, kde bola realizácia trestného práva zverená miestnym úradníkom, ktorí často nedisponovali právnickým vzdelaním to bol výrazný pokrok, ktorý posúval Uhorsko k moderným štátom, ktoré ctia zásady právneho štátu. Pravda do tejto fázy Uhorsko už nikdy nedospelo.

---

³² Skála, K.: Trestní soudnictví na Slovensku se zvláštním zřetelem k unifikaci zákonodarství trestního. Bratislava: Ministerstvo pre správu Slovenska v Bratislave, 1920, s. 8

Literature:

- Vyhnánek, J.: Nástupnictvo po Rakúsko-Uhorsku. Kontinuita Uhorska v Maďarsku? Bratislava: ATTICUM, 2013
- Stipta, I.: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice: nica, 2004
- Gábriš, T.: Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár. Bratislava: ATTICUM, 2013
- Vojáček, L. – Schelle, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava: Key Publishing, 2007
- Bianchi, L. a kol.: Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. diel. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971
- Skála, K.: Trestní soudnictví na Slovensku se zvláštním zřetelem k unifikaci zákonodarství trestního. Bratislava: Ministerstvo pre správu Slovenska v Bratislave, 1920

Contact – email

Michal.povazan@flaw.uniba.sk

THE ROMAN SENATE AS A CRIMINAL COURT UNDER THE PRINCIPATE

PÁL SÁRY

Faculty of Law, University of Miskolc, Hungary

Abstract in original language

The Roman senate became an independent criminal court under the principate of Augustus. In the beginning it tried only political charges (such as treason and extortion). During the reign of Tiberius the jurisdiction of the senate was extended over a wide range of the non-political crimes (such as adultery, murder and forgery) committed by senators or members of the *ordo senatorius*. The senate was free from a lot of rules governing the public criminal jury-courts: it could try together charges under two or more statutes, and it could also disregard the statutory penalties. The senate was a court of voluntary jurisdiction: the consuls could freely accept or refuse a charge. A senatorial examination was subject to veto, and the emperors sometimes used their tribunician power to stop a trial. In course of the trials speeches had to be made within time limits, after the speeches evidence was heard. Finally there was a debate and vote on verdict and sentence. Subsequently there might be debate on the disposal of the convict's property and on the rewards to be given to accusers or, in case of an acquittal, the punishments to be imposed on them. The senate operated as a criminal court till the third century.

Key words in original language

Roman law, criminal procedure, senate.

1. The Legal Basis of the Senatorial Jurisdiction

Many sources prove that the Roman senate sit regularly as a criminal court during the reign of the first emperors. The legal basis of the senatorial jurisdiction is disputed among the scholars, because the evidence is lacking. According to our sources, the senate tried most often charges of treason and extortion. In relation to the treason-trials, Bleicken finds the origin of the senatorial jurisdiction in the practice of the senate of the late Republic: as we know, in emergency, after the passing of the *senatus consultum ultimum*, the senate could declare certain individuals as public enemies (*hostes publici*).¹

---

¹ BLEICKEN, Jochen, *Senatsgericht und Kaisergericht. Eine Studie zur Entwicklung des Prozeßrechts im frühen Prinzipat*, Göttingen, 1962, 17 ff.

Kunkel and many other scholars pointed out the weaknesses of this theory.² Sherwin-White properly states that „neither in the declaration of *hostes publici*, ... nor in the subsequent debate about the punishment of such persons, ... was there any judicial trial in the Roman sense: there was no formal accusation, no defence, no witnesses, and no verdict on the issue *fecisse videtur*.”³ As Talbert writes, „the SCU was an exceptional expedient, its scope and legality both hotly contested. It could hardly have served as a basis for the regular, accepted institution which senatorial jurisdiction became during the Principate.”⁴

In relation to the extortion-trials, Bleicken finds the legal basis of the senatorial jurisdiction in the *senatus consultum Calvisianum* of 4 B.C., which provided for the trial of non-capital *repetundae* cases by a panel of five senators chosen by lot after a preliminary hearing by the full senate.⁵ Kunkel and other scholars do not share this opinion.⁶ Namely, under the *senatus consultum Calvisianum* the form of procedure was civil, not criminal: the penalty was restitution of the simple amount, and the procedure of the five senators was very similar to the civil procedure of the *recuperatores*.⁷

According to Jones, under Augustus a certain law invested the consuls with judicial power. On the basis of this law both the emperor himself (who had *consularis potestas*) and the consuls could judge capital

---

² KUNKEL, Wolfgang, Über die Entstehung des Senatsgerichts, *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse*, Heft 2 (1969) = *Kleine Schriften. Zum römischen Strafverfahren und zur römischen Verfassungsgeschichte*, Weimar, 1974, 267 ff.; JOLOWICZ, H. F.–NICHOLAS, Barry, *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, Cambridge, 1972³, 402, TALBERT, Richard J. A., *The Senate of Imperial Rome*, Princeton, New Jersey, 1984, 462; RICHARDSON, J. S., The Senate, the Courts, and the SC de Cn. Pisone Patre, *The Classical Quarterly* 47 (1997), 513 f.

³ SHERWIN-WHITE, A. N.: Senatsgericht und Kaisergericht by J. Bleicken, *The Journal of Roman Studies* 53 (1963), 203.

⁴ TALBERT, *op. cit.*, 462.

⁵ BLEICKEN, *op. cit.*, 41 ff. The SC *Calvisianum* preserved in an inscription along with the Cyrenaean edicts.

⁶ KUNKEL, *op. cit.*, 284 ff.

⁷ Cf. ANDERSON, J. G. C., Augustan Edicts from Cyrene, *The Journal of Roman Studies* 17 (1927), 45 f.

criminal cases. In the criminal procedures the senate functioned as the consilium of the consuls.⁸ It is may be true, but the evidence is missing.

Robinson writes the following: „constitutionally, the role of the assemblies in elections was early in the Principate replaced by that of the Senate, and, theoretically, the same constitutional replacement seems to have been true in the criminal sphere.”⁹ It is a logical idea, but the proof is lacking again. Tacitus expressly reports that in 14 A.D. the elections were transferred from people to senate,¹⁰ but nobody reports about a similar transfer in the criminal sphere.

According to De Marini Avonzo, the jurisdiction of the senate derived from delegation by the emperor.¹¹ I agree with this opinion. At first the emperor was invested with judicial power. In the beginning Augustus as a pater familias sit in judgement on the members of his family.¹² When he was given the title pater patriae in 2 B.C., his jurisdiction was extended to the criminal cases of every Roman citizen.¹³ The emperor sometimes initiated the senate as his consilium in his judicial activity. Finally, the emperor invested the senate with judicial power. In these cases, the emperor actually delegated his own power to the senate.

This opinion is confirmed by the sources. For example, Suetonius reports that Augustus handed over Salvidienus Rufus „to the senate that it might condemn him to death, because he was plotting revolution.”¹⁴ The later emperors acted in a similar way. According to

---

⁸ JONES, A. H. M., Imperial and Senatorial Jurisdiction in the Early Principate, *Historia* 3 (1955), 481 f.

⁹ ROBINSON, Olivia F., *The Criminal Law of Ancient Rome*, Baltimore, Maryland, 1995, 8.

¹⁰ Tac. *Ann.* 1,15.

¹¹ DE MARINO AVONZO, Franca, *La funzione giurisdizionale del senato romano*, Milano, 1957, 10 f.

¹² Cf. Suet. *Aug.* 65: „He found the two Julias, his daughter and granddaughter, guilty of every form of vice, and banished them.”

¹³ Cf. ROBINSON, *op. cit.*, 9; BAUMAN, Richard Alexander, *Crime and Punishment in Ancient Rome*, London–New York, 1996, 54.

¹⁴ Suet. *Aug.* 66.

the *Historia Augusta*, Marcus Aurelius „made the senate the judge in many inquiries and even in those which belonged to his own jurisdiction.”¹⁵

So, I think, Augustus shared his judicial power with the senate. This step was an integral part of his policy. I agree with Mommsen: the Principate was theoretically a dyarchy in which the power was shared between the princeps and the senate. It is true, however, that in practice this dyarchy was often only formal. This formal character of the dyarchy presented himself clearly in the judicial sphere: the emperors frequently influenced on the senatorial decisions.¹⁶

2. Court Procedure

A senatorial procedure was set in motion by a *postulatio* (an application for leave to initiate an accusation) and a *nominis delatio* (a formal announcement of the charge) to the consuls by an accuser (*delator*).¹⁷ The emperor – as a *tribunus plebis* – was able to impede a senatorial inquiry (*cognitio senatus*) by his right of *veto*.¹⁸ The

---

¹⁵ *SHA Marc.* 10.

¹⁶ See TALBOT, *op. cit.*, 479: „in general the senate looked to the emperor’s wishes in deciding cases of *maiestas* and other serious crimes – matters frequently referred by him in the first place of course. His attitude was therefore of paramount importance, and the senate seldom sought to exercise judgment independently.”

¹⁷ See *Tac. Ann.* 3,10: „Fulcinus Trio applied to the consuls for authority to prosecute Piso.” Cf. 2,28: Trio „swooped immediately on the accused (Libo), approached the consuls, and demanded a senatorial inquiry.”

¹⁸ See *Tac. Ann.* 3,70: „Lucius Ennius, a Roman knight, found himself indicted for treason on the ground that he had turned a statuette of the emperor to the promiscuous uses of household silver. The Caesar forbade the entry of the case for trial, though Ateius Capito protested openly and with a display of freedom: ‘for the right of decision ought not to be snatched from the senate, nor should so grave an offence pass without punishment. By all means let the sovereign be easy-tempered in a grievance of his own; but injuries to the state he must not condone!’ Tiberius understood this for what it was, rather than for what it purported to be, and persisted in his veto.” Cf. 13,10: „Nor were prosecutions allowed in the cases of the senator Carrinas Celer, who was accused by a slave, and of Julius Densus of the equestrian order, whose partiality for Britannicus was being turned into a criminal charge.” See also 13,43: „When his son Nerullinus was attacked by the accusers, who relied on his father’s unpopularity and on charges of extortion, the emperor interposed his veto, on the ground that vengeance was satisfied.”

emperor could take over cases from the senate.¹⁹ The defendant also could ask to transfer his case to the emperor by a *provocatio ad Caesarem*.²⁰ It seems that the consuls also could ask the emperor to take over cases.²¹ The emperor was able to refer a case back to the senate.²²

The senate – in contrast to the *quaestiones perpetuae* – could accept and try together charges under two or more statutes.²³ According to Tacitus, under Tiberius a charge of treason was added to all other charge.²⁴ If several charges under different statutes were included in an accusation, the senate had to decide whether to hear them together or separately.²⁵ Before the senate – in contrast again to the *quaestiones perpetuae* – the defendant could bring a counter-charge in the same procedure.²⁶

The senate tried charges of treason (*crimen maiestatis*),²⁷ extortion (*crimen repetundarum*),²⁸ adultery (*adulterium*),²⁹ murder

---

¹⁹ Cf. Tac. *Ann.* 14,50: „Fabricius Veiento succumbed to the not dissimilar charge of composing a series of libels on the senate and priests in the books to which he had given the title of his *Will*. The accuser, Tullius Geminus, also maintained that he had consistently sold the imperial bounty and the right to official promotion. This last count decided Nero to take the case into his own hands. He convicted Veiento, relegated him from Italy, and ordered his books to be burned.”

²⁰ Cf. Tac. *Ann.* 16,8: „The senators Vulcacius Tullinus and Cornelius Marcellus were brought in as accomplices, with the Roman knight Calpurnius Fabatus. Their imminent condemnation they cheated by appealing to the emperor...”

²¹ In the case of Piso „the emperor was asked to take over the trial”, probably by the consuls (Tac. *Ann.* 3,10).

²² Tiberius remitted the case of Piso to the senate (Tac. *Ann.* 3,10).

²³ Cf. Quint. *Inst. or.* 3,10,1: „Such cases no longer arise in the public courts, since the praetor allots the different charges to different courts in accordance with a definite rule; but they still are of frequent occurrence in the Imperial or Senatorial courts...”

²⁴ Tac. *Ann.* 3,38. Cf. 2,50; 3,22; 3,66; 4,52.

²⁵ At the trial of Appuleia Varilla in 17, Tiberius asked that the charges of adultery and treason be given separate consideration (Tac. *Ann.* 2,50).

²⁶ Cf. Quint. *Inst. or.* 7,2,20: „mutual accusation is possible in cases tried before the senate or the emperor...”

²⁷ Cf. Suet. *Aug.* 66; Tac. *Ann.* 2,50; 3,22; 3,38; 3,51; 3,66; 4,19; 4,21; 4,28; 4,34; 4,42; 4,52; 6,47; 11,4; 12,22; 12,42; 12,52; 12,59; 12,65; 14,48.

(homicidium),³⁰ poisoning (veneficium),³¹ public violence (vis publica),³² and forgery (falsum).³³ The charge was usually presented by more accusers.³⁴ The accusers were ordinary private persons, but magistrates also could bring charges.³⁵ Once an accuser had embarked on a case, he was not permitted to abandon it.³⁶

Not only men but women also could be defendants before the senate.³⁷ The defendants were usually persons of senatorial rank. Under the reign of the good emperors the senate gained the exclusive jurisdiction over the capital crimes of the senators. Nerva swore that he would execute no senator.³⁸ A similar oath was taken by Trajan,³⁹ Hadrian,⁴⁰ Pertinax,⁴¹ and Septimius Severus,⁴² and – as Talbert writes⁴³ – the

---

²⁸ Cf. Tac. *Ann.* 3,38; 3,66; 4,13; 4,15; 12,22; 13,30; 13,33; 13,43; 14,46; Plin. *Ep.* 2,11; 3,9; 4,9; 7,6; 7,33.

²⁹ Cf. Tac. *Ann.* 2,50; 2,85; 3,22; 4,42; 4,52.

³⁰ Cf. Dio 57,18,10; Suet. *Tib.* 2; 52; *Vit.* 2; Tac. *Ann.* 4,22; 13,44; Plin. *Ep.* 8,14.

³¹ Cf. Tac. *Ann.* 3,22.

³² Cf. Suet. *Tib.* 30.

³³ Cf. Tac. *Ann.* 14,40.

³⁴ Cf. Tac. *Ann.* 2,29; 3,12–13; 4,34; 6,40; Plin. *Ep.* 2,11; 3,9; 4,9.

³⁵ Cf. Tac. *Ann.* 4,19.

³⁶ Cf. Tac. *Ann.* 4,29.

³⁷ Cf. Tac. *Ann.* 2,50; 3,22; 4,52; 6,47; 12,65; Plin. *Ep.* 3,9.

³⁸ See Dio 68,2,3.

³⁹ See Dio 68,5,2.

⁴⁰ See Dio 69,2,4; SHA *Hadr.* 7.

⁴¹ See Dio 74,5,2.

⁴² See Dio 75,2,1–2; SHA *Sept. Sev.* 7.

⁴³ TALBERT, *op. cit.*, 470 f.

same policy was respected by Antoninus Pius,⁴⁴ Marcus Aurelius,⁴⁵ Macrinus,⁴⁶ and Severus Alexander.⁴⁷

The defendants had usually more defenders,⁴⁸ but the defence was not compulsory.⁴⁹ The senate could try a charge in the absence of the defendant. According to Cassius Dio, Augustus „made a law that in trials at which the defendant was not present the vote should not be taken secretly and the defendant should be convicted only by a unanimous vote.”⁵⁰

The session opened with a reading of the charges.⁵¹ The president (who was a consul) or the emperor (who was frequently present on the judicial sessions of the senate) could make some comments relating to the case.⁵² The length of speeches was limited, water-clocks were used to keep time.⁵³ The defence had half as long again as the prosecution.⁵⁴

Speeches was followed by presentation of evidence. Witness testimony was the main type of evidence.⁵⁵ Slaves were examined under torture.⁵⁶ They could not be tortured against their owners. This

---

⁴⁴ Cf. SHA *Ant. Pius* 7.

⁴⁵ Cf. Dio 71,28,2; 71,30,1–3; SHA *Marc.* 25–26; 29; *Avid.* 8.

⁴⁶ Cf. Dio 78,12,2.

⁴⁷ Cf. SHA *Sev. Alex.* 52.

⁴⁸ Cf. Tac. *Ann.* 3,11; Plin. *Ep.* 2,11; 4,9; 5,20.

⁴⁹ Cf. Tac. *Ann.* 2,30: „Libo was appearing without legal representation”.

⁵⁰ Dio 54,3,6.

⁵¹ Cf. Tac. *Ann.* 2,29; Dio 60,16,3.

⁵² Cf. Tac. *Ann.* 3,12; 16,27.

⁵³ Cf. Plin. *Ep.* 2,11.

⁵⁴ Cf. Tac. *Ann.* 3,13; Plin. *Ep.* 4,9.

⁵⁵ Cf. Tac. *Ann.* 3,49; 6,47; 14,48; 16,32; Plin. *Ep.* 3,9; 5,20.

⁵⁶ Cf. Tac. *Ann.* 3,23; 4,29; 6,47.

ancient prohibition, however, could be evaded easily.⁵⁷ The defendants, of course, could offer their own slaves for torture.⁵⁸ In many cases the defendants committed suicide.⁵⁹ Cases of treason and extortion could even be brought against a dead man's estate.⁶⁰

The presentation of evidence was followed by a debate and vote on verdict and sentence.⁶¹ Voting was usually open.⁶² Generally, sentences were based on the laws,⁶³ but the senate had the right „both to reduce and to increase the severity of the law.”⁶⁴ The senate inflicted usually the following penalties: death,⁶⁵ banishment,⁶⁶ confiscation of property,⁶⁷ exclusion from the senate.⁶⁸

---

⁵⁷ See Tac. *Ann.* 2,30: „As the defendant denied the allegation, it was resolved to question the slaves, who recognized the handwriting, under torture; and, since an old decree prohibited their examination in a charge affecting the life of their master, Tiberius, applying his talents to the discovery of a new jurisprudence, ordered them to be sold individually to the treasury agent...” Cf. 3,67: „Further, to allow the examination of his slaves under torture, they had been formally sold to the treasury-agent...”

⁵⁸ Cf. Tac. *Ann.* 3,14.

⁵⁹ Cf. Dio 57,18,10; Tac. *Ann.* 2,31; 3,15; 4,19; 4,22; 4,35; 6,40; 12,59; 13,30; Plin. *Ep.* 3,9.

⁶⁰ See Tac. *Ann.* 2,31; 3,16–19; 4,20; Plin. *Ep.* 3,9. Cf. Mod. Dig. 48,2,20: „In offenses dealt with under criminal proceedings, the penalties of forfeiture of property apply against the heirs only if the case was defended and condemnation followed, with the exception of a trial for extortion or treason, which [penalties] may [in those instances] be enforced even against accused who have died with the case incomplete, so that their goods may be claimed for the imperial treasury. So, as the deified Severus and Antoninus wrote in a rescript that from the time that any person incurred any charge on these grounds, he could not dispose of any of his property or manumit [any of his slaves].”

⁶¹ Cf. Tac. *Ann.* 14,49.

⁶² Cf. Tac. *Ann.* 3,23.

⁶³ Cf. Tac. *Ann.* 12,22: „Another condemnation was that of Cadius Rufus under the law of extortion”; 13,33: „he finally threw up his defence, and was sentenced under the law of extortion”; 13,44: „Octavius, after laying down his tribunate, was arraigned before the consuls by the father of the victim, and sentenced by verdict of the senate and under the law of assassination”; 14,40: „The fraud was brought home to them in the senate, and Fabianus and Antonius, with Rufinus and Terentius, were sentenced under the Cornelian Law.”

⁶⁴ Plin. *Ep.* 4,9; cf. 2,11.

⁶⁵ Cf. Dio 57,20,4; Suet. *Cal.* 2; Tac. *Ann.* 3,49; 12,65.

The sentence of the senate could be changed by the emperor. As Cassius Dio writes, „when Tiberius was out of town, Gaius Clutorius Priscus, a knight, who took great pride in his poetic talents and had written a notable ode on the occasion of Germanicus’ death, for which he had received a considerable sum of money, was charged with having composed a poem about Drusus, also, during the latter’s illness. For this he was tried in the senate, condemned, and put to death. Tiberius was vexed at this, not because the man had been executed, but because the senators had inflicted the death penalty upon a person without his approval. He therefore rebuked them, and ordered a decree to be issued to the effect that no person condemned by them should be executed within ten days and that the decree in such a person’s case should not be made public within that time. The purpose of this was to ensure his learning their decisions in season, even while absent, and of reviewing them.”⁶⁹

The persons who were convicted by the senate could appeal to the emperor. According to Cassius Dio, emperor Gaius (Caligula) „held trials both alone and together with the entire senate. That body also tried some cases by itself; it did not, however, possess final authority, and there were many appeals from its verdicts.”⁷⁰ Later this right of appeal was repealed: „You should know,” says Ulpian, „that it is not possible to appeal from the senate to the emperor, as was provided in a speech of the deified Hadrian.”⁷¹

In treason-trials, in cases of condemnation of accused, the senate decided on rewards for accusers. They could receive a fixed sum of money,⁷² or a fixed part (at least a quarter) of the confiscated estates.⁷³

---

⁶⁶ Cf. Tac. *Ann.* 3,23; 3,38; 3,69; 4,13; 4,30; 6,48; 12,22; 12,52; 13,43; 14,48; Plin. *Ep.* 3,9.

⁶⁷ Cf. Tac. *Ann.* 12,22; 13,43; 14,48.

⁶⁸ Cf. Tac. *Ann.* 4,31; 6,48.

⁶⁹ Dio 57,20,4; cf. 58,27,5; Suet. *Tib.* 75; Tac. *Ann.* 3,51.

⁷⁰ Dio 59,18,1–2.

⁷¹ Dig. 49,2,1,2.

⁷² Cf. Tac. *Ann.* 16,33: „Of the accusers, Eprius and Cossutianus received a grant of five million sesterces each; Ostorius, one of twelve hundred thousand with the quaestorian decorations.”

They could be rewarded with quaestorian, praetorian, or priestly honours, too.⁷⁴ A *tribunus plebis*, however, could oppose rewarding of the accusers by his veto.⁷⁵ In cases of acquittal, the senate imposed a punishment on the false accusers.⁷⁶

Sources

Dio's Roman History. Trans. by Earnest Cary. London–New York, 1914–1927.

Pliny the Younger, Epistles. Trans. by Betty Radice. Cambridge, Massachusetts, 1969.

Suetonius, Lives of the Caesars. Trans. by J. C. Rolfe. London–New York, 1913–1914.

Tacitus, Annals. Trans. by John Jackson. London–New York, 1931–1937.

The Digest of Justinian. Trans. by Alan Watson. Philadelphia, Pennsylvania, 1985.

The Institutio Oratoria of Quintilian. Trans. by H. E. Butler. London–New York, 1921–1922.

The Scriptores Historiae Augustae. Trans. by David Magie. London–New York, 1922–1932.

---

⁷³ Cf. Tac. *Ann.* 2,32: „His estate was parcelled out among the accusers, and extraordinary praetorships were conferred on those of senatorial status”; 4,20: „Sosia was driven into exile on the motion of Asinius Gallus, who had proposed to confiscate one half of her estate, while leaving the other to her children. A counter-motion by Manius Lepidus assigned a quarter, which was legally necessary, to the accusers, and the residue to the family.”

⁷⁴ Cf. Tac. *Ann.* 16,33; 2,32; 3,19: „the Caesar recommended the senate to confer priesthoods on Vitellius, Veranius, and Servaeus.”

⁷⁵ Cf. Tac. *Ann.* 6,47: „Aelius Balbus had brought a charge of treason against Acutia, formerly the wife of Publius Vitellius. After her condemnation, a reward was on the point of being decreed to the accuser, when Junius Otho, the plebeian tribune, opposed his veto...”

⁷⁶ Cf. Tac. *Ann.* 3,37: „In addition, Considius Aequus and Caelius Cursor, Roman knights, who had laid fictitious charges of treason against the praetor Magius Caecilianus, were at the emperor's instance punished by decree of the senate”; 4,31: „The same penalty was invoked upon Firmius Catus, a member of the senate, for laying a false charge of treason against his sister”; 13,33: „On behalf of Eprius Marcellus, from whom the Lycians were claiming reparation, intrigue was so effective that a number of his accusers were penalized by exile, on the ground that they had endangered an innocent man.”

Literature

- Bleicken, Jochen, *Senatsgericht und Kaisergericht. Eine Studie zur Entwicklung des Prozeßrechts im frühen Prinzipat*, Göttingen, 1962.
- De Marino Avonzo, Franca, *La funzione giurisdizionale del senato romano*, Milano, 1957.
- Garnsey, Peter, *Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire*, Oxford, 1970.
- Jones, A. H. M., *Imperial and Senatorial Jurisdiction in the Early Principate*, *Historia* 3 (1955), 464–488.
- Jones, A. H. M., *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford, 1972.
- Koestermann, Erich, *Die Majestätsprozesse unter Tiberius*, *Historia* 4 (1955), 72–106.
- Kunkel, Wolfgang, *Über die Entstehung des Senatsgerichts*, *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Heft 2 (1969) = Kleine Schriften. Zum römischen Strafverfahren und zur römischen Verfassungsgeschichte*, Weimar, 1974, 267–323.
- Mommsen, Theodor, *Römisches Strafrecht*, Leipzig, 1899.
- Richardson, J. S., *The Senate, the Courts, and the SC de Cn. Pisone Patre*, *The Classical Quarterly* 47 (1997), 510–518.
- Robinson, Olivia F., *The Criminal Law of Ancient Rome*, Baltimore, Maryland, 1995.
- Robinson, Olivia F., *Penal Practice and Penal Policy in Ancient Rome*, London–New York, 2007.
- Rogers, Robert Samuel, *Criminal Trials and Criminal Legislation under Tiberius*, Middletown, 1935.
- Rogers, Robert Samuel, *A Tacitean Pattern in Narrating Treason-Trials, Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 83 (1952), 279–311.
- Santalucia, Bernardo, *Diritto e processo penale nell'antica Roma*, Milano, 19982.
- Talbert, Richard J. A., *The Senate of Imperial Rome*, Princeton, New Jersey, 1984.

Contact – email

jogsary@uni-miskolc.hu

ŘÍMSKOPRÁVNÍ KOŘENY SLUŽEBNOSTÍ VE VĚDĚ A SOUDNÍ PRAXI SOUČASNOSTI

JAN ŠEJDL

Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Článek se zabývá služebnostmi a vybranými problémy obecné nauky služebností v právu římském a v moderních právních řádech především Francie a Itálie. Základními problémy tohoto článku je charakteristika skupiny a problematika služebností pozemkových a osobních.

Key words in original language

servitutes rerum, servitutes personarum, servitù, servitude, generalis, ius civile

Abstract

The article deals with selected problems of general doctrine of servitudes both in Roman law and in modern legal orders, especially in the French and Italian ones. Main focus of present article is characterization of servitudes and problems of land servitudes and personal servitudes.

Key words

servitutes rerum, servitutes personarum, servitù, servitude, generalis, ius civile

ŘÍMSKOPRÁVNÍ KOŘENY SLUŽEBNOSTÍ VE VĚDĚ A SOUDNÍ PRAXI SOUČASNOSTI

I. Úvod¹

Služebnosti jsou jedním z nejstarších právních institutů a jedním z jejich kouzel je i skutečnost, že potřeba po právní úpravě dané oblasti lidského života trvá prakticky bez výraznějších proměn až do dnešních dní, a to s výraznou kontinuitou. Tento článek nemůže postihnout veškerý vývoj služebností od práva římského, ale spíše se soustředí na základní a nejobecnější otázky, které jsou se služebnostmi spojeny a které je do značné míry provázejí, a to již od dob existence Římské říše. Jedná se tedy o několik veskrze vybraných problémů, které pouze naznačují nejobecnější vývojové tendence v oblasti

---

¹ Článek byl vytvořen na základě projektu GAUK 377011, *Služebnosti římského práva a jejich vliv na právo současné* a na základě SVV Katedry právních dějin.

služebností, a to směrem k vybraným právním řádům současnosti, tedy především směrem k právu italskému a francouzskému.

II. Obecná charakteristika služebností jako skupiny práv

Je asi obecně známo, že služebnosti jako obecný institut jsou ve skutečnosti především seskupením poměrně variabilních práv, která mohou mezi jednotlivými pozemky vznikat. Na první pohled se může jednat o poměrně nesourodou a nekoherentní skupinu práv nemajících mezi sebou žádné výrazné souvislosti. Výsledný efekt a existence služebností jako skupiny práva po dlouhá staletí však nutně svědčí o opaku.

II. 1. Římskoprávní pojetí skupiny

Lze se domnívat, že na počátku vývoje služebností, tedy v oné dávné době, kdy existují výše uvedené tři služebnosti cestné, či k tomu ještě aquaeductus, tehdy ještě není vnímána nějaká větší spojitost mezi jednotlivými oprávněními, která vznikají vlastníkově panujícího pozemku na základě *iuris viae*, či jemu příbuzných práv. Jak se ovšem množství typů těchto jednotlivých oprávnění zvětšuje, zcela logicky se objevuje nutnost tuto skupinu nějakým způsobem uzavřít a vytvořit společná pravidla, neboť i sami Římané, ač ze svojí nejryzejší povahy casuisté, přesto jim nemohlo být nezjevné, že právě tato práva mají spolu skutečně mnoho společného a základní charakteristické rysy jsou minimálně společné. Stále však základním fundamentem, na kterém institut služebností stojí, jsou ony jednotlivé typy, jak byly uvedeny a nastíněny výše. A tak je tomu skutečně až do samotného konce římského státu a do justiniánských kompilací. I tam, ač se kategorie služebností používá zcela běžně, podstatnou část textů tvoří pravidla určená jednotlivým služebnostem a jednotlivým oprávněním.

Je snad také namístě učinit drobnou poznámku k samotnému obecnému pojmu *servitus*, a to především ve vztahu k pojmu *ius praediorum*. Tento druhý jmenovaný termín bývá povětšinou označován za termín rovnocenný, mnohdy starší.² Nelze se domnívat, že takovéto závěry jsou zcela jednoznačné, ale k detailnějšímu rozboru daného problému zde není prostoru. Skutečností však je, že pojem *iura praediorum* v mnohém naznačuje skutečnost, že v oné starší době ještě skupina, a to dosti možná i pojem *servitus*, ještě nebyla známa či vůbec neexistovala. Pak právě pojem *iura* svědčí o náhledu na věc jako na specifické právo – oprávnění druhé osoby, aby mohl nějakým specifickým způsobem působit na cizí pozemek.

---

² Viz L. Heyrovský, *Dějiny a systém soukromého práva římského*, Praha, 1911., str. 423; G. Grosso, *Le servitù prediali nel diritto romano*, Torino, Giappichelli, 1969, str. 12 et al.

V daném terminologickém rozpětí lze tedy vnímat služebnosti jako právo jako každé jiné, jako vlastníkovi náleží kupříkladu *ius fruendi*, tak může osobě druhé přináležet kupříkladu *ius itineris*. Tento terminologický minidiskurs je tématem ryze romanistickým, avšak ještě v justiniánských Digestech je možno se bez obtíží setkat s oběma pojmy a s nejrůznějším jejich použitím.³ Konečně je také na základě obou termínů možno ukázat, že původní pojetí služebností skutečně spočívá v oněch množstvích jednotlivých oprávnění a jejich uspořádání do jednotné a do jisté míry homogenní skupiny je plodem teprve pozdější, ale jistě stále ještě římské právní vědy.⁴

---

³ Viz kupříkladu Dig. 50.16.86 (Cels. lib. 5 dig.): *Quid aliud sunt "iura praediorum" quam praedia qualiter se habentia: ut bonitas, salubritas, amplitudo?* (Co jiného jsou pozemková práva, nežli kvalita pozemku, jakou právě má, jako úrodnost půdy, zdravý vzduch, rozloha.) Nebo Dig. 20.1.11.3 (Marcian. lib. S. ad form. hypoth.): *Iura praediorum urbanorum pignori dari non possunt: igitur nec convenire possunt, ut hypothecae sint.* (Domovní pozemková práva není možno dát do zástavy; pročez také není možno je dát ani do hypoteky.) Naproti tomu pak Dig. 8.1.19 (Lab. lib. 4 post. a iav. epit.): *Ei fundo, quem quis vendat, servitute imponi, et si non utilis sit, posse existimo: veluti si aquam alicui dedere ducere non expediret, nihilo minus constitui ea servitus possit: quaedam enim debere habere possumus, quamvis ea nobis utilia non sunt.* (Soudím, že je možno ten pozemek, který kdo prodá, zatížit služebností, i když není užitečnou. Jako jestliže někomu vedení vody neprospívá, přesto je možno takovou služebnost zřídit, neboť můžeme mít různé /věci/, aniž by nám tyto byly užitečné.)

⁴ Viz kupříkladu Dig. 8.3.1pr. (Ulp. lib. 2 inst.): *Servitutes rusticorum praediorum sunt hae: iter actus via aquae ductus. iter est ius eundi ambulandi homini, non etiam iumentum agendi. actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum: itaque qui iter habet, actum non habet, qui actum habet, et iter habet etiam sine iumento. via est ius eundi et agendi et ambulandi: nam et iter et actum in se via continet. aquae ductus est ius aquam ducendi per fundum alienum.* (Pozemkové venkovské služebnosti jsou tyto: pěšina, stezka, cesta, vodovod. Pěšina je právo člověka chodit, procházet se, ne však hnát dobytek. Stezka je právo hnát dobytek a vézt povoz; Tedy, kdo má pěšinu, nemá stezku, kdo má stezku, má i pěšinu, a to i bez dobytka. Cesta je právo chodit, vozit a hnát a procházet se, neboť cesta v sobě obsahuje pěšinu i stezku. Vodovod je právo vést vodu přes cizí pozemek.) Na druhou stranu se lze setkat i s Dig. 1.8.1.1 (Gai. lib. 2 inst.): *Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. corporales hae sunt, quae tangi possunt, veluti fundus homo vestis aurum argentum et denique aliae res innumerabiles: incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, usus fructus, obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur: nam et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id quod ex aliqua obligatione nobis debetur plerumque corporale est, veluti fundus homo pecunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi fruendi et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem numero sunt et iura praediorum urbanorum et rusticorum, quae etiam servitutes vocantur.* (Dále, některé věci jsou hmotné, jiné nehmotné. Hmotné jsou ty, kterých je možné se dotknout, jako pozemek, otrok, oděv, zlato, stříbro a další nespočetné věci. Nehmotné jsou takové, kterých se dotknout nelze, tedy ty, které mají právní povahu, například pozůstalost, požívací právo a závazky jakýmkoliv způsobem uzavřené. Není podstatné, že

Jak bylo výše již naznačeno, základním charakterem služebností v právu římském je skutečnost, že se především jedná o soubor, skupinu jednotlivých oprávnění spojených základním spojovacím elementem, tedy skutečností, že se jedná o věcné právo k věci cizí, které je pevně spojeno s vlastnictvím pozemků, a to na obou stranách. Již z úvodu titulu justiniánských Digest věnovanému polním služebnostem vyplývá tento charakter služebností. Na první místo je zařazen fragment, který by jen ztěžka mohl být označen jinak, nežli za fragment výčtový, jehož hlavním cílem je výčtově popsat, která práva je mezi polní služebnosti možno zařazovat.⁵ Byť v úvodu titulu o služebnostech domovních takový výčtový fragment schází, i tak však je forma, jíž je skupina služebností domovních koncipována a tvořena, identická, jako je tomu v případě služebností polních. Na prvním místě, tedy jakýmsi základem jsou jednotlivé služebnosti, jednotlivá *iura* či spíše *servitutes* a teprve jejich shluknutím a koncipováním základních spojovacích elementů vzniká skupina služebností domovních jako taková. Pak již tedy stačí dojít poměrně jednoduché úvaze, že skupina služebností jako celek, je v římském právu především spojením a shluknutím jednotlivých služebností.

V dané souvislosti je nutno učinit ještě jednu drobnou odbočku. Mohlo by se říci, že o tomto charakteru římskoprávních služebností by

---

pozůstalost zahrnuje hmotné věci, neboť také plody, které se těží z pozemku, jsou hmotné, a to, co je nám z nějakého závazku dluženo, je povětšinou hmotné, jako pozemek, otrok, peníze. Avšak samotné právo dědit a samotné právo požívací nebo samotný závazek jsou nehmotné. K těmto počítají se rovněž práva k městským a venkovským pozemkům, které se označují také za služebnosti.) Z uvedených příkladů vyplývá, že oba pojmy mají do značné míry podobný obsah, pokud tedy bude přijata these, že pojem *iura praediorum* je pojmem starším, pak právě svým původem naznačuje původně obecně vnímaný základ těchto oprávnění před pojmáním jejich, jako částí skupiny služebností.

⁵ Dig. 8.3.1pr. (Ulp. lib. 2 inst.): *Servitutes rusticorum praediorum sunt hae: iter actus via aquae ductus. iter est ius eundi ambulandi homini, non etiam iumentum agendi. actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum: itaque qui iter habet, actum non habet, qui actum habet, et iter habet etiam sine iumento. via est ius eundi et agendi et ambulandi: nam et iter et actum in se via continet. aquae ductus est ius aquam dicendi per fundum alienum.* (Pozemkové venkovské služebnosti jsou tyto: pěšina, stezka, cesta, vodovod. Pěšina je právo člověka chodit, procházet se, ne však hnát dobytek. Stezka je právo hnát dobytek a vézt povoz; Tedy, kdo má pěšinu, nemá stezku, kdo má stezku, má i pěšinu, a to i bez dobytka. Cesta je právo chodit, vozit a hnát a procházet se, neboť cesta v sobě obsahuje pěšinu i stezku. Vodovod je právo vést vodu přes cizí pozemek.) Dig. 8.3.1.1 (Ulp. lib. 2 inst.): *In rusticis computanda sunt aquae haustus, pecoris ad aquam adpulsus, ius pascendi, calcis coquendae, harenae fodiendae.* (Mezi venkovské zahrnovány jsou čerpání vody, přivádění dobytka k vodě, právo pastvy, pálení vápna, těžba písku.) Pro přesnost je zapotřebí dodat, že se jedná ve skutečnosti o jediný fragment, který byl středověkou právní vědou rozdělen do několika paragrafů pro jednodušší orientaci. S největší pravděpodobností tedy byl jedním souvislým textem Ulpianovým.

také mohlo svědčit ono povšechné pojmenování iura in re aliena. Takovéto konstatování by však bylo ponejvíce liché. A to minimálně ze dvou důvodů. Tím prvním, dosti možná nejzávažnějším, je skutečnost, že termín iura in re aliena není termínem římským. Byť zčásti bývá s římským právem spojován, přesto není výtvořem římských právníků. Pokud bude nahlédnuto do justiniánských Digest, pak tam takovýto termín k nalezení rozhodně nebude. Římané si postačili s mnohem užšími kategoriemi a tak obecný a široký pojem jim byl cizí. Ke spojení tak širokého spektra práv tedy došlo až v době mnohem pozdější, v době středověké právní vědy,⁶ tudíž o charakteru římskoprávních služebností nemůže minimálně bezprostředně žádným způsobem svědčit. Druhým důvodem je pak skutečnost, že tento pojem zahrnuje více typů práv, nežli pojem servitus, a to především typově zcela odlišný pignus (nikoliv však pignus irregulare) či v jistém smyslu, ale velice opatrně i hypotekární právo. Z prostředí praetorského práva se také pod pojem iura in re aliena dostává superficies a konečně je možno pod daný termín zařadit i emphyteutické právo.⁷ Je tedy zjevné, že oním termínem iura je možno mít na mysli jak množství různých služebností, tak ale také, což se jeví do jisté míry pravděpodobnější a logičtější vzhledem k charakteru dané skupiny práv, množství a variabilitu práv vedle služebností, tedy dalších práv, která byla uvedena výše. Použití tohoto termínu by tedy bylo pro tyto úvahy do značné míry nefunkční a zavádějící.

Přístup římského práva k otázce charakteristiky a základního uspořádání služebností se jeví jednoznačný. Na prvním místě a základním nositelem jsou jednotlivá práva, jednotlivé služebnosti, a teprve jejich vzájemným zobecněním dochází k vytvoření společné skupiny práv, tedy skupiny nazvané služebnosti. Je však nutné si tuto otázku položit také ve vztahu k ostatním sledovaným právním řádům. A to nikoliv z historického hlediska, neboť tam je skutečným spojovníkem právě právo římské, ale z čistě právního pohledu de lege lata.

II. 2. Pojetí služebností podle práva italského

Na prvním místě je vhodné podívat se na současné italské právo. Platnou a účinnou právní úpravu soukromých práv obsahuje občanský zákoník z roku 1942, obecně nazývaný jako Codice civile.⁸ Jeho součástí jsou přirozeně také pasáže věnované služebnostem. Součástí třetí knihy, která je věnována věcným právům, byť její název je

---

⁶ Viz J. Kincl/V. Urfus/M. Skřejpek, *Římské právo*, Praha, C. H. Beck, 1995, str. 190.

⁷ Viz například F. Serafini, *Istituzioni di diritto romano comparato al diritto civile*, Firenze, Giuseppe Pellas, 1870, str. 200 a mnoho dalších.

⁸ Zákoník byl oficiálně přijat královským dekretem č. 262, dne 16. března.

poněkud paradoxně a snad možná nešťastně zúžen pouze na právo vlastnické,⁹ je také její titul šestý delle servitù prediali (o samotném názvu tohoto titulu budiž hovořeno níže), který je základním pramenem poznání současné právní úpravy služebností podle italského práva. Hned v úvodu tohoto titulu je možno číst, že „la servitù prediale consiste nel peso imposto sopra un fondo per l'utilità di un altro fondo appartenente a diverso proprietario“.¹⁰ Samotný tento úvod naznačuje mnohé, ale vzhledem k předchozím odstavcům, je nutné na základě něho se pokusit zodpovědět otázku, zdali tedy primárním a základním elementem služebností podle italského práva jsou jednotlivé služebnosti, jejich typizace a (případný) výčet, či naopak je základem jejich obecné vymezení, bez konkrétních typů, s přirozenými výjimkami ve formě určitých specifik. Již při samotném čtení tohoto základního článku se odpověď jeví poměrně patrná. Současné právo italské staví především na obecném vymezení služebností, tedy na jejich obecné charakterizaci a konkrétním již zcela ponechává na stranách daného právního vztahu, respektive na charakteristikách pozemků, které jsou základními elementy té, či oné služebnosti. Služebnost je tedy definována jako (jakékoliv) zatížení pozemku ve prospěch pozemku jiného. Je zcela evidentní, že tato definice nejenže je do sebe schopna pojmout dřívější druhy a typy služebností, ale také je zcela nově (tedy ve smyslu konfrontace s právem římským) schopna do sebe zahrnout i další, nová práva a nové typy služebností, které staré právo římské neznalo. Pokud tedy bude porovnáno stanovisko, z něhož ke služebnostem přistupovalo právo římské a stanovisko, z něhož ke služebnostem přistupuje současné právo italské, pak tato stanoviska jsou do značné míry protivná a protichůdná. Zároveň má takovýto opačný přístup současného italského práva k základnímu pojetí služebností také mnoho dalších důsledků.

Výše je řečeno, že základem současného pojetí služebností podle italského práva je jejich obecné vymezení. Jak však se toto rovná s tím, že dále můžeme číst v občanském zákoníku, že „il proprietario è tenuto a dare passaggio per i suoi fondi alle acque di ogni specie che si vogliono condurre da parte di chi ha, anche solo temporaneamente, il diritto di utilizzarle per i bisogni della vita o per usi agrari o industriali.“¹¹ Či poměrně obdobně se může jevit jako protichůdné

---

⁹ *Libro terzo. Della proprietà.* Takovýto název by evokoval část věnovanou jen a pouze vlastnickému právu, skutečností ovšem je, že jejím obsahem jsou věcná práva zcela obecně, a to včetně věcných práv k věci cizí, či držby. Hned druhý titul dané knihy se jmenuje taktéž „*della proprietà*“, ale ten je již věnován skutečně vlastnickému právu.

¹⁰ Codice civile, art. 1027 Contenuto del diritto

La servitù prediale consiste nel peso imposto sopra un fondo per l'utilità di un altro fondo appartenente a diverso proprietario (1072, 1100).

¹¹ Codice civile, art. 1033 Obbligo di dare passaggio alle acque

k výše uvedenému, když „il proprietario, il cui fondo è circondato da fondi altrui, e che non ha uscita sulla via pubblica né può procurarsela senza eccessivo dispendio o disagio, ha diritto (1032) di ottenere il passaggio sul fondo vicino per la coltivazione e il conveniente uso del proprio fondo.“¹² Z příkladmo uvedených dvou článků občanského zákoníku na první pohled se jeví, že by snad mohlo tomu být naopak, nežli bylo napsáno, tedy že by italské právo skutečně mohlo stát základem na jednotlivých služebnostech a nikoliv na obecné definici, která je v úvodu celého titulu, dosti možná pouze pro právní touhu po definicích a pro právní purismus. Takovýto závěr by však byl ve skutečnosti mylný.

Právo služebností, a to i když svým základem stojí na obecné definici institutu a obecná definice je základním determinantem, i tak ovšem není možno se zcela oprostít od definování určitých, specifických práv a především oprostít od určení pravidel, které dané specifické služebnosti regulují. Není tedy v žádném případě vhodné a účelné spokojit se i při základní obecné definici služebností pouze s touto. Mnohé služebnosti si s obecnou definicí skutečně vystačí, ale mnohé nikoliv. A právě v právu italském je možno vysledovat určitou hranici, určitou linii vedenou mezi takovými služebnostmi, kde lze vystačit si s obecnou definicí a naproti tomu takovými, kde je obecná definice zcela nedostačující. Daná otázka má také souvislost s drobným posunem ve vnímání a v obsahu kategorie služebností oproti římskému právu. Služebnosti se totiž rozšířily i na taková práva, která

Il proprietario è tenuto a dare passaggio per i suoi fondi alle acque di ogni specie che si vogliono condurre da parte di chi ha, anche solo temporaneamente, il diritto di utilizzarle per i bisogni della vita o per usi agrari o industriali.

Sono esenti da questa servitù le case, i cortili, i giardini e le aie ad esse attinenti.

¹² Codice civile, art. 1051 Passaggio coattivo

Il proprietario, il cui fondo è circondato da fondi altrui, e che non ha uscita sulla via pubblica né può procurarsela senza eccessivo dispendio o disagio, ha diritto (1032) di ottenere il passaggio sul fondo vicino per la coltivazione e il conveniente uso del proprio fondo.

Il passaggio si deve stabilire (1350) in quella parte in cui l'accesso alla via pubblica è più breve e riesce di minore danno al fondo sul quale è consentito. Esso può essere stabilito anche mediante sottopassaggio, qualora ciò sia preferibile, avuto riguardo al vantaggio del fondo dominante e al pregiudizio del fondo servente.

Le stesse disposizioni si applicano nel caso in cui taluno, avendo un passaggio sul fondo altrui, abbia bisogno ai fini suddetti di ampliarlo per il transito dei veicoli anche a trazione meccanica.

Sono esenti da questa servitù le case, i cortili, i giardini e le aie ad esse attinenti.

by byla v právu římském vnímána spíše jako sousedské vztahy a sousedská práva bez návaznosti na služebnost.¹³ Taková práva tedy, řečeno slovy občanského zákoníku italského, vznikají coattivamente,¹⁴ tedy v součinnosti, ovšem nikoliv v součinnosti dvou soukromých osob, vlastníků dotčených pozemků, ale v součinnosti s veřejnou mocí v situaci, přesně definované, kdy může vzniknout služebnost zatěžující pozemek bez aktivního svolení či bez aktivní spolupráce s vlastníkem služebného pozemku.¹⁵ Takováto situace byla a je poměrně cizí služebnostem podle práva římského, a to především proto, že obdobné vztahy se realizovaly mimo rámec oboru služebností. Lze však nalézt i situaci v římském právu tomuto obdobnou, byť výjimečně raritní, a sice *ius itineris ad sepulchrum*, kterou bylo možno pro pozůstalé vymoci i proti vůli vlastníka okolitého pozemku.¹⁶ Z pozice římského práva však byla takováto

---

¹³ Viz L. Heyrovský, op. cit., str. 314 et al.

¹⁴ Codice civile, art. 1031 Costituzione delle servitù

Le servitù prediali possono essere costituite coattivamente (853, 1032 e seguenti) o volontariamente (1058 e seguenti). Possono anche essere costituite per usucapione o per destinazione del padre di famiglia (1061 e seguente).

¹⁵ Viz Codice civile, art. 1032 Modi di costituzione

Quando, in forza di legge, il proprietario di un fondo ha diritto di ottenere da parte del proprietario di un altro fondo la costituzione di una servitù, questa, in mancanza di contratto, e costituita con sentenza (2908, 2643 n. 14, 2932). Può anche essere costituita con atto dell'autorità amministrativa nei casi specialmente determinati dalla legge (853 e seguenti).

La sentenza stabilisce le modalità della servitù e determina l'indennità dovuta.

Prima del pagamento della indennità il proprietario del fondo servente può opporsi all'esercizio della servitù.

¹⁶ Viz Dig. 8.1.14.1 (Paul. lib. 15 ad sab.): *Servitus itineris ad sepulchrum privati iuris manet et ideo remitti domino fundi servientis potest: et adquiri etiam post religionem sepulchri haec servitus potest.* (Služebnost přístupu ke hrobu zůstává soukromým právem, a tím může být vrácena vlastníku služebného pozemku; a je také možno nabýt tuto služebnost poté, co bude hrob zasvěcen.) Či přesněji a precizněji Dig. 11.7.12pr. (Ulp. lib. 25 ad ed.): *Si quis sepulchrum habeat, viam autem ad sepulchrum non habeat et a vicino ire prohibeatur, imperator antoninus cum patre rescripsit iter ad sepulchrum peti precario et concedi solere, ut quotiens non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adiunctum habeat. non tamen hoc rescriptum, quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem civilem inducit, sed extra ordinem interpelletur praeses et iam compellere debet iusto pretio iter ei praestari, ita tamen, ut iudex etiam de opportunitate loci prospiciat, ne vicinus magnum patiatu detrimentum.* (Jestliže někdo má hrob, avšak cesty k hrobu nemá a soused mu průchod zakazuje, císař Antonius a jeho otec reskriptem potvrdili, že tento může si průchodu žádat z titulu výprosy, který mu může být přiznán; jako několikrát není toto dovoleno, žádá se od toho, kdo má vedlejší pozemek.

situace zcela výjimečná. Naproti tomu v právu italském se lze setkat s několika příklady takového vynucení služebnosti, což souvisí i rozvojem termínu a institutu zákonných služebností, byť se nejedná o totéž.

Celá druhá hlava titulu o služebnostech je v italském občanském zákoníku věnována právě služebnostem, které vznikají *coattivamente*, tedy z veřejné moci a nikoliv v rámci svobodné vůle vlastníků. Není však vhodné zaměňovat takovéto služebnosti zcela s veřejnoprávními služebnostmi. Ty jsou pod tuto kategorii zařaditelné také,¹⁷ avšak obsahově jsou o mnoho užší, nežli skupina výše vymezená. Obecně se takovéto služebnosti, tedy služebnosti nutné, věnují dvěma základním problémům, a sice na jedné straně nezbytné cestě, tedy situaci, kdy na pozemek není možný jiný přístup, nežli přes cizí pozemek.¹⁸

Nicméně tento reskript, který poskytuje možnost žádat si, nedává však civilní žaloby, ale mimořádné dožádání. Předseda provincie může proti spravedlivé úplatě přiznat průchod; to však, jak soudce s ohledem na místo posoudí, pakli by soused neutrpěl větší škody.)

¹⁷ Viz Codice civile, sezione V, Dell'elettrodotto coattivo e del passaggio coattivo di linee teleferiche.

Art. 1056 Passaggio di condutture elettriche

Ogni proprietario è tenuto (2908) a dare passaggio per i suoi fondi alle condutture elettriche, in conformità delle leggi in materia.

Art. 1057 Passaggio di vie funicolari

Ogni proprietario è parimenti tenuto a lasciar passare sopra il suo fondo le gomene di vie funicolari aeree a uso agrario o industriale e a tollerare sul fondo le opere, i meccanismi e le occupazioni necessarie a tale scopo, in conformità delle leggi in materia.

¹⁸ Viz výše citovaný článek Codice civile. Či obdobně v jiných právních řádech. Např. BGB § 917 Notweg.

(1) Fehlt einem Grundstück die zur ordnungsmäßigen Benutzung notwendige Verbindung mit einem öffentlichen Weg, so kann der Eigentümer von den Nachbarn verlangen, dass sie bis zur Hebung des Mangels die Benutzung ihrer Grundstücke zur Herstellung der erforderlichen Verbindung dulden. Die Richtung des Notwegs und der Umfang des Benutzungsrechts werden erforderlichenfalls durch Urteil bestimmt.

(2) Die Nachbarn, über deren Grundstücke der Notweg führt, sind durch eine Geldrente zu entschädigen. Die Vorschriften des § 912 Abs. 2 Satz 2 und der §§ 913, 914, 916 finden entsprechende Anwendung.

Nebo také i nový občanský zákoník České republiky (zákon č. 89/2012 Sb.) a jeho § 1029 Nezbytná cesta.

(1) Vlastník nemovité věci, na níž nelze řádně hospodařit či jinak ji řádně užívat proto, že není dostatečně spojena s veřejnou cestou, může žádat, aby mu soused za náhradu povolil nezbytnou cestu přes svůj pozemek.

V takovémto případě pak zcela obecně umožňují vznik služebnosti cesty rozhodnutím soudu nebo jiné k tomu určené instituce, a to i bez souhlasu vlastníka. Na druhé straně se pak jedná o problematiku vedení vod mezi pozemky a především vedením vod z jednoho pozemku na pozemek jiný. Zde je však mnohem větší variabilita právních úprav, ale také větší variabilita technických řešení daného faktického problému – nerudovského „kam s ním“ a k tomu ještě přidané otázky „kudy a jak“. I v rámci italského občanského zákoníku lze nalézt několik řešení a několik dílčích problémů, které se nutných služebností týkajících se vody řeší.¹⁹ Obecně se jedná o případy, kdy

---

(2) Nezbytnou cestu může soud povolit v rozsahu, který odpovídá potřebě vlastníka nemovité věci řádně ji užívat s náklady co nejmenšími, a to i jako služebnost. Zároveň musí být dbáno, aby soused byl zřízením nebo užíváním nezbytné cesty co nejméně obtěžován a jeho pozemek co nejméně zasažen. To musí být zvláště zvaženo, má-li se žadateli povolit zřízení nové cesty.

K problematice tzv. nezbytné cesty v římském právu viz Th. Hillmer, *Der Notweg nach römischem Recht und seine Weiterentwicklung im gemeinen Recht und dem bürgerlichen Gesetzbuch*, Borna – Leipzig, Norko, 1904, 86s., či obecně P. Rüdemberg, *Das Notwegrecht*, Bonn, C. Georgi, 1905, 139s.; Kessinger Publishing, 2010, 152s.

¹⁹ K variabilitě problémů viz Codice civile, sezione I, Dell'acquedotto e dello scarico coattivo.

Art. 1033 Obbligo di dare passaggio alle acque

Il proprietario è tenuto a dare passaggio per i suoi fondi alle acque di ogni specie che si vogliono condurre da parte di chi ha, anche solo temporaneamente, il diritto di utilizzarle per i bisogni della vita o per usi agrari o industriali.

Sono esenti da questa servitù le case, i cortili, i giardini e le aie ad esse attinenti.

Dále Codice civile, sezione II, Dell'appoggio e dell'infissione di chiusa.

Art. 1047 Contenuto della servitù

Chi ha diritto di derivare acque da fiumi, torrenti, rivi, canali, laghi o serbatoi può, qualora sia necessario, appoggiare o infiggere una chiusa alle sponde, con l'obbligo però di pagare la indennità e di fare e mantenere le opere atte ad assicurare i fondi da ogni danno (1032).

A konečně Codice civile, sezione III, Della somministrazione coattiva di acqua a un edificio o a un fondo.

Art. 1049 Somministrazione di acqua a un edificio

Se a una casa o alle sue dipendenze manca l'acqua necessaria per l'alimentazione degli uomini o degli animali e per gli altri usi domestici, e non è possibile procurarla senza eccessivo dispendio, il proprietario del fondo vicino deve (1032) consentire che sia dedotta l'acqua di sopravanzo nella misura indispensabile per le necessità anzidette.

je k řádnému užívání pozemku nutný přístup či jiný zdroj vody. Princip pak je svým způsobem obdobný, variabilita pouze odpovídá variabilitě technických řešení a možných dalších otázek souvisejících s problémy zásobování vodou. Konečně pak pod oněmi nutnými služebnostmi se také skrývají výše uvedené veřejnoprávní, či částečně veřejnoprávní služebnosti.²⁰ Všechna tato práva, tedy tyto jednotlivé služebnosti, pak jsou v textu občanského zákoníku poměrně podrobně popsány a především jsou určena přesná pravidla a práva, náležející té či oné straně právního vztahu dotýkajícího se dané služebnosti.

Jestliže tedy dané služebnosti mají své konkrétní a přesné právní úpravy, a to co do jejich druhu a jejich specificity a zároveň je možné je označit a považovat za výjimky od obecně zastávaného názoru, že v právu italském existuje obecná definice služebností, pak je zcela nutné se také ptát, proč tedy právě tyto služebnosti jsou stíženy onou výjimkou a jaký účel takováto výjimka a takovýto přístup k těmto právům má. Zásadní důvod k odlišnému přístupu od obecného definování je právě ve způsobu vzniku těchto služebností. Vzhledem k tomu, že jejich vzniku nepředchází žádné soukromé jednání dvou vlastníků, kteří by se na vzniku služebnosti dohodli a kteří by touto svojí dohodou také určili hranice, obsah a další důležité a nezbytné podrobnosti daného právního vztahu týkajícího se služebnosti, pak tuto úlohu musí zastoupit právní norma a musí určit, co je tedy v takovýchto situacích po právu a co už nikoliv. Pro osobu, která pak rozhoduje o vzniku a charakteru takovéto nutné služebnosti, je text občanského zákoníku limitem, ale také vodítkem, jímž se musí ve svém rozhodování řídit a mimo jehož rámce nesmí v žádném případě

Prima che siano iniziati i lavori, deve pagarsi il valore dell'acqua, che si chiede di dedurre, calcolato per un'annualità. Si devono altresì sostenere tutte le spese per le opere di presa e di derivazione. Si applicano inoltre le disposizioni del primo comma dell'art. 1038.

In mancanza di convenzione, la sentenza determina le modalità della derivazione e l'indennità dovuta (2908, 2932).

Qualora si verifichi un mutamento nelle condizioni originarie, la derivazione può essere soppressa su istanza dell'una o dell'altra parte.

²⁰ Viz Codice civile, sezione V, Dell'elettrodotto coattivo e del passaggio coattivo di linee teleferiche.

Art. 1056 Passaggio di condutture elettriche

Ogni proprietario è tenuto (2908) a dare passaggio per i suoi fondi alle condutture elettriche, in conformità delle leggi in materia.

Art. 1057 Passaggio di vie funicolari

Ogni proprietario è parimenti tenuto a lasciar passare sopra il suo fondo le gomme di vie funicolari aeree a uso agrario o industriale e a tollerare sul fondo le opere, i meccanismi e le occupazioni necessarie a tale scopo, in conformità delle leggi in materia.

vykročit. Toto je pak v přímém protikladu k postavení vlastníka tehdy, kdy dochází ke vzniku z vůle vlastníků pozemků, kdy tito si mohou mezi sebou dohodnout vše zcela volně a není jim v tomto ohledu stanoveno obsahově žádných výraznějších limitů. Pokud tedy existuje typologie a specifická služebností v italském právu, pak je tomu tak proto, že v rámci vzniku konkrétní jednotlivé služebnosti bez souladu vůle obou vlastníků pozemku, je nutno stanovit základní a praktické rámce, jimiž se musí všichni interesovaní řídit a které mají sloužit primárně na ochranu služebného pozemku (a přeneseně tím i jeho vlastníka), ale také ochraně všech ostatních na služebnosti zúčastněných osob.

Zbytek předmětného titulu věnovaného služebnostem v občanském zákoníku italském pak představuje již služebnosti, které svojí povahou jsou římskému právu bližší, tedy jejich základním elementem je souhlas vlastníků pozemků se vznikem daných služebností. Případné zásahy veřejné moci se tedy v těchto případech omezují pouze na určení pravidel způsobu vzniku, zániku, ochrany a výkonu (zde obecně) služebnosti, neurčují však žádné typy konkrétně ani příkladmo. I zde je však možno vidět určitou výjimku, a sice hlavu VIII, kde jsou určena specifická pravidla, která se týkají některých služebností vodních.²¹ Tato určení však nelze považovat za nic jiného, nežli za výjimku, což je zcela zjevné především v situaci, kdy dojde k porovnání služebností, a především jejich typů, mezi právem římským a těmito specifickými ustanoveními. Mimo tuto výjimku tedy může vznikat poměrně velké množství služebností, pro něž právo vyžaduje pouze zcela obecné náležitosti, ale nestanovuje již žádným způsobem obsah těchto služebností ani jejich jednotlivé typy. Ponechává se tedy na konkrétních stranách – vlastnících pozemků, aby si sami vymezili a určili pravidla a limity, jimiž se budou v rámci služebnosti řídit.

II. 3. Demonstrativní nebo taxativní výčet služebností v právu římském, v právu italském i obecně

V souvislosti se vším výše uvedeným také se nutně objevuje podstatná a často řešená otázka dotýkající se typisace služebností, tedy zdali v právu římském, či v jiných právních řádech, zdali je výčet služebností výčtem demonstrativním, či zdali se jedná o výčet taxativní. Takováto skutečnost je pro praxi nesmírně významná, jedná se o otázku, zdali je tedy možno vyjma uvedených, známých a typizovaných služebností ustanovit a dohodnout si s další osobou také služebnosti, které známé a typizované nejsou. V případě práva italského je celkem pochopitelné, že zde o taxativním výčtu není možno vůbec hovořit, a to minimálně proto, že zde k žádnému výčtu

---

²¹ Codice civile, capo VIII, Di alcune servitù in materia di acque, sezione I, Della servitù di presa o di derivazione di acqua; sezione II, Della servitù degli scoli e degli avanzi di acqua.

nedochází. Zde je tedy tato otázka vyřešena poměrně promptně. Mnohem obtížněji řešitelná je však otázka demonstrativního nebo taxativního výčtu, tedy uzavřené skupiny služebností v právu římském.

K problému demonstrativního nebo taxativního výčtu služebností se vyjadřovali mnozí autoři.²² Nutno však říci, že jednoznačné stanovisko zaujato nebylo. Jednoznačné stanovisko je zcela nepochybně zastáváno v otázce základního přístupu ke služebnostem, tedy v přístupu k těmto jako k jednotlivým typům práv a jednotlivým druhům služebností.²³ Dostí možná správná odpověď na danou otázku závisí také ponejvíce na období práva římského, z jehož úhlu pohledu na danou věc hledíme. V tomto smyslu je možno sledovat poměrně obecnou tendenci práva římského, kde od nejstarší doby právních dějin, prodchnuté poměrně přísným formalismem, na nějž je případný taxativní výčet a uzavřený počet typů služebností vázán, je možno postupovat přes právo praetorské, které dalo vzniknout mnohým typům služebností, až konečně se lze dostat do práva doby justiniánské, kde již může být situace oproti počátku opačná, tedy – typy služebností jsou zachovány, avšak je možno si sjednat i takové právní vztahy, které předem jako služebnost, jako onen typ, neexistují. Však lze v justiniánských Digestech slovy Pomponiovými číst, že „servitutum non ea natura est, ut aliquid faciat quis, ... sed ut aliquid patiatutur aut non faciat.“²⁴ Jen těžko lze tvrdit co jiného, než že Pomponius zde podává obecnou definici služebností, nikoliv co do dosahu a obsahu institutu služebností úplnou, ale minimálně signifikantní. V tomto fragmentu se jasně zobrazuje zásada, že „servitus in faciendo consistere nequit“,²⁵ tedy že služebnost nemůže spočívat v konání. Nutno si však klást otázku, proč je takového fragmentu zapotřebí. A navíc – proč byl tak významný, že jej kompilátoři justiniánských Digest do svého díla zařadili. Jeden možný argument je prostý – jedná se pouze o vysvětlení, co mají spolu všechny služebnosti jako skupina společného a tím také, co je vymezuje vůči ostatním institutům. Ovšem takovýto argument

---

²² Viz kupříkladu G. Grosso, op. cit., str. 61 et al. a 72 et al.; R. Feenstra, *Romeinsrechtelijke grondslagen van het nederlands privaatrecht*, Leiden, E. J. Brill, 1994, str. 86; včetně uvedené literatury.

²³ Viz pouze pro příklad G. Grosso, op. cit., str. 66 a násl.

²⁴ Dig. 8.1.15.1 (Pomp. lib. 33 ad sab.): *Servitutum non ea natura est, ut aliquid faciat quis, veluti viridia tollat aut amoeniorem prospectum praestet, aut in hoc ut in suo pingat, sed ut aliquid patiatutur aut non faciat.* (Povahou služebností není, aby kdo co činil, jako například vytrhat stromy, poskytnout krásnější výhled nebo tam či ve svém vymalovat, ale aby kdo strpěl nebo nečinil.)

²⁵ V této klasické podobě však tato zásada v pramenech práva římského obsažena není. Dovojuje se z právě uvedeného fragmentu a napřímo také z mnoha dalších fragmentů, které se služebnostem obecně, či nějaké konkrétní služebnosti věnují.

poněkud oslabuje ta skutečnost, že charakteristika presentovaná v daném fragmentu určuje pouze a jenom obsah služebnosti, nikoliv její základní charakter, tedy vztah mezi dvěma pozemky s odlišnými vlastníky. Navíc – právě tato zásada již v právu římském obsahuje poměrně výraznou výjimku spočívající v charakteru servitutis oneris ferendi, kde povinnosti vlastníka služebného pozemku mohou znít na konání.²⁶ Pokud by měly být služebnosti nějak vymežovány vůči všem ostatním právům, pak asi nebude právě tato zásada zvolena a vybrána jako ústřední a nebude použita na prvním místě. Na druhou stranu je nutno uvést, že původní kontext fragmentu v Pomponiově díle je do značné míry neznámý. Je ovšem možné k fragmentu přistupovat i poněkud odlišným způsobem, tedy využít prakticky jeho obsah, což je, nutno přiznat, poněkud bližší povaze římských právníků a jejich textů. Pokud má být tedy text fragmentu prakticky využitelný, pak jeho obsah je jakýmsi návodem, co tedy může být obsahem služebnosti a co oproti tomu již obsahem služebnosti být nemůže. Takováto skutečnost pak ale nutně znamená, že musela být možnost určovat obsah práva služebnosti, což se ale jeví jako protikladné k přísně typové vázanosti jednotlivých služebností, tedy k principu jejich určitého a konečného výčtu. Pokud tedy má mít fragment praktického a nikoliv pouze systematického významu, pak to znamená, že musela existovat možnost zvolit si obsah služebnosti, jinými slovy vytvářet si služebnosti nové mimo stabilní a klasické jejich typy. Není pak také nemožné v tomto vidět již počínající zárodek postupu ve směru vývoje práva a vývoje služebností tak, jak byl již představen výše ve formě obecné definice služebností v rámci současného práva italského.

Jestliže bylo výše uvedeno, že kousek Pomponiova textu nelze plně zařadit do jeho původního prostředí, do něhož jej Pomponius sám vkládal, tato tvrzení je relativní. Jelikož byl výše citován paragraf první, tak je vhodné a nutné jemu doplnit také to, co jej předcházelo.

---

²⁶ Viz kupříkladu Dig. 8.5.6.2 (Ulp. lib. 17 ad ed.): *Etiam de servitute, quae oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit, ut et onera ferat et aedificia reficiat ad eum modum, qui servitute imposita comprehensus est. et gallus putat non posse ita servitute imponi, ut quis facere aliquid cogatur, sed ne me facere prohiberet: nam in omnibus servitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi servitute adserit, non ad eum, cuius res servit. sed evaluit servi sententia, in proposita specie ut possit quis defendere ius sibi esse cogere adversarium reficere parietem ad onera sua sustinenda. labeo autem hanc servitute non hominem debere, sed rem, denique licere domino rem derelinquere scribit.* (A v případě služebnosti, která je zřízena, aby nesla břemeno, svědčí nám žaloba, aby bylo neseno břemeno a opravena budova takovým způsobem, jako byla při zřízení služebnosti. Gallus se domnívá, že není možno zřídit takovou služebnost, kde by někdo měl co činit, ale toliko mi zakázat něco činit, neboť ve všech služebnostech náleží opravy tomu, kdo si přivlastňuje služebnost, nikoliv tomu, jehož věc slouží. Ale převládá výrok Serviův, že v tomto případě může ten, kdo brání své právo, donutit odpůrce, aby opravil zeď pro podporu břemene. Labeo také napsal, že v případě této služebnosti není povinen člověk, ale věc, protože je možno, aby vlastník tuto věc opustil.)

Jak známo, dělení fragmentů na paragrafy je plodem středověkého zpracování textu a tedy neodpovídá původnímu členění fragmentů v Digestech či v původních dílech autorů. Celý fragment tedy začíná vymezením, že „quotiens nec hominum nec praediorum servitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valet, veluti ne per fundum tuum eas aut ibi consistas: et ideo si mihi concedas ius tibi non esse fundo tuo uti frui, nihil agitur: aliter atque si concedas mihi ius tibi non esse in fundo tuo aquam quaerere minuendae aquae meae gratia.“²⁷ Je tedy více než vhodné oba dva následující paragrafy téhož fragmentu pojímat jako celek a rovněž na ně jako na celek nahlížet. Samotné proemium může však na řešenou otázku mít poměrně výrazný vliv. Pokud totiž má mít daný fragment výraznějšího smyslu, a to nikoliv pouze ve formě úvah de lege ferenda, pak poměrně výrazně promlouvá do řešené otázky taxativnosti typů jednotlivých služebností. Pokud by bylo možno ustavit toliko určité a určené typy služebností, pak by jen zatěžko mohl tento text vzniknout. Nebylo by totiž vůbec nutno řešit, co je neplatné z důvodu absence „sousedského zájmu“, nebylo by vůbec nutno posuzovat obsah práva a tuto poměrně složitou a do jisté míry relativní kategorii, ani snad samotného autora by nenapadala taková prazvláštní oprávnění, jaká uvedl, protože by celek byl nemožný z jednoho prostého důvodu, že takovéto právo není typizováno, právo jej konkrétně nezná, a tudíž, bude-li zastáváno stanovisko, že římské právo znalo a umožňovalo toliko určitý výčet typových služebností, pak není otázka obsahu vůbec relevantní, ale podstatná je skutečnost, že cílená oprávnění neodpovídají žádné typizované služebnosti. Vzhledem k charakteru textu lze považovat za pravděpodobné, že jeho účelem bylo, stejně jako v případě následujícího paragrafu, pro případné zřizovatele služebnosti vymezit obecným způsobem jejich možný obsah a zabránit pak případně nepřijemnostem a problémům, s nimiž by byla spojena situace, kdy by bylo uznáno, že daná služebnost není ve skutečnosti služebností, neboť obsahově neodpovídá charakteru služebností. Pakliže je tomu tak, pak nutně existovala možnost mimo vytyčené typy vytvářet také další práva a další služebnosti a typy služebností nebyly uzavřeny.

Jak bylo výše uvedeno, na danou otázku je možno nalézt vícero stanovisek a nelze jednoznačně říci, které je správné a nelze se této otázce zde věnovat komplexně. Na základě výše uvedených fragmentů z justiniánských Digest konstatovaná možnost zřídit i takovou služebnost, jejíž obsah žádnému typu neodpovídá, pak ale zcela nepochybně není vztažitelná bez dalšího i na starší dobu římského práva, tedy kupříkladu na dobu republikánskou. V takovém čase, kdy zákoník XII desek stanovuje základní a nejstarší služebnosti, v takovém čase bylo zřejmě zcela nemožné, vykročit mimo uvedené

---

²⁷ Dig. 8.1.15pr. (Pomp. lib. 33 ad sab.). (Tehdy, kdy služebnost není ani lidí, ani pozemků, neboť nepřináší sousedům žádný prospěch, je neplatná, například abys přes svůj pozemek nechodil nebo tam nezůstával, nebo také jestliže mi potvrdíš, že nebudeš požívat svůj pozemek, to vše je neplatné. Jinak je tomu však, jestliže mi potvrdíš právo, že nebudeš hledat vodu na svém pozemku, abys neumenšil mojí vodu.)

typy služebností. Pouze jako paralelu je pak možno uvést vývoj, jímž si prošly od počátků římského práva obligace a konkrétny smluvní typy. Takovýto obligační vývoj pak finálně se dostává do zcela nepochybné fáse všeobecné závaznosti smluv až v době, kdy skutečný římský stát (pomineme-li fungující Byzantskou říši) již delší čas byl minulostí. A obdobný způsob vývoje je tedy možno sledovat i v případě typizace služebností. Zdali je ta přesná linie vedena ještě před justiniánskými Digesty nebo až po nich, to už je pak otázka další, která ale v dané situaci není jednoznačně zodpověditelná a přesahovala by rámec, jemuž má zde být věnován prostor.

II. 4. Pojetí služebností podle práva francouzského

Zatímco současné soukromé právo italské se poměrně živě hlásí ke své návaznosti na právo římské, pro právo francouzské nebývá tato návaznost zcela jasně deklarována. Současné francouzské soukromé právo stojí na neoddiskutovatelném fundamentu francouzského občanského zákoníku.²⁸ Code civil má však v porovnání s Codice civile či kupříkladu v porovnání s českým občanským zákoníkem, zcela odlišné postavení v myšlení jak právních odborníků, tak ale i laické veřejnosti. Pro francouzské prostředí je charakteristická vysoká míra úcty vůči textu občanského zákoníku a mnohdy až téměř nekritický přístup. A tato úcta se projevuje nejen k samotnému textu zákoníku, ale vzhledem k jeho charakteru jako logickému vyústění pečlivé práce právníků po dlouhou dobu předtím, také vůči této práci a osobám, které za ní stojí. Takovýto přístup má za důsledek snahu, ať již vědomou, či podvědomou, eliminovat vliv římského práva a prezentovat do větší či menší míry obsah občanského zákoníku jako výsledek tvůrčí práce francouzských právníků společně s dlouhou tradicí ryze francouzského práva. Takovýto přístup pak v extrémech vede i k naprostému popření jakéhokoliv vlivu římského práva na současné soukromé právo francouzské. Toto cestu asi nelze považovat za optimální, byť na druhou stranu rozhodně nelze popírat nesmírný vliv a nesmírně kvalitní práci tvůrců občanského zákoníku.

Obdobně tedy, jako je tomu tak v současném právu italském, i ve Francii je nutno, pátrá-li se po pravidlech a právní úpravě služebností, sáhnout právě do občanského zákoníku, kde se kompletní právní úprava služebností nachází. Navíc je nutno říci, že, byť je francouzský občanský zákoník poměrně staršího data, pak v oblasti služebností je valná většina jeho ustanovení v jejich původní podobě, tedy tak, jak byla před více než dvěma sty lety tato ustanovení napsána. Díky této vlastnosti je tedy možno zkoumáním služebností podle francouzského práva pojmout nikoliv pouze jejich současnost, ale také jejich blízkou minulost spočívající právě na ustanoveních Code civil.

---

²⁸ Code civil, někdy též známý jako Code Napoléon, občanský zákoník vyhlášený 21. března 1804.

Při zkoumání služebností podle francouzského práva je nejzásadnější částí občanského zákoníku jeho kniha druhá, věnovaná právům věcným, titul čtvrtý, věnovaný právě služebnostem.²⁹ Jak však z názvu jasně vyplývá, titul jako takový, nevěnuje se pouze služebnostem v onom klasickém smyslu slova tak, jak byly služebnosti ve stručnosti nastíněny výše. Pokud bychom volně přeložili nebo snad spíše převedli francouzský název, pak bychom došli k českému ekvivalentu – o služebnostech nebo pozemkových právech.³⁰ Proč je v dané situaci termín služebnosti doplněn o ona další práva, bude zřejmé poměrně záhy. Francouzské právo v daném titulu upravuje, a tím také ale i pod termín servitude zahrnuje i taková práva či takové typy a skupiny práv, které nejsou jeho součástí nejen v právu římském, ale nejsou jeho součástí ani ve výše popsaném smyslu práva italského.

Na prvním místě je však nutno zodpovědět základní otázku, která byla položen již vůči dvěma právními řádům výše. Tedy zdali jsou základem francouzského práva služebností jednotlivá práva a oprávnění, či naopak zdali je základem obecná charakteristika služebností jako institutu. Hned úvodní ustanovení občanského zákoníku francouzského dává jasně tušit, jaký směrem se francouzské právo ubírá. Je-li možno číst, že „une servitude est une charge imposée sur un héritage pour l'usage et l'utilité d'un héritage appartenant à un autre propriétaire“, pak tímto tvůrci zákoníku jasně naznačovali, že jejich úmyslem není podávat výčet jednotlivých práv a jednotlivých služebností a upravovat je, ale naopak poskytnout na prvním místě obecnou definici služebností, pod níž pak budou moci spadat jednotlivá práva tak, jak budou v konkrétních situacích konkrétních pozemků ustavena. O tom, že toto ustanovení je především základní devisou služebností, tedy snahou po vymezení jejich základního charakteru, svědčí také následující ustanovení, které, může se při znalosti práva služebností zdát poněkud zvláštní, však opět vymezuje základní charakter služebností, a to především vzhledem k politickým událostem předcházejícím vznik samotného zákoníku a také zřejmě v praxi předcházející.³¹

Jako však v případě práva italského, i právo francouzské se pak nevyhýbá a koneckonců ani nemůže vyhýbat bližší definici a preciznější právní úpravě některých zvláštních typů služebností. Jedná se však i o taková práva, která bychom podle smyslu římského práva

---

²⁹ Livre II, Des biens et des différentes modifications de la propriété; titre IV; Des servitudes ou services fonciers. Pouze pro přesnost je vhodné uvést, že právní jednání s následky do oblasti věcných práv je upraveno v následující knize, tedy třetí; livre III, Des différentes manières dont on acquiert la propriété.

³⁰ Termín *les services fonciers* lze chápat právě jako práva a vůbec funkční i technické vztahy, které existují mezi jednotlivými pozemky.

³¹ Code civil, art. 638 La servitude n'établit aucune prééminence d'un héritage sur l'autre. (Jedná se o původní ustanovení nijak pozdějšími možnými úpravami nedotčené.)

služebnostmi rozhodně nenazvali, neboť by se jednalo o prostá sousedská práva, která byla součástí pojetí vlastnického práva. Pro tento druh práv se užívá termínu „zákonné služebnosti“, tedy taková práva, která vznikají zcela přirozeně a sama na základě situace místa, přirozených chodů věcí. Zde se na prvním místě a téměř výhradně, jedná především o problematiku přirozených toků, svodů a proudění vody, především dešťové. Prakticky řečeno jde o případy, kdy voda, kupříkladu při dešti, stéká přirozeně z výše položených pozemků na níže položené. Zákonná služebnost pak určuje nutnost vlastníka níže položeného pozemku strpět, že na jeho pozemek přitéká také voda z pozemků položených výše.³² Důvody, proč toto právo je poměrně pečlivě popsáno v samotném zákoníku, jsou ve skutečnosti popsány již výše v případě práva italského. Toto právo vzniká automaticky na základě charakteru místa (viz dále), a tedy nestojí v jeho základě nějaký dokument, nějaké právní jednání, jež by definovalo a charakterizovalo jeho obsah. V takovém případě je pak zcela logické a nutné, že je to právě zákonodárce, který poskytne pravidla, jimiž se obě strany musí řídit a jimiž se bude případně řídit soud, jestliže by došlo mezi stranami k případnému sporu.

V souvislosti s právem francouzským pak existuje ještě jedna zvláštní kategorie služebností, ta však již je do jisté míry podobná a známá v právu italském. Jedná se o takové instituty, které byly výše nazývány služebnostmi nutnými. Tedy takovými, které mohou mezi vlastníky pozemků vzniknout i bez vzájemného konsensu na jejich vzniku či bez konsensu na obsahu takovýchto služebností. Nejedná se však, jak zřetelně vyplývá z čl. 649,³³ o takové služebnosti, které by bylo možno nazvat služebnostmi veřejnými. Zřejmě nejsignifikantnějším příkladem se může jevit ono výše popsané právo nezbytné cesty či stezky. Takovéto právo je ve skutečném a primárním zájmu soukromé osoby – vlastníka pozemku, a případné zájmy veřejné jsou zde až daleko za mírou zájmů osobních. Právě v oblasti nutných služebností, z důvodů poměrně dobře odpovídajících těm, co byly popsány výše, je pak vymezeno několikero dílčích typů služebností. První se týkají rozhrad pozemků, tedy zdí, příkopů a pravidel týkajících se jejich správy a práv a povinností vůči sousedům v této otázce.³⁴ Podobně pak jsou upravena také zvláštní práva týkající

---

³² Viz Code civil, art. 640 Les fonds inférieurs sont assujettis envers ceux qui sont plus élevés à recevoir les eaux qui en découlent naturellement sans que la main de l'homme y ait contribué.

Le propriétaire inférieur ne peut point élever de digue qui empêche cet écoulement.

Le propriétaire supérieur ne peut rien faire qui aggrave la servitude du fonds inférieur.

³³ Code civil, art. 649 Les servitudes établies par la loi ont pour objet l'utilité publique ou communale, ou l'utilité des particuliers.

³⁴ Code civil, section 1, Du mur et du fossé mitoyens.

se využití částí pozemků blízkých pozemku sousedovu, a to především ve smyslu stavby v blízkosti hranic pozemku.³⁵ Dále pak se jedná o okruh problémů spojený především s možností vhledu či výhledu na sousedův pozemek.³⁶ Jedná se ale také o práva týkající se svodů vody.³⁷ Konečně se pak jedná o ono specifické právo nezbytné stezky.³⁸ Francouzské právo označuje všechna tato práva jako služebnosti zavedené zákonem. Tedy takové, které nevznikají z povahy místa, jako je tomu u přirozeného odtoku vody, ale vznikají na základě skutečností předpokládaných zákonem, přičemž tyto skutečnosti nejsou přirozenou vlastností a nutnou součástí pozemku. Svým způsobem bližším termínem by tedy, snad s výjimkou nezbytné cesty, pro daná práva bylo ono pojmenování práva sousedská. Práva pozemková zase na druhou stranu poněkud zastiňují skutečnost, že mnohdy mohou práva či povinnosti vzniknout pozemku nikoliv z jeho podstaty, ale z důvodu a konstrukce stavby, která na daném pozemku stojí či je budována.

Pakliže budou odmyšleny výše uvedené výjimky a bude dále pohlíženo již pouze na služebnosti v onom klasickém smyslu, tedy na taková práva, která vznikají s vůlí vlastníků předmětných pozemků, pak v takovém případě je bezpochybné, že základem zůstává pouze obecná definice. Je to dokonce řečeno implicitně v čl. 686 tím, že obsah je vložen na bedra zřizovatelů, aniž by byly poskytnuty

---

Kupříkladu art. 653 Dans les villes et les campagnes, tout mur servant de séparation entre bâtiments jusqu'à l'héberge, ou entre cours et jardins, et même entre enclos dans les champs, est présumé mitoyen s'il n'y a titre ou marque du contraire.

³⁵ Code civil, section 2, De la distance et des ouvrages intermédiaires requis pour certaines constructions.

³⁶ Code civil, section 3, Des vues sur la propriété de son voisin.

Art. 675 L'un des voisins ne peut, sans le consentement de l'autre, pratiquer dans le mur mitoyen aucune fenêtre ou ouverture, en quelque manière que ce soit, même à verre dormant.

³⁷ Code civil, section 4, De l'égout des toits.

Art. 681 Tout propriétaire doit établir des toits de manière que les eaux pluviales s'écoulent sur son terrain ou sur la voie publique; il ne peut les faire verser sur le fonds de son voisin.

³⁸ Code civil, section 5, Du droit de passage.

Art. 682 Le propriétaire dont les fonds sont enclavés et qui n'a sur la voie publique aucune issue, ou qu'une issue insuffisante, soit pour l'exploitation agricole, industrielle ou commerciale de sa propriété, soit pour la réalisation d'opérations de construction ou de lotissement, est fondé à réclamer sur les fonds de ses voisins un passage suffisant pour assurer la desserte complète de ses fonds, à charge d'une indemnité proportionnée au dommage qu'il peut occasionner.

jakékoliv typy či druhy služebností.³⁹ Následující ustanovení pak, vzor praktickému pojetí celého zákoníku, představují spíše teoretické výklady služebností, tedy především jejich dělení, a to vždy s uvedením jejich příkladů, tedy svým způsobem s příkladným uvedením jejich typů.⁴⁰

Samotné těžiště právní úpravy služebností v onom tradičním smyslu, celkem obdobně, jako je tomu v případě práva italského, je poté formální úprava konstituce služebnosti, tedy jejího vzniku jako individuálního práva a individuální povinnosti. Vzhledem k tomu, že práva v rámci právního jednání zřizujícího služebnost jsou vyjádřena, tak vznikají vlastně práva a povinnosti ve své cílené charakteristice, pak právě na tento proces je kladen důraz a musí být po minimálně formální stránce upraven, aby bylo možné zabránit případným nejasnostem a sporům. Co se týče samotného obsahu služebností, tedy práv a povinností vznikajících v rámci jedné konkrétní služebnosti, pak k takovýmto právům nejsou stanovena podrobnější pravidla, pouze jsou uvedena pravidla týkající se nákladů s existující služebností a obecné míry, jakým způsobem může držitel služebnosti působit na cizím pozemku, tedy působit co nejméně, jak jen to je možné, jinak řečeno obmezovat vlastníkovo právo co nejméně. Logickým dovršením právní úpravy služebností je poté úprava jejich zániku, zde je podrobnější úprava nutná především proto, že by mohlo docházet k častým sporům o existenci či neexistenci té či oné služebnosti.

II. 5. Jiné možné pojetí služebností v moderním právním řádu

Je tedy patrné, že jak v případě práva italského, tak v případě práva francouzského, dochází k odklonu od tradice římskoprávní, tedy

---

³⁹ Code civil, art. 686 Il est permis aux propriétaires d'établir sur leurs propriétés, ou en faveur de leurs propriétés, telles servitudes que bon leur semble, pourvu néanmoins que les services établis ne soient imposés ni à la personne, ni en faveur de la personne, mais seulement à un fonds et pour un fonds, et pourvu que ces services n'aient d'ailleurs rien de contraire à l'ordre public.

L'usage et l'étendue des servitudes ainsi établies se règlent par le titre qui les constitue ; à défaut de titre, par les règles ci-après.

⁴⁰ Kupříkladu Code civil, art. 689 Les servitudes sont apparentes ou non apparentes.

Les servitudes apparentes sont celles qui s'annoncent par des ouvrages extérieurs, tels qu'une porte, une fenêtre, un aqueduc.

Les servitudes non apparentes sont celles qui n'ont pas de signe extérieur de leur existence, comme, par exemple, la prohibition de bâtir sur un fonds, ou de ne bâtir qu'à une hauteur déterminée.

základem celého oboru služebností přestávají být jednotlivé typy služebností, jednotlivá, typická práva a oprávnění, ale nahrazuje je postupně (a tendence k tomu lze vidět již za doby, kdy římské právo bylo právem existující římské říše) obecná definice služebností a tedy uvolnění režimu směrem k možnosti vytvářet mezi pozemky a tím sekundárně i mezi jejich vlastníky práva a povinnosti takového obsahu, jaký tyto strany si samy určí v rámci zřízení služebnosti, to však s určitými limity, jak bylo částečně zmíněno již nyní a jak bude dále popsáno.

Může však být přistoupeno k občasné konfrontaci i s jinými právními řády, bude-li to na daném místě mimořádně vhodné. Na základě výše uvedeného se může zdát, že se jedná o celkem prostou obecnou tendenci ústupu od vymezování jednotlivých druhů služebností k jejich obecné definici a že modernímu právnímu řádu je již vlastní jenom a pouze obecné definování služebností. Jsou ovšem takové právní řády, kde tomu tak není a které od definování typů a jednotlivých služebností nikdy neustoupily. Podíváme-li se kupříkladu na právní řád rakouský,⁴¹ reprezentovaný Všeobecným občanským zákoníkem (dále pod tradiční zkratkou ABGB),⁴² pak je zcela patrné, že zde se tyto typy nejenže zachovaly, ale tvoří integrální součást práva služebností, a to vedle jejich obecné definice. Je totiž možno nalézt, obdobně, jako bylo výše uvedeno u Digest justiniánských, jakási výčtová ustanovení, avšak s dovětkem, že se jedná „zejména“ o tato práva.⁴³ Z těchto ustanovení je patrné, jednak jaká variabilita i

---

⁴¹ Především ve smyslu celého mocnářství, tedy včetně oblasti Českých zemí, avšak i v současném Rakousku, neboť právní úprava služebností v těchto základních otázkách nedoznala změn.

⁴² Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch z roku 1811, vyhlášen 1. června 1811 patentem císaře Františka I. č. 946, zkracovaný jako ABGB.

⁴³ ABGB (ve znění po I. světové válce), obvyklé druhy: a) služebností domovních;

§ 475 Obvyklé domovní služebnosti jsou: 1. právo tíži svého stavení na cizí stavení položit; 2. trám nebo krokev do cizí zdi zapustit; 3. okno v cizí zdi zřídit; ať pro světlo nebo vyhlídku; 4. střechu nebo arkýř do sousedova vzduchového prostoru vystavět; 5. kouř sousedovým komínem hnát; 6. okapovou rouru na cizí pozemek vést; 7. tekutiny na sousedův pozemek lít nebo po něm svádět. Tyto a podobné služebnosti domovní opravňují držitele domu, aby něco na sousedově pozemku podnikl, co tento musí snášeti.

§ 476 Jinými domovními služebnostmi jest zavázán držitel služebného pozemku, aby něčeho opomenul, co by mu jinak bylo volno podniknouti. Takovými jsou: 8. domu svého nezvyšovati; 9. snižovati ho; 10. neodnímati panujícímu stavení světla a vzduchu; 11. ani vyhlídky; 12. odtoku se střechy svého domu neodvádět s pozemku souseda, jemuž k zavlažování jeho zahrady nebo k plnění jeho cisterny anebo jiným způsobem může býti užitečný.

b) služebností polních.

jaká návaznost na římské právo se v tomto zákoníku vyskytuje (byť toto samozřejmě nelze vztáhnout na zákoník jako celek), ale také jaké možné typy služebností rakouské právo nabízí. Nijak tím ovšem nevylučuje tvorbu služebností a práv dalších, která v těchto ustanoveních uvedena nejsou – jedná se pouze o příkladný výčet, jak mohou svědčit uvození, že Servituten sind gewöhnlich či že die vorzüglichen Servituten sind. Je však nesporné na základě výše uvedeného, že přístup práva rakouského a práva italského či francouzského je zcela odlišný. Vhodné je také uvést, že na tuto tradici navazuje také v současnosti nový občanský zákoník český, kde je popsáno opět několikero typů služebností, a to s uvedením, že se

---

§ 477 Polní služebnosti jsou zejména: 1. právo držeti si stezku, průhon dobytka nebo vozovou cestu na cizím pozemku a půdě; 2. čerpat vodu, napájet dobytek, odvádět nebo přivádět vodu; 3. dobytek hlídati a pásiti; 4. dříví káceti, suché větve a roští sbírat, žaludy sbírat, listí hrabat; 5. honiti, ryby lovit, ptáky chytati; 6. kámen lámati, písek kopati, vápno páliť.

Vzhledem k tomu, že originálním jazykem zákoníku není čeština, tedy je vhodné vložit i původní text (ve znění z roku 1812).

a) der Haus-Servituten;

§ 475 Die Haus-Servituten sind gewöhnlich: 1. Das Recht, eine Last seines Gebäudes auf ein fremdes Gebäude zu setzen; 2. Einen Balken oder Sparren in eine fremde Wand einfügen; 3. Ein Fenster in der fremden Wand zu öffnen; es sey des Lichtes oder der Aussicht wegen; 4. Ein Dach oder einen Erker über des Nachbars Luftraum zu bauen; 5. Den Rauch durch des Nachbars Schorstein zu führen; 6. Die Dachtraufe auf fremden Grund zu leiten; 7. Flüssigkeiten auf des Nachbars Grund zu gießen oder durchzuführen.

Durch diese und ähnliche Haus-Servituten wird ein Hausbesitzer befugt, etwas auf dem Grunde seines Nachbars vorzunehmen, was dieser dulden muß.

§ 476 Durch andere Haus-Servituten wird der Besitzer des dienstbaren Grundes verpflichtet, etwas zu unterlassen, was ihm sonst zu thun frey stand. Dergleichen sind: 8. sein Haus nicht zu erhöhen; 9. es nicht niedriger zu machen; 10. dem herrschenden Gebäude Licht und Luft; 11. oder Aussicht nicht zu benehmen; 12. die Dachtraufe seines Hauses von dem Grunde des Nachbars, dem sie zur Bewässerung seines Gartens oder zur Füllung seiner Zisterne, oder auf eine andere Art nützlich seyn kann, nicht abzuleiten.

b) der Feld-Servituten;

§ 477 Die vorzüglichen Feld-Servituten sind: 1. das Recht, einen Fußsteig, Viehtrieb oder Fahrweg auf fremden Grund und Boden zu halten; 2. das Wasser zu schöpfen, das Vieh zu tränken, das Wasser ab- und herzuleiten; 3. Das Vieh zu hüten und zu weiden; 4. Holz zu fällen, verdorrte Aeste und Reiser zu sammeln, Eicheln zu lösen, Laub zu rechen; 5. zu jagen, zu fischen, Vögel zu fangen; 6. Steine zu brechen, Sand zu graben, Kalk zu brennen.

jedná o „některé“ služebnosti, tedy výčet není v žádném případě taxativní.⁴⁴

III. Obsah pojmu služebnosti na základě systematiky služebností

Pod tímto poměrně záhadným nadpisem se skrývá naproti tomu otázka poměrně na první pohled nezáludná, a sice, který typ práv lze ještě vztahovat pod pojem služebnost a který již nikoliv. Částečně, především v případě práva francouzského, ale i italského, byla již nastíněna některá práva, která ve smyslu těchto právních řádů jsou chápána jako služebnosti, ve smyslu klasických služebností a ve smyslu římského práva však již nikoliv. Jedna podstatná otázka nejenže nebyla doposud odpovězena, ale zcela záměrně nebyla ani vyřčena, a to i přes to, že její původ sahá hluboko do doby práva římského, respektive minimálně do doby tvorby justiniánských kompilací. Je tedy nutno zodpovědět otázku, zdali daný právní řád zná

---

⁴⁴ Viz §§ 1267 – 1282 nového občanského zákoníku, zákona č. 89/2012 Sb

Kupříkladu Služebnost stezky, průhonu a cesty

§ 1274 (1) Služebnost stezky zakládá právo chodit po ní nebo se po ní dopravovat lidskou silou a právo, aby po stezce jiní přicházeli k oprávněné osobě a odcházeli od ní nebo se lidskou silou dopravovali.

(2) Služebnost stezky neobsahuje právo vjíždět na služební pozemek na zvířatech ani vláčet po služebním pozemku břemena.

§ 1275 (1) Služebnost průhonu zakládá právo hnát zvířata přes služební pozemek. Se služebností průhonu je spojeno i právo jezdit jinými než motorovými vozidly.

(2) Je-li služebním pozemkem pozemek určený k plnění funkcí lesa, zakazuje se zřídit služebnost průhonu dobytka. Rozhodne-li orgán veřejné moci, že je služební pozemek určen k plnění funkcí lesa až po zřízení takové služebnosti, služebnost zaniká.

§ 1276 (1) Služebnost cesty zakládá právo jezdit přes služební pozemek jakýmikoli vozidly.

(2) Ve služebnosti cesty není obsaženo právo průhonu.

(3) Osoba, které přísluší služebnost cesty, přispívá poměrně k udržování cesty včetně lávek a mostů. Vlastník služebního pozemku přispívá, jen když tato zařízení užívá.

§ 1277 Plocha pro výkon služebnosti stezky, cesty nebo průhonu musí být přiměřená potřebě a místu. Stanou-li se stezka, cesta nebo průhon působením náhody neschůdnými, lze se domáhat, aby byla vykázána náhradní plocha, než budou uvedeny v předešlý stav.

služebnosti osobní a co případně pod pojmem osobní služebnosti chápe, či naopak, zdali služebností osobních nezná, a tedy práva obvykle považovaná za osobní služebnosti chápe jako zcela samostatné instituty bez návaznosti na pojem služebnosti.

III. 1. Pozemkové a osobní služebnosti v právu římském

Není nijak velkou neznámou, že v průběhu vývoje římského práva, respektive při kompilačních pracích císaře Justiniána došlo v oblasti služebností k poměrně významné obsahové změně oproti praxi předchozí a oproti římskému právu v onom smyslu klasickém. Pokud původní, předjustiniánské prameny hovoří o služebnostech, pak tím mají na mysli pouze a jenom ta práva, která jsou v době justiniánské označena jako služebnosti pozemkové. Služebnosti v klasickém právu římském jsou tedy taková práva, kdy obě strany vztahu jsou definovány vlastnictvím pozemku a práva vězí právě na tomto pozemku, nikoliv na osobách, a to v případě obou stran, tedy nejen strany služebné, ale i strany panující. Služebnosti osobní, tedy taková práva, kde na jedné straně je osoba, která je oprávněna k působení na cizí věc, nejsou považovány za služebnosti, ale jedná se o zvláštní práva, která existují každé do značné míry samostatně, a to jak vůči služebnostem, tak ale i mezi sebou vzájemně.

Zřejmě nejlepším vodítkem pro poznání předjustiniánské formy služebností jsou Instituce Gaiovy.⁴⁵ Vzhledem ke služebnostem Gaius především uvádí, že „eodem numero sunt iura praediorum urbanorum et rusticorum. Praediorum urbanorum iura sunt velut ius altius tollendi aedes et officiendi luminibus vicini aedium aut non extollendi, ne luminibus vicini officiatur: item fluminum et stillicidiorum idem ius ut vicinus flumen vel stillicidium in aream vel in aedes suas recipiat: item cloacae immittendae et luminum immittendorum. Praediorum rusticorum iura sunt velut via, iter, actus, item pecoris ad aquam adpulsus, item ius aquae ducendae. Haec iura tam rusticorum quam urbanorum praediorum servitutes vocantur.“⁴⁶ Práva mnohem později

---

⁴⁵ Gaius, *Učebnice práva ve čtyřech knihách*, Plzeň, Aleš Čeněk, 2007.

⁴⁶ Gaius, Inst. 2.14.: *Incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur, et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, ueluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi fruendi et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem numero sunt iura praediorum urbanorum et rusticorum. Praediorum urbanorum iura sunt velut ius altius tollendi aedes et officiendi luminibus vicini aedium aut non extollendi, ne luminibus vicini officiatur: item fluminum et stillicidiorum idem ius ut vicinus flumen vel stillicidium in aream vel in aedes suas recipiat: item cloacae immittendae et luminum immittendorum. Praediorum rusticorum iura sunt velut via, iter, actus, item pecoris ad aquam adpulsus, item ius aquae ducendae. Haec iura tam rusticorum quam urbanorum praediorum servitutes*

zařazená mezi služebnosti, a to právě do oné kategorie služebností osobních, uvádí Gaius stranou a zcela zjevně je mimo pojem služebností vyčleňuje. Je jistě možné si klást otázku, co vedlo římské právníky k opomenutí zařadit osobní služebnosti mezi služebnosti, ale lze mít za to, že takováto otázka by byla zcela zavádějící. Vzhledem k historickému vývoji dané skupiny nelze mluvit o nějakém opominutí, ba naopak. Jak již bylo nastíněno výše, právo římské koncipovalo služebnosti, a na uvedeném textu Gaiovu je to vidět více než zřetelně, jako soubor jednotlivých oprávnění. Na počátku tedy zřejmě stála jednotlivá práva, a ta byla postupem času spojována spolu se sobě nejbližšími do další skupiny, tedy do skupiny nazvané služebnosti. Nelze tedy hovořit o nějakém opominutí římských právníků, protože oni neměli důvod spojovat mezi sebou služebnosti a kupříkladu usufructus, neboť tato práva spolu neměla (a nemají dodnes) tak mnoho společných rysů a navíc by tvrzení o opominutí popíralo vývojové tendence v oblasti služebností.

Pakliže bude nahlédnuto do justiniánské kompilace, celá systematika a podstata změny, která byla provedena, bude ihned zřejmá. Hned na počátku osmé knihy se nachází fragment Marcianův, který prostě konstatuje, že „servitutes aut personarum sunt, ut usus et usus fructus, aut rerum, ut servitutes rusticorum praediorum et urbanorum.“⁴⁷ Pokud by na takovéto konstatování bylo nahlíženo bez dalšího, tak by bylo možno nabýt dojmu, že veškeré právní úprava uvedených institutů se bude skrývat v následném textu, tedy v osmé knize de servitutibus. Pakliže by ovšem byla hledána právní úprava kupříkladu usufructu v knize osmé, nalezena kupodivu nebude. A ani, jak by se zdálo logické (kupříkladu z důvodu přehlednosti), nebude nalezena ani v knize následující. Úprava usufructu se totiž skrývá paradoxně před samotnou úpravou služebností, tedy před knihou osmou, a to v knize sedmé. Lze se ptát, proč je tomu tak. Je možné, že se jedná o pozůstatek původního pojetí, kdy právě usufructus, jako nejčastější

---

vocantur. (Netělesné jsou ty, kterých není možno se dotknout. Takovou povahu mají věci, jejichž podstatou je právo, například pozůstalost, usufrukt /nebo/ závazy /obligace/, jakýmkoli způsobem uzavřené. A nezáleží na tom, že pozůstalost zahrnuje věci tělesné a že plody, které těžíme z pozemku, jsou tělesné a že tělesné je obvykle i to, co se nám dluží z nějaké obligace, jako třeba pozemek, otrok, /či/ peníze. Neboť samo právo dědické posloupnosti a samo právo poživací /usufrukt/ a samo právo z obligace je netělesné. Stejnou povahu mají práva k pozemkům městským a venkovským. Městská pozemková práva jsou jako právo výše stavět budovu a překážet sousedovi v osvětlení nebo nevystavovat, nepřekážet sousedovy ve světle; také právo k okapům a svodům, aby soused okapy a svody přijal na svůj pozemek; také vložít kanalisaci a udržet osvětlení. Pozemková venkovská práva jsou jako cesta, stezka, pěšina, také přihánět dobytek k vodě, také právo vést vodu. Tato práva jak venkovských, tak městských pozemků nazývají se služebnosti.)

⁴⁷ Dig. 8.1.1 (Marc. lib. 3 reg.). (Služebnosti jsou buď osob, jako užívací právo a poživací právo, nebo věcí, jako venkovské pozemkové služebnosti a městské.)

z osobních služebností, je vyhrazen do samostatné knihy, navíc jeho úprava je poměrně obsáhlá a specifická a dosti možná se jedná také o nejčastější typ služebností, či minimálně nejčastěji zřizovaný či měněný, jako jistější domněnka je však ta skutečnost, že je dodržena ediktální systematika. Všechna tato stanoviska, ale i jejich vzájemné kombinace jsou však pouze domněnkami. Zarážející se také může jevit skutečnost, že, pokud se v knize sedmé hovoří o služebnostech, pak se tak děje ale v protikladu k usufruktu, tedy podle tradice a nauky, jaká existovala v době klasické a kterou právo justiniánské měnilo.⁴⁸ I přes uvedené, dosti možná pouze technické, problémy se jednoznačně přijímá, že právě prostřednictvím justiniánských kompilací vzniká pojem služebností osobních a a contrario i služebností pozemkových, ačkoliv v tomto případě nikoliv jednoznačně a přímo.

Je jistě relevantní se zamýšlet nad otázkou, zdali je takováto změna a rozšíření pojmu služebností produktem časově ohraničeného úseku tvorby justiniánských kompilací, či naopak zdali se jedná pouze o výsledek dlouhého vývoje, kdy mnohé tendence směřovaly ke vzniku budoucích služebností v onom širším významu již dávno před dobou Justiniánovou. Zjistit takové skutečnosti není v pravdě jednoduché, ale je možno nastínit určité indicie, které vedou k tomu či onomu závěru. Opět je možno se opírat o jednu již citovaný Marcianův úvodní fragment osmé knihy.⁴⁹ Pokud by byl pojem servitus rozšířen až právě justiniánskými kompilacemi, pak by tento fragment byl zcela nutně nepůvodního znění a na jeho textu se musely podepsat interpolační zásahy kompilátorů. Je ovšem otázkou, jak by neinterpolovaný fragment zněl, a to vzhledem k tomu, že jeho obsah je poměrně úzký a je-li odpuštěna výše uvedená systematika, pak postrádá výraznějšího informačního náboje a lze se domnívat, že dosti možná ani výrazněji interpolován nemohl být. Pak by tedy termín servitus personarum musel být plodem již Marciana samotného a musel tedy být znám již na přelomu II. a III. století po Kr. Na druhou stranu v textech ostatních jeho současníků se takovéto pojetí nevyskytuje (viz například výše uvedené fragmenty Ulpianovy). Je možno připustit, že se jednalo o jedinečnou invenci právě Marcianovu, která nedoznala svého

---

⁴⁸ Kupříkladu Dig. 7.6.5.1 (Ulp. lib. 17 ad ed.): *Utrum autem adversus dominum dumtaxat in rem actio usufructuario competat an etiam adversus quemvis possessorem, quaeritur. et iulianus libro septimo digestorum scribit hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere: nam et si fundo fructuario servitus debeat, fructuarius non servitute, sed usum fructum vindicare debet adversus vicini fundi dominum.* (Je otázkou, zdali toliko proti vlastníku náleží věcná žaloba usufruktuáři, nebo snad proti každému držiteli. A Iulianus v sedmé knize Digest píše, že uvedená žaloba náleží proti jakémukoliv držiteli. Tak i jestliže požívaný pozemek je povinným služebností, poživatel má vindikovat ne služebnost, ale usufruktus proti vlastníku sousedního pozemku.)

⁴⁹ Dig. 8.1.1 (Marc. lib. 3 reg.): *Servitutes aut personarum sunt, ut usus et usus fructus, aut rerum, ut servitutes rusticorum praediorum et urbanorum.* (Překlad viz sub 47.)

výrazného vlivu, a to až do dob Justiniánových. Vzhledem k tomu, že v takovém případě musela zůstat tato myšlenka takřka nepostřehnutá po několik staletí, nejeví se tato možnost zcela věrohodně. Že by ale na druhou stranu byla tato myšlenka v právních kruzích známa, komentována, avšak tyto texty nebyly do justiniánské kompilace zahrnuty zase naráží na skutečnost, že byly do kompilace zahrnuty texty, které mnohdy byly pojetí osobních služebností protivné a byly při kompilaci interpolovány, proč by pak neměly být přebírány texty, které jsou s novým pojetím v souladu, či se o něm minimálně vyjadřují. Pokud by bylo přijato tvrzení, že předmětný Marcianův fragment je interpolován, pak je ale nutné odpovědět i na otázku, jak tedy vypadal, či mohl vypadat fragment před touto interpolací. V tomto směru je sice možno uplatnit širokou míru fantazie, avšak taková by nebyla k užítku. Pokud tedy budou odstraněny z fragmentu zmínky o osobních služebnostech, pak nevzniká prakticky nic rozumného, jak bylo naznačeno výše. Tato skutečnost svědčí o dvou protichůdných možnostech. Buď se skutečně jedná a neinterpolovaný fragment, nebo zde byla fantazie a interpolace natolik silná, že se tím vytvořilo ve skutečnosti zcela nové sdělení a zcela nová informace, než jaké měl na mysli samotný autor, když daný text tvořil a psal.

Je dosti možná také na místě se zamyslet nad samotným termínem pozemkových a osobních služebností. Z výše mnohokrát citovaného fragmentu Marcianova vyplývá dvojice termínů *servitutes personarum* a proti nim *servitutes rerum*.⁵⁰ Druhý jmenovaný termín však není příliš obvyklý. Dokonce jej v doslovném znění není možno dále v Digestech justiniánských objevit. Obvyklejším termínem pro práva, která podle dalších upřesnění měl Marcianus na mysli, jsou *servitutes praediorum*, či termín snad starší *iura praediorum*. Dokonce ani termín *servitutes personarum* není zcela jednotný. Lze se setkat i s pojmem *servitutes hominum*,⁵¹ kteréžto pojmenování je ovšem poměrně raritní. Co tedy vedlo kompilátory k zachování takovéto terminologické různosti? V případě pozemkových služebností a jejich rozkolísané terminologie se u termínů *servitutes praediorum* a *iura praediorum* jedná spíše o historický vliv, kdy první termín bývá označován za mladší proti termínu druhému. Takovouto, sice do jisté míry spornou, ale přesto poměrně jasnou odpovědí není však možno se spokojit v případě termínu *servitutes rerum*. Mohlo by se zdát, že tímto autor naznačoval, že zatímco prvé služebnosti, tedy *servitutes personarum*

---

⁵⁰ Dig. 8.1.1 (Marc. lib. 3 reg.). (Text viz sub 4949, překlad sub 47.)

⁵¹ Dig. 8.1.15pr. (Pomp. lib. 33 ad sab.): *Quotiens nec hominum nec praediorum servitutes sunt, quia nihil vicinorum interest, non valet, veluti ne per fundum tuum eas aut ibi consistas: et ideo si mihi concedas ius tibi non esse fundo tuo uti frui, nihil agitur: aliter atque si concedas mihi ius tibi non esse in fundo tuo aquam quaerere minuendae aquae meae gratia.* (Tehdy, kdy služebnost není ani lidí, ani pozemků, neboť nepřináší sousedům žádný prospěch, je neplatná, například abys přes svůj pozemek nechodil nebo tam nezůstával, nebo také jestliže mi potvrdíš, že nebudeš požívat svůj pozemek, to vše je neplatné. Jinak je tomu však, jestliže mi potvrdíš právo, že nebudeš hledat vodu na svém pozemku, abys neumenšil mojí vodu.)

se realizují mezi osobami, tak druhý typ se realizuje mezi věcmi. Takovýto pohled by ovšem byl poměrně zavádějící a nepřesný. Pojmenování samotné plyne spíše z povahy oprávněného subjektu, tedy zdali je oprávněnou osoba a práva a (je-li jakých) povinnosti jsou na tuto osobu vázány, či zdali jsou práva a povinnosti na straně panující vázány na určitou věc a věcná práva s ní spojená. Skutečností ovšem je, že panující věci nemůže být nic jiného, nežli pozemek, neboť ta práva, která Marcianus vztahuje pod termín *servitutes rerum*, nemohou se realizovat mezi jinými věcmi, nežli mezi pozemky. Jediná situace, kdy je věc uplatnitelná v širším smyslu, tedy nikoliv pouze pozemky, ale obecně věci, jsou služebnosti osobní, kdy některé mohou existovat vůči věci nemovité (některé dokonce výhradně vůči věci nemovité), či dokonce i vůči věci nehmotné.⁵² V dané situaci tedy *servitutes rerum* je možno mít za identické k *servitutes praediorum*. Proč tedy zde ale je rozdílného pojmenování téhož? Je možno spekulovat a říci, že právě proto, že daný fragment, jak bylo výše uvedeno, není označován za interpolovaný (byť by si možná drobnou interpolací zasloužil). Jestliže se jedná skutečně o původní Marcianův text, tak pak není podivné, že zde absentuje plný soulad z justiniánskou terminologií. Navíc je celý fragment poměrně krátký, přičemž ze stejného díla Marcianova se služebností dotýká již pouze jeden fragment, avšak věnovaný zcela jiné otázce, a zaměřený výhradně na pozemkové služebnosti, aniž by tak ovšem bylo činěno výslovně.⁵³ Je tedy možné, že daný text byl skutečně při kompilaci vytržen ze svého kontextu, kde vysvětloval určité jevy a mohl se stát kupříkladu při kompilacích inspirací, vzhledem k jeho obsahu a jasnosti však již nebylo považováno za nutné a vhodné jej interpolovat. Pakliže byl v daném fragmentu uveden termín *servitutes personarum* (byť nikoliv jako zcela doslovně a bez vsuvky), pak logickým protikladem k atributu *personarum* je na prvním místě termín *rerum*. Jestliže tedy měl původně fragment sloužit k vysvětlení určitých specifik, pak nebylo náhodné ani nevhodné, že autor využil logické bipartice termínů *persona* a *res* a na jejich podkladě pak svůj text konstruoval. V případě termínu *servitutes hominum* pak lze konstatovat, že úmyslem autora nebylo vytvořit kategorii služebností,

---

⁵² Viz kupříkladu Dig. 7.5.3 (Ulp. lib. 18 ad sab.): *Post quod omnium rerum usus fructus legari poterit. an et nominum? nerva negavit: sed est verius, quod cassius et proculus existimant, posse legari. idem tamen nerva ipsi quoque debitori posse usum fructum legari scribit et remittendas ei usuras.* (Po tomto ke všem věcem je možno odkázat usufruktus. A tedy i pohledávky? Nerva popírá, ale je pravdou, co zastávají Cassius a Proculus, tedy že je možno odkázat. Ale tentýž Nerva píše, že je možno odkázat usufruktus svému dlužníkovi, a to k navrácení úroků.)

⁵³ Dig. 8.2.35 (Marc. lib. 3 reg.): *Si binarum aedium dominus dixisset eas quas venderet servas fore, sed in traditione non fecisset mentionem servitutis, vel ex vendito agere potest vel incertum condicere, ut servitus imponatur.* (Jestliže vlastník dvou domů řekl, že ten, který prodává, bude služebným, avšak při předání neučinil žádné zmínky o služebnosti, může žalovat z prodeje nebo neurčitou osobní žalobou, aby služebnost byla zřízena.)

ale popsat, jak a komu daná služebnost prospívá a na kom práva a povinnosti z dané služebností vězí.

Každopádně závěr vývoje římského práva svědčí o skutečnosti, že zde byla vytvořena souhrnná kategorie služebností, která zahrnovala jak služebnosti původní, nyní označované za služebnosti pozemkové, tak ale i nově služebnosti osobní, které byly původně zcela samostatnou a nezávislou kategorií. O motivech a důvodech dané změny je možno se přít, a to stejně jako o positivech a negativech dané změny. Zde však není místo věnovat se tomuto zcela a specificky romanistickému problému. Výhody a nevýhody daného řešení se pak navíc mnohdy projevují právě v dalším vývoji soukromého práva a v dalším vývoji služebností v rámci národních práv.

III. 2. Pozemkové a osobní služebnosti v současném právu italském

Jak bylo uvedeno výše, v oblasti služebností (a nejen v ní) navazuje současné právo italské na předchozí římskoprávní úpravu. Je tedy poměrně logické, že by i řešení předmětné otázky, tedy postavení osobních služebností v rámci právního systému, mohlo být s římským právem podobné. Aniž by bylo zapotřebí hlouběji zkoumat italské právo, je možno konstatovat, že tomu tak je, příčina tohoto konstatování se však skrývá především v právu římském, neboť to, jak bylo popsáno výše, zastávalo v závislosti na čase stanoviska dvě, v době starší nic jako osobní služebnosti neexistovalo a práva v této kategorii byla považována za samostatná a později byla vytvořena předmětná skupina osobních služebností. Otázka tedy spíše by měla znít, ke které historické době a ke které koncepci římskoprávního pojetí služebností se novodobé italské právo přiklonilo.

Pokud bude nahlédnuto do starších dob práva italského, pak je zapotřebí mít na mysli, že právo barbarské, tedy také právo germánských kmenů, které se usídlily na Apeninském poloostrově, zastávalo specifický přístup ke služebnostem a nečinilo výraznějšího rozdílu mezi služebnostmi osobními a služebnostmi pozemkovými.⁵⁴ Takový přístup mohl mít jistého vlivu i na právo osob, které obývaly nově obsazenou půdu, tedy na právo římské, neboť i po zániku římské říše se tyto osoby na základě principu personality práva řídily právem římským. Na druhou stranu si i nově příchozí obyvatelé uvědomovali morální a společenskou vyspělost oblasti, do níž vstupovali a osob na tomto území žijících, takže se výrazně nebránili přejímat zvyky usazených obyvatel, a tedy se ani žádným způsobem nebránili vlivu římského práva.

Problémem ovšem je, jaké vlastně římské právo na daném území a v dané době po pádu Západořímské říše ale především po vytvoření

---

⁵⁴ Viz kupříkladu C. Nani, *Storia del diritto privato italiano*, Torino, Fratelli Bocca, 1902, str. 348.

Justinianské kodifikace bylo. Kodifikace následovala až po pádu Západořímské říše, tedy její platnost se omezovala pouze na ty části území, které byly pod mocí východořímského císaře. Do původní západní poloviny říše tedy tato kodifikace žádným výrazným a dlouhodobým způsobem nepronikala. Když v době Justinianovy vlády došlo k vojensky úspěšnému obsazení Apeninského poloostrova východořímskou armádou a tedy jeho návratu pod moc římského státu, došlo sice k rozšíření Kompilací i na území dnešní Itálie, avšak tato situace neměla dlouhého trvání. Panování Východořímské říše nad Apeninským poloostrovem bylo dočasné a po návratu zpět pod germánské vlády platnost a znalost Justinianských kompilací opět upadla v zapomnění. Pokud se tedy nově příchozí obyvatelé Apeninského poloostrova setkávali s právem římským, pak se setkávali s jeho předjustinianskou podobou a veškeré změny, které byly učiněny v rámci kompilace justinianských textů, jim byly ve všeobecnosti neznámy. Nově příchozí převážně germánští obyvatelé se tedy setkávali s římským právem a tedy i se služebnostmi podle římského práva, ale v podobě, která byla známa tamním obyvatelům, tedy v podobě klasické, kdy není žádných osobních služebností a obsah pojmu služebnost se vztahuje toliko ke služebnostem pozemkovým.

Pozice současného italského práva je na jednu stranu poměrně jasná a zřejmá, na druhou ovšem v sobě skrývá mnohé záludnosti. Občanský zákoník italský ve své systematické služebností poměrně přesně dodržuje přístup, jaký je zvolen u Digest justinianských, byť se ani tak nejedná o přímou návaznost na toto dílo, jako spíše osvědčenou a vcelku logickou strukturu. Součástí třetí knihy je mimo jiné titul pátý, věnovaný poživacímu právu, užívacímu právu a právu bytu,⁵⁵ a ten hned následován titulem šestým, věnovaným služebnostem.⁵⁶ Zatímco v případě justinianských Digest se daný postup a dané pořadí nejeví jako úplně nešťastnější, v tomto případě již takové výtky nelze mít. Jak vyplývá i z již výše uvedeného ustanovení, „la servitù prediale consiste nel peso imposto sopra un fondo per l'utilità di un altro fondo appartenente a diverso proprietario“.⁵⁷ Takováto definice poměrně přesně odpovídá i římskoprávním požadavkům kladeným na pozemkové služebnosti. Na druhou stranu se ale v celém zákoníku nelze setkat s termínem servitù personale. Byť se tedy může zdát, že italské právo díky pojmu pozemkové služebnosti přejímá koncepci zastávanou justinianskými kompilátory, tedy dvojici pozemkových a osobních služebností, skutečnost je právě opačná. Práva obvykle chápaná jako osobní služebnosti současné právo italské vůbec jako služebnosti nechápe a považuje je, v souladu se starší a klasickou romanistickou tradicí, za práva zcela zvláštní a specifická, která se nepodřazují pod termín servitus. Tím pádem skutečně vše, co se týká

---

⁵⁵ Codice civile, titolo V, Dell'usufrutto, dell'uso e dell'abitazione.

⁵⁶ Codice civile, titolo VI, Delle servitù prediali.

⁵⁷ Codice civile, art. 1027.

služebností, je zařazeno do onoho titulu šestého a jej předcházející úprava práva požívacího, užívacího a práva bytu žádným způsobem do oblasti služebností nezasahuje. Lze si ovšem klást otázku, proč tedy není titul šestý nazván pouze a prostě „delle servitù“, ale naopak připomíná, že se jedná o služebnosti pozemkové, byť ale jiný druh, nežli pozemkové služebnosti nezná. Důvody je možno vidět dvojí. Na jedné straně se může jednat o reminiscenci na starší terminologii služebnostní, kdy byla práva odpovídající služebnostem označována za iura praediorum, tedy práva pozemková, a tak bylo při tvorbě občanského zákoníku přistoupeno k blízkému termínu služebností pozemkových. Jako mnohem pravděpodobnější varianta se však jeví zcela cílené využití termínu servitù prediale pro zcela jasnou a bezpochybnou konfrontaci s případnými dalšími právními instituty. Jistě nelze mít vůbec za to, že by v době tvorby italského občanského zákoníku nebyl znám pojem služebností osobních, a to ať již z práva římského, tak ale i z jiných právních řádů (viz dále). Samozřejmě, že bylo toto pojetí známo a rozšířeno mezi italskými odborníky, a právě z tohoto důvodu bylo dosti možná přistoupeno k termínu servitù prediale, aby se bylo lze vyvarovat jakýchkoliv pochybností nad otázkou, zdali tedy mezi prosté servitù náleží kupříkladu usufruktus, čili nic. Pro zřejmost, jednoznačnost a přímočarost byl tedy zvolen termín servitù prediale, byť svoji dvojici nemá. Tato terminologická jednoznačnost však není uvedena do naprostého detailu, a tak se i v textu samotného zákoníku občanského lze setkat i s prostým termínem servitù bez dalšího, a to jak v textech samotných článků,⁵⁸ tak ale i v nadpisech.⁵⁹ Není jistě nerelevantní přemýšlet v dané situaci nad otázkou, zdali se tedy předmětná ustanovení vztahují pouze na pozemkové služebnosti, tedy zdali snad jejich platnost není širší, jestliže zde termín služebnost není omezen atributem „prediale“. Ve skutečnosti se ovšem jedná spíše o techniku psaní zákonného textu, nežli o co jiného. Jelikož zákoník nehovoří v žádném kontextu o jiných služebnostech, nežli o pozemkových a pouze v některých případech vynechá onu pozemkovou charakteristiku, pak by bylo velice nesnadné dovozovat, že by bylo možno termín servitù bez dalšího rozšířit i na další práva, nežli jsou pozemkové služebnosti, a to tím spíše, že se v žádném případě nedefinuje služebnost jako taková. Dovození rozšíření pojmu servitù na právo požívací, užívací a na právo bytu na základě římského práva a jeho justiniánského pojetí by šlo dalece za možnosti a samotnou úlohu římského práva v současném italském právním řádu, ale i vzhledem k historické tradici tak, jak byla nastíněna výše, jevil by se takovýto postup jako mírně řečeno nešťastný, zcela umělý a snad i mnohdy účelový.

---

⁵⁸ Kupříkladu Codice civile, art. 1030, Prestazioni accessorie

Il proprietario del fondo servente non è tenuto a compiere alcun atto per rendere possibile l'esercizio della servitù da parte del titolare, salvo che la legge o il titolo disponga altrimenti (1069 e seguente, 1090 e seguente).

⁵⁹ Kupříkladu Codice civile, capo II, Delle servitù coattive.

III. 3. Pozemkové a osobní služebnosti v současném právu francouzském

Francouzské právo ve své současné podobě, tedy tak, jak vyplývá z Code civil, přistupuje k pojetí služebností do značné míry obdobně, jako je tomu v právu italském, avšak i zde se, a nejeví se to samozřejmě nikterak neobvyklým, vyskytují posuny a rozdíly mezi oběma právními řády. Z hlediska historického je ovšem nutno podotknout, že francouzský občanský zákoník je oproti občanskému zákoníku italskému o mnoho starší a také, jak bylo již nastíněno výše, představoval a do značné míry představuje dodnes jeden z modelů a vzorů soukromoprávní úpravy. A tak i při tvorbě italského občanského zákoníku byl samozřejmě autorům Code civil nejen znám, ale do značné míry přirozeně sehrál úlohu i možného inspiračního zdroje. Tímto aspektem je poté ještě více posílena blízkost obou právních řádů, již tak vycházející ze samotného základního východiska, tedy právě římského doplněného o pozdější, zčásti germánské, a tím i do jisté míry opět společné vlivy.

Nahlédne-li se do druhé knihy francouzského občanského zákoníku, tak tato se sestává ze čtyř titulů, přičemž poslední dva jsou věnovány zkoumaným právům služebností v širokém smyslu slova. Podobně, jako je tomu v případě zákoníku italského, tak i zde je prvním v pořadí upraven usufuktus, následován právem užívacím a právem bytu. Tento celek představuje obsah titulu třetího.⁶⁰ Následující titul je pak věnován pozemkovým služebnostem, a to ve smyslu, jaký byl pro francouzské právo nastíněn již výše.⁶¹ Jak již ze samotných názvů titulů vyplývá, pak francouzské právo přistupuje k dané otázce vcelku obdobně jako klasické právo římské, tedy pod pojmem služebnosti rozumí toliko a pouze služebnosti pozemkové, zatímco ostatní práva, tedy služebnosti osobní ponechává stranou jako práva zvláštní, pod pojmem služebnosti nevztažitelná. Na druhou stranu termín servitude personelle není francouzskému právu neznámý, byť se nejedná o zákonný termín vycházející z textu zákoníku nebo z právních norem.

Termín servitude personelle má ve francouzském právu významnou úlohu, avšak její těžiště je především v právní historii a jeho role jako součást platného práva svým způsobem končí zrodem občanského zákoníku a dobou, která jej předcházela, tedy dobou revoluční.⁶² Osobní služebnosti totiž byly právu doby předrevoluční poměrně dobře známy. Byly ale na rozdíl od práva římského, spojeny s charakterem středověké společnosti a především s feudálními

---

⁶⁰ Code civil, titre III, De l'usufruit, de l'usage et de l'habitation.

⁶¹ Code civil, titre IV, Des servitudes ou services fonciers.

⁶² K celé problematice viz blíže E. Meiller, *La notion de servitude*, Paris, LGDJ, 2012, str. 281 et al.

vazbami, které ve středověké společnosti představovaly jednu ze základních forem vztahu k nemovitostem. Osobní služebnosti, reálná břemena na pozemcích či nejrůznější formy rent, které zatěžovaly pozemkový majetek, pak nutně představovaly v době francouzské revoluce jeden za zásadních objektů zájmu. Osobní služebnosti, byť svým obsahem a dosahem se lišící od osobních služebností v justiniánském smyslu, byly v době revoluce nejenže podrobeny poměrně přísné kritice, kupříkladu pro jejich bezplatnost,⁶³ ale byly již na samotném počátku revolučních dějů zrušeny.⁶⁴ V souvislosti s pozdějšími úvahami nad tvorbou nového občanského zákoníku pak se projevovaly již spíše teoretické otázky, zdali vůbec je možno spojovat mezi sebou služebnosti osobní a služebnosti pozemkové, neboť tehdejší právníci akcentovali především osobní rozsah usufruktu a příbuzných práv. Z doby konce království a z doby revoluční se také zachovalo pozoruhodné množství literatury věnované právě otázce pozemkových práva, tedy především pozemkovým rentám, reálným břemenům a osobním služebnostem, služebnostem pozemkovým však již v míře mnohem menší.⁶⁵ Při tvorbě nového občanského zákoníku však nebyl termín osobních služebností do textu nijak zařazen a použit. Snad dosti možná toto bylo zapříčiněno jeho minulostí, která se, i přes všechny bouře a hrůzy revoluce, stále jevila jako aktuální a která stále ještě mohla vyvolávat určité emoce v již postupně se uklidňující francouzské porevoluční společnosti. Tento drobný historický diskurs kladl si za cíl pouze nastínit základní obrysy osudu osobních služebností, či spíše daného termínu, v rámci francouzského práva, ale na daném místě není možno se konkrétnímu vývoji podrobněji věnovat.

Francouzské pojetí služebností tedy na první pohled zahrnuje pouze služebnosti pozemkové. Takovéto tvrzení by však bylo poměrně zavádějící a do značné míry nepřesné, jak plyne i z výše již uvedeného. Termín služebnosti je rozšířen, avšak úplně jiným způsobem, než jak tomu bylo učiněno v justiniánských kompilacích. Zatímco v samotném úvodu titulu jsou zmíněny termíny dva, tedy na jedné straně jsou to les servitudes, na straně druhé pak les services fonciers, další obsah textu titulu však již hovoří pouze o les servitudes a termín druhý se v titulu vůbec neobjevuje, v celém zákoníku pak se

---

⁶³ Kupříkladu viz P.-A. Merlin, *Suite du rapport fait à l'Assemblée nationale au nom du Comité de féodalité, le 8 février 1790*.

⁶⁴ Dekret z 4., 6., 7., 8. a 11. srpna 1789, Art. 1er L'Assemblée nationale détruit entièrement le régime féodal. Elle décrète que, dans les droits et les devoirs tant féodaux que censuels, ceux qui tiennent à la main-morte réelle ou personnelle, et à la servitude personnelle, et ceux qui les représentent, sont abolis sans indemnité ; et tous les autres sont déclarés rachetables, et le prix et le mode de rachat seront fixés par l'Assemblée nationale. Ceux desdits droits qui ne sont points supprimés par ce décret continueront néanmoins d'être perçus jusqu'au remboursement.

⁶⁵ Viz E. Meiller, op. cit., str. 286 a literatura tam uvedená.

dvěma výjimkami⁶⁶ vždy v kombinaci s termínem *la servitude*. Lze se tedy ptát po účelu tohoto termínu a po účelu jeho uvedení v samotném úvodu titulu, jestliže jej dále již není užíváno. Důvody zřejmě tkví v onom výše uvedeném rozšíření obsahu služebností. Jak bylo uvedeno výše, předmětný titul obsahuje kromě klasických pozemkových služebností také další práva, která bychom spíše nazvali práva sousedskými, či v moderním pojetí soukromého práva tzv. zákonnými služebnostmi. *Les services fonciers*, je-li je vhodné převádět do češtiny jako pozemková práva, pak představují práva toto rozšíření, a to vedle klasických služebností, ale zároveň je vše v úvodu titulu koncipováno takovým způsobem, aby bylo možno veškerá práva obsažená ve čtvrtém titulu zahrnout pod pojem služebnosti. Tímto se však nikterak nenaznačuje žádná pojmová blízkost mezi služebnostmi a právy, která byla v justiniánských kompilacích označena za osobní služebnosti. V rámci francouzského práva tedy dochází k poměrně výraznému posunu pojetí služebností, avšak zcela jiným a snad i cíleně jiným směrem, než se tomu tak dělo v případě práva římského.

III. 4. Pozemkové a osobní služebnosti v právních řádech dalších zemí

Řešení pojetí služebností tak, jak jej nastínilo oba již výše uvedené právní řády, však ani v nejmenším není řešením jediným. Institut osobních služebností, jak jej definovaly justiniánské kompilace, přirozeně doznal svého vlivu a není pouze odrazem minulosti. V několika právních řádech bylo přistoupeno k řešení, které je do značné míry odpovídající řešení justiniánskému.

Na prvním místě zasluhuje zmínku již výše uváděný právní řád rakouský. Ten se odvíjí od ustanovení ABGB, kde můžeme již v úvodu hlavy věnované služebnostem číst, že „durch das Recht der Dienstbarkeit wird ein Eigenthümer verbunden, zum Vortheile eines Andern in Rücksicht seiner Sache etwas zu dulden oder zu unterlassen. Es ist ein dingliches, gegen jeden Besitzer der dienstbaren Sache wirksames Recht.“⁶⁷ Na základě takového vymezení služebností pak prvním a přímým, na co ustanovení směřuje, mohou se zdát spíše služebnosti osobní, nežli služebnosti pozemkové. Jestliže má být kdo zavázán *zum Vortheile eines Andern*, tak na druhé straně

---

⁶⁶ Code civil, art. 543 On peut avoir sur les biens, ou un droit de propriété, ou un simple droit de jouissance, ou seulement des services fonciers à prétendre. Art. 1437 Toutes les fois qu'il est pris sur la communauté une somme, soit pour acquitter les dettes ou charges personnelles à l'un des époux, telles que le prix ou partie du prix d'un bien à lui propre ou le rachat des services fonciers, soit pour le recouvrement, la conservation ou l'amélioration de ses biens personnels, et généralement toutes les fois que l'un des deux époux a tiré un profit personnel des biens de la communauté, il en doit la récompense.

⁶⁷ ABGB, § 472 Právem služebnosti jest vlastník zavázán, aby ku prospěchu jiné osoby vzhledem ku své věci něco trpěl nebo opomíjel. Je to věcné proti každému držiteli služebné věci účinné právo.

nestojí primárně pozemek, ale osoba, jak je tomu zcela vlastní služebnostem osobním. Takováto definice však není úplná, neboť pokračuje následujícím ustanovením, kde za pomoci rozdělení služebností celou situaci vyjasňuje, říká, že „wird das Recht der Dienstbarkeit mit dem Besitze eines Grundstückes zu dessen vortheilhafteren oder bequemerem Benützung verknüpft; so entsteht eine Grunddienstbarkeit; außer dem ist die Dienstbarkeit persönlich.“⁶⁸ Na základě této komplexní definice pak vyplývá poměrně specifická skutečnost, a sice že pozemkové služebností jsou institutem speciální a nejsou-li splněny podmínky pro služebnost pozemkovou, pak se jedná o služebnost osobní. Uvedené dále potvrzuje i další ze zvláštních institutů, byť známý již právu římskému, a sice služebnosti nepravidelné, kdy zákoník konstatuje, že „es können aber auch Dienstbarkeiten, welche an sich Grunddienstbarkeiten sind, der Person allein; oder, es können Begünstigungen, die ordentlicher Weise Servituten sind, nur bloß auf Widerruf zugestanden werden. Die Abweichungen von der Natur einer Servitut werden jedoch nicht vermuthet; wer sie behauptet, dem liegt der Beweis ob.“⁶⁹ Dále pak s termínem služebnosti zákoník pracuje poměrně důsledně, a jestliže nějaké pravidlo se vztahuje toliko na služebnosti pozemkové, tak je to jasně vytyčeno a obecná pravidla jsou skutečně vztahena na oba druhy služebností, tedy jak na služebnosti osobní, tak ale in služebnosti pozemkové. Vzhledem k charakterizaci pozemkových služebností jako speciálního případu služebností se pouze může zdát zvláštní, že je úprava jednotlivých pozemkových služebností vložena před úpravu jednotlivých (typických) osobních služebností, avšak takovéto skutečnosti nelze klást žádných právních následků.

I německé právo a německý občanský zákoník⁷⁰ zná pojmu osobních služebností, byť opět zvolený přístup k dané otázce je odlišný od přístupů výše uvedených. Poměrně obsáhlá a důkladná ustanovení BGB, ač často si potrpí na do značné míry důkladných definicích, v případě služebností v celé jejich šíři k žádné důkladnější definici přistoupeno nebylo. Oddíl čtvrtý, třetí knihy věnované věcným právům⁷¹ obsahuje právní úpravu služebností v celém jejich rozsahu, avšak neobsahuje žádnou obecnou definici. Ihned v úvodu je oddíl rozdělen do třech titulů, a sice na pozemkové služebnosti, požívací

---

⁶⁸ ABGB, § 473 Je-li právo služebnosti spojeno s držbou pozemku, aby se mohlo prospěšněji nebo pohodlněji užívat, vzniká pozemková služebnost; jinak je služebnost osobní.

⁶⁹ ABGB, § 479 Služebnosti, které o sobě jsou služebnostmi pozemkovými, mohou se však povolit také jen osobě nebo výhody, které řádným způsobem jsou služebnostmi, pouze do odvolání. Nemá se však za to, že jsou to odchylky od povahy služebnosti; kdo je tvrdí, tomu náleží dokazování.

⁷⁰ Dále bude užíváno všeobecně srozumitelné zkratky BGB. Německý občanský zákoník z roku 1896, účinný od 1. ledna 1900.

⁷¹ BGB, Buch 3, Sachenrecht, Abschnitt 4, Dienstbarkeiten.

právo a omezené osobní služebnosti. Teprve pro pozemkové služebnosti je možno v zákoníku nalézt definici a již další právní pravidla. Dle BGB „ein Grundstück kann zugunsten des jeweiligen Eigentümers eines anderen Grundstücks in der Weise belastet werden, dass dieser das Grundstück in einzelnen Beziehungen benutzen darf oder dass auf dem Grundstück gewisse Handlungen nicht vorgenommen werden dürfen oder dass die Ausübung eines Rechts ausgeschlossen ist, das sich aus dem Eigentum an dem belasteten Grundstück dem anderen Grundstück gegenüber ergibt.“⁷² V návaznosti pak v německém občanském zákoníku pak nenásleduje žádný výčet konkrétních práv, tedy konkrétních typů služebností. V případě osobních služebností je situace ještě mírně komplikovanější, kdy německé právo, věrno svojí touze po preciznosti, rozlišuje nejen požívací právo a ona další, omezená práva, ale dokonce určuje i zvláštní druhy práv požívacích. Na prvním místě tedy definuje požívací právo k věci,⁷³ následuje poté požívací právo k jinému právu⁷⁴ a konečně se věnuje třetí formě, a sice požívacímu právu k majetku.⁷⁵ Opět se však opakuje situace podobná samotným služebnostem obecně, tedy není v německém právu žádné obecné definice požívacího práva, ale existují pouze definice, či zákonné obsahy níže uvedených typů práv. Dále pak následuje obecná definice výše již zmíněných omezených osobních služebností,⁷⁶ pod nimiž se

---

⁷² BGB, § 1018.

⁷³ BGB, § 1030 Gesetzlicher Inhalt des Nießbrauchs an Sachen

(1) Eine Sache kann in der Weise belastet werden, dass derjenige, zu dessen Gunsten die Belastung erfolgt, berechtigt ist, die Nutzungen der Sache zu ziehen (Nießbrauch).

(2) Der Nießbrauch kann durch den Ausschluss einzelner Nutzungen beschränkt werden.

⁷⁴ BGB, § 1068 Gesetzlicher Inhalt des Nießbrauchs an Rechten

(1) Gegenstand des Nießbrauchs kann auch ein Recht sein.

(2) Auf den Nießbrauch an Rechten finden die Vorschriften über den Nießbrauch an Sachen entsprechende Anwendung, soweit sich nicht aus den §§ 1069 bis 1084 ein anderes ergibt.

⁷⁵ BGB, § 1085 Bestellung des Nießbrauchs an einem Vermögen

Der Nießbrauch an dem Vermögen einer Person kann nur in der Weise bestellt werden, dass der Nießbraucher den Nießbrauch an den einzelnen zu dem Vermögen gehörenden Gegenständen erlangt. Soweit der Nießbrauch bestellt ist, gelten die Vorschriften der §§ 1086 bis 1088.

⁷⁶ BGB, § 1090 Gesetzlicher Inhalt der beschränkten persönlichen Dienstbarkeit

(1) Ein Grundstück kann in der Weise belastet werden, dass derjenige, zu dessen Gunsten die Belastung erfolgt, berechtigt ist, das Grundstück in

skrývá kupříkladu specifické právo bytu.⁷⁷ Ze všeho výše uvedeného vyplývá, že německé právo a německý občanský zákoník pojem osobních služebností nejenže zná, ale i čile jej používá, avšak na první pohled by se mohlo zdát, že pod osobní služebnosti nevztahuje požívací právo. Takovýto závěr by však byl mylný, a to jednak vzhledem k vývoji německého práva, ale také vzhledem k samotnému textu občanského zákoníku. Jestliže se ve třetím titulu hovoří o omezených osobních služebnostech, tak již ze samotné povahy tohoto názvy vyplývá, že se nemusí jednat o osobní služebnosti jediné, a tedy že mohou vedle těchto existovat ještě i další osobní služebnosti, které však již nebudou omezenými. I požívací právo tedy je nutno považovat za služebnost, a to i na základě jeho samotné zařazení do oddílu zákoníku, který je věnován služebnostem, vzhledem ke svému charakteru se jedná o osobní služebnost, jednu z vícera, avšak specifickou, přece však nikoliv neomezenou. Německé právo se navíc po dlouhá léta obešlo bez občanského zákoníku a jeho úlohu zastupovala mimo jiné pandektní věda, tedy nauka římského práva, avšak odvozovaná mimo jiné od textů justinianských kompilací. Je tedy navýsost logické, že ve svém přístupu německé právo zaujalo stejné stanovisko, jako tomu bylo v případě justinianských kodifikací, a tedy přijalo rozdělení služebností na dva typy, a sice služebnosti pozemkové a vedle těchto služebnosti osobní.

Oba systémy a přístupy ke služebnostem doznaly přirozeně svého vlivu i v dalších právních řádech, kupříkladu celkem logicky a zřejmě v právním řádu belgickém,⁷⁸ který je blízký francouzskému, či naopak

---

einzelnen Beziehungen zu benutzen, oder dass ihm eine sonstige Befugnis zusteht, die den Inhalt einer Grunddienstbarkeit bilden kann (beschränkte persönliche Dienstbarkeit).

(2) Die Vorschriften der §§ 1020 bis 1024, 1026 bis 1029, 1061 finden entsprechende Anwendung.

⁷⁷ BGB, § 1093 Wohnungsrecht

(1) Als beschränkte persönliche Dienstbarkeit kann auch das Recht bestellt werden, ein Gebäude oder einen Teil eines Gebäudes unter Ausschluss des Eigentümers als Wohnung zu benutzen. Auf dieses Recht finden die für den Nießbrauch geltenden Vorschriften der §§ 1031, 1034, 1036, des § 1037 Abs. 1 und der §§ 1041, 1042, 1044, 1049, 1050, 1057, 1062 entsprechende Anwendung.

(2) Der Berechtigte ist befugt, seine Familie sowie die zur standesmäßigen Bedienung und zur Pflege erforderlichen Personen in die Wohnung aufzunehmen.

(3) Ist das Recht auf einen Teil des Gebäudes beschränkt, so kann der Berechtigte die zum gemeinschaftlichen Gebrauch der Bewohner bestimmten Anlagen und Einrichtungen mitbenutzen.

⁷⁸ Belgický občanský zákoník je ve skutečnosti pouze lokální modifikací vycházející z původního textu Code civil francouzského.

v právním řádu švýcarském⁷⁹ či českém. Český právní řád navazuje, byť bohužel neplynule, prostřednictvím nového občanského zákoníku na právní úpravu rakouskou. Novému českému občanskému zákoníku je tedy vlastní rozdělení služebností mezi služebnosti pozemkové a služebnosti osobní. Není zde sice nějakého rozdělujícího či výkladového ustanovení obdobného §u 473 ABGB,⁸⁰ avšak ze samotného textu zákoníku i konkrétně z některých ustanovení daná skutečnost plyne poměrně otevřeně. Vzhledem k absenci onoho rozdělujícího ustanovení, pro posouzení, co je služebností osobní a co naopak služebností pozemkovou, jsou podstatná především typová vymezení a typové výčty tak, jak následují a jsou rozděleny do jednotlivých pododdílů, tedy do pododdílu čtvrtého, kde jsou „některé pozemkové služebnosti“ a do pododdílu následujícího, který ovšem poněkud neočekávaně neobsahuje v názvu pojem osobních služebností, ale pojem užívacího práva.⁸¹ Tato nelogičnost však nic nemění na skutečnosti, že práva, která následují, je nutno považovat za služebnosti podle občanského zákoníku, mimo jiné i z toho důvodu, že je to tak výslovně uvedeno hned v následujícím ustanovení, které se věnuje ovšem pouze užívacímu právu,⁸² ale stejně je to pak uvedeno i pro případ práva požívacího⁸³ a v případě služebnosti bytu toto plyne ze samotného názvu.⁸⁴ Z uvedených ustanovení ovšem vyplývá pouze ta skutečnost, že daná práva jsou novým občanským zákoníkem považována za služebnosti, avšak ani samotný pojem osobních služebností ze zákoníku nevyvymizel. I dále se s termínem osobních

---

⁷⁹ Code civil suisse z 10. prosince 1907.

⁸⁰ ABGB, § 473 Je-li právo služebnosti spojeno s držbou pozemku, aby se mohlo prospěšněji nebo pohodlněji užívatí, vzniká pozemková služebnost; jinak je služebnost osobní.

Wird das Recht der Dienstbarkeit mit dem Besitze eines Grundstückes zu dessen vortheilhafteren oder bequemeren Benützung verknüpft; so entsteht eine Grunddienstbarkeit; außer dem ist die Dienstbarkeit persönlich.

⁸¹ Původně byl daný pododdíl skutečně nazván „Některé osobní služebnosti“, avšak v průběhu schvalování vypadl a následující ustanovení byla mírně poupravena tak, že v textu vydaném ve Sbírce zákonů daný nadpis uveden není.

⁸² Nový občanský zákoník, § 1283 Služebností užívacího práva se uživateli poskytuje právo užívat cizí věc pro jeho vlastní potřebu a potřebu jeho domácnosti. Změní-li se tyto potřeby po zřízení služebnosti, nezakládá to uživateli právo na její rozšíření.

⁸³ Nový občanský zákoník, § 1285 Služebností požívacího práva se požívateli poskytuje právo užívat cizí věc a brát z ní plody a užitky; poživatel má právo i na mimořádný výnos z věci. Při výkonu těchto práv je poživatel povinen šetřit podstatu věci.

⁸⁴ Nový občanský zákoník, § 1297 Je-li zřízena služebnost bytu, má se za to, že byla zřízena jako služebnost užívání.

služebností v novém občanském zákoníku počítá,⁸⁵ byť jeho legislativní vymezení je poněkud, jak vyplývá z výše uvedeného, problematické. Osobní služebnosti je tedy nutno definovat a vykládat především na základě soukromoprávní teorie, či na základě římskoprávního pojmosloví, díky čemuž se lze poměrně elegantně a rychle dostat k výsledku, jako kdyby onen problematický výše uvedený pátý pododdíl byl skutečně nadepsán termínem osobních služebností. Není zde na místě zkoumat, proč došlo k této změně, je však jisté možné konstatovat, že právě v tomto případě to není změna příliš šťastná, byť není nepřekonatelná.

IV. Závěr

Z výše uvedeného drobného náhledu na některé obecné problémy vývoje služebností od práva římského do současných právních řádů je patrné, že lze vysledovat určité tendence, a to na jedné straně tendenci směřující k obecným definicím směrem od definování jednotlivých typů. Na druhé straně pak je patrná stále trvajících bipartice započatá justiniánskými kompilacemi, kdy jedny právní řády znají osobních služebností, druhé nikoliv. Obsahově je pak patrné, že základní kontury služebností a jednotlivých práv do nich zařazovaných, se za tisíce let vývoje tohoto právního institutu výrazněji nezměnily, avšak docházelo k různým posunům, rozšířením a úpravám, mnohdy svědčícím buď jinému náhledu na soukromoprávní vztahy, jako je tomu kupříkladu v případě zákonných služebností, nebo změně úlohy státu v případě veřejnoprávních služebností. Komplexně zpracovat celou látku a problematiku jeví se nesnadné, a tak byly vybrány pouze tyto nesourodé otázky, a to s vědomím, že je o mnoho více otázek zbývajících a pokračování zkoumání jeví se jako více než vhodné.

Literature:

Uvedena v jednotlivých poznámkách pod čarou.

Contact – email

sejdlj@prf.cuni.cz

---

⁸⁵ Kupříkladu v ust. §u 1265 (1) Pozemkovou služebnost nelze spojit s jiným panujícím pozemkem.

(2) Osobní služebnost nelze převést na jinou osobu.

(3) K prostoru pod povrchem lze zřídit užívací věcná práva jako zcizitelná a dědičná.

ROZHODČÍ SOUDNICTVÍ

KAREL SCHELLE

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Rozhodčí řízení má u nás bohatou tradici. Bylo známé již za feudalismu a moderní procesní předpisy ho jen zdokonalovaly. Především civilní soudní řád z roku 1895 (zákon č. 113 ř. z.) upravoval rozhodčí řízení v § 577 a násl. Podmínkou rozhodčího řízení byl platný projev soukromé vůle, podle něhož měla být jistá sporná věc rozhodnuta soukromými osobami. Vznikly i speciální rozhodčí soudy zejména v oblasti pracovního a pojišťovacího práva.

Key words in original language

Soudnictví, rozhodčí soudy, rozhodce, civilní soudní řád.

Abstract

The arbitration has a rich tradition in the Czech Republic. It was known already in the period of feudalism and it was only being developed by modern procedural law. Above all, the civil court order from 1895 (statute Nr. 113 Coll.) governed the arbitration in § 577 et seq. The condition of the arbitration was a valid act of private volition, according to which a certain disputable thing should be decided by private persons. Also special arbitration courts were founded – above all in the branch of the labour and insurance law.

Key words

Judiciary, arbitration courts, arbitrator, civil court order.

1. PRÁVNÍ ÚPRAVA PODLE RAKOUSKÉHO SOUDNÍHO ŘÁDU

Pro habsburskou monarchii bylo typickým jevem velmi úzká spjatost vývoje státu a práva druhé poloviny 19. století s vývojem za pozdního feudalismu. To mělo také za následek, že zmíněný josefínský civilní soudní řád přežil svou dobu a byl dlouho uplatňován v éře liberálního kapitalismu. I když od poloviny 19. století se stále více ukazovala nutnost reformovat soudní řád, k zásadním změnám nedošlo. Pokusů o vydání nového procesního práva zde však bylo několik. První návrh pocházel z roku 1867 vycházející z práce tzv. Hannoverské komise svolané bývalým německým spolkem k vypracování soudního řádu pro státy tohoto seskupení. Za základ tato komise vzala soudní řád pro Hannovera z roku 1850. V roce 1870 byl dokonce přijat poslaneckou sněmovnou, dál však o něm jednání nepokračovalo. Stal se ovšem podkladem pro vypracování druhého návrhu, jenž sice měl být rovněž předmětem jednání parlamentu, ale k tomu také nedošlo.

Roku 1876 předložil ministr spravedlnosti prof. Glaser třetí návrh poslanecké sněmovně. Avšak ani tato osnova neměla šťastný konec. Stejný osud stihl i čtvrtý návrh vypracovaný z iniciativy ministra Pražáka.¹

Rozvoj obchodních styků a jeho techniky se v rakouském procesním zákonodárství odrážel jen v několika doplňcích, jimiž došlo k zavádění různých zvláštních a mimořádných řízení. Jak známo, pro rakouský kapitál, který překonával vývojové stadium volné soutěže, byly přitažlivé zejména vzory nových francouzských a německých procesních předpisů. V sousední Německé říši došlo k úpravě procesního práva roku 1877 a ta se stala přímým vzorem pro rakouskou úpravu z roku 1895 (autor dr. Frant. Klein). Tehdy konečně byla vydána již zmíněná tzv. jurisdikční norma a uvozovacím zákonem (zák. č. 110/1895 ř. z. a č. 111/1895 ř. z.), nový civilní soudní řád s uvozovacím zákonem (zák. č. 112/1895 ř. z. a č. 113/1895 ř. z.) a nový exekuční řád s uvozovacím zákonem (zák. č. 78/1896 ř. z. a č. 79/1896 ř. z.). Všechny tyto zákony nabyly účinnosti 1. ledna 1898.

Civilní soudní řád z roku 1895 (zákon č. 113 ř. z.) upravoval rozhodčí řízení v § 577 a násl. Podmínkou rozhodčího řízení byl platný projev soukromé vůle, podle něhož měla být jistá sporná věc rozhodnuta soukromými osobami. Vedle závěti, jiných tehdy uznávaných opatření a stanov, tato vůle musela být vyjádřena ve smlouvě stran (compromissum), přičemž bylo zapotřebí, aby se tato smlouva vztahovala na určitý spor z jistého právního a mezi stranami již existujícího vztahu. Přitom se mohlo jednat o spor buď již propuknuvší, nebo v budoucnu hrozící, o němž jinak byly oprávněny rozhodovat řádné soudy. Smlouva musela být uzavřena stranami tohoto sporu nebo právního vztahu, resp. jejich zákonnými zástupci (v tom případě ovšem bylo zapotřebí schválení poručenského úřadu). Další podmínkou bylo, aby strany o předmětu sporu byly oprávněny uzavřít smír. Zákon rovněž předepisoval písemnou formu této smlouvy.

Tato rozhodčí smlouva měla za následek povinnost pro strany, aby spor daly vyřídit rozhodcům (podle tehdejší terminologie rozhodčím). Pro takový spor byly řádné soudy nepřislušné. Ovšem obrana nepřislušnosti (exc. de expectando arbitrio) měla být uplatněna včas a nebylo lze k ní přihlížet z moci úřední.

V dalších ustanoveních občanského soudního řádu byl upraven mechanismus jmenování rozhodců a vlastního rozhodčího řízení.

Rozhodce mohl být jmenován již v rozhodčí smlouvě samé. Nebylo-li tomu tak, mohlo být v této smlouvě alespoň obsaženo ustanovení o počtu a způsobu jmenování rozhodců. Zákon tedy umožňoval několik

---

¹ Ott, E.: *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního*, díl II, Praha 1901, s. 289.

způsobů ustanovování rozhodců. Buď k tomu byly povolány obě strany, tak, že každá z nich volila si svého rozhodce. Smlouvou však mohlo být svěřeno jmenování rozhodce jen jedné ze smluvních stran. Vedle toho mohlo být ustanoveno, že obě strany zřizují rozhodce společně. Poslední možnost byla, že jmenování rozhodce bylo svěřeno třetí osobě.

Nebylo-li však ve smlouvě o ustavování rozhodců nic stanoveno platilo, že každá ze stran jmenuje jednoho rozhodce a tito si volili předsedu. V případě, že se strany nemohly dohodnout na jmenování rozhodce, učinil, tak soud na návrh stran. Příslušný k tomu byl ten soud, jenž by jinak k rozhodování sporu byl příslušný.

Rakouský procesní řád přesně nspecifikoval osobu rozhodce. Z toho se usuzovalo, že „stačí zde všeobecná způsobilost usuzovací a rozhodovací“. Nebyly tedy vyloučeny ani osoby nezletilé. Vzhledem k tomu, že rozhodčí výrok musel být podepsán, nepřímo tím bylo stanoveno, že rozhodce musí umět psát. Zákon (§ 578) výslovně z možnosti být rozhodcem vylučoval pouze soudní úředníky, pokud byly v aktivní službě.

Zákon rovněž nestanovil počet rozhodců. Mohl být tedy rozhodce jeden, dva a více. Byli-li rozhodci dva, bylo zapotřebí jejich jednomyslnosti. Bylo-li jich více, k platnému usnesení bylo třeba absolutní většiny hlasů, pokud samozřejmě v rozhodčí smlouvě nebylo stanoveno jinak.

Způsob jednání rozhodčí komise mohl být specifikován buď v rozhodčí smlouvě, nebo mohl být dodatečně ujednán písemnou úmluvou stran. Nestalo-li se tak, ustanovili si rozhodci podle svého vlastního uvážení postup řízení sami. Ovšem vázáni zákonem byli potud, že

- museli před vydáním výroku vyslechnout strany,
- museli zjistit skutkový stav případu, o němž rozhodovali,
- rozhodčí výrok musel být vydán písemně.

Za účelem zjišťování skutkového stavu mohli rozhodci vyslýchat strany, svědky i znalce, ovšem jen nepřisezně a dobrovolně. Neměli tedy žádnou donucovací pravomoc.

Po projednání věci rozhodci vynášeli rozhodčí výrok, jenž ovšem nesměl odporovat hmotněprávním předpisům, jež byly *ius cogens*, a také nesměl odsuzovat jednu stranu k činu z právního hlediska nepřijatelnému nebo nedovolenému. Proto muselo být vysloveno, z jakého právního důvodu se plnění ukládalo. Rozhodčí výrok mohl obsahovat i rozhodnutí závislé na vykonání přísahy jednou stranou o přesně vyznačených skutkových okolnostech, přičemž následky spojené s vykonáním nebo nevykonáním přísahy musely být přesně stanoveny.

Strany se mohly domáhat i neúčinnosti rozhodčího výroku u soudu, a to z následujících důvodů:

- nedostatku zákonného podkladu pro zahájení rozhodčího řízení,
- porušení formálních zákonem nebo smlouvou stanovených náležitostí,
- vad rozhodčího výroku
- překročili-li rozhodci hranice své působnosti,
- odporoval-li výrok nezměnitelným právním předpisům,
- odsuzoval-li rozhodčí výrok jednu stranu k něčemu co bylo podle zákona nepřípustné nebo nedovolené.
- pokud zde byly důvody, pro něž zákon povoloval žalobu pro obnovu řízení.

Právní teorie i praxe však poukazovaly na celou řadu problémů v oblasti rozhodčího řízení. Demonstrativně si to ukážeme na rozhodčím řízení v oblasti pojišťovnictví. Některé tehdejší problémy se mohou jevit jako aktuální i dnes.

V zákoně o pojistné smlouvě z roku 1934 bylo v 2. odstavci § 11 uvedeno, že „lze ujednat, že výše plnění, k němuž jest pojistitel zavázán, má stanoviti rozhodčí soud“. Tohoto ujednání se však pojištěná osoba nemohla dovolat, pokud sama odpírala plnit. Z toho tedy vyplývalo, že právní předpis vycházel z předpokladu, že veškeré právní otázky nemůže rozhodovat rozhodčí soud, ovšem na druhé straně tento je způsobilý jednat o výši plnění, tedy o ocenění vzniklé škody, která má být pojištěné osobě nahrazena. V tomto případě zákon dával možnost obrátit se na rozhodčí soud. Vycházelo se z toho, že právě tyto otázky mnohem lépe vyřeší odborníci než profesionální právníci. Proto bylo v pojistných smlouvách obvyklé smluvní ustanovení, že výše škody zjistí „znalci“, jež si obě strany určí. Uvedené ustanovení však vyvolalo celou řadu problémů a nejasností na něž musela reagovat jak judikatura, tak právní teorie.

Především šlo o právní postavení rozhodců a o právní povahu a sílu jejich výroku. V tomto směru můžeme nalézt rozpory zvláště před přijetím definitivní právní úpravy pojišťovací smlouvy z roku 1934, jak v judikatuře, tak v odborných pojednáních z této doby. Například právní teorie mnohdy upozorňovala na analogická ustanovení říšskoněmeckého zákona o pojistné smlouvě, kde se rovněž hovořilo o „znalcích“ (Sachverständige), přičemž se vycházelo především z ustanovení objevujících se v pojistných podmínkách, které upravovaly tzv. odhadní řízení (Abschätzungsverfahren). Zde bylo stanoveno, že měla být dána možnost ujednání, že tito znalci určí výši škody, přičemž toto určení nemá být pro soudce závazné pouze tehdy,

„jestliže se zřejmě od skutečného stavu věci podstatně odchyľují“ (viz § 64 říšskoněmeckého zákona o pojistné smlouvě). Z toho tedy vyplývala možnost soudního přezkoumání rozhodčího výroku, čímž by se postavení rozhodčího orgánu mnohdy snižovalo na postavení znalců bez rozhodovacího práva. Zároveň by se předpokládala velmi podrobná právní úprava reagující až kasuisticky na nejrůznější případy, které se v právní praxi mohly objevit. Z toho důvodu, jak ve všech návrzích, tak v definitivním znění zákona o pojistné smlouvě se celkem jednoznačně dávala možnost rozhodnout rozhodčímu soudu pouze o výši plnění. V tomto směru tedy ustanovení našeho zákona o pojistné smlouvě a obchodního zákoníku říšskoněmeckého se podstatně odlišovalo.²

Přes tuto celkem jednoznačnou dikci zákona se však v právní praxi objevovala řada dalších problémů. Proto již v roce 1917 při vydání prvního zákona o pojistné smlouvě byl nucen Nejvyšší soud ve Vídni reagovat řadou svých rozhodnutí na problémy objevujících se v právní praxi.

Především zde byl zajímavý vztah tohoto ustanovení zákona o pojistné smlouvě k § 577 občanského soudního řádu z roku 1895, který upravoval rozhodčí řízení. Stanovisko Nejvyššího soudu ve Vídni ovšem jednoznačně uvádí, že rozhodčí soud není rozhodčím soudem ve smyslu ustanovení občanského soudního řádu (viz již zmíněný § 577), protože není jeho úkolem, aby rozhodoval „o právních rozepřích“, nýbrž se jedná pouze o sbor znalců s rozhodčí pravomocí. Proto tento sbor je povolán jen k tomu, aby zjistil okolnosti rozhodné pro výši plnění pojišťovny. Pro obsazení a řízení tohoto sboru mohou platit předpisy občanského soudního řádu jen potud, pokud se dá předmět výroku omezit na znalecký posudek. Z toho důvodu nešlo ani použít ustanovení § 588³ a § 595⁴, čís. 8 občanského soudního řádu.⁵ Naše judikatura se však s tímto stanoviskem zcela neztotožnila.

Dále šlo o přesné vymezení, kdy se skutečně jedná pouze o případ určení „výše plnění“. V tomto směru bylo například jednoznačně stanoveno, že při otázce trvalé invalidity v důsledku úrazu jde o určení důvodu nároku, nikoli tedy o výši plnění z pojistné smlouvy. Z toho důvodu tato otázka musela být řešena soudem.⁶ V případě určení

---

² Hora, J.: *Pojistné právo*, Praha 1934, s. 111- 112; Tisky Senátu Národního shromáždění Republiky československé, III. volební období, zpráva ústavního výboru o ustanovení senátu k vládnímu návrhu zákona o pojistné smlouvě, tisk. 2291.

³ Viz § 588 občanského soudního řádu z roku 1895.

⁴ Viz § 595 čís. 8 občanského soudního řádu z roku 1895.

⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 13. 10. 1931, 1 Ob 839/31.

⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 15. 2. 1916, Rv I 56/16.

škody zase bylo rozhodnuto, že „rozhodčí soud nemá podle § 11, odst. 2 poj. ř. rozhodovati přímo o výši plnění, jímž jest pojišťovna povinna, nýbrž o okolnostech tuto výši podmiňujících a podléhajících určení o odhadu znalců. K tomu patří při pojištění proti škodě zjištění ceny veškerých v době nastalé škody tu jsoucích a pojištění podléhajících, jakož i po škodě zbylých stejných předmětů“.⁷

Použití ustanovení o rozhodčím soudu bylo také možné jen v případě, že jak pojišťovna, tak pojištěná osoba neodmítala plnění.⁸

Sporné mnohdy také bylo, kdo mohl být členem rozhodčího soudu. Tak především se mělo jednat o odborníky, kteří byli schopni s mnohem většími zkušenostmi než soudce rozhodnout o předmětu sporu. V tomto směru tedy, jak jsme již výše uvedli, zde byla celkem neomezenost, záleželo pouze na vůli stran. Zajímavá situace byla u vzájemných pojišťoven, kde každá pojištěná osoba byla jejich členem. Ani tato okolnost nezpůsobovala překážku účastnit se řešení sporu pojišťovny proti jinému členu.⁹

Sporné byly i další věci. Pojistné podmínky většinou stanovily, že pojištěná osoba pozbývá nárok na náhradu škody. Tohoto ustanovení se však pojišťovna nemohla dovolávat, zdráhala-li se pojištěná osoba jmenovat svého rozhodce do rozhodčího soudu, který měl podle pojistných podmínek rozhodovat o výši náhrady nebo odpírala-li vůbec, aby výše škody byla stanovena rozhodčím soudem. V těchto případech se musela pojišťovna pouze obrátit na soud, aby tento místo odpírající pojištěné osoby jmenoval rozhodce do rozhodčího soudu.¹⁰

Zároveň bylo přesně určeno, kdy pojištěná osoba ztrácí právo na žalobu u rozhodčího soudu. Tak tomu bylo například, když pojištěná osoba po likvidaci škody provedené úředníkem pojišťovny podepsala protokol se závěrečným osvědčením, v němž se vzdala námitek proti výši zjištěné škody, a kvitanci na příslušnou částku. V případě, že pojištěná osoba při podpisu učinila jakékoli ústní prohlášení, které bylo v rozporu s obsahem podepsaných listin, nemělo toto prohlášení žádnou právní relevanci, protože, jak prohlásil Nejvyšší soud v roce 1926, „tímto prohlášením byla definitivně stanovena výše odškodného a pojistník nemůže již žádati o svolání rozhodčího soudu.“¹¹

---

⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 3. 1. 1917, Rv. I 387/16.

⁸ Z řady rozhodnutí k tomu to problému vybíráme: Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 11. 4. 1917, Rv V 72/17, Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, in Sběrka rozhodnutí Nejvyššího soudu republiky Československé ve věcech občanských, uspořádaných Drem Františkem Vážným, čís. 8835 (dále jen Vážný), Vážný čís. 12 3000.

⁹ Vážný čís. 2562

¹⁰ Vážný čís. 3327

¹¹ Vážný čís. 7263

Z formálního hlediska stačilo, aby úmluva o rozhodčím soudu byla pojata do pojistných podmínek, nebylo proto nutné, aby byla učiněna odděleně v písemné formě.¹²

V případě, že pojištěná osoba uplatnila žalobou u řádného soudu svůj nárok ohledně výše náhrady, když bylo v pojistných podmínkách ujednáno, že o sporné výši má rozhodovat rozhodčí soud, jednalo se o nepříslušnost řádného soudu. Z toho důvodu námitka nepříslušnosti musela být uplatněna žalovanou stranou nejpozději při prvním stání, protože z moci úřední nebo v případě později vznesené námitky nebylo možné se tímto zabývat. Když strana neuplatnila námitku nepříslušnosti, mělo se za to, že obě strany mlčky upustily od rozhodčí smlouvy.¹³

Zákon o pojistné smlouvě, ani občanský soudní řád v podstatě nestanovil postup, který je pro rozhodce závazný při zjišťování výše škody. Proto rozhodci byli oprávněni si k zjištění skutkové podstaty pro své rozhodnutí zvolit způsob, který uznali za nejvhodnější. Pojištěná osoba proto nemohla napadnout rozhodčí výrok z důvodu, že rozhodčí soud překročil meze své působnosti tím, že nepoužil pro zjištění výše škody způsob, který pojištěná osoba navrhovala. Občanský soudní řád pouze stanovil (§ 595 č. 2), že strana musí být v rozhodčím řízení slyšena. Tato povinnost byla splněna, jestliže ji byla dána možnost, aby udala a doložila cenu věci, o níž měl rozhodčí soud rozhodnout.¹⁴

Jak již bylo výše uvedeno, vlastní průběh rozhodčího řízení byl formální. Rozhodcové měli ovšem povinnost se nejprve seznámit se skutkovým stavem věci a mohli i vyslechnout svědky i znalce, pokud se k nim dobrovolně dostavili. Zásada dobrovolnosti tu byla zdůrazněna i tím, že se nepřiznávalo právo nechat je předvést. Pokud bylo potřeba provést nějaké další důkazy, museli se obrátit na soud, který je zajistil.

Náklady rozhodčího řízení, které mohly být samozřejmě v některých případech značné, nesla podle § 58 odst. 1 zákona č. 501/1917 ř. z. (resp. podle stejného paragrafu zákona č. 145/1934 Sb.) pojišťovna. Mohlo být pouze ujednáno, že pojištěný bude hradit náklady rozhodce, kterého si ustanovil (nikoli tedy již náklady vrchního rozhodce nebo rozhodce jmenovaného soudem). Rovněž toto ustanovení mělo chránit zájmy pojištěných, kteří si zaplacením svého zástupce zajišťovali jeho nezávislost, ale zároveň jim vznikaly neúměrné výdaje.

---

¹² Vážný čís. 3327

¹³ Vážný čís. 6732

¹⁴ Vážný čís. 7263

Vázanost rozhodce svým výrokem nastala již okamžikem jejich podpisem prvopisu rozhodčího výroku a vyhotovením pro obě strany. V případě, že by svůj nesouhlas rozhodce projevil později, nemělo to již vliv na účinky rozhodčího výroku.¹⁵ Pro obě strany se stal výrok rozhodčího soudu závazným vždy v podstatě ve stejném okamžiku, a to i v situaci, kdy pojišťovna například odpírala plnění z důvodu podvodných údajů při provádění rozhodčího řízení. Stejně tak pojištěná osoba se nemohla dovolávat žalobou u řádného soudu dalšího odškodnění, které by převyšovalo částku zjištěnou rozhodčím výrokem, pokud rozhodčí výrok byl právoplatný.¹⁶

Rozhodčí výrok měl účinek právoplatného rozsudku. Bylo však možné proti věci právoplatně rozsouzené rozhodčím soudem namítat, že rozhodčí výrok je neúčinný (podle tehdejší terminologie bezúčinný). Nebylo tedy třeba, aby otázka neúčinnosti rozhodčího výroku byla řešena ve zvláštním sporu, nýbrž mohlo být o ní, ovšem přednostně, rozhodnuto ve sporu o plnění zahájeném pojištěnou osobou proti pojišťovně. Nesprávnost rozhodčího výroku nebo neúplnost zjišťovacího řízení nezpůsobovala výrok neúčinný. Stejně tak nesprávný postup rozhodčího soudu byl důvodem neúčinnosti jen potud, pokud se přičil smlouvě o rozhodčím řízení.¹⁷

Proti rozhodnutí rozhodčího soudu bylo pochopitelně možno vznést odpor. Přičemž rozhodující zde byla tzv. neúčinnost, jejíž podmínky byly upraveny v § 595 občanského soudního řádu.¹⁸ Samozřejmě, že jak upozorňovalo rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z roku 1931, nebylo možné aplikovat ustanovení tohoto paragrafu pod číslem 8.¹⁹

Důležitá byla pochopitelně otázka vykonatelnosti rozhodčího výroku, neboť na ní samozřejmě závisel význam celého rozhodčího řízení. Podle josefínského soudního řádu mohly strany zmocnit rozhodčí soud rovněž k provedení exekuce. Nový exekuční řád z roku 1896 však jednoznačně přikazoval povolení a výkon exekuce na základě rozhodčího výroku výlučně jen do příslušností řádných soudů. Podle § 1, č. 16 exekučního rakouského řádu a podle § 1, čís. 7 lit. e) exekučního uherského zákona ve znění čl. V. čís. 1 zákona ze dne 19. ledna 1928, č. 23 Sb. z. byly exekučními tituly jednak právoplatná rozhodnutí rozhodčích soudů, jednak smíry uzavřené před těmito soudy. Samozřejmě obojí musely vykazovat všechny náležitosti předepsané pro ostatní exekuční tituly. Pro exekuční tituly vzniklé na

---

¹⁵ Tamtéž

¹⁶ Vážný čís. 9015

¹⁷ Rozhodčí soud vzhledem k tomu, že byl zřízen jen k účelům zjištění výše škody, neměl právo ukládat stranám jakékoliv plnění. Rozhodnutí vrchního soudu ve Vídni ze 7. 7. 1931, 2 R 515/31.

¹⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 26. 4. 1933, Ob 393/33.

¹⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve Vídni z 13. 10. 1931, 1 Ob 839/31.

základě rozhodčího řízení o výši plnění z pojistné smlouvy přitom nebyly předepsány žádné zvláštní náležitosti, žádné speciální ustanovení o exekuci těchto exekučních titulech neobsahoval ani exekuční řád, ani zákon o pojistné smlouvě. Postupovalo se stejně jako v kterémkoli jiném exekučním řízení.

Na rozhodčím řízení v oblasti pojišťovnictví jsme si tedy ukázaly nejen specifika toho druhu rozhodčího řízení, ale problémy, které se tehdy objevovaly a týkaly se obecně všech druhů rozhodčích řízení.

Na Slovensku a na Podkarpatské Rusi platila pro rozhodčí řízení obdobná právní pravidla s minimálními odlišnostmi.²⁰

Řízení před burzovními rozhodčími soudy

Pokud šlo o burzovní obchody zákon č. 67/1875 ř.z. umožňoval vytvořit burzovní rozhodčí soudy. Tyto soudy byly zřízeny stanovami jednotlivých burz a byly příslušny:

a) pro spory vznikající z burzovních obchodů, obligatorně, pokud samozřejmě strany písemným ujednáním tyto soudy nevyloučily,

b) pro spory z obchodů se zbožím uzavřených mimo burzu tehdy, jestliže:

- byla-li každá ze sporných stran orgánem veřejné správy, obchodní společností, výrobním nebo hospodářským společenstvem, členem nebo navštěvovatelem burzy nebo osobou, jež se zabývá prvotní výrobou, zpracováním výrobků nebo výměnou takových movitých věcí, jež byly předmětem dotčeného obchodu,
- bylo-li předmětem obchodu, z něhož spor vznikl, zboží, s nímž na dotčené burze lze obchodovat,
- podrobily-li se buď obě strany písemnou smlouvou výroku burzovního rozhodčího soudu, nebo šlo-li o protokolované obchodníky, členy nebo návštěvníky burzy, a títo přijali bez námitek závěrečný list, v němž byla obsažena doložka, že spory z toho, kterého obchodu mají být rozhodnuty burzovním rozhodčím soudem.

Toto podrobení burzovnímu rozhodčímu soudu bylo však neúčinné, šlo-li o zemědělce, a byl-li sporný obchod v patrném nepoměru k polnímu hospodářství touto stranou provozovanému.

---

²⁰ Hora, V.: *Československé civilní právo procesní*, III díl, Praha 1924, zejména s. 163, 211 a násl.

Složení rozhodčího soudu bylo upraveno stanovami, přitom ovšem muselo být postaráno o to, aby strany, jež nebyly členy ani navštěvovateli burzy, mohly si zvolit rozhodce, jež burze nenáležely. Dále musel být členem rozhodčího soudu (ovšem jen s hlasem poradním) tajemník, jenž byl právníkem způsobilý k vykonávání soudcovského úřadu a byl potvrzen ministerstvem financí v dohodě s ministerstvem spravedlnosti. Samotné řízení před tímto rozhodčím soudem bylo rovněž upraveno stanovami. Ovšem i zde zákon stanovil určité formalisty, jejichž nedodržení bylo pod hrozbou zmatečnosti rozhodnutí rozhodčího soudu. Byly to podmínky veřejnosti jednání, podmínky o procesní způsobilosti stran a o rovném slyšení stran. Dále zákon předepisoval ustanovení, jež ve stanovách musela být obligatorně uvedena.

Poměr burzovních rozhodčích soudů k řádným soudům byl vymezen mimo jiné tak, že prohlásil-li právoplatně rozhodčí soud svou nepřislusnost nebo odmítl žalobu z důvodů uvedených v zákoně, byl tímto výrokem řádný soud vázán, takže projednání předmětné věci nemohl odepřít. Dále nález rozhodčího burzovního soudu podléhal v jistém směru přezkoumání soudů řádných. Procesní prostředky k tomu poskytnuté byly jednak zmateční stížnost, jednak žaloba o neúčinnosti rozhodčího nálezu. Příslušným byl v obou případech sborový soud I. instance, a sice obchodní soud (senát) toho místa, v jehož obvodu měl burzovní rozhodčí soud svoje sídlo.

2. ROZHODČÍ KOMISE PRO ZÁVODY SE ZÁVODNÍMI VÝBORY

Podle zákona č. 330/1921 Sb. ze dne 12. srpna 1921 byly zřízeny závodní výbory pro každý samostatný výdělečně činný závod, v němž bylo trvale zaměstnáno minimálně 30 zaměstnanců a jenž trvale nejméně půl roku od zahájení výroby. Tento závodní výbor, jenž byl volen na dobu jednoho roku, měl nejméně 3 a nejvíce 20 členů podle počtu zaměstnanců. Jeho účelem bylo hájit hospodářské, sociální a kulturní zájmy zaměstnanců závodu. Kromě uvedeného závodního výboru byla zřizována tzv. rozhodčí komise, a to zpravidla pro každý obvod okresní politické správy. Komise byla šestičlenná. Předsedou byl soudce z povolání znalý věcí živnostenských a byl jmenovaný předsedou příslušného sborového soudu. Ten také jmenoval náměstka, nebo náměstky, jimiž mohli být v místech, kde nebyl zřízen soud, i veřejní úředníci znalí práva.²¹

---

²¹ Viz § 26 odst. 2. zákona č. 330/1921 Sb., dále k tomu § 28 odst. 2 vládního nařízení č. 2/1922 Sb. ze dne 21. prosince 1921. Toto vládní nařízení však bylo Nejvyšším soudem prohlášeno za neplatné, pokud dopouštělo, aby i pro místa, v nichž je soud, náměstkem předsedy byla jmenována osoba z řad veřejných úředníků znalých práva a nikoli soudce z povolání, poněvadž to odporovalo výše citovanému zákonu - viz nález Nejvyššího soudu z 30. září 1923 č. j. 8176/23 publikován v příloze Soudcovských listů pod č. 19.

Další členy rozhodčí komise jmenoval předseda politického úřadu první instance, a to jednoho přisedícího jako odborného znalce z veřejných úředníků působících sociálně politicky nebo národohospodářsky, a po dvou zástupcích zaměstnavatelů a zaměstnanců (a jejich náhradníky), přitom si musel vyžádat návrhy příslušných odborových organizací. Funkční období členů komise bylo čtyřleté.

Složení senátu bylo vyhrazeno předsedovi. K líčení povolával vždy ty členy rozhodčí komise nebo jejich náhradníky, kteří byli stejného nebo příbuzného povolání, nebo ze stejné skupiny (dělnické nebo zřízencecké), o jejíž věc šlo. Podle potřeby mohl předseda vytvořit i více senátů a přidělit jim věci odpovídající jejich odbornému složení. Rozhodčí komise byla schopná se usnášet, bylo-li v tom kterém senátu přítomno dohromady šest osob ze členů nebo jejich náhradníků, ale vždy tak, aby byli členové z řad zaměstnavatelů a zaměstnanců zastoupeni stejným počtem.

Úkol rozhodčí komise byl v podstatě dvojitý, jednak veřejnoprávní, jednak soukromoprávní.

Z oblasti veřejnoprávního charakteru činnosti můžeme upozornit na následující:

- Vyřizování stížností pojících se ke členství závodního výboru. Sem patřila stížnost do způsobu provedení volby a do jejího výsledku, rozhodování o rozpuštění celého závodního výboru pro jeho hrubé porušení povinností nebo o zbavení jednotlivého člena členství v závodním výboru, jenž neplnil své povinnosti nebo je hrubě porušoval, případně jako delegát závodního výboru ve správní radě nebo valné hromadě porušil povinnost mlčenlivosti o tom, co mu bylo ve vykonávání této činnosti výslovně označeno za důvěrné. Konečně musí dát rozhodčí komisi souhlas k propuštění člena závodního výboru z podniku správou závodu.
- Vyřizování všech sporů vznikajících z důvodu zřízení a činnosti závodního výboru nebo úhrady nákladů závodního výboru.
- Spory o rozsah práv a povinností členů závodního výboru.

Z oblasti soukromoprávního charakteru činnosti můžeme upozornit na následující:

- Propuštění dělníka nebo zřízence, který byl alespoň tři roky nepřetržitě v podniku zaměstnán.
- Nárok na mzdu nebo plat jednotlivého člena závodního výboru za dobu, po kterou musel být výjimečně nebo nevyhnutelně činným v pracovní době pro závodní výbor, pokud by mu majitel závodu tuto mzdu odpíral.

Všechny ostatní soukromoprávní problémy vznikající z pracovněprávního poměru jednotlivých zaměstnanců byly z příslušnosti rozhodčích komisí vyjmuty.

Pro řízení před uvedenou rozhodčí komisí platil, stejně jako v jiných případech, občanský soudní řád. Určité odlišnosti v jejich jednání však přece jen byly:

- Z jednání byla vyloučena veřejnost. Přítomni mohly být jen tři důvěrníci z každé strany.
- Poněvadž rozhodčí komise byla šestičlenná, rozhodovala většinou hlasů a při rovnosti hlasů byl rozhodující názor předsedy komise.
- Nedostavili-li se zástupci jedné strany bez omluvy, kterou by předseda uznal za důvodnou, jednání bylo odročeno a předseda svolal komisi znovu s upozorněním, že při novém jednání rozhodnou o věci člen znalec spolu s předsedou bez ohledu na to, zdali ta nebo ona skupina k jednání se dostavila či nikoli. Při novém jednání tedy rozhodovala celá komise jen tehdy, dostavili se k ní zástupci obou stran. Dostavila-li se jen jedna strana, museli se zástupci dostavivší se strany zdržet hlasování.
- O námitkách proti členu rozhodčí komise z důvodů jeho vyloučení nebo předpojatosti rozhodoval předseda komise s konečnou platností. Šlo-li o předsedu rozhodčí komise, rozhodoval předseda příslušného sborového soudu.
- Strany se mohly dát zastupovat před rozhodčí komisí svými „druhy z povolání nebo činovníky nebo zřízenci odborových sdružení“. Advokáti ani notáři strany zastupovat neměli, pokud nebyli funkcionáři příslušných odborových sdružení.
- Rozhodčí komise měla rozhodnout do 7 dnů. Tato lhůta však byla jen pořádková. Její nedodržení nemělo právní důsledky.
- Rozhodnutí se dělo formou nálezu, jenž předseda vyhlásil veřejně. Musel být podepsán předsedou a doručen vždy stranám. Rozhodčí komise musela také rozhodnout o tom, mělo-li být rozhodnutí veřejně vyhlášeno v závodě nebo v novinách.
- O náhradě nákladů rozhodovala rozhodčí komise jen při své volném vedení sporu a na návrh strany, která zvítězila.

Již tehdejší názory jak z oblasti právní praxe, tak právní teorie na charakter těchto rozhodčích komisí se značně různily. Již tehdy bylo zcela nejasné jak rozlišit, na základě jakých kritérií, rozhodčí komise, od rozhodčích soudů. Uvedení rozhodčí komise byly komise, které rozhodovaly jisté soukromoprávní spory. Postupovaly při tom, kromě uvedených odchylek, podle zásad občanského soudního řádu. Byly obsazeny členy, jimž bylo třeba přiznat v jejich činnosti právní

postavení soudců. To platilo zcela nepochybně o předsedovi, jímž byl soudce z povolání, a jenž tím, že se stal předsedou rozhodčí komise, nepřestal být soudcem. To platilo i o ostatních členech rozhodčí komise, kteří mohli být vyloučeni nebo mohli být odmítnuti stejně jako soudci v civilním řízení. Rozhodčí komise konečně byla při svém rozhodování vázána právními předpisy, proto předseda i jeho náměstkové musely být osobami znalými práva. To vše dávalo za pravdu těm hlasům, které tyto rozhodčí komise řadily mezi soudy, a to mezi soudy rozhodčí, o nichž pojednávala ústavní listina z roku 1920 ve svém § 104.

V literatuře se však objevoval i jiný názor, podle něhož by šlo o správní úřad. Tento názor se opíral o skutečnost, že přednosta politického úřadu první instance měl právo jmenovat přisedící komise a odvolávat je. Konečně i to, že nálezy rozhodčích komisí musely být opatřeny politickým úřadem doložkou o vykonatelnosti, měly-li být soudně vykonatelné. S těmito názory korespondovala i tehdejší praxe Nejvyššího správního soudu. Odborná literatura se však s tímto názorem vždy neztotožňovala.

3. ROZHODČÍ SOUDY HORNICKÉ

Hornické rozhodčí soudy byly v první republice upraveny nejprve zákonem č. 145/1920 Sb., jenž byl nahrazen zákonem č. 170/1924 Sb.

Tyto rozhodčí soudy byly zřízeny v sídlech revírních rad při hornictví, a to v Praze, Plzni, Trutnově, Mostě, Karlových Varech, Českých Budějovicích, Moravské Ostravě, Brně a Bratislavě. V Praze byl zřízen kromě toho vrchní hornický soud.

Uvedené rozhodčí soudy byly příslušny:

1) Rozhodovat jako první instance o žalobách zaměstnanců v platových a mzdových sporech a o sporech o zrušení služebního nebo pracovního poměru za následujících podmínek:

- vydala-li závodní rada (rada zřízenců při revírní radě) ve věci samé rozhodnutí do 15 dnů po podání žádosti,
- nebo učinila-li závodní rada rozhodnutí včas, ale závodní správa (majitel dolu) sice se neodvolala k rozhodčímu soudu, ale také nesplnila závazek uložený jí výrokem závodní rady (rady zřízenců),
- šlo-li o zaměstnance závodů, na kterých nebyla závodní rada,
- o stížnostech zaměstnanců do propuštění z práce bez výpovědi, k němuž došlo bez souhlasu závodní rady (rady zřízenců) nebo do uložení disciplinárních trestů,

- o stížnostech závodní rady (rady zřízenců) do pro puštění zaměstnance z práce z trestu, bez výpovědi, pokud nešlo o případy propuštění podle § 202 horního zákona (tj. propuštěný zaměstnanec se dopustil zločinu, přečinu nebo přestupku ze ziskuchtivosti nebo proti veřejné mravnosti, případně přečinu nebo přestupku proti bezpečnosti osoby, cti nebo majetku svého zaměstnavatele), stalo-li se bez souhlasu závodní rady (rady zřízenců),
- o žádostech závodní rady o zrušení pracovního nebo služebního poměru se členem závodní nebo revírní rady (rada zřízenců) a jeho náhradníkem, vyjma případy uvedené v § 11 zákona č. 144/1920 Sb. z 25. února 1920 o závodních a revírních radách při hornictví.

2) Rozhodovat jako odvolací instance o odvoláních zaměstnanců nebo závodní správy (majitele dolu) proti výroku závodní rady (rady zřízenců) ve sporech mzdových a platových a o zrušení pracovního nebo služebního poměru.

Hornické rozhodčí soudy byly složeny z dvou zástupců podnikatelů, dvou zástupců zřízenců a dvou zástupců dělníků. Včele stál předseda. Přisedící navrhovaly příslušné organizace a potvrzoval je ministr veřejných prací. Funkční období přisedících a jejich náhradníků trvalo 4 roky.

Jednotlivé případy rozhodovaly paritní senáty složené po dvou přisedících z každé zúčastněné skupiny. Jako stálý odborný poradce působil zástupce revírního báňského úřadu. Tento však nesměl být při hlasování. Předsedou hornického rozhodčího soudu směl být jen soudce z povolání z obvodu, pro který byl rozhodčí soud zřízen. Byl volen přisedícími a nebyla-li volba jednomyslná, byl jmenován ministrem veřejných prací po dohodě s ministrem spravedlnosti, jenž v každém případě volbu potvrzoval.

O odmítnutí a vyloučení předsedy a přisedících platila obdobná zákonná ustanovení jako o odmítnutí a vyloučení soudce v civilním soudním řízení, s tím, že o námitkách proti přisedícímu rozhodoval předseda rozhodčího soudu, o námitkách proti předsedovi rozhodoval předseda vrchního rozhodčího hornického soudu. V obou případech s konečnou platností.

Vrchní hornický rozhodčí soud se skládal ze tří soudců z povolání, z nichž jeden předsedal, a ze dvou přisedících, po jednom z každé zúčastněné skupiny. O námitkách proti soudcům z povolání rozhodoval předseda, o námitkách proti předsedovi rozhodoval vrchní hornický rozhodčí soud za předsednictví předsedova zástupce.

Pro řízení před rozhodčími hornickými soudy platily předpisy platné pro občanské soudní řízení platné v sídle rozhodčího soudu první instance. To znamenalo, že předpisy uherského civilního soudního řádu platily nejenom pro hornický rozhodčí soud v Bratislavě, nýbrž i

pro vrchní rozhodčí soud v Praze, pokud šlo o odvolání proti rozsudku bratislavského rozhodčího soudu.

Líčení před rozhodčím soudem bylo veřejné. Rozhodovala většina hlasů všech členů soudu. Předseda hlasoval vždy jako poslední. Přisedící, kteří se nedostavili vůbec nebo v ustanovenou hodinu na sezení rozhodčího nebo vrchního rozhodčího soudu a řádně se neomluvili, nebo opustili předčasně jednání nebo zanedbávali své úřední povinnosti jiným způsobem, mohl předseda potrestat pořádkovým trestem až do 300 Kč a uložit jim náhradu nákladů způsobených zanedbáním.

Znamenalo-li nedostavení se přisedících znemožnění jednání soudu, určil předseda nový rok. Při něm rozhodoval předseda s těmi přisedícími, kteří se dostavili, a u vrchního rozhodčího soudu rozhodoval předseda se soudci z povolání.

Jak již bylo uvedeno, pro řízení platilo občanský soudní řád, ať již rakouský nebo uherský. Určité odchylky zde však opět byly:

- Veškerá podání bylo třeba učinit u rozhodčího soudu písemně, a to v případech, ve kterých podle tehdy platných předpisů nebylo třeba vydat písemný výrok nebo sdělení, nejdéle ve 30 dnech od vzniku napadeného skutku.
- Strany se mohly nechat zastupovat „druhy z povolání nebo zmocněnci příslušných odborových organizací, jejich jednatele nebo zřizenci“. Advokáti z povolání byli ze zastoupení vyloučeni.
- Rozhodnutí bylo třeba hned vyhlásit po tajné poradě veřejně. Muselo být písemně vyhotoveno, podepsáno předsedou a doručeno stranám do 8 dnů. Rozhodčí soud takto mohl rozhodnout o tom, mělo-li být rozhodnutí veřejně vyhlášeno na závodě nebo v novinách.
- Předseda poté co vyhlásil rozhodnutí, musel poučit strany o odvolacím právu a odvolací lhůtě.
- Odvolání bylo přípustné, pokud hodnota sporu převyšovala 100 Kč, do 15 dnů ode dne doručení, ale jen z důvodů, že rozhodnutí odporuje spisům, spočívá na nesprávném právním posouzení věci nebo že řízení je ztíženo zmatkem nebo vadou, které zavinily nesprávná rozhodnutí ve věci.
- Rozhodčí soud první instance, u něhož se odvolání podávalo ve dvou stejnopisech, doručil jeden stejnopis odvolání odpůrci a oznámil mu, že může do konečné 15denní lhůty od doručení odvolání dodat své stanovisko (tzv. odpověď).
- Vrchní rozhodčí soud rozhodoval o odvolání v neveřejném zasedání, bez předchozího ústního jednání. Z tohoto pravidla však

mohla být učiněna výjimka a veřejné zasedání mohlo být nařízeno. Při tomto ústním jednání mohly být strany zastoupeny advokátem.

- U vrchního rozhodčího soudu se spor neprojednával znovu, nýbrž tento soud jen přezkoumával nález rozhodčího soudu v mezích návrhů učiněných v odvolání.
- Proti rozhodnutí vrchního rozhodčího soudu nebylo možné podání dalšího opravného prostředku.
- Svévolné vedení nebo svévolné protahování sporu bylo možné potrestat peněžitými pokutami, které připadaly revírní radě ve prospěch všeobecných hornických dobročinných zařízení.
- Výrok o nákladech sporu byl vyneset jen tehdy, kdy byl spor veden nebo protahován svévolně, a to vždy k návrhu strany.

4. ROZHODČÍ KOMISE PRO PRACOVNÍ SPORY Z DOMÁCKÉ PRÁCE

Na základě zákona č. 29/1920 Sb. z 12. prosince 1919, o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácké práce mohl ministr sociální péče zřídit pro odvětví, pro něž již působila ústřední komise, tzv. obvodní komisi. Tyto obvodní komise byly povolány také k tomu, aby při sporech o pracovních a mzdových poměrech jejich výrobní odvětví a obvodu působily mezi jednotlivými skupinami zaměstnanců a zaměstnavatelů, nebo mezi jednotlivým zaměstnavatelem a jeho zaměstnanci ke smírnému dorozumění, nebo spor rozhodly nálezem.²² Tím ovšem nebyly míněny spory z pracovního poměru mezi jednotlivým zaměstnavatelem a jednotlivým zaměstnancem, tedy spory soukromoprávní. Jednalo se o spory z pracovních a mzdových poměrů mezi skupinami zaměstnanců a zaměstnavatelů, nebo spory mezi jednotlivým zaměstnavatelem a jeho zaměstnanci (tedy všemi, nikoli jednotlivcem, jenž by žádal například zaplacení mzdy). Takovými spory z pracovního poměru byly míněny například spory vzniklé mezi těmito skupinami o době zadání a lhůtě odevzdání práce, nebo o způsobu vypočítávání mzdy a její výše, případně o ceně objednaného zboží atd. Proto rozhodně nešlo o řízení soudní, i když vládní nařízení č. 628/1920 Sb. uvádělo, že pro veškeré jednání před obvodními a ústředními komisemi domácké práce platí ustanovení civilního soudního řádu. Dobová odborná literatura tyto komise charakterizovala spíše jako orgány správní, zdůvodňujíc toto stanovisko tím, že každá komise musí své usnesení předložit ke schválení ministerstvu sociální péče.

---

²² K tomu viz vládní nařízení č. 628/1920 Sb.

5. ROZHODČÍ SOUDY BRATRSKÝCH POKLADEN

Rozhodčí soudy bratrských pokladen vznikly v monarchii na základě zákonů č. 14/1890 ř. z. ze 17. ledna 1890, č. 178/1892 ř. z. ze 17. září 1892. V první republice došlo k jejich nové právní úpravě a to nejprve zákonem č. 608/1919 Sb. z 29. října 1919 a definitivně zákonem č. 242/1922 Sb. z 11. července 1922 a na něho navazujícím vládním nařízením č. 197/1923 Sb.

Podle poslední právní úpravy došlo v obvodu každé revírní bratrské pokladny ke zřízení rozhodčího soudu, jež se skládal ze stálého předsedy a jeho náměstků, které jmenoval ministr veřejných prací ze soudců z povolání v dohodě s ministrem spravedlnosti, ze čtyř přísedících (náhradníků), z nichž po dvou přísedících a čtyřech náhradnících volila valná hromada, a to každá skupina (podnikatelé a členové) zvláště (na tři roky).

Tyto rozhodčí soudy byly věcně příslušny k rozhodování všech sporů, které vznikly z poměru pojišťovacích mezi revírní bratrskou pokladnou a jejími pojištěnci, dále k rozhodování sporů, vzniklých mezi revírními bratrskými pokladnami z provádění nemocenského pojištění.

Místně příslušný byl vždy ten revírní soud té revírní bratrské pokladny, k níž náležel podnik, v němž byl dotyčný pojištěnec zaměstnán. Šlo-li o spory mezi revírními bratrskými pokladnami, byl příslušný rozhodčí soud žalované bratrské pokladny.

Vrchní rozhodčí soud bratrských pokladen měl své sídlo v Praze. Rozhodoval v pětičlenném sboru a skládal se z předsedy (rovněž soudce z povolání) a čtyř přísedících (po dvou přísedících a dvou náhradnících volila na tři roky valná hromada Ústřední bratrské pokladny odděleně ve skupině členů a ve skupině zaměstnavatelů).

Vrchní rozhodčí soud rozhodoval o stížnostech podaných proti nálezům rozhodčích soudů, které bylo nutné podat do 30 dnů z důvodů, pro něž bylo přípustné dovolání podle § 503 civilního soudního řádu. Opravné prostředky nebo žaloby proti nálezům vrchního rozhodčího soudu již nebyly přípustné.

Pro řízení před rozhodčími soudy bratrských pokladen platily předpisy civilního soudního řízení před okresními soudy, pokud nebylo v zákoně stanoveno jinak.

Další rozhodčí soudy a rozhodčí komise působící v období první republiky

Rozhodčích soudů a rozhodčích komisí v období první republiky působilo kromě jmenovaných ještě mnohem více, zejména v oblasti pojišťovnictví. Některé přešly ještě z monarchie.

Zejména je třeba upozornit na rozhodčí výbory živnostenských společností, jež vznikly podle živnostenského řádu č. 227/1859 ř. z.,

ve znění pozdějších změn a doplňků (úplné znění pod číslem 199/1907 ř. z.). Nedostatečná využitelnost živnostenských soudů a vyhrocování konfliktů mezi podnikateli a zaměstnanci si brzy vynutily vytvoření dalších soudů a rozhodčích komisí pracovněprávního charakteru. Již v prosinci 1919 byla příslušným zákonem zřízena rozhodčí komise pro úpravu služebního poměru v kovoprůmyslu, zákonem č. 100/1921 Sb. byly zřízeny rozhodčí soudy mzdové k upravení pracovního a služebního poměru v živnostech stavebních. Předsedu a jeho náměstka jmenovalo ministerstvo sociální péče ze soudců, za přisedící pak byly povolány osoby, které na jeho vyzvání jmenovaly organizace zaměstnanců a zaměstnavatelů.

Rozhodčí soudy stavební, jakož i tzv. soudy cenové byly vytvořeny na základě zákona č. 45/1922 Sb. (o stavebním ruchu).

Na základě zákona č. 207/1919 Sb. z 10. dubna 1919 byl zřízen rozhodčí soud dělnického úrazového pojištění. Vládním nařízením č. 356/1919 Sb. z 19. května 1919 u něho vznikl zvláštní horní senát pro úrazové pojištění hornické a na základě vládního nařízení č. 272/1919 Sb. vzniklo zvláštní oddělení pro úrazové zaopatření železničních zřízenců.

Již v rakousko-uherské monarchii vznikly na základě zákona č. 33/1888 ř. z. rozhodčí soudy nemocenských pokladen. Reorganizovány byly za první republiky zákonem č. 221/1924 Sb. Tyto soudy byly zřízeny u každé nemocenské pojišťovny a rozhodovaly ve tříčlenných senátech. Vyššími instancemi byly potom pojišťovací soudy zřízené v sídlech sborových soudů I. stolice a vrchní pojišťovací soud v Praze s působností pro celou republiku. Pojišťovací soudy i vrchní pojišťovací soud působily v senátech, jejichž přisedící byli voleni.

Rovněž ještě v monarchii vznikly rozhodčí soudy pro penzijní pojištění zřízenců v soukromých službách a službách veřejných zákonem č. 1/1907 ř. z. z 16. prosince 1906. Další jejich právní úprava byla vtělena do císařského nařízení č. 138/1914 ř. z. z 25. června 1914 a zákona č. 89/1920 Sb. z 5. února 1920.

Podle vládního nařízení z roku 1927 vznikly rozhodčí soudy pro nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců.

Literature:

- Hora, V.: Československé civilní právo procesní, III díl, Praha 1924
- Hora, J.: Pojistné právo, Praha 1934
- Ott, E.: Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního, díl II, Praha 1901

Contact – email

karel.schelle@schelle.cz

VÝVOJ SÚDNICTVA A JEHO MIESTO V SYSTÉME ORGÁNOV ŠTÁTU NA NAŠOM ÚZEMÍ V ROKOCH 1945-1989¹

MARTIN SKALOŠ

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta,
Slovenská republika

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou československého súdnictva, jeho postavením a organizáciou v rokoch 1945-1989. Autor skúma danú problematiku v kontexte so zásadnými mocensko-politickými zmenami v Československu, s dôrazom na obdobie rokov 1945, 1948 a 1989. Pozornosť upriamuje na súdnictvo po obnovení československého štátu v roku 1945, s dôrazom na retribučné súdnictvo, dopad Februárového prevratu v roku 1948 a organizáciu súdnictva, vplyv Ústavy ČSSR z roku 1960 na súdnu sústavu a reformy súdnictva v 60-tych rokoch 20. storočia, ako aj zmeny v organizácii a činnosti súdnictva až do novembra 1989.

Key words in original language

vývoj súdnictva, súdnictvo v ČSR, retribučné súdnictvo, socialistické súdnictvo, organizácia súdnictva, činnosť súdov, reforma súdnictva

Abstract

The article deals with the issue of the Czechoslovak judiciary, its position and organization in the years 1945-1989. Author examines the issue in the context of the profound power-political changes in Czechoslovakia, with emphasis on the period between 1945, 1948 and 1989. The attention is drawn to the judiciary after the restoration of the Czechoslovak state in 1945, with an emphasis on retribution justice, the impact of the so called February coup d'etat in 1948 and the organization of the judiciary, the impact of the Constitution of Czechoslovakia of 1960 on the system of courts and judicial reform in the 60's of the 20th century, as well as changes in the organization and operation of the judiciary until November 1989.

Keywords

development of judiciary, judiciary in Czechoslovakia, retribution justice, socialist judiciary, judicial organization, jurisdiction of courts, judicial reform

---

¹ Tento príspevok je výsledkom riešenia grantového vedeckého projektu KEGA č. 003TTU-4/2012 s názvom „Formácia podnikateľských schopností študentov spojená s reformnou optimalizáciou výučby dejín štátu, prameňov práva a právnych inštitútov.“

Úvod

Obdobie po roku 1945 je charakterizované vytvorením osobitného retribučného súdnictva na súdenie vojnových zločincov, zradcov a kolaborantov. Na základe prezidentských dekrétov, platných však len v českých krajinách, sa vytvorila sústava mimoriadnych ľudových súdov a Národný súd. Podobnú funkciu ako prezidentské dekréty zohralo na území Slovenska retribučné nariadenie SNR.²

V nasledujúcich rokoch vývoj prešiel od retribúcie k represii, resp. neštandardné trestné procesy sa začali využívať „na ochranu republiky“ a jej režimu. Za účelom ochrany ľudovodemokratického štátu a jeho spoločenského zriadenia pred trestnou činnosťou vonkajších aj vnútorných nepriateľov bol vydaný zákonč. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky a zároveň s ním zákon č. 232/1948 Zb. o Štátnom súde. Štátny súd existoval aj v období medzivojnovkej republiky a podobne súdil trestné činy spáchané proti záujmom ochrany republiky.³

Prvé narušenie tradičnej stredoeurópskej paradigmy práva a jeho aplikácie predstavovala súdna aplikácia ústavy všeobecnými súdmi na všetkých úrovniach. Tento dovtedy netradičný postup mal slúžiť na presadenie ideí obsiahnutých v Ústave 9. mája v situácii, kedy sa v praxi mali aplikovať ešte nezmenené prvorepublikové zákony. Ústava totiž dala v čl. 171 ods. 3 pokyn interpretovať a aplikovať zákony v súlade s Ústavou. Československé súdy tak napríklad opakovane argumentovali ústavným princípom rovnosti pohlaví, z čoho vyvodzovali, že už nezáleží len na manželovi, aby určil, kde manželia budú bývať. To, že manželka odmietla bývať v dome manželových rodičov, ešte nemožno pokladať za dôvod na rozvod. Tento systém však bol veľmi skoro opustený – zrejme z dôvodu ideologického prispôsobenia znenia zákonov a iných podústavných noriem ústavným princípom v rokoch právnickej dvojročnice.⁴

Obnova demokratického súdnictva

Dekrétom prezidenta republiky č. 11/1944 Úr. vest. čs. o obnovení právneho poriadku bola zabezpečená právna kontinuita s prvou

---

² Retribučnou normou na Slovensku sa stalo Nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov.

³ Vojáček, L. – Kolárik, J. – Gábriš, T.: Československé právne dejiny. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011, s. 92-93.

⁴ Kühn, Z.: Aplikace práva soudcem v eře středoevropského komunismu a transformace : Analýza příčin postkomunistické právní krize. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 35-37.

republikou a boli zrušené všetky právne predpisy vydané po mníchovskom diktáte. Zároveň nariadením Slovenskej národnej rady č. 1/1944 Zb. n. SNR bolo ustanovené, že všetky zákony a nariadenia zostávajú v platnosti, pokiaľ neodporujú republikánsko-demokratickému duchu.

V oblasti organizácie súdnictva teda došlo k výraznej kontinuite s prvorepublikovou súdnou sústavou. Súčasne s dekrétom o obnovení právneho poriadku došlo k vydaniu dekrétu prezidenta republiky č. 79/1945 Zb. o úprave súdnictva v Českej a Moravskosliezskej krajine z 19. septembra 1945 (doplnené zákonom č. 243/1946 Zb.), ktorým bolo zlikvidované nemecké súdnictvo v občianskoprávných i trestných veciach. Zároveň sa týmto dekrétom územná organizácia riadnych súdov a úradov verejnej žaloby v Českej a Moravskosliezskej krajine obnovovala v tom usporiadaní a stave, v akom bola dňa 29. septembra 1938 podľa vtedy platných predpisov.

Na právnu úpravu organizácie súdov a úradov verejnej žaloby na Slovensku sa vzťahovalo nariadenie SNR č. 1/1944 Zb. n. SNR. Z neho vyplýva, že po oslobodení bola v podstate prevzatá (recipovaná) organizácia súdov, štátnej správy justície a orgánov verejnej žaloby, ako bola vybudovaná na základe predpisov pochádzajúcich ešte z obdobia Rakúsko-Uhorska, jednak z obdobia prvej republiky, a pokiaľ ide o Slovensko, tiež podľa predpisov vydaných za Slovenského štátu.

Po roku 1945 teda existovali dva najvyššie súdy a dva najvyššie správne súdy. Popri Najvyššom súde z prvej republiky vytvorenom zákonom č. 216/1919 Zb. so sídlom v Brne, bol vládnym nariadením č. 49/1939 Sl. z. zriadený pre celý obvod Slovenského štátu Slovenský najvyšší súd so sídlom v Bratislave. Vláda ČSR síce dňa 2. júna 1945 uzavrela so Slovenskou národnou radou tzv. prvú pražskú dohodu o tom, že najvyššie súdne tribunály budú spoločné pre územie celého štátu, avšak neskôr bolo toto ďalšou dohodou z 11. apríla 1946 zmenené v tom zmysle, že Najvyššie súdy v Brne a Bratislave sa považujú, pri zachovaní ich doterajšej organizácie a pôsobnosti podľa predpisov pre nich platných, za súčasť jednotného Najvyššieho súdu, ktorý mal sídlo v Brne. Dvojaká organizácia bola zachovaná aj pri organizácii novozriadených výnimočných súdov, ktorými boli mimoriadne ľudové súdy a národné súdy. Jedným z najdôležitejších mocenskopolitických opatrení bolo totiž vykonanie národnej očisty a potrestanie vojnových zločincov a domácich zradcov. Národná očista sa uskutočňovala najrôznejšími formami, z nich najdôležitejšie bolo vytvorenie mimoriadneho ľudového súdnictva a očista štátneho aparátu.⁵

---

⁵ Schelleová, I. – Schelle, K. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o., 2004, s. 165-167.

Retribučné súdnictvo

Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 33/1945 Zb. n. SNR z 15. mája 1945 o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva (zmenené a doplnené nariadením Slovenskej národnej rady č. 83/1945 Zb. n. SNR, č. 57/1946 Zb. n. SNR, a č. 88/1947 Zb. n. SNR) a vykonávacie nariadenie Zboru povereníkov SNR č. 55/1945 Zb. n. SNR z 5. júna 1945 sa stali právnym základom ľudového súdnictva na Slovensku. V českých krajinách to boli dekrét prezidenta republiky č. 16/1946 Zb. z 19. júna 1945 o potrestaní fašistických zločincov, zradcov a ich pomocníkov a o mimoriadnych ľudových súdoch (zmenený zákonmi č. 22/1946 Zb. a č. 245/1946 Zb.), dekrét č. 157/1945 Zb. o Národnom súde (zmenený zákonom č. 245/1946 Zb.), ústavný dekrét č. 137/1945 Zb. z 27. októbra 1945 o zaistení osôb, ktoré boli považované za štátne nespôľahlivé v revolučnom období a dekrét č. 138/1945 Zb. z 27. októbra 1945 o potrestaní niektorých previnení proti národnej cti.⁶

O potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomocníkov hovoril prezident Beneš oficiálne i neoficiálne nielen v Londýne, ale aj v priebehu rokovaní s československými komunistami v decembri roku 1943. Úloha potrestať vojnové zločiny bola obsiahnutá aj v kapitole IX. Košického vládneho programu.

Dekrét č. 16/1945 Zb. mal – pokiaľ ide o legislatívny proces, legislatívnu prax aj pôsobnosť – niektoré osobitosti. Prezident totiž ešte v Londýne vydal dekrét č. 6/1945 Úr. vest. čs. z 1. 2. 1945, ktorý sa obsahovo takmer zhodoval s dekrétom č. 16/1945 Zb.; najvýraznejší rozdiel bol v tom, že do dekrétu č. 16/1945 Zb. bola dodatočne zaradená skutková podstata „udavačstva“ (§ 114), ktorú dekrét č. 6/1945 Úr. vest. čs. neobsahoval. Druhá osobitosť (alebo skôr problém) spočíva v tom, že dekrét č. 16/1945 Zb. – podobne ako dekrét č. 17/1945 Zb. – nemal celoštátnu platnosť. SNR totiž už 15. 5. 1945 vydala nariadenie č. 33/1945 Zb.n. SNR (a to v podstate v rozpore s kapitolou IX. Košického vládneho programu, ktorá hovorila o tom, že vojnoví zločinci, kolaboranti a zradcovia budú súdení podľa už vydaného dekrétu č. 6/1945 Úr. vest. čs.). Prezident – hoci nerád – dal však v osobitnom liste predsedovi vlády (na vedomie), že obidva retribučné dekréty (č. 16 a č. 17/1945 Zb.) „nebudú aplikované na území Slovenska“.

---

⁶ Schelle, K. – Schelleová, I.: Vývoj organizace soudnictví v letech 1945-1989. In: Malý, K. – Soukup, L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004, s. 346.

Rozdiely slovenskej úpravy možno zhrnúť nasledovne:

a) SNR nenadväzovala pri retribúcii na predmníchovské právne predpisy, zatiaľ čo retribučné dekréty prezidenta vychádzali z právnej kontinuity, maximálne sa opierali o staršie právne predpisy (zákon na ochranu republiky, resp. trestné zákony z rokov 1852 a 1878).

b) Nariadenie SNR triedilo skutkové podstaty predovšetkým podľa páchatel'ov (§ 1 – fašistickí okupanti, § 2 – domáci zradcovia, § 3 – kolaboranti, § 4 – zrada na povstaní, § 5 – previnilci fašistického režimu), retribučný dekrét naproti tomu postupoval podľa stupňa nebezpečnosti činu.

c) Tresty slovenského nariadenia boli poňaté prísnejšie. Najvýraznejší rozdiel bol v tom, že slovenská úprava pripúšťala u niektorých trestných činov jediný trest – trest smrti, zatiaľ čo dekrét prezidenta chápal trest smrti väčšinou ako alternatívu pri existencii priťažujúcich okolností a umožňoval aj v prípadoch, keď podľa dekrétu ukladal trest smrti, uložiť trest ťažkého žalára od dvadsať rokov a na doživotie.

d) Rozdielna bola tiež vlastná organizácia ľudového súdництва a ustanovenie procesných pravidiel. Oproti dekretálnej úprave bola slovenská úprava len rámcová. Preto bolo tiež potrebné vydať dodatočne vykonávacie nariadenie č. 55/1945 Zb. n. SNR.⁷

e) Vo vlastnej organizácii ľudového súdництва sa nariadenie SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR týkalo ľudových súdov všetkých stupňov, ktorými boli „Národný súd so sídlom v Bratislave“, „okresné ľudové súdy“, a navyiac „miestne ľudové súdy“ (§ 9). Okresné ľudové súdy mali byť podľa tohto právneho predpisu vytvorené v každom sídle okresu, miestne ľudové súdy v každej politickej obci v sídle miestneho národného výboru. Dekrét prezidenta republiky sa naproti tomu týkal len mimoriadnych ľudových súdov, ktoré sa mali zriaďovať v sídle krajských súdov. O miestnych ľudových súdoch nehovoril vôbec. Pôsobnosť, ktorá zodpovedala činnosti miestnych ľudových súdov na Slovensku, prešla dekrétom č. 138/1945 Zb. na okresné národné výbory v českých krajinách. Zatiaľ čo prezidentov dekrét č. 16/1945 Zb. sa týkal jedine mimoriadnych ľudových súdov, ktoré sa mali zriaďovať v sídle krajských súdov, Národného súdu sa týkal osobitný dekrét č. 17/1945 Zb.

Aj keď mimoriadne ľudové súdy boli zriadené v sídle krajských súdov, každý senát mimoriadneho ľudového súdu mohol však zasadať, ak sa ukázala potreba, v ktoromkoľvek mieste súdneho obvodu.

f) Rozdiely boli tiež v spôsobe menovania sudcov ľudových súdov. Na Slovensku menovalo a odvolávalo predsedov senátov okresných ľudových súdov (z radov sudcov z povolania) povereníctvo

---

⁷ Gronský, J.: Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa II. (1945-1960). Praha: Karolinum, 2006, s. 54-55.

spravodlivosti SNR na návrh príslušného okresného národného výboru, prísediaci boli menovaní príslušným okresným národným výborom. Pri miestnych ľudových súdoch menoval a odvolával predsedu senátu okresný národný výbor a prísediacich okresný národný výbor na návrh miestneho národného výboru, pričom predseda nemusel byť sudcom z povolania, ba ani právnikom. Rovnako zloženie senátov ľudových súdov bolo na Slovensku iné, početnejšie (senáty mohli mať 5 – 11 členov, teda až 10 prísediacich).⁸ Možno však povedať, že slovenská inštitúcia „miestnych ľudových súdov“, ktoré mali súdiť miestnych činiteľov HSLS a iných fašistických organizácií, sa ukázala byť nie celkom šťastným riešením, ktoré viedlo k mnohým vybočeniam, vyrovnávaniu osobných účtov a politických konfrontácií.

Podľa § 22 dekrétu prezidenta republiky č. 16/1945 Zb. mimoriadne ľudové súdy súdili v trojčlenných senátoch, zložených z predsedu, ktorým bol sudca z povolania, a z dvoch sudcov z ľudu. Ak sa skončilo predchádzajúce konanie rozsudkom, súdil mimoriadny ľudový súd v senátoch päťčlenných, zložených z predsedu, ktorým bol sudca z povolania a zo štyroch sudcov z ľudu.

Prednostov mimoriadnych ľudových súdov, ich námestníkov a sudcov z povolania menoval minister spravodlivosti zo sudcov v činnnej službe. Sudcov z ľudu menoval minister spravodlivosti zo zoznamov zostavených okresnými národnými výbormi.

Vykonávateľov hrdelných trestov s potrebným počtom pomocníkov ustanovoval miestny národný výbor v sídle krajského súdu.

Prijat' a zastávať úrad sudcu z ľudu bolo považované za občiansku povinnosť. Ak sudca z ľudu porušil bez závažných dôvodov túto povinnosť predovšetkým tým, že sa bez dostatočného ospravedlnenia nedostavil na hlavné pojednávanie, ak bol riadne predvolaný, alebo sa bez súhlasu predsedu senátu pred skončením hlavného pojednávania vzdialil, mohol mu uložiť predseda ako poriadkový trest pokutu do 10 000 Kčs alebo väzenie do 8 dní, a podľa okolností aj náhradu nákladov zmareného hlavného pojednávania.⁹

g) Určité rozdiely boli aj v poňatí Národného súdu. Zatiaľ čo nariadenie SNR chápalo Národný súd výlučne ako súd trestný, dekrét prezidenta republiky ho charakterizoval jednak ako súd trestný, jednak

---

⁸ Okresné ľudové súdy súdili v päťčlenných senátoch, zložených z predsedu, ktorý musel byť sudca z povolania a zo štyroch sudcov z ľudu (§ 23 ods. 1 nar. SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR). Miestne ľudové súdy tvorili predseda a štyria až desať členov (§ 28 ods. 1 nar. SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR).

⁹ Schelle, K. – Schelleová, I.: Vývoj organizace soudnictví v letech 1945-1989. In: Malý, K. – Soukup, L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004, s. 347.

ako súd čestný (§ 1 ods. 2 dekrétu č. 17/1945 Zb.). V obidvoch prípadoch však išlo o súd príslušný na súdenie najvyšších predstaviteľov Slovenského štátu a protektorátnych kolaborantov. Národné sudy rozhodovali v sedemčlenných senátoch, ktoré sa skladali z predsedu a zo šiestich prísediacich. Predsedom senátu bol sudca z povolania.

Národný súd v Prahe rozhodoval v sedemčlenných senátoch, ktoré zostavoval prednosta Národného súdu. Prednosta Národného súdu, jeho dvaja námestníci, ako aj predsedovia senátov museli byť sudcovia z povolania. Menoval ich prezident republiky na návrh vlády. Predsedu a jeho námestníka Národného súdu v Bratislave menovalo a odvolávalo Predsedníctvo Slovenskej národnej rady. Prísediacich Národného súdu v Prahe menovala vláda na návrh ministra spravodlivosti zo zoznamov, ktoré zostavili zemské národné výbory. Prísediacich a ich náhradníkov Národného súdu v Bratislave menovalo a odvolávalo predsedníctvo Slovenskej národnej rady so zreteľom na paritné zastúpenie politických strán.¹⁰

Rozdiely boli teda dosť výrazné. Malo to za následok, že vo vláde v rôznych súvislostiach dochádzalo k značným konfrontačným stretom. K zjednoteniu obidvoch noriem došlo až v roku 1948 zákonom č. 33/1948 Zb. zo dňa 25. 3. 1948, ktorým sa obnovuje účinnosť retribučného dekrétu a nariadenia o ľudovom súdnictve a menia sa niektoré ich ustanovenia. Činnosť retribučných súdov bola ukončená do 31. 12. 1947. Po februárovom prevrate ich činnosť bola však na čas obnovená.

Reforma vojenského, porotného a správneho súdnictva

Zákomom č. 226/1947 Zb. došlo k zmene organizácie vojenských súdov. Vojenské sudy, ktorými boli krajské vojenské sudy, vrchné vojenské sudy a Najvyšší vojenský súd, tvorili aj naďalej samostatnú súdnu sústavu.

K zmene došlo aj v právnej úprave organizácie porotných súdov zákonom č. 232/1946 Zb. Do príslušnosti porotných súdov prináležali, pokiaľ zákon neustanovil inak:

a) zločiny a prečiny, ktoré podľa svojej povahy a podľa okolností, za ktorých boli spáchané, svedčili o páchatelovej snahe vykonať vplyv na usporiadanie verejných vecí,

b) zločiny, za ktoré ustanovoval zákon trest smrti alebo trest odňatia slobody dlhší než päť rokov.

---

¹⁰ Pred slovenským Národným súdom a okresnými súdmi stálo do konca roku 1947 cez 20 000 osôb, z ktorých bolo odsúdených viac ako 8 000 osôb.

Zločiny krádeže, sprenevery (sprenevery v úrade), podvodu – s výnimkou krivého svedectva – podvodného úpadku a poškodenia cudzích veriteľov, prislúchalo súdiť zborovému súdu prvej inštancie aj v tých prípadoch, keď na ne zákon neustanovoval trest odňatia slobody dlhší ako 5 rokov.

Porotné sudy boli zriadené pri zborových súdoch prvej inštancie s trestnou právomocou. Porotný súd sa skladal zo súdneho zboru a z poroty.

Súdny zbor bol zostavený z predsedu porotného súdu a z dvoch ďalších členov. Predsedu a potrebný počet jeho námestníkov ustanovil prednosta zborového súdu druhej inštancie zo sudcov pôsobiacich pri zborovom súde prvej inštancie, pri ktorom mal porotný súd zasadať. Ostatných členov porotného súdu ustanovil prednosta zborového súdu prvej inštancie zo sudcov pôsobiacich pri tomto súde.

Porotu tvorilo dvanásť porotcov vybraných losovaním. Porotcom mohol byť len ten, kto bol zapísaný do stálych voličských zoznamov, dosiahol 35 rokov, vedel čítať a písať a býval v obci pobytu aspoň jeden rok. Pre posúdenie týchto podmienok bol rozhodujúci deň 1. októbra toho roku, v ktorom sa zostavovali zoznamy porotcov.¹¹

Správne súdnictvo v prvej republike bolo naďalej postavené len na existencii Najvyššieho správneho súdu so sídlom v Prahe, ktorého členovia boli menovaní prezidentom republiky na návrh vlády. V protektoráte Čechy a Morava bolo správne súdnictvo zlikvidované. Povojnové Československo sa síce vrátilo ku konštrukcii z prvej republiky, došlo teda k obnoveniu Najvyššieho správneho súdu, ktorý bol premiestnený do Bratislavy, jeho činnosť sa však nerozvinula. Ďalší jeho osud už bol likvidačný. Ústava z roku 1948 síce obsahuje ustanovenie o správnom súde, z jej novelizovanej podoby však toto ustanovenie zmizlo. Teda dňom 1. januára 1953 jeho existencia končí fakticky aj právne (§ 18 zákona č. 65/1952 Zb. o prokuratúre).¹²

---

¹¹ Schelle, K. – Schelleová, I.: Vývoj organizace soudnictví v letech 1945-1989. In: Malý, K. – Soukup, L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004, s. 347-349, resp. Schelleová, I. – Schelle, K. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o., 2004, s. 169-171.

¹² Schelleová, I. – Schelle, K. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o., 2004, s. 304-309.

Kontrola ústavnosti a vývoj právnej úpravy ústavného súdnictva po roku 1948

Výkon súdnej moci po roku 1948 je charakteristický tzv. sudcovským aktivizmom, pri ktorom sudca nie je len aplikátorom práva, ale právo tiež aktívne formuje a prispôsobuje svojim výkladom.

Sudcovia mali rozhodovať ideologicky a neskrývať to za nepriehľadnú hradbu právnického formalizmu. Rozhodnutia mnohých súdov sú preto plné marxistických fráz, neustále opakujúcich fundamentálny rozdiel medzi právnym systémom buržoáznej spoločnosti založenej na vykorisťovaní človeka človekom na jednej strane a spravodlivým socialistickým systémom na strane druhej.

S tým súviselo aj neskrývané preferovanie kolektívnych záujmov pred záujmami individuálnymi, napríklad uprednostnenie záujmu družstva pred záujmom súkromného podnikateľa. Osobitne sa zdôrazňoval triedny prístup k právu a zákonom, čo malo znamenať napríklad uprednostňovanie robotníkov pred dedinskými boháčmi.

Od 60. rokov, keď prišlo vytriezvenie z opojenia marxizmom-leninizmom, sudcovský aktivizmus bol postupne nahradený prísny právnym formalizmom. V 70. rokoch už bola sudcovská kultúra úplne iná. Argumentácia sa zakladá na jazykovom výklade, na účel a zmysel úpravy sa neprihliada.

Sústredenie všetkých súdov do jednej sústavy znamenalo, že sa musel zrušiť aj Najvyšší vojenský súd a Štátny súd. V dôsledku vybudovania novej prokuratúry, ktorá prebrala úlohy správneho súdnictva, sa zrušil aj Správny súd. Zrušili sa aj labské plavebné súdy, ktoré prakticky nevykonávali žiadnu činnosť. Volebný súd a ústavný súd zanikli už tým, že neboli prevzaté Ústavou 9. mája.¹³

Ústava Československej republiky z r. 1948 (úst. zák. č. 150/1948 Zb.) inštitút ústavného súdu nepoznala. Ustanovenie § 65 ods. 1 ústavy zverilo predsedníctvu Národného zhromaždenia právomoc podávať záväzný výklad zákonov, ak je vec sporná a rozhodovať výlučne o tom, či zákon alebo zákon SNR odporuje ústave alebo nariadenie zákonu.

Ako uvádza dôvodová správa, vychádzalo sa z toho, že „Národné zhromaždenie sa podľa novej ústavy stáva skutočne najvyšším orgánom v štáte“ a odstraňuje všetky „osobitné orgány (predovšetkým ústavný súd), ktoré boli viac-menej byrokratickej povahy a ktoré fakticky stáli nad Národným zhromaždením“.¹⁴

---

¹³ Bližšie pozri Skaloš, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, s. 228-229.

¹⁴ Ústava Československej republiky ze dne 9. května 1948. Praha: Orbis, 1950, s. 73.

Zákon, ktorý mal vykonať citované ústavné ustanovenie však vydaný nebol a tak ani pokus o prenesenie kontroly ústavnosti z ústavného súdu na parlamentný orgán sa v právnej praxi neuplatnil.

Ústava ČSSR z r. 1960 (úst. zák. č. 100/1960 Zb.) kontrolu ústavnosti zverila len všeobecne Národnému zhromaždeniu, čo v praxi znamenalo jej nevykonávanie.

V ústavnom zákone o československej federácii (úst. zák. č. 143/1968 Zb.), ktorý bol pripravovaný a chápaný ako súčasť demokratizačného procesu u nás a vzhľadom na federalizáciu Československa (zložitejšia štruktúra štátnych orgánov) sa ideu ústavného súdnictva podarilo presadiť.¹⁵ Citovaný ústavný zákon de iure zriadil federálny ústavný súd i ústavné sudy republík ako členských štátov federácie.

Federálnemu ústavnému súdu bolo popri tradičnej právomoci ako je rozhodovanie o súlade právnych noriem v ich hierarchii (čl. 87) zverené aj rozhodovanie v iných veciach. Napr. rozhodovanie vo veciach volebných (čl. 91), kompetenčných (čl. 88), o ochrane ústavou zaručených občianskych práv a slobôd, ak boli porušené rozhodnutím alebo iným zásahom federálnych orgánov (čl. 92 úst. zák.).

Zákon o organizácii ústavného súdu a konaní pred ním, na ktorý odkazoval čl. 100 citovaného úst. zákona, ani ústavné zákony národných rád, ktorými malo byť upravené postavenie ústavných súdov z roku 1968, sa ani na chvíľku neuplatnili v praxi a boli zrušené až ústavným zákonom č. 91/1991 Zb. o Ústavnom súde ČSFR, prijatím ktorého bol obnovený proces reálneho formovania súdnej kontroly ústavnosti prostredníctvom špecializovaného orgánu súdneho charakteru. V januári 1992 bol ústavný súd ČSFR fakticky ustanovený a bol činný do zániku ČSFR (t. j. do 31. decembra 1992).¹⁶

Dopad februárového prevratu na organizáciu súdnictva

Už retribučné súdnictvo v roku 1945 prinieslo účasť laikov v súdnictve v podobe ľudových súdov. Laický prvok však bol v súdnictve prítomný už v období medzivojnovnej Československej republiky a od konca 19. storočia aj v Uhorsku – v podobe porotného systému.

---

¹⁵ Hlava šiesta, čl. 86-101 úst. zák. č. 143/1968 Zb. o československej federácii.

¹⁶ Ústavný súd ČSFR publikoval celkom 16 rozhodnutí (nálezov resp. uznesení). Z nich dve sú vo veci kompetenčných sporov, štyri rozhodnutia sú procesného charakteru, šesť nálezov sa dotýkalo otázok súladnosti právnych noriem, v jednom prípade išlo o uznesenie o výklade ústavného zákona a v troch veciach ústavný súd rozhodoval o ústavnej sťažnosti.

V trende laicizácie súdництва pokračoval ľudovodemokratický režim. Právny základ k tomu dala Ústava 9. mája. Jej § 140 ods. 1 a 3 zakotvil, že súdy vykonávajú svoju moc spravidla v senátoch, ktoré sa skladajú zásadne zo sudcov z povolania a zo sudcov z ľudu. Tým sa určil princíp čiastočného odbyrokratizovania súdництва a jeho zľudovenia. Tento princíp sa do podrobností vykonal zákonom č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdництва. Ten zaviedol pre všetky riadne súdy sudcov z ľudu.

Prelomovým predpisom v oblasti súdництва po februárovom prevrate sa teda stal zákon č. 319/1948 Zb. o zľudovení súdництва. Znamenal likvidáciu sto rokov sa vyvíjajúcej súdnej organizácie a prispôbenie súdnej organizácie krajskému zriadeniu národných výborov. Nadväzoval na zákon č. 320/1948 Zb. o územnej organizácii krajských a okresných súdov. Súdne konanie novo upravili justičné kódexy vydané v období tzv. právnickej dvojročnice (1948-1950).

Podľa zákona o zľudovení súdництва vykonávali súdnu moc okresné súdy, krajské súdy a Najvyšší súd (ako riadne súdy), pokiaľ nebol výkon tejto moci zákonom prikázaný osobitným resp. rozhodcovským súdom.

Súdy zásadne rozhodovali v senátoch. Pri súdoch prvej inštancie však mohol v niektorých vymenovaných veciach vykonávať súdnu právomoc aj sudca z povolania ako samosudca (napríklad pri vydávaní platobných príkazov, v knižničných a registrových veciach alebo v niektorých prípadoch nesporného konania či exekučných veciach). Ďalšie veci, v ktorých mal vykonávať súdnu moc samosudca, mohol nariadením stanoviť minister spravodlivosti.

Zákon o zľudovení súdництва predovšetkým zjednotil celú súdnu sústavu a zabezpečil jej unifikáciu na celom území Československej republiky. Zrušil doterajšie zemské súdy a obvody a sídla krajských a okresných súdov boli prispôbené obvodom a sídlam krajských a okresných národných výborov. Zrušil tiež okresné a krajský obchodný súd v Prahe, pracovné súdy, rozhodcovské súdy sociálneho poistenia, poisťovacie súdy, banícke rozhodcovské súdy a vrchný banícky rozhodcovský súd. Zanikli tiež porotné súdy a súdy mládeže. V súdnictve došlo k zásadným personálnym zmenám, tak aby personálne obsadenie súdov zodpovedalo „triednej skladbe spoločnosti“. Sudcovia z ľudu boli postavení na úroveň sudcov z povolania a bola im zabezpečená majorita.

Charakteristické pre vtedajší totalitný režim kladúci hlavný dôraz na represiu voči akýmkoľvek náznakom odporu bolo vytvorenie Štátneho súdu, ktorého vznik predpokladal zákon o zľudovení súdництва. Právne bol zriadený zákonom č. 232/1948 Zb. o Štátnom súde. Ako vyplýva z dôvodovej správy k tomuto zákonu i okolností jeho zriadenia, bol vytvorený preto, aby bolo zabezpečené jednotné posudzovanie trestných činov podľa zákona č. 231/1948 Zb. na

ochranu ľudovodemokratickej republiky. Štátny súd sídlil v Prahe a samostatné oddelenia mal v Brne a v Bratislave.¹⁷

Charakter deformácie vtedajšieho súdnictva dokresľuje skutočnosť, že dochádzalo aj k vzniku osobitných mimosúdnych orgánov, na ktoré sa prenášala časť trestnej právomoci (tzv. akčnej päťky, akčnej trojky a pod.).

Systém súdnictva vytvorený bezprostredne po februárovom prevrate sa skoro ukázal aj pre vtedajší represívny režim ako značne problematický, a tak len na začiatku 50. rokov došlo k prvým korektúram v jeho organizácii.

Dotvorenie jednotnej súdnej sústavy

Zmeny v organizácii súdnictva priniesol ústavný zákon č. 64/1952 Zb. o súdoch a prokuratúre, ktorým bola dotvorená jednotná súdna organizácia, zahrňujúca doterajšie občianske aj vojenské súdnictvo na čele s jediným Najvyšším súdom. Na vykonanie tohto ústavného zákona bol vydaný zákon č. 66/1952 Zb. o organizácii súdov. Reorganizácia bola súčasťou celého komplexu opatrení komunistického režimu údajne na „rozvinutie hospodársko-organizátorskej a kultúrno-výchovnej funkcie ľudovodemokratického štátu“.

Zákon zaviedol len dva druhy súdov: všeobecné a osobitné. Všeobecnými súdmi sa stali ľudové súdy, krajské súdy a Najvyšší súd. Osobitnými súdmi boli vojenské a rozhodcovské súdy. Vojenské súdnictvo tvorili vojenské obvodové súdy a vyššie vojenské súdy (a Najvyšší súd). Štátny súd bol zrušený a jeho právomoc prešla na krajské súdy. Zákon potvrdil zásadu, že sa súdnictvo vykonáva v dvoch inštanciách. Opravnou inštanciou nad ľudovými súdmi bol krajský súd a nad vojenským obvodovým súdom vyšší vojenský súd. Ak v prvej inštancii rozhodoval krajský, resp. vyšší vojenský súd, bol opravnou inštanciou Najvyšší súd. Zákon ďalej zakotvoval zásadu voliteľnosti všetkých sudcov, teda ako sudcov z povolania, tak sudcov z ľudu.

V 50. rokoch sa súdy, najmä trestné, stali jedným z rozhodujúcich nástrojov diktatúry komunistickej strany, resp. komunistického stranického aparátu, významnou represívnou zložkou, zneužívanou voči všetkým odporcom komunistického režimu. Charakter a poslanie vtedajšieho komunistického súdnictva boli včlenené priamo do textu zákona. Z úvodných ustanovení zákona sa preto dozvedáme, že

---

¹⁷ Bližšie pozri Skaloš, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, s. 229-232.

poslaním súdov má byť chrániť spoločenský poriadok a štátne zriadenie republiky, jej socialistickú výstavbu a socialistické vlastníctvo, ďalej osobné, pracovné a majetkové práva a zákonom chránené záujmy občanov a nakoniec práva a zákonom chránené záujmy socialistických právnických osôb a iných spoločenských organizácií.

Súdy mali na základe vtedajšej komunistickej doktríny zisťovať, aby zákony a iné právne predpisy boli presne a dôsledne zachovávané a aby boli používané „v súlade so záujmami pracujúceho ľudu“. Preto tiež mali upozorňovať príslušné orgány na nedostatky, ktoré v tomto smere zistili. Vojenské súdy okrem toho mali chrániť bojaschopnosť ozbrojených zborov, disciplínu a poriadok v nich stanovený, upevňovať nedeliteľnú veliteľskú právomoc, a tým prispievať k obrane vlasti.

Pri ukladaní trestov mali mať súdy na zreteli nielen potrestanie páchatel'ov trestného činu, ale aj jeho polepšenie a prevýchovu. Svoje úlohy mali súdy plniť tým, že konajú trestné konanie a podľa zákona ukladajú tresty zradcom vlasti, škodcom socialistického vlastníctva a iným nepriateľom ľudu, tým, kto porušuje vojenské povinnosti, ako aj ten, kto porušuje osobné a majetkové práva občanov, a že vykonávajú občianskoprávne konania a rozhodujú o právach a zákonom chránených záujmoch občanov, socialistických právnických osôb a iných spoločenských organizácií.¹⁸

Sám komunistický režim rýchlo spoznal značné nedostatky súdnictva a naň nadväzujúcich inštitúcií, preto sa tieto otázky stali predmetom diskusií aj najvyšších stranických rokovaní. Na celoštátnej komunistickej konferencii konanej v júni 1956 zaznela na adresu súdnej organizácie pomerne ostrá kritika. Konferencia však prijala smernice „pre odstránenie zistených nedostatkov, pre zvýšenie ochrany práv občanov a pre upevnenie socialistickej zákonnosti“, ktoré boli právne naplnené vydaním novely zákona o organizácii súdov (zákon č. 66/1956 Zb.), novely trestného zákona (zákon č. 63/1956 Zb.) a nového trestného poriadku (zákon č. 64/1956 Zb.).

Charakter organizácie súdnictva 50. rokov však dotvoril zákon č. 36/1957 Zb. zo 4. júla 1957 o voľbách sudcov a sudcov z ľudu ľudových a krajských súdov a o úprave niektorých ich pomerov, ktorý právne upravil voliteľnosť všetkých sudcov, teda ako sudcov z povolania, tak z ľudu. Sudcovia ľudových a krajských súdov boli volenými funkcionármi. Tento zdanlivo demokratický spôsob ich ustanovenia ich robil závislými na národných výboroch ovládaných komunistickou mašinériou a znemožňoval realizáciu základných zásad moderného súdnictva, najmä zásady sudcovskej nezávislosti.

---

¹⁸ Voják, L. – Schelle, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava-Přívoz: Key Publishing, 2007, s. 359-362.

V súvislosti so súdnou sústavou nemožno opomenúť voluntaristický experiment zo samotného konca tohto obdobia, predstavovaný tzv. súdružskými súdmi. Spájal sa s novou politickou líniou Sovietskeho zväzu, preklamovanou Nikitom S. Chruščovom na XX. Zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a bol reakciou na trestnú represiu zo začiatku 50. rokov. Podľa jeho iniciátorov malo proklamované víťazstvo socializmu viesť nielen k zmierneniu trestnej represie a posilneniu výchovnej roly trestného práva, ale v rámci toho tiež k preneseniu niektorých úloh súdov na spoločenské organizácie.

Súdružské súdy začali vznikať v roku 1959 z iniciatívy straníckych orgánov. Spôsob ich vzniku je príznačný pre dobový prístup k právu, pretože sa utvárali bez náležitého právneho podkladu a zo začiatku sa opierali len o smernicu politického byra Ústredného výboru KSČ z 21. apríla 1959. Organizovali ich odborové organizácie, preto úplná väčšina z nich fungovala v priemyslových podnikoch. Len výnimočne vznikali aj pri národných výboroch. Na súdružské súdy sa preniesla časť súdnej kompetencie, konkrétne prehrešky v pracovnoprávnej oblasti (drobné rozkrádania, krádeže, absencie), niektoré rodinnoprávne spory (neplatenie výživného a pod.) a v neposlednom rade tiež rôzne narušenia pravidiel socialistického spoluzitia. Pritom sa však nepovažovali za súčasť súdnej sústavy, ale za spoločenské organizácie, ktoré budú postojom občanov ovplyvňovať predovšetkým spoločenským odsúdením a spoločenským pôsobením.

Zatiaľ čo v českých krajinách rástli súdružské súdy ako huby po daždi, na Slovensku ich zakladanie viazlo. K. 1. augustu 1960 ich na Slovensku vzniklo len 43, zatiaľ čo v českých krajinách viac ako sedem stoviek. Úplná väčšina, takmer sedemsto, ich pôsobila v priemyselných podnikoch, k nim patrili aj všetky slovenské. S pôsobením súdružských súdov bolo spojené množstvo nielen faktických, ale aj teoretických problémov, takže najmä z odborných kruhov voči nim zaznievalo mnoho výhrad a volaní na ich zrušenie. Od polovice 60. rokov navyše stúpol význam súdnych pojednávaní, takže pred súdmi končili aj páchatelia menej spoločensky nebezpečných činov.¹⁹

Reforma súdnictva v šesťdesiatych rokoch

Podľa textu ôsmej hlavy tzv. socialistickej ústavy z roku 1960 súdnictvo mali vykonávať volené a nezávislé ľudové súdy: Najvyšší súd, krajské a okresné súdy, vojenské súdy (vyššie vojenské a vojenské obvodové súdy), ako aj miestne ľudové súdy (vytvorené v obciach a na pracoviskách).

---

¹⁹ Skaloš, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, s. 235.

K zmenám v organizácii súdov došlo po prijatí socialistickej ústavy zákonom č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov, č. 38/1961 Zb. o miestnych ľudových súdoch, č. 142/1961 Zb. o kárnej zodpovednosti sudcov z povolania, a vládny nariadením č. 63/1961 Zb., ktorým sa vydáva volebný poriadok pre voľby sudcov okresných súdov. Zákon č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov bol pomerne rýchlo nahradený zákonom č. 36/1964 Zb. o organizácii súdov a o voľbách sudcov, ktorým bolo zrušené aj vládne nariadenie č. 63/1961 Zb. V 60. rokoch bolo tiež osobitne upravené rozhodcovské konanie – zákonom č. 98/1963 Zb. Rozhodcovské konanie prestalo byť súčasťou občianskeho súdneho poriadku. Podstatným obmedzením bolo to, že rozhodcovské zmluvy bolo možné uzavrieť len v sporoch o majetkové nároky z medzinárodného obchodného styku.

Základné zásady organizácie a činnosti súdov boli jasne formulované v § 4 zákona: „Súdnictvo sa vykonáva za širokej účasti pracujúceho ľudu. Pri plnení svojich úloh postupujú súdy v úzkej súčinnosti s inými štátnymi orgánmi, najmä s národnými výbormi a s dobrovoľnými spoločenskými organizáciami pracujúcich a usilujú sa o to, aby do boja proti porušovaniu socialistického právneho poriadku boli zapojené najširšie vrstvy občanov. V súdnom konaní môžu vystupovať aj zástupcovia dobrovoľných spoločenských organizácií, najmä aj ako spoločenský žalobcovia alebo spoločenský obhajcovia.“

Súdy podľa zákona mali rozhodovať zásadne v zboroch (senáty, prezídium, plénum). Senáty Najvyššieho súdu, krajských, okresných a vojenských súdov boli zostavené jednak zo sudcov, ktorí svoju funkciu vykonávali ako svoje povolanie, jednak zo sudcov, ktorí svoju funkciu vykonávali popri svojom zamestnaní. V zákone bola deklarovaná ich rovnosť.

V zákone bola formálne deklarovaná aj nezávislosť sudcov pri výkone ich funkcií, zároveň však bola stanovená ich povinnosť vykladať zákony v súlade so socialistickým právnym vedomím.

Po prijatí socialistickej ústavy v roku 1960 sa hľadali nové formy proklamovaného zľudovenia súdництва. Hlavne mali predstavovať nedomyslené miestne ľudové súdy, ktoré sa ustanovovali na základe zákona č. 38/1961 Zb. o miestnych ľudových súdoch, vydaného spoločne so zákonom o organizácii súdov.

Zákon konkretizoval rámcovú ústavnú proklamáciu o ich zriadení (čl. 98 ods. 2 a čl. 101 ústavy z roku 1960). Na rozdiel od súdružských súdov tvorili súčasť súdnej sústavy. Mali chrániť najmä socialistický štát a jeho spoločenské zriadenie, ako aj politické, osobné, majetkové a iné práva občanov, vychovávať svojou činnosťou občanov a prispievať k upevňovaniu socialistickej zákonnosti, k zabezpečeniu spoločenského poriadku a pravidiel socialistickeho spolužitia. Prejednávali tzv. previnenia a jednoduché majetkové spory a - pokiaľ im ich postúpil prokurátor alebo súd – aj menej závažné trestné činy.

Miestne ľudové sudy ustanovovali na návrh miestneho národného výboru alebo odborovej organizácie okresné národné výbory v obciach nad 3000 obyvateľov a v závodoch. Do začiatku roka 1963 sa ich konštituovalo takmer deväť stoviek.²⁰ Miestne ľudové sudy boli nesporne jedným z najproblematickejších pozostatkov 50. rokov, s ktorými sa v 60. rokoch ešte stretávame. O ich nekvalifikovanosti nie je pochýb.

Keď stranické vedenie, znervóznené z niektorých dôsledkov postupného politického uvoľňovania, opustilo iluzórne predstavy z prelomu 50. a 60. rokov a začalo volať po dôslednejšom postihu kriminálnych a sociálnych živlov, legislatíva zákonom č. 58/1965 Zb. pôsobnosť miestnych ľudových súdov obmedzila. Definitívne boli zrušené v roku 1969. Zlé skúsenosti so súdružskými a ľudovými súdmi viedli k ich odstráneniu, ale nie k odmietnutiu princípu ľudovosti súdnictva.

Reforma súdnictva v roku 1964 a vplyv federalizácie

Zákon č. 62/1961 Zb. o organizácii súdov bol v pomerne krátkej dobe nahradený zákonom č. 36/1964 Zb. o organizácii súdov a o voľbách sudcov, do ktorého bola zahrnutá aj právna úprava volieb všetkých sudcov z povolania a sudcov z ľudu. Tento zákon s mnohými úpravami vyplývajúcimi z noviel z rokov 1968, 1969, 1978, 1988 a 1990 platil až do 90. rokov.

Na organizáciu súdnictva mala pochopiteľne vplyv federalizácia štátu v roku 1968. Organizáciu a pôsobnosť súdov novoupravili čl. 98, 99 a 101 Ústavy v znení ústavného zákona č. 155/1969 Zb., podrobnejšie rozvedené v novelizácii zákona o organizácii súdov a o voľbách sudcov (č. 36/1969 Zb.; úplné znenie zákona bolo uverejnené pod č. 19/1970 Zb.). Po vzniku federácie sa sformovala sústava republikových súdov a súdov federálnych. Republikovými boli okresné a krajské sudy a Najvyšší súd republiky, federálnymi Najvyšší súd ČSSR a vojenské sudy a v dobe brannej pohotovosti štátu aj nižšie a vyššie poľné sudy.

Po federalizácii teda zostala v zásade zachovaná súdna sústava zo začiatku 60. rokov, teda všeobecné sudy a vojenské sudy. Organizácia okresných a krajských súdov zostala v oboch národných republikách bez zmeny. Zo sústavy všeobecných súdov však vypadli miestne ľudové sudy a ústavné zmeny vyvolali potrebu zriadenia troch

---

²⁰ Vojáček, L. – Schelle, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava-Přívoz: Key Publishing, 2007, s. 369-370.

najvyšších súdov: Najvyššieho súdu ČSSR, Najvyššieho súdu ČSR a Najvyššieho súdu SSR.

Nezmenil sa princíp voľby sudcov orgánmi zastupiteľského typu. Sudcov z povolania volila na dobu 10 rokov Slovenská národná rada (v ČSR Česká národná rada), sudcov z ľudu na 3 roky príslušný národný výbor.²¹

Pražská jar a normalizácia

Obdobie tzv. Pražskej jari sa stalo skutočne otrasom spoločenského života ako celku, ale predovšetkým výrazne poznamenalo situáciu a ďalší vývoj v súdnictve. Neobyčajne rýchlo bol spracovaný a prijatý zákon o súdnych rehabilitáciách. Po jeho realizácii sa do justície vracali niektorí sudcovia, ktorí z politických dôvodov v minulosti boli nútení odísť alebo odišli znechutení zo svojich funkcií. Začatie rehabilitačných procesov predovšetkým narušilo dovtedy úspešne aplikovanú masku, pod ktorou sa sudcovia z predchádzajúcej éry skrývali. Prvýkrát po dvadsiatich rokoch sa totiž otvoril problém zodpovednosti sudcu za jeho výroky.

Sovietska okupácia síce signalizovala, že krátke obdobie socializmu s ľudskou tvárou končí, napriek tomu však prvých osem mesiacov toho roku znamenalo zásadný obrat. Okrem iného ani cudzia intervencia nemohla zabrániť ústavným zmenám, ktoré mali uspokojivo vyriešiť latentný problém česko-slovenského spoluzitia a v rámci ktorých vznikli dve autonómne súdne systavy, spravované národnými ministerstvami a spájané iba dvomi federálnymi orgánmi, teda federálnym Najvyšším súdom a federálnou Generálnou prokuratúrou. Autoritu federálnej justície fakticky iba zabezpečovala sústava vojenských súdov, ktorým bol rovnako priznaný charakter súdov federálnych. Realizácia tejto zmeny bola vykonaná novým federálnym zákonom, ktorý celkom jednoznačne vyslovil do budúcnosti požiadavku úplného právnického vzdelania a zloženie justičnej skúšky ako predpoklad výkonu funkcie sudcu z povolania, ktorý síce zachoval systém voľby sudcov, zveril však túto voľbu pre republikové súdne systavy príslušným Národným radám, pre federálnu sústavu Federálnemu zhromaždeniu a sudcovský mandát upravil na dobu desať rokov. Laický prvok však zostal aj v tejto sústave aktívny, aj keď účasť sudcov z ľudu zostala zachovaná iba v prvostupňových senátoch. V odvolacích a preskúmvajúcich konaniach bol laický prvok už vylúčený.

Sudcovský zbor však v priebehu normalizácie zaznamenal zásadné zmeny. Od jesene 1969 sa prebiehajúcim straníckym previerkám podrobila prakticky väčšina sudcov z povolania. Sitom týchto

---

²¹ Skaloš, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011, s. 243-246.

previerok množstvo z nich neprešlo. Aby bolo možné ich z výkonu súdництва vylúčiť, bez ohľadu na ich riadne nadobudnutý mandát, bola vykonštruovaná exkluzívna právna konštrukcia, ktorá vychádzala z predpokladu, že ten, kto bol vylúčený zo strany, ale najmä aj ten, kto bol vyškrtnutý, sa dopustil zrady vecí robotníckej triedy a tým vlastne porušil vtedajší sudcovský sľub, ktorým sa každý sudca zaviazal byť verný veci socializmu. Tak boli splnené všetky zákonom predpokladané dôvody pre to, aby bol zo sudcovskej funkcie odvolaný.

Previerky v rokoch 1969 až 1971, v ktorých prepadli dokonca aj niektorí z pôvodnej kádrovej elity, spôsobili prechodný nedostatok sudcov z povolania, a preto sa uvažovalo o obnovení tradície skrátených prípravných kurzov pre prípravu a získanie nových sudcov. Celkový proces normalizácie, začatý po roku 1970, v súdnej praxi znamenal oživenie agendy s výrazne politickým zafarbením. Týkalo sa to nielen trestnoprávnej agendy, ale predovšetkým agendy pracovnoprávnej a obnovené princípy triednej aplikácie triedneho práva boli po päťnástich rokoch opäť akcentované.

Systém ako taký sa snažil udržať si kontrolu nad výkonom justície niektorými procesnými inštitútmi, predovšetkým výkladovými stanoviskami Najvyšších súdov. Kríza vynútených politických hodnôt sa obdobne prejavila aj v správaní ľudových prisediacich. Ich zbor, stále ešte výrazne pôsobiaci v prvoinštančnej justícii, nebol tak výrazne preverený, ale ich politická skepsa začala často viac než kedykoľvek predtým správanie sudcov z povolania ovplyvňovať. Ak v druhej polovici 80. rokov a predovšetkým v priebehu roku 1988 a začiatkom roku 1989 politický rozklad trestnej justície takmer vrcholil, paradoxne konzervatívne živly výraznejšie pôsobili v množstve prípadov v občiansko-právnych agendách. V tomto smere situácia ovplyvnila skutočnosť, že na občianskoprávne agendy po roku 1968 prešli opäť niektorí ortodoxní sudcovia, ktorí sa ako trestní sudcovia kompromitovali v politických procesoch v predchádzajúcom období a prevedením do občianskoprávnej agendy akosi zmizli z očí poučenej verejnosti. Pre normalizačné obdobie je však príznačné, že KSČ opäť prevzala do svojich rúk vedenie rezortu ministerstva spravodlivosti.²²

Záver

Možno konštatovať, že prakticky počas celého obdobia trvania komunistického režimu sa za úpravou justície skrývali dve základné motivácie: jednak snaha totalitárneho režimu o totálnu kontrolu justície ako dôležitej zložky presadzovania štátnej moci, jednak úsilie

---

²² Motejl, O.: Soudnictví a jeho správa. In: Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (ed.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 820-821.

o implementáciu niektorých idealistických a utopistických ideálov komunistickej ideológie (zhora presadzované rovnostárstvo, postupné „odumieranie“ práva a jeho aktérov, atď.). Medzi obidvoma pólmi však stála pofidérna demokratizácia justície, ktorá vytvárala pochybné zdanie demokracie tam, kde v skutočnosti žiadna nebola (napr. inštitút „sudcov z ľudu“, ktorého pôvodným zmyslom bolo uľahčiť kontrolu štátostrany nad justíciou, akokoľvek boli súčasne zdôrazňované idealistické tézy marxizmu-leninizmu), lebo ani nemohla byť (napr. úprava voľby sudcov, ktorá zostala len na papieri a nebola – rovnako ako iné voľby v reálnom socializme – v praxi realizovaná ako skutočná „voľba“ medzi viacerými kandidátmi).

Už prvé zákony, spoločne s „normatívnou silou fakticity“, zabezpečili, že sa československé súdnictvo stalo v krátkom čase veľmi dobre fungujúcou súčasťou novo utváraného totalitárneho systému. Zákon o zľudovení súdnictva totiž vraj priniesol „skutočnú rovnosť strán, zistenie materiálnej pravdy, odstránenie strohého formalizmu, zjednodušenie, zrýchlenie a zhospodárnenie konania. Za týmto hodnotením sa však skrývala inštitucionálne zakotvená možnosť svojvôle politicky ovplyvňovaných sudcov pri aplikácii práva.

Literature:

- Beňa, J.: Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2001. 392 s. ISBN 80-8055-473-3.
- Bobek, M. – Molek, P. – Šimíček, V. (ed.): Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dejín bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 1012 s. ISBN 978-80-210-4844-7.
- Čič, M. a kol.: Československý socialistický štát a právo. Vznik a rozvoj. Bratislava: Veda - vydavateľstvo SAV, 1987. 559 s. ISBN neuvedené.
- Flegl, V.: Československá justice a prokuratura. Praha: Ústav státní správy, 1979. 251 s. ISBN neuvedené.
- Gronský, J.: Komentované dokumenty k ústavním dejinám Československa II. (1945-1960). Praha: Karolinum, 2006. 512 s. ISBN 80-246-1210-0.
- Gronský, J.: Komentované dokumenty k ústavním dejinám Československa III. (1960-1989). Praha: Karolinum, 2007. 448 s. ISBN 978-80-246-1285-0.
- Kaplan, K. – Paleček, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu. Brno: Barrister & Principal, 2001. 253 s. ISBN 80-85947-75-7.
- Kováč, D.: Dějiny Slovenska. Praha: Lidové noviny, 2007, 2. doplnené a rozšírené vydanie. 423 s. ISBN 978-80-7106-899-0.
- Kováč, D. a kol.: Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí. Praha: Fortuna Print, 1999. 608 s. ISBN 80-88980-08-9.

- Kúhn, Z.: Aplikace práva soudcem v ere středoevropského komunismu a transformace: Analýza příčin postkomunistické právní krize. Praha: C. H. Beck, 2005. 201 s. ISBN 80-7179-429-5.
- Kuklík, J. a kol.: Vývoj česko-slovenského práva 1945-1989. Praha: Linde, 2009. 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6.
- Malý, K. – Soukup, L.: Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2004. 914 s. ISBN 80-246-0863-4.
- Ogurčák, Š.: Organizácia justície a prokuratúry. Košice: PrF UPJŠ, 1990. 160 s. ISBN 80-7097-074-X.
- Palúš, I. – Somorová, L.: Štátne právo Slovenskej republiky. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2002. 387 s. ISBN 8070974826.
- Plundr, O. – Hlavsa, P.: Organizace justice a prokuratury. 5. podstatně přeprac. a dopl. vyd. Praha: Panorama, 1987. 259 s. ISBN neuvedené.
- Renner, H. – Samson, I.: Dejiny Česko-Slovenska po roku 1945. Bratislava: SAP, 1993. 207 s. ISBN 80-85665-16-6.
- Schelleová, I. – Schelle, K. a kol.: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy). Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o., 2004. 592 s. ISBN 80-86432-65-3.
- Skaloš, M.: Slovenské a československé dejiny štátu a práva v rokoch 1945-1989. Banská Bystrica: PrF UMB, 2011. 428 s. ISBN 978-80-557-0156-1.
- Soukup, L.: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002. 418 s. ISBN 978-246-0217-2.
- Štajgr, F. – Plundr, O.: Organizácia justície a prokuratúry. Bratislava:
- Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1956. 226 s. ISBN neuvedené.
- Vojáček, L. – Kolárik, J. – Gábriš, T.: Československé právní dejiny. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011. 424 s. ISBN 978-80-89447-42-8.
- Vojáček, L. – Schelle, K.: Právní dějiny na území Slovenska. Ostrava-Přívoz: Key Publishing, 2007. 457 s. ISBN 978-80-87071-43-4.

Contact – email

martin.skalos@umb.sk

TOMÁŠ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO A JEHO ETICKÝ ODKAZ SOUDCŮM

NAĀA ŠTACHOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek nabízí nový pohled na dějiny etiky v právu. Analýza je zaměřena na dílo Tomáše Štítného, který promýšlí vztah práva a pravdy. Své úvahy rozvíjí za pomoci analogie, kdy mezi sebou srovnává andělské hierarchie se světskými stavy. Z této analogie vyvozuje povinnost stavů chovat se určitým způsobem, který odpovídá danému stavu. Pro soudce to znamená připodobňovat se andělům, nazývaným Stolice (trůny), a soudit spravedlivě.

Key words in original language

Tomáš Štítný ze Štítného, etika, právo, soudcové, spravedlnost, stavy, andělské hierarchie

Abstract

The paper offers a new perspective on the history of ethics in law. The analysis is focused on the work of Thomas of Štítný who is thinking over the relationship between law and truth. He uses arguments on the basis of analogy when he compares angelic hierarchy with the secular professions. From this analogy he draws an obligation of professions to behave in a certain way, which corresponds to each profession. For the judges, this means to copy the angels called Thrones, and to judge in equity.

Key words

Thomas of Štítný; Law; Ethics; Judges; Justice; Angelic Hierarchy; Judicial Professions

Odkud přichází do práva dobro a zlo, které nutí právníky, soudce nebo procesní strany se rozhodovat? A těmito rozhodnutími vytvářet dějiny svého stavu? Právnické historikové si povýtce tyto otázky nekladou. Co stojí v zorném úhlu jejich pozornosti, bývají, moderně řečeno, dějiny soukromého a veřejného práva (dějiny správy, právních úprav jednotlivých institutů, zákonodárného procesu, státního práva apod.). My je, s jistou mírou zjednodušení, označujeme jako „vnější právní dějiny“. Na rozdíl od nich „vnitřní právní dějiny“, pod něž lze zahrnout také dějiny idejí, představují mravní paměť práva. V dějinách ji reprezentují všechna etická rozhodnutí, které byla kdy v právu uskutečněna. Tato rozhodnutí nebyla časem zapomenuta,

nezanikla. I nadále tvoří součást paměti a zakládají identitu právníckého stavu.

Autorů, kteří by reflektovali výše položenou otázku, není v současnosti mnoho.¹ I tento fakt lze považovat za signifikantní pro dnešní dobu. Středověkému nazírání na svět, obrácenému k Bohu jako ideálu mravnosti a spravedlnosti, tento přístup zvláštní nepřípadal. O tom svědčí rozsáhlé dílo Tomáše Štítného,² který se, podobně jako řada jiných středověkých autorů, s touto ústřední otázkou k právu obrací. Naší snahou bude porozumět způsobu, jakým Štítný na tuto otázku odpovídá, a pochopit jeho výpověď v kontextu vrcholícího středověku a obrodných myšlenkových proudů 2. poloviny 14. století.

Prameny

Zhodnotit Štítného literární dílo v jeho komplexnosti by překračovalo rámec tohoto příspěvku. Proto se omezíme jen na, pro nás nejdůležitější, texty. Mezi ně patří Štítného náboženské traktáty, které nazývá knížkami. Tyto dílčí tematické celky dnes tvoří součást několika sborníků, jejichž odlišné znění prozrazuje vytrvalý zájem autora opakovaně promýšlet zásadní věroučné a mravoučné otázky. První z uvedených sborníků – Klementinský – je možno datovat do roku 1376.³ Knížky šestery o obecných věcech křesťanských,⁴

---

¹ Mezi výjimky patří ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina, Ústavnost, hodnoty v právu a práce soudce nebo advokáta. Dostupné z <http://www.simackova.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=34>, [cit. 5. 12. 2013]; nebo úvahy Jana SOKOLA, *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha: Vyšehrad, 1996, zejm. s. 186-209. Dále srv. TÝŽ, Jsou lidská práva přirozená? Dostupné z <<http://www.jansokol.cz/cs/n-v-prava.php>>, [cit. 5. 12. 2013]; TÝŽ, *Moc, peníze a právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 271.

² Základní poučení o životě a díle Tomáše Štítného přináší *Ottův slovník naučný*. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 24. díl. Praha: J. Otto, 1906, s. 798-801 (heslo zprac. V. Lacina); *Ottův slovník naučný nové doby*. Dodatky. Díl 6/2. Praha: Novina, 1943, s. 873-876; JAKUBEC, Jan, *Dějiny literatury české*. I. Od nejstarších dob do probuzení politického. Praha: Jan Laichter, 1929, s. 224-252; dále HAVRÁNEK, Bohuslav-HRABÁK, Josef, *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha: ČAV, 1957, s. 682-685; SPUNAR, Pavel, *Repertorium auctorum Bohemorum pro vectum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*. Tomus I. Wratislaviae et al.: Off. Ed. Acad. Scient. Poloniae, 1985, s. 192-210; nověji GROLLOVÁ, Jana, *Odras změn v pojetí křesťanské morálky a dobové zbožnosti v díle Tomáše ze Štítného*. Diplomová práce na FF MU. Brno 2001, s. 38-53.

³ Vročení na základě rukopisu – viz citaci v pozn. níže, s. XVIII.

⁴ Edičně tento soubor zpřístupnil ERBEN, Jaromír (ed.), *Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*. Vydány od university Pražské na památku jejího založení před 500 lety. Praha: K. Jeřábková, J. Hlaváček, 1852 (dále jen *Knížky šestery*)

obsažené v tomto pražském rukopise, budeme konfrontovat s paralelním textem Musejního sborníku, který vznikl po smrti Tomáše Štítného v roce 1450.⁵ V předmluvách svých knížek Štítný oslovuje nejen širší okruh čtenářů,⁶ ale především své děti,⁷ jimž byly určeny také Řeči besední.⁸ Důraz položený na výchovu vlastních dětí vychází ze Štítného přesvědčení, že „móžt' každý vésti i učiti družce svého, děti své, čeled' svú, ne týmž obyčejem, by stoje jako kazatel nad jinými, ale móž mluvíti k jiným, jako jsa z nich jeden, a s nimi rozmlúvati ...“⁹ Dialogický charakter besed, jejichž podstatu osvětluje v Řečech svátečních a nedělních,¹⁰ měl být podle Štítného cestou, jak zprostředkovat složité filozoficko-teologické problémy laikům, kteří mohli hloubat o jejich podstatě, tříbit si své názory v rozhovoru s otcem a posoudit soulad teorie s každodenně zakoušenou životní praxí. S tímto záměrem Štítného korespondoval i jeho úmysl předložit čtenářům text, který by byl srozumitelný, tedy napsaný v jejich mateřském jazyce. Ačkoliv sám Štítný čelil kritice z řad svých nepřátel proto, že si češtinu zvolil jako hlavní výrazový prostředek, je to právě jeho jazykové nadání, smysl pro krásu české řeči i nápaditost, s níž se dokázal vyrovnat s obtížnými problémy překladatelskými i syntaktickými, která mu získala oblibu prostých lidí i podporu učených mistrů.¹¹

Zásadní sdělení, které se týká etiky v právu, přináší knížky čtvrté, nazvané: Kak se zdejší stavové lidští připodobnávají k andělským kuoróm. Štítný je vypracoval sám, ovšem na základě cizích předloh.¹²

---

⁵ Rukopis mohl být přesně datován na základě explicitu, jak uvádí (s. II) editor tohoto sborníku Antonín Jaroslav VRĚÁTKO (ed.), *Thómy z Štítného Knihy naučení křesťanského*. Na oslavu stoleté památky narozenin Josefa Jungmanna Sbor Matice české. Praha: F. Řivnác, 1873 (dále jen *Knihy naučení křesťanského*). Jde o opis jedné z posledních recenzí Štítného knížek z roku 1400, která obsahuje 15 traktátů sestavených ve čtyři větší celky.

⁶ „ne jednu sem odpočinul od rozbroje myslí a od tesknosti, píše a klada ty knihy: i mám' z toho naději, žeť budú někdy i jinému někomu k utěšení“ – *Knihy naučení křesťanského*, s. 3.

⁷ „Buoh mój přikázal mi, jako i každému otcí, abych vedl vás, mé dietky! v jeho cestách a skázal jej vám.“ – *Knížky šestery*, s. 1. (I. Předmluva).

⁸ Otištěny byly nověji péčí Milady NEDVĚDOVÉ (ed.), *Tomáš ze Štítného Řeči besední*. Praha: Academia, 1992 (dále jen *Řeči besední*).

⁹ *Knihy naučení křesťanského*, s. 81.

¹⁰ STRAKA, Josef (ed.), *Řeči nedělní a sváteční*. Praha: ČAVU, 1929, s. 371(dále jen *Řeči nedělní*)

¹¹ JANČÍK, Josef, *Tomáš ze Štítného učitel života*. Brno: Akord, 1940, s. 9n.; srv. též *Řeči nedělní*, s. 73 a 256. K ocenění Štítného jazykových dovedností srv. *Řeči besední*, s. 11.

¹² GEBAUER, Jan, *O životě a spisích Tomáše ze Štítného*. Praha: ČAVU, 1923, s. 49 upozorňuje na podobnou osnovu u Bertolda Řezenského.

Neopírá se však pouze o překlady zahraničních děl středověké mystiky,¹³ ale i o to, co získal studiem na artistické fakultě nebo si odnesl z kázání, která navštěvoval.¹⁴ Za autorský počín můžeme označit Štítného schopnost vhodně strukturovat text, spojovat jej ve větší tematické celky a podpořit argumentaci autorit vlastními názory vycházejícími z nabytých zkušeností. Že se tak děje pod vlivem počínajících reformních snah tzv. Husových předchůdců, není třeba dodávat.

K Štítného metodě

Základní metodou, kterou Štítný užívá při výkladu čtvrtých knížek, je analogie (*analogia entis* – analogie jsoucna), kterou lze označit za jeden ze způsobů, jakým středověká teologie postupuje při pojednání tajemství Božích. Umožňuje hledat vztah podobnosti mezi něčím stvořeným a božským.¹⁵ Obsahem podobnosti je připodobňování pozemského stavovského uspořádání společnosti k nebeské hierarchii andělů. Rozdělení jednotlivých andělských hierarchií vycházelo z nejoblíbenějšího spisu středověké mystiky Dionýsia Areopagity,¹⁶ který trojiční dělení uplatnil také pro odlišení tří cest vedoucích k dokonalosti.¹⁷ Se třemi stavy, totiž s duchovními, světskými pány a dělným lidem, se setkáváme v úvodu Štítného čtvrtých knížek.¹⁸ Jakkoliv podobnost mezi stavy a andělskými řády Štítný uznává (jeden stav je podobnější dané andělské hierarchii více než jiný), a díky této podobnosti může pozemské stavy charakterizovat, přesto má metoda analogie dle Štítného své meze. Sám totiž není schopen na základě podobnosti konkrétně říci, jaký člověk bude po smrti patřit k

---

JANČÍK, J., *Tomáš ze Štítného*, s. 136, pozn. 7 zase odkazuje na Sentence Petra Lombardského.

¹³ Základní prací na toto téma v našem prostředí je MENŠÍK, Jan, *Počátky staročeské mystiky*. Praha: Dauphin, 2006.

¹⁴ „*I psal' sem vám knihy dvoje: tyto prvé sám klada z své hlavy, jakž mi sejt' zdálo podobné, což sem kde četl neb slýchal na kázání aneb od učěných, aneb se mohl sám domyslit, ještoj' přístupno k tomu úmyslu, o němž sem psal; ale druhé, ty sem hotovo sebrané, aneb učiněné někým jiným latině, vyložil česky, a kteréj' jsú, tamt' sem to napsal.*“ - *Knížky šestery*, s. 1.

¹⁵ K limitům této metody se vyjádřil 4. lateránský koncil: „*Neboť mezi Stvořitelem a tvorem není možno shledat takovou podobnost, která by zároveň nebyla nepodobností ještě větší.*“ Citováno dle POSPÍŠIL, Ctirad Václav, *Hermeneutika mystéria*. Struktury myšlení v dogmatické teologii. 2. Vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2010, s. 109.

¹⁶ DIONÝSIOS AREOPAGITA, *O nebeské hierarchii*. Praha: Vyšehrad, 2009.

¹⁷ MENŠÍK, J., *Počátky*, s. 8 – cesta očisty, osvětlení a splynutí.

¹⁸ *Knížky šestery*, s. 118.

jakému kůru, jaké bude jeho místo v nebeském Jeruzalémě.¹⁹ Ani Štítný nemůže nahlédnout nebo soudit nitro povolanych, to je vyhrazeno Bohu. Metodu podobnosti Štítný nijak neabsolutizuje. Analogie v jeho pojetí nepředstavuje všemocný mechanismus, který by automaticky člověka přiřazoval určité hierarchii. U vědomí toho, co nás přesahuje, nechává Štítný prostor tajemství.

Andělská a stavovská hierarchie

Stav trojího lidského důstojenství podle Štítného odpovídá třem andělským řádům. Protože každý andělský řád (hierarchie) se dále dělí ve tři kůry, uplatňuje Štítný stejnou logiku i na pozemské stavy.²⁰ Ve vztahu k andělům zdůrazňuje, že čím vyšší řád zastávají, tím vyšší je jejich účast na dobru. Jejich úkolem je podílet se na cestě k naplnění Boží vůle, a to tak, že „každý nižší andělský řád od Boha, ale však skrze vyšší sebe řád bere osvícení, očistění a svrchování svého dokonání.“²¹ Obdobný proces se dle Štítného uskutečňuje v pozemském, hierarchicky členěném světě. Nejvýše, a tedy i blíže dobru stojí duchovní. Skrze jejich službu ve prospěch druhých dvou stavů putuje dobro o stupeň níže k zástupcům světského stavu. Třetí v pořadí, na něž rovněž dopadá Boží milost a dobro, jsou řemeslníci, kupci a kramáři. Nadřazenost jednoho stavu nad jiným neznamena jeho zvýhodnění na úkor druhého. V očích Štítného si stavy navzájem slouží a splácí dobrem. Spolupráci stavů přirovnává k souhře lidských údů, které si pomáhají za každé situace.²² Ačkoliv tento trojí řád Bůh „zpořiadil“ tak, aby nižší stav byl poslušen vyššího, přesto se žádný z nich nemá vyvyšovat nad stav jiný. Štítný odkazuje na podobenství o vinici, v němž oceňuje i drobné práce dělného lidu jako celku prospěšné. Účast na Božím království proto dosáhnou všichni ti, kteří, bez ohledu na stav, k němuž na zemi příslušeli, jednali s dobrým úmyslem.²³ Běda však těm, kteří by narušovali jednotu křesťanského řádu založenou na kooperaci stavů prýšticí z vzájemné úcty, lásky a poslušnosti vyšší moci. Štítný proto varuje před bezohledností, sobectvím a sebeláskou, která v posledku žádnou láskou není a která ohrožuje nebo úplně rozvrací harmonický řád světa.²⁴

---

¹⁹ „A bývá to, že někdy sprostný sedláček neb kupček větší má milost' k Bohu, než některý mnich: a však oba budeta u Boha, ale já nevědě, v kterém kóru který bude.“ - *Knížky sestery*, s. 118.

²⁰ Podrobně GEBAUER, J., *O životě*, s. 48n.

²¹ *Knížky sestery*, s. 118.

²² *Knížky sestery*, s. 120n. Srv. Řím. 12, 4. Též JANČÍK, J., *Tomáš ze Štítného*, s. 115n.

²³ *Řeči nedělní*, s. 205. Srv. též *Knížky sestery*, s. 54.

²⁴ *Knížky sestery*, s. 121.

Předávání dobra je smyslem celé hierarchie. Z toho bezprostředně vyplývá, že etická reflexe představuje nosný moment, se kterým se Štítný obrací k jednotlivým stavům. Jeho tázání přitom odpovídá našemu tázání po dějinách vztahu práva a mravnosti.

Throni čili Stolice

Jaké místo zastává ve výše nastíněné hierarchii soudcovský stav a k jakému andělskému kůru jej Štítný připodobňuje? Latinský termín Throni, přeložený Štítným jako Stolice,²⁵ se dotýká první hierarchie andělů třetího kůru. Přirozenou vlastností Stolic je jejich stabilita a pevnost.²⁶ Těmito vlastnostmi by měli oplývat také soudci církevních či světských soudů, zvláště pak rozváznou a klidnou myslí, kterou nepohnou ani úplatky, ani světská sláva.²⁷ Ke ctnostem soudců by měla patřit pevnost v úsudku, který se zakládá na pravdě. Stolicemi ovšem Štítný neoslovuje pouze soudce. Jeho etická reflexe zasahuje mnohem širší okruh adresátů, jako jsou řečníci, svědci nebo procesní strany vystupující na soudu, kteří rovněž nesou svůj podíl na spravedlnosti.²⁸ Jasný odsudek podle Štítného zasluhuje každé nemorálního chování namířené proti pravdě, za něž hrozí pád z trůnu a „vystrčení z nebe“.²⁹ Mezi největší poklesky řečníků řadí: neúměrné prodlužování pře, braní úplatků, porušení slibu mlčenlivosti či vychytralost zástupců řečnického stavu, kteří svou výmluvností „křiví“ pravdu.³⁰

Rozbor textu určeného soudcům ukazuje, že se Štítný poměrně slušně orientoval v právní realitě, která ho obklopovala, i soudobé soudní praxi. Dokládají to jeho výroky, v nichž srovnává kanonické a zemské

---

²⁵ Štítný je definuje jako „*stolice, na níž sám král sedá, když súde*“ - *Knížky šestery*, s. 144.

²⁶ „... a jsú tak úklidné myslí, ež se nepohnú jinam, než upriemo to držíe tvrdo, což jim jest od vyšších andělov přišlo.“ - *Knížky šestery*, s. 144.

²⁷ „I máť súdece ustanovile myslí býti ne vrtké, aby jí nic nepohnulo proti právu, nic jí nekolébal, neviklalo: ani přiezeň, ani nepřiezeň, ani bázeň ztráty, ani naděje zisku.“ - *Knihy naučení křesťanského*, s. 81.

²⁸ „... mnoho se děje protiv pravdě pro zlost' a chytrosť lidskú, tak od súdece, jako od řečníkóv, i také od těch, ješto se súdie ...“ - *Knížky šestery*, s. 147.

²⁹ „Ale jakož z toho kóru duostojného andělé sú také vypadli, a jsú již črtie: takéž i súdece zlé nevzejdú vzhóru k těm svatým andělom v tovařistvie, ale spadnú v den božieho pravého súdu a poslednieho u věčné muky s těmi d'ably, ješto sú jim křivých súdóv pomáhali, vypadše svú zlostí z toho kuoru duostojného, jenž jest nazván „*stolice božie*“.“ - *Knížky šestery*, s. 147.

³⁰ *Knížky šestery*, s. 149n. Nářky na řečnický stav od konce 14. století narůstají – srv. alespoň BLÁHOVÁ, Marie, Advokacie v českých zemích před rokem 1615. In: BALÍK, Stanislav a kol., *Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, Česká advokátní komora a NG v Praze, s. 20-45.

právo, zjištěné rozdíly komentuje a uvádí některé příklady.³¹ Sám jednoznačně straní kanonickému právu, o němž se opakovaně vyjadřuje pochvalně.³² Stejně tak kolizi práva kanonického a císařského řeší ve prospěch prvního z nich.³³ Svou pozornost věnuje soudnímu řízení, kde se podle mínění Štítného může nejvíce odhalit, ať v dobrém či špatném světle, morálka všech účastníků řízení. Řadu problémů způsobuje podle Štítného nedokonalá podoba zemského práva, které si, na rozdíl od práva kanonického, stále zachovává řadu pohanských obyčejů.³⁴ I když ordály vodou a železem byly zrušeny za arcibiskupa Arnošta z Pardubic,³⁵ a císař Karel IV. v návrhu zákoníku *Maiestas Carolina*³⁶ podstatně zjednodušil formulář přísahy,³⁷ neduhy, kterými trpělo domácí zemské právo, tím definitivně odstraněny nebyly. Štítný naráží na zjevný formalismus, který ovládal řízení před zemským soudem a v řadě případů vedl „nesmyslně“ ke ztrátě pře i tehdy, byl-li dotyčný v právu.³⁸ Rozdíly mezi právem kanonickým a

---

³¹ Uvádíme ukázkou, v níž Štítný kritizuje povahu svědecké přísahy v zemském právu: „*Kak opět chváliti svědecstvo, ješto svědčie na penězích, a nevědúc, co svědčie? Velim lépe jest to v duchovním právě, ješto každého svědka přinutie, aby svědčil, což vie o té při, a pod přísahú pověděl pravdu, což mu jest známo, a kak to vie, jakož jeho potom tieží; a pak súdece podlé toho svědecvie súdí.*“ - *Knížky šestery*, s. 148. Srv. MARKOV, Josef, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.-XVII. století*. Praha: Academia, 1967, s. 119.

³² „... duchovníe práva velmē jsou právě vymyšlena ...“ - *Knížky šestery*, s. 147. Na druhou stranu si je Štítný vědom dokonalosti Písma, z něhož „*práva súdová*“ vycházejí: „*Chcít' i toho nemlčeti, že práva súdová menšieho jsou svrchováníe, menšie plnosti pravdy, nežli mōž býti z svatého písma ukázáno.*“ - *Knihy naučení křesťanského*, s. 82n.

³³ *Knížky šestery*, s. 145.

³⁴ *Tamtěž*, s. 147.

³⁵ Kromě ordálu vody a železa zmiňuje Štítný také „*sedání*“, tj. souboj. Literatura k ordálům je značně bohatá, odkazujeme zde pouze na ty práce, které reflektují Štítného poznámky - MARKOV, J., *Kapitoly*, s. 104n., 114nn.; ČÁDA, František (ed.), *Nejvyššího sudího království Českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*. Praha: ČAVU, 1930, s. 75n.

³⁶ HERGEMÖLLER, Bernd-Ulrich, *Maiestas Carolina*. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355. München: R. Oldenbourg Verlag, 1995, čl. CXXI, s. 232nn.

³⁷ O této změně v širším kontextu MARKOV, J., *Kapitoly*, s. 128nn. Srv. též ČÁDA, F. (ed.), *Nejvyššího sudího*, s. 70n.

³⁸ Štítný se táže: „*A kak-li to mōž dobré býti, když svědky vedú: stúpí-li levú nohú prvě, aby tiem ztratil! Aneb, když zarujuj: vezma klín sukně neb pláště, hne-li jím za sě, chtě snad rozvesti, aby udeřil k onoho klínu, tehdy jest ztratil!*“ - *Knížky šestery*, s. 148. Podrobně o tomto symbolickém aktu SATURNÍK, Theodor, Klín šatu jako symbol v právu českém. In: VANĚČEK, Václav (uspoř.), *Miscellanea historico-iuridica*. Sborník prací o dějinách práva napsaných k oslavě šedesátin JUDra Jana Kaprasa, řádného

zemským byly patrné na první pohled i poučenému laikovi. Římsko-kanonický procesrazil cestu „moderním“ zásadám, které řízení, rozvíjené domácí soudní praxí, přejímalo jen pozvolna.³⁹ Odtud pramení i Štítného kritika zemského práva, které vystavovalo znesvářené strany značné právní nejistotě. Velkou výhodou kanonického práva byla jeho psaná podoba. Neexistence psané kodifikace a volné nalézání práva, typické naopak pro zemské právo, často vedly k tomu, že se světští soudci uchýlovali k pravdě, která byla pravdou ryze subjektivní. Štítný proto varuje před svévolí soudců, jež skutečné Pravdě neprospívá, i když ji soudcové za pravdu vydávají.⁴⁰ Doporučuje, „aby soudce držal se práva svým soudem, ne po svém úmyslu jda, ale po ustavení práv.“⁴¹ Shodně s Tomášem Akvinským navíc pléduje za zásadu formální pravdy.⁴²

V citovaných pasážích naráží Štítný na základní jádro etického dilematu, jemuž je soudcovský stav vystaven - vztahu pravdy a práva. Jestliže hovoří o podobenství mezi andělskými řády a jednotlivými stavy, pak tímto podobenstvím nemyslí pouze podobnost vnější, ta by byla příliš povrchní. Odhalením podobenství vzniká etické napětí, které ústí v naléhavý požadavek, aby se ti, kdož soudí, připodobňovali ideálu. Dobro, které putuje hierarchiemi k člověku, ho totiž zavazuje k určitému kódu chování, stává se úkolem (ne však břemenem). Štítného apel na soudce, kteří právo obrací proti pravdě, znamená

---

profesora Karlovy university, jeho přáteli a žáky. Praha: nákl. vyd., 1940, s. 247-255. „I to' jest zlé v súdiech zemských, že pro jedínú opověď má kto ztratiti všichnu svú při, ač jest i práv: podobně by bylo, aby méně něco ztratil pro takú věc, jakož jest v duchovním právu.“ - *Knížky šestery*, s. 149. K tomu srv. MARKOV, J., *Kapitoly*, s. 123n.

³⁹ Srv. BOHÁČEK, Miroslav, *Das Römische Recht in der Praxis der Kirchengenichte der Böhmischen Länder im XIII. Jahrhundert*, *Studia Gratiana* XI, 1967, s. 275-304; TÝŽ, *Einflüsse des Römischen Rechts in Böhmen und Mähren*. In: *Ius Romanum medii aevi*. Pars V, 11. Mediolani: typ. Giuffré, 1975.

⁴⁰ „Ale nelze jest v zdejších súdiech pro zlost' a chytrost' lidskú vše věci pravdy se držeti; neb by soudce často zablúdíl dále, mně, by byla pravda, ješto nenie pravda.“ - *Knížky šestery*, s. 145.

⁴¹ *Knížky šestery*, s. 145 a 147. Podobně *Knihy naučení křestánského*, s. 81; též ŠIMEK, František-KAŇÁK, Miloslav (ed.), *Tomáš ze Štítného Knížky o hře šachové a jiné*. Praha: SNKLHU, 1956, s. 381 (dále jen *Knížky o hře šachové*).

⁴² „súdce, ač vie, ne súdem, ale jinú stranú, že jet jinak, než sú před ním dovedli svědky, neb listy, neb čímž koli, jako dskami zde v zemi: však ne podlé toho, jakož on vie, ale jakož jest dovedeno podlé práva, ač i ne podlé pravdy, má súd vydati.“ - *Knížky šestery*, s. 145. O tom blíže JANČÍK, J., *Tomáš ze Štítného*, s. 143n. (zde i přesná citace míst převzatých ze Summy Tomáše Akvinského).

odvrátit se od hříchu, vzít na sebe povinnosti svého stavu⁴³ a naplnit etický závazek soudit spravedlivě, tj. poznat pravdu a být pravdivý.⁴⁴ Štítný proto neváhá a světské soudce nabádá, s odkazem na učení Tomáše Akvinského a sv. Augustina, aby „vydávali pravé sudy, ne podle přezí nebo nenávisť, ne podle bázně nebo naděje zisku.“⁴⁵ Ostatním pak radí: „ktož se súde, raději s pravdú trp odsúzenie, než by co přimiesil křivdy. ... Ved' rozličné věci trpiec mosíme jíti do královstvie nebeského; pakli nebudem zde trpěti s pravdú, nebudem s ní kralovati v životě věčném.“⁴⁶

Literature:

- BLÁHOVÁ, Marie, Advokacie v českých zemích před rokem 1615. In: BALÍK, Stanislav a kol., Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, Česká advokátní komora a NG v Praze, s. 20-45.
- BOHÁČEK, Miroslav, Einflüsse des Römischen Rechts in Böhmen und Mähren. In: Ius Romanum medii aevi. Pars V,11. Mediolani: typ. Giuffré, 1975.
- ČÁDA, František (ed.), Nejvyššího sudího království Českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká. Praha: ČAVU, 1930.
- DIONÝSIOS AREOPAGITA, O nebeské hierarchii. Praha: Vyšehrad, 2009.
- ERBEN, Jaromír (ed.), Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Vydány od university Pražské na památku jejího založení před 500 lety. Praha: K. Jeřábková, J. Hlaváček, 1852.
- GEBAUER, Jan, O životě a spisích Tomáše ze Štítného. Praha: ČAVU, 1923.
- GROLLOVÁ, Jana, Odras změn v pojetí křesťanské morálky a dobové zbožnosti v díle Tomáše ze Štítného. Diplomová práce na FF MU. Brno 2001.

---

⁴³ Jan SOKOL (v článku Jsou lidská práva přirozená? – citace v pozn. 1) uvažuje o tom, že lidské přirozenosti jsou vlastní povinnosti, ne svoboda ve smyslu „Yes, I can“.

⁴⁴ Soudcové „mají po tom pilně státi, aby před se šli jich nálezové, nebylo jich usúzenie mdlé jako nepevná pavučina, ješto v ní malé mušky uváznú, ale veliký štmel proletí jí a proboří ji, a potom tudy proletie i malé mušky.“ – Knížky o hře šachové, s. 380 a 496.

⁴⁵ Knížky šestery, s. 146. Sv. Augustin zde vychází z 5. Mojžíš. 1,17, Jer. 22,3, Zachar. 7,9 („Rovně budeš súde velikého i malého“). Srv. JANČÍK, J., Tomáš ze Štítného, s. 144n.

⁴⁶ Knížky šestery, s. 147.

- HAVRÁNEK, Bohuslav-HRABÁK, Josef, Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu. Praha: ČAV, 1957.
- HERGEMÖLLER, Bernd-Ulrich, Maiestas Carolina. Der Kodifikationsentwurf Karls IV. für das Königreich Böhmen von 1355. München: R. Oldenbourg Verlag, 1995.
- JAKUBEC, Jan, Dějiny literatury české. I. Od nejstarších dob do probuzení politického. Praha: Jan Laichter, 1929.
- JANČÍK, Josef, Tomáš ze Štítného učitel života. Brno: Akord, 1940.
- MARKOV, Josef, Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.-XVII. století. Praha: Academia, 1967.
- MENŠÍK, Jan, Počátky staročeské mystiky. Praha: Dauphin, 2006.
- NEDVĚDOVÁ, Milada (ed.), Tomáš ze Štítného Řeči besední. Praha: Academia, 1992.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav, Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii. 2. Vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2010.
- SOKOL, Jan, Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů. Praha: Vyšehrad, 1996.
- SOKOL, Jan, Moc, peníze a právo. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- SPUNAR, Pavel, Repertorium auctorum Bohemorum provectorum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans. Tomus I. Wratislaviae et al.: Off. Ed. Acad. Scient. Polonae, 1985.
- STRAKA, Josef (ed.), Řeči nedělní a sváteční. Praha: ČAVU, 1929.
- ŠIMEK, František-KAŇÁK, Miloslav (ed.), Tomáš ze Štítného Knížky o hře šachové a jiné. Praha: SNKLHU, 1956.
- VRĚTÁTKO, Antonín Jaroslav (ed.), Thómy z Štítného Knihy naučení křesťanského. Na oslavu stoleté památky narozenin Josefa Jungmanna Sbor Matice české. Praha: F. Řivnáč, 1873.

Contact – email

nada.stachova@email.cz

SÚDNICTVO A POLITICKÉ PROCESY V ČESKOSLOVENSKU 1948 - 1956

JÁN ŠTEFANICA

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Slovenská
republika

Abstract in original language

Súdy a vôbec cele súdnictvo v Československu po roku 1948 boli poznamenané vnútroštátnou politickou situáciou, ktorá súvisela s vytvorením dvoch povojnových mocenských blokov a geopolitickými procesmi vo svete. V tomto kontexte prebiehala reforma súdnictva i trestného práva inšpirovaná sovietskym právom. Politizácia súdnictva v spojitosti s ľudským faktorom, vágne formulované protištátne trestné činy a dôraz kladený na priznanie sa naplno prejavili v politických procesoch 50. rokov.

Key words in original language

politické procesy, trestné súdnictvo, socialistická zákonnosť, protištátne trestné činy, sovietske právo

Abstract

Not just courts but all judiciary in Czechoslovakia after 1948 were marked by a change of national political situation, which was related to creation of two postwar power blocs and geopolitical processes in the world. In this context took place justice reform and criminal law inspired by a Soviet law. Politicization of justice in connection with the personal factor, vaguely worded anti-state crimes and accent on confession of the accused were fully manifested in political processes in 50 years.

Key words

political processes , the judiciary , socialist legality, Soviet law, confession of the accused

1. ÚVOD

Obdobie päťdesiatych rokov, najhorúcejšieho obdobia studenej vojny, bolo fakticky obdobím vojnového stavu, kedy jedna i druhá strana mocenského bloku využívala všetky možné prostriedky s vedomím, aby ochránila, svojim presvedčením najlepšie jestvujúce spoločenské zriadenie a tým svojich občanov. V Československu v dôsledku rekonštrukcie štátu i nového politického systému po februári 1948, boli pravidlá súdnej praxe vystavené zmenám a napätá spoločenská situácia sa prejavovala aj v právnom systéme. Na jednom z prvých miest stálo zabezpečenie ochrany štátu pred vonkajším nepriateľom

z radov kapitalistických krajín, tu bola uplatňovaná téza triedneho boja. Prevenciou a súčasťou likvidácie boli kampane proti "nepriateľom" a odmietnutie i potláčanie akýchkoľvek osobitných, národných ciest k spoločenským premenám. Ideologickým vyjadrením takého nebezpečenstva sa stali rôzne úchylky buržoázneho nacionalizmu, titoizmu či sionizmu. Trestnoprávnym pomenovaním takýchto konaní boli trestné činy velezrady s triednym vymedzením a spojením štátneho občana s cudzou mocou, s cieľom ohroziť štátnu suverenitu a zlikvidovať jeho spoločenské zriadenie. Primárnou hodnotou, ktorú chránilo trestné právo, sa tu stala nová kategória, vyjadrená ako „spoločenské zriadenie“ či „spojenectvo so ZSSR“. Prioritným sa stalo rýchle odstránenie možného nepriateľa a to aj za cenu vzniku justičných omylov. Celý politicko - právny komplex s prihliadnutím na vyhrotenú medzinárodnú situáciu bol právne zavŕšený v ponímaní trestov. Absencia výnimočnosti trestu smrti, jeho zaradenie na úroveň trestov bežných a nakoniec aj exekučné konania v mnohých kauzách sa tak stali smutnou realitou a svedkom skutočných pomerov v štáte, vrátane jeho súdnictva.

2. ZMENY V PRÁVE I SÚDNICTVE A ICH POLITIZÁCIA

Po vzore sovietskej justície bolo po roku 1948 zavádzané nové chápanie práva, implementovali sa nové prvky prevzaté zo ZSSR. Snáď najznámejším prípadom sa stala základná formulácia vtedajšej právnej vedy, hojne využívaná v procesoch s politickým kontextom, ktorá znela: „priznanie je korunou dôkazu“. Avšak v právnych dejinách sa nejednalo o žiadnu novinku. Analógiu známej poučky najvyššieho prokurátora ZSSR totiž nájdeme už v dobách minulých, nezrodila sa len za A. J. Vyšinského¹ pôsobenia ako bolo zvykom interpretovať. Bola hlavnou zásadou už v stredovekých inkvizičných procesoch². A. J. Vyšinskij pokračoval v presadzovaní delenia trestných činov na skutky namierené proti základom zriadenie vybudovaného triedou pracujúcich, ktoré boli pokladané za spoločensky najnebezpečnejšie a skupinu ostatných trestných činov. A. J. Vyšinskij naďalej presadzoval zvláštne hodnotenie pre prvú skupinu protištátnych trestných činov. Ich zvláštnosť oproti iným spočívala v dôraze kladenom na politickú stránku konania, ktorú

---

¹ Inak vynikajúceho právneho odborníka, politika i diplomata, ktorý pochádzal z poľskej katolíckej rodiny. Študoval právo a od roku 1935 pôsobil vo funkcii generálneho prokurátora ZSSR. Preslávil sa najmä postulátom: „Priznanie je korunou dôkazu.“, ktorý mu je často pripisovaný (princíp prezumpcie viny, keď obžalovaný musel dokazovať svoju nevinu a nie súd jeho vinu). Podieľal sa na smutne známych stalinských politických procesoch v ZSSR.

² Porov.: ŠNAJDER, B.: Proces proti dvanácti miliónum. č.3/1990. Praha: Tvorba, 1990. s. 114.

absolútne stotožnil so skutkovou podstatou.³ Úspešnosť vykonaného nátlaku vyšetrovacích orgánov na obvineného tak následne závisela najmä od tzv. „dialektickej“ vyspelosti prokurátora, ktorý konal vyšetrovanie spravidla osobne. V prípade bezprostredného nezaangažovania prokurátora do prípravy politického procesu zostávala rabulistika kauzy na vyšetrovacích orgánoch vrátane sovietskych bezpečnostných poradcov.

Spolitizovaním justície sa stranické štruktúry snažili odstrániť prekážku vedúcu k ovládnutiu demokratických štruktúr štátu a zároveň za účelom jednoduchšieho výkonu moci centralizovať spoločnosť. Od štátnej bezpečnosti bolo očakávané odhalenie väčšiny zločincov ešte skôr, než mali možnosť spáchať prvý trestný čin. Avšak bolo „ťažké súdiť niekoho za čin, ktorý ešte vôbec nespáchal. A pretože nemohli existovať ani dôkazy, tak do popredia vystúpila úloha priznania. Nepriateľ bol podľa poučky o zostrovaní triedneho boja hľadaný v určitých skupinách obyvateľstva.“⁴ V rámci takto chápanej a uplatňovanej dialektiky boja kapitalizmu a komunizmu ostávalo iba nájsť a odstrániť očakávaného nepriateľa ohrozujúceho štátne zriadenie. Nepriateľa, o ktorom sa tušilo, že vo vyhrotenej situácii studenej vojny (kde sa hojne používali všetky prostriedky) by mal niekde číhať, ale žiadneho skutočného sa len tak ľahko nepodarilo identifikovať a odhaliť.⁵ Keďže v stranických štruktúrach prebiehal

---

³ Úryvok z reči A. J. Vyšinského, ako štátneho žalobcu, v procese s trockisticko-zinovjevským centrom: „Obžalovaný Zinoviev hovorí: „Koncom roku 1932 sa stalo zrejším, že sa naše nádeje nespĺnia... Nedalo sa poprieť, že generálna línia strany zvíťazí. Tu sa prejavila celkom jasne“, ako prehlásil Zinoviev, „úplná bezzásadovitosť a nedostatok ideí, ktoré nás viedli k obyčajnému bezzásadovitému boju o moc.“ Je po tomto všetkom možné rozprávať sa s týmito ľuďmi nejakou politickou rečou? Nemáme snáď právo viesť s týmito ľuďmi len jednu reč, reč trestného zákona a pozeráť sa na nich ako na sprostých zločincov a zatvrdnutých vrahov? To je ich „program“ v oblasti vnútornej politiky, ak sa to tak dá nazvať. Najskôr s hanblivosťou odôvodňovali svoj boj proti vodcom sovietskej moci a strany nedostatkami, chybami, ťažkosťami. Teraz už odložili túto masku. Teraz priznávajú, že sa presvedčili o víťazstve socializmu v našej zemi. K teror a vraždám dospeli v dôsledku beznádejnosti svojej situácie, s vedomím bezmocnosti, izolácie od robotníckej triedy.“ VYŠINSKIJ, A. J.: Soudní řeči. Praha: Orbis, 1951. s. 418 – 419.

⁴ RAŠLA, A. In ŠNAJDER, B.: Proces proti dvanácti miliónum. č.3/1990. Praha: Tvorba, 1990. s. 114.

⁵ Často krát bola situácia tak vyhrotená, že udanie jednej osoby malo z následok spustenie lavíny zatýkaní a procesov proti celému radu osôb a postupne z neho vyrástol proces veľkých rozmerov keďže sa do procesov začlenili aj iné nepohodlné osoby u ktorých sa čakalo len na vhodnú zámienku. Ani v tom prípade nešlo o žiadnu novinku. V podobnom stave udavačskej psychózy prebiehali už stredoveké inkvizičné procesy. Pre porovnanie pozri identický postup inkvizície proti ženám obvineným z čarodejníctva: RAŠLA, A.: Inkvizícia nezomiera. O funkcii tortúry. s. 98 – 99.

v období stalinizmu neustály boj o moc, politických nepriateľov bolo najjednoduchšie sa zbaviť prostredníctvom ich označenia, súdenia a odsúdenia ako nepriateľa štátneho, celospoločenského. V rámci ochrany záujmov spoločnosti, spoločenského zriadenia, sa tak používalo či využívalo aj samotné právo a legislatíva. Najskôr bola potrebnou legislatívnou cestou pripravená cesta a následne boli do celého procesu integrované politické štruktúry. Za kriminálny delikt sa nepovažovalo až nebezpečné konanie naplňujúce skutkovú podstatu trestného činu ako učí klasická škola trestného práva, ale použité bolo učenie sociologickej školy trestného práva kde základom trestnej zodpovednosti bola spoločenská nebezpečnosť osoby.

Konkrétne kroky vedúce k zasahovaniu stranických štruktúr do procesov v Československu prebiehali tak, že v januári roku 1951 ustanovilo predsedníctvo ÚV KSČ politický sekretariát ÚV KSČ v nasledovnom personálnom zložení: K. Gottwald, A. Zápotocký, R. Slánsky, V. Široký. Sekretariát bol poverený neúmerne vysokými kompetenciami a právomocami na úseku štátnej bezpečnosti a keďže tá mala významné právomoci v predprípravnom konaní, tým pádom získal politický sekretariát ÚV KSČ možnosť zasahovať aj na úrovni súdnych procesov. Súdnictvo malo slúžiť ako propagácia systému a politickej strany, zároveň slúžilo ako výchovný prostriedok spoločnosti, pre tých menej prispôsobivých ako prostriedok donucovací.⁶ Súdny sa tak stali dôležitým nástrojom, komunikovaným stranicky ako „nástroj pracujúcich“, využívaným v prebiehajúcim triednom boji proti nepriateľovi najmä z radov buržoázie. Tak to bolo občanom prezentované už od prvých dní nasledujúcich po februári 1948. Za hlavnú úlohu ľudovo - demokratického súdnictva sa určila ochrana socialistickej výstavby štátu. Svojimi kompetenciami a ich vykonávaním, mal súdny systém „prispievať k boju o udržanie svetového mieru“⁷ a politického systému.⁸ Jedným z jeho základných prostriedkov určených k plneniu týchto úloh sa stali dobre pripravené a propagačne správne využité verejné procesy s triednymi nepriateľmi. Súdne procesy, ktoré na jednej strane tvrdo postihovali triedneho nepriateľa, sa na strane druhej stali účelnými nástrojmi k presvedčovaniu a výchove pracujúcich, k zvýšeniu ich bdelosti a ostražitosti.

---

⁶ Porov.: Správa pre organizačný sekretariát ÚV KSČ dňa 14.5.1952 o plnení uznesenia, ktorým sa aparátu ÚV KSČ ukladalo zaistiť „riadne využitie dôležitých procesov vo verejných kampaniach výchovy občianstva.“ In: KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždení generálního tajemníka. s.1.

⁷ Porov.: Správa pre organizačný sekretariát ÚV KSČ dňa 14.5.1952. In: KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždení generálního tajemníka. s.1.

⁸ Rozhodovanie súdu istým spôsobom predikovali tzv. bezpečnostné päťky v ústredí a krajoch, v okresoch to boli bezpečnostné trojky. Len čo tieto komisie schválili opatrenia proti istým osobám, pristúpili orgány štátnej bezpečnosti k realizácii prípadu, teda získaniu priznania obvineného. V bezpečnostných komisiách boli politický zástupcovia a ani jeden zástupca súdu, napriek tomu tam vznikali návrhy na rozsudky.

Charakteristickejším príkladom vplyvov sovietskeho práva sa stalo vytvorenie novej inštitúcie prokuratúry, miesto dovtedajšieho štátneho zastupiteľstva⁹ a posilnenie pozície prokurátora.¹⁰ Prokurátorovi bola zverená rozhodujúca úloha v trestnom konaní, mal napomáhať súdu pri zisťovaní materiálnej pravdy, spolupracovať pri vyšetrovaní s orgánmi národnej bezpečnosti. Štátny prokurátor bol príslušný konať v prípravnom konaní¹¹ o všetkých činoch uvedených v prvej hlave trestného zákona, pokiaľ ich zákon sankcionoval trestom odňatia slobody s dolnou hranicou najmenej desať rokov, trestom odňatia slobody na doživotie alebo trestom smrti.¹² Ďalším charakteristickým prvkom bola v samej podstate neexistencia formálneho inštitútu vznesenia obvinenia a tak na začatie vyšetrovania prokurátorom stačilo podozrenie zo spáchania trestného činu.¹³ Črtou súdnych procesov s politickým kontextom boli aj neprímerane afektované a časovo rozsiahle záverečné reči prokurátora. Záverečná reč bola priamo upravená v § 158 trestného poriadku a ten priamo stanovil prokurátorovi v záverečnej reči zhodnotiť výsledky hlavného pojednávania, obzvlášť upozorniť na nebezpečenstvo trestného činu pre spoločnosť.¹⁴ Absencia významných záruk práv obvinených

---

⁹ K vývoju orgánov verejnej žaloby v dejinách Slovenska pozri: POVAŽAN, M.: Orgány verejnej žaloby na Slovensku v rokoch 1526 až 1867 *Historia et theoria iuris*, Roč. 5, č. 1 (2013), s. 50-61 a POVAŽAN, M.: Orgány verejnej žaloby na Slovensku v rokoch 1868 až 1918 *Historia et theoria iuris*, Roč. 5, č. 1 (2013), s. 62-77

¹⁰ Novo koncipovaná prokuratúra, typická pre krajiny pod politickým i právnym vplyvom ZSSR, ktorá preberá všetky funkcie podľa sovietskeho vzoru však bola vytvorená v roku 1952 vydaním ústavného zákona č. 64/1952 Zb. o súdoch a prokuratúre a zákona č. 65/1952 Zb. o prokuratúre. „Týmito zákonmi bola podľa sovietskeho vzoru vytvorená prokuratúra ako samostatný, na miestnych orgánoch štátnej moci a správy a na ostatných orgánoch štátnej správy nezávislý, jednotný, centralizovaný a monokratický orgán najvyššieho dozoru nad presným vykonávaním a zachovávaním zákonov a iných právnych predpisov všetkými ministerstvami a inými úradmi, súdmi, národnými výbormi, orgánmi, inštitúciami ako i jednotlivými osobami (§6).“ VLČEK, E.: Vývoj prokuratury v letech 1945 – 1990. In: *Vývoj práva v Československu*. s. 389.

¹¹ Obvykle výsledok celého trestného konania závisel na prípravnom konaní. Uplatňovala sa totiž koncepcia silného prípravného konania a slabého súdneho konania (hlavného pojednávania), v súčasnosti však považovaná za už prekonanú. Keďže ťažisko dokazovania sa nachádzalo v prípravnom konaní, v konaní pred súdom sa dôkazy častokrát len opakovali čítaním protokolov z prípravného konania, prípravné konanie sa tak dostávalo do pozície „generálnej skúšky“ na hlavné pojednávanie. Viac pozri: POLÁK, P.: *Formy a organizácia prípravného trestného konania, miesto a úlohy Policajného zboru v ňom*. In: *Právny obzor* 1998. s. 461.

¹² § 13 zákona č. 87/1950 Zb., trestného poriadku.

¹³ KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. s. 159.

¹⁴ § 158 ods. 3 zákona č. 87/1950 Zb.

a obžalovaných, neprimerané uprednostňovanie pozície prokurátora na úkor obžalovaného a jeho obhajoby, spojené s individuálnou politickou angažovanosťou niektorých štátnych zástupcov, špecifickým stavom dominancie tzv. sovietskych bezpečnostných poradcov a štátnej bezpečnosti, umožnili protiprávne postupy uplatnené v politických procesoch na prelome päťdesiatych a šesťdesiatych rokov v Československu.

Niektorí autori, pripisujú hlavný podiel viny za procesy s politickým kontextom dobovej právnej úprave.¹⁵ Príčina však nespočívala len v samotných zákonoch. Prestúpenie zákonov štátnou mocou sa nedá vylúčiť v žiadnej forme fungovania spoločnosti. Pri posudzovaní je potrebné prihliadnuť na politický faktor, totiž, keby boli zachované zákonné postupy, nemohlo by dôjsť k takému množstvu politických procesov. V období päťdesiatych rokov nastala dlhodobá situácia, kedy „...platnosť právnych noriem nahradzovali politické smernice a rozhodnutia komunistického vedenia.“¹⁶ Svoju úlohu v tomto prípade zohral i fakt, že po februári 1948 došlo k veľkým personálnym výmenám v štáte. Do funkcií v justícii, štátnej bezpečnosti a ďalších pozícií nastúpilo podľa K. Kaplana približne štvrt' milióna nových ľudí. Väčšinou mali výrazný deficit právneho povedomia a aj kvôli nedostatočnému vzdelaniu zákony ani poznať nemohli. Keďže stranícka príslušnosť bola v ich prípade podmienkou udelenia miesta, svoje neznalosti kompenzovali lojalitou v straníckych otázkach, preto sa pri výkone svojich funkcií bez veľkých námietok riadili straníckymi smernicami. A tak dochádzalo k situáciám, kedy mnohé smernice a nariadenia odporovali zákonom i ústave.

3. FORMY POLITICKÝCH KÁUZ A POCHYBENIA JUSTÍCIE

Súdy boli poverené takými úlohami, aby ich prostredníctvom kompetentní poukazovali na spojitosť triednych nepriateľov vo vnútri štátu, napríklad s cudzími nepriateľskými agentúrami. Za nedostatok zo strany vládnej moci však bol považovaný fakt, že „mnohé procesy nemajú ešte potrebnú politickú vycibrenosť, že sa zo súdeného prípadu nevyťažilo toľko politického kapitálu, koľko by sa vyťažiť dalo alebo vyťažiť malo,“¹⁷. Závažným nedostatkom a prekážkou v objektívnom posudzovaní prípadov bolo aj to, že mnohí sudcovia a prokurátori vo väčšine procesov boli odkázaní len na protokoly dodané vyšetrojúcimi orgánmi a tak v mnohých prípadoch dôkazný

---

¹⁵ Napr. porov.: MIKLOŠKO (ed.) , F. - SMOLÍKOVÁ, G. - SMOLÍK, P.: Zločiny komunizmu na Slovensku I. – II.

¹⁶ KAPLAN, K.. - PALEČEK, P.: Komunistický režim a politické procesy v Československu. s. 20.

¹⁷ Správa pre organizačný sekretariát ÚV KSČ dňa 14.5.1952. In: KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždení generálního tajemníka. s. 1.

materiál nebol dostatočný, čím utrpelo samé vedenie procesu.¹⁸ Inštitútom, veľmi hojne využívaným aj politických procesoch, znemožňujúcim objektívne posúdenie kauzy v prípade naozaj nezávislého súdu, sa stali umelo konštruované otázkové protokoly, kedy obvinení odpovedali na položené otázky formuláciami vopred naučenými vyšetrojúcimi bezpečnostnými orgánmi. Túto formu tzv. otázkových protokolov mali do Československa zaviesť sovietski poradcovia. Otázkové protokoly boli zvyčajne použité tak, že podľa zaužívaného systému vypovedal vypočúvaný k obvineniu a následne vyšetrovateľ zapísal jeho výpoveď. Forma otázkových protokolov bola taká, že obsahovali priamu či nepriamu otázku vyšetrovateľa a zároveň odpoveď vyšetrovaného, na ktoré sa nabaľovala celá rada otázok a odpovedí. Tento spôsob umožňoval vyšetrovateľovi rozvíjať, dopĺňať obvinenie vyšetrovaného, nasledoval celý rad otázok. Otázkové, či vypočúvacie protokoly boli formulované takým spôsobom, aby obsahovali aj samotné priznanie obvineného spolu s usvedčením ďalších spoluobvinených. Vyšetrovateľovi umožňovali z protokolov vypustiť všetko, resp. nezapísať nič, čo by mohlo vzbudiť pochybnosť o pravdivosti priznania. Stalo sa tak, že vyšetrovateľ upravil odpovede podľa svojho prania prostredníctvom svojvoľného vypustenia z protokolu toho, čo hovoril obvinený na svoju obhajobu a pritom používal argumenty ako : „to je známe“ , „poviete to pred súdom“, „nejde o vaše zásluhy“.¹⁹ Po príprave súdnych protokolov sa založili do spisu ako výsledok výsluchu orgánmi štátnej bezpečnosti. Z informácií skreslených otázkovými protokolmi sa po donútení obvineného pripravil presný scenár procesu. Krátko pred procesmi sa s obvinenými spísali tzv. záverečné protokoly²⁰ obsahujúce najdôležitejšie časti. Obvinení sa niekoľko mesiacov učili scenár záverečných protokolov naspamäť a orgány Štátnej bezpečnosti prostredníctvom tzv. udržiavacích výsluchov zabezpečovali ich aktuálny stav tak, aby ich obvinení boli schopní pred súdom predniesť presne podľa protokolov. Po prvotných šokoch u poslucháčov takto zinscenovaných procesov však postupne dochádzalo k tomu, že po

---

¹⁸ Zo správy pre organizačný sekretariát ÚV KSČ dňa 14.5.1952 o plnení uznesenia, ktorým sa aparátu ÚV KSČ ukladalo zaistiť „riadne využitie dôležitých procesov vo verejných kampaniach výchovy občianstva.“ KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždení generálního tajemníka. s.1.

¹⁹ Na koniec, keď odmietol obvinený podpísať zápisnicu s odôvodnením, že neboli zapísaná jeho úplná výpoveď, do poznámky vyšetrovateľa uvádzali argument, že vyšetrovaný „bol vopred upozorňovaný, že sa jedná o veci ktoré s tým nesúvisia“ Porov.: výpovede v obvinených v procese Husák a spol. *NA ČR*, MNB, kart. č. 208, sig. 62/2, Skupinový spis štátnobezpečnostného vyšetrovania proti Gustávovi Husákovi a spoločníkom.

²⁰ Táto prax bola vtedy bežná a odôvodňovala sa tým, že súdne konanie treba zamerať na rozhodujúce časti obvinenia. Podľa týchto protokolov sa následne robil aj samotný výsluch obvinených (ale aj svedkov) pred súdom. Porov.: Ako to bolo s procesmi. Rozhovor F. Vaněčka s J. Urválkom uverejnený v *Rudom práve* č. 104/1968 In: Výber z domácej a svetovej tlače. Mimoriadne číslo I./1968 z júna 1968. s. 35 – 36.

medializácii procesov zneli takto pripravené scenáre i medzi bežnými občanmi veľmi nedôveryhodne a aj podľa ich režisérov „takéto odpovede sú nepresvedčivé a vzbudzajú skôr dojem divadla ako súdneho konania.“²¹

Pri vyhľadávaní dôkazov otázkové protokoly nahradzovalo zostavovanie dotazníkov. Napríklad v kauze Husák a spol. bol obžalovaný D. Okáli v priebehu necelého roka pred zatknutím žiadaný o opakované vyplnenie a zaslanie minimálne desiatich dotazníkov a životopisov. Niekoľko krát žiadané vypracovanie osobného životopisu a následné vyplnenie dotazníku malo zabezpečiť vyšetrojúcim orgánom nájdenie potrebného dôvodu na uvalenie väzby. Niekedy bol na to potrebný dlhší čas, v tom prípade sa procesnoprávnej formalite vyhovel tým spôsobom, že štátny zástupca uvalil na obvineného väzbu, ale dôvody väzby boli uvedené len všeobecnou citáciou ustanovení príslušného paragrafu trestného poriadku. Štátny zástupca zároveň rozhodol, že vyšetrovacía väzba sa bude vykonávať vo väznici bezpečnostných orgánov a že prvé, predbežné vyšetrovanie, vykonajú tieto orgány.²² Následne nastupovali rôzne donucovacie metódy, ktoré mali vynútiť priznanie.²³ Nešlo o štandardné donucovacie prostriedky, ktoré poznáme v trestnom práve.²⁴ Na aplikáciu tohto druhu donucovanie bol potrebný dlhší čas, preto si orgány vymohli právo držať obvinených aj po uplynutí vtedy platnej lehoty s povolením štátneho zástupcu.²⁵

V šesťdesiatych rokoch začala tlač uverejňovať správy o priebehu rehabilitačných procesov, pri ktorých obvinení otvorene hovorili o tortúre, ktorej boli v politicky motivovaných procesoch podrobovaní pri vypočúvaní pred orgánmi Štátnej bezpečnosti. Ako súdny prostriedok, ktorým sa obvinený alebo svedok donucoval priznať pravdu, zastávala tortúra dôležitý význam.²⁶ Tortúra je známa zo

---

²¹ Zo správy pre organizačný sekretariát ÚV KSČ dňa 14.5.1952 o plnení uznesenia, ktorým sa aparátu ÚV KSČ ukladalo zaistiť „riadne využitie dôležitých procesov vo verejných kampaniach výchovy občianstva.“ KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždení generálního tajemníka. s. 2.

²² V oblasti socialistického trestného práva patril medzi zástancov takejto praxe A. J. Vyšinskij. In: RAŠLA, A.: Inkvizícia nezomiera. O funkcii tortúry. s. 202.

²³ Aj „tvorenie“ takýchto konštrukcií však bolo v Československu centralizované. Bezpečnostná politika bola riadená Ministerstvom národnej bezpečnosti.

²⁴ RAŠLA, A.: Inkvizícia nezomiera. O funkcii tortúry. s. 10 – 11.

²⁵ Porov.: RAŠLA, A.: Inkvizícia nezomiera. O funkcii tortúry. s. 201 – 202.

²⁶ Slovo pochádza z latinského torquere - krútiť, mučiť. Tortúra znamená takú činnosť, ktorá spôsobuje inému človeku fyzické alebo duševné bolesti či utrpenie s cieľom prinútiť ho vypovedať o nejakom konaní alebo nekonaní. Porov.: RAŠLA, A.: Inkvizícia nezomiera. O funkcii tortúry. s. 9.

stredovekých inkvizičných procesov, ale vyšetrovatelia a príslušníci štátnej bezpečnosti spolu so sovietskymi poradcami dovedli túto metódu k dokonalosti. Spočívala v začlenení metódy fyzického donútenia t.j. tortúry bitkou, do celistvej metódy preparácie. Túto je potrebné odlíšiť od obyčajného psychického nátlaku, kde vyšetrovatelia využívali najmä strach (najmä z prísneho trestu, fyzického násillia, potrestania blízkej osoby či spôsobenia verejnej hanby), vieru, svetonázor či politické presvedčenie obvineného.²⁷ Metóda preparácie je hodnotená ako kombinácia moderných psychiatrických a psychologických vied a starých metód fyzického a psychického nátlaku založených na využití strachu. Základom je zas nutnosť vplývať na zadržovanú osobu dlhší čas. Metóda preparácie sa používa špeciálne vtedy keď má obvinený neskôr, verejne priznať vinu za čin vykonštruovaný, podľa legendy zostavenej vyšetrovacími orgánmi. Praktizuje sa v prípadoch využitia procesu na propagačné účely.²⁸

V prípade mnohých káuz hralo prvoradú úlohu vlastné priznanie, udanie t.j. obvinenie iných osôb ako spolupáchateľov. Problém nastal, keď niektorý z obvinených odmietol podpísať priznanie a odvolal svoje dovtedajšie podpisy (čo sa však stávalo vo výnimočných prípadoch). Vtedy museli nastúpiť svedkovia, dlhodobo vypočúvaní na tento účel.²⁹ Na ich svedectvách a notoriách³⁰ bola, pri nedostatkoch relevantných priamych dôkazov, postavená obžaloba. Chabosť tohto postupu sa prejavila až neskôr. Ako náhle totiž prestali byť kľúčoví svedkovia ohrozovaní Štátnou bezpečnosťou a odvolali svoje výpovede úplne, stratili svoje najdôležitejšie oporné body aj obžaloba i rozsudok súdu.

Vyšetrovanie bolo vedené orgánmi štátnej bezpečnosti bez akéhokoľvek dozoru prokuratúry. A keďže Štátna bezpečnosť

---

²⁷ Tamže.

²⁸ Porov.: RAŠLA, A.: Inkvizícia nezomiera. O funkcii tortúry. s. 201 – 202.

²⁹ A. Rašla spomínal takto na svoje stretnutie s A. Machom: „Mach mi rozprával, ako ho donucovaním preparovali na Ruzyni, aby svedčil proti Husákovi a Novomeskému tie najnehoráznejšie výmysly. Takisto mi povedal, že ho 18 mesiacov vypočúvali pred mojim procesom a to proti mne. Trýznili ho do úmoru – schudol na 45 kg – len aby dosvedčil, že som bol jeho agent. Najprv ho však presviedčali, že má jedinečnú príležitosť „odplatiť svému prokurátorovi Rašlovi, ktorý píše Vás sem dostal a je to fanatický nepriateľ všetch Vás ľudáčkú! Proč ho kryjete? On zradil vás, tak ho nemáte proč šetriť“. A treba popravde povedať, že Mach sa nedal donútiť ku krivému svedectvu proti mne... Podľa mojej mienky: je nábožensky založený. Každý máme iný morálny kódex, ale sú etické zásady kresťanské i marxistické, ktoré majú v civilizovanom svete spoločného menovateľa.“ PRÁCA: A. Rašla o svojom nedávnom stretnutí v Leopoldove č. 140/1968 .

³⁰ Notorieta (z lat. notorius, známy) - znamená v právnej terminológii skutočnosť, ktorú nie je potrebné pred súdom alebo správnym orgánom dokazovať, pretože sa pokladá za všeobecne známu.

požívala veľkú dôveru straníckych špičiek stalo sa to pravidlom. Je pravdou, že v mnohých prípadoch prokurátori či sudcovia obvinených nezatýkali, neboli prítomní na výsluchoch a bolo im zatajované použitie fyzického či psychického násilia za účelom priznania. Taktiež boli známe prípady inštalácie odpočúvacích zariadení v miestnostiach určených pre prokurátorov či sudcov na štúdium vyšetrovacích materiálov, ktorých účelom bolo zaistiť možnosť odvolania nepohodlného sudcu či prokurátora. V prvotných prípadoch sa síce dá akceptovanie takejto praxe sudcami či prokurátormi vysvetliť ako isté prekvapenie, nevedenie si zvláštností postupov. Avšak nie je možné, aby vzdelaný, skúsený prokurátor a sudca nepostrehol, či prehliadol, nezvyčajnosť množstva protokolov k procesu, z ktorých ani jeden neobsahoval obhajobu, iba samé priznania a to hneď od začiatku vyšetrovania. Prokurátori a sudcovia si boli vedomí informácií o rozhodnutiach politického byra ÚV KSČ, ktorými sa nariaďovali dátumy procesov, postup i zúčastnené osoby vrátane obvinených. Prokurátori mali znalosť o obžalobách vypracovaných bezpečnostnými orgánmi a argument, že prokurátori nemali vzhľadom na krátkosť termínov dostatok času neobstojí. Prepožičiavali sa tak do úlohy predčítavačov záverov osôb, ktoré na vypracovanie obžaloby nemali ani právo a ani patričnú kvalifikáciu. Ako vyplýva z neskorších svedectiev, vypracovanie obžaloby Štátnou bezpečnosťou zdôvodňovali tým, že "dlhé vyšetrovanie ich lepšie zaslúžilo do politickej problematiky procesu a lepšie ovládajú rozhodujúce dôkazy."³¹ V právnom štáte sú však takéto postupy neprípustné. Prokurátor tým porušil elementárne procesnoprávne predpisy, podľa ktorých má vypracovať obžalobu prokurátor. Sudcovia a prokurátori neboli iniciátormi procesov, ale svojou servilnosťou prispeli k ich priebehu, odsúdeniu nevinných ľudí, pokrivenému stavu justície a celej spoločnosti. Na základe uvedenej prípravy, bol tak proces pred súdom zdehonestovaný len na preverenie výsledkov vyšetrovania. Pozitívom v justícii a konaniach, ktoré však priniesla až smrť Stalina a Gottwalda, sa stala postupná zmena vyšetrovacích metód, tie sa menili pomaly a na základe rozhodnutia politického sekretariátu ÚV KSČ zo 17. septembra 1953 sa prestali uplatňovať tresty smrti.³² V rámci legislatívy zmeny nastali až novelami uskutočnenými zákonom č. 63/1956 Zb..

4. ZÁVER

Pofebruárové zmeny viedli k zmenám v právnom poriadku a fungovaní justície. V rozmere právnom, boli procesy ovplyvnené

---

³¹ Ako to bolo s procesmi. Rozhovor F. Vaněčka s J. Urválkom uverejnený v Rudom práve č. 104/1968 In: Výber z domácej a svetovej tlače. Mimoriadne číslo I./1968 z júna 1968. s. 35.

³² Porov.: PEŠEK, J.: Vlna politických procesov na Slovensku koncom 50. rokov., s. 20-21.

konštrukciami pre ne charakteristickými a fungovaním praxe tzv. kabinetnej justície. Jej zavedením sa do popredia súdneho sporu dostal prokurátor ako hlavný činiteľ, úloha sudcu tak bola častokrát zdegradovaná do pozície vykonávateľa návrhu prokurátora. Platformou, ktorá umožnila politické procesy, bola činnosť politických a justičných orgánov. Samotné justičné orgány vstúpili do prípadu na záver celej „inscenácie“ v záujme jeho zlegalizovania. Môžeme konštatovať, že súdy len interpretovali už nalinkované rozhodnutia prijaté orgánmi KSČ. Tu všetci autori zaoberajúci sa touto otázkou korešpondujú s dvomi líniami názorov. Niektorí sudcovia či prokurátori boli presvedčení o vine obžalovaných a zaslúženom treste, čo je v prostredí celospoločenského hľadania nepriateľa možné prijať najmä u mladých, neskúsených pracovníkov justície. Na druhej strane, sa jednalo častokrát jednalo aj o skúsené osoby, hierarchicky a stranícky vysoko postavené, ktoré, pokiaľ sa nezúčastnili výroby inscenácií priamo, museli byť o nich informovaní. V rovnakom rozmere to platí aj o prokuratúre. Najmä v období prvých veľkých procesov, kým nebola známa rola sovietskych poradcov, pracovníkov štátnej bezpečnosti v nich. Pracovníci justície plnili požadované politické poslanie, prijali tak pravidlá, ktoré odporovali aj vtedy platným zákonom. Dopúšťali sa vedomej nezákonnosti, keďže o politicky motivovaných súdnych konaniach, ale aj o trestoch, rozsudku, rozhodoval politický orgán a nie sudca sám (ten si mohol a bol plne vedomý týchto zásahov). Zodpovednosť justície spočívala taktiež v tom, že pripustila možnosť stať sa výkonným útvarom politických orgánov a orgánov štátnej bezpečnosti. Práve justícia týmto posväcovala celý proces zdaním legálnosti a odbornosti. Pritom tom všetkom práve vedúci pracovníci v justícii boli nevyhnutelne informovaní o celej kauze. Justícia tak vlastne dovŕšila a uzavrela resp. zlegalizovala celý systém procesu. Rola sudcov a prokurátorov tak bola nedôstojná. Súd si mal a bolo mu to uložené aj zákonom, zakladať na zistení objektívnej pravdy. Je možné, že niektorí naozaj nevedeli, ale nemôžu to tvrdiť tí, ktorí boli osobne účastní procesov, kde sa obvinení nepriznávali, ale súd aj napriek nedostatku dôkazov vyhlásil politickým orgánom schválený rozsudok. Najmä generálna prokuratúra a Najvyšší súd mali svoj podiel viny aj v revíziách procesov v ktorých boli úmyselne prehliadané žiadosti a sťažnosti. Po línii vyšetrovateľ, štátny zástupca, sudca, dochádzalo k zmanipulovanému procesu nie kvôli zlyhaniu jednotlivca, pretože k tomu môže dôjsť v každom politickom systéme ale kvôli zlyhaniu štátnej moci, na dôvažok sám Najvyšší súd sa dostal do pozície kedy nevyvíjal žiadnu iniciatívu k náprave ale bol len vykonávateľom straníckych a vládnych príkazov. Politický systém Československa nielen že nezabránil spolitizovaniu justície a politickým procesom, ale poskytol podporu i prostredie samému mechanizmu na ich „výrobu“. Politický systém zrejme ani nebol schopný zabrániť tomu, aby akékoľvek vonkajšie a vnútorné impulzy prerástli v tak rozsiahle politické procesy. Mali súvis s centralizáciou a fungovaním i štruktúrami KSČ. Medzi základné aspekty tohto fungovania patrila aj de facto neobmedzená moc jednej strany a nefunkčnosť systému kontroly. Ďalším z faktorov, ktoré umožnili fungovanie systému bola kádrová politika, ktorá dovoľovala neúmerné a dlhé trvanie fungovania rovnakých štruktúr, čo bolo zreteľné na procese rehabilitácií. Ten bol

najskôr zrealizovaný veľmi povrchno i nedostatočne a prejavil sa v počte rehabilitačných komisií, ktoré postupne prehodnocovali svoje fungovanie. Nakoniec sa v štáte vytvoril neprehľadný, nekontrolovateľný systém, s niekoľko - vrstevnými mocenskými štruktúrami, ktoré boli postavené nad zákonom.

Literature:

- Ako to bolo s procesmi. Rozhovor F. Vančeka s J. Urválkom uverejnený v Rudom práve č. 104/1968 In: Výber z domácej a svetovej tlače. Mimoriadne číslo I./1968 z júna 1968, Bratislava: Obzor, 1968
- A. Rašla o svojom nedávnom stretnutí v Leopoldove, PRÁCA, Bratislava: 1968, č. 140/1968
- RAŠLA, A.: Inkvizícia nezomiera. O funkcii tortúry., Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1991, 224 s., ISBN 8021501170
- KAPLAN, K.: Zpráva o zavraždení generálního tajemníka, Praha: Mladá fronta, 1992. 303 s., ISBN 8020402691
- KAPLAN, K. - PALEČEK, P. 2008. Komunistický režim a politické procesy v Československu. Brno: Barrister & Principal, 2008. 253 s. ISBN 9788073640491
- KUKLÍK(ed.), J. a kol. 2009. Vývoj československého práva 1945 – 1989. Praha: Linde, 2009. 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6
- MIKLOŠKO (ed.) , F. - SMOLÍKOVÁ, G. - SMOLÍK, P. 2001. Zločiny komunizmu an Slovensku I. – II.. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001. 744 + 567 s. ISBN 8071653128
- PEŠEK, J.: Vlna politických procesov na Slovensku koncom 50. rokov, In: PERNES. J. (ed.): Politické procesy v Československu po roce 1945 a "Případ Slánský", Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, 391 s., ISBN 8072850539
- POLÁK, P. 1998. Formy a organizácia prípravného trestného konania, miesto a úlohy Policajného zboru v ňom. In: Právny obzor, roč. 81, č. 5,1998, s. 460-466, ISSN 0032-6984
- POVAŽAN, M.: Orgány verejnej žaloby na Slovensku v rokoch 1526 až 1867 Historia et theoria iuris [elektronický zdroj], Roč. 5, č. 1 (2013), s. 50-61, ISSN 1338-0753, citované 01.12.2013 [online] <http://hticasopis.blogspot.sk/2013/09/historia-et-theoria-iuris-2013-roc-5-c-1.html>
- POVAŽAN, M.: Orgány verejnej žaloby na Slovensku v rokoch 1868 až 1918 Historia et theoria iuris [elektronický zdroj], Roč. 5, č. 1 (2013), s. 62-77, ISSN 1338-0753, citované 01.12.2013 [online] <http://hticasopis.blogspot.sk/2013/09/historia-et-theoria-iuris-2013-roc-5-c-1.html>

- ŠNAJDER, B.: Proces proti dvanácti miliónum, č.3., Praha: Tvorba, 1990, 142 s.
- VYŠINSKIJ, A. J.: Soudní řeči, Praha: Orbis, 1951, 598 s.

Contact – email

jan.stefanica@gmail.com

RETRIBUČNÉ SÚDNICTVO V KONTEXTE BÝVALEJ 1. SLOVENSKEJ REPUBLIKY

MICHAELA ŠVANCAROVÁ

Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Fakulta práva, Slovenská
republika

Abstract in original language

Príspevok bude zameraný na kontroverznú etapu nášho súdnictva, ktorá nasledovala po ukončení 2. svetovej vojny. V dnešnej dobe zvyčajne označovaná aj ako "povojnová odplata", no často aj ako špeciálna forma - retribučné súdnictvo. Obsahom bude priblíženie tejto etapy s dôrazom na súdne procesy, ktoré prebiehali na našom území, teda území bývalej 1. Slovenskej republiky. Za pomoci komparačnej metódy poukážem aj na súdnu retribúciu v iných krajinách. Cieľom príspevku bude u čitateľa vytvoriť komplexnejšiu predstavu o povojnovej retribúcii a o jej špecifickom priebehu.

Key words in original language

Retribúcia, súdnictvo, odplata, ľudové súdnictvo,

Abstract

Main focus of this article will be the controversial period of our judiciary, which followed after the end of World War II. These days usually called "post-war reckoning", but officially Retribution Judiciary. The focus will be on this period with emphasis to legal proceedings, which took place on our territory, ergo territory of former 1. Slovak republic. Using comparative method I will point also on the retribution judiciary in other countries. Main goal of this article will be to create a complex image about the post-war reckoning and its specific process.

Key words

Retribution, judiciary, revenge, public judiciary

I. HLAVNÉ ATRIBÚTY RETRIBUČNÉHO SÚDNICTVA

Retribučné súdnictvo nebolo len špecifikom Československa, ale používalo sa aj v iných európskych (či mimo európskych) krajinách. Malo slúžiť na potrestanie vojnových zločincov a ich prísluhovačov. V každom prípade tu išlo o súdnictvo mimoriadne¹, politické,

---

¹ Mimoriadne súdy sa zriaďujú len za mimoriadnych okolností, na určitý čas a pre konanie pred nimi platia určité výnimky z ustanovení trestného poriadku (napr. vylúčenie riadnych opravných prostriedkov, priebeh

používané aj v minulosti, ale aj neskôr v revolučných časoch. Vždy však išlo o sudy víťaza nad porazeným, presnejšie o odplatu či pomstu. Už samotný názov je odvodený od latinského "retributio", čo v preklade znamenalo "zaslúžená odplata". Ani Československé retribučné súdnictvo nebolo výnimkou.

Retribučné súdne procesy teda predstavovali politické procesy so všetkými atribútmi, ktoré takého procesy sprevádzajú:

Retroaktivita právnych noriem² - obžalovaný v takomto procese sa dozvedel, že činy, za ktoré bol žalovaný a ktoré v čase ich "spáchania" nepostihoval žiaden zákon, boli zrazu trestné, dokonca vo väčšine prípadov hrdelne trestné. Účinnosť takéhoto zákona sa nezačala dňom jeho vydania, ale platila spätne. Tento atribút predstavoval porušenie všeobecnej právnej zásady "Nullum crimen sine lege".

Obžalovaný nemal možnosť odvolať sa voči rozsudku - výrok retribučného súdu bol konečný a nemenný.

Žiadosť o milosť v prípade hrdelného trestu nezakladala odklad vykonania tohoto trestu.

Obžalovaný nemal možnosť slobodnej voľby advokáta - mohol si vybrať len zo zvláštneho zoznamu advokátov, no vo väčšine prípadov mu bol advokát pridelený. Mnoho krát to viedlo k tomu, že obžalovaný nespolupracoval s takto prideleným advokátom, či v mnohých prípadoch rezignoval a upadol do apatie.

---

dokazovania, zloženie senátu a pod.). Mimoriadne sudy sa tiež zriaďujú podľa zákona, nejde o ľubovôľu alebo tzv. revolučný tribunál. Revolučné sudy boli sudy mimoriadne, no zriadené na princípe legality.

² Súdenie činov, ktoré v dobe ich spáchania neboli zákonom označené za trestné činy porušovalo hlavné trestnoprávne zásady, preto sa hľadalo právne východisko, na základe ktorého by bolo možné takéto konanie považovať za porušenie zákona. Jednu možnosť predstavovalo akceptovanie právnej kontinuity 1. ČSR i počas trvania vojny, ako to obsahoval prezidentský revolučný dekrét. Vďaka tomu by bol v platnosti (aspoň formálne) i zákon na ochranu republiky z roku 1923, podľa ktorého by takéto činy uvádzané v retribučnej norme ako rozbitie ČSR, odstránenie jej demokratického poriadku a pod. boli automaticky považované za trestné. No voči tejto hypotéze sa stavia argument, že povstalecká SNR v § 2 svojho prvého nariadenia z 1. 9. 1944 ponechala v platnosti všetky doterajšie právne normy, teda i normy 1. SR, ak ich obsah neodporoval republikánsko-demokratickému duchu. Tým pádom sa de facto potvrdila platnosť zákona č. 320 z roku 1940, ktorým bol prvorepublikový zákon na ochranu republiky zrušený. Bližšie pozri: Rašla, A.: Ľudové sudy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva, Bratislava, 1969, s.58-62.

Deklarovaná "nezávislosť súdu"³ bola iba kamuflážou - napr. Senát Národného súdu bol zložený z predsedu, ktorý bol sudcom z povolania, a prísediacich, ktorých do senátu menovali (podľa vopred dohodnutého kľúča) politickej strany.

Bola postihovaná aj politická činnosť spred roku 1938!

Retribučný súd neuznával zásadu "In dubio pro reo" - v prípade pochybností v prospech obžalovaného, často postupoval presne naopak.

Neboli prípustné svedectvá v prospech obžalovaného a bol porušovaný princíp prezumpcie neviny.

Nerešpektoval sa klasický princíp európskej justície "tu quoque" - "porazený" bol súdený za prečiny, ktorých sa dopustil aj "vít'az".

II. PRÁVNE ZAKOTVENIE RETRIBUČNÉHO SÚDNICTVA

Retribučné nariadenia⁴ Slovenskej národnej rady (SNR) v rokoch 1945 - 1948 vznikli ako výsledok procesu, ktorý začal už počas 2. svetovej vojny, kedy Spojenci vydali niekoľko retribučných nariadení na potrestanie nacistických zločincov. Prvý zásadný krok nastal 13. januára 1942 v Londýne na konferencii 9 európskych spojeneckých štátov, ktorých územie bolo okupované nacistami a ktorých vlády sídlili v Londýne. Konferencia sa konala v paláci Saint James a predsedníctvo bolo v rukách poľského ministerského predsedu generála W. Sikorského. Spoločne prijatá deklarácia požadovala stíhanie a potrestanie hitlerovských zločincov. K Londýnskej deklarácii sa postupne pripojili i vedúce mocnosti protifašistickej koalície ZSSR, USA a Veľká Británia. Ich ministri zahraničných vecí sa v dňoch 19. - 30. októbra 1943 stretli na konferencii v Moskve, na ktorej bola prijatá Deklarácia o ukrutnostiach, formulujúca zásady trestného stíhania vojnových zločincov. Z jej znenia vyplývalo, že nacisti, ktorí sa dopustili zločinov na okupovaných územiach, mali byť po vojne vydaný k potrestaniu tým krajinám, na ktorých pôde sa zločinov dopustili.

---

³ Nariadenie SNR 83/1947 Zb. Obsahovalo ustanovenie, na základe ktorého vymenovaný predseda, prísediaci, prokurátor a ďalší, boli povinní funkciu prevziať, čo svedčilo o porušení sudcovskej nezávislosti.

⁴ Retribučným nariadením SNR č. 33/1945 zo dňa 15. mája 1945, ktoré vychádzalo zo zásad KVP bolo zriadené ľudové súdnictvo na Slovensku. Na základe tohoto nariadenia mali byť pred zvláštne ľudové súdy postavení všetci tí, ktorí svojou činnosťou prispeli k 6. októbru 1938 (k vyhláseniu autonómie Slovenska) a k 14. marcu 1939 (k vzniku Slovenského štátu) a tí, ktorí aktívne bojovali proti účastníkom SNP, prípadne sa dopustili zrady na povstaní. Postihnutí mali byť aj tí, ktorí spôsobili škodu vojnovému úsiliu ZSSR a verejne hanobili túto krajinu a spojencov.

Účasťou na Slovenskom národnom povstaní (SNP), sa Slovensko zapojilo do demokratického tábora, z čoho vyplynul záväzok potrestať zločiny nacistov a ich domácich prisluhovačov. Povstalecká garnitúra plánovala vydať retribučné nariadenie, ktorým by sankcionovala činnosť ľudáckeho režimu, ale pre krátkosť času nedošlo k jeho vydaniu. Počas oslobodzovania Slovenska Červenou armádou sa SNR zaoberala myšlienkou ustanoviť na oslobodenom území retribučné súdy. Verejnosť vrelo očakávala zriadenie týchto mimoriadnych súdov, ktoré mali "spravodlivo" potrestať vojnové zločiny. Na druhej strane však treba povedať, že najmä katolícke obyvateľstvo Slovenska, úzko späté s vojnovým režimom, videlo v ľudových súdoch nástroj na odplatu a na odstránenie politických odporcov, čo sa neskôr aj potvrdilo. Hoci predstaviteľ Komunistickej strany Slovenska (KSS) Gustáv Husák na konferencii KSS v marci 1945 v Košiciach ubezpečoval, že pred retribučné súdy budú postavení iba aktívni pomáhači ľudáckeho režimu a činitelia nemeckých a maďarských strán, jeho sľuby zostali len na papieri. Bol to práve on, kto skoncipoval návrh retribučného nariadenia, ktoré bolo na prvom plenárnom zasadnutí SNR 15. mája 1945 jednohlasne schválené.

Na základe tohto nariadenia vzniklo retribučné súdnictvo na Slovensku, ktoré sa delilo na 3 druhy ľudových súdov: Národný súd so sídlom v Bratislave, ktorý súdil najvyšších predstaviteľov Slovenského štátu, okresné ľudové súdy (OLS) a miestne ľudové súdy (MLS), ktoré mali byť zriadené v každej obci s miestnym národným výborom a mali súdiť zločincov menšieho významu. Národný súd mal súdiť predstaviteľov bývalého Slovenského štátu. Rozhodoval v 7-člennom senáte, ktorého predseda a námestník museli byť sudcami z povolania. Menovalo ich, rovnako ako prísediacich a žalobcov predsedníctvo SNR. Prísediacim sa mohol stať občan ČSR mravne a politicky bezúhonný, ktorý dovŕšil 21 rokov, vedel čítať a písať, čo platilo i pre ostatné druhy ľudových súdov.⁵

III. PRIEBEH RETRIBUČNÉHO TRESTNÉHO KONANIA

Retribučné trestné konanie malo štyri štádia: stopovanie, obžaloba, konanie pred súdom, výkon rozsudku. Trestné oznámenie mohla podať každá osoba alebo inštitúcia, pričom stopovanie nemalo spravidla trvať dlhšie ako 8 dní. Dôvodom udávania bolo dosiahnuť satisfakciu za ujmu, odplatu za perzekúciu, ale aj osobné konflikty a roztržky, či pomsta, alebo len samotná možnosť podať trestné oznámenie. Mnohé trestné oznámenia boli vymyslené, často sa udávalo pre veci z počutia a bez dôkazov.

Úlohou retribučných súdov bolo tieto oznámenia prešetriť a trestné stíhanie buď zastaviť, ak bolo neopodstatnené, alebo nariadiť

---

⁵ Maskaľ, R.: Ľudové súdnictvo na Slovensku po 2. svetovej vojne a proces s nilašmi na Okresnom ľudovom súde v Košiciach. In ČAS 2006 [online].

stopovanie. Predseda senátu doručil obžalobný spis obvinenému s určením termínu hlavného pojednávania, ktorý bolo potrebné určiť do 14 dní od podania obžaloby. Obvinený mal právo navrhnúť dôkazy na hlavné pojednávanie. Návrh bolo potrebné predložiť v takom čase, aby predseda senátu mohol navrhnutý dôkaz na hlavné pojednávanie doručiť.

Ak obžalobca rozhodol o tom, že daný prípad patrí pred ľudový súd, napísal obžalobu, ktorá mala obsahovať jednotlivé previnenia na základe § 1 - § 5 retribučného nariadenia.⁶ Po podaní obžaloby nasledovalo hlavné pojednávanie, ktoré bolo spravidla verejné a skladalo sa z piatich častí: úvodná reč predsedu senátu, reč obžalovaného, dokazovanie, tajná porada senátu a vynesenie rozsudku.⁷

V úvodnej reči predseda senátu zhrnul hlavné body obžaloby a vyzval, aby sa vyjadril obžalovaný. Obžalovaný sa po úvodnom slove, či sa cíti, alebo necíti vinný vyjadril k obžalobe. Väčšinou obžalovaní popierali svoju vinu alebo sa priznávali iba čiastočne k jednotlivým bodom obžaloby, čo vyplývalo jednak z povahy trestného činu, charakteru jednotlivca a z dôkazov proti nemu.

Po vypočutí obžalovaného nasledovalo dokazovanie, v ktorom boli vypočutí svedkovia obžaloby a obhajoby. Tí buď dosvedčili, že páchatel sa dopustil trestných činov uvedených v obžalobe, alebo naopak svedčili v prospech obžalovaného. V prípade, že sa výpoveď svedka nezhodovala s výpoveďou obžalovaného, mohol predseda senátu z vlastného podnetu nariadiť, aby si obvinený a dotýčny svedok predniesli svoje tvrdenia (konfrontácia). V niektorých prípadoch sa stávalo, že na pojednávanie neboli pripustení svedkovia obhajoby, ktorí mohli svedčiť v prospech obžalovaného. Po vypočutí svedkov boli prečítané písomné dôkazy, alebo iné dôkazné predmety, pričom obvinený mal právo predniesť svoje dôkazy nevinu.

Potom nasledovala tajná porada súdu, na ktorej sa zúčastnili iba členovia súdneho senátu a zapisovateľ. Ak skutkový stav nebol jasný, ale bola možnosť ho ozrejmiť novými dôkazmi, súd sa uzniesol na odklade pojednávania a na zadovážení príslušných dôkazov. Odklad mal trvať len nevyhnutne dlhý čas. Ak sa zistilo, že rozhodovať o veci nepatrilo do pôsobnosti ľudového súdu, uzniesol sa súd na odstúpení veci príslušnému súdu alebo úradu. Ak skutkový stav spĺňal podmienky na oslobodenie, alebo na odsúdenie obvineného, vyniesol

---

⁶ Nariadenie č. 33/1945 Zb. n. SNR priamo uvádzalo trestné činy a to v §1 pre fašistických okupantov, v §2 pre domácich zradcov, v §3 pre kolaborantov, v §4 pre zradu na povstaní a v §5 pre tzv. previnilcov fašistického režimu. V prípade spáchania trestných činov podľa §1, §2, §4 hrozil trest smrti, v prípade §3 bola sadzba 30 rokov väzenia a v prípade §5 hrozil odsúdenému pracovný tábor až do maximálnej výšky dvoch rokov.

⁷ Maskál, R.: Slovenská retribúcia ako nástroj povojnovej odplaty? In Historická revue 2007 [online].

súd oslobodzujúci, alebo odsudzujúci rozsudok. Súd rozhodoval o vine, či nevine obžalovaného väčšinou hlasov. Najprv hlasovali prísediaci, a to od najmladšieho po najstaršieho, následne po nich hlasoval predseda súdu.

Posledným štádiom retribučného procesu bol výkon rozsudku. O väzbe obvineného po začatí trestného pojednávania rozhodoval súd na tajnej porade. Návrh na uvalenie väzby podával súdu obžalobca. Väzbu bolo možné nariadiť súčasne so začatím pojednávania alebo aj neskôr. Väzba každého druhu sa započítala do uloženého trestu v plnom rozsahu. V pojednávaní pred miestnym ľudovým súdom (MLS) nebolo možné vziať obvineného do väzby. Predseda okresného ľudového súdu (OLS) bol povinný po vynesení rozsudku zariadiť, aby boli vykonané všetky opatrenia s evidenciou trestu. Trest odňatia slobody sa mohol vykonávať vo väznici alebo v pracovnom tábore, no boli aj situácie, kedy došlo k rozdeleniu stanoveného trestu na výkon odňatia slobody vo väznici a po uplynutí stanovenej doby si zvyšok odpykal v pracovnom tábore. Trest býval rozdelený na hlavný, ktorým bolo odňatie slobody a vedľajším trestom bola strata občianskych práv a konfiškácia majetku.

Proti rozsudkom retribučných súdov nebolo spočiatku možné podať odvolanie, čo vyvolalo dojem nespravodlivosti v prípade chybných rozhodnutí. SNR však v máji 1946 schválila novelu retribučného nariadenie č. 57/1946 Zb. n. SNR, podľa ktorej bolo možné podať mimoriadny opravný prostriedok. O mimoriadnom opravnom prostriedku rozhodoval Národný súd v takom zložení ako o trestných činoch patriacich do jeho pôsobnosti s tým rozdielom, že namiesto dvoch prísediacich nastúpili dvaja členovia Najvyššieho súdu, ktorých i s dvoma náhradníkmi vymenovalo a odvolávalo Predsedníctvo SNR.

IV. RETRIBÚCIA U NÁS A V ZAHRANIČÍ

Retribučné súdnictvo v Československu⁸ nebolo len výmyslom jeho nástupnickej politickej garnitúry. Bol to predovšetkým medzinárodný trend, ktorý sa po vojne rozšíril v mnohých krajinách a ktorého princípy boli zakotvené v mnohých medzinárodných zmluvách. Jednu z ťažiskových medzinárodných zmlúv, ktoré upravovali retribučné

---

⁸ Od prezidentského retribučného dekrétu platiaceho v českých krajinách sa retribučné nariadenie SNR č. 33/1945 zo dňa 15. mája 1945 odlišovalo najmä tým, že všetky formy trestnej činnosti boli včlenené do piatich paragrafov. Další rozdiel od retribučného dekrétu prezidenta republiky, ktorý aplikoval formalistické skutkové podstaty trestného zákona z roku 1852 r. z. a zákona č. 50/1923 Sb., ktoré boli značne legalistické, v nariadení SNR neboli v pravom zmysle slova uvedené skutkové podstaty trestných činov. Jednalo sa tu skôr o novokoncipované, netypické ustanovenia, ktoré mali podobu opisu charakteristiky páchatel'ov, obžalovaných jako fašistických okupantov, domácich zradcov, kolaborantov, zradcov povstania a previnilcov fašistického režimu.

súdnictvo, predstavovala už skôr spomínaná Londýnska charta (Saint Jacobs declaration).

Časť akademickej obce zastáva názor, že tvrdosť postihu "vojnových zločincov, zradcov a kolaborantov" bola v Československu miernejšia ako v mnohých iných štátoch, čo podľa nich platilo aj o stupni objektivity retribučných súdov. Zdôvodňovali to tým, že Československé súdnictvo malo v porovnaní s inými krajinami väčší stupeň nezávislosti od politickej moci a vyššiu profesionálnu úroveň. Toto ich presvedčenie mohlo vyplývať z toho, že Československu sa aj napriek spomínanému rozloženiu politických síl a rôznym excesom, ktoré boli na dennom poriadku, dalo hovoriť o demokratických pomeroch, i keď veľmi obmedzených.

Vo všeobecnosti sa nemožno ubrániť dojmu, že ľudové⁹ (retribučné) súdnictvo na Slovensku, kde teoreticky a formálne súdili Slováci Slovákov!, bolo neprimerane kruté a neúmerne nespravodlivé. Čo vyvracia predchádzajúci názor, ktorý považoval celoštátnu československú retribúciu za miernejšiu. Za vzorový príklad povojnovej nespravodlivosti možno považovať súdny proces s Tisom, Machom a Ďurčanským. Na tento súdny proces existujú rôzne politické náhľady, no o právnej nespravodlivosti v ňom sa určite nie je potrebné dohadovať. Ako ďalší príklad možno uviesť proces s predsedom slovenskej vlády a ministrom zahraničia Dr. Vojtechom Tukom, ktorý by možno oveľa lepšie obstál pred Medzinárodným tribunálom, než pred Národným súdom. Medzinárodný tribunál totižto zohľadňoval skutočnosť, keď obžalovaný trpel závažným ochorením, ktoré mu bránilo v účasti na pojednávaniach. Národný súd na túto skutočnosť nebral ohľad, ba dokonca naopak, navzdory tomu, že Tuka v čase procesu už prekonal tri mŕtvice a pojednávaní sa mohol zúčastňovať len ležiačky, snažil sa celý súdny proces čo najviac urýchliť, aby sa nestalo, že by Tuka umrel a neadekvátne by sa tak vyhol odsúdeniu a trestu.

Odhliadnuc od toho kto sedel na lavici obžalovaného, neboli to legálne a humánne princípy, ale čisto politické aspekty, ktoré mali rozhodnúť o výsledku procesu. Z uvedeného vyplýva, že slovenské retribučné súdnictvo sa riadilo vlastnými pravidlami, ktoré boli v mnohých aspektoch v rozpore so súdnou praxou v civilizovanom svete. Zreteľne sa tu prejavoval odklon od európskej legálnej tradície a príklon k sovietskej revolučnej súdnej praxi.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že najväčšiu zásluhu na tom ako vyzeralo retribučné súdnictvo v celom Československu, mali komunisti. Toto súdnictvo im slúžilo predovšetkým na vyrovnanie

---

⁹ Zástupca povereníka pre pravosúdie Dr. Bruha: "Ľudovosť, je podstatnou značkou našej novej súdnej inštitúcie a laicizovanie súdu je najmä pri miestnych ľudových súdoch uskutočnené na 100 %, kde predsedom ani obžalobcom nesmie byť osoba práva znalá, čím je zdôraznená jasne političnosť tohoto súdnictva." In: Čas, 5.6.1945, č.38, s.2

účtov ako nástroj mocenského boja proti buržoáznym stranám. Retribúcie sa v Čechách skončili 4. mája 1947 a na Slovensku 31. decembra 1947 (čo sa v Čechách nestihlo počas tohto dátumu "vybaviť", bolo odovzdané riadnym súdom s ukončením činnosti do 1. januára 1948).

Komunisti sa ale neuspokojili s doterajším vývojom a nehodlali sa vzdať tak pohodlného prostriedku, ktorý by im aj naďalej pomáhal presadzovať si svoju "revolúciu", a tak nasledovalo ďalšie kolo retribúcie, ktoré sa začalo 2. januára 1948 a skončilo 31. decembra 1948. Počas celého obdobia boli stíhané desaťtisíce osôb, pričom odsúdených bolo 29 864 osôb, z toho 21 760 v Čechách a 8 104 na Slovensku. V Čechách dostalo trest smrti 713 a doživotie 741 odsúdených, na Slovensku to bolo 65, resp. Traja odsúdení. Len na Slovensku súhrnná výška trestov predstavovala 12 000 rokov...¹⁰

Od mája 1946 do decembra 1948 prebiehal retribučný súdny proces v Japonsku, v Tokiu a na lavici obžalovaných sedelo 29 hlavných japonských vojnových zločincov. Netreba pripomínať skutočnosť, že sa Japonci často dopúšťali oveľa väčších ukrutností voči zajatcom a civilnému obyvateľstvu než samotní Nemci. Výsledkom procesu bolo, že všetci obžalovaní boli uznaní za vinných, hoci nie jednohlasne, iba väčšinou hlasov. Sedem bolo odsúdených na smrť obesením, 16 na doživotné väzenie, jeden na 20 rokov a jeden na 7 rokov (traja z obvinených zomreli počas procesu a jeden obvinený nebol odsúdený zo zdravotných dôvodov). Súdil ich medzinárodný vojenský tribunál podobný norimberskému, rozdielny bol iba v tom, že pozostával z reprezentantov nie štyroch, ale jedenástich národov. Jednotlivé rozsudky boli vynesené až tri a pol roka po vojne a medzitým ochladli vášne nenávisti a pomsty, ktoré nemajú miesto v justičných procesoch civilizovaných národov. Z toho dôvodu rozsudky obsahovali niekoľko pozoruhodných momentov. Predseda tribunálu, Austráľčan Sir William Webb, vydal osobitný rozsudok, v ktorom sa v mnohých bodoch rozchádza s rozhodnutím väčšiny. Sudca Radhabinode B. Pal, zástupca Indie, vyhlásil, že na základe jestvujúceho medzinárodného práva a na základe evidencie predloženej súdu: "každý jeden z obžalovaných musí byť vyhlásený za nevinného z každého bodu obžaloby a mal by byť oslobodený od všetkých obvinení."¹¹ Sudca Henri Bernard, zástupca Francúzska vyhlásil, že Londýnska charta nevznikla a súd nebol ustanovený v čase, keď sa obžalovaní dopustili priestupkov, za ktoré sú trestaní a dodal, že toľko princípov spravodlivosti bolo počas procesu "znásilnených", že výrok tohto súdneho tribunálu by bol z čisto právneho hľadiska vyhlásený za neplatný vo väčšine civilizovaných štátov. Zástupca Holandska, sudca B. V. A. Roeling, vyhlásil, že obvinenia zo zločinov proti mieru

---

¹⁰ Mathé, S.: Cesta k samostatnosti. Martin 2006, s. 71

¹¹ Bystrický, V., Fano, Š.: Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Bratislava 1992, s. 288

nemožno opodstatniť nijakým existujúcim zákonom. Výhrady proti rozsudku mal aj zástupca Filipín, sudca Delfin Jaronilla.

Vojnové zločiny a tresty vymierané vojnovým zločincom sa v nasledujúcich rokoch prehodnocovali trpezlivejšie, objektívnejšie, no najmä menej politicky. Nebolo preto vôbec prekvapujúce, keď v apríli 1958, necelých 10 rokov po vynesení rozsudkov Medzinárodného tribunálu v Tokiu, japonské ministerstvo zahraničia oznámilo, že so súhlasom západných Spojencov, s ktorými Japonsko bolo vo vojnovom stave, sa bezpodmienečne prepúšťajú na slobodu všetci väzni obžalovaní z vojnových zločinov.

Medzinárodný súdny tribunál spočiatku súdil nemeckých a japonských obžalovaných pomerne prísne a vyniesol mnohé rozsudky smrti. Avšak od polovice roku 1947 a najmä od roku 1949, keď súdy prevzali domáce vlády, sa začalo postupovať miernejšie. Procesy začali brať ohľad na princíp tu quoque, ktorý Medzinárodný vojenský tribunál v Západnom Nemecku formuloval nasledovne: "Bolo to nespravodlivé odsúdiť Nemcov za činy a postoje, za ktoré Američania, Briti, Rusi a Francúzi nesúdia a netrestajú svojich občanov".¹²

V Západnom Nemecku bolo v rokoch 1949 - 1961 postavených pred súdy 12 715 občanov, odsúdených bolo 5 246 (pričom nebol vynesovaný ani jeden rozsudok smrti) a oslobodených 7 469. V Japonsku bolo postavených pred súd 5 700 osôb, z toho asi 1 300 bolo oslobodených. Paradoxne v Taliansku, klasickej zemi fašizmu, retribučné súdnictvo prakticky neexistovalo a talianska vláda odmietla vydať Francúzsku, Juhoslávii a Grécku asi 1 200 občanov obžalovaných z vojnových zločinov. Na Slovensku sa evidovalo vyše 33 000 trestných oznámení. Národný súd a ľudové súdy stíhali asi 22 000 osôb. Odsúdených bolo asi 8 000 osôb a bolo vynesovaných 55 trestov smrti. Celkovo boli uložené tresty na slobode vo výške viac než 12 000 rokov.¹³

Literature:

- Bystrický, V., Fano, Š.: Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu, Bratislava: Slovak Academic Press, 1992, 380s., ISBN 80-900441-5-8
- Frommer, B.: Národní očista, Praha: Cambridge University Press, 2005, 504 s., ISBN 978-80-200-1838-0

---

¹² Bystrický, V., Fano, Š.: Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Bratislava 1992, s. 289

¹³ Bystrický, V., Fano, Š.: Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Bratislava 1992, s. 289

- Gabzdilová-Olejníková, S., Olejník, M., Šutaj, Š.: Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945-1953 v dokumentoch I., Prešov: Universum, 2005, 257s., ISBN 80-89046-33-9
- Hlôška, V. a kol.: Zamlčovaná pravda o Tisovi a slovenskom štáte, Bratislava: EKO-KONZULT, 134s., ISBN 978-80-8079-068-4
- Kováčová, V.: Povojnové procesy proti vojnovým zločincovi boli procesmi politickými, In SME, 2000, roč. 8, č. 91, s.7
- Lipták, L.: Slovensko v 20. Storočí, Bratislava: Kalligram, 1998, 376s., ISBN 80-7149-225-6
- Maskál, R.: Ľudové súdnictvo na Slovensku po 2. Svetovej vojne a proces s nilašmi na Okresnom ľudovom súde v Košiciach, In ČAS 2006 [online].
- Maskál, R.: Slovenská retribúcia ako nástroj povojnovej odplaty? In Historická revue 2007 [online].
- Mathé, S.: Cesta k samostatnosti, Martin: Matica Slovenská, 2006, 97s., ISBN 80-7090-825-4
- Rašla, A., Žabkay, E.: Proces s dr. J. Tisom, Bratislava: Tatrapress, 1990, 253s., ISBN 80-85260-03-4

Contact – email

michaela.svancar@gmail.com

TRANSITIONAL OR PERMANENT? - THE TRANSITIONAL PROVISIONS OF THE FUNDAMENTAL LAW OF HUNGARY

ZSUZSA SZAKÁLY

University of Szeged, Faculty of Law and Political Sciences, Hungary

Abstract in original language

Magyarország Alaptörvénye 2011-es elfogadása óta az érdeklődés középpontjában áll nemcsak hazánkban, hanem az Európai Unióban is. A hozzá kapcsolódó vitás kérdések közül az egyik az Átmeneti Rendelkezéseké, melyek számos olyan szabályt tartalmaztak a jogrendszerre vonatkozóan, melyek nem minősültek átmenetinek, például a bírói és ügyészi nyugdíjkorhatár módosítása, az egyházakra vonatkozó rendelkezések, a következő helyi választások időpontja. Nemcsak a Velencei Bizottság vizsgált meg néhányat a rendelkezések közül, hanem a Magyar Alkotmánybíróság is döntött ez ügyben. Ebben a határozatában a testület saját magának is határokat állított, elutasítva az Átmeneti Rendelkezések tartalmi vizsgálatának lehetőségét. Az alkotmány rugalmasságának kérdését kívánom bemutatni a 45/2012 (XII. 29.) alkotmánybírósági határozat fényében.

Key words in original language

Alkotmánybíróság, Magyarország Alaptörvénye, Átmeneti Rendelkezések

Abstract

Since the Fundamental Law of Hungary has been adopted in 2011, it has always been in the centre of interest not just in Hungary but in the European Union too. One of the many controversial questions was the Transitional Provisions, which concerned several parts of the constitutional system in a permanent manner (contrary to the nature or otherwise transitional provisions). These provisions concerned for instance the change of the retirement age of judges and prosecutors, the freedom of religion, faith and creed and the date of the next local elections. Not just the Venice Commission (The European Commission for Democracy through Law) disputed some of the questions, but the Hungarian Constitutional Court also decided on the fate of the Transitional Provisions. With their relevant decision, the Hungarian Constitutional Court established borders for the powers of the Court itself, deciding against the possibility of examining the content of the Transitional Provisions (as constitutional provisions). In my paper, I would like to examine and present the issue of the flexibility of the Fundamental Law through the Decision 45/2012 (of 29 December) of the Constitutional Court.

Key words

Constitutional Court, Fundamental Law of Hungary, Transitional Provisions

Introduction

In my paper, I would like to introduce the Constitutional Court of Hungary, then its practice of reviewing constitutional amendments from the beginning of the nineties to this date, particularly the Decision 45/2012 (of 29 December) on the unconstitutionality and annulment of certain provisions of the Transitional Provisions of the Fundamental Law of Hungary.¹

Several significant constitutional matters were reviewed in this decision, but I only want to concentrate on the question of amendments, the scope of the decisions related to this issue and to the extent of transitionality (and its interpretation by the Court). Afterwards I would like to present the afterlife of the decision, and eventually, I will also address the question of possible solutions to the constitutional situation created by the adoption of the Transitional Provisions.

The Constitutional Court of Hungary

The Hungarian Constitutional Court (Court) was established by a constitutional amendment in 1989,² similar to several post-communist countries.³ The Court commenced operation on 1 January 1990. The first President of the Court was László Sólyom, who was also the President of the Republic from 2005 to 2010. The power of the Court was construed as one of the most wide-ranging in Europe, and it had a very significant role in creating the safeguards of rule of law in Hungary.⁴ The Court also forged some important doctrines, such as the theory of the "invisible Constitution" and the concept of "living law".⁵

---

¹Decision 45/2012 (of 29 December) in English: http://mkab.hu/letoltesek/en_0045_2012.pdf (29 November 2013)

² Particularly: Holló András: *Az államjogtól a jogállamiságig (A közjog "forradalma")* Budapest, Alapítvány a politikai kultúráért kiadásában, 1993. ISBN 963 04 2769 9. 108-114.

³Act XXXII. of 1989

⁴ Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001. ISBN 963 379 896 5. 686-739.

⁵Decision 23/1990 (of 31 October), Decision 57/1991 (of 8 November)

The scope of the powers of the Court has always changed alongside the different trends surfacing in the jurisprudence of the Court. However, these recurrently surfacing different trends were more subtle than the all-encompassing and therefore widely criticised change that took place in 2011. Some powers of the Court were transformed and some new ones were established pursuant to the Fundamental Law of Hungary.⁶

Just to mention some of the changes, the previous power of the Court to conduct the ex post review of conformity with the Fundamental Law (a posteriori norm control) was narrowed; the possibility of initiating this procedure is now only available for some of the members of the Executive.⁷ (Individuals shall be entitled to petition for a posteriori control through the Commissioner for Fundamental Rights.) The institution of constitutional complaint was broadened, now there are three forms of this procedure available based on Western standards with more possibilities to the complainant individuals and organisations.⁸

Nevertheless, the Court's practice generally remained the same considering the rule of law, but of course, the practice has been developing for almost 25 years.⁹ A recurring issue that has been regularly addressed from time to time is the question of constitutional amendments, especially with respect to the question: how far the Court can go in examining the compliance of these amendments with the constitution and formal rules of constitution-making.

---

⁶ Fundamental Law of Hungary, Article 24 in English:
http://www.kormany.hu/download/2/93/11000/THE%20FUNDAMENTAL%20LAW%20OF%20HUNGARY_1.pdf (29 November 2013)

⁷ Fundamental Law of Hungary Article 24 (2) e, 'shall, at the initiative of the Government, one-fourth of the Members of the National Assembly, the President of the Curia, the Prosecutor General or the Commissioner for Fundamental Rights, review the conformity with the Fundamental Law of any legal regulation;'

⁸ Naszladi Georgina: Alkotmányjogi panasz: az első év mérlege, *Ügyvédek Lapja: a Magyar Ügyvédi Kamara Folyóirata*, 2013. (52. évf.) 3. sz. 16-19.

⁹ Györfi Tamás – Jakab András: 2. § [Alkotmányos alapelvek, ellenállási jog] in: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I. kötet. Századvég Kiadó, Budapest, 2009. ISBN 978 963 7340 16 1. 155-156.*; Paczolay Péter *Az élő alkotmány: az alkotmánybíráskodás kiszámíthatósága és változásai, Tanulmányok Ádám Antal professor emeritus születésének 80. évfordulójára*, in: Chronowski Nóra - Petrétei József (szerk), Pécs : Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, 2010, . ISBN 978 963 642 314 8. 230.

Constitutional Amendments and the Constitutional Court

As a constitutional court starts operating, sooner or later it will have to face the question of reviewing the constitution and its amendments. The Hungarian Court examined the question of the amendments for the first time in 1994, and decided against the possibility of review.¹⁰ In the same year, the Court explained.¹¹ From that moment on, it was proclaimed that the Court does not have the power to annul any part of the Constitution. "It has been the constant practice of the Constitutional Court ever since its very first decisions on the possibility of reviewing the Constitution that it has no competence to review and annul the provisions of the Constitution"¹² According to the first president of the Court, László Sólyom, this was in the interest of the Court since the first year of operation.¹³

The Court continued relying on this practice until 2011. During this period of time there were several cases connected to the question of the amendments,¹⁴ in several different contexts¹⁵ as well; however, now I will only review some of the most relevant ones.

Decision 24/1993 examined the collision of two articles of the Constitution, which collision then was unambiguously declared by the Court¹⁶ and relied on for a long time.¹⁷ In 1998, another important

---

¹⁰ Decision 293/B/1994 (of 11 April) 'The Constitutional Court cannot eliminate ... any provisions of the Constitution. If a provision was adopted by the two-thirds of the Members of the Parliament, it became the part of the Constitution ...'

¹¹ Decision 23/1994 (of 29 April)

¹² Decision 45/2012 (of 29 December) 26.

¹³ Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris Kiadó, ISBN 963 379 896 5. 276.

¹⁴ E.g.: Decision 23/1994 (of 29 April), Decision 43/1993 (of 2 July), Decision 293/B/1994 (of 11 April), Decision 1338/E/1996, (of 9 September 1999) 1260/B/1997, (of 9 February 1998), Decision 290/B/2002 (of 7 April 2008), Decision 14/2003 (of 9 April), Decision 61/2011 (of 13 July), Decision 46/1994. (of 21 October), Decision 942/B/1997 (of 19 February 2001), Decision 963/E/1998 (of 27 March 2001), Decision 247/B/2007 (of 26 June), Decision 296/B/2010 (of 5 July)

¹⁵ E.g.: Decision 2/1993 (of 22 January), Decision 43/1993 (of 2 July), Decision 48/1998 (of 23 November), Decision 14/2003 (of 9 April)

¹⁶ This has been the case until the theory of the "closed constitution" emerged in 2011, changing the former attitude.

¹⁷ Decision 290/B/2002 (of 7 April 2008) 'the review of the Constitution from the angle of constitutionality is categorically impossible, so the Constitutional Court has no authority to eliminate any asserted or real conflicts within the Constitution.'

case focused more on the question of interpretation:¹⁸ in this case the issue was the constitutionality of an amendment related to the parliamentary elections. The Court specified the grounds for the review: it is obvious that the Court does not have authority to verify the constitutionality of the articles of the Constitution, nor the constitutional amendments. If the Court not only interpreted, but also qualified constitutional provisions, the Court would have exceeded its authority, taking over the power of the legislator. (Whereas, e.g. in the Kelsenian thought, the Court is rather looked at as a negative legislator, defined as a counterpoint of the Parliament being the positive legislator.)

Nonetheless, the Court stated: “In certain cases, in principle, the Constitutional Court may have competence regarding specific provisions of the Act putting into force an amendment of the Constitution, on the condition that the potential annulment of the provision of putting the amendment into force would not result in any change to the Constitution.”¹⁹

By using this language, the Court created a possibility for review under special circumstances. Only one dissenting opinion has been attached to the Decision by Tamás Lábady, whose point of view was based on a different source, and lead to a conclusion allowing for wider review.²⁰ In the meantime, the Court upheld its previous practice, however extended the scope of investigation of this issue to include legislative omissions in violation of the Constitution²¹ and the preliminary prohibition of constitutional amendments.²²

The Court continued this practice until 2011. Nevertheless, after the Fundamental Law of Hungary entered into force, several provisions changed not just in the constitutional rules applicable to the Court, but also in the way of adopting amendments.

---

¹⁸ Decision 1260/B/1997 (of 9 February 1998)

¹⁹ Decision 23/1994 (of 29 April)

²⁰ Dissenting opinion of Tamás Lábady: *'Because the jurisdiction of the Constitutional Court is extended to every law except the Constitution, therefore, there is no constitutional basis for the Court to handle any legal provision – not becoming part of text of the Constitution, but – putting into force a constitutional amendment differently than any other legal provision.'* Decision 23/1994 (of 29 April)

²¹ Decision 1338/E/1996 (of 13 September 1999)

²² Decision 613/B/2004 AB (of 25 October 2004)

Firstly, the Constitution was amended 12 times from 2010 to 2011.²³ These amendments sometimes were submitted through bills supported by individual Members of the Parliament (MP).²⁴

The first reaction from the Court was voiced in Decision 61/2011. The Court developed the former practice by allowing, under specific conditions, the review of the Constitution and its amendments. The Court established that it has a scope of competence to review the alleged invalidity under public law of the amendment of the Constitution.

The invalidity under public law is a significant part of the principles developed by the Court. The examination of invalidity under public law focuses on whether there were any procedural irregularities in the process of adopting a law, and the goal is that the Court decide if such law is therefore invalid if it violates procedural rules and thus the rule of law: “the scope of competence of the Court cannot be excluded with regard to reviewing the Constitution’s provisions concerning their invalidity under public law, as any legal regulation adopted in a manner contrary to an Act of Parliament or to the Constitution is deemed to suffer from invalidity under public law, which makes it null and void, i. e. it has to be regarded as if it has not been adopted at all”.²⁵

The theory of the “closed constitution” had a major role in the reasoning behind Decision 33/2012 (of 17 July),²⁶ which was the next step leading to Decision 45/2012. The Court used this principle to verify the uniformity of the constitution, based on their conclusion that none of the provisions shall have a meaning that would render the interpretation of other provisions empty.²⁷

---

²³ <http://www.parlament.hu/fotitkar/alkotmany/modositasok.htm> (29 November 2013)

²⁴ This was criticised by the Court in Decision 61/2011 (of 13 July). Constitutional amendments through bills supported by individual MPs could raise the issue of violating the rule of law, because when it comes to MPs, it is completely out of the question that they were able to negotiate with the parties concerned, to conduct adequate and thorough preliminary calculations and analyses before the submission of their legislative proposal.

²⁵ Decision 45/2012 (of 29 December) 26-27.

²⁶ Csink Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata a bírói hivatás felső korhatárának szabályairól: az elmozdíthatatlanság alkotmányjogi fogalma: 33/2012(VII. 17.) AB határozat, ABK 2012/3. 242. Jogesetek magyarázata: JeMa, 2012. (3. évf.) 4. sz. 15.

²⁷ Decision 61/2011 (of 13 July) Questions of the reasoning: Sente Zoltán: Az Alkotmánybíróság döntése Magyarország Alaptörvényének Átmeneti rendelkezései alkotmányosságáról : az Alaptörvény integritása és az alkotmányozó hatalom korlátai: 45/2012. (XII. 29.) AB határozat, Magyar

This lead to the conclusion that the Fundamental Law has primacy over the Transitional Provisions, and planting any provisions therein that would disrupt this “closed constitution” shall be avoided.²⁸

Transitional Provisions

The final step on this road was Decision 45/2012, in which the Court decided to extend the review powers to the Transitional Provisions, and annulled some of them. The issue of Transitional Provisions has a central role in this analysis; therefore it is indispensable to talk about it at this point.

The Transitional Provisions were adopted on 30 December 2011 and entered into force on 31 December 2011 with the aim of safeguarding the transitional period immediately before and after the entry into force of the Fundamental Law of Hungary and to provide certain clarifications. However, some of these (in fact permanent) provisions were questionable from the angle of transitionality. There are three groups of these provisions:

1. Provisions related to the entry into force of the Fundamental Law of Hungary, which were in fact transitional, e.g. relevant to the application of certain provisions.
2. Provisions which are transitional from a certain point of view but have no connection with the entry into force of the Fundamental Law of Hungary, such as the designation of a special tribunal other than the court of general jurisdiction.
3. Provisions which are not transitional at all, namely those on the Transition from Communist Dictatorship to Democracy, the high retirement age limit of the judges and prosecutors, the rules governing recognised churches and nationalities, the definition of constitutional complaint, the date of the next local elections or the electoral registration, just to mention the most seriously criticised issues.²⁹

Közlöny, 2012. december 29. Jogesetek magyarázata: JeMa 2013. (4. évf.) 2. sz. 17.

²⁸ Csink Lóránt: Az Alkotmánybíróság határozata a bírói hivatás felső korhatárának szabályairól: az elmozdíthatatlanság alkotmányjogi fogalma: 33/2012(VII. 17.) AB határozat, ABK 2012/3. 242. Jogesetek magyarázata: JeMa, 2012. (3. évf.) 4. sz. 18.

²⁹ Láposy Attila - Szajbély Katalin: Az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezéseinek alkotmányosságáról, Közjogi Szemle, 2012. (5. évf.) 2. sz. 3-4.

The provisions generated several disputes.³⁰ According to some authors, these jeopardise not just the rule of law, but also the level of constitutional protection.³¹ Even the Venice Commission adopted an opinion on the Transitional Provisions.³² „The adoption of transitional provisions ... could be used as an excellent opportunity for providing the necessary clarifications. This should not be used as a means to put an end to the term of office of persons elected or appointed under the previous Constitution”.³³ The European Commission filed suit before the Court of Justice of the European Union in *Failure of a Member State to fulfil obligations*, also known as an infringement procedure.³⁴

---

³⁰ Drinóczi Tímea: Gondolatok az Alkotmánybíróság 61/2011. (VII. 12.) AB határozatával kapcsolatban *Jura* 2012. (18. évf.) 1. sz. 37-46., Kocsis Miklós: Az alkotmánymódosítások alkotmánybírósági kontrolljáról *Jura* 2012. (18. évf.) 1. sz. 157-174., Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Egy alkotmány margójára – Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről, Budapest, Gondolat Kiadó, 2012, ISBN 978 963 693 430 9. 140-155.; Chronowski Nóra - Drinóczi Tímea - Zeller Judit: Túl az alkotmányon *Közjogi szemle*, 2010. (3. évf.) 4. sz. 1-12., Gáva Krisztián: Magyarország Alaptörvénye és annak átmeneti rendelkezései, *Magyar Közigazgatás* 2012/1 131-135.; *Fundamentum Journal* 2011/ 1-2. szám Alaptörvény I. –II.

³¹ Láposy Attila - Szajbély Katalin: Az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezéseinek alkotmányosságáról, *Közjogi Szemle*, 2012. (5. évf.) 2. sz. 1., Somody Bernadette – Szabó Máté Dániel: Az Alaptörvény átmeneti rendelkezéseinek alkotmányellenessége (A hónap *actio popularis*-a), <http://www.ekint.org/ekint/ekint.news.page?nodeid=500> (29 November 2013); *Opinion on Hungary’s New Constitutional Order: Amicus Brief for the Venice Commission on the Transitional Provisions of the Fundamental Law and the Key Cardinal Laws*, Authors: Miklós Bánkuti, Tamás Dombos, Zoltán Fleck, Gábor Halmai, Krisztina Rozgonyi, Balázs Majtényi, László Majtényi, Eszter Polgári, Kim Lane Scheppele, Bernadette Somody, Renáta Úitz, Edited by: Professor Gábor Halmai, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, and Princeton University, Professor Kim Lane Scheppele, Princeton University February 2012

http://lapa.princeton.edu/hosteddocs/hungary/Amicus_Cardinal_Laws_final.pdf (29 November 2013)

³² <http://www.origo.hu/itthon/20120116-brusszel-biztosan-eljarast-indit-magyarorszag-ellen.html> (29 November 2013)

³³ *Opinion no. 618/2011, European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Draft Opinion on the new Constitution of Hungary*

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL\(2011\)032-e.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL(2011)032-e.aspx) (29 November 2013)

³⁴ Because of high retirement age of judges:

Decision 45/2012

The previous Commissioner for Fundamental Rights filed a petition to the Court asking for review and annulment of these provisions.³⁵

The significance of the above-mentioned Decision by the Court in response to the petition of the Commissioner for Fundamental Rights was not just the annulment of these articles, but also the expression of some substantial principles related to this issue. One of these was whether the provisions are part of the Fundamental Law of Hungary or not. The functions of the Transitional Provisions were doubtful as well. In their assessment the Court considered the matter of rule of law, because according to the Commissioner, the provisions violated this principle, and jeopardised the unity of the legal system. Another question was the conflict between the Fundamental Law itself and the Acts adopted on the basis of the Transitional Provisions.³⁶ One further issue was the invalidity under public law, which is a sensitive topic.³⁷

All in all, the Court decided that the petition was well-founded, and annulled some of the provisions which had permanent effects. They stated that only those provisions are transitional, which are essentially connected to an issue in the Fundamental Law, stipulate transitional provisions, exceptions or one-off concrete duties; or their adoption is necessary. The Court stated: “In a short period of time, numerous provisions that fell outside the regulatory scope of the Constitution have been incorporated into the Constitution, ... [this was] a new practice of constitutional amendments that fundamentally differs from the traditions of public law and the established practice, and it jeopardised the stability and the endurance of the Constitution as well as the principles and the requirements of a constitutional State under the rule of law.”³⁸

For instance, they annulled the provisions on the Transition from Communist Dictatorship to Democracy, the designation of a special tribunal other than the court of general jurisdiction, the high retirement age limit of the judges and prosecutors, the rules relevant to

---

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=131887&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=436160> (29 November 2013)

³⁵ The Petition of the Commissioner of Fundamental Rights:

[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/b139ef59dd213d0bc1257ada00524ec0/\\$FILE/ATTU2GAV.pdf/2012_2559.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/b139ef59dd213d0bc1257ada00524ec0/$FILE/ATTU2GAV.pdf/2012_2559.pdf) (29 November 2013)

³⁶ Decision 45/2012 (of 29 December) 5.

³⁷ Karsai Dániel: Rekviem a közjogi érvénytelenségért, *Fundamentum* 2013/1. szám 84-89.

³⁸ Decision 45/2012 (of 29 December) 27.

recognised churches and nationalities, the definition of constitutional complaint, the date of the next local elections; and the electoral registration.

After the annulment, the Parliament decided to adopt a new constitutional amendment, the fourth since 2012. In this amendment, inter alia, the authority of the Court was narrowed, and the possibility of reviewing the amendments was ruled out, only “tight” (strict) procedural review remained. With this action, “the Parliament obstructed the path from the Court which it has just started – the chance to widen its power in extraordinary situations.”³⁹

Attentive to this amendment, the Court stated in Decision 12/2013⁴⁰ that the Court could review the Fundamental Law and its Amendments only if the adoption or proclamation thereof is not in line with the procedural rules for their adoption specified in the Fundamental Law. With this decision, the Court stopped reviewing constitutional amendments and excluded the possibility of contentual review as the closing accord of an interesting process.⁴¹

The Court reviewed all of the above questions in a perspicacious analysis, but the most relevant to this paper considering the matter of flexibility and amendments is the question of rule of law, which played a very significant role from the beginning in the practice of the Court, but the further in-depth analysis of this matter would divert me from the main issue of this paper, therefore it shall be avoided.

The Constitutional Court and Constitutional Flexibility

Having examined the powers of the Constitutional Court in reviewing constitutional amendments, now I will focus on the question of constitutional stability/flexibility.

---

³⁹ „Az Alkotmánybíróság többé nem az alkotmányvédelem legfőbb szerve” – Sólyom Lászlóval Kovács Kriszta beszélget, *Fundamentum* 2013/1. szám 28.

⁴⁰ Decision 12/2013 (of 24 May)

⁴¹ „Az Alkotmánybíróság többé nem az alkotmányvédelem legfőbb szerve” – Sólyom Lászlóval Kovács Kriszta beszélget, *Fundamentum* 2013/1. szám 25. The Former President of the Republic stated that the Decision 61/2011 had not reviewed the constitutional amendments yet; the 45/2012 based the review on procedural reasons, with some statements related to the content of the constitution, so the Court was close to complete review of the constitutional amendments.

According to some authors,⁴² one could distinguish between rigid and flexible constitutions.

This system distinguishes constitutions based on how difficult the amending process is. The Venice Commission stated, that ‘the fundamental challenge is to find a proper balance between rigidity and flexibility.’⁴³ By way of illustration, we could mention the Constitution of Luxemburg, where the acceptance of the amendments is so complicated, that only a few constitutional amendments were accepted since 1868.⁴⁴ On the contrary, the Constitution of the Republic of Georgia was amended 70 times between 1984 and 2008.⁴⁵ If we examine the Fundamental Law of Hungary, we can conclude that it was amended five times since 1 January 2012, and there are rumours about another upcoming amendment.⁴⁶ The adoption of amendments is not governed by special rules other than the provision requiring a qualified, two-thirds majority vote the whole of the Parliament.⁴⁷ The Venice Commission shared an opinion in 2008, that ‘The challenge of striking a good balance between constitutional rigidity and flexibility while also paying due attention to the requirements of constitutional legitimacy is common to all democratic states. In most states, it has been achieved by provisions which make constitutional amendment more difficult - though not impossible - than changing ordinary legislation.’⁴⁸

However, not only the special amendment rules should be taken into consideration, but also the people’s attitude to the amendment. Some argue “that the relative continuity of a country’s constitutional law

---

⁴² Kovács István: Magyar alkotmányjog, Szeged, JATE, 1990. 259., Bevezetés az alkotmányjogba : az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei, szerk. Trócsányi László és Schanda Balázs Csink Lóránt közreműködésével; – 2., átdolgozott kiad. Budapest, HVG-ORAC, 2013. ISBN 978 963 9206 83 0. 33-34.

⁴³ Study no.469/2008 European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Report on Constitutional Amendment 4.

⁴⁴ Európai kormányformák rendszertana, szerk. Chronowski Nóra, Drinóczi Tímea; [lezárva: 2007. október 1.]. Budapest, HVG-ORAC Kft., 2007. ISBN 978 963 258 004 3. 94.

⁴⁵ <http://sos.georgia.gov/elections/GAConstitution.pdf> 86. (29 November 2013)

⁴⁶ http://hvg.hu/gazdasag/20130920_rogan_antal_rezsicsokkentés (29 November 2013)

⁴⁷ Fundamental Law of Hungary Article S (2) (2) For the adoption of a new Fundamental Law or the amendment of the Fundamental Law, the votes of two-thirds of the Members of the National Assembly shall be required.

⁴⁸ Study no.469/2008 European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Report on Constitutional Amendment 14.

does not depend entirely on the adoption of a rigid constitution, though such a constitution may make changes at times more complicated and difficult. It depends rather on the people's attitude concerning the fundamental political values the legal system ought to honour. If and when this attitude changes, the new viewpoint is likely to eventually make its way into the constitution, whether through the amending process and interpretation by the courts under a rigid constitution or through easier legislative procedures under a flexible constitution."⁴⁹

In addition to this, the argument can be made that not only the people's attitude but the Court's attitude and self-reflection also has a main role in this matter since Chief Justice Marshall in the landmark case of *Marbury v. Madison*, and the interpretation of the role of the Court is always reflected somehow in the reasoning or justification of the decisions. When the Court in Hungary was headed by László Sólyom, an activist attitude reflected in the decisions. After that, when Mihály Bihari headed the Court, there was a withdrawal from the power of activism. A rigid constitution can be more flexible if its interpretation supports and elaborates its provisions. The Supreme Court of the United States may be the best example for this; the Justices to this date interpret a document from 1787 and use it as grounds to develop the law of the land in such problems brought about by modern society as same-sex marriage and DNA-patents.⁵⁰

All the same, the issue of constitutional amendment is important in the face of the separation of adopting a new constitution or amending the existing one⁵¹ (*pouvoir constituant* and *pouvoir constitué*).⁵² According to András Holló's concurring reasoning in Decision 45/2012, the separation of the powers of constitution-making and constitutional amendment cannot be seen as the principle of the Fundamental Law of Hungary. On the contrary, István Stumpf stated in his concurring reasoning in Decision 61/2011, that the power of constitutional amendment always stays between the borders declared by the constitutional legislator.⁵³ A constitutional amendment's aim is

---

⁴⁹ J. Per Ray: *Rigid and Flexible Constitution – Keshavananda Bharti Case 1973 SC*, <http://freeupscnotes.com/blog/law-blog/243-rigid-and-flexible-constitution.html> (29 November 2013)

⁵⁰ "Update on Recent Cases in Front of the United States Supreme Court" Presentation by Jeffrey P. Aiken in Szeged at the Faculty of Law, 7 November 2013

⁵¹ Petrétei József: *Az alkotmányos demokrácia alapintézményei*, Budapest, Pécs, Dialóg Campus, 2009, ISBN 978 963 9542 49 5. 67-80.

⁵² Sente Zoltán – Jakab András: 19. § [Az Országgyűlés hatáskörei] in: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I. kötet. Századvég Kiadó, Budapest, 2009, ISBN 978 963 7340 16 1. 561 – 562.*

⁵³ Same opinion: Drinóczi Tímea: *Gondolatok az Alkotmánybíróság 61/2011. (VII. 12.) AB határozatával kapcsolatban Jura 2012. (18. évf.) 1. sz. 38-39.*

not creating a new constitution, just developing the existing one. The majority of the Court did not share their opinion with the public on this issue, however it could be very significant in terms of distinguishing between the transitional provisions relevant to temporary changes and those relevant to actual amendments, which is an issue of central role in this domain.

A new constitution is always meant to be forever. Naturally, this aim is theoretical, but the purpose has to be this, because one of the most significant functions of a constitution is to provide stability to the legal system, and through it, stability to the society. As István Stumpf stated in his concurring reasoning in Decision 45/2012: the effectiveness of constitutional protection guarantees the stability of the constitution. In his opinion, the duty of the Fundamental Law is to be the strong and solid basis of the legal order. According to the opinion of Péter Paczolay, the current President of the Court: “The Constitutional Court and the Legislative try to create an efficient and sensible balance between anticipation and flexibility.”⁵⁴

The question of transitionality is relevant to this issue because the Transitional Provisions’ aim was to assist the new Fundamental Law of Hungary becoming more stable, but the means to justify the end were wrongly chosen, because these provisions were in fact weakening the constitution instead of strengthening it.

Conclusion

Finally, we have to take into consideration the issue of the stability of the constitution and the protection of the rule of law in our fight against the financial crisis. Could such an objective of fighting against a crisis change the limitations entailed by the rule of law?⁵⁵

To protect the constitutional system, every branch of public power needs appropriate limitations, one of which could be the instrument of eternity clauses. An eternity clause is a part of the constitution, which cannot be amended nor modified. The first occurrence of such clauses was in Norway, but perhaps the most famous case-studies have been written on the eternity clause (Ewigkeitsklausel) of the German Grundgesetz. Nonetheless, the legal system of Hungary does not apply this solution and has no trace thereof in its public law tradition. In an effort of reform and to ensure the sustainability of rule of law, certain

---

⁵⁴ Paczolay Péter: Az élő alkotmány: az alkotmánybírászkodás kiszámíthatósága és változásai, Tanulmányok Ádám Antal professor emeritus születésének 80. évfordulójára in: Chronowski Nóra - Petrétei József (szerk), Pécs : Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, 2010, ISBN 978 963 642 314 8. 232.

⁵⁵ Dissenting opinion of Barnabás Lenkovics to Decision 45/2012 (of 29 December)

limitations could be introduced in Hungary as well by requiring a kind of self-restraint from the Legislative (i.e. the constitutional legislator) when it comes to constitutional amendment, and eternity clauses shall be introduced.

Another path, so far unobstructed, is the action of Constitutional Court in forging eternal provisions through interpretation. There are several examples in the world for Constitutional Courts, which widened their own powers in this respect. For instance, in Colombia such a reaction was a defence reflex from the Constitutional Court in response to the state of emergency being declared too frequently, thereby limiting their powers, but almost the same happened in Peru, Kyrgyzstan and Thailand.⁵⁶ In Europe, a few Constitutional Courts have this power, e.g. the German Bundesverfassungsgericht.

The question is: would it be better if the Fundamental Law of Hungary had eternity clauses. If yes, the next issue is how to decide which provisions of the Fundamental Law should receive this “eternal” status?

Would it be good, if we accepted that the Constitutional Court can act as the Legislative when forging these eternal clauses through interpretation? Will the balance between the different branches be disturbed thereby? Nevertheless, the aim of the Constitutional Court is to protect the constitution, and to guarantee the stability of the constitutional basis in times of dire need.⁵⁷ If the Court would try to safeguard the rule of law with instruments which are against it, it would have an effect just to the opposite.⁵⁸

The Constitutional Court should not take over the role of the legislator, but in reality it should be concurrent in the form of an active negative legislator, hence our reference to the Kelsenian constitutional thought above. The Constitutional Court has to determine gages. There were significant cases where the Court provided directions to the Parliament, e.g.: abortion,⁵⁹ limitations of the freedom of speech, etc.⁶⁰ Nevertheless, by the interpretation of the

---

⁵⁶ Halmai Gábor: Alkotmányjog – Emberi jogok – Globalizáció Az alkotmányjogi eszmék migrációja. Budapest, L’Harmattan 2013. ISBN 978 963 236 193 2. 31-32.

⁵⁷ Decision 1/1991 (of 29 January)

⁵⁸ Kocsis Miklós: Az alkotmánymódosítások alkotmánybírósági kontrolljáról Jura 2012. (18. évf.) 1. sz 171.

⁵⁹ Decision 8/1998 (of 20 March)

⁶⁰ Paczolay Péter Az élő alkotmány: az alkotmánybíráskodás kiszámíthatósága és változásai, Tanulmányok Ádám Antal professor emeritus születésének 80. évfordulójára in: Chronowski Nóra - Petrétei József (szerk), Pécs : Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, 2010, ISBN 978 963 642 314 8. 236.

provisions of the constitution the Constitutional Court cannot change the limits of rule of law simply due to the momentary historical situation and as the imperative of subjective justice would otherwise direct. The objective aspect of rule of law shall be more emphatic in the practice of the Constitutional Court than partial and subjective justice.⁶¹ All the same, the Court stated that constitutional review would tip the scale of the system of checks and balances.⁶² If the Court could choose which articles of the Constitution are valid, this would in fact amount to constitutional amendment⁶³

Can the intent of escaping a crisis change the boundaries of the rule of law? Is change rather natural in a country, where the political and legal system moves and evolves together? Is this really the “time of transitions”?⁶⁴ Will the current situation of Hungary change next spring due to the parliamentary elections? Is there really a veritable need for eternity clauses to prevent future harm⁶⁵ tearing into the texture of the constitution by the political culture of the present “time of transitions”?

In closing, let me cite a thought from our former President of the Republic, László Sólyom, who argued that “constantly rewriting each other is no way to go on forever, if all goes well, settling the accounts shall mean the way out: e.g. through defining eternity clauses within the constitution”.⁶⁶

Literature:

- Holló András: Az államjogtól a jogállamiságig (A közjog “forradalma”) Budapest, Alapítvány a politikai kultúráért kiadásában, 1993. p. 119. ISBN 963 04 2769 9
- Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon, Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 799. p. ISBN 963 379 896 5

---

⁶¹ Decision 11/1992 (of 5 March)

⁶² Decision 61/2011 (of 13 July)

⁶³ Kocsis Miklós: Az alkotmánymódosítások alkotmánybíróági kontrolljáról Jura 2012. (18. évf.) 1. sz. 163.

⁶⁴ Orbán Endre: Az Alaptörvény paradoxonjai. Átmenetből? Átmenetbe! Közjogi szemle 2013/2. szám. 51-55.

⁶⁵ "Az alkotmánymódosítás és az alkotmánybíróági kontroll - megoldás az örökkévalósági klauzula?" Presentation by Herbert Küpper on 26 September in Budapest

⁶⁶ „Az Alkotmánybíróság többé nem az alkotmányvédelem legfőbb szerve” – Sólyom Lászlóval Kovács Kriszta beszélget Fundamentum 2013/1. szám. 26.

- Győrfi Tamás –Jakab András: 2. § [Alkotmányos alapelvek, ellenállási jog] in: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja I. kötet. Budapest, Századvég Kiadó, 2009, Vol. 1. 1475 p., Vol. 2. 1479-3007 p. ISBN 978 963 7340 16 1,
- Paczolay Péter Az élő alkotmány: az alkotmánybíráskodás kiszámíthatósága és változásai, Tanulmányok Ádám Antal professor emeritus születésének 80. évfordulójára, in: Chronowski Nóra - Petrétei József (szerk), Pécs : Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kar, 2010, 559 p. ISBN 978 963 642 314 8
- Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Egy alkotmány margójára – Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről, Budapest, Gondolat Kiadó, 2012, 166 p. ISBN 978 963 693 430 9
- Kovács István: Magyar alkotmányjog, Szeged, JATE, 1990., Vol. 1. IV, 380 p.
- Bevezetés az alkotmányjogba: az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei, szerk. Trócsányi László és Schanda Balázs Csink Lóránt közreműködésével; – 2., átdolgozott kiad. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 421 p. ISBN 978 963 9206 83 0
- Európai kormányformák rendszertana, szerk. Chronowski Nóra, Drinóczi Tímea; [lezárva: 2007. október 1.]. Budapest, HVG-ORAC Kft., 2007. 678 p. ISBN 978 963 258 004 3
- Petrétei József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei, Budapest, Pécs, Dialóg Campus, 2009, 472 p. ISBN 978 963 9542 49 5
- Halmai Gábor: Alkotmányjog – Emberi jogok – Globalizáció Az alkotmányjogi eszmék migrációja Budapest, L'Harmattan 2013. 222 p. ISBN 978 963 236 193 2
-

Contact – email

szakaly.zsuzsa@juris.u-szeged.hu

VÝVOJ SPRÁVNÍHO SOUDNICTVÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

PAVEL VETEŠNÍK

Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Článek se zabývá vývojem správního soudnictví na území České republiky. S ohledem na kontinuitu vývoje správního soudnictví je v úvodu věnována pozornost právní úpravě správního soudnictví ještě před vznikem samostatného Československa v roce 1918. Zásadním v celém vývoji správního soudnictví je existence prvorepublikového Nejvyššího správního soudu, který vznikl v roce 1918 a fakticky zanikl v roce 1952, kdy znovuobnoven byl v roce 2003. Po větší část období komunismu Nejvyšší správní soud neexistoval a takéž správní soudnictví nebylo vykonáváno, s výjimkou soudnictví pojišťovacího. Pro vývoj správního soudnictví byl proto podstatný rok 1992, kdy se podařilo obnovit správní soudnictví a rok 2003, kdy vznikl Nejvyšší správní soud, tak jak ho obecně známe. Příspěvek tak přináší přehled základních přeměn správního soudnictví uskutečněných v posledním století.

Key words in original language

Nejvyšší správní soud, správní soudnictví, soudnictví pojišťovací, obnova, vývoj

Abstract

The article deals with the development of the administrative judiciary in the Czech Republic. With regard to the continuity of the development of administrative justice is given to the introduction of legislation, administrative justice before the establishment of independent Czechoslovakia in 1918. The essential throughout the development of administrative justice is the existence of the First Republic's Supreme Administrative Court, which was established in 1918 and effectively ceased to exist in 1952, and was reestablished in 2003. For much of the communist period, the Supreme Administrative Court did not exist and also the administrative judiciary was performed, with the exception of the judiciary of insurance. For the development of administrative justice was therefore significant in 1992, when it managed to recover administrative justice, and in 2003, when was the Supreme Administrative Court, as it generally known. The article presents an overview of basic transformations administrative justice during the past century.

Key words

The Supreme Administrative Court, administrative justice, justice of insurance, recovery, development.

Vymezení pojmu správní soudnictví

Pojem „správní soudnictví“ byl poprvé v právním řádu Československé republiky použit v ustanovení § 86 zákona č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky (dále jen „Ústava z roku 1920“), kdy bylo stanoveno, že: „V nižších státních úřadech správních budiž podle možnosti zastoupen živel občanský a budiž postaráno při správních úřadech o nejvydatnější ochranu práv a zájmů občanstva (správní soudnictví)“. Následně byl pojem „správní soudnictví“ použit v zákoně č. 126/1920 Sb., o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé (dále jen „župní zákon“), avšak pouze pro stanovení působnosti okresních a župních senátů, aniž by byl tento pojem vysvětlen. Již běžně byl pojem „správní soudnictví“ používán zákonem č. 158/1920 Sb., o správním soudnictví a úřadův okresních a župních (dále jen „zákon o správním soudnictví“), opětovně aniž by byl tento pojem vysvětlen. Při vymezení tohoto pojmu nám však může pomoci zpráva ústavního výboru k osnově zákona o správním soudnictví (Tisk 2414): „Správní soudnictví, to jest řešení veřejnoprávních sporů obstarávají u okresních úřadů okresní senáty, u župních úřadů župní senáty. Tím jest řečeno, že správní soudnictví, jak jest upraveno v osnově, jest sice nalézáním práva, jest zápasem o právo a rozhodováním o tom, co jest právem, ale že zůstává stále ještě funkcí správy jako takové. Úkolem jejím jest nejen udržování právního řádu, nýbrž i hájení veřejných zájmův, jako u správy veřejné vůbec. Proto také jurisdikční senáty nejsou nezávislými soudy, nemohou tedy zkoumati na při platnost nařízení, nemohou přijíti do kompetenčních konfliktů se správními úřady a p.“¹. K vymezení posuzovaného pojmu nám mohou pomoci i novodobé právní předpisy, respektive důvodové zprávy k nim. Jak uvádí důvodová zpráva k zákonu č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád: „Termín "správní soudnictví" je současně názvem nynější páté části o. s. ř. Jde o souhrnné označení pro obě procesní formy, které jsou v uvedené části upraveny. Oběma formám je společné, že sledují přezkoumání zákonnosti správních rozhodnutí o subjektivních právech a z toho důvodu mohou být obě označeny tímto termínem.“². Odborná literatura definovala správní soudnictví podle funkce, tedy jako jednoho z nástrojů k nastolení a udržení rovnováhy mezi mocí soudní a výkonnou a taktéž mezi mocí soudní a mocí zákonodárnou³,

---

¹ [Http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/T2414_00.htm](http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/T2414_00.htm).

² Důvodová zpráva k zákonu č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád, ASPI ID:LIT28126CZ.

³ MAZANEC, M.: Správní soudnictví. Praha: Linde Praha, 1996, s. 32, ISBN 80-7201-021-2.

Správní soudnictví před rokem 1918

Historie správního soudnictví na území České republiky vycházela z rakousko-uherské monarchie, respektive z rakouského (předlitavského) soudnictví⁴. Vzorem byl jak čl. 15 základního zákona státního č. 144/1867 ř. z., o moci soudcovské, tak zejména říšský zákon č. 36/1876 ř. z., o zřízení správního soudu, ve znění novel (zákona č. 53/1894 ř. z. a zákona č. 149/1905 ř. z.). Podle § 2 zmíněného říšského zákona správnímu soudu příslušelo rozhodovat v případech, kdy někdo tvrdil, že mu bylo v jeho právech ublíženo nezákonným rozhodnutím nebo opatřením správního úřadu, které byl správní soud oprávněn pouze zrušit. Jednalo se o tzv. kasační princip⁵. Na druhou stranu říšský zákon č. 36/1876 ř. z., o zřízení správního soudu, ve znění novel, obsahoval dalekosáhlé výluky v ustanovení § 3 a § 48. Říšský zákon dále stanovil podmínky, za kterých se lze domáhat ochrany u správního soudu, obsazení tohoto soudu a postup před ním. Jako protiváha správního soudu byl podle základního zákona státního č. 143/1867 ř. z., o zřízení říšského soudu, ustaven říšský soud⁶.

Správní soudnictví po roce 1918

Nejvyšší správní soud vznikl zákonem č. 3/1918 Sb., o nejvyšším správním soudě a o řešení kompetenčních konfliktů (dále jen „zákon o nejvyšším správním soudě“), kdy pro veškerou oblast státu československého byl s účinností od 4. 11. 1918 zřízen nejvyšší správní soud se sídlem v Praze. Podle § 2 zákona o nejvyšším správním soudě, pro příslušnost a složení nejvyššího správního soudu i pro řízení před ním platily předpisy §§ 2. a násl. říšského zákona č. 36/1876 ř. z., o zřízení správního soudu, včetně jeho novely (zákona č. 149/1905 ř. z.), a jeho jednacího řádu (Ministerské nařízení č. 209/1907 ř. z.). Došlo tak k recepci rakouské právní úpravy, ke které Macur uvedl: „... znamenala pro české země do značné míry jen pokračování dřívějšího stavu, pak pro Slovensko znamenala podstatný zlom a v některých směrech snad i krok zpět v dosaženém vývoji.“⁷.

---

⁴ MAZANEC, M.: O správním soudnictví dvojako: pohled právního instalatéra. In.: Šimíček, V. (eds), Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu? Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 193, ISBN 978-80-210-4262-9.

⁵ MACUR, J.: Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1992, s. 65, ISBN 80-210-0484-3.

⁶ MAZANEC, M. - MATES, P.: Úvahy a fakta o správním soudnictví - 2. díl. In: Právní rozhledy, roč. 1994, č. 8, s. 283, ISSN 1210-6410.

⁷ MACUR, J.: Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1992, s. 113, ISBN 80-210-0484-3.

Podle zmíněného § 2 říšského zákona č. 36/1876 ř. z., o zřízení správního soudu, tak: „Správnímu soudu přísluší nalézáti v každém případě, když kdo praví, že mu bylo protizákonným rozhodnutím nebo opatřením některého úřadu správního v právních jeho ublíženo. Úřadové správní, na jichž rozhodnutí neb opatření se může u správního soudu vésti, jsou jak orgánové správy státní, tak i orgánové správy zemské, okresní a obecní.“. Toto ustanovení bylo zákonem o nejvyšším správním soudu doplněno, že „Rozhodnutí nebo opatření nepřestává býti výrokem správního úřadu proto, že při rozhodování buď ve stoličce poslední nebo v některé stoličce nižší účastnil se jako člen rozhodujícího neb nařizujícího úřadu řádný soudce.“. Výluka vymezená v § 48 říšského zákona č. 36/1876 ř. z., o zřízení správního soudu, byla zrušena a z výluk uvedených v § 3 byly ponechány pouze záležitosti, o kterých náleží rozhodovati řádným soudům; a stížnosti související se jmenováním k veřejnému úřadu nebo k veřejné službě. Zákon o nejvyšším správním soudu dále stanovil, že nejvyšší správní soud rozhoduje o nárocích proti státu nebo jednotlivým zemím tohoto státu, jestliže o nárocích v mezích své příslušnosti již rozhodly úřady správní, a jde-li pouze o přezkoumání tohoto rozhodnutí. Vzhledem ke skutečnosti, že na nejvyšší správní soud nepřešly kompetence říšského soudu, zákon o nejvyšším správním soudu stanovil příslušnost nejvyššího správního soudu rozhodovat o stížnostech přikázaných říšskému soudu podle čl. 3. lit. b) základního zákona státního č. 143/1867 ř. z., o zřízení říšského soudu; a o kompetenčních konfliktech mezi různými správními úřady, které byly dosud dle čl. 2. lit. b) a c) základního zákona státního č. 143/1867 ř. z., o zřízení říšského soudu, přikázány soudu říšskému⁸.

Ustanovením § 3 zákona o nejvyšším správním soudě byl zřízen zvláštní senát, který rozhodoval o kompetenčních konfliktech mezi soudy řádnými na straně jedné a správními úřady na straně druhé⁹ nebo o kompetenčních konfliktech mezi nejvyšším správním soudem na straně jedné a řádným soudem na straně druhé (§ 2 říšského zákona č. 37/1876 ř. z., jímžto se ustanovuje, kdo má rozhodovati v příčině sporů, vzešlých o kompetenci mezi správním soudem a řádnými soudy a mezi správním soudem a soudem říšským, čímž se z části změňuje základní zákon státní, daný dne 21. prosince 1867 (č. 143 zák. říšsk.)). Další podmínky řešení kompetenčních konfliktů stanovil zákon o nejvyšším správním soudě v ustanovení §§ 4 až 6. Kompetenční konflikt Hoetzel definoval jako: „... různost názorů o

---

⁸ VETEŠNÍK, P.: Organizace správního soudnictví v Československu za první republiky. In.: Vojáček., L. Tauchen, J. (eds), I. Česko-Slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva. Sborník příspěvků z konference. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 381, ISBN 978-80-210-6381-5.

⁹ Čl. 2., lit. a) základního zákona státního č. 143/1867 ř. z., o zřízení říšského soudu.

příslušnosti mezi dvěma úřady, které nepodléhají společnému nadřízenému úřadu vyššímu.“¹⁰.

Nejvyšší správní soud měl ústavněprávní základy vymezeny v ustanovení § 88 Ústavy z roku 1920, kdy soudní ochranu proti správním úřadům měl v nejvyšší stolici poskytovat soud složený z nezávislých soudců a zřízený pro území celé republiky. Záměrem však nebylo převzetí úpravy rakouského správního soudnictví¹¹. Správní soudnictví mělo být vykonáváno u správních úřadů s obecnou kompetencí¹², což předpokládalo ustanovení § 86 Ústavy z roku 1920. K tomuto záměru důvodová zpráva k zákonu č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, uvádí: „První republika zřejmě zamýšlela již v počátcích vytvořit účinný filtr proti přetížení Nejvyššího správního soudu vybudováním správního soudnictví u správních úřadů s obecnou kompetencí ...“¹³. K tomu však ve skutečnosti bohužel nedošlo.

Správní soudnictví u správních úřadů s obecnou kompetencí bylo provedeno zákonem o správním soudnictví, kde v ustanovení § 1 bylo uvedeno, že správní soudnictví (správní jurisdikci) měly u okresních úřadů vykonávat okresní senáty a u župních úřadů župní senáty. Příslušnost těchto jurisdikčních senátů byla stanovena v § 34 zákona o správním soudnictví, kdy okresní senáty byly povolány rozhodovati právní věci¹⁴, jež podle platných předpisů náležely do působnosti oněch úřadů okresních, u nichž jsou okresní senáty zřízeny, a župní senáty byly povolány rozhodovati právní věci, jež podle platných předpisů náležely do působnosti oněch úřadů župních, u nichž byly župní senáty zřízeny. Podle § 35 zákona o správním soudnictví byly z působnosti okresních a župních senátů vyloučeny trestní věci policejní a v prvních 5 letech ode dne účinnosti zákona o správním soudnictví mohly být vládním nařízením některé právní věci z působnosti okresních a župních senátů vyňaty. Účinnost zákona o správním soudnictví byla stanovena dvojím způsobem.

---

¹⁰ HOETZEL, J.: Soudní kontroly veřejné správy (se zákony o Nejvyšším soudu správním, jeho jednacím řádu, soudu volebním a patentním). Praha: Nákladem spolku českých právníků "Všehrd", 1924, s. 22.

¹¹ MAZANEC, M.: O správním soudnictví dvojako: pohled právního instalatéra. In.: Šimíček, V. (eds), Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu? Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 193, ISBN 978-80-210-4262-9.

¹² JEMELKA, L. - PODHRÁZSKÝ, M. - VETEŠNÍK, P. - ZAVŘELOVÁ, J. - BOHADLO, D. – ŠURÁNEK, P.: Soudní řád správní. Komentář. 1. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 1, ISBN 978-80-7400-498-8.

¹³ [Http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=1080&CT1=0](http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=1080&CT1=0).

¹⁴ Právní věci se rozuměla každá záležitost, v níž vystupuje před úřadem aspoň jedna strana.

V prvním případě měl zákon o správním soudnictví nabýt účinnosti společně se zákonem o okresních a župních úřadech. Tímto zákonem byl župní zákon, který v ustanovení § 1 stanovil, že: „Vnitřní správu v republice Československé vykonávají, pokud není nebo nebude zvláštními právními ustanoveními svěřena úřadům jiným, ve svém obvodu v mezích platných zákonů, nařízení a předpisův úřady župní a jim podřízené úřady okresní. Úřady tyto jsou služebně podřízeny ministerstvu vnitra, jsou však povinny ve věcech, jež v nejvyšší instanci spadají do působnosti jiných ministerstev, šetřiti i nařízení, předpisův a pokynů těchto ministerstev a je prováděti.“. Sídlo a místní obvod župního úřadu měla určit příloha k župnímu zákonu a nařízení vlády mělo stanovit, který okresní úřad je podřízen župnímu úřadu, a taktéž obvod a sídlo těchto okresních úřadů. Termín a rozsah účinnosti župního zákona měl být stanoven vládním nařízením. Župní zákon, s ohledem na jeho rozsáhlou kritiku, nebyl v českých zemích realizován a na Slovensku byl zaveden v roce 1923¹⁵. Na tom nezměnila nic ani novela župního zákona provedená zákonem č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy, která se svým obsahem vracela ke starému centralistickému zemskému uspořádání, avšak bez jeho dvoukolejnosti¹⁶.

Ve druhém případě měl zákon o správním soudnictví nabýt účinnosti, respektive okresní a župní senáty mohly být zřízeny až nabytím účinnosti zákona, který měl upravit, jaké věci měly okresní a župní senáty vyřizovat ve zvláštním řízení správním. Tento předpis však ve formě zákona nebyl nikdy přijat¹⁷ a správní soudnictví tak vykonával nejvyšší správní soud sám, což vedlo k jeho přetížení¹⁸. Jak k přetížení nejvyššího správního soudu uvedla důvodová zpráva k zákonu č. 150/2002 Sb., soudní řád správní: „Nejvyšší správní soud tak zůstal po celou historii I. ČSR soudem jediným. Především proto se již v polovině dvacátých let potýkal se stále rapidně narůstajícím nápadem věcí počítajících se na tisíce. Tento problém skoro dvacet let zůstal zcela neřešen, soustava nebyla dobudována ani doplněna jiným způsobem.“¹⁹. K přetížení nejvyššího správního soudu nepřispěl ani snadný přístup k němu, často i ve věcech nepatrné hodnoty²⁰.

Přetíženost nejvyššího správního soudu nebyla odstraněna ani dílčí novelou zákona o nejvyšším správním soudu, provedenou zákonem č. 164/1937 Sb. z. a n., o nejvyšším správním soudě, ačkoliv to bylo jeho

---

¹⁵ VOJÁČEK, L. - SCHELLE, K. – KNOLL, V.: České právní dějiny. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 314, ISBN 978-80-7380-257-8.

¹⁶ MALÝ, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 377-381, ISBN 978-80-87212-39-4.

¹⁷ MAZANEC, M.: Správní soudnictví. Praha: Linde Praha, 1996, s. 32, ISBN 80-7201-021-2.

¹⁸ MAZANEC, M. - MATES, P.: Úvahy a fakta o správním soudnictví - 2. díl. In: Právní rozhledy, roč. 1994, č. 8, s. 283, ISSN 1210-6410.

¹⁹ [Http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=1080&CT1=0](http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=1080&CT1=0).

²⁰ HÁCHA, E. – RÁDL, Z.: Nejvyšší správní soud. Praha: Čs. Kompas, 1933, s. 13-14.

cílem²¹. Jak vyplývá z důvodové zprávy k této dílčí novele zákona o nejvyšším správním soudu, osnova obsahovala návrhy na omezení působnosti nejvyššího správního soudu (prostředky přímými i nepřímými)²², tak i návrhy na zvýšení výkonnosti nejvyššího správního soudu²³. K této dílčí novele odborná literatura dále uvádí, že: „Novela, zák. č. 164/1937 Sb., ponechala koncepci Nejvyššího správního soudu nedotčenu. K nejpodstatnějším změnám patřilo: zmenšení počtu členů senátů a přejmenování plén na rozšířené senáty, resp. plenární shromáždění; ulehčovala se možnost odmítnutí stížnosti pro formální vady; obtížněji bylo možno dosáhnout ústního líčení; zvyšovaly se poplatky v případě, kdy podání stížnosti bylo označeno jako svévole; neúspěšnému stěžovateli bylo možno předepsat náklady ústního líčení; aby se zvýšila efektivnost kontroly a zamezilo podávání stížností ve věcech, v nichž nejvyšší správní soud zaujímal konstantní stanovisko, byla výslovně zavedena závaznost jeho stanovisek.“²⁴.

Je zapotřebí zmínit, že v tomto období mezi soudy vykonávající správní soudnictví patřil i soud patentový, kartelový a pojišťovací. Patentový soud byl zřízen zákonem č. 305/1919 Sb., jenž se týká prozatímních opatření na ochranu vynálezů. Jak vyplývá z čl. 1 tohoto zákona, patentní soud byl se sídlem v Praze zřízen pro veškeré území státu československého. Tento zákon s potřebnými změnami dále recipoval rakouskou právní úpravu provedenou říšským zákonem č. 30/1897 ř. z., o ochraně vynálezů (patentní zákon). Jak k patentovému soudu uvádí Mazanec: „... problém patentového soudnictví nelze vůbec oddělit od celkového problému soudní kontroly veřejné správy; patentový soud byl a při svém případném obnovení v původní podobě soudu i v budoucnu může být jen specializovaným soudem veřejného práva, správním soudem sui generis.“²⁵. Patentový soud zanikl až zákonem č. 7/1952 Sb., o přechodných opatřeních v oboru patentů.

Kartelový soud byl zřízen zákonem č. 141/1933 Sb., o kartelech a soukromých monopolech (kartelový zákon), a s výjimkou §§ 19, 22 a § 23, odst. 1 zákona č. 36/1875 ř. z., ve znění zákona č. 149/1905 ř. z., pokud kartelový zákon nestanoví jinak, platilo, že v řízení před

---

²¹ HENDRYCH, D. a kol.: Správní právo. Obecná část. 8. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 518, ISBN 978-80-7179-254-3.

²² [Http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0749_03.htm](http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0749_03.htm).

²³ RÁDL, Z.: Nejvyšší správní soud. Zákon a jednací řád 1937. Praha: Čs. Kompas, 1937, s. 39 – 47.

²⁴ MAZANEC, M. - MATES, P.: Úvahy a fakta o správním soudnictví - 2. díl. In: Právní rozhledy, roč. 1994, č. 8, s. 283, ISSN 1210-6410.

²⁵ MAZANEC, M.: Patentový soud jako soud veřejného práva?. In: Průmyslové vlastnictví, č. 10, 1994, s. 289, ASPI ID: LIT3436CZ.

kartelovým soudem se použijí přiměřeně ustanovení o nejvyšším správním soudě²⁶. Kartelový soud zanikl až účinností Ústavy Československé republiky z roku 1948²⁷.

Pojišťovací soud byl zřízen zákonem č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících, platném k 5. květnu 1945, ve znění pozdějších předpisů, a podle § 223 odst. 2 tohoto zákona se na řízení u pojišťovacího soudu použilo obdobně ustanovení civilního řádu soudního o řízení u okresních soudů, mimo ustanovení o řízení ve věcech nepatrných. Pojišťovací soudnictví přetrvalo až do účinnosti zákona č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád.

Mezi soudy vykonávající správní soudnictví lze zařadit²⁸ i soud volební, který byl zřízen zákonem č. 125/1920 Sb., o volebním soudě, na základě zmocnění § 19 Ústavy z roku 1920²⁹. S nejvyšším správním soudem byl volební soud spjat i personálně. Volební soud byl zrušen ústavním zákonem č. 65/1946 Sb., o ústavodárném Národním shromáždění.

Správní soudnictví po roce 1938

Nejvyšší správní soud působil i v době protektorátu, kdy zejména po odtržení části území po mnichovské dohodě a spisové odluce s Německou říší, došlo k podstatnému snížení nedodělků³⁰. K působnosti správního soudnictví v období protektorátu se vyjádřil Nejvyšší správní soud následovně: „Správní soud rozhoduje za předpokladů v zákoně stanovených toliko o stížnostech proti rozhodnutím nebo opatřením správních úřadů Protektorátu Čechy a Morava (nikoliv však úřadů říšských).“³¹. V období protektorátu

---

²⁶ § 22 odst. 2 zákona č. 141/1933 Sb., o kartelech a soukromých monopolech (kartelový zákon).

²⁷ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.

²⁸ VETEŠNÍK, P.: Organizace správního soudnictví v Československu za první republiky. In.: Vojáček, L. Tauchen, J. (eds), I. Česko-Slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva. Sborník příspěvků z konference. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 389, ISBN 978-80-210-6381-5.

²⁹ Podle § 19 zákona č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, o platnosti voleb do sněmovny poslanecké i do senátu rozhoduje volební soud.

³⁰ MAZANEC, M.: Správní soudnictví. Praha: Linde Praha, 1996, s. 33, ISBN 80-7201-021-2.

³¹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 12. 3. 1940, čj. 450/40, ASPI ID: JUD17548CZ.

byla ústavním zákonem č. 299/1938 Sb., o autonomii Slovenskej krajiny, v části druhé změněna ústavní listina, kdy podle § 16 odst. 1 „Súdnou ochranu proti správnyim úradom Slovenskej krajiny vo veciach spadajúcich v smysle § 15 tohto zákona do ich právomoci poskytuje v najvyššej stolici súd složený z neodvislých sudcov zriadený na Slovensku pre územie Slovenskej krajiny.“. Podrobnosti měl zákonem upravit Sněm Slovenského štátu. Než měl být zřízený Nejvyšší správní soud na území Slovenského štátu, zůstala pravomoc dosavadního Nejvyššího správního soudu nedotčena. Samostatný Nejvyšší správní soud Slovenského štátu³² působil až do účinnosti Ústavy Československé republiky z roku 1948³³.

Správní soudnictví po roce 1945

Po skončení 2. světové války tak na území Československé republiky působily dva správní soudy. Tento stav trval až do 9. 6. 1948, tj. do účinnosti Ústavy Československé republiky z roku 1948, kde v ustanovení § 137 odst. 1 bylo stanoveno, že pro celé území Československé republiky jsou zřízeny nejvyšší soud, nejvyšší vojenský soud a správní soud. Zákonem č. 166/1949 Sb., o sídle správního soudu, však byla za sídlo správního soudu nově stanovena Bratislava. Jak tento zákon dále uvedl, do doby nové právní úpravy pro správní soud platil zákon č. 164/1937 Sb. z. a n. o nejvyšším správním soudě.

Správní soudnictví po roce 1945 nemělo dlouhého trvání. Nejvyšší správní soud neobnovil svou činnost v plném rozsahu, protože nebyl plně obsazen a ke jmenování nových soudců již nedocházelo³⁴. Ačkoliv měla být podoba správního soudnictví zachována, neobstála v nových podmínkách „lidové správy“³⁵. Jak k této době uvádí důvodová zpráva k zákonu č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, uvádí: „Poválečná existence NSS byla jen krátká (zejména k tomu přispěly nepohodlné nálezy z roku 1948, týkající se znárodňování) ...“³⁶.

Správní soudnictví bylo na území Československé republiky od 1. 1. 1953 nepřímě zrušeno ústavním zákonem č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, kde o správním soudu nebyla žádná zmínka. Podle § 6 tohoto ústavního zákona nejvyšší dozor na přesné provádění

---

³² [Http://www.nssoud.cz/Historie/art/4?menu=174](http://www.nssoud.cz/Historie/art/4?menu=174).

³³ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.

³⁴ [Http://www.nssoud.cz/Historie/art/4?menu=174](http://www.nssoud.cz/Historie/art/4?menu=174).

³⁵ MIKULE, V.: Správní soudnictví – quo vadis? In.: Šimíček, V. (eds), Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu? Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 203, ISBN 978-80-210-4262-9.

³⁶ [Http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=1080&CT1=0](http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=1080&CT1=0).

a zachovávání zákonů a jiných právních předpisů všemi ministerstvy a jinými úřady, soudy, národními výbory, orgány, institucemi a úředními osobami, jakož i jednotlivými občany příslušel již pouze generálnímu prokurátorovi. Zákonem č. 65/1952 Sb., o prokuratuře, byly tzv. generální derogací, v § 18 odst. 2 k 31. 12. 1952 zrušeny i všechny předpisy o správním soudu. Jak k tomu uvedl Vrchní soud v Praze: „... právní úprava přezkoumání správních rozhodnutí soudem zaznamenala od roku 1945 podstatné změny. Působnost Nejvyššího správního soudu, založená zákonem č. 36/1875 ř. z., o Správním soudu, a recipovaná zákonem č. 3/1918 Sb., o Nejvyšším správním soudě a o řešení kompetenčních konfliktů, zanikla zákonem č. 65/1952 Sb. (§ 18 odst. 2), o prokuratuře, kterým byly zrušeny všechny předpisy o správním soudu. To ovšem znamenalo nejen zánik Nejvyššího správního soudu jako instituce, ale také zánik možnosti přezkumu správních aktů soudem.“³⁷. Občan tak již neměl přímou možnost dovolat se soudu. Jak k tomu dále uvádí důvodová zpráva k zákonu č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád: „Neposkytoval však nositeli práva možnost dovolat se jeho ochrany podle svého vlastního uvážení, ale činil ho závislým na úvaze prokurátora, zda použije nebo nepoužije svých oprávnění; kromě toho o protestu prokurátora rozhodoval opět správní orgán, nikoli nezávislý soud“³⁸.

Správní soudnictví tak bylo fakticky zrušeno s výjimkou soudnictví pojišťovacího. Podle § 394 odst. 1 zákona č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád), ve znění zákona č. 68/1952 Sb., soudy, pokud řízení o opravných prostředcích nebylo upraveno jinak, rozhodovaly o opravných prostředcích proti výměřům Ústřední národní pojišťovny a Státního úřadu důchodového zabezpečení. Přezkum správních rozhodnutí však prováděly „obecné“ soudy³⁹, což bylo spíše vnímáno jako zvláštní typ soudnictví ve věcech civilních⁴⁰.

Správní soudnictví po roce 1989

Institut přezkumu správních rozhodnutí byl po změně politických a ekonomických poměrů v Československu po roce 1989 obnoven na základě čl. 36 odst. 2 ústavního zákona č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní

---

³⁷ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 18. 10. 1993, čj. 6 A 69/93, ASPI ID: JUD5246CZ.

³⁸ Důvodová zpráva k zákonu č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád, ASPI ID:LIT28126CZ.

³⁹ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 18. 10. 1993, čj. 6 A 69/93, ASPI ID: JUD5246CZ.

⁴⁰ [Http://www.nssoud.cz/Historie/art/4?menu=174](http://www.nssoud.cz/Historie/art/4?menu=174).

Republiky, ve znění pozdějších předpisů, který stanovil, že ten, kdo tvrdí, že byl na svých právech zkrácen rozhodnutím orgánu veřejné správy, může se obrátit na soud, aby přezkoumal zákonnost takového rozhodnutí, nestanoví-li zákon jinak. Z pravomoci soudu však nesmí být vyloučeno přezkoumávání rozhodnutí týkajících se základních práv a svobod podle Listiny. Fakticky však k tomu došlo až zákonem č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád, kterým s účinností od 1. 1. 1992 byla do občanského soudního řádu⁴¹ vložena část pátá „Správní soudnictví“. Jak k tomuto zákonu uvádí důvodová zpráva: „Podstatou správního soudnictví je ochrana práv občanů i právnických osob, o nichž se rozhodovalo ve správním řízení. Jde o právní institut, který umožňuje, aby se každá osoba, která se cítí poškozena, dovolala soudu jako nezávislého orgánu a vyvolala tak řízení, v němž správní orgán již nebude mít autoritativní postavení, ale bude účastníkem řízení se stejnými právy jako ten, o jehož práva jde. Přímo možností občana (právnické osoby) dovolat se soudu se správní soudnictví diametrálně liší od všeobecného dozoru prokurátora, který v totalitním státě měl plnit obdobnou funkci. .... Okolnost, že v právním státě musí správní soudnictví nahradit všeobecný dozor prokuratury, však platí pouze pro oblast ochrany subjektivních práv. Správní soudnictví má totiž toto své specifické poslání. Nelze ho chápat jako všeobecný nástroj k dosažení zákonnosti ve státní správě.“⁴².

Podle § 244 odst. 1 občanského soudního řádu, soudy ve správním soudnictví přezkoumávaly na základě žalob nebo opravných prostředků zákonnost rozhodnutí orgánů veřejné správy. Jak však vyplývá z přechodného ustanovení zákona č. 519/1991 Sb., projednávat žaloby proti rozhodnutím správních orgánů podle hlavy druhé části páté šlo jen u těch správních rozhodnutí, jež po vyčerpání přípustných opravných prostředků nabyly právní moci počínaje dnem účinnosti tohoto zákona. Toto omezení neplatilo, jestliže podle předpisů platných do 31. 12. 1991 šlo žádat o přezkoumání rozhodnutí správních orgánů soudem, když toto rozhodnutí bylo před tím přezkoumáno ve správním odvolacím řízení. Jestliže takové řízení již proběhlo přede dnem nabytí účinnosti zákona č. 519/1991 Sb., postupovalo se v zahájeném řízení podle § 247 až 250k občanského soudního řádu. Jak k tomu uvedl Vrchní soud v Praze: „Zmíněná novela však možnost přezkumu časově omezila.“⁴³. Dále je zapotřebí

---

⁴¹ Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

⁴² Důvodová zpráva k zákonu č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád, ASPI ID:LIT28126CZ.

⁴³ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 18. 10. 1993, čj. 6 A 69/93, ASPI ID: JUD5246CZ.

uvést, že neexistovala možnost (ani mimořádných) opravných prostředků proti rozhodnutím soudů ve správním soudnictví⁴⁴.

Nestanovil-li zákon jinak, byly k přezkoumávání rozhodnutí věcně příslušné krajské soudy. K přezkoumávání rozhodnutí ústředních orgánů byly věcně příslušné vrchní soudy, s výjimkou věcí důchodového a nemocenského zabezpečení a hmotného zabezpečení uchazečů o zaměstnání podle předpisů o zaměstnanosti, k přezkoumávání rozhodnutí o přestupcích a v případech, kdy to stanovil zákon, byly věcně příslušné okresní soudy. K tomuto rozdělení důvodová zpráva k zákonu č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád, uvedla následující: „Výkon správního soudnictví je svěřen obecným soudům. Z právních řádů cizích zemí je známo jak toto řešení, tak i vytvoření soustavy správních soudů jako soudů zvláštních, k čemuž se přiklonil i právní řád první republiky. Pro řešení ve prospěch obecných soudů mluvilo v našich podmínkách několik důvodů. Především se tím navazuje na dosavadní vývoj, pro který je charakteristické postupné rozšiřování pravomoci obecných soudů. Kromě toho zkušenosti se soustředěním této agendy, k němuž došlo za první republiky, jsou z hlediska rychlosti a účinnosti ochrany práv výrazně negativní. Pro zvolení řešení ve prospěch obecných soudů mluví dále okolnost, že takto lze lépe diferencovat věcnou příslušnost soudů jednotlivých stupňů v závislosti na povaze řešených věcí i na dělbu pravomocí mezi federací a republiky. Důležité je i to, aby správní soudnictví nebylo chápáno pouze jako další instituce ve správě, ale jako nezávislé rozhodování o právech občanů; toho lze dosáhnout spíše v rámci již existující soudní soustavy, než vytvořením soustavy nové. Konečně nelze pominout ani hledisko hospodárnosti, které rovněž výrazně mluví pro zvolené řešení.“⁴⁵. Ačkoliv Ústava České republiky⁴⁶ v čl. 91 odst. 1 obnovila institut Nejvyššího správního soudu, jakožto druhého vrcholu soudní soustavy, k jeho faktickému vzniku došlo až za deset let.

V letech 1992 až 2002 správní soudnictví neposkytovalo ochranu před nečinností orgánů veřejné správy a před nezákonnými zásahy veřejné správy, které neměly povahu rozhodnutí, a soudní přezkum se zabýval pouze zákonností napadeného rozhodnutí⁴⁷. Zmíněnou činnost proto v této době vykonával Ústavní soud, který však několikrát

---

⁴⁴ JEMELKA, L. - PODHRÁZSKÝ, M. - VETEŠNÍK, P. - ZAVŘELOVÁ, J. - BOHADLO, D. – ŠURÁNEK, P.: Soudní řád správní. Komentář. 1. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 2, ISBN 978-80-7400-498-8.

⁴⁵ Důvodová zpráva k zákonu č. 519/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje občanský soudní řád a notářský řád, ASPI ID:LIT28126CZ.

⁴⁶ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ÚSTAVA ČESKÉ REPUBLIKY, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁷ JEMELKA, L. - PODHRÁZSKÝ, M. - VETEŠNÍK, P. - ZAVŘELOVÁ, J. - BOHADLO, D. – ŠURÁNEK, P.: Soudní řád správní. Komentář. 1. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 2, ISBN 978-80-7400-498-8.

upozorňoval na ústavněprávní deficity právní úpravy správního soudnictví: „Především nejsou některé aktivity veřejné správy, stejně jako její případná nečinnost, pod kontrolou soudní moci vůbec. Dále pak ne každý, kdo může být ve svých právech dotčen správním rozhodnutím, má právo obrátit se na soud. Pokud pak i takové právo má, není stranou v plnohodnotném fair procesu ve smyslu čl. 6 odst. 1 EÚLP, ač by tomu tak v řadě věcí býti mělo. Vydané soudní rozhodnutí je pak konečné a (s výjimkou ústavní stížnosti) nereformovatelné, což vede k nejednotné judikatuře, jakož i k nerovnému postavení správního úřadu, tedy ke stavu rozpornému s požadavky právního státu. Konečnost některých rozhodnutí (zastavení řízení) pak může vést i k odmítnutí spravedlnosti. Konečně pak výkon správního soudnictví je organizován způsobem, který ignoruje skutečnost, že Ústava v čl. 91 uvádí jako součást soustavy soudů Nejvyšší správní soud.“⁴⁸. Na základě výše uvedených důvodů Ústavní soud již zmíněným nálezem ke dni 31. 12. 2002 Část pátou „Správní soudnictví“ § 244-250s občanského soudního řádu zrušil.

Dne 21. 3. 2002 byl přijat zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní (dále jen „soudní řád správní“), který s účinností od 1. 1. 2003 upravil pravomoc a příslušnost soudů jednajících a rozhodujících ve správním soudnictví, některé otázky organizace soudů a postavení soudců, a dále postup soudů, účastníků řízení a dalších osob ve správním soudnictví. Ve správním soudnictví jednají a rozhodují krajské soudy a Nejvyšší správní soud, čímž došlo k obnovení institutu Nejvyššího správního soudu. Věcná působnost správních soudů byla stanovena v ustanovení § 2, kdy soudy mají ve správním soudnictví poskytovat ochranu veřejným subjektivním právům fyzických i právnických osob způsobem stanoveným soudním řádem správním a za podmínek stanovených soudním řádem správním nebo zvláštním zákonem a rozhodují v dalších věcech, v nichž tak stanoví soudní řád správní. Přijetím soudního řádu správního došlo k naplnění čl. 91 odst. 1 Ústavy a de facto ke znovuoobnovení činnosti Nejvyššího správního soudu.

Závěrem

Závěrem lze tedy obecně konstatovat, že správní soudnictví na území České republiky má, s výjimkou přerušení v době nesvobody, historické kořeny. Negativním aspektem správního soudnictví však v období let 1918 až 1952 byla skutečnost, že soudnictví bylo vykonáváno pouze nejvyšším správním soudem, jakožto soudem jediným, což znamenalo delší dobu vyřizování podání. Z tohoto důvodu byla soudní kontrola veřejné správy prováděna neefektivně. Na druhou stranu, jak shodně uvádí Mazanec a Mates: „Nejvyšší správní soud patřil k nejkvalitnějším složkám justiční soustavy svojí

---

⁴⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 27. 6. 2001, čj. Pl. ÚS 16/99, 276/2001 Sb., ASPI ID: JUD32311CZ.

doby. Řada jeho rozhodnutí měla v pravém slova smyslu úroveň vědeckého díla.⁴⁹ O kvalitě rozhodovací praxe prvorepublikového nejvyššího správního soudu svědčí čerpání z jeho judikatorní činnosti novodobými soudy v rámci správního soudnictví.

Literature:

- HÁCHA, E. – RÁDL, Z.: Nejvyšší správní soud. Praha: Čs. Kompas, 1933, s. 475.
- HENDRYCH, D. a kol.: Správní právo. Obecná část. 8. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 792, ISBN 978-80-7179-254-3.
- HOETZEL, J.: Soudní kontroly veřejné správy (se zákony o Nejvyšším soudu správním, jeho jednacím řádu, soudu volebním a patentním). Praha: Nákladem spolku českých právníků "Všehrd", 1924, s. 113.
- JEMELKA, L. - PODHRÁZSKÝ, M. - VETEŠNÍK, P. - ZAVŘELOVÁ, J. - BOHADLO, D. – ŠURÁNEK, P.: Soudní řád správní. Komentář. 1. Vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 1142, ISBN 978-80-7400-498-8.
- MACUR, J.: Správní soudnictví a jeho uplatnění v současné době. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1992, s. 157, ISBN 80-210-0484-3.
- MALÝ, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do r. 1945. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 640, ISBN 978-80-87212-39-4.
- MAZANEC, M.: Správní soudnictví. Praha: Linde Praha, 1996, s. 451, ISBN 80-7201-021-2.
- MAZANEC, M.: O správním soudnictví dvojako: pohled právního instalatéra. In: Šimíček, V. (eds), Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu? Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 245, ISBN 978-80-210-4262-9.
- MAZANEC, M.: Patentový soud jako soud veřejného práva?. In: Průmyslové vlastnictví, č. 10, 1994, s. 289, ASPI ID: LIT3436CZ.
- MAZANEC, M. - MATES, P.: Úvahy a fakta o správním soudnictví - 2. díl. In: Právní rozhledy, roč. 1994, č. 8, s. 283, ISSN 1210-6410.
- MIKULE, V.: Správní soudnictví – quo vadis? In: Šimíček, V. (eds), Role nejvyšších soudů v evropských ústavních systémech – čas pro změnu? Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 245, ISBN 978-80-210-4262-9.
- RÁDL, Z.: Nejvyšší správní soud. Zákon a jednacím řád 1937. Praha: Čs. Kompas, 1937, s. 245.
- VETEŠNÍK, P.: Organizace správního soudnictví v Československu za první republiky. In: Vojáček., L. Tauchen, J.

---

⁴⁹ MAZANEC, M. - MATES, P.: Úvahy a fakta o správním soudnictví - 2. díl. In: Právní rozhledy, roč. 1994, č. 8, s. 283, ISSN 1210-6410.

(eds), I. Česko-Slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva. Sborník příspěvků z konference. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 407, ISBN 978-80-210-6381-5.

- VOJÁČEK, L. - SCHELLE, K. – KNOLL, V.: České právní dějiny. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 694, ISBN 978-80-7380-257-8.

Contact – email

vetesnikp@seznam.cz

ORGANIZÁCIA SÚDNICTVA V MAGDEBURSKOM MESTSKOM PRÁVE NA ZÁKLADE PRAMEŇOV MESTA ŽILINY

ALICA VIRDZEKOVÁ

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká repulika

Abstract in original language

Príspevok sa zaoberá problematikou stredovekého mestského práva, a to na základe zachovaných právnych prameňov mesta Žiliny, najmä Žilinskej mestskej knihy a ďalších listín, napr. privilégii Karola Róberta, Listiny Ľudovíta I, kráľovnej Márie a i. Popisuje hlavné súdne orgány mesta, vytvorené na základe magdeburského práva, ich fungovanie a postupný vývoj. Taktiež sa zaoberá postupom súdu, samotným jednaním pred ním a následným výkonom trestu.

Key words in original language

stredoveké právo, magdeburské mestské právo, súdne konanie, organizácia súdnictva, Žilinská mestská kniha

Abstract

Report deals with problematics of medieval municipal law, based on preserved law sources of town of Zilina, specifically Town Book of Zilina and other lists, for example privileges of Charles Robert, Lists of Luis I, queen Maria and others. It describes main court agencies of the city, created on basis of Magdeburg Law, their function and evolution. It also deals with procedures of the court, proceedings before court and carrying out of sentence.

Key words

medieval law, Magdeburg municipal law, legal proceedings, court organization, Town Book of Zilina

Úvod

Vývoj súdnictva v stredoveku bol pomerne komplikovaný. Tento jav bol spôsobený právnou roztrieštenosťou v rámci štátu a celého stredoeurópskeho regiónu. Pri sledovaní mestského práva na príklade konkrétneho mesta, je nutné vychádzať z pramenných dokladov a udalostí, ktorými bolo dané mesto ovplyvnené.

Proces zavádzania nemeckého práva nadviazal na právne zvyklosti a obyčaje, zaužívané na území formujúcich sa uhorských miest. Mestské právo malo za úlohu regulovať právne vzťahy medzi

panovníkom a mestom, mestami medzi sebou, ale i samotné správne usporiadanie mesta. Vo všeobecnosti malo mešťanovi „*zaručiť osobnú slobodu, právo na majetok, na česť, osobnú integritu a nedotknuteľnosť života a právo na nerušené podnikanie.*“¹

V stredovekej Žiline prešlo magdeburské právo postupným vývojom. Používanie jeho právnych noriem bolo v rozpore s vtedajším právom flámskym, ktoré bolo pre občanov mesta výhodnejšie. Jeho zavedenie bolo presadené až zásahom panovníka, pričom bolo prispôbené sociálnym a politickým podmienkam mesta.

Cieľom príspevku je popis súdnictva, jeho organizácia a fungovanie na území mesta Žiliny, prihliada však k celonárodnej situácii v Uhorsku a čerpá z nej analógie, rovnako ako i z krajín susedných, najmä z Českého a Poľského kráľovstva. Porovnáva špecifiká typické pre magdeburské mestské právo s ostatnými právnymi okruhmi typickými pre strednú Európu. Venuje sa niektorým inštitútom, ich dobovému zobrazeniu a usporiadaniu a uvádza niektoré podobnosti, ako i odlišnosti so súčasnosťou.

Žilina a jej historické pramene

Skôr ako je možné venovať sa problematike súdnictva v magdeburskom mestskom práve na území kráľovského mesta Žiliny, je nutné načrtnúť historický kontext a vývoj právneho systému v tejto oblasti. Prvýkrát je Žilina písomne spomínaná v listine z roku 1208, pričom jej existencia sa predpokladá už predtým a s najväčšou pravdepodobnosťou náležala šľachtickému rodu Hont- Poznanovcov.² V čase zmienky však už patrila do majetku panovníka, a to najskôr k Lietavskému, neskôr Strečnianskemu panstvu. V roku 1312³ sa Žilina v listine pre Kolárovice spomína už ako mesto, t.j. civitas, ktorú spravuje dedičný richtár a riadi sa tešínskym alebo tiež flámskym právom. Pôvodná zriaďovacia listina sa nedochovala, ale predpokladá sa, že Žilina ako mesto fungovala už koncom 13. storočia. Následne jej v roku 1321 boli udelené mestské výsady od Karola Róberta z rodu Anjouvcov, pričom v tej dobe ju už obývali nemeckí osadníci. V spomínanej listine⁴ dostáva Žilina tzv. míľové právo, vzťahujúce sa na remeselníkov i rybárov a taktiež je oslobodená od platenia mýta v Budatíne, Jačatíne⁵, Strečne a Trenčíne. Ďalším významným privilegiom bolo potvrdenie práva výročného jarmoku, ktoré udelil

---

¹ SPÁČIL, Vladimír, SPÁČILOVÁ, Libuše. Míšeňská právni kniha. Historický kontext, jazykový rozbor, edice, s. 76.

² MARSINA, R. História Žiliny - Žilina v listinách 1208 – 1438, s. 7.

³ ŠTEFÁNIK, M., LUKAČKA, J. a kol. Lexikon stredovekých miest na Slovensku, s. 278.

⁴ MARSINA, R. História Žiliny - Žilina v listinách 1208 – 1438, s. 17.

⁵ Pozn. Kysucké Nové Mesto.

v roku 1357 kráľ Ľudovít I., pričom trhy sú doložené už z 11. storočia.⁶

Dôležitý dokument, ktorý sa, žiaľ, nezachoval, pochádza zrejme z roku 1369, a de iure znamená zavedenie magdeburského mestského práva, prevzatého po vzore mesta Krupiny, namiesto pôvodne používaného tešínskeho práva,⁷ pretože panovník sa chcel strategicky vyhnúť nadriadenému postaveniu zahraničného mesta na svojom území, a chcel tak Žilinu vyňať z jeho jurisdikcie. V súvislosti s ním je žiaduce spomenúť tiež listinu z roku 1370,⁸ ktorú spísal Pavol, richtár z Krupiny, na žiadosť žilinského dedičného richtára Niczka, a informoval ho tým o právach mesta, ktorými sa Žilina má riadiť. Žilina sa však naďalej riadila právom tešínskym, i keď jej to panovník zakázal, a konečne sa podriadila Krupine ako svojmu odvolaciemu centru až po opätovnom upozornení kráľa Ľudovíta I. v roku 1379.⁹

Do tohto obdobia spadá i začiatok Žilinskej mestskej knihy, kedy bol v roku 1378 zaobstaraný súpis magdeburského mestského práva v nemeckom jazyku. Od roku 1451 do roku 1561 obsahuje kniha aj zápisy v slovenskom jazyku,¹⁰ a stala sa tak najstarším dokladom použitia slovenčiny.

Ďalším, snáď najznámejším právom, bolo Privilegium pro Slavis, alebo tiež privilégium pre žilinských Slovákov, ktorým kráľ Ľudovít zaručoval rovnocenné zastúpenie v mestskej rade Slovákom, ako i Nemcom. Po smrti Ľudovíta pripadol uhorský trón jeho dcére Márii, ktorá následne v roku 1384 potvrdila Žiline privilégiá, ktoré jej udelil Karol Róbert, a rozšírila ich. Na základe tejto listiny sa dozvedáme, že Žilina bola zbavená povinnosti odvádzať kráľovské dávky, a za to im vymeriava čiastku, ktorú majú odvádzať dvakrát ročne v zlatých dukátoch, okrem toho bola vyňatá zo súdnej a výkonnej právomoci panovníka i jeho kastelánov, napr. Lietavy a taktiež, že sa majú riadiť právom mesta Krupiny ako odvolacej inštancie. Okrem toho získali oslobodenie od ubytovania tzv. kráľovských hostí. Získaním úplnej autonómie v jurisdikcii, a to tak civilnej, ako i trestnej, sa Žilina radila medzi tzv. „regia civitas“.¹¹ Dôležitou listinou vydanou pre celé

---

⁶ Tamtiež, s. 19.

⁷ Pozn: Od roku 1374 prijíma Tešín taktiež magdeburské právo a pre poučenie sa obracia na Vratislav. Pozri RAUSCHER, R. *Knihy žilinská: o právu magdeburském německým jazykem v Knize žilinské z roku 1378*, s. VII.

⁸ MARSINA, R. *História Žiliny - Žilina v listinách 1208 – 1438*, s. 28.

⁹ Tamtiež, s. 32.

¹⁰ Pozn. jedná sa o tzv. slovakizovanú češtinu, nešlo o oficiálny kodifikovaný jazyk, ale o Slováckmi používaný domáci jazyk, so silným vplyvom češtiny.

¹¹ STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*, s. 73.

Uhorsko, ktorá významne ovplyvnila i Žilinu, bol *Decretum minus*,¹² vydaný Žigmundom Luxemburským v roku 1405. Touto strategickou podporou miest chcel panovník vytvoriť protiváhu uhorskej šľachte.

Magdeburské právo sa postupne prestalo používať na prelome 15. a 16. storočia, kedy Žilina pripadla Strečnianskemu panstvu, avšak niektoré výsady a práva si mesto zachovalo až do 17. storočia.

Implementácia magdeburského mestského práva

Právo užívané na území vtedajšieho Uhorska malo formu nepísanú, odovzdávalo sa ústnou tradíciou a vychádzalo z obyčají a zvyklostí. Do tohto prostredia prenikalo právo zo západu, v prvej vlne z Holandska a Belgicka, následne o čosi neskôr z Nemecka, čo sa prejavovalo najmä na hraničných územiach, napr. západné Čechy a pod. Šlo o právo používané pri obchodnom styku medzi nemeckými kupcami, čo samozrejme stávalo pôvodné obyvateľstvo do nevýhody, vzhľadom na neznalosť nemeckého práva či právnych obyčají. Na druhej strane obchod výrazne posilňoval a rozvíjal ekonomickú situáciu štátu. Preto postupne nemeckí kupci získavali od panovníka výsady a rôzne privilégia a začali vytvárať dokonca celé osídlenia, čo sa neskôr prejavilo počas kolonizácie a podnietilo vznik slobodných miest.

Tento jav sa realizoval na území Čiech, Poľska až po územie Slovenska. Už český kráľ Vratislav II. (1061-1092) udelil Nemcom výsadu, ktorá ich vynímala z jurisdikcie práva českého a dávala im možnosť riadiť sa právom nemeckým.¹³ Tieto výsady boli postupne potvrdzované a rozširované ďalšími českými panovníkmi, najmä v 12.-13. storočí, a postupne sa vytvorilo tzv. *Ius Teutonicum*,¹⁴ t.j. súhrn sídelných práv, ktoré si so sebou priniesli osadníci, týkajúcich sa najmä samosprávy. Kolonizačné tendencie v Uhorsku začali za vlády Bela IV. (1206-1270) a vyvrcholili po mongolskom vpáde v rokoch 1241-1242, kedy bolo nutné zdevastované sídelné jednotky podporiť v ich novom rozvoji. Najsilnejšia vlna „hostí“, ako bývajú nemeckí prisťahovalci často označovaní v dochovaných písomných prameňoch, prebehla počas vlády Karola Róberta z rodu Anjou (1301-1342) na začiatku 14. storočia.

Ani nemecké právo dostávajúce sa na územie Slovenska nebolo jednotné, podobne ako v českých krajinách. Dajú sa odlišovať tri základné typy miest. Prvým sú mestá ovplyvnené kolonistami zo severného Nemecka, ktorí sa riadili magdeburským mestským

---

¹² Pozn. tzv. Menší dekrét, pozri napr. RÁBIK, V., LABANC, P. a TIBENSKÝ, M. *Vývoj stredovekých miest na Slovensku II*, s. 31.

¹³ HANEL, J. J. *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě: (nástin)*, s. 5.

¹⁴ RÁBIK, V., LABANC, P. a TIBENSKÝ, M. *Slovenské stredoveké dejiny II.*, s. 32.

právom, t. j. saským, a dostávajú sa na naše územie cez severné Čechy a Sliezske. Druhým sú mestá ovplyvnené juhozápadným Nemeckom, riadiace sa norimberským právom, t. j. bavorským, ktoré sa k nám dostalo cez Viedeň a Budín, a ovplyvnilo tak najmä východ Slovenska, napr. Košice. Posledným typom sú mestá, ktoré používali kombináciu týchto práv. Okrem toho sa ešte pred právom nemeckým na našom území uplatňovalo právo tešínske, ktoré vychádzalo z práva flámskeho a ovplyvnilo najmä územie Poľska, cez ktoré sa zo severu dostalo k nám.

Pojem udelenie práva znamenal, že lokátor mesta, čo býval v prípade kráľovských miest panovník, udelil mestu právo na samosprávu, na spravovanie majetku mesta a na samostatnú súdnu moc, ktorá sa odkazovala na právo väčšieho, významnejšieho mesta, v prípade súdnej pomoci a odvolaní. V podstate ale vládol silný partikularizmus a žiadne mesto nemalo rovnaké právo ako mesto iné, pretože mestské práva, a to tak magdeburské, ako i norimberské, fungovalo na princípe nachádzania práva. Norimberské právo obsahuje radu rímskoprávných prvkov. Materské mesto, t. j. mesto, ktoré sa daným právom riadilo dlhšiu dobu, poskytovalo dcérskemu právnou pomoc v zložitejších prípadoch a vytváralo sa tak niekoľko stupňov odvolacích miest. V prípade Žiliny to bola Krupina, pričom tá sa od roku 1271 odvolávala priamo do Magdeburgu.¹⁵ Po prispôbení sa žilinského práva domovským pomerom a odlišnému prostrediu, tento upravený právny systém prebrali i ďalšie mestá a osady, napr. Kysucké Nové Mesto, Prievidza, Mošovce a Veľká Bytča.¹⁶

Druhy mestských súdov

Súdnu moc udeľoval mestu panovník, prípadne v poddanských mestách zemepán. Taktiež spočiatku menoval Richtera,¹⁷ ktorý stál jednak na čele mesta, ale taktiež zastával funkciu predsedu súdu. V Žiline bol tento inštitút doživotný a dedičný,¹⁸ práve kvôli tejto skutočnosti sa Žilina dlho bránila podriať Krupinskému právu, podľa ktorého bol úrad richtára volený na jeden rok. Richtár stál na čele mestskej rady, ktorá bola volená a skladala sa z 12 prisažných,¹⁹

---

¹⁵ BADA, M. *Život v Žiline v zrkadle jej mestskej knihy: každodennosť Žilinčanov na základe analýzy zápisov Žilinskej mestskej knihy na prelome stredoveku a raného novoveku*, s. 16.

¹⁶ Tamtiež s. 22.

¹⁷ Pozn. pre označenie richtára sa v dobových prameňoch používali aj výrazy fojt, šoltýs a i.

¹⁸ Pozn. úrad richtára zostal dedičný až do roku 1414, kedy kráľ Žigmund Luxemburský výsadnou listinou udelil Žiline možnosť voliť si richtára každý rok – pozri MARSINA, R. *História Žiliny - Žilina v listinách 1208 – 1438*, s. 65.

¹⁹ Pozn. 12-členná mestská rada sa ustálila od roku 1383, predtým mala iba 11 členov, prípadne ešte menej.

ktorí vystupovali i ako sudcovia.²⁰ Podľa žilinskej mestskej knihy sa tieto osoby označovali ako boženici.²¹ Pre richtára ako i prísazných platilo niekoľko pravidiel – museli to byť osoby čestné, spravodlivé a mravné, mali sa vyhýbať sporom či nepokojom s mešťanmi.²² Ďalej museli mať trvalý pobyt na území mesta a museli v ňom vlastniť nehnuteľnosť.

V meste existovalo niekoľko druhov súdov. Prvým z nich bol súd zahájený, alebo tiež hlavný, ktorého názov je odvodený od dôsledného formalizmu pri jeho otvorení. Pri nedodržaní slávnostnej formule mohla nasledovať i strata sporu, čo značí analógiu s rímskym legisakčným procesom, ktorý prebiehal podobným spôsobom, a bol často kritizovaný pre svoju rigidnosť a nepružnosť. Zahájený súd sa konal niekoľkokrát za rok a postupom času sa od neho stále viac upúšťalo, v Žiline to bolo trikrát ročne. Svedčí o tom i stať v mestskej knihe: „*Fojt má tri tvrdé kusy: první kus po dvanástém dni, druhý v úterý po Veliké noci, a lebo v ochtáb Veliké noci, třetí kus ten úterý po svatém Duše, když osm dní se skoná...*“²³ Trval niekoľko dní a prejednával dôležité civilné aj trestné spory mešťanov. Okrem toho riešil aj prevody majetku, dedičské konania a pod. Nebola nutná prítomnosť všetkých prísazných, ale iba väčšina. Tak ako i dnes, bola platná zásada verejnosti²⁴ a ústnosti. Zmienky o zahájenom súde pochádzajú i z ďalších mestských kníh. V Českých zemiach sa používalo označenie „soud řádný“, a v ustanovení III. 5.1. Knihy Míšeňskej sa má konať taktiež trikrát ročne.²⁵

Okrem neho existovali súdy nezahájené. Tie prebiehali niekoľkokrát do týždňa, obvykle v dni, kedy zasadala mestská rada. Posudzovali menej závažné veci, napr. dlhy, drobné priestupky a pod. Okrem toho sa v mestách konali taktiež vedľajšie súdy, ktoré sa nazývali posudky²⁶ a obvykle trvali niekoľko dní po skončení súdu zahájeného. Mohli naň nadväzovať, prípadne riešiť veci, ktoré sa nestihli počas zahájeného súdu.

---

²⁰ Pozn. nazývaných ako iurati cives – pozri STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*, s. 74.

²¹ Pozn. toto slovo malo viacero podôb, napr. božejník., božejný a pod. – pozri KUCHÁR, R. *Právo a slovenčina v dejinách*, s. 22.

²² GROMA, P., NOVÁK, M. a ŠTANSKÝ, P. *Žilina: Genius Loci*, s. 50.

²³ CHALOUPECKÝ, V. *Knihy žilinská. O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378*, s. 13.

²⁴ Pozn. V Míšeňskej knihe ust. IV.37.7 je výslovne stanovené, že „žaden súd nesmie potajme či skryte konať či zasadať.“ SPÁČIL, Vladimír, SPÁČILOVÁ, Libuše. *Míšeňská právnická kniha*, s. 541.

²⁵ SPÁČIL, Vladimír, SPÁČILOVÁ, Libuše. *Míšeňská právnická kniha*, s. 640.

²⁶ HOFFMANN, F. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 409.

Ďalej boli sudy mimoriadne, ktoré boli uskutočňované podľa potreby, kedy bolo treba vyriešiť veci, ktoré nezniesli odklad, či už kvôli svojej závažnosti, alebo účinkom či dôsledkom posudzovaného činu. Takto sa riešili napr. vraždy alebo iné násilné trestné činy.

Posledným druhom bol súd výročný, ktorému predsedal samotný panovník, resp. jeho zástupca, obvykle krajský úradník - purkrabí,²⁷ a mal riešiť najdôležitejšie prípady civilné a trestné, alebo otázky odvolania z dcérskych miest. Tento súd fungoval skôr v staršom období, Žilina mala už pomerne skoro úplnú samostatnosť v riešení súdnych vecí a nebola závislá na panovníkovi.

Okrem súdov v pravom slova zmysle mal richtár právo riešiť drobné skutky poriadkovej povahy, starať sa o bezpečnosť a vykonávať pomocné právne úkony. V žilinskej mestskej knihe bol zavedený inštitút „pokoja“²⁸ a protiprávne činy boli jeho porušením. Richtár mal na jeho udržiavanie k dispozícii aj niekoľko ozbrojených mužov – mešťanov, ktorých postavenie by sa analogicky dalo prirovnať k policajnému orgánu.²⁹

Jednanie pred súdom

Zasadnutie súdu sa konalo v dome richtára, neskôr od 16. storočia na radnici. Jurisdikcia mesta bola pomerne presne priestorovo ohraničená, do jeho pôsobnosti spadalo mesto samotné a priľahlé okolie. Uplatňovala sa zásada teritoriality,³⁰ takže spory a zločiny, ktoré sa odohrali na území mesta sa riadili právom daného mesta. Okrem toho však platilo, že mešťana bolo možné žalovať a súdiť výhradne v jeho meste, uplatňovala sa teda i zásada personalit práva, t. j. každý obyvateľ mesta si svoj právny štatút niesol so sebou.

---

²⁷ Pozn. objavuje sa aj označenie purkmister – oba pojmy sú spomínané priamo v Žilinskej mestskej knihe, v §14, §15 a §171, pričom z ustanovení o pokutách vyplýva, že jeho postavenie bolo nadradené richtárovi, pretože mu patrila vyššia čiastka z odvádzaných pokút: „ Již slyšte, purkrabou osud tři funty udělá; a fojtů osud činie osm šilinkuov...“ pozri CHALOUPECKÝ, V. Kniha žilinská. *O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378*, s. 13.

²⁸ Pozn. jednalo sa o zakotvenie ideálneho stavu v meste, ktorý by bol porušený napr. trestným činom, napr. §143, § 205.

²⁹ Rauschner hovorí o polícii, ktorá mala na starosť bezpečnosť, a to vo veciach zdravotných, stavebných, mravnostných, dopravných, finančných ale i zásobovacích a iných, pozri RAUSCHER, Rudolf. *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*, s. 120.

³⁰ Pozn. V Žilinskej mestskej knihe sa nachádza zápis o súde v Žiline zo dňa 5.6.1561, kedy bol za výtržnosti na žilinskom jarmoku odsúdený richtár z Horného Hričova – pozri KUCHÁR, R. *Žilinská právná kniha: preklad magdeburského práva, zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov*, s. 132.

Niektoré ťažké previnenia voči štátu a ich súdne vyriešenie si mohol nárokovať samotný panovník, boli riešené v podstate ex offio a z niektorých riešených zločinov si nárokoval aspoň povinné dávky, ktoré sa odvádzali z pokút. Medzi takéto zločiny patrili napr. vražda, podpaľačstvo, lúpež, falšovanie mincí a ďalšie. Niektoré prípady týkajúce sa rodinného práva, napr. bigamia, nevera, smilstvo zas prislúchali súdom cirkevným.³¹ Ostatné prípady však riešili sudy mestské a prísne sa dbalo na správne dodržanie jurisdikcie, čo je možné opäť doložiť na príklade z mestskej knihy:

„... který člověk obecný súseda svého obžaluje na právé duchovním pro dlhy, anebo pro taký kus, což by světský rychtár mohl popravití, a ten jistý, co žaloval, jestli přinese škodu tohoto... tedy napřed rychtárovi propadne osud³² a toho škodného musí s téj škody vypravití...“³³

Platil akuzačný princíp. Začatie súdu nasledovalo po súkromnoprávnej žalobe poškodeného adresovanej ústne či písomne richtárovi alebo boženíkom. V niektorých prípadoch, keď bol páchatel prichytený priamo pri čine, mohol žalovať priamo richtár či mestská rada. Žalovať mohla osoba, ktorá sa snažila domôcť sa svojho práva, ktorá bola navyše osobne slobodná a splňovala požiadavku zákonného veku. Podobnosť môžeme vidieť i v dnešnej definícii procesnej spôsobilosti, ktorej podmienky musia byť splnené v jednaní pred súdom. V prípade, že chcela žalovať žena, musel ju zastupovať manžel, prípadne otec ako hlava rodiny. Keď sa jednalo o záujmy neplnoletého dieťaťa, taktiež muselo byť zastúpené otcom. V mestskej knihe je tiež zakotvená zvláštna funkcia rečníka, ktorý zastupuje ženy a deti.³⁴ Ak by sa stranou sporu stal poddaný, musel byť taktiež zastúpený, a to svojím zemepánom. Podobne i osoba žalovaného musela spĺňať podmienku zákonného veku, a v prípade, že by sa jednalo o maloletého, spor sa odročí až do doby, kedy daná osoba dosiahne patričného veku.³⁵ Žalovať nebolo možné ani osobu nepríčetnú alebo mentálne chorú.³⁶

---

³¹ HOFFMANN, F. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 403.

³² Pozn. pojem osud znamenal vo vtedajšej, relatívne ustálenej, právnej terminológii pokutu – pozri KUCHÁR, R. *Právo a slovenčina v dejinách*, s. 16.

³³ CHALOUPECKÝ, V. *Knihy žilinská. O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378*, s. 12.

³⁴ BADA, M. *Život v Žiline v zrkadle jej mestskej knihy: každodennosť Žilinčanov na základe analýzy zápisov Žilinskej mestskej knihy na prelome stredoveku a raného novoveku*, s. 100.

³⁵ STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*, s. 156.

³⁶ CHALOUPECKÝ, V. *Knihy žilinská. O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378*, s.43, § 175: „ Na nesmyslných

Po doručení takejto žiadosti bol richtárom vyslaný súdny zriadenec, nazývaný posol, aby informoval žalovanú stranu. Tento úkon nebol nijako zvlášť formálny, v prípade, že posol nenašiel danú osobu doma, mohol nechať odkaz u susedov, prípadne ho napísať kriedou na dvere. Spočiatku nebolo potrebné ani uvádzať dôvod predvolania. Šlo len o informáciu, že predvolaný³⁷ sa má dostaviť k súdu v najbližšom možnom termíne. Ak túto výzvu ignoroval, bolo možné mu udeliť pokutu alebo zabaviť majetok, prípadne mohol byť dopravený k súdu násilím.³⁸ Jednanie prebiehalo ústne, ako bolo už vyššie spomenuté, zahajoval ho richtár, prednesom rôznych formalizovaných ceremoniálnych textov. Popis priebehu súdu v Žiline nie je známy, je možné si vytvoriť predstavu z analógií z českých krajín. Priestor, ktorý sa využíval na prejednávanie sporu, bol rozdelený na dve časti, jednu pre verejnosť, druhú na samotné riešenie sporu. Tento priestor bol oddelený, stál tam posol a dával pozor, aby vstupovali iba oprávnené osoby, ktoré taktiež vyvolával. V priestore pre sudcov stáli štyri lavice,³⁹ na ktorých sedeli sudcovia a na poslednej pisár.⁴⁰ Samotné jednanie sa konalo na princípe prejednávacom. Strany teda navzájom uviedli, o čo sa jedná a museli o svojom tvrdení prisahať. Tento úkon bol tiež štandardizovaný. Neznalosť presných formúl mohla spôsobiť prehru sporu, preto procesné strany často splnomocňovali svojich príbuzných či profesionálnych zástupcov, ktorí sa nazývali rečníkmi. Zohrávali v podstate úlohu dnešných advokátov. Ich postavenie bolo zakotvené v Žilinskej knihe pod ustanovením č. 191.⁴¹ Ďalej tiež vyslovene stanovovala rovnosť pred zákonom⁴² a určovala povinnosť richtára i prísazných dodržiavať svoje povinnosti. Nikomu nesmeli uprieť jeho práva na domáhanie sa svojho nároku na spravodlivosť.⁴³

---

a bláznivých lidech nemá býti žádné právo, když by škodu udělali, to jich vymlouvá jejich nedostatek.“

³⁷ Pozn. v dobovej terminológii sa používa termín pohnaný.

³⁸ KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, s. 219.

³⁹ Pozn. podľa nich nazývaný quatuor scampnarum – pozri KLABOUCH, Jiří. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, s. 221.

⁴⁰ KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, s. 220.

⁴¹ CHALOUPECKÝ, V. *Knihy žilinská. O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378*, s. 46.

⁴² Pozn. I v Míšeňskej knihe bolo vyslovene stanovené, že „richtár má byť každému rovnakým sudcom“ ust. IV.36.1.

⁴³ Pozn. Vyjadrenie zásady *Iustitia nemini neganda* – spravodlivosť nesmie byť nikomu odoprená.

„... rychtár nemá žádného zahnutí od žaloby bez vůle toho, který žalovati má... žádný boženík nemá svéj ruky vykázat na žádného člověka, ani cti utrhati žádnému, než má právu žalovati.“⁴⁴

Mestské právo poznalo aj inštitút vedľajších účastníkov konania. Významným bol ručiteľ, ktorý mohol prebrať za žalovaného jeho záväzky. V Žilinskej mestskej knihe bolo jeho postavenie upravené vo viacerých paragrafoch, napr. § 104, 105, 133 až 135 a i. Okrem toho bol známy i intervenient na strane žalobcu, ktorý sledoval rovnaký záujem a mohol v niektorých prípadoch žalobcu v spore nahradiť.⁴⁵

Žaloba mohla byť dvojaká, a to prostá, kedy žalobca vinil, ale netvrdil, že má dôkazy, a žaloba dôrazná, kedy žalobca predkladal dôkazy na podloženie svojho tvrdenia.⁴⁶ Žalovaný sa mohol brániť voči prvej z nich prostou prísahou, kde poprel nárok žalobcu, druhú však musel vyvrátiť prísahou, ktorú preniesli i svedkovia. Čo bolo pred súdom raz povedané, nemohlo byť odvolané.⁴⁷ Sudca (richtár) mal počas jednania v podstate reprezentatívnu úlohu a dohliadal na dodržiavanie pravidiel súdneho procesu. Strany museli preukazovať rešpekt a museli sa chovať slušne, napr. požiadať sudcu o slovo. V prípade, že neboli umiernení alebo slovne napadli niektorého zo sudcov, hrozil im za tento ich čin peňažný trest, ktorý pripadol richtárovi.⁴⁸

Po vypočutí oboch strán nasledovala porada sudcov, pričom nerozhodovali vo veci samej, ale iba o tom, či má byť žalobcovi povolený ďalší prejav. V tom prípade mohol žalobca na svojom nároku trvať, prípadne ho obmedziť alebo i stiahnuť. Po tejto fáze súd rozhodol uznesením o tom, ktorá strana má predložiť dôkazy,⁴⁹ prípadne akým spôsobom, t.j. prísahou, svedkami, súbojom alebo istinami. Vývoj svedectva bol pomerne komplikovaný. Existovali spoluprišačníci, ktorí ako čestní občania mohli svedčiť v prospech niektorej strany, aby tým podporili samotnú prísahu tej - ktorej strany.

---

⁴⁴ CHALOUPECKÝ, V. Kniha žilinská. *O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378*, s. 12.

⁴⁵ STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*, s. 157.

⁴⁶ Pozn. pomerne dlho sa uplatňovala tortúra, predtým i tzv. božie súdy, od ktorých sa však od 13. stor. upúšťalo a vplyvom kanonického práva, prípadne i práva rímskeho, sa zavádzali racionálne dôkazné prostriedky, napr. prísaha a výpoveď svedkov – pozri napr. HOFFMANN, F. *Strědověké město v Čechách a na Moravě*, s. 402. alebo STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*, s. 164 a nasl.

⁴⁷ KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, s. 221.

⁴⁸ CHALOUPECKÝ, V. Kniha žilinská. *O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378*, s. 47.

⁴⁹ Pozn. neplatila zásada, že dôkazné bremeno leží na žalobcovi.

Okrem toho existovali tzv. formálni svedkovia, ktorí v podstate vykonávali to isté, pričom sa mohli k súdu dostaviť dobrovoľne na vyzvanie účastníka konania. Neskôr bol zavedený tiež inštitút hmotnoprávných svedkov, ktorých predvolával samotný súd, a mali objektívne vypovedať, čo vedia o hmotných okolnostiach prípadu.⁵⁰ V prípade, že žalovaný svoj dlh uznal, ale spochybnil jeho výšku, považovala sa za platnú prísaha žalobcu. Potom už súd rozhodol meritorne a vydal konečný ortiel, podľa toho, ako sa dokazovanie podarilo.⁵¹ Sudcovia rozhodovali jednoduchou väčšinou.

Finančné prostriedky mesta, okrem iných zdrojov, pochádzali tiež zo súdnych jednaní, a to jednak zo súdnych trov, jednak z pokút, ktoré boli počas jednania vybraté od sporných strán. „Na ktorom žalobník peníze a neb osud dobude před právem, na tom rychtář obrzjí a vezme, ač chce, svoju osud.“⁵²

Výkon rozhodnutia prislúchal spočiatku víťaznej strane, čo mohlo prinášať problémy pri vymáhaní priznaného peňažného či iného zadosťučinenia a nemal tak zaručený uspokojivý výsledok. Neskôr preto povinnosť výkonu súdneho rozhodnutia pripadla priamo sudcovi. Okrem peňažných trestov existovali rôzne druhy osobných, fyzických i hrdelných trestov.⁵³ Šlo napr. o bičovanie, uťatie ruky,

---

⁵⁰ STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*, s. 171.

⁵¹ KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, s. 221.

⁵² CHALOUPECKÝ, V. *Knihy žilinská. O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378*, s.57, § 246. Pričom pokuty mohol richtár vymerať v množstve prípadov, napr. §158,

§ 185, §189, § 282 atď.

⁵³ Pozn. Právo hrdelného trestania, zvané tiež právo meča (Ius gladii) malo iba niekoľko významnejších miest, obvykle kráľovských, medzi nimi i Žilina, čo vyplýva z listiny z roku 1407, v ktorej krupinský richtár poučuje žilinského o jeho právomociach, z čoho vyplýva, že Žilina mohla súdiť i tzv. vyššie zločiny, ako vraždy, podpaľáčstvo, lúpeže, krádeže atď. Pozri MARSINA, R. *História Žiliny - Žilina v listinách 1208 – 1438*, s. 63 a nasl. Rozsudok trestu smrti sa vykonával v oblasti mimo mesta, ktorá dodnes nesie názov Šibenice. Mesto malo vlastného kata, ktorý mohol mať aj iné funkcie, napr. pôsobil ako liečiteľ, kontroloval hygienu v meste a pod. Exekúcia prebiehala mečom (v iných regiónoch mohla byť používaná i sekera), ktorý slúžil špeciálne iba k tomuto účelu. Preto sa tieto meče odlišovali od obyčajných – „mali širokú čepel ukončenú zaobleným alebo zoseknutým hrotom. Na konci boli často tri otvory. Jednak čepel sa nemohla zabrásiť do hrotu a jednak každý hneď vedel, že ide o katovský meč... Okrem toho meč mal ešte krátky žliabok. Rukoväť bola prispôbená pre jeden a pol ruky. Väčšinou bola potiahnutá kožou a na konci mala hlavicu v tvare gule. Na čepel sa niekedy vyrývali mená popravených. Bývali na nej zobrazované i rôzne veci, ako koleso, šibenica, v žilinskom prípade i srdce. Meč ako symbol hrdelného práva bol používaný až do 17. storočia.“ V považskom múzeu v Budatíne je uložená zbierka exekučných mečov žilinských katov. Pozri MRVA, Marián. *Žilinský kat*. <http://www.tikzilina.eu/477.0/zilinsky-kat/>.

sťatie hlavy či šibenicu. Exekúcia mala mať hlavne funkciu ochrannú a odstrašujúcu čiže preventívnu, preto boli tresty pomerne tvrdé.

V prípade, že sa niektorá zo strán cítila nespokojná s výsledkom sporu, mala možnosť sa odvolať. Nesmela sa však vzdať nároku na odvolanie v závere alebo počas súdu hlavného, pretože by svoje prehlásenie už nemohla vziať späť a jednalo by sa o prekážku veci rozsúdenej. Odvolanie prislúchalo súdu nadradenému, t. j. súdu materského mesta, čo bola pre Žilinu Krupina.⁵⁴ Tá sa pôvodne odvolávala priamo do Magdeburgu, neskôr však panovník stanovil ako odvolaciu inštanciu taverníka.⁵⁵ Od Žigmunda Luxemburského⁵⁶ si mestá mohli vybrať, či sa s odvolaním obrátia na svoje materské mesto, alebo priamo na taverníka. V prípade, že vec posúdil taverník, a strany napriek tomu neboli spokojné s výsledkom, mohli sa odvolať priamo k panovníkovi, ktorý vec posudzoval osobne alebo prostredníctvom palatína. Panovníkovo rozhodnutie už bolo finálne. Po dohodnutí zmiery alebo po vydaní konečného rozsudku sa vec považovala za vyriešenú a bolo vyhlásené večné mlčanie.⁵⁷ Existovala však možnosť obnovy konania, ale len v závažných prípadoch, pri predložení nových dôkazov a so súhlasom panovníka.

V Žiline sa dochoval zápis o opravnom konaní z roku 1501 v prípade Marty Ševcovej, ktorá bola neprávom obvinená z krádeže peňazí

---

⁵⁴ Pozn. V Žilinskej mestskej knihe sa dochoval zápis okolo roku 1400, ktorý zmieňuje Krupinu ako inštančne vyššie postavenú a ako odvolacie centrum pre Žilinu – pozri KUCHÁR, R. *Žilinská právna kniha: preklad magdeburského práva, zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov*, s. 143. Okrem toho sa tiež dochoval zápis o spore zo dňa 9.7.1385, kedy sa mestská rada Žiliny prostredníctvom listu obrátila na Krupinu vo veci neoprávneného užívania majetku medzi Jánom Divinským a mešťankou Štanclovou. Vec posudzovali celkovo tri po sebe volené mestské rady Žiliny, takže sa dá predpokladať, že spor trval minimálne tri roky. Posledná rada sa obrátila o právnu radu na Krupinu, pričom sa však zrejme nedochovalo jej rozhodnutie. Pozri MARSINA, R. *História Žiliny - Žilina v listinách 1208 – 1438*, s. 49 – 50.

⁵⁵ Pozn. v dobových listinách sa používal i výraz koniarnik.

⁵⁶ Pozn. Vydal tzv. Menší dekrét (Decretum minus) v roku 1405, čo výrazne ovplyvnilo vývoj miest. Žigmund potreboval vytvoriť protiváhu voči vplyvu šľachty a rozhodol sa tak učiniť podporou miest, čím si ich naklonil na svoju stranu. Dekrét obsahoval nariadenia týkajúce sa posilnenia miest a trhovej politiky, napr. zjednotení váh a mier, predaj súkna a látok, podpora domáceho trhu, otázky súdnictva, a to najmä odvolacej inštancie, zákaz kolektívnej viny, vymedzenie jurisdikcie a pod., umožňoval voľný pohyb obyvateľstva medzi mestami, príkaz pre kráľovské mestá na postavenie murovaného opevnenia a ďalšie správne záležitosti.

⁵⁷ STIPTA, I. *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*, s. 174. Nazývané tiež perpetuum silentium, ktoré bolo prejavom zásady „ne bis in idem“, čiže zavádza dnešnú prekážku litispendencie – prekážku veci rozhodnutej (res iudicata).

Štefanovi Dlhošovi z roku asi 1492 alebo 1493, kedy bola uznaná vinnou. Ako trest musela zaplatiť peniaze, ktoré vraj mala ukradnúť, a bola v reľaziach vláčená katom po meste, čo pre ňu znamenalo verejnú potupu a stratu cti. Následne však, v roku 1501, sa uskutočnila poprava istého občana z Bytče, ktorý sa pri nej priznal aj k tomuto činu. Preto richtár Štefan Krok a rada mesta obnovila súdne jednanie tohto prípadu a vyniesla rozsudok nový, v ktorom odsúdená bola zbavená viny a boli jej vrátené peniaze. Okrem toho tiež rozhodli, že ani ona, ani nikto z jej rodiny nesmie byť očierňovaný a kto by to porušil, bude mu vymeraná pokuta.⁵⁸

Porovnanie s právom norimberským a ďalšími prameňmi práva magdeburského

Norimberské mestské právo, ako už bolo uvedené vyššie, je o niečo mladšie ako právo magdeburské. Vychádza zo Švábskeho zrkadla, ktoré v istých bodoch veľmi úzko súvisí so Saským zrkadlom, z ktorého vychádza právo magdeburské, avšak na jeho formovanie malo výrazný vplyv najmä právo rímske. Z hľadiska procesného sa jednalo o zdokonalený rímsko – kanonický proces. Kým v práve magdeburskom nemôže byť mešťan súdený súdom iného mesta, na základe práva juhonemeckého bol príslušným súdom súd žalobcu. Ďalšou odlišnosťou bola prítomnosť oboch procesných strán, ktorá v prípade norimberského práva bola podmienkou, pretože museli byť vypočuté obidve, na rozdiel od práva magdeburského, kde nedostavenie sa k súdu nutne neznamenal prekážku v rozhodovaní sporu. Norimberské právo tiež stanovovalo, že majú byť vypočuté obe procesné strany, čo môžeme nájsť napríklad v Brnenskej knihe písara Jana.⁵⁹ Čo má však Žilinská kniha podobné, to je inštitúcia zástupníctva na súde. Z rímskych prameňov je známe označenie procurator, tutor či curator, v Žilinskej knihe, rovnako jako i v ďalších, napr. Míšeňskej, je to osoba řečníka,⁶⁰ pričom toto označenie bežne slúžilo ako synonymum k označeniu prokurátor. V Brnenskej knihe je však navyše určený zástupca z úradnej povinnosti,⁶¹ čo zo Žilinskej knihy nie je zrejmé.

Napriek tomu, že z oblasti žilinského práva nie je známe používanie mučenia ako dôkazný prostriedok, magdeburské právo ho

---

⁵⁸ KUCHÁR, R. *Žilinská právna kniha: preklad magdeburského práva, zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov*, s. 113.

⁵⁹ FLODR, Miroslav. *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století*, s. 150, kde je rovnako ako v iných jej ustanoveniach dodržaná rímskoprávna zásada „audiatur et altera pars“, spomínaná v rozbere tohto diela od BOHÁČEK, M. *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*, s. 30.

⁶⁰ Pozn. Nájde sa v Žilinskej mestskej knihe, napr. v § 191, § 317 a § 355, v Míšeňskej napr. ustanovenie IV.21.

⁶¹ BOHÁČEK, M. *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*, s. 30.

všeobecnosti používalo,⁶² podobne ako božie súdy, vychádzajúc z kanonického práva. Veľmi často bývala užívaná ako dôkaz prísaha. Okrem Žilinskej knihy ju môžeme nájsť napr. v Codexe Banskej Štiavnice, Knihe míšeňskej a i.⁶³ Naopak norimberské právo tieto iracionálne dôkazné prostriedky odmietalo a za najdôležitejšie považovalo výpovede svedkov a listinné dôkazy. Prísahu však pripúšťalo rovnako ako právo magdeburské. V prípade, že žalobca nemohol svoje tvrdenie preukázať svedectvom, mohlo úplne stratiť žalobný nárok. V magdeburskom práve nemohli svedčiť deti, nepričetní, ale ani osoby neplnoprávne.⁶⁴ Podľa norimberského tiež ženy, slepí, hluchí, neveriaci a krivoprišační.⁶⁵

Ako je zreteľné na uvedených príkladoch, v procesných zásadách, až na dôkazné prostriedky, nie sú medzi dvoma právnymi oblasťami užívanými na našom území zjavné príliš veľké odlišnosti oproti iným – hmotneprávnym častiam. Rôznia sa však najmä formuláciami textu a ustanovení, norimberské právo je prepracovanejšie a formulačne vyspelejšie, s jednotnejšou terminológiou, dost často totožnou s rímskoprávnymi prameňmi.

Záver

Cieľom príspevku bolo objasniť problematiku súdnictva v magdeburskom mestskom práve, a to na základe dochovaných listinných prameňov mesta Žiliny. Na začiatku boli uvedené základné historické udalosti, ktoré mesto ovplyvnili a ktoré prispeli k formovaniu práva na jeho území, ako aj uvedené kľúčové pramene práva vybraného mesta a ich najdôležitejšie body a ustanovenia. Takéto pramene sú nesmierne dôležité a z hľadiska interpretácie právnych dejín nedoceneniteľné. Poukazujú nielen na právne myslenie a vývoj práva, ale zobrazujú i bežný život vtedajších obyvateľov mesta, ich postavenie a základné informácie o vzhľade mesta, jeho fungovaní, postavení a podobne.

---

⁶² Pozn. Zmienku je možné nájsť napr. v Olomouckej pamätnej knihe, pozri SPÁČILOVÁ, Libuše, SPÁČIL, Vladimír. *Pamätná kniha olomoucká z let 1430 – 1492*, 1528. s. 47., kde autor spomína úvahu pisára Václava z Jihlavy o objektivite mučením získaných výpovedí. Taktiež je v rôznych ustanoveniach spomínaný boží súboj: napr. IV.3 či IV. 18

⁶³ Pozn. V edícií Kódexu mestského a banského práva Banskej Štiavnice, napr. §10, s. 35 – 36., § 13, s. 39 a ďalšie. V Míšeňskej knihe napr. v ustanoveniach IV.31, IV. 34 alebo IV.37.2, o jej porušení potom napr. V.25.

⁶⁴ Pozn. Podľa Míšeňskej knihy šlo o osoby nemanželského pôvodu, ust. IV.19., podobne i v mestskej knihe Uherského Hradiska, pozri: ČOUPKOVÁ, Magdalena. *Nejstarší uherskohradištská městská kniha*, s. 127.

⁶⁵ BOHÁČEK, M. *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*, s. 31.

Stredoveké mestské právo, tak ako aj všade inde, prešlo v Žiline postupným vývojom, než sa ustálilo v istej praktickej, zaužívanej podobe. Vplývalo naň niekoľko rôznych právnych centier, spočiatku mesto Tešín, neskôr Krupina, ku ktorej sa Žilina obracala až po opakujúcich sa upozorneniach viacerých panovníkov. Aj po prevzatí právneho systému mesta Krupiny si mesto uspôsobilo niektoré jeho normy, aby boli vyhovujúce pre jeho zaužívaný chod a právne zvyklosti. Bol tak vytvorený v podstate nový právny okruh, ktorý následne prevzalo viacero ďalších miest či nižších sídelných jednotiek.

O procesných i hmotnoprávnych normách používaných v stredoveku na území kráľovského mesta Žiliny sa dozvedáme množstvo informácií najmä z dochovanej Žilinskej mestskej knihy, ktorá okrem toho obsahuje i zápisy zo súdnych jednaní, ale aj rôzne testamenty či zápisy o prevodoch majetku, dlhoch a pod. Popisuje, že hlavou mesta bol richtár s mestskou radou, ako aj jeho základné práva a povinnosti pri vedení mesta. Poskytuje pohľad na jurisdikciu mesta, základné postupy pri právnych úkonoch, spôsob dokazovania, druhy ukladaných trestov atď.

Pre získanie celistvej predstavy o priebehu súdneho konania je však nutné siahnuť ďalej než iba po prameňoch jediného mesta. Vzhľadom na historický vývoj stredoeurópskej oblasti má Slovensko v stredoveku blízko najmä k Maďarsku, Českým krajinám a Poľsku. Ako už bolo spomenuté vyššie, magdeburské mestské právo sa na územie Slovenska dostalo cez severné Čechy a Sliezske. Preto je možné hľadať analógie i v právnych pamiatkach tejto oblasti, porovnať ich a vyhodnotiť podobnosti či odlišnosti. Pre stredovek je samozrejme charakteristický partikularizmus práva a žiaden právny systém dvoch miest nie je rovnaký. Postupy a základné pravidlá sú však odvodené od práva vytvoreného v materskom centre a odovzdávané tradíciou, najmä prostredníctvom nemeckých kupcov, postupne ďalším a ďalším mestám. Preto sa dá predpokladať, že fundamentálne prvky budú v týchto príbuzných mestách zachované a používané už z titulu odvolacích stredísk.

Z preskúmaných zdrojov a prameňov je teda možné utvoriť si pomerne celistvý obraz o organizácii súdnictva v stredoveku a jeho základných postupoch. Jedným z významných aspektov je funkcia richtára a mestskej rady, ďalej sú to druhy súdov, ktoré sa v meste konali a rozdiely medzi nimi. V tejto súvislosti je možné spomenúť podmienky pri stanovení jurisdikcie mesta, konkrétne civilné spory a trestné činy, ktoré mesto muselo v podmienkach stredovekej spoločnosti riešiť a akým spôsobom tak činilo, t. j. procesné úkony, osoby zúčastnené na konaní, dôkazné prostriedky, druhy súdnych rozhodnutí, ale aj ich následný výkon. Je potrebné si položiť aj otázku, ako mestské súdnictvo ovplyvňoval panovník, či už priamo, alebo nepriamo udeľovaním základných práv či privilégií a jeho celkový vzťah k právnomu systému mesta ako autonómnej samosprávnej jednotky štátu.

Problematika stredovekého súdnictva je, samozrejme, veľmi komplikovaná a obsiahla a je ťažké ju zhrnúť v jedinom príspevku. Situáciu tiež sťažuje zlý stav niektorých listín, archaický jazyk, v ktorom sú napísané, neúplný pohľad na vtedajšiu spoločnosť vytvorený len na základe spomínaných prameňov či objavených archeologických nálezov. Je teda ťažké objektívne interpretovať niektoré ustanovenia dobových prameňov, obzvlášť keď je zrejmé, že sa ich veľké množstvo nedochovalo do súčasnosti. Napriek tomu je zjavné, že procesné právo v stredoveku muselo často riešiť spory, ktoré sú problémom i v súčasnosti. Bolo postavené na podobných zásadách a princípoch, malo však i mnohé špecifiká, ktoré sa rôzne menili, zanikali či naopak pribúdali podľa potrieb spoločnosti. I keď obdobie stredoveku je pre dnešného človeka už dávna minulosť a pokladá ho za nerozvinuté či zaostalé, mnohokrát v ňom nájdeme pokrokové myšlienky, nútiace k zamysleniu.

Literature:

- BADA, Michal. Život v Žiline v zrkadle jej mestskej knihy: každodennosť Žilinčanov na základe analýzy zápisov Žilinskej mestskej knihy na prelome stredoveku a raného novoveku. Bratislava: VEDA, 2011. 137 s. ISBN 978-80-224-1182-0.
- BOHÁČEK, Miroslav. Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana. Praha, 1924.
- ČOUPKOVÁ, Magdalena. Nejstarší uherskohradištská městská kniha Liber negotiorum civitatis Hradisch: edice. Uherské Hradiště: Státní okresní archiv, 2001, 159 s. ISBN 80-86185-16-8.
- FLODR, Miroslav. Brněnské městské právo. Zakladatelské období (-1359). 1. vydání. Brno : Nakladatelství Matice moravská, 2001. 519 s. ISBN 80-86488-00-4.
- FLODR, Miroslav. Právní kniha města Brna z poloviny 14. století. 1. vyd. Brno: Blok, 1990, 1 sv. ISBN 80-7029-041-2.
- GROMA, Patrik, NOVÁK, Milan a ŠTANSKÝ, Peter. Žilina: Genius Loci. Žilina: Publishing House, a.s., 2013. 151 s. ISBN 978-80-971363-0-7.
- HANEL, Jaromír Jan. O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě: (nástin). Praha: Grégr, 1874. 167 s.
- HOFFMANN, František. Středověké město v Čechách a na Moravě. Upr. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, Česká historie. 712 s. ISBN 80-710-6543-9.
- CHALOUPECKÝ, Václav. Kniha žilinská. O právu magdeburském německým jazykem v knize žilinské z roku 1378. Bratislava: Učená společnost Šafaříkova, 1934. 239 s.
- JAN, Libor. Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy. Brno: Matice moravská, 2000. 299 s. ISBN 80-902-3049-0.
- JÁNOŠÍKOVÁ, Petra a KNOLL, Vilém. Ke kodifikacím městského práva v Čechách. Brno: Acta Universitatis Masarykianae

- Brunensis Iuridica - Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 2004. Vývoj právních kodifikací: Řada Teoretická., Svazek 279. ISBN 80-210-3610-9. s. 243-262.
- KEJŘ, Jiří. Vznik městského zřízení v českých zemích. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998. 345 s. ISBN 80-718-4515-9.
  - KLABOUCH, Jiří. Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo). 1. vydání. Praha : nakladatelství Orbis, 1967. 417 s.
  - KUCHÁR, Rudolf. Právo a slovenčina v dejinách. Vyd. 1. Budmerice: Rak, 1998. 176 s. ISBN 80-855-0114-7.
  - KUCHÁR, Rudolf. Žilinská právní kniha: preklad magdeburského práva, zápisy právných úkonov žilinských mešťanov. 1. vyd. Bratislava: Veda, 2009. 278 s. ISBN 978-802-2411-097.
  - LUKAČKA, Ján. K otázke etnického pôvodu veľmožského rodu Hont-Poznanovcov. In: Forum Historiae, 2010, roč. 4, č. 2. ISSN 1337-6861.
  - MARSINA, Richard (ed). Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus I inde ab a. DCCV usque ad a. MCCXXXV. Bratislava: 1971.
  - MARSINA, Richard. História Žiliny - Žilina v listinách 1208 - 1438. Žilina: EDIS - Vydavateľstvo Žilinskej univerzity v Žiline, 2008. 95 s. ISBN 978-80-8070-919-8.
  - MARSINA, Richard, ŠTANSKÝ, Peter a kol. Žilina v Slovenských dejinách: Zborník z vedeckej konferencie k 620. výročiu udelenia výsad pre žilinských Slovákov. Žilina: Knižné centrum, 2002. 124 s. ISBN 80-8064-158-7.
  - MENDL, Bedřich. Tak řečené norimberské právo v Čechách. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938. 139 s.
  - MRVA, Marián. Žilinský kat. In: Mesto Žilina: Turistická informačná kancelária [online]. 2011 [cit. 2013-11-02]. Dostupné z: <http://www.tikzilina.eu/477.0/zilinsky-kat/>
  - RAUSCHER, Rudolf. Dějiny veřejného práva ve střední Evropě: nástin přednášek. Bratislava: Nákladem Spolku čs. posluchačů práv "Právnik" na Univerzitě Komenského v Bratislavě, 1935, 192 s.
  - RAUSCHER, Rudolf. Kniha žilinská: o právu magdeburském německým jazykem v Knize žilinské z roku 1378. Bratislava: nákladem Učené společnosti Šafaříkovy, 1934, lxiv, 239 s., viii s. obr.příl.
  - RÁBIK, Vladimír. Kapitoly z dejín osídlenia Slovenska v stredoveku I.: Nemecké osídlenie 2. (Zvolenská, Turčianska, Liptovská a Oravská župa). Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2012. 86 s. ISBN 978-80-8082-554-6.
  - RÁBIK, Vladimír, LABANC, Peter a TIBENSKÝ, Martin. Slovenské stredoveké dejiny II. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013. 64 s. ISBN 978-80-8082-600-0.
  - RÁBIK, Vladimír, LABANC, Peter a TIBENSKÝ, Martin. Vývoj stredovekých miest na Slovensku I. Trnava, Filozofická fakulta

- Trnavskej univerzity v Trnave, 2013. 86 s. ISBN 978-80-8082-640-6.
- RÁBIK, Vladimír, LABANC, Peter a TIBENSKÝ, Martin. Vývoj stredovekých miest na Slovensku II. Trnava, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013. 102 s. ISBN 978-80-8082-641-3.
  - RYŠÁNEK, František. Slovník k Žilinské knize. Bratislava: SAV, 1954.
  - SPÁČIL, Vladimír, SPÁČILOVÁ, Libuše. Míšeňská právní kniha. Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Vyd. 1. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2010. 835 s. ISBN: 9788071822806.
  - SPÁČILOVÁ, Libuše, SPÁČIL, Vladimír. Památná kniha olomoucká z let 1430 – 1492, 1528. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. 611 s. ISBN 8024407841.
  - STIPTA, István. Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Vyd. 1. Košice: Nica, 2004. 270 s. ISBN 8096924605.
  - ŠPIESZ, Anton. Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680-1780. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo. 1983. 256 s.
  - ŠTARHA, Ivan. Právní naučení brněnského městského práva v době předbělohorské. Brno, 1970. Disertace. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Filozofická fakulta. 265 s.
  - ŠTEFÁNIK, Martin, LUKAČKA, Ján a kol. Lexikon stredovekých miest na Slovensku. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010. 629 s. ISBN 978-80-89396-11-5.
  - VOZÁR, Jozef. (ed.). Kódex mestského a banského práva Banskej Štiavnice: znenie podľa skvostne vyhotoveného rukopisu z roku 1572. Košice: Banská agentúra / Monumenta Slovaciae montanistica, 2002. 71 s. ISBN 809686212X.

Contact – email

ali.virdzekovie@gmail.com

Vědecká redakce MU:

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.; Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.
Mgr. Michaela Hanousková; doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.; Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.
prof. PhDr. Petr Macek, CSc.; PhDr. Alena Mizerová
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.; doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.
Mgr. David Povolný; Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.
prof. RNDr. David Trunec, CSc.; prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.
prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.; Mgr. Iva Zlatušková
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

DNY PRÁVA 2013 – DAYS OF LAW 2013

Část VII. – Soudy a soudnictví v historickém kontextu

**Eds.: prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.,
JUDr. Pavel Salák, Ph.D., JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D.**

Vydala Masarykova univerzita roku 2014
Spisy Právnické fakulty MU č. 475 (řada teoretická)

Ediční rada:

J. Kotásek (předseda), J. Bejček, V. Kratochvíl, N. Rozehnalová,
P. Mrkývka, J. Hurdík, R. Polčák, J. Šabata

1. vydání, 2014

ISBN 978-80-210-6814-8